

การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน:การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
พฤษภาคม 2556

การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน:การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

พฤษภาคม 2556

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน:การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

พฤษภาคม 2556

ชนัญญู แสงพุ่ม. (2556). การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. ปรินญาณิพนธ์ปร.ด. (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาวิทาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์: รองศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี โยเหลา, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภาวดี มิตรสมหวัง และ อาจารย์ ดร.วรรณวดี เนียมสกุล.

การศึกษาครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนที่ยึดแนวพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักคิดและแนวทางการปฏิบัติจนนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้ ผ่านการรับรู้และให้ความหมายจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว และการทำความเข้าใจในแง่มุม วิธีคิด และวิธีปฏิบัติของคนในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละบุคคลที่นำไปประยุกต์ใช้ทั้งในส่วนของชีวิตประจำวัน และในส่วนของจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยกลยุทธ์หลักการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory) และได้นำวิธีการศึกษาวิจัยตามแบบของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) มาเป็นแนวทางในการจัดเก็บข้อมูลเชิงลึก โดยเฉพาะข้อมูลในภาคสนาม (Field Study) สำหรับการเลือกพื้นที่การศึกษาวิจัยได้ใช้หลักวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยมีพื้นที่ศึกษาวิจัย 3 พื้นที่ ประกอบด้วย ภาคเหนือ ได้แก่ บ้านแม่กำปองตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลาง ได้แก่ บ้านจ่ารุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยองและภาคใต้ ได้แก่ บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เพื่อให้มีองค์ประกอบทางกายภาพแตกต่างกันมากที่สุดที่จะทำให้ได้กรอบข้อมูลที่มีความหลากหลาย และสะท้อนการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติในเชิงการท่องเที่ยวชุมชนได้ดีที่สุด ทั้งนี้ การคัดเลือกมีกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยคัดเลือกโดยวิธีสุ่มเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์โดยตรงในการบริหารจัดการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พื้นที่ละ 8 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูลกรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกให้ความหมายที่แท้จริงจากการกระบวนการศึกษาผ่านหมวดของข้อมูลหลัก (Core Category) ว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” ที่มุ่งสะท้อนกระบวนการและปฏิบัติการทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านปรากฏการณ์สำคัญที่ถูกแบ่งเป็น 3 ระยะ กล่าวคือ

ปฐมบทการพัฒนาฯ : ซึ่งเป็นชุดข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไขหรือสภาวะแวดล้อม (causal conditions) ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเริ่มต้นและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้หมวดข้อมูลรอง (Subcategory) ว่า “รู้จักเรา

รู้จักชุมชนของเราเข้าใจอัตลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน” เพื่อจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพการณ์ที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่องผ่านแง่มุมความรู้สึก นึกคิด และมุมมองต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เป็นบทเรียนและประสบการณ์ชีวิตช่วงหนึ่งที่ผ่านมา

มัชฌิมบทการพัฒนาศาสตร์ : ซึ่งเป็นชุดข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การทำงานที่สำคัญ (Action/Interaction Strategies) ภายใต้หมวดของข้อมูลรองว่า “พอใจสิ่งที่มี รักในสิ่งที่ทำ เรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น” การประสานประโยชน์บนหนทางของความพอเพียง เป็นการรวบรวมแนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้เพื่อทำให้ชุมชนสามารถสร้างปฏิบัติการเรียกคืนความสุขกลับคืนสู่ชุมชนในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และรู้จักเรียนรู้ทุกกระบวนการทำงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จของชุมชน ประกอบด้วย (1) เนรมิตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน (2) บอกเล่าเล่าสืบ ของดีที่ช่วยกันบอกต่อ (3) บริการด้วยใจ ห่วงใยดุจญาติมิตร (4) “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนาน (5) ศักดิ์และสิทธิแห่งกฎ ระเบียบชุมชน (6) กลืนเข้าสู่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน (7) เป็นมิตรกับทุกภาคส่วน (8) ประยุกต์เครื่องมือ ความพอเพียง สู่การปฏิบัติและ (9) การบริหารจัดการสู่ความยั่งยืน

อย่างไรก็ดี พบว่าความสำเร็จของการนำกลยุทธ์และปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชนมาใช้ นั้น จะมีเงื่อนไขสำคัญที่สนับสนุนการทำงานไปสู่ความสำเร็จดังที่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า “เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน” หรือ “intervention condition” นั่นก็คือ ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดจุดยืนทางการพัฒนาชุมชน โดยพบว่าผู้นำชุมชนที่สามารถนำชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้นั้น จะต้องเป็นผู้นำที่สามารถเป็นที่พึ่งทางความคิดและการปฏิบัติที่ดี (เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน) มีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดีทั้งในเชิงศาสตร์และศิลป์แห่งผู้นำชุมชน (ศาสตร์และศิลป์ของผู้นำ) นอกจากนี้ ยังต้องเป็นผู้นำที่สามารถเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติที่เกิดขึ้นทั้งหมดของชุมชน (คนบันดาลใจ)

ปัจฉิมบทการพัฒนาศาสตร์ : ซึ่งเป็นชุดข้อมูลเกี่ยวกับระยะปลายทางสรรค์สร้างความสุขของชุมชน (Consequence) เพื่อไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนของชุมชนภายใต้หมวดของข้อมูลรองว่า “ประโยชน์สุขสู่ประชาชน” นั้น เป็นข้อมูลและข้อค้นพบที่บ่งบอกถึงความสำเร็จต่างๆ โดยมีความสำเร็จที่เกิดขึ้น 5 เรื่องความสุข ประกอบด้วย (1) ทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดิน (2) เข้าใจ เข้าใจ พัฒนา บนวิถีความพอเพียง (3) ความสุขเล็กๆ ที่ยิ่งใหญ่ (4) ศูนย์รวมการศึกษาดูงานและ (5) ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืนบนพื้นฐานความพอเพียง

อย่างไรก็ดี การศึกษาความสำเร็จของชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษาได้น้อมนำแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ นั้น ดำเนินการภายใต้บริบทสภาพแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา หรือ “context” ที่สำคัญ 8 ปัจจัย ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านปัจเจกบุคคล (2) ปัจจัยชุมชน (3) ปัจจัยพ่อหลวงของแผ่นดิน (4) ปัจจัยศาสนา (5) ปัจจัยค่านิยมและวัฒนธรรม (6) ปัจจัยกฎระเบียบ (7) ปัจจัยกระบวนการสื่อสาร และ (8) ปัจจัยเครือข่ายการทำงาน

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีความเห็นว่านโยบาย และ/หรือ แนวทางการส่งเสริม การท่องเที่ยวชุมชนบนพื้นฐานการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

นโยบายระดับชาติ: (1) ผู้กำหนดนโยบายระดับประเทศ เช่น สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และ องค์การบริหารการพัฒนา พื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) จะต้องให้ความสำคัญกับการวาง ยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ที่ให้ความสำคัญต่อการจัดระเบียบชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง (2) ต้องมีแนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงต่อกลุ่มผู้มีความสนใจทุกกลุ่ม ทั้งในเชิงการท่องเที่ยว และเชิงศึกษาดูงานที่ ชัดเจน (3) ต้องมีการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มท่องเที่ยวตามแนวทาง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ได้รับไปอย่างเป็นรูปธรรม (4) ต้อง มีการกำหนดแนวทางในการกำกับ ควบคุม ดูแลจากกลุ่มเครือข่ายการทำงาน ร่วมกับส่วนราชการ ที่เกี่ยวข้องในด้านชุมชนท่องเที่ยว และ (5) จะต้องให้ความสำคัญอย่างสูงต่อประเด็นการพัฒนา บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในเรื่องของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง

นโยบายระดับพื้นที่/นโยบายต่อการพัฒนาชุมชน: (1) ผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติใน ส่วนของการท่องเที่ยว เช่น เช่น สำนักงานจังหวัด สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาระดับจังหวัด และ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในภูมิภาค-จังหวัด จะต้องมีความรู้ซึ่งในสภาพทางภูมิศาสตร์และ วัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นชุมชนท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ (2) ผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในส่วนของการพัฒนาชุมชน เช่น ผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย สถาบัน พัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพ และพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว และ สำนักงานกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ต้องส่งเสริมบทบาทของการเป็นผู้กระตุ้นให้กับชุมชนที่เห็นถึง ประโยชน์ของการนำเครื่องมือชุมชนท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมา เป็นเครื่องมือของการพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยในครั้งต่อไป: (1) ควรมีการศึกษาวิจัยที่ให้ความสำคัญกับชุมชน ท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ล้มเหลวจากการ ดำเนินงาน และ (2) ควรมีการศึกษาวิจัยคุณภาพในชุมชนท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ หรือ ในบริบท อื่นๆ เช่น ชุมชนท่องเที่ยวในเมือง ชุมชนท่องเที่ยววิถีสุขภาพ เป็นต้น

DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT TOURISM COMMUNITY: A GROUNDED
THEORY STUDY OF TOURISM COMMUNITY BASE ON THE PHILOSOPHY OF
SUFFICIENCY ECONOMY

Presented in Partial Fulfillment of Requirements for the
Doctor of Philosophy Applied Behavioral Science Research
at Srinakharinwirot University

May 2013

Chonthun Sangpoom. (2013). *Development of Sustainable Development Tourism Community: A Grounded Theory Study of Tourism Community Base on The Philosophy of Sufficiency Economy*. Doctoral Thesis, Ph.D. (Applied Behavioral Science Research). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committees: Assoc. Prof. Dr. Dusadee Yaolao, Asst. Prof. Dr. Supawadee Mitsomwang and Dr. Wanwadee Neamsakul.

The purposes of this research was to understand the communities 's experience about how to managed tourism community base on the philosophy of sufficiency economy by exploring conceptual and practical of people who lived in the communities which could be applied the philosophy of sufficiency to way of life and their 's work.

Research design is qualitative research between grounded theory as core strategy and ethnography as technique for field studying. For selecting key performance is theoretical sampling. So 3 areas are require to study: The First is Baan-Makampong Hvykraw Sub-District Mae-On District Chaingmai Province. The second is Baan Jumroung Bunker Sub-District Klang District Rayong Province and the third is Baan Ko-pitak Bang-Nam-jead Sub-District Rang-suan District Chump on Province. Three areas is more difference in geography and cultural that ware useful for building a core category of the grounded theory study of tourism community base on the philosophy of sufficiency economy. Research participants in 3 areas were selective by purposive sampling. There are 8 people per each one and total is 24.

Research result is finding a core category of the grounded theory study of tourism community base on the philosophy of sufficiency economy is "Amazing Thai Tourism, Happy for sufficiency way of life". The core category is reflex about process and practice that happen in tourism community base on the philosophy of sufficiency economy . Could be divided to 3 phrases is:

Primary of Development is a condition in sub-category call as "Know You, know your community, understanding your identity and community way of life". This is the first theme for grounded theory in the study and it's beginning of the story that lead to experience and best practice.

Secondary of Development is an action/interaction strategies call as "Satisfied in their own lives, love what you do and Learning in their happening". This is the second theme for grounded theory in the study that are codification of best and worst practice and tactic that are useful for building a happiness return to communities. All of this is 9 practical

as (1)create live of group(2)power of mouth and communication(3) mind service and care as your family member (4) development and conserving(5) strength of law and regulation of community(6) combine to a way of daily life(7) friendly to all partners(8)apply tools of sufficiency economy to practice and (9)manage to sustainable development.

Even though, the finding for intervention conditions of this study is community leaders who have a high performance and role to lead community practice to attain goals or unattained goals (success or unsuccessful).Successful Leaders could be the best consult and practice as “Pueanku kid Mit tum njhan”. Additional, community leaders must belonging of science and art of leaders call as “Science and art of leaders”. Leaders could build an inspiration of hope to everyone call as“Kon ban dan jai”.

Third of Development is the consequence that shown the end of the story as “righteousness for the benefits and happiness of all the people in community”. There have five happiness was happen to people as (1) repay the kindness of The king of Thailand, (2) reach to understand to development on sufficiency way of life(3) little happy for you but the great for our(4) center of best practice and(5) strengthen community base on philosophy of sufficiency economy.

The success story of tourism community in this study not only to managed tourism community base on the philosophy of sufficiency economy but also to applied the philosophy of sufficiency to theirs way of life is very well, too. Because there have a sociology and psychology surrounding (context) in7 conditions such as(1) individual factor(2) community factor(3) King of Thailand factor(4) religious factor(5) value and culture factor(6) law and regulation factor and (7) communication factor and networking factor

Research suggestions are:

Research suggestions for national policy is (1) National policy makers such as Prime Minister's Office, Ministry of Tourism and Sports, Tourism Authority of Thailand and Designed Areas foe Sustainable Tourism Administration (Public Organization) have to give precedence to area strategy and try to control qualitative of tourism community base on the philosophy of sufficiency economy. (2) Promote and Support tourism community base on the philosophy of sufficiency economy as the major Thai tourism. Especially, giving information to tourists and staffs from the other communities would come over and pay a visit. (3) Ought to have a public discussion forum for all of the stakeholders to public participation and to give advice and express an opinion. (4) Control and Checking is need for qualitative control of tourism community base on the philosophy of sufficiency economy by network of tourism

community cooperate with public organization. And (5) Giving precedence as very first for personal training who work in the area of tourism community base on the philosophy of sufficiency economy.

For area policy and community development is: (1) The practitioners who take a policy to practice in part of tourism development such as Governor's Office, Office of Tourism and Sports in each province, Tourism Authority of Thailand in each province ought to be the best know the area which theirs working such as geography, ecology and cultural. And (2) The practitioners who take a policy to practice in part of community development Communities such as Community Development Department, Office of The Permanent Secretary for Interior Ministry of Interior, Community Organizations Development Institute (Public Organization), Department of Social Development and Welfare, Office of Welfare Promotion, Protection and Empowerment of Vulnerable Groups, Office of Woman's Affairs and Family Development Ministry of Social Development and Human Security of Thailand and Office of Thai Woman Empower Fund also include leaders and others may be concern must to support people in the community or empower them try to adapt tools of philosophy of sufficiency economy to dairy live and working.

The research suggestions for the next research is: (1) Researchers ought to study for comparative of success and unsuccessful story of tourism community base on the philosophy of sufficiency economy. And (2) Qualitative research for study tourism communities in other context is need to fulfill these study for example tourism community in urban area or tourism community for health etc.

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความกรุณาในการให้คำแนะนำและความอนุเคราะห์อย่างดียิ่งจากครุที่มีเมตตาต่อศิษย์อย่าง รศ.ดร. ดุษฎี โยเหลา ประธานกรรมการกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภาวดี มิตรสมหวัง และอาจารย์ ดร. วรณวดี เนียมสกุล ตลอดจนคณะกรรมการสอบปากเปล่า ที่ประกอบด้วยรองศาสตราจารย์ งามตา วนินทานนท์ และ อาจารย์ ดร. นำชัย สุภฤกษ์ชัยสกุล ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดียิ่งมาโดยตลอด ศิษย์รู้สึกซาบซึ้งในความกรุณา เมตตา และหวังดีต่อศิษย์คนนี้ ด้วยดีเสมอมา และศิษย์ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ณ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทุกท่าน ล่วงไปถึง คณาจารย์จากสถาบันการศึกษาเดิม ตั้งแต่ในวัยเด็กจนกระทั่งเติบโตใหญ่ในวันนี้ ที่ทุกท่านได้กรุณาทุ่มเท สั่งสอน และประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ศิษย์มีความรู้ ความสามารถพอสมควรในการจะเข้าไปช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะผู้ตกทุกข์ได้ยาก และผู้ขาดโอกาสในทุกพื้นที่ของประเทศไทยได้อย่างมั่นใจ

ขอกราบขอบพระคุณความดีงาม และพระคุณอันสูงค่า ยากจะทดแทนของคุณพ่อ คุณแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยดีเสมอมา อีกทั้งเมตตาและให้มีความรัก และความเข้าใจที่ดีของลูกให้มีต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคนโดยไม่เลือกปฏิบัติว่าใคร เป็นอะไร อย่างไร ทำให้ลูกสามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างเข้มแข็ง อดทน เข้าใจในความจริงของโลกใบนี้ ตลอดจน สามารถสร้างพลังใจด้วยตนเองที่จะต่อสู้เอาชนะปัญหาอุปสรรคในชีวิตได้อย่างไม่ยากเย็น และที่สำคัญ คือ มอบความสนใจ และสติปัญญา ให้ลูก เป็นผู้สนใจในการศึกษา และยืนหยัดใช้ชีวิตในวิถีที่สังคมเลือกแล้วว่าจะนำไปสู่หนทางชีวิตที่ประสบความสำเร็จในอนาคต

ขอขอบคุณสำหรับความรัก ความปรารถนาดีอย่างบริสุทธิ์จากผู้ที่กระผมรักสุดหัวใจ ที่ทำหน้าที่สร้างกำลังใจให้กระผมในยามที่หมดพลังและกำลังใจ ทำให้สามารถยืนต่อสู้อต่อไป แม้ว่าชีวิตจะผจญต่อปัญหาอุปสรรคที่ถาโถมเข้ามาพร้อมกัน แต่ท้ายสุด ก็สามารถต่อสู้ ฝ่าฟันสิ่งต่างๆ เหล่านั้น จนพบวันนี้ วันที่ดีที่สุดในชีวิต และตลอดไป

คุณค่าและคุณประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ขอมอบไว้เป็นความรู้สาธารณะที่ทุกคนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศได้ เพื่อให้ประเทศไทยมีการพัฒนาประเทศไปในทางที่ควรจะเป็นและดีที่สุด โดยเฉพาะความรู้จากเรื่องนี้ จะได้ช่วยเผยแพร่พระเกียรติคุณ และพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เอกกษัตริย์ผู้เป็นที่รักของคนไทยทุกคน ให้เกริกก้องขจรไกล ไปตราบนานเท่านาน

ชนัญญา แสงพุ่ม

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
คำถามการวิจัย	7
ขอบเขตการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
2 เอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	11
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	12
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	43
แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม	58
ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์	66
ทฤษฎีระบบทางสังคม	75
แนวคิดฮาบีตัส	83
การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล	89
การวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา	105
3 วิธีดำเนินการวิจัย	116
การกำหนดระเบียบวิธีวิจัย	117
พื้นที่ศึกษา และหลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา	119
วิธีการและขั้นตอนการวิจัย	123
การวิเคราะห์ข้อมูล	129
ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย	133
4 ผลการศึกษา	136
ลักษณะทั่วไปของชุมชนที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยและผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	136
ภาพรวมของข้อมูลหมวดหลัก	151
บริบททางสังคมและวัฒนธรรม	168
สถานการณ์แห่งเหตุที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่อง	188

สารบัญ

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
แนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ที่นำมาใช้	208
เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน	249
ความสำเร็จที่เกิดขึ้น	265
สรุปความจำเป็นและความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน	288
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	297
สรุปผลการวิจัย	299
การอภิปรายผลการศึกษา	302
จุดแข็งของการวิจัย	348
ข้อจำกัดของการวิจัย	350
การนำไปใช้ประโยชน์	350
การนำไปใช้ประโยชน์ของผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชน	356
ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป	358
สรุป	358
บรรณานุกรม	362
ภาคผนวก	376
ภาคผนวก ก	377
ภาคผนวก ข	380
ภาคผนวก ค	384
ภาคผนวก ง	390
ประวัติย่อผู้วิจัย	395

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ระดับการบูรณาการทาสังคมวิทยาวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจของกลุ่มคน กลุ่มชนเผ่าและรัฐชาติหรือระดับประเทศ	65
2 ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	147
3 ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน	149

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 คุณลักษณะ เงื่อนไขและจุดมุ่งหมายในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	53
2 ผังแสดงความสัมพันธ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	54
3 ภาพสรุปเชิงบูรณาการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	57
4 ระบบปฏิบัติการ 4 ระบบที่เกี่ยวข้องกัน	79
5 ระบบย่อยของสังคมของพาร์สันส์	81
6 ภาพจำลองสรุปของกระบวนการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล	102
7 กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย	114
8 มหัทศรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิธีพอเพียง	154
9 วิถีชีวิตของชุมชน	192
10 กระบวนการสร้างความตระหนักรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของชุมชน	195
11 หนทางสู่ความอยู่รอดของชุมชนตามรอยเท้าพ่อหลวงของแผ่นดิน	197
12 เสียงกระซิบจากใจตนเอง เสียงสะท้อนจากชุมชนและคนรอบข้าง นำไปสู่แรง เสียดทานเป็นที่อุปสรรค และการแก้ไขปัญหา	207
13 กลุ่มต่างๆ ภายในบ้านแม่กำปองตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่	214
14 กลุ่มต่างๆ ภายในบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง	215
15 กลุ่มต่างๆ ภายในบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัด ชุมพร	216
16 บอกเล่าเล่าสืบ ของดีที่ช่วยกันบอกต่อ	222
17 บริการด้วยใจ ห่วงใยดูญาติมิตร	226
18 “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนาน	230
19 ศักดิ์และสิทธิ์แห่งกฎ ระเบียบชุมชน	232
20 เป็นมิตรกับทุกภาคส่วน	237
21 ประยุกต์ทฤษฎี เครื่องมือ ความพอเพียงสู่การปฏิบัติ	242
22 บริหารจัดการสู่ความยั่งยืน	248
23 สรุปปัญหามาไปสู่จุดกำเนิดการพัฒนาของชุมชน	251
24 เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน	264
25 ทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดิน	270
26 เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา บนวิถีความพอเพียง	275
27 ความสุขเล็กๆ ที่ยิ่งใหญ่	282

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
28 ศูนย์รวมการศึกษาดูงาน	285
29 ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืนบนพื้นฐานความพอเพียง	288
30 ความจำเป็นและความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน	296

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การเดินทางท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมธรรมชาติของมนุษย์ที่มีมานานแต่โบราณกาล และได้มีพัฒนาการขึ้นมาเป็นลำดับและสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งมีความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประกอบกับการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการคมนาคมขนส่งก็ยิ่งทำให้การเดินทางท่องเที่ยวขยายวงกว้างออกไป โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างและหลากหลายไม่ว่าเพื่อธุรกิจ เพื่อนันทนาการและเพื่อศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้เคยเห็นการเดินทางท่องเที่ยวซึ่งเป็นกิจกรรมอันเป็นส่วนบุคคลเหล่านี้ ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งต้องอาศัยเทคนิควิชาการเฉพาะการวางแผน การจัดการ และการตลาด รวมเข้าแล้วเรียกว่า “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว” ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อความเจริญก้าวหน้า เสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย และเป็นที่ยืนยันว่าความสำคัญของการท่องเที่ยวจะมีมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง และการท่องเที่ยวกลายเป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศที่สำคัญที่สุด ในขณะที่ผลเชิงบวกทางด้านสังคมของการท่องเที่ยวก็เป็นไปเพื่อการพักผ่อนที่ช่วยลดความตึงเครียด พร้อมทั้งกับการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้มาเยือนและเจ้าของท้องถิ่น

ความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสะท้อนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นจากการกำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญของอุตสาหกรรมไทย และตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา จะได้เห็นการรณรงค์ทางการตลาดอย่างเข้มข้นและต่อเนื่องนับตั้งแต่โครงการ "ปีท่องเที่ยวไทย" "ประเทศไทย - ประตูสู่อินโดจีน" "Amazing Thailand" จนถึง "Unseen Thailand" ความสำคัญของการท่องเที่ยวไทยดังกล่าวนี้ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากการที่การท่องเที่ยวได้มีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้ประเทศไทยผ่านพ้นวิกฤตทางเศรษฐกิจของอาเซียนนับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา (อนันต์ วัฒนกุลจรส. 2549: 21)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศและของโลก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเกือบทุกประเทศ “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว” ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จนกลายมาเป็นสินค้าหลักในระบบการค้าระหว่างประเทศ และในหลายประเทศอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญใน 3 ลำดับแรกของอุตสาหกรรมที่สำคัญอีกด้วย

การดำเนินนโยบายด้านการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบทางบวกและเป็นรูปธรรมต่อการพัฒนาประเทศไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจและภาพลักษณ์ของนานาชาติที่มีต่อประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากรายได้และจำนวนนักท่องเที่ยวตามรายงานประจำปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551 ที่ระบุว่าปีงบประมาณ 2551 ประเทศไทยสามารถทำรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีมูลค่าสูงถึง 990,446.48 ล้านบาท มีจำนวนนักท่องเที่ยวทั้ง

ชาวไทยและชาวต่างประเทศเฉลี่ย 993,283.19 คน โดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 10 เมื่อเทียบกับจำนวนรายได้และจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชายไทยและชาวต่างประเทศเมื่อปี พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2551: 74)

ในขณะที่เดียวกัน ภาพลักษณ์ของประเทศไทยในด้านการท่องเที่ยว แม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นในประเทศบ่อยครั้งก็ตาม แต่ประเทศไทยก็ยังได้รับการจัดลำดับประเทศนำอยู่ในหลายๆ บริบท ดังเช่นงานวิจัยของสถาบัน Future Brand ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ได้ดำเนินการสำรวจนักท่องเที่ยวทั่วโลกเป็นประจำทุกปี โดยผลจากการสำรวจดังกล่าวระบุว่าประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางชั้นนำที่ติดอันดับโลกในหลากหลายมุมมองที่สำคัญๆ อาทิ ติดอันดับ 1 ด้าน Value for Money โดยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความคุ้มค่ากับราคาที่จ่ายจากพื้นฐานค่าครองชีพภายในประเทศที่ไม่สูง และความสมเหตุสมผลของระดับราคาในสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการด้านต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเสนอขายสินค้าในลักษณะที่คล้ายกัน รวมถึง ติดอันดับ 3 ด้าน Authenticity หรือ ด้านความดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรม และการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเป็นมิตรของคนท้องถิ่น (Friendly Locals) และยังติดเป็นอันดับ 4 ของการเป็นแหล่งจับจ่ายสินค้ายอดนิยม และในเรื่องของวิถีชีวิตกลางคืน รวมทั้งแหล่งบันเทิงยามค่ำคืน เป็นต้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2551: 20)

การท่องเที่ยวในประเทศไทยได้เจริญรุดหน้ามาโดยตลอด และเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจและภาพลักษณ์โดยรวมของประเทศ แต่ในแง่ผลกระทบทางลบของการท่องเที่ยว ยังไม่มีการเปิดเผยหรือ กล่าวถึงกันในวงกว้าง หรือตีแผ่ข้อมูลให้สาธารณชนรับรู้มากนัก เช่น การเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวที่ผ่านมา กลับทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมและสังคมของประเทศเสื่อมโทรมลง เกิดผลกระทบเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ กล่าวคือ ผลกระทบต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีผลต่อองค์ประกอบชีวกายภาพที่สำคัญของกระบวนการนิเวศ ในขณะที่เดียวกันยังเกิดผลกระทบด้านจิตวิทยาและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีความรู้สึกอึดอัดต่อสภาพแวดล้อม เกิดความขัดแย้งระหว่างกิจกรรมและความพึงพอใจโดยรวม

สำหรับผลกระทบทางสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสู่องค์ประกอบทางด้านสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนที่การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในทางลบ การลดคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณี โดยเน้นผลกำไรจากการท่องเที่ยวมากกว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัญหาทางสังคมต่างๆ (เช่น โรคติดต่อนอกจากการมีเพศสัมพันธ์ ยาเสพติด อาชญากรรม เป็นต้น) การอพยพย้ายถิ่นและความแออัด เป็นต้น และสุดท้าย คือ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจของสังคมที่การท่องเที่ยวสัมพันธ์อยู่ เช่น เกิดปัญหารายได้เป็นฤดูกาลแก่ชุมชนท้องถิ่น ปัญหาการว่างงาน การนำเข้าแรงงานท้องถิ่น ค่าครองชีพสูง ความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้

ปัญหาการค้าที่ดิน และค่าใช้จ่ายในการจัดระเบียบและดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นต้น (อุษาวดี พูลพิพัฒน์. 2545: 38-39)

ข้อมูลผลกระทบทางลบดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับการศึกษาของมาโนชย์ นวลสระ (2547) ที่ได้ทำการศึกษาผลกระทบจากการประกอบอุตสาหกรรมท่องเที่ยว อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อชุมชนหลายด้าน แต่ด้านสิ่งแวดล้อมมีความน่าสนใจ เพราะทำให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาคุณภาพน้ำเสียในชุมชน ก่อให้เกิดปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูลในชุมชน ขณะที่ วรลักษณ์ จรรย์รักษ์ และคณะ (2551) ที่ได้ศึกษา เรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ: กรณีศึกษาอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และพบว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในอำเภอปาย แม้ว่าจะมีผลกระทบในทางบวกอย่างมากก็ตาม แต่ก็ส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมของอำเภอปาย อย่างมากเช่นกัน เช่น มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาชีพ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดแหล่งมั่วสุ่ม มีเสียงดังจากการท่องเที่ยวกลางคืน มีการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ และเกิดปัญหา การเพิ่มของขยะในแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายงานผลจากการตรวจสอบพื้นที่ของสำนักงาน ป.ป.ส. ระบุชัดเจนว่าพื้นที่อำเภอปาย เป็นอีกหนึ่งอำเภอที่มีการแพร่ระบาดของปัญหายาเสพติดในพื้นที่อย่างมาก โดยเฉพาะการซื้อขายกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จึงเป็นอุตสาหกรรมที่มีทั้งคุณประโยชน์และโทษมหันต์ที่เกิดขึ้นกับประเทศไทย หากไม่มีการบริหารจัดการที่ดีเพียงพอ หรือขาดจิตสำนึกและคุณธรรมในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด รวมถึง ขาดการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงเรื่องการท่องเที่ยวเข้ากับการหลักการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม และการเข้าถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อให้เกิดการพัฒนาควบคู่กับงานคุณภาพมากขึ้น

ภายใต้ความต้องการของประเทศในการสร้างดุลยภาพระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ ประกอบกับกระแสของโลกที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) โดยเฉพาะจากแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลักดันการพัฒนาแบบการท่องเที่ยวขึ้นมา เพื่อให้เกิดการปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีการเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน เพื่อนำไปสู่จุดกึ่งกลางระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ เกิดเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism) จึงได้ถูกนำมาพิจารณาเพื่อเป็นแนวคิดหนึ่งในการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ด้วยเหตุที่เป็นกิจกรรมที่สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวและของผู้ที่เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้อง และสงวนรักษาโอกาสในการใช้ทรัพยากรยุคหลัง ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อย่างเช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ ซึ่งมีสาระสำคัญส่วนหนึ่ง นั่นคือ ต้องการให้เกิดการท่องเที่ยวที่มี

คุณภาพ มีการจัดการสิ่งแวดล้อมร่วมกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่ดั่งามของแต่ละท้องถิ่น รวมถึง การทำงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เพื่อให้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวร่วมกันของทุกองค์กรภาคีที่เกี่ยวข้อง

พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นอีกแนวทางสำคัญที่ประเทศไทยได้นำมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงกว่าช่วงที่ผ่านมาในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 8-10 สังคมไทยได้อัญเชิญหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกครอบครัวชุมชน สังคมจนถึงระดับประเทศ ซึ่งได้มีส่วนเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและช่วยให้สังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ในระยะแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 ทุกภาคส่วนในสังคมไทยเห็นพ้องร่วมกันนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกันและมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสมเพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ โดยความสำคัญของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติในแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 เนื่องจากประเทศไทยจะต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งภายนอกและภายในประเทศที่ปรับเปลี่ยนเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี 2558 จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาใช้ในการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมสามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าต่อไปเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555: 2)

ด้วยเหตุที่การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีจุดมุ่งเน้นที่การพัฒนาจากภายในตัวปัจเจกบุคคล กล่าวคือ คนมีความพอเพียงแล้วยอมนำไปสู่ชุมชนพอเพียง และสังคมที่พอเพียง การพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการพัฒนาที่มุ่งให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขของคน ทรัพยากรและสิ่งต่างๆ ในรอบๆ บริบทนั้นๆ โดยไม่ให้เกิดการเบียดเบียนกันตามหลักปรัชญาของพุทธศาสนา ซึ่งมีอรรถประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาทุกด้านและทุกระดับ โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ความต้องการเครื่องมือแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสมทั้งเวลาและสถานการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะเศรษฐกิจพอเพียงมีปรัชญาการพัฒนามนพื้นฐานความมั่นคงในชีวิตที่เกิดขึ้นจากการเกื้อกูลกัน ควบคู่ไปกับการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ทำให้รู้สึกมั่นคง ปลอดภัย เน้นความสัมพันธ์ทางด้านชุมชนและสังคมดั้งเดิม มีกิจกรรม พิธีกรรมที่เชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าหากันได้อย่างมีพลัง ทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวฉบับนี้ต่อไปจึงได้ให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารทรัพยากรที่ชุมชนเป็นเจ้าของอัน

เป็นทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และให้รายได้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวนั้น เป็นรายได้เสริมที่มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของคนในชุมชนดีขึ้น โดยไม่ทำลายวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่มีอยู่เดิม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสตอนหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ความหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง ความภาคภูมิใจในการอยู่ร่วมกัน มิตรภาพ การศึกษาและเศรษฐกิจ” ซึ่งแปลความหมายไว้ว่า เมื่อนักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสกับขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความอ่อนโยนและการต้อนรับอันอบอุ่นของเรา เขาก็จะกลายเป็นเพื่อนเรา และช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งท่องเที่ยว และประเทศเศรษฐกิจที่เหมาะสมสำหรับการลงทุนของนักลงทุนจากต่างประเทศ (दनัย จันท์เจ้าฉาย. 2549)

การพัฒนาที่อิงถึงความเหมาะสมกับสภาพบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยเหล่านี้เอง ทำให้ประเทศไทยไม่ติดกับดักทางความคิดกับการพัฒนาตามแบบอย่างของตะวันตกที่มีรากฐานปรัชญาทางตะวันตก ซึ่งมองเห็นแต่ความต้องการเป็นธรรมชาติของมนุษย์อันไม่อาจแก้ไขได้ การมุ่งไปสู่ความยั่งยืน จึงมีหนทางการแสวงหาทางออกในด้านต่าง ๆ ที่มีลักษณะของการหวงแหน ธรรมชาติ เพื่อเป็นทรัพยากรที่จะตอบสนองต่อความต้องการในอัตราประโยชน์สูงสุดของมนุษย์ เป็นการพัฒนาที่ไม่เน้นความยั่งยืนของ “สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ” แต่หากหมายถึง ความยั่งยืนของ “การพัฒนา” ที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและการค้าเสรีที่ให้ความสำคัญกับการบริโภค ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เอง การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ก่อตัวขึ้นจากแนวคิดตะวันตกก็อาจจะไม่ใช่พระเอกขี่ม้าขาวที่จะเข้ามาครอบงำโลกหรือครอบงำประเทศไทย แต่อาจจะเป็นการเข้ามาอย่างชอบธรรมของการกอบโกย ณ จุดนี้ สิ่งนั้นไม่ใช่สาระสำคัญเท่ากับการที่เราจะต้องกลับไปมองและค้นหาความยั่งยืน อันแท้จริงที่ควรเกิดขึ้นด้วยตัวของเราเองที่ไม่ใช่การตามหลังหรือรอคอยแผนงานอันเคลือบแฝงจากใครอีกต่อไป (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543: 116)

จากความเชื่อมโยงของการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนบนพื้นฐานของปรัชญาตะวันออกอย่างเช่น “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ประสานกันได้ดีเป็นอย่างดีและมีความเหมาะสมกับบริบทการพัฒนาของประเทศไทยโดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวที่ต้องสร้างบรรทัดฐานใหม่ควบคู่กับการดูแลทรัพยากร การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ตลอดจน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชนให้เกิดความสุขที่ยืนยาวและยั่งยืนซึ่งจะมีส่วนช่วยอย่างมากต่อการป้องกันการถาโถมของกระแสโลกาภิวัตน์และการสร้างขีดความสามารถของประเทศเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป นอกจากนี้ ยังสามารถนำพาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของประเทศไปสู่การพัฒนาทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติที่เหมาะสมและเกิดความสมดุลอย่างแท้จริง

จากการศึกษาและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัยในครั้งนี้ ยังไม่พบงานศึกษาวิจัยเรื่องใดที่มีการศึกษาอย่างสอดคล้องกับประเด็นการนำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศ หรือ นำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวคิดทางทฤษฎีเพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ ตลอดจนการเชื่อมโยงหลักปฏิบัติต่างๆ เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างกรอบความคิดและองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งนอกจากจะเป็นการเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความเป็นไปได้ในแง่ของการอธิบายด้วยแนวทางและหลักการที่ชัดเจนแล้ว ยังสามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปใช้ประโยชน์ในด้านการพัฒนาที่เกี่ยวข้องได้อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะนำวิธีวิทยาการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพอย่างหลากหลายมาเป็นวิธีการศึกษาข้อมูลในงานวิจัยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และการนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะกลยุทธ์การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล หรือ Grounded Theory ซึ่งได้ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการแสวงหาข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ศึกษา และความสำคัญของข้อมูลในภาคสนามที่นำไปสู่การสร้างทฤษฎีปฏิบัติการของพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จจากการทำงานต่างๆ ผ่านกระบวนการศึกษาที่เป็นระบบตามที่ Strauss & Corbin (1990) ผ่านการกำหนดเป็นภาพรวมของข้อมูลหมวดหลัก (Core Category) มีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่คลี่คลายให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นนับจากสาเหตุของปัญหา ที่เรียกว่า “Casual Condition” ผ่านปฏิบัติการ หรือ กลยุทธ์ที่ถูกนำมาใช้ในการดำเนินงาน “Action/Interaction Strategies” โดยเชื่อมโยงกับเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จของการดำเนินงาน “(intervening conditions) และผลสำเร็จที่เกิดขึ้น ((consequences) ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อม (contextual conditions) ที่สามารถเชื่อมโยงกับทฤษฎีซึ่งบ่งบอกถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากกระบวนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งปรากฏเป็นข้อมูล ทฤษฎีที่จะช่วยสร้างความเข้าใจให้ผู้สนใจที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ในการขับเคลื่อนประเด็นการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องต่อไป

อย่างไรก็ดีในการวิจัยตามกลยุทธ์การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล หรือ Grounded Theory เกิดขึ้นจากตัวผู้วิจัยที่มีความสนใจที่จะศึกษาวิจัย เพื่อแสวงหาข้อมูล และเข้าถึงความจริงอย่างลุ่มลึกตามธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์การศึกษา โดยผู้วิจัยไม่ละเลยศักยภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ตลอดจนวิถีคิด หรือ วิธีสร้างความหมายใหม่ของตัวผู้ถูกศึกษาที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับบริบทของสังคมแวดล้อม เพื่อให้กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการที่เสริมสร้างความรู้และความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อไป จึงได้นำวิธีการเก็บข้อมูลแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เข้ามาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความรู้และข้อมูล ทั้งนี้ เพราะกลุ่มข้อมูลที่จะได้รับนั้น จะมีคุณค่าและความสำคัญอย่างมากที่จะนำไปสู่การต่อยอดองค์ความรู้ การสร้างทฤษฎี ตลอดจนสามารถพัฒนาข้อเสนอต่างๆ ไปสู่นโยบายการพัฒนาเฉพาะด้านที่จะออกเอยได้อย่างตรงตามเป้าหมายของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการรับรู้และให้ความหมายจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวไทยที่มีแนวปฏิบัติบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อทำความเข้าใจแง่มุม วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของคนในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่แต่ละบุคคล และในแง่ของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นไปตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน

คำถามการวิจัย

คำถามการวิจัยในครั้งนี้ อยู่ภายใต้ขอบเขตเนื้อหาที่ต้องการศึกษาคำตอบที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา ภายใต้กระบวนการให้คุณค่าและความหมาย หรือ การตีความของบุคคล ซึ่งคำนึงถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลภายใต้ประสบการณ์การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน และปฏิสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการตีความของการวิจัย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามการวิจัยในเบื้องต้นไว้ ดังนี้

1. ผู้มีประสบการณ์การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการดำเนินการนั้นๆ อย่างไร
2. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่ดำเนินบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างไร
3. คนในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างไร
4. อะไรคือคุณค่าและข้อจำกัดของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนวิธีการปรับตัวต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและประสบผลสำเร็จ

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นเครื่องมือการวิจัยที่สำคัญสำหรับการพัฒนาความรู้ กรอบแนวคิดและวิธีการปฏิบัติต่างๆ ผ่านกระบวนการรับรู้และให้ความหมายของผู้มีประสบการณ์ตรงและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน เนื่องจากกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเน้นกระบวนการวิจัยหลากหลายรูปแบบซึ่งเกี่ยวข้องกับการตีความหมาย และใช้แนวทางการวิจัยที่เป็นแบบธรรมชาติในการวิจัยสิ่งที่ดำเนินการวิจัย ซึ่งหมายความว่านักวิจัยเชิงคุณภาพจะทำการศึกษาสิ่งต่างๆ ในสถานที่จริงตามธรรมชาติ พยายามทำความเข้าใจ

ใจความเป็นเหตุและผลในการตีความปรากฏการณ์ในลักษณะที่เป็นไปตามความหมายที่ผู้คนนำมาสู่ปรากฏการณ์

การวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวข้องกับการศึกษาและใช้วิธีการเก็บรวบรวมวัสดุในกรณีศึกษาเชิงประจักษ์ที่หลากหลาย ประสบการณ์ของบุคคลที่หลากหลาย มุมมองหลายมุมมองเรื่องราวของชีวิตผ่านเครื่องมือการวิจัยหลายๆ อย่างประกอบกัน เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตและการจดบันทึก รวมถึง เอกสารเชิงประจักษ์ต่างๆ ที่บ่งบอกถึงการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและเนื้อหาทางวิชาการในลักษณะที่เป็นภาพ (Visual Text) ซึ่งอธิบายลักษณะปกติชีวิตประจำวัน และเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาและความหมายของชีวิตบุคคล (Denzin; & Lincoln. 1994: 2)

สำหรับยุทธศาสตร์การวิจัยที่เหมาะสมกับการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ยุทธศาสตร์การวิจัยเชิงคุณภาพที่หลากหลาย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ในแง่ของการอธิบายความงดงามของปรากฏการณ์ที่เลือกศึกษา โดยเฉพาะความต้องการจะเน้นย้ำที่ความหมายของประสบการณ์ของบุคคลจำนวนหนึ่ง และความต้องการที่จะสร้างทฤษฎี หรือ ค้นหากทฤษฎีใหม่ๆ ซึ่งเป็นรูปแบบเป็นนามธรรมที่ใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะ และเป็นสถานการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในแง่ของการดำเนินการ หรือเข้าร่วมกระบวนการเพื่อตอบสนองต่อปรากฏการณ์ที่จะศึกษาว่าบุคคลมีปฏิภริยา และแสดงปฏิภริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์อย่างไร ดังนั้น หากมองในแง่ของคำอธิบายดังกล่าวนี้ ได้นำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์หลักที่ถูกนำมาใช้ในการศึกษาซึ่งเป็นไปตามวิธีการศึกษาอย่างเช่น “การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล” Grounded Theory ซึ่งมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลจากผู้รู้ในเรื่องที่จะศึกษาเป็นอย่างดีมาเป็นฐานในการสร้างทฤษฎีซึ่งอาจนำเสนอในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้ การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ยังเป็นการค้นหาความรู้ที่มีลักษณะเป็น Tacit Knowledge จากผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นโดยตรง แล้วนำมาประมวลโดยผ่านระบบการวิเคราะห์ตามวิธีการของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ก็จะปรากฏองค์ความรู้ หรือ ทฤษฎีที่ออกมาเป็นความรู้ที่เป็น Explicit Knowledge ขณะเดียวกัน ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังได้นำวิธีการศึกษาตามแบบของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) มาใช้ในการศึกษาร่วมกับการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เพื่อเป็นการเสริมประสิทธิภาพในแง่การสร้างพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาที่ต้องการข้อมูลจากพื้นที่ศึกษาจริง (Field Study) รวมถึง การศึกษาจากเอกสาร วรรณกรรมและภาพถ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและการดำเนินงานของพื้นที่ที่ชุมชนได้ทำการศึกษาโดยการศึกษาตามแนวทางการวิจัยชาติพันธุ์วรรณามีส่วนช่วยอย่างมากในแง่ของการลำดับเหตุการณ์ของปรากฏการณ์ก่อนและหลังอย่างเป็นขั้นตอนและกระบวนการภายใต้กรอบแนวคิดชุดหนึ่งชุดใดตามการศึกษาที่มี ดังนั้น ในการลงพื้นที่สนามที่ใช้ในการศึกษานั้น กระบวนการวิจัยจะเริ่มต้น โดยการศึกษาว่าเกิดปรากฏการณ์อะไรขึ้นในพื้นที่การศึกษา และอยู่ภายใต้เงื่อนไขและทฤษฎีใด จากนั้น จึงมุ่งศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่เพิ่มมากขึ้นจากกระบวนการศึกษาโดยที่การวิจัยชาติพันธุ์วรรณาจะมีส่วนช่วยอย่างมากต่อการกำหนดโครงสร้าง หรือ หัวข้อที่มีความสัมพันธ์กัน หรือ มีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ต่างๆ

ผ่านระบบวัฒนธรรมของพื้นที่ที่จะศึกษา รวมถึง การช่วยตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของ ข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิดต่าง ๆ เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลเชิงประจักษ์ ในขณะที่การวิจัยแบบสร้าง ทฤษฎีจากข้อมูล จะมีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบทให้เป็นหนึ่ง เดียว เพราะกระบวนการวิเคราะห์ร่วมกับการเก็บข้อมูลสลับกันไปมา นั้นจะช่วยลดจำนวนข้อมูลที่ ไม่จำเป็นสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลในขั้นการวิเคราะห์ คล้ายกับการ กำหนดภาพที่จำเป็นสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งที่จะศึกษาเท่านั้น นอกจากนี้ กระบวนการดังกล่าวยังนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

สำหรับขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลมีน้ำหนักมากพอสำหรับ การอธิบายปรากฏการณ์ที่จะศึกษา ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ตามแบบของการวิจัยแบบสร้าง ทฤษฎีจากข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ รวมถึง การให้ความหมายในแง่มุมมองต่าง ๆ ผ่าน ทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้เลือกสรรขึ้นมาใช้เป็นกรอบและแนวทางการศึกษา ได้แก่ ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) และทฤษฎีระบบทางสังคมของพาร์สัน (Talcott Parson) ประกอบกับแนวคิดสำคัญอย่างเช่นแนวคิดฮาบิทัส (Habitus) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu's Concept) แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของ จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) และแนวคิดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นแนวคิดสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้ จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในประเด็นการศึกษาให้ชัดเจน และลุ่มลึกมากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนการวิจัยที่ต้องใช้ความสามารถของนักวิจัยในฐานะเครื่องมือการวิจัย เช่น ความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี (theoretical sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ (constant comparative analysis) การกำหนดรหัส และกลุ่มของข้อมูล (coding and categorizing the data) การสร้างแผนภาพและบันทึกทางทฤษฎี (theoretical memo and diagrams) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature as a source of data) และการบูรณาการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (nitration of theory)

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาในครั้งนี้ มีโอกาสที่ดีที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ในบริบทของ สังคมไทย เพื่อใช้สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ของการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมา ประยุกต์ใช้ในบริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยงได้ โดยผู้วิจัยจะลงพื้นที่ศึกษาจริง เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับการใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสารในพื้นที่ที่มีการศึกษา ทั้งนี้ ในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจะใช้การ สุ่มตัวอย่างทางทฤษฎีจากผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ซึ่งสามารถให้ข้อมูลในเรื่องนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี จำนวน 24 คน จาก 3 พื้นที่การศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจนกว่าจะได้รับข้อมูลที่เพียงพอ (Saturate) ครบถ้วน และไม่มีข้อมูลที่ต้องการอีก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะเกิดประโยชน์ในแง่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ทำให้เข้าใจกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างความจริงเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนตามนัยของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนผ่านการประกอบสร้างทางสังคม (social constructs) และการให้ความหมายต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (meaning to situations) รวมถึงบริบทและสภาพแวดล้อมในเหตุการณ์ หรือ สถานการณ์นั้นๆ

2. ทำให้ทราบรายละเอียดอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความรู้ ความหมายและประสบการณ์จากการจัดการความท้าทายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชนท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจที่ผันผวน กระแสสังคมที่เกิดการปฏิพากย์กันระหว่างการเลือกข้างการดำเนินชีวิตตามระบบทุนนิยมและกระแสทางเลือกเพื่อการพัฒนา ดังเช่น กระแสของเศรษฐกิจพอเพียง กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน และกระแสทางเลือกเพื่อการพัฒนาอื่นๆ รวมถึงวิกฤติทางการเมืองและความไม่แน่นอนของกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันซึ่งทั้งหมดนี้ ย่อมนำไปสู่ความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้นของการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนตามนัยของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. การคลี่คลายให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านการศึกษารื่องนี้ จะทำให้เห็นถึงคุณค่าและข้อจำกัดต่างๆ ที่มี หรือเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน และวิธีการปรับตัวซึ่งนำไปสู่ผลสำเร็จโดยมีประสบการณ์ที่กล้าแข็งเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนอันเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “การเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป” ของชุมชน ผ่านประสบการณ์และการเล่าเรื่องอย่างต่อเนื่องจากประวัติศาสตร์สู่การปฏิบัติในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า เรื่อง “ความพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในวิถีชีวิตชุมชนไทยในชนบท หรือ ภาคเกษตรกรรมนั่นเอง ด้วยอุดมการณ์การผลิตที่เป็นเอกลักษณ์และมีความแตกต่างจากการผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

4. ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์และกระบวนการทางสังคม จะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบาย สามารถพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนบนพื้นฐานการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสอดคล้องประสานและเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับปัจจุบัน (ฉบับที่ 11) ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางที่สำคัญให้กับผู้กำหนดนโยบาย ไปพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศที่เดินบนทางสายกลาง ระหว่างการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์คุณค่า หรือ สิ่งที่ดีงาม ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของแต่ละชุมชนท้องถิ่น และการสร้างความสุขที่ยาวนานและยั่งยืนบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนการทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวทางสำหรับการวิจัยของเรื่อง “การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พยายามศึกษา ค้นคว้าจากเอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปิดมุมมองทางการศึกษาที่มุ่งเป้าไปยังการพยายามอธิบายและทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นในปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชนที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญลำดับสูงกับพัฒนาบนพื้นฐานของความยั่งยืนของสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการทำความเข้าใจในการให้ความหมาย รวมถึง ระดับและการประยุกต์ใช้ “เศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมซึ่งมีอยู่ในบริบทสังคมและชุมชนที่ศึกษา ทั้งนี้ เพราะผู้วิจัยเชื่อว่าเป้าหมายการพัฒนาตามที่กำหนดเป็นโจทย์การวิจัยนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนร่วม และผลสำเร็จดังกล่าวนี้ย่อมเกิดขึ้นจากการสนองตอบความสุขที่มีอยู่ในแต่ละบุคคลเป็นพื้นฐานก่อนแล้ว ซึ่งนั่นก็คือ “ความสุขที่เกิดขึ้นกับคนทุกระดับ” นั่นเอง

ผู้วิจัยเชื่อว่าการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ให้ความสำคัญต่อการรักษา วัฒนธรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง การลดปัญหาต่างๆ จากกระบวนการพัฒนาที่ไม่สนใจสภาพภูมิสังคมของท้องถิ่น โดยเฉพาะภายใต้กรอบการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นหนึ่งในปฏิบัติการพัฒนาชุมชนที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความสุขของคนภายในประเทศ และยังมีมีความสำคัญในด้านการสร้างความสมดุลจากการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น หากมีการศึกษาข้อมูลที่ดีเพียงพอ ด้วยวิธีวิทยาการวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือและสอดคล้องกับปัญหาการวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้และคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับบริบททางสังคมของประเทศ และการแปลงความรู้ ไปสู่การกำหนดนโยบายการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นนอร์มวิธีที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง ในการนี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)
4. ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)
5. ทฤษฎีระบบทางสังคม (Talcott's Social System Theory)
6. แนวคิดฮาบิทัส (Concept of “Habitus”)

7. การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory Methodology)
8. การวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Methodology)

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ด้วยส่วนหนึ่งของการศึกษาครั้งนี้ เป็นไปเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและปฏิบัติการต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับการท่องเที่ยวของประเทศไทย ดังนั้น ในการคัดสรรเอกสารและวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในปฐมบทการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและแนวคิดของ “การท่องเที่ยว” รวมถึง พัฒนาการของการท่องเที่ยวไปจนถึงรูปแบบการท่องเที่ยวที่เคยมีมาตั้งแต่อดีต ถึง ปัจจุบัน และเงื่อนไขของการท่องเที่ยวในปัจจุบันซึ่งเป็นไปตามข้อกำหนดและทิศทางการพัฒนาของประเทศ (และส่วนหนึ่งจากบริบทการพัฒนาของสากล) โดยเน้นหนักถึงกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ใช้ฐานรากของชุมชนเป็นกลไกสำคัญสำหรับการขับเคลื่อนการทำงานต่างๆ ผสมผสานกับหลักการพัฒนาที่มุ่งเน้นความยั่งยืน 3 ส่วน ได้แก่ “วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและสังคม” ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาบนจุดสมดุลที่สุดที่นำไปสู่การสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่คนทุกระดับ

1.1 ความหมายและพัฒนาการของการท่องเที่ยว

“การท่องเที่ยว” เป็นอุตสาหกรรมด้านการบริการรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม สามารถทำรายได้เข้าสู่ประเทศในอันดับต้นๆ โดยพบว่าความสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวในประเทศเป็นปัจจัยที่จะจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเป็นอย่างมาก และจากความสำคัญของการท่องเที่ยวดังที่กล่าวถึงข้างต้น จึงมีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการและองค์กรต่างๆ ให้ความหมายและคำจำกัดความเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

ไพบุลย์ พงศบุตร และวิลาสวงศ์ พงศบุตร (2536: 9-10) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) คือ การเดินทางไปเยี่ยมสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำของบุคคลและเป็นการไปเยือนชั่วคราว โดยมิใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพมิรายได้

นิคม จารุมณี (2536: 15) กล่าวว่า การท่องเที่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจและเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพ

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization หรือ WOT) แห่งองค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวว่าการเดินทางใดๆ ก็ตามที่เป็นการเดินทางตามเงื่อนไขสากล 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยเป็นประจำไปยังสถานที่อื่นๆ เป็นการชั่วคราว
2. การเดินทางนั้นผู้เดินทาง เดินทางด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ

3. การเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เดินทางเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ สรัสวดี อาสาสมัครพกิจ (2543: 55) ได้อธิบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวว่าเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) ซึ่งแต่ละองค์ประกอบ มีส่วนประกอบย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยว นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจและการลงทุน สภาพสังคมและวัฒนธรรมองค์การความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน กฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า “การท่องเที่ยว” เป็นรูปแบบการเดินทางโดยสมัครใจรูปแบบหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรือ อย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่ใช่ เพื่อการหารายได้ หรือ เพื่อเป็นการประกอบอาชีพ และมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ผ่านองค์ประกอบการพัฒนาทั้งภายในและภายนอกที่มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน

การท่องเที่ยวมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการพัฒนารูปแบบการคมนาคมขนส่งทั้งภายในและภายนอกประเทศ ตลอดจนการสร้างและพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของประเทศ เพื่อรองรับอุตสาหกรรมทุกรูปแบบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศไทยที่เริ่มแพร่หลายเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2503 มีการประกาศจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่พัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในปี พ.ศ. 2522 (วรรณภา วงษ์วานิช, 2539: 24) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีสรุปเนื้อหาและสาระสำคัญที่กล่าวถึงนโยบายการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตามลำดับ ดังนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 (พ.ศ. 2504-2519) ยังไม่ได้กล่าวเน้นเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยตรงมากนัก แต่การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเป็นผลที่ได้จากการนำแนวทางการพัฒนาประเทศตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) มาใช้มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ และกระจายไปยังจังหวัดต่างๆ ทำให้เกิดมาตรฐานในการบริการและการขยายการลงทุนของภาคเอกชนในด้านการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินงานตามข้อเสนอแนะของธนาคารโลก (World Bank) โดยสนับสนุนการลงทุนภาคเอกชน และกิจการโรงแรมก็เป็นธุรกิจอันดับแรกๆ ที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากคณะกรรมการส่งเสริม

การลงทุน (BOI) นโยบายนี้ได้ถูกสานต่อในยุคของจอมพลถนอม กิตติขจร อีกทั้งในขณะนั้นได้เกิดสงครามเวียดนาม สหรัฐอเมริกาได้ใช้ไทยเป็นที่ตั้งฐานทัพในภูมิภาค ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวของ การท่องเที่ยวแหล่งบริการและบันเทิงเชิงรรมย์ กรุงเทพมหานครได้กลายเป็นศูนย์กลางของการพักผ่อนและความบันเทิง (Rest and Recreation – R&R) ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (พลอยศรี โปราณนทร์. 2543: 32-35)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2519 รัฐบาลไทย โดยองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ว่าจ้างบริษัท Netherlands Institute of Tourism Development Consultants (TDC) และบริษัท เอสวีจี ฌ ฌกลาง ศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้นเป็นฉบับแรก และกำหนดให้ เชียงใหม่ กรุงเทพมหานคร พัทยา สงขลา และหาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในระดับ ภูมิภาคเพื่อกระตุ้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 จึงได้มีแผนพัฒนาการท่องเที่ยว บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) โดยการส่งเสริม การท่องเที่ยวของไทย ได้ถูกจัดให้เป็นหนึ่งในกิจกรรมสำคัญของประเทศที่ช่วยลดดุลการชำระเงิน ระหว่างประเทศ อีกทั้งพบว่ารัฐบาลลงทุนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวถึงร้อยละ 30 ของการลงทุน ของรัฐทั้งหมด โดยเน้นด้านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของประเทศ เพื่อให้มีระบบ การขนส่งและติดต่อสื่อสารได้สะดวกยิ่งขึ้น ต่อเนื่องไปจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ได้มีการลงทุนด้านการพัฒนาระบบขนส่งทางอากาศ 23,000 ล้านบาท ผลของการดำเนินงานดังกล่าว ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น โดย ร้อยละ 75 ของนักท่องเที่ยวเดินทางมาทางอากาศ ทำให้การพัฒนาด้านการติดต่อสื่อสารช่วยในการ ดำเนินงานของโรงแรมขนาดใหญ่และการรถไฟมีบทบาทในการกระจายการท่องเที่ยวไปสู่ระดับ ภูมิภาคได้ดียิ่งขึ้น (พลอยศรี โปราณนทร์. 2543: 42-43)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เป็นช่วงของการ เจริญเติบโตอย่างสูงสุดของการท่องเที่ยวไทย เห็นได้จากนโยบายในการลงทุนของภาครัฐ เพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานการท่องเที่ยว มีการลงทุนเชิงธุรกิจเป็นจำนวนมากใน ภาคเอกชน โดยได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาระบบการผลิต การตลาด เทคโนโลยีและการพลังงาน และสร้างกลไกระบบประสานแผนปฏิบัติการเพื่อให้มีการนำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ ภาคปฏิบัติ รวมทั้งประสานแผนงานด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และการตลาดซึ่งความตั้งใจส่งเสริม การท่องเที่ยวของรัฐบาล จะเห็นได้จากการที่คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้ประกาศปีท่องเที่ยวไทย หรือ Visit Thailand Year ในปี พ.ศ. 2530 (หรือ ปี ค.ศ. 1987) และปีศิลปหัตถกรรมไทย ในปี พ.ศ. 2531- 2532

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) การท่องเที่ยวใน ประเทศไทยอยู่ในสภาวะที่ค่อนข้างซบเซาอันเนื่องมาจากภาวะสงครามอ่าวเปอร์เซีย (Gulf War) ครั้งที่ 1 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการท่องเที่ยวได้ กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการค่าบริการสาขาต่างๆ ที่เป็นแหล่งรายได้ของประเทศ โดยมุ่งสนับสนุน

ภาคเอกชนให้ประกอบธุรกิจการค้าบริการ โดยปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการค้าบริการที่สำคัญของประเทศได้แก่ การท่องเที่ยว แต่กระนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 นี้ ยังมีข้อจำกัดที่ได้เสนอไว้ถึง 3 ด้าน คือ

1. ด้านการตลาด ซึ่งพบว่าแหล่งท่องเที่ยวหลักหลายแห่งอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยว ตามบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญขยายตัวไม่ทัน ไม่ได้มาตรฐานและไม่เป็นระเบียบ

2. การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวยังมีจำกัด ทั้งทางด้านคุณภาพและปริมาณ และ

3. ในด้านประสานแผนการปฏิบัติงาน ยังขาดกลไกประสานระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ แหล่งท่องเที่ยวขาดการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์ในที่ดินไม่เหมาะสมอันเนื่องมาจากการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวที่เป็นไปอย่างปราศจากทิศทาง ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังมีช่องทางให้หลบเลี่ยงได้ ทำให้มีปัญหาการบุกรุกทำลายสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

จากข้อจำกัดข้างต้น จึงได้มีการกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 เป็น 3 ประการ คือ

1. ดำเนินการให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาศัยแนวปฏิบัติการร่วมมือกับประเทศอาเซียนทางการตลาดแทนการแข่งขันและสนับสนุนการลงทุนของภาคเอกชนในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทใหม่ๆ

2. อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยว โดยให้มีแผนแม่บทเพื่อพัฒนาฟื้นฟูสภาพแหล่งท่องเที่ยว นำมาตรการทางกฎหมายมาควบคุม รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนภาครัฐ เอกชน องค์กรและประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งอยู่ในข้อเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว กลยุทธ์รักษาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถรองรับการขยายตัวด้านการตลาดในระยะยาว และกำหนดมาตรการเพื่อรักษาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน มาตรการควบคุมและการจัดการกำจัดน้ำเสียส่วนรวมในแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดในทางปฏิบัติ โดยมีแผนจังหวัดเป็นแผนชี้้นำแผนงานและกิจกรรมการดำเนินงาน

3. พัฒนาและยกระดับคุณภาพกำลังคนด้านการท่องเที่ยว (ศิริ ฮามสุโพธิ์. 2543: 24; และวรรณ วรชวีนิช. 2539: 64)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้มีการเน้นถึงความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวิถีของชุมชนในท้องถิ่นให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการ ตั้งแต่ระดับองค์การบริหารส่วนตำบลจนถึงระดับหมู่บ้าน ซึ่งได้มีเป้าหมายในการเน้น “คน” เป็นจุดมุ่งหมายหลักในการพัฒนาประเทศ โดยให้ประชาชนทุกกลุ่ม มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งการวางแผนและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ให้เกิดความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ

สิ่งแวดล้อมโดยตรง (วรพล วัฒนะเหลืออรุณ. 2544: 28; และรรวิภา หอมเศรษฐี, 2541: 42) ในแผนฯ 8 นี้ ได้สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” และมีการจัดทำแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติใน พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2540 นี้ ได้เกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดการทรุดตัวของเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการประกาศลดค่าเงินบาทในรัฐบาลสมัยนั้น ทำให้การท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวราคาถูก ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น และการท่องเที่ยวยังเป็นธุรกิจที่ได้รับผลกระทบน้อยที่สุดจากวิกฤติเศรษฐกิจ จึงเป็นที่คาดหวังให้เป็นแหล่งรายได้หนึ่งในการนำเงินตราเข้าประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นการชะลอตัวของเศรษฐกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา การทรุดตัวอย่างต่อเนื่องของเศรษฐกิจประเทศญี่ปุ่น ความตึงเครียดของการก่อการร้าย และภาวะสงครามอ่าวเปอร์เซีย (Gulf War) ครั้งที่ 2 การแพร่ระบาดของโรคใหม่ ๆ ในภูมิภาค ล้วนมีผลต่อเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังอยู่ในระยะฟื้นตัวจากวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2540 ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ความต้องการการท่องเที่ยวนานาชาติลดลง ในขณะที่การแข่งขันเพื่อแย่งชิงนักท่องเที่ยวรุนแรงมากขึ้น ถึงแม้จะไม่เป็นที่ประจักษ์ชัด ในขณะนี้ว่า ภาคการท่องเที่ยวของไทยกำลังเข้าสู่ภาวะแห่งวิกฤติ ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศกำลังต้องการการค้ำจุนจากรายได้จากภาคการท่องเที่ยว ทำให้มีการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาคือ

1. แก้ไขปัญหาเร่งด่วนโดยการแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยวให้ได้สูงสุดเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ ด้วยการขยายตลาดการท่องเที่ยว

2. การแก้ไขปัญหาคอนกรีต โดยแก้ไขประเด็นปัญหาการบริหารจัดการ (Management Issue) เนื่องจากการขาดการประสานงานภายในภาครัฐและการจัดการปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหานี้ได้มีการกำหนดให้ “การท่องเที่ยวยั่งยืน” เป็นวาระแห่งชาติ ตั้งเป้าหมายให้ไทยเป็น “แหล่งท่องเที่ยวคุณภาพสูง” นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 นี้ ยังคงเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย นอกจากนี้ยังมีการเตรียมความพร้อมให้การปกครองส่วนท้องถิ่นในการถ่ายโอนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอีกทั้งยังมีเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกับภาคเอกชนให้เกิดการท่องเที่ยวพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-tourism) อย่างสมบูรณ์ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2544: 66-68)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศไทยได้หลักการพัฒนามนุษย์พื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเสริมสร้างศักยภาพฐานราก ของการพัฒนาประเทศอย่างเป็นรูปธรรมอย่างเช่น “ชุมชน” อย่างมากโดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อ

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและการจัดการความรู้ ส่งเสริมให้ชุมชนมีการรวมตัวรวมกลุ่มและมีการเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่ความสามารถของชุมชนในการจัดการกับปัญหาที่มากกระทบกับชุมชน พร้อมกับมีการเตรียมความพร้อมของท้องถิ่นให้สามารถปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีกลไกการบริหารงานให้พร้อมรับภารกิจกระจายอำนาจ ขณะที่ในด้านวัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังถูกละเลยและมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่น้อยทั้งระบบคุณค่าของสังคมไทยในเรื่องจิตสาธารณะ ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเริ่มเสื่อมถอย อย่างไรก็ตามสังคมไทยยังมีผู้นำการพัฒนาโดยเฉพาะผู้นำชุมชนและปราชญ์กระจาย และมีบทบาทสำคัญเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนทำให้มีชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งสามารถเป็นแบบอย่างเพื่อเรียนรู้และประยุกต์ใช้อยู่ทั่วทุกภูมิภาค

สำหรับยุทธศาสตร์การทำงานที่ระบุเป็นแนวทางการดำเนินการข้อหนึ่งที่สำคัญกับกระบวนการพัฒนาคลัสเตอร์และห่วงโซ่อุปทานรวมทั้งเครือข่ายชุมชนบนรากฐานของความรู้สมัยใหม่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทย และความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อสร้างสินค้าที่มีคุณภาพและมูลค่าสูง มีตราสินค้าเป็นที่ยอมรับของตลาด รวมทั้งสร้างบรรยากาศการลงทุนที่ดีเพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ และส่งเสริมการลงทุนไทยในต่างประเทศ และนำไปสู่การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการวางพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพในระยะยาว โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญ เริ่มจากการจัดการองค์ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการสร้างความมั่นคงของภาคเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนรวมทั้งพัฒนาขีดความสามารถและสร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศต่อไป

ปัจจุบัน (เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2554) คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบในหลักการ (ร่าง) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการกำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นอุตสาหกรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศ โดยมีสรุปสาระสำคัญที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

วิสัยทัศน์

ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมีขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวในระดับโลก สามารถสร้างรายได้และกระจายรายได้โดยคำนึงถึงความเป็นธรรม สมดุล และยั่งยืน

เป้าประสงค์ ประกอบด้วย

1. ขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยเพิ่มขึ้น
2. รายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศเพิ่มขึ้นโดยเน้นการพัฒนากิจกรรมที่สร้างมูลค่าและคุณค่า
3. สร้างรายได้และกระจายรายได้ โดยคำนึงถึงความสมดุลและยั่งยืน

เป้าหมาย ประกอบด้วย

1. อันดับขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 15 อันดับ หรือเป็น 1-5 ของทวีปเอเชีย
2. รายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศไทยเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 5
3. กลุ่มคลัสเตอร์ด้านการท่องเที่ยวได้รับการพัฒนา 14 กลุ่มคลัสเตอร์

ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์ ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว ให้ความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาและข้อจำกัดในโครงสร้างพื้นฐาน ระบบโลจิสติกส์ที่เชื่อมโยงการท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ และรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่อาจเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว การกำหนดมาตรการในการแก้ไขกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ให้แหล่งท่องเที่ยวของไทยสามารถมีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาสินค้า บริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การเสริมสร้างโอกาสและแรงจูงใจเพื่อพัฒนา การค้าการลงทุนด้านการท่องเที่ยว การพัฒนามาตรฐานของสินค้าบริการ ความปลอดภัย และการเตรียมความพร้อมของบุคลากรในภาคการท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมการท่องเที่ยว มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจในภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศ สร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวประเทศไทย โดยการดำเนินการตลาดเชิงรุกเพื่อประมุขสิทธิ์ ดึงงาน และ จัดงานแสดงต่างๆ (event) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากขึ้น มีการใช้จ่ายมากขึ้น

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว มุ่งเน้นให้การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเกิดการบูรณาการการทำงานร่วมกัน การกำหนดภารกิจ ขอบเขตของงาน การพัฒนาให้ชัดเจน กำหนดรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพื้นที่ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างครบวงจร

กล่าวโดยสรุปว่า การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไทยโดยใช้ฐานอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยมีความสำคัญมาตั้งแต่ต้นการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่แผนฯ 1 และมีพัฒนาการและความสำคัญมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในช่วงแผนฯ 8 เป็นต้นมา ในฐานะที่การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหลักของประเทศไทยที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศอย่างมากมายมหาศาล หากแต่ผลกระทบในเชิงการพัฒนาที่มีต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนผลทางสังคมต่างๆ มีความเป็นรูปธรรม ชัดเจน

และมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงได้ให้ความสำคัญต่อการจัดทำแผนการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดึงดูด และกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน และนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย กับกระบวนการพัฒนาโดยตรง ดังจะเห็นได้จากแผนฯ 10 เป็นต้นมา และชัดเจนมากยิ่งขึ้นจากร่างแผนฯ 11 ที่ประเด็น “การท่องเที่ยว” ถูกนำมากำหนดเป็นวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ และเป็นยุทธศาสตร์สามในห้ายุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่สำคัญ ในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว การกำหนดมาตรการในการแก้ไขกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ให้แหล่งท่องเที่ยวของไทยสามารถมีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวที่ใช้ฐานจากชุมชนจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในระดับชุมชนที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งในด้าน “การร่วมคิด ร่วมทำและร่วมติดตาม” ส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักการสอดส่อง ดูแลและป้องกันแก้ไขการท่องเที่ยวที่เป็นไปในลักษณะทำลายคุณค่าที่ดึงดูดของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนคุณค่าทางวัฒนธรรม ประเพณีและการดำเนินชีวิตที่ดึงดูดของคนในท้องถิ่น

2. การพัฒนาสินค้า บริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การเสริมสร้างโอกาสและแรงจูงใจเพื่อพัฒนาการค้าการลงทุนด้านการท่องเที่ยว การพัฒนามาตรฐานของสินค้าบริการ ความปลอดภัย และการเตรียมความพร้อมของบุคลากรในภาคการท่องเที่ยว โดยบทบาทของชุมชนในฐานะผู้มีประสบการณ์และมีความเข้าใจในต้นทุนทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ที่จะสามารถแปลงต้นทุนเหล่านี้ภายใต้เงื่อนไขและระเบียบของชุมชนที่นำไปสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนผ่านการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม และเป็นหนึ่งในเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มีบทบาทและความสำคัญต่อประเทศในขณะนี้

3. การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะได้มาซึ่งข้อมูลจำนวนหนึ่งที่สามารถสนองตอบการดำเนินการตามกลยุทธ์การพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี ทั้งยังสามารถให้ข้อมูลเชิงนโยบายและแนวทางที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้การดำเนินการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เป็นอย่างยั่งยืน และช่วยขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาจากฐานชุมชนไปสู่โครงสร้างสังคมในระดับสูงขึ้นไป จนประเทศไทยสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนาได้

1.2 รูปแบบของการท่องเที่ยวตามแนวคิดต่าง ๆ

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 จนถึง ฉบับที่ 11 แสดงให้เห็นพัฒนาการของการท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งมีการขยายตัว มีความหลากหลายของ

การท่องเที่ยวและมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามลำดับและต่อเนื่อง ครอบคลุมการท่องเที่ยวจากเดิม 3 รูปแบบใหญ่ๆ ตามที่ Erick Cohen (1996) ได้จำแนกไว้ในหนังสือ Thai Tourism คือ การท่องเที่ยวในชุมชนชาวเขาในภาคเหนือที่เรียกกันว่า Jungle Tour หรือ การทัวร์ป่า การท่องเที่ยวตามหมู่เกาะต่างๆ ในภาคใต้และภาคตะวันออก และสุดท้าย การท่องเที่ยวตามสถานเริงรมย์ในกรุงเทพฯ ซึ่งเกี่ยวพันกับการขายบริการทางเพศ หรือ Sex Tour ไปสู่การขยายตัวของแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตามการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
5. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism) โดยมีรายละเอียดและสาระสำคัญของแนวคิดการท่องเที่ยวแต่ละรูปแบบ ดังต่อไปนี้

1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) มาจากคำภาษาอังกฤษ Ecology หรือ นิเวศวิทยา กับคำว่า Tourism แปลว่าการท่องเที่ยว นอกจากนี้ในวงการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยังมีคำเรียกอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Nature tourism) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Green tourism) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แม้การท่องเที่ยวจะทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนในมูลค่านับแสนล้านบาท ส่งผลดีต่อภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ แต่ในด้านตรงกันข้ามกลับทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและภาพพจน์ของการท่องเที่ยวถดถอยลง การจัดการการท่องเที่ยวโดยทั่วไปมักประสบปัญหาที่สวนทางกันระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม ซึ่งภายใต้ความต้องการในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์และกระแสของโลก ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนา การท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ

1. กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในการศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

3. กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากทั้ง 3 กระแสนี้ ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่ป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รักษาระบบนิเวศทางธรรมชาติ นั่นคือ การท่องเที่ยวสีเขียว (Green Tourism) หรือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2519 เมื่อมีการเสนอแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับแรก แต่เนื้อหาของแผนได้มุ่งเน้นในด้านเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก มีการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพียงลอยๆ (อุตร วงษ์ทับทิม; และคณะ. 2545: 24-26)

ต่อมาได้มีการเสนอแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่สังคมไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 และเมื่อ พ.ศ. 2538-2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ประกาศนโยบายชั่วคราวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งใน พ.ศ. 2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ว่าจ้างให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยขึ้น ซึ่งสามารถให้คำจำกัดว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” หมายถึงการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษา ระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544)

รณกร ตริกันนท์ (2541: 13) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าการท่องเที่ยวประกอบด้วยธรรมชาติที่ให้ความพอใจแก่นักท่องเที่ยว กตึกความรับผิดชอบต่ออนุรักษอย่างยั่งยืน การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542: 16) ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่าการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยมีการให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องและให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น และสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

สรสวดี อาสาสรรพกิจ (2543: 19) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นหลัก โดยมีส่วนประกอบของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนั้น ๆ รวมอยู่ด้วย ทั้งนี้รูปแบบของกิจกรรมและวิธีดำเนินการในทุกกระบวนการ ต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม น้อยที่สุด นำไปสู่การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและสังคมก่อให้เกิดการเรียนรู้ และจิตสำนึกที่ดีต่อผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง”

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบหนึ่งหรือส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและระบบนิเวศ มีการจัดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม มีการให้การศึกษาแก่ผู้ท่องเที่ยวและเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นที่การศึกษาธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยมีส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติหรือระบบนิเวศนั้น ไม่ว่าจะเป็นชุมชน วัฒนธรรม หรือ การผจญภัยเล็กน้อยเข้ามาเป็นส่วนเสริม

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ มุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้ และสัมผัสกับระบบนิเวศ มีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ ลักษณะเฉพาะนี้ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แม้ว่า จะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกัน การท่องเที่ยวธรรมชาติ จึงไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยว นั้นๆ ด้วย ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ จึงมีบางส่วนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ หรือแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ อาจมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวแบบอื่นได้ ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็น ดังนี้

1. การท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติ หรือแบบประเพณีนิยมซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

2. ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ (Mass Tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกัน หรือ มากกว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่หากปราศจากการจัดการที่ดี

3. มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว และให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่มทุกระดับและมีรายได้สูงได้เช่นกัน

4. ให้ความสำคัญในการให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้น จึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

จากการศึกษาความหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ซึ่งมีรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีเขียว เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพ ทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544: 18)

พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ (2538: 28-29) ได้ให้ทัศนะที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. ต้องมีผลกระทบน้อยที่สุดต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมและประเพณีของคนในท้องถิ่น

2. ต้องให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในรูปของสื่อต่างๆ ตลอดจนการอธิบาย การตีความโดยมัลคฤเทศก์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจ ความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้าง

จิตสำนึกในด้านการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และให้มีความตระหนักถึงคุณค่า หรือคุณประโยชน์ของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมของชุมชนนั้นๆ นักท่องเที่ยวต้องมีความระมัดระวังช่วยป้องกันและช่วยกันลดผลกระทบที่อาจจะมีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือต่อวิถีชีวิตของชุมชนนั้น

3. ต้องให้ผลประโยชน์แก่ชาวบ้านในท้องถิ่น ในการจ้างงานทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่น การบริการจัดนำเที่ยว การให้บริการนักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ การขายอาหาร การขายของที่ระลึก เป็นต้น

4. ต้องให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ท้องถิ่นของเขา ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งได้แก่ ธรรมชาติ สังคมและชุมชนนั้นๆ แล้วผนึกกำลังร่วมแรงร่วมใจช่วยกันพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรนั้นไว้อย่างยั่งยืน

5. ต้องให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจ การสร้างสรรค์ให้เกิดประสบการณ์และความพึงพอใจในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่นักท่องเที่ยวจะมีผลต่อการได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระยะยาวยั่งยืนและต่อเนื่อง ดังนั้น ข้อมูลข่าวสารในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะต้องมีความถูกต้องครบถ้วนและสมบูรณ์ ต้องมีการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด โดยประสบการณ์ในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวจะต้องเท่ากับหรือมากกว่าความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ จะต้องให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพของการให้บริการและให้ความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเป็นอันดับสูง รองจากการมุ่งอนุรักษ์ดูแลและป้องกันแหล่งท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2541: 4) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ว่าเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน และได้กำหนดขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าได้ครอบคลุมองค์ประกอบหลัก (Key elements) 4 ด้าน คือ

1. องค์ประกอบด้วยพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลักที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or authentic or endemic or unique) ทั้งนี้ รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้นๆ จึงเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature based tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable management tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsibility travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (No or low impact) การจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในท้องถิ่น (Involvement of local community or people participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการเพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น หมายความว่ารวมถึง กระบวนการเพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น เช่น การกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นกว่าเดิม การได้รับผลตอบแทนเพื่อนำกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยเริ่มต้นตั้งแต่ระดับรากหญ้าจนถึงการปกครองระดับท้องถิ่นและอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย

วิไลภรณ์ ชันดีสิทธิ์ (2541: 42) ศึกษาพรรณนะของเกษตรกรต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตบ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่าพรรณนะของเกษตรกรเกี่ยวกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มี 5 องค์ประกอบคือ

1. พรรณนะเกี่ยวกับแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
2. เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางศิลปวัฒนธรรม
3. เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของชุมชน
4. เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม
5. เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว เช่น การจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่ใช้ธรรมชาติเป็นพื้นฐานต้องร่วมกันกับผู้เกี่ยวข้องออกแบบวางแผน จัดขอบเขตพื้นที่การท่องเที่ยวอย่างชัดเจน เกษตรกรเห็นว่าศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ตลอดจนประเพณีของชนเผ่าเป็นจุดดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่ควรได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ตลอดไป เกษตรกรต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพื่อเกิดพลังและจิตสำนึกในการป้องกัน ฟื้นฟูทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์ เกษตรกรควรได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้และทักษะในการผลิตของที่ระลึกเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนของตนเอง และท้ายที่สุดเกษตรกรเห็นด้วยว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีผลทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ก่อให้เกิดรายได้เสริมนอกเหนือจากอาชีพหลัก ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องของรัฐบาล

รัชชชัย รัตนช้อน (2542: 32) ศึกษาถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนพื้นที่สูง พบว่าการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนในด้านระบบคุณค่าระบบการ

ผลิตและระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่เคยได้ปฏิบัติกันมา ทำให้ชุมชนสามารถร่วมกันจัดทำกรท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นมาได้และทำให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวอย่างสัมพันธ์กันกับวัฒนธรรมชุมชน

ซูสิทธิ์ ชูชาติ (2542: 12) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หรือ ที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและมีการให้การศึกษแก่ผู้ท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศปรากฏอยู่ในรูปแบบและกิจกรรมของการท่องเที่ยวโดยรวมเป็นส่วนหนึ่งซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะและมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่มีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ โดยมีขอบเขตการท่องเที่ยว ประกอบด้วยหลัก 4 ประการสำคัญ คือ พื้นที่ท่องเที่ยว การจัดการอย่างยั่งยืน กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

สาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่อาศัยธรรมชาติเป็นฐาน (Nature based tourism) เช่น แหล่งท่องเที่ยวอุทยาน วนอุทยาน เกาะแก่ง ชายทะเล วัฒนธรรม โบราณคดี ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตในชุมชน เป็นต้น ลักษณะเด่น คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศต่ำหรือไม่มีผลกระทบต่อวิถีทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นจนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ เพราะการป้องกันและการควบคุมผลกระทบเกิดจากการท่องเที่ยวเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการ เช่น การไม่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว ไม่สนับสนุนให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเกินความจำเป็น ถือว่าองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวอย่างดี เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมโดยธรรมชาติอย่างแท้จริง ธรรมชาติจะสร้างความพึงพอใจและสร้างการท่องเที่ยวทางบวกนำประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและท้องถิ่น

ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. เป็นตัวช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากมีการจัดการที่ดีมีการควบคุมและรู้วิธีการพัฒนาที่ถูกต้องเหมาะสม มีการสื่อสารเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการรักษาสีเขียวของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือทำให้เกิดความยั่งยืนในเรื่องการรักษาทรัพยากรและจะไม่ทำให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรม ไม่ถูกบุกรุก ไม่ถูกทำลาย

2. เป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น หากได้มีการกระตุ้นให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาจะทำให้มีรายได้เข้าสู่ท้องถิ่น เพราะโดยธรรมชาติของนักท่องเที่ยวแล้วหากมีการเดินทางจะมีการจับจ่ายใช้สอยกันอย่างมากมายไม่ว่าจะเป็นค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าพาหนะเดินทางในท้องถิ่น ชื้อของฝากของที่ระลึก รวมถึงการใช้บริการด้านอื่นๆ อีกมากมาย กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กิจกรรมหลัก เช่น การเดินป่าการศึกษาธรรมชาติ การถ่ายรูปธรรมชาติ /การบันทึกวิถีชีวิตโอท็อป บันทึกเทปเสียงธรรมชาติ กิจกรรมส่องนก ส่องสัตว์ เทียวถ้ำ ศึกษาท้องฟ้าและดาราศาสตร์ ล่องเรือศึกษาธรรมชาติทางน้ำ พายเรือแคนู เรือใบ เรือใบ กิจกรรมดำน้ำชมปะการัง

น้ำดื่ม กิจกรรมดำน้ำลึก ส่วนกิจกรรมที่มักจะเกิดขึ้นควบคู่กัน คือ การชมวิวาทิวทัศน์ธรรมชาติในบรรยากาศที่สงบ การขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ การปีนเขา ไร่เขา การเดินทางพักผ่อนด้วยเต็นท์ การล่องแพยาง แพไม้ไผ่ การพักผ่อนรับประทานอาหาร การเที่ยวน้ำตก เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนักท่องเที่ยวนิยมไปในแหล่งที่ยังไม่เป็นที่รู้จักหรือรู้จักบ้างเล็กน้อย ไปในสถานที่ที่ไม่มีการลงทุนหรือลงทุนน้อยที่สุดในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น บ้านพัก ถนนทางเข้า สิ่งก่อสร้าง ฯลฯ ผลประโยชน์ที่ได้จากแหล่งท่องเที่ยวจะจัดสรรไปยังชุมชนมากกว่าเป็นผลประโยชน์ของคนเพียงบางกลุ่ม กำไรอาจจะไม่ใช่ตัวเงินแต่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม เช่น สามารถช่วยเหลือกิจกรรมรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาชุมชน คนนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ต้องมีความรู้เฉพาะทางและมักเป็นคนในชุมชนนั้น ทำงานโดยไม่อาศัยค่านายหน้าจากการซื้อขายสินค้าหรือบริการจากแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวลักษณะนี้สามารถกระจายไปทั่วพื้นที่ไม่ใช่กระจุกอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

จากข้อมูลดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในสถานที่ที่เป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์อย่างชัดเจนเฉพาะถิ่น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ภายใต้การจัดการอย่างมีสัดส่วนของชุมชน เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกส่วนเกิดจิตสำนึกต่อการดูแลรักษาหรือมีความรับผิดชอบ (Responsible) ต่อระบบนิเวศมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม (Environment management) มีการให้การศึกษา (Education) แก่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาให้เป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable tourism)

1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

บริษัท มรดกโลก จำกัด (2537: 24) กล่าวถึง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Culture tourism) ว่าเป็นกลไกที่แยก “นักท่องเที่ยว” ออกจาก “นักท่องเที่ยว” ได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ โลกทัศน์ ทัศนียภาพและความสนใจที่ค่อนข้างไปทางการศึกษา ทำให้อยากรู้อยากเห็น ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสถานที่ที่ไปพบเห็นเพื่อเปรียบเทียบกับบ้านเมืองของตนสะท้อนถึงความเป็นนักคิด นักจัดการที่แสวงประสบการณ์เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตมากกว่าจะสนุกอย่างเดียว เหมือนกับนักท่องเที่ยวทั้งหลายที่เอาความพึงพอใจของตนเองเป็นที่ตั้งโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบอย่างหนึ่งอย่างใดต่อชุมชน หรือประเทศที่ตนไปเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2537: 15) สรุปไว้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวที่มุ่งเสนอลักษณะทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม เป็นการท่องเที่ยวในเชิงความรู้และความภาคภูมิใจ

โรเบิร์ต และชาร์ลเลอร์ (วรลักษณ์ จรรย์รักษ์; และคณะ. 2551: 34; อ้างอิงจาก Robert W. McIntosh; & Charles R. Goeldner: 1989) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่า “เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่ครอบคลุมทุกแง่มุมของการท่องเที่ยวที่มนุษย์สามารถศึกษาถึงวิถีชีวิต

และความนึกคิด ซึ่งกันและกัน” และได้ให้แนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจในสังคม
2. การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และความต้องการของชุมชนว่าจะต้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนมากน้อยเพียงใด
3. วิธีการและความถี่ในการโฆษณาการประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวควรได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น เพราะจะเป็นเครื่องวัดว่าท้องถิ่นนั้นๆ ต้องการนักท่องเที่ยวประเภทใดและจำนวนเท่าใด
4. ควรมีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชน ในการพยายามที่จะทำให้ท้องถิ่นเป็นสถานที่พักผ่อนที่มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพ
5. ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น ผู้ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องมีความระมัดระวังและต้องวางแผนรองรับสิ่งที่ไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นไว้ด้วย เพื่อที่จะรักษาวัฒนธรรมและค่านิยมของท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป
6. เงินทุนแรงงาน รวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยว ควรมาจากชุมชนเจ้าของท้องถิ่นด้วย เพื่อที่ท้องถิ่นจะสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปทิศทางที่ต้องการได้
7. ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานเทศกาลที่จัดขึ้น
8. เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว จะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น
9. ก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยว ควรพยายามขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนให้เรียบร้อย

จากแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวก็คือ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนรวมเพื่อแสดงความคิดเห็นทุกเรื่องและแจ้งระดับความต้องการ ในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากคนในท้องถิ่น ภาครัฐ และเอกชน ในฐานะที่เป็นผู้ชำนาญการเพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนต่อไป

1.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

นำชัย ทนุผล (2540: 22-25) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ (Agro - ecotourism) ไว้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมมีทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ วัฒนธรรมการเกษตรที่เป็นวิถีชีวิตและเกิดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นตั้งแต่ความเชื่อก่อนทำการเกษตร อุปกรณ์ เครื่องมือ วิธีการทำการเก็บเกี่ยว การดูแลรักษา การแปรรูปผลผลิต ขนบธรรมเนียม

ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีความหมายและมีคุณค่าอย่างลึกซึ้งซึ่งที่มีการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งถือว่าวัฒนธรรมการเกษตรเป็นอารยธรรมการเกษตรของไทยที่ชาวต่างวัฒนธรรมไม่เคยเห็นมาก่อนและเดิมที่การเกษตรของประเทศไทย จะขายผลผลิตทางตรงอย่างเดียวและเอาบางส่วนเหลือไว้พอกินพออยู่ก็สามารถที่จะอยู่อย่างสุขสบาย ไม่ต้องดิ้นรนไขว่คว้าอะไรมากมาย แต่ปัจจุบันสภาพทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนไป ต้นทุนการผลิตสูง ค่าครองชีพสูง รายได้ไม่พอเพียงกับรายจ่าย ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องหาทางเพิ่มรายได้จากการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมอย่างเดียวอาจจะไม่พอและไม่ทันเวลาต้องนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการทำงานหรือต้องหาอาชีพอื่นทำเสริม ซึ่งก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น การท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ จึงน่าจะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยการจัดการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ (Agro – ecotourism) ที่เกี่ยวกับกระบวนการผลิตและผลผลิตในลักษณะที่มีการสาธิต แสดงการทำการเกษตรในแต่ละขั้นตอนให้นักท่องเที่ยว (Tourist) ได้ชมและให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส ส่วนในด้านผลผลิตจากการเกษตรก็มีการแปรรูปจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดที่พักแบบ Home stay โดยให้นักท่องเที่ยวได้พักแรมในบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติเหมือนกับคนในท้องถิ่น ซึ่งการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศจะมีบทบาทสำคัญในการรักษา การพัฒนาและการสร้างรายได้โดยชุมชนมีส่วนร่วม

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2537: 56) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สำคัญ 3 ส่วน คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวการเกษตร ตลาดการท่องเที่ยวและบริการการท่องเที่ยว ดังนี้

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวการเกษตร ทรัพยากรการเกษตร หมายถึง ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิต ไม่ว่าจะเป็นแสงแดด ดิน น้ำ ตลอดจนพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์และการจัดการโดยมนุษย์ที่ก่อให้เกิดผลผลิตทางการเกษตรเพื่อนำมาอุปโภคบริโภค อาจเรียกทรัพยากรการท่องเที่ยวการเกษตรนี้ว่าแหล่งเกษตรกรรมและปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อแหล่งเกษตรกรรม โดยครอบคลุมบทบาทของพื้นที่กระบวนการผลิตและกิจกรรมการเกษตร ซึ่งสามารถคัดเลือกนำมาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวได้

2. ตลาดการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยวเป็นตลาดที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเฉพาะเรื่องมากขึ้น นักท่องเที่ยวประเภทนี้จะให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้กิจกรรม เช่น การศึกษาวิถีชีวิต การศึกษาวัฒนธรรม จึงทำให้มีความชัดเจนในด้านการจัดการการตลาดมากขึ้น

3. บริการการท่องเที่ยว บริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น ที่พัก ร้านอาหาร การบริการนำเที่ยว จะต้องเกี่ยวเนื่องกับการเกษตรชนบท ตัวอย่างบริการที่ชัดเจน คือ ที่พักตามบ้าน (Home stay) และที่พักตามสวนเกษตรต่างๆ (Farm stay)

การจัดกิจกรรมบริการในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมที่จะให้บริการนักท่องเที่ยวหลายกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมจะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบและสภาพแวดล้อมของแต่ละแห่ง ได้แก่

1. ประเภทการแสดงสินค้าหรือสาธิตให้ชม โดยมีแปลงสาธิตพันธุ์พืชสวยงามและหลากหลาย เช่น กล้วยไม้ ดอกไม้ พืชผักและผลไม้ในท้องถิ่นและจากต่างประเทศที่น่าตื่นตาตื่นใจ

1.1 แปลงรวบรวมพันธุ์พืชชนิดต่างๆ เป็นการรวมพันธุ์พืชจากแหล่งต่างๆ ทั่วโลกมาไว้ด้วยกัน เช่น พันธุ์กล้วยไม้ พันธุ์พริก พันธุ์มะเขือ

1.2 การแสดงขั้นตอนการปฏิบัติทางการเกษตร เช่น การเพาะชำ การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การบรรจุภัณฑ์ การแปรรูปผลผลิต

1.3 การแสดงประเพณีวัฒนธรรมด้านการเกษตรในอดีต เช่น การตกกล้า การไถนา การดำนา การเก็บเกี่ยว การซ่อมข้าวหรือดำข้าว การเก็บเกี่ยวพืชผักและแปรรูป การแสดงงานฝีมือหรืองานหัตถกรรมต่างๆ

1.4 การแสดงอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ และวิถีชีวิตทางการเกษตรของไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

2. ประเภทให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมทำกิจกรรมระยะสั้น

2.1 การเข้าชมสวนเกษตรที่มีทั้งความสวยงาม ความแปลกตาและบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ เช่น เดินชมสวนไม้ดอก ชมสวนพืชผัก ชมสวนสมุนไพร นั่งเรือเก็บพืชผลผลไม้ โดยนักท่องเที่ยวอาจเก็บผลผลิตทานเองจากต้นในสวน หรือซื้อผลผลิตโดยเลือกเก็บเองได้

2.2 ทำกิจกรรมพืชน้ำระยะสั้นร่วมกับชาวบ้าน เช่น ซี่ควาย จูงควาย นั่งเกวียนไถนา ดำนา กรีดยาง ยกยอ พายเรือ ทอดแห

3. ประเภทให้นักท่องเที่ยวพักแรมในหมู่บ้าน เป็นประเภทที่ให้นักท่องเที่ยวค้างคืนในหมู่บ้านเพื่อศึกษาและสัมผัสกับการใช้ชีวิตของชาวชนบทที่เป็นเกษตรกร โดยให้นักท่องเที่ยวเสมือนหนึ่งเป็นคนในครอบครัว ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น หาพืชผักมาทำอาหารพื้นบ้าน การดูแลรักษาที่อยู่อาศัย เป็นต้น

4. ประเภทการอบรมให้ความรู้การเกษตรแผนใหม่และให้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน

4.1 ฝึกหัดปฏิบัติเกี่ยวกับการทำการเกษตรในสมัยใหม่ เช่น การปลูกและการดูแลรักษาพืช การแปรรูปและเก็บรักษาผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ ซึ่งอาจจะมีใบประกาศเกียรติคุณให้

4.2 ฝึกหัดปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในชนบท เช่น ศึกษาแมลงที่เป็นประโยชน์ พืชผักพื้นเมืองที่ทานได้ การเก็บเห็ดในป่า การทำข้าวเม่า การทำขนมจีน การทำน้ำตาลจากมะพร้าวและตาลโตนด การเกี่ยวข้าวด้วยเคียว การนวดแผนโบราณและการอบสมุนไพรด้วยกระท้อน การเผาข้าวหลามเผามะพร้าวด้วยถ่าน ฯลฯ

5. ประเภทจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ได้แก่

5.1 สินค้าอาหารเกษตรแปรรูปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

5.2 สินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองของเกษตรกร

5.3 ของใช้และของที่ระลึกต่างๆ

5.4 ผักสด ผลไม้สด ดอกไม้สด

5.5 ต้นพันธุ์พืช เมล็ดพันธุ์พืชที่น่าสนใจ นักท่องเที่ยวสามารถซื้อไปปลูกเองได้

5.6 อาหารที่ผลิตและเตรียมในพื้นที่แบบง่ายๆ แต่สะอาด เช่น ข้าวโพดต้ม ข้าวโพดคั่ว ถั่วต้ม เผือกต้ม มันต้ม ผลไม้สด อาหารบรรจุถุงหรือบรรจุกล่อง น้ำผักน้ำผลไม้

6. ประเภทให้ลู่ทางด้านธุรกิจการเกษตร ในช่วงที่ธุรกิจอื่นประสบปัญหาเนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ เช่น ปัจจุบันจะมีนักท่องเที่ยวบางส่วนเดินทางเพื่อหาลู่ทางในการทำธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตร เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนรวดเร็วและเป็นธุรกิจที่ก้าวหน้าไปได้เรื่อยๆ เพราะมนุษย์บริโภคทุกวัน การเดินทางสัมผัสสถานที่จริง ได้พบเห็นกิจกรรมของเกษตรกรแล้วอาจจะเกิดแนวคิดในการทำธุรกิจโดยร่วมลงทุนกับประชาชนในท้องถิ่น เช่น ร่วมกับเกษตรกรทำการผลิตเพื่อแปรรูปส่งสินค้าออกและจำหน่ายในประเทศ หรือร่วมกันผลิตและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไปต่างประเทศ การท่องเที่ยวในลักษณะนี้นอกจากจะเอื้ออำนวยผลประโยชน์อย่างสูงให้กับเกษตรกรและยังเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเหลือภาคเอกชนจากธุรกิจอื่นที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงต้องมีการจัดการให้เกษตรกรมีการเตรียมข้อมูลและรายละเอียดเชิงธุรกิจเพื่อรองรับการเติบโต หรือการขยายงาน

1.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ความยั่งยืน (Sustainability) คำว่า Sustainability หรือ Sustainable นั้น Oxford English Dictionary (สัมพันธ มีสิทธิ์. 2540; อ้างอิงจาก Hornby. 1995) ให้คำนิยามว่า Sustainable คือ ความสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ to Sustain คือ การรักษาบุคคล ชุมชน ไม่ให้ล่มสลาย หรือรักษาชีวิตให้ดำรงอยู่ได้

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวของกลุ่มใหญ่ หรือกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพเพื่อให้ได้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม ในขณะที่ทุกคนชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดอย่างยั่งยืน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2542)

สร้อยดี อาสาสรรพกิจ (2543: 35) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมน้อยที่สุด มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกันทั้งด้านการพัฒนาและด้านการตลาดที่จะนำพานักท่องเที่ยวมาชื่นชมทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้นได้เป็นประจำสม่ำเสมออันจะส่งผลให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจที่จะตอบสนองต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างต่อเนื่อง

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบันโดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสของอนุชน

รุ่นหลังด้วยการจัดการท่องเที่ยวที่มีความหมายต่อการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศได้ ทั้งนี้ แนวคิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมปรับสภาพจัดการเพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไปขอบเขตการพัฒนาจึงครอบคลุมทุกส่วนของการท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องดำรงอยู่ได้มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอย่างสม่ำเสมอ ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ไม่เสื่อมคลาย กิจกรรมด้านการบริการมีกำไรแต่ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอ และผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมต้องไม่มีหรือมีน้อยที่สุด

ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือการประชุม EARTH SUMMIT ที่กรุง ริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด จะเป็นกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็ก ทั้งในเมืองและชนบท

ในการประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ การท่องเที่ยวที่มีความหมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย

เทพพนม เมืองแมน และพรพิมล วิกรัยวัฒน์ (วัฒนาพร สุญาษา. 2545: 14-15; อ้างอิงจากเทพพนม เมืองแมน และพรพิมล วิกรัยวัฒน์. ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง การพัฒนาที่ก่อให้เกิดสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับรูปแบบชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมนับตั้งแต่หลังปฏิวัติอุตสาหกรรมและเกิดการปฏิวัติสีเขียวเป็นต้นมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของหลายประเทศในโลกรวมทั้งประเทศไทย ได้มุ่งไปที่ การพัฒนาเศรษฐกิจจนกระทั่งในที่สุดนำไปสู่สภาพแวดล้อมและสังคมที่เสื่อมโทรม ดังนั้น จึงเกิดแนวความคิดพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยนักวิชาการเชื่อว่าหากจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว การอยู่ดีกินดี ความมั่นคงของสังคมมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้การพัฒนาจะอยู่ภายใต้ขีดจำกัดของระบบนิเวศ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 2-3) กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภททั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานโบราณวัตถุ แหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมในท้องถิ่น
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้และได้ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติและวัฒนธรรม

5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากร ท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542: 11) กำหนดหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบ ยั่งยืนดังนี้

1. ต้องเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using Resource Sustainable) หมายถึง การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดีทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการ ทำธุรกิจการท่องเที่ยวในระยะยาว

2. ลดการบริโภคที่มากเกินไป และลดปริมาณของเสียที่ปล่อยออกสู่ระบบนิเวศ (Reducing Over-consumption and Waste) จะช่วยเสถียรค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ ถูกทำลายในระยะยาว และเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว

3. การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม (Maintaining Diversity) มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

4. ต้องประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การ พัฒนาท้องถิ่น (Integration Tourism into Planning) และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จะช่วย ขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

5. เป็นการท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น (Supporting Local Economy) โดยพิจารณาด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลายอีกด้วย

6. การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของท้องถิ่น (Involving Local Communities) ในสาขาการ ท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่ประชากรและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับ คุณภาพการจัดการการท่องเที่ยวอีกด้วย

7. มีการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กร และ สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (Consulting Stakeholders and the Public) ซึ่งมีความจำเป็น ในการที่จะร่วมงานไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ แตกต่างกัน

8. มีการฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) โดยสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติใน การ พัฒนาแบบยั่งยืนต่อบุคลากรในท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับบริการการท่องเที่ยว

9. การตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูล (Marketing Tourism Responsibly) จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว และจะช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

10. การวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking Research) จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และนักลงทุน

จากหลักการข้างต้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปสร้างกรอบแนวปฏิบัติได้ 10 ประการ คือ

1. มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างจริงจังก่อน แล้วจึงพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไปภายหลัง เพื่อให้เหมาะสมกับระบบสาธารณูปโภคที่รองรับเป็นสำคัญ

2. มุ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

3. มุ่งพิจารณาอย่างรอบคอบ ถึงขอบเขตที่เหมาะสมของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทุกๆ ด้าน ทั้งนี้ ควรพยายามผลักดันให้มีการพัฒนา การท่องเที่ยวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่นั้นๆ

4. มุ่งให้ข้อมูลการท่องเที่ยวอย่างเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและห่วงใยในสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

5. มุ่งใช้วัสดุและผลผลิตในท้องถิ่น เพื่อช่วยลดดุลการค้ากับต่างประเทศได้ทางหนึ่งและเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย

6. มุ่งกระจายรายได้และนำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ในระยะยาวของชุมชนท้องถิ่น

7. มุ่งจ้างงานในท้องถิ่นด้วยการส่งเสริมรูปแบบของงานที่น่าสนใจ และได้รับผลตอบแทนสูงให้แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น

8. มุ่งพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น เพื่อจะช่วยยกระดับการบริการท่องเที่ยวให้สูงขึ้น

9. มุ่งรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้อยู่รอดในระยะยาวเพื่อเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวตลอดไป

10. มุ่งทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค ระหว่างภาคธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐบาล บนหลักการข้างต้น

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมปรับสภาพการจัดการ เพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากสังคมบริโภคนิยมสู่ยุคสมัยการรับผิดชอบต่อสังคมเป็นใหญ่ ขอบเขตของการพัฒนาจึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (All Tourism Should be Sustainable Tourism) ดังนั้น หลักการพื้นฐานของความยั่งยืนจะต้องได้รับการปฏิบัติโดย

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทั้งหมด ไม่จำเพาะแต่การท่องเที่ยวเฉพาะอย่างการท่องเที่ยวขนาดเล็ก การท่องเที่ยวราคาแพง หรือการท่องเที่ยวของกลุ่มตลาดบน (Elite Market) เท่านั้น หากยังรวมถึง การท่องเที่ยวขนาดใหญ่ หรือการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Market) ด้วย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2542: 17)

การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น นักวิชาการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้จำแนกรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนออกเป็น 2 รูปแบบตามทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. 2544ก: 12) คือ ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและ ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural Based Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

AGENDA 21 การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในแหล่งธรรมชาติ

- 1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล
 - 3) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร
 - 4) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา หรือ ศิลาสัญจร
- การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม
- 1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์
 - 2) การท่องเที่ยววัฒนธรรมและประเพณี
 - 3) การท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท

การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (Marine Ecotourism) คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติทางทะเล และแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน กิจกรรมท่องเที่ยวทางทะเล อาทิ เดินป่าชมธรรมชาติ ป่าบนเกาะ ป่าชายหาด ป่าชายเลน การดำน้ำดูปะการัง

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา หรือ ศิลาสัญจร (Litho Travel) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่เป็นลานหินทราย อุโมงค์ โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอก หินย้อย เพื่อดูความงาม ภูมิทัศน์ที่มีความแปลกของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่โลก ศึกษาธรรมชาติของหินประเภทต่างๆ และ ซากฟอสซิล ได้ความรู้ มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism)

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อาจจัดรายการเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยประวัติศาสตร์ต่าง ๆ อาทิ ทัวร์เส้นทางศิลปะขอม ตามรอยพ่อขุนเม็งราย เทียวอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น

การท่องเที่ยวงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นจัดขึ้นได้รับความเพลิดเพลิน และมีความรู้ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมประเพณีใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยววัฒนธรรมและประเพณี ได้แก่ งานประเพณีในราชสำนัก (ประเพณีหลวง) และประเพณีพื้นบ้าน อาทิ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท (Rural Tourism or Village Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ มีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ดูผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ ได้แก่ หมู่บ้านช้าง (ปางช้าง) หมู่บ้านทอผ้า หมู่บ้านทำเครื่องเงิน หมู่บ้านทำร่ม หมู่บ้านจักสาน หมู่บ้านทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบผสมผสานในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ โดยมีกิจกรรมเพื่อการรักษาสุขภาพเป็นกิจกรรมสำคัญในการท่องเที่ยว เช่น การพักผ่อนใน รีสอร์ทที่มีบริการรักษาสุขภาพ การท่องเที่ยวที่มีโปรแกรมการรับประทานอาหารชีวจิต อาหารมังสวิรัต การฝึกสมาธิ การฝึกออกกำลังกาย เป็นต้น มักมีกำหนดเวลาช่วงหนึ่งเพื่อให้เกิดผล เช่น 7 วัน 5 วัน หรือ 3 วัน เป็นต้น

(กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544: 22) ทั้งนี้ กิจกรรมของการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับ การพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2544: 16) ได้แก่ การเดินป่าชมธรรมชาติ ดูนก ดูแมลง ล่องแพ ล่องเรือ ยาง พายแคนู ดำน้ำ ล่องเรือใบ ซี่จรรย์าน เกษตรสัญจร เที่ยวหมู่บ้านชนบท วิถีชีวิตชาวบ้าน เที่ยวถ้ำดูหิน ฟอสซิล

ในขณะที่องค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก (WTO, 2004: 30) ได้อธิบายคำจำกัดความล่าสุดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ไว้พอสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จะไม่ใช่เป็นเพียงแค่การท่องเที่ยวขนาดเล็ก หรือ การตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche tourism segments) หากแต่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องครอบคลุมถึงการตลาดโดยรวม หรือที่เรารู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า การท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) โดยทั่วไปแล้ว การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสังคม และวัฒนธรรมของคนทั้งในรุ่นปัจจุบันต่อไปจนถึงคนในอนาคต ดังนั้น หลักการและแนวคิดที่สำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในคำจำกัดความล่าสุดขององค์การการท่องเที่ยวโลก คือ

1. การท่องเที่ยวต้องตระหนักและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด
2. การเคารพในสังคมและวัฒนธรรมประเพณีของประชาชนพื้นเมือง รวมไปถึงการรู้จักปรับตัวและเข้าใจถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละชุมชน
3. การสร้างความเจริญ มั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรจะไม่ก่อให้เกิดการกระจายของรายได้อย่างเป็นธรรมและทั่วถึงแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (tourism stakeholders) นอกจากนี้ ยังควรที่จะก่อให้เกิดการจ้างงานและการสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึงการมีส่วนร่วมสำคัญในการช่วยลดความยากจนในท้องถิ่นด้วย

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจแล้ว การที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ยังต้องคำนึงถึงความร่วมมือกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (Tourism Stakeholders) ทุกฝ่าย รวมไปถึงต้องสามารถรักษาความพึงพอใจสูงสุดของนักท่องเที่ยว การดำเนินการวางแผนอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญต้องมีเครื่องมือ/ดัชนีที่ใช้วัดประสิทธิภาพต่อผลกระทบของการดำเนินการในส่วนต่างๆ เพื่อสามารถนำไปปรับปรุงและแก้ไขเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม องค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) ซึ่งให้เห็นว่า รูปแบบการท่องเที่ยวของโลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเริ่มเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวแบบไร้พรมแดนที่ขยายอย่างรวดเร็ว กว้างและส่งผลกระทบแรงตามความเร็วของการเคลื่อนที่ของนักท่องเที่ยว ซึ่งการวางแผนในการจัดการท่องเที่ยววันนี้ นอกจากจะต้องคำนึงถึงความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังจะต้องคำนึงถึงการรักษาสีงแวดล้อมด้วย โดยใช้

หลักการของแผนแม่บทของโลก (Agenda 21) มาเป็นกรอบในการจัดการ พัฒนาการท่องเที่ยว ที่ยั่งยืน (Sustainable tourism development) ด้วยการคำนึงถึงหลักการ 4 ประการกล่าวคือ

1. การดำเนินกิจการการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถรองรับของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนจะมีได้ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว

2. ความตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอันเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น

3. การมีส่วนร่วมของเจ้าบ้านและผู้มาเยือนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว (ที่อาจจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว)

4. การเชื่อมประสานความจำเป็นต่อการพัฒนาทางเลือกของชุมชนและกำหนดแผนงาน ทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของชุมชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก เมื่อครั้งมีการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก หรือ “Earth Summit” เมื่อปี 2535 ที่ เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ประกอบด้วย

4.1 กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

4.2 กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ และ

4.3 กระแสความต้องการพัฒนาคน

จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าวได้ส่งผลต่อการปรับตัวของการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยมแบบเดิมๆ (Conventional Tourism) ที่เคยปฏิบัติกันมา ดังนั้น แนวคิดการท่องเที่ยวอันเป็นทางเลือกใหม่นี้ จึงมีชื่อเรียกอย่างหลากหลาย เช่น Green Tourism, Bio Tourism, Sustainable Tourism, Conservation Tourism, Responsible Tourism ซึ่งเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่นิยมและแพร่หลายที่สุดในเวลานี้

กระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวที่ก้าวหน้าของโลกตะวันตกที่มีผู้นำในกลุ่มยุโรปและโลกตะวันออก ในกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อสร้างอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทิศทางใหม่ เริ่มมีขบวนการที่ต่อเนื่องมากขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากการประชุมสัมมนา ระดับประเทศ ระดับระหว่างประเทศและระดับภูมิภาค เพื่อกำหนดและสร้างวิสัยทัศน์-วิธีการ-กระบวนการ-และปฏิบัติการในพื้นที่ที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็น Responsible Tourism (การท่องเที่ยวที่รับผิดชอบ) Pro-poor Tourism (การท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน) Ecotourism (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ) Fair Trade Tourism (การท่องเที่ยวที่เป็นธรรมและเท่าเทียมระหว่างผู้มาเยือนและเจ้าบ้าน) Green Tourism (โรงแรมที่มีนโยบายการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในที่พักและมุมพักผ่อน) รวมทั้ง Community-Based Tourism ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือการท่องเที่ยวที่มีชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานในการบริหารจัดการทั้ง 3 มิติของการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยภาพรวมของสังคมการท่องเที่ยวโลกจะพบว่า แนวคิดต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ถูกเปลี่ยนถ่ายเข้าสู่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมอย่างเป็นลำดับและกำลังปรับเปลี่ยนสภาพการจัดการ (ผ่านกลไกองค์การระหว่างประเทศด้านการท่องเที่ยว) เพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากเดิม (Paradigm Shift) อันเริ่มเปลี่ยนจากสังคมทุนนิยมบริโภคนิยมเข้าสู่ยุคสมัยสังคมหลังสมัยใหม่อันเป็นสังคมบริการและสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based society) ที่คำนึงถึงและมุ่งเน้นสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรของพื้นที่ท่องเที่ยวเป็นสำคัญ การพัฒนา การท่องเที่ยว ทั้งหมดกำลังมุ่งสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยว

กล่าวโดยสรุป นิยามหรือความหมายของคำว่า “ความยั่งยืน” หรือ Sustainability” พิจารณาจากปัจจัยที่สำคัญหลายประการรวมกัน เช่น ความสามารถในการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ การรักษาระดับประสิทธิภาพการผลิตของระบบเกษตร การมีจำนวนประชากรที่คงที่ การให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตแบบมีขีดจำกัด การสร้างระบบพึ่งตนเองขององค์กรขนาดเล็ก และการรักษาคุณภาพอย่างต่อเนื่องในระบบเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวที่มีได้ทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวให้หมดเปลืองหรือหมดไปยังคงเป็นทรัพยากรที่ดึงดูดใจให้มีการท่องเที่ยวได้อย่างไม่มีวันหมดสิ้น การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับและขยายเข้าสู่การพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาแบบยั่งยืนมักมีข้อขัดแย้งกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เนื่องจากมีแนวคิดในการสนับสนุนให้ใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเพื่อรักษาไว้ให้สามารถใช้ได้ยาวนานที่สุด

1.2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism)

ท่ามกลางกระแสท้องถิ่นนิยม ที่มุ่งเน้นให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี พุทธศักราช 2540 และฉบับปีพุทธศักราช 2550 ได้กล่าวถึงการให้สิทธิชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน มีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและการตัดสินใจในกิจการท้องถิ่น รวมทั้งกระแสการเรียกร้องของชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น หลายๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวของตนเองตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญและกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ดังกล่าว ทั้งนี้ สุภาวิณี (2549: 5) ได้ประมวลนิยามและให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการท่องเที่ยว โดยชุมชน (Community - Based Tourism) ว่าหมายถึง “ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็น ผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยวโดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ และบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การ

ตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลาน และเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ” ทั้งนี้ความหมายเชิงปฏิบัติการดังกล่าวได้ถูกเขียนขึ้นภายใต้ข้อสรุปที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัย การท่องเที่ยวโดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน อันเป็นความพยายามของชุมชนเองที่จะสร้างอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว (Tourism Identity) ให้กับพื้นที่ทางสังคมของชุมชนที่ถูกท่องเที่ยว

1. ลักษณะและรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ชุมชนที่ดำเนินงานวิจัยท่องเที่ยวตระหนักดีถึงการบริหารจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวที่เน้นถึง ความยั่งยืน โดยกลุ่มแกนของชุมชนเอง ซึ่งชุมชนได้มีการกำหนดทิศทาง ในการบริหารจัดการ อย่างชัดเจน มีการขยายผลเชิงความคิด วิธีการ กระบวนการทำงาน เป้าหมายและการสร้างช่องทาง สำหรับพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวไปสู่ความยั่งยืนของพื้นที่ท่องเที่ยวร่วมกัน ดังนั้น ท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นกลไกการเชื่อมประสานการทำงานและบูรณาการหน่วยงานในพื้นที่ท่องเที่ยวในฐานะ บทบาทผู้มีส่วนร่วมการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากกระบวนการถอดประสบการณ์ใน งานวิจัยที่ผ่านมา ค้นพบถึงลักษณะและรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำไปสู่การสร้างความรู้และ ความเข้าใจของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1.1 เป็นการมุ่งเน้นการจัดการฐานทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน ทั้งคน สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและวัฒนธรรมจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีประสบการณ์ในการทำงาน ที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชาวบ้าน ทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ประกอบการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา อุทยานแห่งชาติและสถาบันการศึกษา เกิดความรู้ความเข้าใจว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการจัดการฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีกันอยู่ ชาวบ้านจะให้ความสำคัญ สิ่งที่อยู่รอบตัวเป็นหลักเพราะถือเป็นทุนที่ชาวบ้านมีอยู่ เมื่อทำท่องเที่ยวแล้วจะต้องเกิดการพัฒนาให้ดีขึ้น รักษาให้คงได้เป็นอย่างดี ฐานทรัพยากรของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงต่อการจัดการท่องเที่ยว ชาวบ้านมองเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องต่อกันทั้งหมด ทั้งเรื่องของ สิ่งแวดล้อม คน สังคม เน้นการให้ความสำคัญกับภายในชุมชนตนเองเป็นหลัก มากกว่าจะทำตามความต้องการของ นักท่องเที่ยวที่มาจากภายนอก

1.2 เป็นการร่วมกันทำงานอย่างมีส่วนร่วม การท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่ได้เป็นการจัดการหรือกิจกรรมที่ใครคนใดคนหนึ่งจะเป็นเจ้าของการจัดการ หรือผูกขาดภายในชุมชน แต่ต้องเป็นกระบวนการร่วมของคนในชุมชนทุกกลุ่มและทุกวัย ทั้งคนหนุ่ม กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ตามความสนใจของคนในชุมชน ผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นทั้งเรื่องการดูแลรักษา ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน พื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนเรื่องผลประโยชน์ด้านรายได้ที่จะเกิดขึ้นกระจายอย่างทั่วถึงกับทุกคน เมื่อทุกคนมีส่วนร่วมกันทำก็ต้องมีส่วนร่วมกันรับ ผลประโยชน์

1.3 เป็นการท่องเที่ยวที่สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สิ่งให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนอย่างยิ่งสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือเมื่อนักท่องเที่ยวมาเที่ยวแล้วนอกจากจะได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นองค์ประกอบแล้วความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการท่องเที่ยวแบบนี้ คือนักท่องเที่ยวจะเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของป่าไม้ แหล่งน้ำ สิ่งแวดล้อมทั้งพืชและสัตว์ เรื่องราวความเป็นอยู่ของชาวบ้าน อยู่กันกันอย่างไร มีความสำคัญอย่างไร ต่อผู้คนในชุมชนและสิ่งรอบตัวที่ชาวบ้านคิดว่าเป็นความแตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วๆ ไปในระบบการท่องเที่ยวระบบใหญ่

1.4 เป็นการท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ชุมชนที่จะลุกขึ้นมาจัดการท่องเที่ยว โดยมากมักจะเป็นชุมชนที่ต้นทุนทางการท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นในพื้นที่ของตัวเองเป็นหลักซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่นแต่ละชุมชนและถูกนำขึ้นมาจัดการสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ยาวนานน่าสนใจมีแหล่งโบราณสถาน เป็นชุมชนที่มีธรรมชาติโดดเด่นด้านการรักษาป่า มีป่าต้นน้ำ เป็นชุมชนที่ขึ้นชื่อเรื่อง การดำเนินวิถีชีวิตแตกต่างจากที่อื่น ๆ อาทิ ชุมชนทำเหมือง วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าต่างๆ ชุมชนที่มีประเพณี วัฒนธรรมที่ขึ้นชื่อและหาดูยาก หรือเป็นชุมชนที่มีผลิตภัณฑ์งานศิลปหัตถกรรมต่างๆ เฉพาะถิ่น เป็นต้น

1.5 เครื่องมือดูแลรักษาชุมชน เป้าหมายการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านมองเป็นเครื่องมือที่จะนำสู่การพัฒนาด้านอื่นๆ ของชุมชนได้ อย่างเช่น รักษาเรื่องประเพณี วัฒนธรรมให้คงอยู่โดยใช้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเป็นตัวสื่อสารกับคนภายนอกที่เป็นนักท่องเที่ยว เมื่อมีคนภายนอกให้ความสนใจให้ความสำคัญตัวคนที่อยู่ในชุมชนเองก็จะตระหนักเห็นความสำคัญและช่วยกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไป บางชุมชนที่เน้นการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่เป็นป่าอนุรักษ์และป่าชุมชน หรือเป็นแหล่งน้ำ หรือแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า กิจกรรมท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้เรื่องการจัดการป่า ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในชุมชน นักท่องเที่ยวเห็นความสำคัญ คนในชุมชนก็จะต้องคอยช่วยกันดูแลรักษาไว้ เพราะหากไม่มีต้นทุนทางการท่องเที่ยวเหล่านี้ไว้ก็จะมีใครมาเที่ยวในชุมชนอีก ทุกคนในชุมชนจึงต้องหันมาให้ความสนใจกับสิ่งรอบตัวกันมากขึ้นและรักษาให้อยู่ตลอดไป สิ่งเหล่านี้ถือว่าการจัดการท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือการดูแลรักษาชุมชนได้อีกแนวทางหนึ่ง

1.6 ท่องเที่ยวที่ส่งเสริมรายได้ชาวบ้านนอกภาคการเกษตร การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจและ ความพร้อมของชุมชนที่จะจัดการท่องเที่ยว แต่ไม่ถือเป็นกิจกรรมหลักในการดำเนินชีวิตเหมือนการท่องเที่ยวกระแสหลักที่เกิดขึ้นบางชุมชนมีช่วงระยะเวลาที่จะเปิดรับนักท่องเที่ยว 3 เดือน 5 เดือน ตามที่ชุมชนจะจัดการได้และคิดว่าเหมาะสมโดยยึดถือการดำเนินชีวิตการทำอาชีพของชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น รายได้จากกิจกรรมท่องเที่ยวจึงไม่ถือเป็นรายได้หลักของชุมชน แต่เป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการประกอบอาชีพที่กลุ่มหน่วยงานและภาคีผู้เกี่ยวข้องมองว่าเป็นรายได้นอกภาคการเกษตร อาจส่งผลให้คนในชุมชนไม่ต้องออกไปทำงาน

นอกพื้นที่หากว่างเว้นจากการทำเกษตร และคนในชุมชนยังไม่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอก มองเห็นของดีของตนเอง ทำให้กลายเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด

2. ทิศทางในอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำหรับทิศทางในอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่าการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความยั่งยืนนั้น ต้องเกิดขึ้นบนฐานแนวคิดเรื่องความพอเพียง โดยให้ความสำคัญของคุณค่ามากกว่ามูลค่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่สามารถเป็นรายได้หลักได้ และไม่ใช่ว่าค่าตอบแทนในเชิงธุรกิจที่สำคัญกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการเตรียมความพร้อมอย่างมีขั้นตอนและแบบแผน และชุมชนต้องสามารถบริหารจัดการได้เองตั้งแต่การจัดการภายในชุมชน จนถึงระบบการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงจะประสบความสำเร็จและ ที่สำคัญต้องมีการประสานภาคีความร่วมมือในการทำงานร่วมกันในรูปแบบของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดการพัฒนาอย่างโดดเดี่ยว และมีแรง มีพลังในการประสานระดับนโยบายได้ และสุดท้ายต้องมีการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ มีที่อยู่ที่ยืนท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวหลัก และเป็นองค์กรอิสระที่สามารถดูแลตัวเองได้ และต้องผลักดันให้เกิดนโยบายสาธารณะให้ได้ จึงน่าจะเป็นอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะเกิดความยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้ เพราะการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นสามารถสร้างคุณค่า พลัง และ ความสุข ได้ดังนี้

2.1 มีคุณค่า หากเป็นเรื่องของคุณค่า สิ่งสำคัญที่สุดคือการที่ชาวบ้านเองได้รู้จักคุณค่าของตัวเองมากขึ้น คนในชุมชนเองก็เกิดการคิดและมองอย่างเป็นระบบมากขึ้น ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนร่วมกันอย่างมีเหตุผล นอกจากมองถึงคุณค่ากับตัวเองและชุมชนที่เกิดขึ้นการจัดการท่องเที่ยวถือเป็นเครื่องมือให้ชาวบ้านเองมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ

2.2 เกิดพลัง การเกิดขึ้นของการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เกิดกลุ่มร่วมกันจัดการกลายเป็นทำให้เกิดเป็นพลังขึ้นในชุมชน นอกจากจะเป็นพลังต่อการจัดการด้านต่าง ๆ แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นยังเป็นพลังการต่อรองกับอำนาจภายนอก-ภายในหลายเรื่อง ทั้งเรื่องเชิงนโยบาย เรื่องการดำเนินงานระดับพื้นที่ รวมไปถึงพลังของความภาคภูมิใจกับตัวเองได้เป็นอย่างดี

2.3 สร้างความสุข การเรียนรู้ที่อยู่ร่วมกัน การเรียนรู้กับสิ่งที่มีความสำคัญแวดล้อมตัวเองแวดล้อมชุมชนอยู่ว่ามีคุณค่ามีความสำคัญอย่างไรขึ้นมา และจะดูแลรักษาได้อย่างไรได้กลับมาฟื้นฟูดูแลรักษา นับเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีความสุข เรียกว่าเป็นความสุขของตัวเอง ความสุขภายในชุมชน ขณะเดียวกันกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ได้ถูกนำเสนอกับนักท่องเที่ยวคนนอกเข้ามาเยี่ยมเยือนชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของชาวบ้านกับนักท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ชาวบ้านถือว่าเป็นความสุขที่เกิดขึ้นกับการจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการทบทวนให้เห็นถึงความหมาย พัฒนาการ ตลอดจนรูปแบบของการท่องเที่ยวตามแนวคิดต่างๆ แล้ว จะเห็นได้ว่า “การท่องเที่ยว” เป็นอุตสาหกรรมบริการรูปแบบหนึ่งที่มี

บทบาทและความสำคัญอย่างสูงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ดังจะเห็นได้จาก ประเด็นของการท่องเที่ยวถูกกำหนดเป็นแนวทาง หรือ ยุทธศาสตร์ หรือ วาระการพัฒนาประเทศ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึง ปัจจุบัน เพราะเป็นอุตสาหกรรมที่สามารถสร้างรายได้เข้าประเทศได้อย่างมากมาย มหาศาลและขณะเดียวกัน เมื่อมีวิกฤติทางเศรษฐกิจสำคัญของประเทศ การท่องเที่ยวก็ยังสามารถพยุงภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

หากว่าการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องกัน มิได้มีเฉพาะในด้านของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือ สร้างประโยชน์ให้กับประเทศเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในด้านลบของการท่องเที่ยวก็ยังมีมาก และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งมาในรูปแบบของภัยพิบัติทางธรรมชาติและความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากการแย่งชิงผลประโยชน์จนละเลยคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ตลอดจนการปกป้องทรัพยากรของประเทศและการใช้ประโยชน์โดยคำนึงถึง “อรรถประโยชน์สูงสุด” โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นแต่การดึงดูดผลประโยชน์ส่วนบุคคล หรือ กลุ่มพรรคพวก เท่านั้น แต่ขาดความคำนึงถึงส่วนร่วม ตลอดจนคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง คุณค่าทางวัฒนธรรม จารีตประเพณีและวิถีชีวิตที่งดงามของคนในสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา และขยายฐานแห่งปัญหาไปสู่หน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม อย่างเช่น ครอบครัว ชุมชนและสังคม ตามมาเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากการปรากฏตัวขึ้นของปัญหามิฉาชีพในแหล่งท่องเที่ยว การค้าประเวณี การจำหน่ายยาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์และปัญหาเด็กเร่ร่อน เป็นต้น

ปัญหาจากการท่องเที่ยวดังที่กล่าวข้างต้น ส่งผลให้รูปแบบของการท่องเที่ยวมีการเปลี่ยนแปลงและเกิดพัฒนาการที่ดีขึ้น โดยหวนกลับไปคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติ คนและสิ่งแวดล้อมเพิ่มสูงขึ้น ดังจะเห็นจากการเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดการท่องเที่ยว ซึ่งจากเดิมเป็นอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์ ไปสู่แนวคิดเชิงนิเวศน์ แนวคิดเชิงเกษตรและแนวคิดเชิงวัฒนธรรม ต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปของกระบวนการบริหารจัดการมากขึ้น โดยให้ความสำคัญลำดับสูงต่อการสร้างภาคีความร่วมมือจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยเฉพาะ “องค์กรชุมชน” ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและรักษาทรัพยากร ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ผ่านกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาบนพื้นฐานของความยั่งยืน ซึ่งเป็นทั้งความยั่งยืนของกระบวนการพัฒนาและความยั่งยืนจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่งดงามของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ “ขายได้” แต่ “ยากต่อการเปลี่ยนแปลง” และจะต้องมาจากการมีข้อตกลงร่วมกันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง นั่นเอง

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของการท่องเที่ยวดังกล่าว จะเห็นถึงนัยสำคัญประการหนึ่งของพัฒนาการรูปแบบการท่องเที่ยวที่ในอดีตมักมุ่งเน้นเพียงการตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยหวังเพียงการกอบโกยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจตามระบบทุนนิยมปราศจากความใส่ใจต่อสภาพแวดล้อม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่งดงามที่อยู่ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก ประกอบกับได้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของคนในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมักเป็นไปในทิศทางลบ เกิดปัญหาทางสังคมต่างๆ ที่ยากต่อการแก้ไขและปรับปรุง

ต่อมาในภายหลัง รูปแบบแนวคิดและการท่องเที่ยวได้มีการหันมาใส่ใจต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่มากขึ้น รวมถึงให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นแนวคิดการท่องเที่ยวที่พยายามสร้างความสมดุลระหว่างการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวในทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น ดังเช่น การเกิดขึ้นของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมถึง การใช้ชุมชนเป็นฐานการท่องเที่ยวเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยตัวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้ จะเห็นว่าแนวคิดการท่องเที่ยวเมื่อไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ต่างพยายามมุ่งเน้นการสร้างสมดุลของการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและลดผลกระทบเชิงลบต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ รวมถึง ผลกระทบทางสังคมที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของปัญหาต่างๆ ที่ยากต่อการแก้ไขควบคุม แนวคิดดังกล่าวแม้ว่าจะมีพัฒนาการทางแนวคิดมาจากประเทศตะวันตกก็ตาม หากแต่รูปแบบของแนวคิดเหล่านี้ได้ปรากฏอย่างเด่นชัดเป็นรูปธรรมในรูปของกรอบแนวคิดการดำเนินกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการพัฒนาประเทศที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสมดุล มั่นคงและยั่งยืน

กรอบแนวคิดการพัฒนาดังที่กล่าวถึงข้างต้น มีที่มาจากปณิธานสูงสุดในการปกครองประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์ไทยในลำดับที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการแก่พสกนิกรชาวไทยว่า: *“...เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม...”* และสะท้อนไปสู่การพัฒนาสำคัญๆ หลายประการอย่างเป็นรูปธรรม เกิดเป็นโครงการส่วนพระองค์โครงการพระราชดำริ โครงการหลวงน้อยใหญ่ ที่มีอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศ จำนวนมากกว่า 3,000 โครงการ รวมถึง การพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราษฎรที่ประสบเหตุความเดือดร้อนในการดำเนินชีวิตโดยปกติ ทั้งที่มาจากกรทุลเกล้าถวายฎีกาและที่ประสบด้วยพระองค์จากการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนในภูมิภาค

ต่าง ๆ รวมถึง การพระราชทาน “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นทั้งหลักของวิถีคิดและแนวทางการปฏิบัติที่สำคัญเพื่อการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพของประชาชนทุกหมู่เหล่าทั่วประเทศ

2.1 วิวัฒนาการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีที่มาเริ่มต้นจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงพระราชทานตั้งแต่เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 เป็นต้นมา ภายใต้หลักการของการสร้างความพออยู่ พอกินและความสมดุล โดยทรงชี้ให้เห็นความจำเป็นในการปรับปรุงทิศทางการพัฒนาประเทศ ดังพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในพิธีพระราชปริญญาปริญญาบัตรแก่นิสิตมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ความตอนหนึ่งข้างต้นแล้ว ในเรื่องของความพอมีพอกินนี้ ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชยว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกินมีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอมีพอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรื่องอย่างยอด แต่ว่าเรามีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็คงยั่งยืนได้...”

พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต
วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517

ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสมดุล ความอยู่รอด ความฟุ่มเฟือยที่อาจจะเกิดจากการพัฒนา
ว่า

“...ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมในหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การทุ่มเทสร้างเครื่องจักรอันก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในการผลิต ทำให้ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมาย จนอาจถึงขั้นฟุ่มเฟือย พร้อมกันนั้นก็ทำให้คนว่างงานลง เพราะถูกเครื่องจักรแย่งไปทำ เป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากตกต่ำทางเศรษฐกิจขึ้น เพราะคนที่ว่างงานยากจนลง และผู้ผลิตก็ขาดทุน เพราะสินค้าขายไม่ออก จึงน่าจะต้องตัดแปลงแนวคิด แนวปฏิบัติในการส่งเสริมความเจริญด้านอุตสาหกรรมไปบ้างให้สมดุลกับด้านอื่น ๆ เพื่อความอยู่รอด...”

พระบรมราโชวาทฯ พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษา
จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯ
วันที่ 18 ตุลาคม 2518

เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ได้มีพระราชดำรัสพระราชทานโดยเน้นย้ำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่า
 “...การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจพอมีพอกินแบบพอมีพอกินนั้น
 หมายความว่าอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง...”

...ความพอเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง
 อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้าน หรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่
 ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้
 ท่านนักเศรษฐกิจต่างๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัย จริงอาจจะล้าสมัย คนอื่นเขาต้องมีเศรษฐกิจที่ต้องมีการ
 แลกเปลี่ยน เรียกว่าเศรษฐกิจแบบการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เลย์รู้สึกว่าจะไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็น
 ประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้...

...ถ้าเราสามารถที่จะเปลี่ยนไปทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมดแม้แต่ครั้งก็ไม่ต้อง
 อาจจะมีสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้ การแก้ไขอาจจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อน
 เพราะเดือดร้อน แต่ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถแก้ไขได้...”

พระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาต่อมาอีก 3 ครั้ง ในปี
 พ.ศ. 2541, 2542 และ 2543 เกี่ยวกับความพอเพียงและเศรษฐกิจพอเพียงความว่า

“...คำว่าพอเพียงมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการ
 มีพอสำหรับใช้ของเท่านั้น แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน .. พอมีพอกินก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง
 ...”

“...พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะ
 ดูฟุ่มเฟือย แต่ว่าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ...”

“...Self-Sufficiency นั้น หมายความว่า ผลิตอะไร มีพอกินจะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่นอยู่ได้ด้วย
 ตนเอง...”

“...คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุก
 ประเทศมีความคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าทำอะไรไม่
 สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข...” พระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระ
 ชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541

“...เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงในหมู่บ้าน
 หรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วยพอกิน พอกิน พอมีพอกินนี้ได้พูดมาหลายปี 10 กว่าปี
 มาแล้ว ให้พอมีพอกิน แต่ว่าพอมีพอกินนี้ เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้า
 พอมีพอกิน คือ พอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหินสมัยหินนั้นเป็น
 เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ว่าค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา...” พระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาสวัน
 เฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2542

2.2 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ความหมายและแนวทางปฏิบัติ

จากแนวพระราชดำริต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานให้แก่ปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้น้อมนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตตามวิถีทางที่เหมาะสมของแต่ละฝ่าย ซึ่งต่อมาได้มีการรวบรวมพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและขอพระบรมราชานุญาตนำไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป ดังนี้ (เกษม วัฒนชัย. 2553: 154)

“เศรษฐกิจพอเพียง... เป็นปรัชญาที่ถึงการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึง ความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและ ความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

2.2.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การให้ความหมายและคำอธิบายจากพจนานุกรม

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้แก่ประชาชนภายหลังจากการน้อมนำไปประยุกต์ใช้ของพจนานุกรมทุกชาวไทยได้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตจนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุคคลอื่น ๆ ที่จะน้อมนำกระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองบ้าง จนมีนักวิจัย นักวิชาการ ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้พยายามศึกษาความหมายและคำอธิบายในมุมมองต่างๆ เพิ่มเติมเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

ประเวศ วะสี (2546: 4-6) ได้อธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่มีรูปแบบทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขายไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อผู้อื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค ซึ่งส่วนใหญ่ คนมักจะเข้าใจผิดคิดว่าเป็นอย่างนั้น เพราะชอบนำคำว่าเศรษฐกิจไปใช้ในความหมายว่าเป็นการแสวงหาเงินเพียงอย่างเดียว เมื่อพิจารณา โดยหลักการเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพึงพอใจอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัวไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและ ทำมาหากิน

ได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสานซึ่งได้ทั้งอาหาร สิ่งแวดล้อมและเงิน

4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวเป็นชุมชนเข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้

5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและการปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง

6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ুবวาบเดียวจน เดียวรอยกะทันหัน เดียวไม่มีกินมีใช้ ถ้าเป็นเช่นนั้นมนุษย์อาจตกใจในภาวะที่ทนไม่ไหว สุขภาพจิตเสีย แต่เศรษฐกิจที่พอเพียงจะทำให้สุขภาพจิตดีเนื่องจากมีความมั่นคง

สุเมธ ตันติเวชกุล (2546: 19-20) ได้อธิบายความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดในการเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของและเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญ คือ ไม่หลงไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ ไม่มีพันธนาการอยู่กับสิ่งใด กล่าวโดยสรุป คือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิตที่ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยหลักการพึ่งพาตนเองมีอยู่ด้วยกัน 5 ประการ คือ

1. ด้านจิตใจ ทำให้ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและประเทศชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งอิสระ

3. ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาดพร้อมทั้งหาทางเพิ่มคุณค่าโดยยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

4. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้ที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของประเทศและการพัฒนาจากภูมิปัญญาของเราด้วย

5. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีงบที่ จะ ลดรายจ่ายในเวลา เช่นนี้ ต้องปรับทิศทางใหม่ คือ ต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ หลังจากนั้นจึงหารายได้ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หลีกเสี่ยงจากการก่อหนี้โดยไม่มีผลตอบแทนที่คุ้มค่า และพยายามลดความเสี่ยงด้านต่างๆ

สมพร เทพสิทธา (2549: 29-32) ระบุว่าเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีขอบเขตกว้างขวางกว่าเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องวัตถุซึ่งเป็นรูปธรรม เช่น เงิน ทรัพย์สิน กำไร

ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจซึ่งเป็นรูปธรรม แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ครอบคลุม 4 ด้าน คือ

1. มิติด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจแบบพอมีพอกินให้มีความยั่งยืนหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพ เพื่อให้พึ่งตนเองได้ ให้พ้นจากความยากจน การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้ช่วยให้เกษตรกรจำนวนมากมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น มีชีวิตที่เป็นสุขสมควรแก่อดีตภาพ พ้นจากการเป็นหนี้และความยากจน สามารถพึ่งตนเองได้ มีครอบครัวที่อบอุ่นและเป็นสุข

2. มิติด้านจิตใจ เศรษฐกิจพอเพียงเน้นที่จิตใจที่รู้จักพอ คือ พอดี พอประมาณ และพอใจ ในสิ่งที่ มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ไม่โลภ เศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มต้นที่ตัวเอง โดยสร้างรากฐานทางจิตใจที่มั่นคง โดยเริ่มจากใจที่รู้จักพอ เป็นการปฏิบัติตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

3. มิติด้านสังคม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดสังคมที่สงบสุข ประชาชนมีความเมตตาเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ มุ่งให้เกิดความสามัคคี ร่วมมือกัน เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้ โดยปราศจากการเบียดเบียนกัน การเอาเปรียบกันและการมุ่งทำร้ายกัน

4. มิติด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ซึ่งทำให้เกิดการเป็นหนี้สิน เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงที่สุดปัญหาหนึ่งที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ

ณรงค์ โชควัฒนา (2542: 15) ได้ขยายความจากมุมมองธุรกิจและประสบการณ์ว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาเป็นขั้นตอน ไม่ใช่ถอยหลังเข้าสู่ระบบบรรพกาล แต่เป็นการสร้างรากฐานที่แข่งขันในระดับชาติและในระดับต่างประเทศได้ โดยถ้าชุมชนได้พัฒนามาถึงจุดที่มีการรวมตัวกันและใช้องค์ความรู้ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ให้เป็นพันธมิตรกับรัฐบาลและองค์กรสังคมอื่นๆ อย่างเสมอภาค หากองค์ความรู้ที่ประชากรมีอยู่รวมกับความรู้ทางวิทยาการใหม่ๆ ที่จะเข้ามาจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งในระดับทฤษฎีขั้นที่ 3 ซึ่งหมายความว่า เราพร้อมที่จะแข่งขันเพื่อเข้าสู่ตลาดการค้าและตลาดโลก

เสนห์ จามริก (2543: 166-167) ให้มุมมองเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นทั้งหลักการและกระบวนการทางสังคมตั้งแต่ขั้นพื้นฐานและขยายเครือข่ายเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและบริโภคอย่างพออยู่พอกินไปถึงขั้นแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือนสร้างอาชีพและทักษะวิชาการที่หลากหลาย เกิดตลาดซื้อขาย สะสมทุน ฯลฯ บนพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชนนี้เองที่เศรษฐกิจจะพัฒนาอย่างมั่นคง รวมทั้ง เทคโนโลยีซึ่งจะค่อยๆ พัฒนามาจากรากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีอยู่ภายในชาติ และทั้งที่จะคัดสรรเรียนรู้จากโลกภายนอก “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงมีความหมายเป็นเสมือนภูมิคุ้มกันให้กับ “โลกาภิวัตน์”

บุญเสริม บุญเจริญผล (2543: 3) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิธีการเลี้ยงชีวิตแบบรู้จักพอ ด้วยการพยายามผลิตสินค้าขึ้นมาเองให้เพียงพอกับคนในครอบครัวกินและใช้ หากผลิตได้เหลือกินเหลือใช้จึงขาย หากผลิตได้ไม่เพียงพอต้องซื้อบ้าง มิได้

มุ่งผลิตเพื่อขายอย่างเดียวโดยไม่นำมาบริโภคด้วย นอกจากนี้ การผลิตและการบริโภคต้องอยู่ในหลักของความพอดี รู้จักพอในการผลิตและการบริโภค

ไสว บุญมา (2546: 39) เป็นความหมายทางปรัชญาการดำเนินชีวิตซึ่งมีความกว้างและลึกแตกต่างกันในแต่ละบุคคล โดยในความหมายของคำว่า “พอเพียง” ในด้านปรัชญาการดำเนินชีวิต มีความหมายสำคัญยิ่งกว่าความหมายทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้ เพราะมนุษย์จะไม่มีความรู้สึก “พอเพียง” ในด้านจิตใจ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา อีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาเศรษฐกิจจะไม่สำเร็จและยั่งยืน หากฐานทางสังคมและการเมืองไม่มั่นคงได้ต่อเมื่อสมาชิกในสังคมปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์ของส่วนรวม ซึ่งวางอยู่บนกรอบของศีลธรรม อีกนัยหนึ่งเศรษฐกิจพอเพียงหมายความว่าเราใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในการผลิตเพื่อบริโภคเองบ้าง และเพื่อแลกเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสม จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ ให้คนไทยทุกคนสามารถมีสิ่งต่าง ๆ เพียงพอสนองความต้องการเบื้องต้น หรือมีปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิต ถ้าทรัพยากรและความสามารถมีเพียงพอจะผลิตและบริโภคเกินนั้นบ้างก็ได้ เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า “แม้บางอย่างจะดูฟุ่มเฟือยแต่ก็ทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็ควรทำ ก็สมควรที่จะปฏิบัติ” โดยหมายถึงคนไทยทุกคนควรมีทุกอย่างครบตามที่ร่างกาย ต้องการก่อนที่บางคน หรือบางกลุ่มจะมีบางสิ่งเกินความจำเป็น จนถึงระดับฟุ่มเฟือยและฟุ้งเฟ้อ

อำพล เสนาณรงค์ (2546: 9) การพยายามพึ่งตนเองช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของจากที่ผลิตได้ในท้องถิ่น หรือในประเทศมากที่สุด พยายามก่อหนี้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย พอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

จากการให้ความหมายและนิยามขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่ได้ทำการศึกษาความหมายและนิยามของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างลึกซึ้งข้างต้นแล้ว จึงสรุปได้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” คือ การดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความพึงพอใจที่มีปัญญาและคุณธรรมเป็นเครื่องช่วยกำกับตนเองให้ดำเนินชีวิตไปอย่างมีความสุขในสิ่งที่มี ไม่ละโมภโลภมากซึ่งเป็นสาเหตุของการทำลายและเบียดเบียนคนอื่น ๆ รวมทั้ง ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยความพอเพียงนี้ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ กล่าวคือ

1. เศรษฐกิจพอเพียงระดับจุลภาค คือ เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพัฒนาจิตใจของบุคคลให้รู้จักความรู้สึกพอ ได้แก่ พอดี พอประมาณและพอใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ในสถานภาพที่เป็นอยู่อย่างมีความสุข ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่มุ่งทำลายผู้อื่น สังคมและธรรมชาติ ควบคู่กับการพัฒนาทางปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ รอบคอบและระมัดระวังในการนำความรู้ที่มีไปใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม

2. เศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่ 2 คือ เศรษฐกิจพอเพียงมหภาคจะเน้นเศรษฐกิจที่มีรูปแบบทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมีขั้วมาปฏิรูป เพราะเป็นการเชื่อมโยงทุกเรื่อง ที่เกี่ยวข้องเข้ามาด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของประเทศนั้นๆ โดยมีเป้าหมายสูงสุด นั่นคือ มุ่งให้เกิดสังคมที่สงบสุขบนพื้นฐานของการพัฒนาที่มั่นคงและรากฐานของระดับชุมชนที่เข้มแข็ง เน้นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจากคนในชาติที่มีจิตใจเมตตา มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความสามัคคีไม่เบียดเบียนกันและกัน

2.2.2 แนวคิดหลัก เงื่อนไขและนัยสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดหลัก

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้รวบรวมวรรณกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการและหน่วยงานต่างๆ ได้จัดทำขึ้นมาสังเคราะห์ไว้ พอสรุปได้ดังนี้ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, 2546, 11-30)

ความพอเพียง เป็นทั้งวิธีการ (Mean) ที่คำนึงถึงความพอประมาณอย่างมีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม ในขณะเดียวกัน ก็นำไปสู่การกระทำ (End) ที่ก่อให้เกิดความสมดุลและมีความพร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา โดยมี “ทางสายกลาง” เป็นหัวใจสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่การอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Independence) หรือพึ่งพิงภายนอกหรือคนอื่นทั้งหมด แต่เน้นความคิดและการกระทำที่จะพึ่งตนเอง (Self-reliance) เป็นหลักก่อนที่จะไปพึ่งคนอื่น ๆ

หลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักการพิจารณาอยู่ด้วยกัน 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตร มุ่งเน้นการรอดพ้นจากวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติในทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน

3. ค่านิยม ความพอเพียง (Sufficiency) จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน คือความพอประมาณ (Moderation) ความมีเหตุมีผล (Reasonableness) และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (Self-immunity) ถ้าขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไปก็จะไม่สามารถเรียกว่าความพอเพียงได้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี (Dynamic Optimum) ที่ไม่น้อยเกินไป หรือไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภค ที่อยู่ในระดับ พอประมาณ โดยครอบคลุมมิติต่างๆ ของการกระทำ 5 ประการ คือ

3.1.1 ด้านจิตใจ คือ เริ่มต้นจากตนเองที่ต้องตั้งสติ มีจิตสำนึกที่ดี มีเมตตา เอื้ออาทร มีความเข้าใจประนีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม เข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

3.1.2 ด้านสังคม คือ การสร้างความพอดีในทุกระดับของสังคม โดยเริ่มจาก ครอบครัว ชุมชนและสังคม ซึ่งต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รู้จักฝึก กำลังกันและที่สำคัญคือมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงและแข็งแรง

3.1.3 ด้านเศรษฐกิจ คือ ต้องอยู่อย่างพอดี พอมีพอกิน ไม่หรูหรา ฟุ่มเฟือย

3.1.4 ด้านเทคโนโลยี คือ ความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาวะและความต้องการ ของประเทศและควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อ สภาพแวดล้อมของเรา

3.1.5 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การใช้อย่างประหยัดและมี ประสิทธิภาพ ตลอดจนรณรงค์รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนอย่างสูงสุด

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไป อย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจาก การกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการ เปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นใน อนาคตทั้งใกล้และไกล ทั้งนี้ เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มองโลกในเชิงระบบที่มีลักษณะ เป็นพลวัต การกระทำที่สามารถเรียกได้ว่าพอเพียงจึงมิใช่แต่จะคำนึงถึงเหตุการณ์และผลใน ปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นใน อนาคตทั้งใกล้และไกล ภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้พอเพียงที่จะ สามารถพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจการต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัย ทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความ ระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มี ความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. นัยสำคัญ มืองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

5.1 เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งการผลิตพืชผลให้เพียงพอต่อความต้องการการบริโภคในครัวเรือนก่อนเป็นลำดับแรก เมื่อเหลือจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้า ในสถานการณ์เช่นนี้ เกษตรกรกลายเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อตลาด แทนที่ตลาดจะเป็นตัวกระทำหรือเป็นตัวกำหนดเกษตรกร หลักสำคัญ คือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภค บริโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ไม้ ไม้ผล พืช ผัก ฯลฯ

5.2 เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจ การค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มสูงขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อมๆ กับสถานการณ์กระจายรายได้ที่ดีขึ้น

5.3 เศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเอื้ออาทรและความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์ที่เกิดขึ้น จึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงผลประโยชน์ในมิติอื่นๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้ง การรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของประเทศให้คงอยู่ตลอดไป

6. แนวทางปฏิบัติและหรือผลที่จะได้รับจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบกับการตัดสินใจและการกระทำ สำหรับรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อพิจารณาจากแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีการพัฒนามาโดยลำดับนั้น อาจสรุปได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงมี 2 รูปแบบ คือ

1. เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนคนอื่น

2. เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ การแลกเปลี่ยนความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อทำให้ส่วนร่วมได้ประโยชน์และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริง การดำรงชีวิตไม่สามารถดำเนินไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงแบบใดแบบหนึ่งเพียงแบบเดียว ต้องดำเนินไปในลักษณะที่เกื้อกูลกันอย่างสมดุล กล่าวคือ คนในสังคมไม่สามารถดำเนินชีวิตที่เน้นการพึ่งตนเองได้เพียงอย่างเดียว ต้องนำหลักการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่มีมุ่งเน้นเสริมหลักแห่งการแบ่งปันและร่วมมือกันอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีไมตรีต่อกันด้วย

2.3 จุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการสังเคราะห์จุดหมายในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยและพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนทั่วไป พบว่ามีอยู่ 2 ส่วนด้วยกัน ในส่วนที่ 1 ปรากฏอยู่ 2 แห่ง ซึ่งมีความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ เพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ และเพื่อให้พร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี สำหรับในส่วนที่ 2 คือ เพื่อให้สมดุล (ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม)

ภาพประกอบ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะเงื่อนไข มิติด้านต่างๆ

ที่มา: พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร.

จุดมุ่งหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามการสังเคราะห์ จึงประกอบด้วย ความสมดุล การพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั้นมิได้ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ ตรงกันข้ามการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความมุ่งหมายให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์อีกด้วย

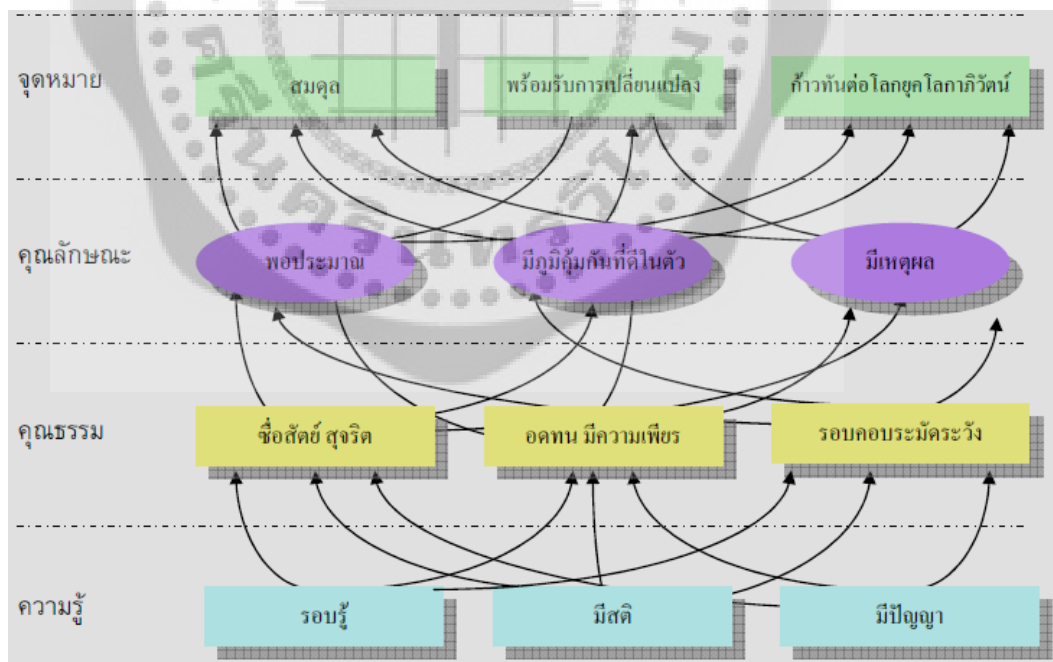
ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าโลกยุคโลกาภิวัตน์นั้น ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในแง่บวกและแง่ลบ กล่าวคือ ไม่ได้ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งยังทำให้เกิด

ความเสื่อมถอยตกต่ำทางด้านจิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงมุ่งเน้นให้เกิดการพิจารณาอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบ ระมัดระวังในการดำเนินงาน โดยเลือกรับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบในแง่ดี ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวพอสมควรต่อการเปลี่ยนแปลงในแง่ที่ไม่ดีและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพื่อกำจัดผลกระทบให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือไม่เป็นอันตรายร้ายแรง ทำให้กิจการยังคงดำเนินการต่อไปได้

เมื่อนำความสัมพันธ์ของคุณลักษณะ เงื่อนไขและจุดมุ่งหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ว่า “เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์” กับ “เพื่อให้พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง” นั้น หากพิจารณาให้ถ่องแท้ จะพบความเกี่ยวโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยในแห่งแรกเป็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายในเพื่อให้ทันและเข้ากับสิ่งภายนอก ในแห่งที่ 2 เป็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกเพื่อป้องกันไม่ให้อะไรภายนอกได้รับความกระทบกระเทือนเสียหาย

เมื่อนำความสัมพันธ์ของคุณลักษณะ เงื่อนไขและจุดมุ่งหมายในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้น มาแสดงในเชิงเหตุและผล จะปรากฏเป็นผังแสดงความสัมพันธ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

ภาพประกอบ 2 ผังแสดงความสัมพันธ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร.

จากฝั่งแสดงความสามารถความสัมพันธ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะพบว่ามีความเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความพอประมาณ ไม่โลภ ไม่เอาัดเอาเปรียบ การมีสติไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ด้วยความพากเพียรอดสาหะจะเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หรือ การใช้ปัญญาด้วยความระมัดระวัง ปราศจากอคติจะเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความมีเหตุมีผล

ฝั่งแสดงความสามารถความสัมพันธ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ เป็นเรื่องยืนยันได้ดีว่าการนำความรู้ ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องยนต์มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมึคุณธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนพวงมาลัย เป็นเครื่องถ่วงหรือคอยกำกับทิศทางอยู่ตลอดเวลา

ด้วยเหตุนี้ การใช้ความรอบคอบโดยปราศจากความซื่อสัตย์ หรือการใช้สติโดยขาดความอดทน ความพากเพียร หรือการใช้ปัญญาโดยขาดความระมัดระวัง จึงไม่สามารถเข้าถึงคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีได้ (จะขาดเงื่อนไขคุณธรรมไม่ได้) และเป็นการดำเนินการผิดไปจากทางสายกลาง ก่อให้เกิดผลเสียทั้งแก่บุคคลนั้นๆ ตลอดจนส่วนรวมก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย

2.4 ระดับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จนถึงวันนี้ คนบางกลุ่มยังเข้าใจว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือเรื่องของ การ "พึ่งตนเอง" ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Self-sufficiency" แต่คำว่า พอเพียง ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด และการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันดำเนินงานในเรื่องต่างๆ มีการสร้างเครือข่ายและการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยประสานความร่วมมือกับภายนอก เรียกว่าเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. 2551: 48)

ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่แค่เพียงเรื่องการพึ่งตนเองโดยไม่เกี่ยวข้องกับใคร และมีใช่แค่เรื่องของความประหยัด แต่ยังคงครอบคลุมถึงการช่งเกี่ยวกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันแท้จริงแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

2.4.1 ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง

เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวคือการที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความต้องการในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่ง

กันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง

เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับกลุ่มหรือองค์กร คือ เมื่อบุคคล/ครอบครัว มีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ก็จะรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการการศึกษา สังคมและศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการมูลนิธิ และเอกชน

เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม

เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย กล่าวคือ เมื่อกลุ่มหรือองค์กร มีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว ก็จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิตการตลาด การจำหน่าย และการบริหารจัดการ เพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา ให้สมประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

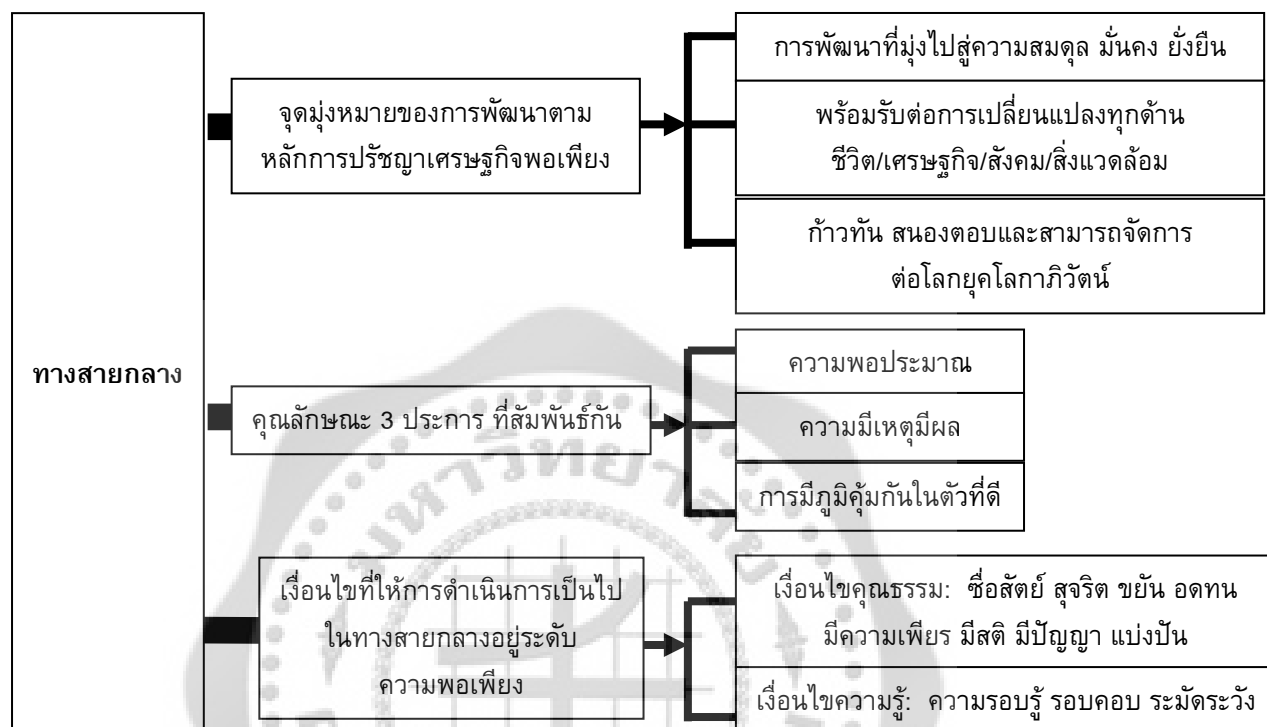
2.5 สรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

จุดหมายของการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความสมดุล มั่นคงและยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านชีวิต เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ วิทยาการและเทคโนโลยี

ความพอเพียงประกอบไปด้วยคุณลักษณะ 3 ประการที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลและการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ทั้งนี้ การตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการบริหารจัดการให้เป็นไปในทางสายกลางอยู่ในระดับความพอเพียงนั้น ต้องอาศัยเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมเป็นพื้นฐาน โดยเงื่อนไขความรู้ ได้แก่ ความรอบรู้ในวิชาการ ประสบการณ์ หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบที่จะนำความรู้มาพิจารณาอย่างบูรณาการ เพื่อประกอบการวางแผนและการนำไปสู่การปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง และเงื่อนไขคุณธรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต มีความขยัน อดทน มีความเพียร มีสติ มีปัญญา แบ่งปัน

ดำเนินชีวิตไปในทางที่ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ โดยสามารถพิจารณาได้จากภาพสรุปเชิงบูรณาการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ดังนี้

ภาพประกอบ 3 ภาพสรุปเชิงบูรณาการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: พิชพันธ์ ยอดพฤติการ. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร.

ความสำคัญของแนวคิดทั้ง 2 แบบ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาพอสมควรข้างต้น จะเป็นเสมือนกรอบแนวทางการเชื่อมโยงข้อมูลของทั้ง 2 แนวคิดให้มีความสัมพันธ์กัน โดยผูกฐานความเชื่อมโยงไว้ที่ “ความยั่งยืน” ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาทุกรูปแบบ

ภาวะปัจจุบันแนวคิดของ “การท่องเที่ยว” ได้พัฒนารูปแบบจากการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์มาสู่การท่องเที่ยวเพื่อให้ได้ความสุขและความสงบทางใจ ควบคู่ไปกับการไม่สร้างผลกระทบทางลบให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมที่ดั่งงามของคนในแต่ละท้องถิ่น เป็นที่มาของประเด็น “การมีส่วนร่วมจากคน” ในพื้นที่ ซึ่งจะมีบทบาทและความสำคัญมากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มี “การบริหารจัดการการท่องเที่ยว” ได้ด้วยศักยภาพของตนเอง และอาจมีการหนุนเสริมจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ในแง่ของการสนับสนุนทรัพยากรและวิชาการ เพื่อช่วยให้การบริหารจัดการนั้นๆ มีประสิทธิภาพสูงสุด

ความสำคัญของการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความยั่งยืน การมีส่วนร่วม การบริหารจัดการด้วยศักยภาพของตนเอง เป็นหัวใจหลักของการพัฒนาที่มีความสอดคล้องกับหลักการพัฒนาตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง สะท้อนให้เห็นจากตัวอย่างชุมชนท่องเที่ยวที่มีการบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชนจนประสบความสำเร็จ โดยสามารถเสนอขายคุณค่าของสินค้าได้มากกว่าการขายเชิงพาณิชย์ ซึ่งทุกชุมชนล้วนแล้วแต่เน้นนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ และตีความจนเป็นความเข้าใจส่วนบุคคลและส่วนร่วมที่สมควรจะมีการศึกษาความเข้าใจนั้นๆ ให้เป็นหลักฐานทางวิชาการที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องต่อไป

นอกจากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยแล้ว เพื่อให้ได้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีคุณภาพสูงสุด โดยสามารถอธิบายปรากฏการณ์ของการศึกษาผ่านกระบวนการตีความ การทำความเข้าใจและให้ความหมายประสบการณ์ แนวคิด กระบวนการและปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางวิจัยครั้งนี้แล้ว สิ่งที่จะช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจในการมองประเด็นการศึกษาที่จะนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ นั่นก็คือ ผู้วิจัยต้องมีแนวคิดที่จะช่วยในการวิเคราะห์ แยกแยะและสังเคราะห์การเกิดขึ้น ดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงข้อมูล ซึ่งจะต้องอาศัยแนวคิดที่มักใช้ร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

เพื่อให้การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ที่มีกลยุทธ์การวิจัยเป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีทบทวนความรู้ทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยพอสังเขป เพื่อใช้ในการให้ภาพทางความคิดในลักษณะกว้าง เพื่อใช้ในการออกแบบการวิจัยและการเก็บข้อมูลที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ที่ได้กล่าวถึงนี้ จะเป็นเพียงกรอบความคิดในเบื้องต้นเท่านั้น แต่ข้อมูลหลักยังคงเป็นข้อมูลที่ได้รับในพื้นที่ โดยมีชุดของทฤษฎีที่ใช้ ดังนี้

3. แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

จูเลียน สจ๊วต (Steward, 1955: 30) เป็นนักมานุษยวิทยาที่มีแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งได้เสนอว่า ปัจจัยต่างๆ มีกระบวนการที่เกี่ยวข้องต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมนั้นๆ ผลจากการมีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม เป็นตัวขับเคลื่อนให้มีการปรับตัวของสิ่งแวดล้อม โดยที่สิ่งแวดล้อมจะเป็นตัวก่อรูปให้เกิดวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมซึ่งหมายความว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ชนิดต่างๆ จะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถือเป็นลักษณะทางกายภาพที่แต่ละส่วนจะมีความสัมพันธ์ต่อกัน ลักษณะเหล่านี้ถือเป็นส่วนของหน่วยสังคมนั้นๆ

สจ๊วตใช้วิธีการศึกษาทางนิเวศวิทยาด้วยการค้นพบการปรับตัวของวัฒนธรรมมากกว่าการจัดการของมนุษย์ต่อปัจจัยต่างๆ ที่อยู่ในระบบนิเวศ งานของเขานี้ศึกษาทางมานุษยวิทยา จนมีชื่อเสียงในเวลาต่อมา และได้รับการยกย่องว่าเป็นนักมานุษยวิทยาต้นนิเวศวิทยาวัฒนธรรมจากงานที่ได้ลงไปศึกษาที่นิวกัวเนีย (Roy Rappaport) เรื่อง ในกลุ่มประชากรที่มีขนาดใหญ่และได้ใช้ฐานแนวคิดของรอย แร็ปพอร์ต ระบบนิเวศวิทยากับระบบความคิดของมนุษย์ ที่เป็นลักษณะของ

ความเป็นสากลว่า ทุกสรรพสิ่งที่มีอยู่ในระบบชีวมณฑล(Biosphere) นั้น ประกอบด้วยสิ่งที่มีชีวิตเล็ก ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยของมนุษย์ นั่นคือเซลล์เล็ก ๆ ที่มีชีวิตประกอบเป็นตัวมนุษย์และสสารซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายในระบบใหญ่ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบไปมาระหว่างองค์ประกอบภายในสิ่งมีชีวิต (Roy Rappaport. 1984: 225)

ต่อมาในปี 1996 แร็บบาพอร์ท (Rappaport. 1996: 152) ก็ได้พยายามอธิบายถึงข้อจำกัดที่พบว่าการศึกษาด้านนิเวศวิทยานั้น มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเป็นมานุษยวิทยาที่ยึดติดอยู่กับระบบนิเวศวิทยา (anthropocentric) ซึ่งเชื่อว่าบทบาทของมนุษย์จะเป็นผู้จัดการธรรมชาติ เมื่อมีโอกาสที่จะจัดกระทำได้ แนวคิดนี้ได้สะท้อนให้สจิวต์ (Steward) ได้หันมาให้ความสนใจต่อมุมมองที่ว่า ถ้าหากหันมาศึกษาดูว่าวัฒนธรรมเป็นผลจากการปรับตัวทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างไรนั้น เป็นเพราะมีสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ที่มีอยู่ในระบบนิเวศหรือไม่ ที่ยังไม่ได้พิสูจน์ว่าปรากฏการณ์เหนือธรรมชาตินั้นเป็นผลมาจากปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งสจิวต์ได้เขียนบันทึกไว้ว่า “ระบบนิเวศเป็นเพียงฉากที่ไม่เพียงแต่จะมีสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ อาศัยอยู่ ซึ่งสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างกันนั้นจะเป็นแค่ลักษณะ “ทางกายภาพ” แต่เขาได้อธิบายถึง ปัจจัยที่อยู่เหนือธรรมชาติในแง่ของวัฒนธรรมว่ายังมีผลต่อทุก ๆ สิ่งที่มีชีวิตที่อยู่บนโลกและมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นเสมือนใยข่าย (Total Web Of Life) (Steward. 1955: 31) เขาได้ขยายความถึงสิ่งมีชีวิตที่ต่างไปจากมนุษย์ว่ามีเส้นทางในการปฏิสัมพันธ์กันเป็นใยข่าย ในลักษณะสำคัญอยู่ 2 ลักษณะได้แก่

ลักษณะที่หนึ่ง มนุษย์มีการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม โดยผ่านทางวิถีทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติมากกว่าการปรับตัวทางผ่านมาทางพันธุกรรม

ลักษณะที่สอง ใยข่ายสิ่งมีชีวิตเป็นส่วนที่มนุษย์มักจะเป็นผู้แผ่ขยายใยข่ายภายในระบบหรือหน่วยทางสังคม

ดังนั้นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของความเหมือนกันและแตกต่างกันในวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจาก ระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม จึงทำให้เห็นว่า ระบบของปัญหาที่มีที่มาจากอย่างหลากหลายนั้นอันเป็นผลกระทบที่จะมีต่อระบบนิเวศวิทยาโดยตรงวงกว้างที่ไร้ขอบเขตและมากขึ้นตามไปด้วย ความแตกต่างของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เป็นผลจากมนุษย์และระบบนิเวศเชิงสังคม จึงได้พยายามค้นหาเหตุผลข้อที่จะนำมาอธิบายว่า รูปแบบที่ก่อรูปเป็นวัฒนธรรม หรือรูปแบบที่มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมนั้นเป็นผลมาจากสถานการณ์ของวัฒนธรรมในสิ่งแวดล้อมที่มีความต่างกัน ความแตกต่างนี้มีความสัมพันธ์ต่อวิวัฒนาการใหม่ของแนวคิดที่เคยมีในประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมนี้เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่เป็นเงื่อนไขว่าวัฒนธรรมนั้นเกิดจากวัฒนธรรมดั้งเดิมในท้องถิ่นที่เคยมีมา ดังนั้น นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงชี้ให้เห็นว่าทั้งสองประเด็นคือปัญหาและวิธีการ กล่าวคือ ปัญหาที่เกิดจากการปรับตัวของมนุษย์ในสังคม เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมเกิดปัญหาตามมาภายหลัง และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรืออาจยอมให้มีพฤติกรรมต่างๆ แสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ปัญหาจากนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมักจะเป็นผลที่ตามมาภายหลัง อย่างไรก็ตาม การใช้ส่วนที่เพิ่มเติมที่เป็นที่มา

จากวัฒนธรรมนั้นต้องวิเคราะห์พื้นฐานคิดที่เป็นองค์รวม หมายความว่า ทุกสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมจะแสดงหน้าที่ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งในระดับและชนิดของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน และจะไม่ใช่เป็นลักษณะเดียวกันความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายจะมีความแตกต่างกันออกไปด้วย (Steward, 1955: 36)

จากแนวคิดของสจิวต์ สรุปได้ว่า ส่วนต่างๆ ที่เป็นวัฒนธรรม ไม่จำเป็นต้องมีสถานภาพของเหตุที่เกี่ยวข้องความสัมพันธ์ แต่มีมุมมองที่จะแสดงอัตลักษณ์เฉพาะของสิ่งนั้นตามวัฒนธรรมของมัน ซึ่งสจิวต์เสนอว่าการใช้วิธีการของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาเป็นหลักการของการศึกษาจะประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน 3 ประการคือ

1. ใช้การวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีการผลิต (Exploitative Or Productive Technology) และสิ่งแวดล้อม (Environment)

2. ใช้การวิเคราะห์ถึงรูปแบบพฤติกรรมของมนุษย์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับขั้นตอนการผลิตที่มีการนำทรัพยากรบางตัวมาเป็นวัตถุดิบในบางส่วนของเทคโนโลยี

3. ดุระดับของปัจจัยที่เป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่สัมพันธ์ในกระบวนการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและส่วนอื่นๆ ในมิติด้านวัฒนธรรม

สจิวต์ยังได้ค้นพบว่า มีมโนทัศน์สำคัญที่ประกอบด้วย 4 ปัจจัยหลักที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังแสดงในภาพที่ 3 กรอบแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของสจิวต์ แปลเป็นภาษาไทยได้แก่

1. แกนแกนของวัฒนธรรม (culture core)

2. กฎเกณฑ์ทางสังคมหรือกฎเกณฑ์การปฏิบัติของกิจกรรมทางสังคม เช่น กฎหมาย (Secondary institutions)

3. ชนิดหรือประเภทของวัฒนธรรม (Culture types)

4. ระดับของการบูรณาการทางวัฒนธรรม

โดยกรอบแนวคิดของสจิวต์ที่ได้แสดงไว้ก่อนหน้านี้ เป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่เป็น การให้นิยามถึงการบูรณาการเชิงหน้าที่ ซึ่งเขากล่าวว่า วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเรื่องของการบังเอิญของความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เกิดจากองค์ประกอบภายในที่แต่ละส่วนได้แสดงบทบาทต่อกันภายใต้เงื่อนไขหรือการละทิ้งข้อจำกัดที่มีระหว่างกันและกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของธรรมชาติและระดับของความสัมพันธ์ของปัจจัยภายในองค์ประกอบเหล่านั้น (Steward, 1940: 480) ซึ่งกระบวนการปรับตัวสจิวต์ได้เห็นถึงความแตกต่างในเวลาต่อมา เขาได้อธิบายถึงปัจจัยสำคัญต่อการวิเคราะห์ โดยมีเหตุผลอธิบายว่า สิ่งที่เป็นแกนแกนของวัฒนธรรม (culture core) เป็นกุญแจสำคัญในเงื่อนไขต่อการอธิบายใหม่ว่าการเกาะกลุ่มในลักษณะของปัจจัยที่ใกล้ชิดกันบนความสัมพันธ์ที่เป็นกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพ และมีการจัดการทางเศรษฐกิจ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดระบบสังคม การปกครอง และรูปแบบของศาสนา ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การสร้างความสัมพันธ์ได้อย่างแน่นแฟ้น ด้วยการจัดการดังกล่าว

ในการอธิบายมุมมองอื่นๆ คำว่า **แก่นแกนของวัฒนธรรม** หมายถึง ส่วนประกอบที่อยู่ในระบบสังคมวัฒนธรรม ภายใต้สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญา ด้านวัฒนธรรม ที่มีการนำทรัพยากรมาใช้ที่เหมาะสม และพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีรูปแบบของการใช้แรงงานและการลงแขก (การเสียสละตนเองมาช่วยทำงานเพื่ออุดมการณ์ของสังคม) คือเป็นเทคโนโลยีการจ้างงานที่มีประสิทธิผลที่สำคัญและการนำอุดมการณ์ที่เหมาะสมมาใช้ร่วมกัน นอกจากนี้สัจวัตให้ความหมายของคำว่า **แก่นแกนของวัฒนธรรม** ต่อมาอีกว่าเป็นคุณลักษณะพื้นฐาน ซึ่งทำหน้าที่เสมือนเป็นผลของความสัมพันธ์ที่มีการปรับตัวในระบบนิเวศของท้องถิ่นเอง และจัดว่าเป็นการบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมของคนในชนชั้นเดียวกัน ยังมีลักษณะอื่นๆ ในการอธิบายคำว่า **แก่นแกนของวัฒนธรรม** เช่น หมายถึง ความมีศักยภาพสูงที่สุดที่มาจากปัจจัยที่หลากหลาย จนทำให้เกิดสายสัมพันธ์ที่ยึดแน่นเป็นแกนกลางเดียวกันที่หาตัวเปรียบเทียบกับไม่ได้เลย ในลักษณะที่สอง ก็จัดว่าแก่นแกนของวัฒนธรรมนั้น เป็นส่วนที่มีการสืบทอดมาจากปัจจัยที่เป็นวัฒนธรรมจากประวัติศาสตร์ที่ฝังแน่น เช่น การเกิดนวัตกรรม หรือ โดยการแพร่กระจายมาและการทิ้งร่องรอย ที่เป็นผลมาจากการมีวัฒนธรรมเดียวกัน

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงเป็นตัวกำหนดให้เป็นเป้าหมายในการใช้เป็นตัววิเคราะห์ถึงการแสดงออกระหว่างความสัมพันธ์ของการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมอย่างไม่มีเงื่อนไขใดๆ มาก่อน (Steward. 1955: 36 – 37) สำหรับหน่วยหรือองค์กรในการผลิต (Organization of production) สัจวัตได้อธิบายถึงปัจจัยที่สำคัญ คือ สิ่งแวดล้อม/ ทรัพยากรธรรมชาติ และเทคโนโลยีที่จำเป็น ซึ่งเป็นปัจจัยเหตุที่ส่งผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างอื่นตามมาพฤติกรรมของมนุษย์จึงแสดงออกถึงวิถีแห่งการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดได้ เช่น รูปแบบการทำงาน, การจัดระบบของแรงงาน, องค์กร, การจัดการ และการจัดสรรเวลาในการทำงาน ตัวแปรเหล่านี้ เป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจต่อความเหมือนและความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม (Murphy. 1977: 22)

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ไม่เป็นเพียงการศึกษาเฉพาะวัฒนธรรมแต่ยังศึกษาถึงสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวของวัฒนธรรม โดยเฉพาะเทคโนโลยีและองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม และทรัพยากรจากสิ่งแวดล้อม ที่เป็นผลรวมของการมีปฏิสัมพันธ์ของทุกสิ่งทุกอย่างอย่างเป็นองค์รวมของพฤติกรรมกับตัวแปรทางวัฒนธรรม และปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่ทำให้บุคคลหลีกเลี่ยงที่จะตกอยู่ในหลุมพราง บนความเรียบง่ายของบุคคลต่อวัฒนธรรมหนึ่ง หรือ สิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กัน หรือปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม จึงต้องพึงตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างมนุษย์ในแต่ละกลุ่ม ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมเดียวกันในวิถีทางปฏิบัติที่แตกต่างกัน

ด้วยเหตุนี้ รูปแบบโครงสร้างทางสังคมที่ดำรงอยู่และประเภทของเทคโนโลยี มนุษย์จึงต้องพยายามหาหนทางในการแก้ปัญหาให้จงได้ ซึ่งแนวทางของสำนักโบแอส (Boasians) ได้นำเสนอถึง กลุ่มของลักษณะที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม ภายใต้สิ่งแวดล้อมเดียวกัน เป็นการเหนี่ยวนำให้วิธีการคิดของคนตกอยู่ในสถานการณ์ที่ค่อนข้างถูกจำกัด แต่ก็ไม่ส่งผลถึงมิติทางวัฒนธรรม

สำหรับแนวคิดของสำนักจูเลียน สจีวิตเองได้เสนอไว้ว่า **แก่นแกนของวัฒนธรรม** เป็นผลโดยตรงต่อการนำทรัพยากรเข้าสู่กระบวนการผลิต ที่ส่งผ่านมาทางสิ่งแวดล้อมและทำให้เกิดศูนย์กลางของการปรับตัวทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ และประการที่สอง หน่วยของสังคมที่อยู่รอบนอก หรือกฎเกณฑ์ที่ไม่ใช่ศูนย์กลางมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการปรับตัวน้อยกว่า และแรงกดดันที่จะบังคับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดได้น้อยกว่า ถ้าปราศจากวัฒนธรรมหรือที่มาจากปัจจัยที่มาจากภายนอก สจีวิตมองว่า อิสรภาพของการแสดงออกเหล่านี้ มีลักษณะตรงข้ามกันส่วนที่เป็นแก่นแกนของวัฒนธรรม

แก่นแกนของวัฒนธรรมศูนย์กลางและกฎเกณฑ์ของสังคมของสจีวิตมีลักษณะคล้ายคลึงกับมุมมองทางวัฒนธรรมของโคลเบร์ ที่ประกอบด้วยส่วนหรือองค์ประกอบหลักที่จำเป็น 2 องค์ประกอบ คือ ลักษณะที่เป็นพื้นฐาน หมายถึงวัฒนธรรมที่แท้จริง หรือวัฒนธรรมดั้งเดิม (Reality culture) และลักษณะที่เกิดมาภายหลัง หมายถึงค่านิยมทางวัฒนธรรม หรือ วัฒนธรรมในเรื่องของค่านิยม (Value culture)

โคลเบร์ ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมดั้งเดิม คือ ส่วนประกอบที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ หรือกิจกรรมที่สนองความต้องการที่แท้จริง เช่น กิจกรรมที่ปฏิบัติเพื่อความอยู่รอดตามแบบของธรรมชาติ ส่วนวัฒนธรรมของค่านิยมนั้นเป็นลักษณะของสุนทรียภาพ เป็นเรื่องของส่วนบุคคลและเป็นความคิดที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่มาจากหลักการภายในของตัวบุคคล โดยไม่พึ่งพาหรือขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาจากภายนอก (Hateh. 1973: 99, 117; citing Kroeber. 1963: 62)

สจีวิตได้ทำการศึกษาเพื่อพิสูจน์ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและค่านิยมทางวัฒนธรรม ภายในขอบเขตของระบบนิเวศ โดยกรอบมโนทัศน์ของวัฒนธรรมที่สจีวิตศึกษานั้น ได้ชี้ให้เห็นถึงเหตุของความสัมพันธ์หรือที่มาของความสัมพันธ์ภายในระบบนิเวศของปัจจัยที่อยู่ภายในมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เขาได้พิจารณาถึงตัวแปรที่มีลักษณะที่เป็นตัวแปรถาวร เมื่อนำเข้าไปใช้ในระบบนิเวศ ก็พบว่า มโนทัศน์ของวัฒนธรรม เป็นความขัดแย้งจากองค์ประกอบของสารที่เพิ่มขึ้นและวัฒนธรรมของระบบก็จะเป็นวัฒนธรรมแบบปิดองค์ประกอบที่อยู่ภายในระบบก็จะมีผลสำคัญอย่างเท่าเทียมกัน และมีความเท่าเทียมกันอย่างจำกัด แต่ถ้าองค์ประกอบของวัฒนธรรมในระบบนั้นๆ มีลักษณะที่มาจากธรรมชาติมากและมีข้อจำกัดระหว่างกันและกันมาก ก็จะก่อให้เกิดปัญหาได้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นมีลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป และค่อยขยายวงกว้าง ตั้งแต่จุดกำเนิดจนยับไปสู่พัฒนาการซึ่งชี้ให้เห็นว่าลักษณะที่พบตามมาภายหลังนี้ เป็นการบูรณาการของหน้าที่ที่ส่วนประกอบในระบบที่เป็นมาตั้งแต่ตั้งต้นนั้น จะกลายเป็นลักษณะที่แสดงต่อไปว่าเป็นสิ่งที่กลายเป็นเรื่องของอนาคตทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับปัจจัยทั้งภายในหรือภายนอกระบบนิเวศต่อไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลสัมฤทธิ์ส่วนใหญ่จะกลายเป็นตัวแปรภายนอกเข้ามาสู่ระบบ ซึ่งตัวแปรเหล่านี้จะไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกลับมาซ้ำเดิมได้อีก (Steward. 1955: 185)

ลักษณะของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดตามมามากภายหลังนั้น จะไม่ดำเนินต่อไปถ้าหากแก่นแกนของวัฒนธรรมไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยหวังโซ่ของเหตุที่มาของความสัมพันธ์ภายในระบบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏออกมาภายหลังนั้น จะเกิดได้จากพลังที่ขับเคลื่อนอันสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นที่เป็นปัจจัยที่อยู่รอบนอก

การก่อรูปของแก่นแกนของวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องที่เห็นได้ยากเพราะว่าเป็นมิติของความเป็นสุนทรียภาพ ที่ผ่านอยู่บนฐานของมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองศาสนา และรูปแบบทางการทหาร ที่ก่อรูปมาเป็นแก่นแกนของวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างจากมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมของไวท์ (White's conception of culture) ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมเกิดมาจากกลไก และมิติของคนใน (emic dimensions) ที่แสดงให้เห็นว่า เป็นลักษณะของสุนทรียภาพที่เต็มไปด้วยการสร้างสรรค์ จากส่วนประกอบที่มาจากภายนอก

อย่างไรก็ตาม สจีวิตได้ข้อสรุปว่า องค์ประกอบนี้มาจากความเกาะเกี่ยวของส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรม ทั้งจากคนในและคนนอก ภายใต้ลักษณะของแก่นแกนที่อยู่ในสังคม เป็นที่เชื่อได้ว่าเป็นที่มาของความสัมพันธ์ส่วนแรก ที่มีปัญหาในเชิงตรรกศาสตร์นี้สื่อให้เห็นว่า แก่นแกนของวัฒนธรรมนั้นมีความใกล้ชิดในรูปแบบที่เป็นวัฒนธรรมอย่างมาก ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า ปัจจัยที่กลายมาเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีพหรือระบบเศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา การจัดการกองทัพ การแพทย์ หรือส่วนของสุนทรียภาพ เป็นปัจจัยที่เป็นส่วนแยกจากลักษณะทางวัฒนธรรม ออกเป็นประเภทเป็นส่วนๆ ออกไป (Harris. 2001: 661)

จากประเด็นปัญหานี้ สจีวิตได้เสนอแนะว่า องค์ประกอบที่อยู่ในแก่นแกนของวัฒนธรรมนี้ จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม และพบว่า ความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมเป็นมโนทัศน์หลักที่อยู่ในองค์ประกอบของแก่นแกนของวัฒนธรรม อันได้แก่ กิจกรรมการปฏิบัติต่างๆ ที่มีผลต่อความอยู่รอด และเป็นตัวแปรสำคัญในระบบเศรษฐกิจ เขาชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมแกนจะมีความแตกต่างในแต่ละแห่งด้วย การขาดความชัดเจนของแก่นวัฒนธรรม จึงเป็นการยากที่จะอธิบายว่า การค้นหาแก่นแกนของวัฒนธรรม จึงต้องทำความเข้าใจถึงการศึกษาด้วยวิธีของชาติพันธุ์วรรณา (Ellen. 1986: 61) จากเหตุผลนี้ ฮาร์ริส (Harris. 2001: 610) จึงใช้มโนทัศน์ของสจีวิตเป็นกุญแจไขไปสู่ “ความเป็นแกนกลางของความสับสน” (the core of confusion)

แต่ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่พบจากการศึกษาวัฒนธรรมตามรอยแนวคิดของสจีวิตนั้นได้นำมาซึ่งข้อมูลย้อนกลับเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสิ่งแวดล้อม (Ellen. 1986: 64) ทำให้ห่วงโซ่ที่มาของความสัมพันธ์มีความชัดเจนขึ้น ถึงแม้ว่ามโนทัศน์ของสจีวิตจะตั้งอยู่บนฐานคิดของแก่นแกนทางวัฒนธรรม แต่ก็ไม่ได้ทิ้งประเด็นหรือความเกี่ยวข้องที่เป็นข้อมูลย้อนกลับระหว่างกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นมากภายหลังกับแก่นกลางเดิมของวัฒนธรรมสจีวิตได้ชี้ให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ในความหมายเชิงเทคโนโลยี รูปแบบของแรงงาน และการเสียสละตนเอง เพื่อเป็นแรงงานในกิจกรรมของสังคมและรูปแบบพฤติกรรมเชิงสังคม สัมพันธภาพทางสังคมได้นำไปสู่การขับเคลื่อนให้เกิดการวางรูปแบบเชิงระบบของสังคมที่สอดคล้องกับทฤษฎีของมาร์กซิส

ซึ่งมาร์กมองว่า ที่มาของความสัมพันธ์ของบริบทต่างๆ ที่ถูกจัดตั้งขึ้นภายในระบบมีความสัมพันธ์ต่อกันที่เหนือกว่าแค่เพียงระดับของความสัมพันธ์เชิงสังคม เนื่องจากที่มาแห่งความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่อยู่ภายในระบบนิเวศมีความหลากหลายและไม่มีรูปแบบที่ตายตัว จึงเห็นว่าแนวคิดของมาร์กในเรื่องความสัมพันธ์เชิงสังคมและอุดมการณ์ เช่น ปัจจัยที่ขึ้นตรงต่อการใช้เทคโนโลยีกับการผลิตที่เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบ ได้ถูกแปรสภาพจากความเป็นธรรมชาติ และแปรสภาพกลายเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา

ระดับของการบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรม

สจิวต์ได้จัดจำแนกวัฒนธรรมที่มีลักษณะเหมือนกันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกันจัดเป็นประเภททางวัฒนธรรม (Culture type) โดยใช้ลักษณะของวัฒนธรรม รูปแบบและองค์การทางสังคม เพื่อนำมาทำความเข้าใจในการจำแนกและมองไปถึงการมีพัฒนาการข้ามวัฒนธรรมไปสู่ความเป็นสากลประเภทของวัฒนธรรม มีความซับซ้อนจากสังคมวิทยาวัฒนธรรมซึ่งสจิวต์ได้ให้ความหมายในลักษณะของการจำแนก โดยยึดที่ระดับของการบูรณาการมิติทางสังคมกับวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ดังตารางที่ 1 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กลุ่มของสังคมนี้เป็นสังคมใหญ่มาๆ จะมีวัฒนธรรมของกลุ่มภายใต้การบ่มเพาะที่มีกิจกรรมสั่งสมไว้ภายในกลุ่ม (Kaplan and Manners, 1972: 48) โดยสจิวต์ได้จำแนกกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มชนเผ่า และรัฐหรือประเทศ ซึ่งการวิเคราะห์ในลักษณะนี้ จะเกิดประโยชน์ในการจำแนกให้มีเป้าหมายเชิงเปรียบเทียบในลักษณะข้ามวัฒนธรรมอีกด้วย

สจิวต์ได้จำแนกระดับของมโนทัศน์แห่งการบูรณาการเข้ากันระหว่างสังคมกับวัฒนธรรมถือว่าเป็นเครื่องมือที่เรียงง่ายต่อการนำไปศึกษา ว่าวัฒนธรรมในแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันในระดับความซับซ้อนอย่างไร ซึ่งไม่ได้พิจารณาไปถึงประเด็นของการมีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมว่าเป็นมาอย่างไร มโนทัศน์จัดว่าเป็นมโนทัศน์ใหม่ในการให้ความหมายจากการตีความที่มีรูปแบบและมีความเกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบในเชิงข้ามวัฒนธรรม (Steward, 1950: 52) เขาได้อธิบายไว้ว่า เครื่องมือในการจะวัดดูว่าวัฒนธรรมมีการปรับตัวมาอย่างไรนั้นให้ดูที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม

ปัจจัยสำคัญหลักๆ ของปัญหาที่เกิดขึ้นมักจะมีการปรับตัวที่คล้ายๆ กันในสิ่งแวดล้อมเดียวกัน หากพิจารณาถึงการนำทรัพยากรสิ่งแวดล้อมมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ในแต่ละยุคสมัยที่ไม่เหมือนกัน แต่สิ่งหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมในอดีตกับในปัจจุบัน มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เมื่อนำมิติทางสังคมและวัฒนธรรมมาจัดระดับด้วยมิติของการบูรณาการเข้าด้วยกันแล้วจะเห็นว่าในแต่ละยุคสมัยมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีแกนกลางของวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการปรับตัวของสิ่งแวดล้อม และยังมีลักษณะของการบูรณาการเข้าด้วยกันต่อไปอีกซึ่งเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนั่นเอง จึงเป็นประเด็นสำคัญของการชี้ให้เห็นว่า การปรับตัวของระบบนิเวศเป็นบทบาทในการอธิบายทางวัฒนธรรมที่เกิดผลได้อย่างชัดเจน

การขยายความว่าปัจจัยต่างๆ ที่อยู่ในระบบเป็นการจัดจำแนกทางวัฒนธรรมหรือเป็นพัฒนาการข้ามวัฒนธรรมที่สำคัญอีกกระบวนการหนึ่งก็ได้

ตาราง 1 ระดับของการบูรณาการทางสังคมวิทยาวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจของกลุ่มคน กลุ่มชนเผ่า หัวหน้าเผ่า และรัฐชาติหรือระดับประเทศ

หัวข้อ/ประเด็น การเปรียบเทียบ	กลุ่มคน (Band)	กลุ่มชนเผ่าดั้งเดิม (Tribes)	หัวหน้ากลุ่ม (Chiefdoms)	รัฐ/ชาติ/ประเทศ (State)
วิธีการดำรงชีพแบบ ดั้งเดิม Primary Mode of Subsistence	เข้าป่าหาอาหาร Foraging	ทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ Agriculture/ Pastoralism	-	ทำการเกษตรที่มี หลักวิชาการ Intensive Agriculture
วิธีการแลกเปลี่ยน ผลผลิต Primary Mode of Distribution	แลกเปลี่ยนผลผลิต ซึ่งกันและกัน Reciprocity	มีการแลกเปลี่ยน ผลผลิตซ้ำ	-	ใช้กลไกตลาด Market
ขนาดประชากร Population Size	อยู่เป็นกลุ่มเล็กๆ ไม่หนาแน่น หรือ เบาบาง Small/Low Density)	-	-	มีจำนวนประชากร อยู่เป็นจำนวนมาก ขนาดใหญ่ และมี ความหนาแน่นสูง Large/High Density
ระดับความแตกต่าง กันทางสังคม Level of	Egalitarian	-	-	มีความแตกต่างซึ่ง จำแนกเป็นโซน ชั้น Caste/Class

ที่มา: Sidky, H. (2004). *Steward's level of Socio-cultural and economic integration as bands, tribes, chiefdoms, and States*. P. 236.

สรุป แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผลของปรากฏการณ์ที่นำไปสู่พฤติกรรมและการปรับตัวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากแก่นกลางทางวัฒนธรรมแต่ละมิติ ภายใต้ข้อกำหนดกฎเกณฑ์และกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามประเภทปัญหาที่เกิดขึ้น “แก่นแกนทางวัฒนธรรม” จึงมีความสำคัญในแง่ของการอธิบายความสัมพันธ์ของการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมโดยปราศจากเงื่อนไขใดใด ผ่านปัจจัยที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างเช่นสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยีที่จำเป็น ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคม

อื่นๆ ตามมา และนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจต่อไป ทั้งนี้ งานวิจัยชิ้นนี้ จึงมุ่งศึกษาและค้นหาแก่นแกนของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนที่เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมภายใต้ขอบเขตนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะพิจารณาให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติภายใต้กฎเกณฑ์ของแต่ละชุมชนนั้น เป็นผลมาจากแก่นแกนวัฒนธรรมอะไร โดยมีค่านิยมทางวัฒนธรรมภายใต้สาเหตุอะไรบ้างที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

4. ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)

ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) เป็นทฤษฎีหลักอีกทฤษฎีหนึ่งทางสังคมวิทยาที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่จะศึกษา เนื่องจากทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญต่อความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกัน (Interactionism) และสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นหัวใจ และขยายวงออกไปถึงมนุษย์แต่ละคน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมและสภาพของสังคมมนุษย์ ทฤษฎีนี้นับเป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคน ทฤษฎีนี้เข้ามาช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ (จิตใจตัวตน หรืออัตตาบุคลิกภาพ) และสังคมครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้น

4.1 การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์และการกระทำระหว่างกันทางสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534: 123) ได้อธิบายระหว่างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์และการกระทำระหว่างกันทางสังคมว่าสิ่งที่ควรทำความเข้าใจเบื้องต้น คือ การกระทำระหว่างกันทางสังคมและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ การกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) หมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่งไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การโฆษณาสินค้าในโทรทัศน์ ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism)

นอกจากนั้น ยังเพิ่มเติมว่านักสังคมวิทยายังได้แบ่งแยกการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ออกจากการกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรม (Behavioral Interactionism) โดยการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์มีการถ่ายทอดความคิดด้วย ส่วนการกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรมไม่มีการถ่ายทอดความคิด การเข้าใจกันระหว่างคู่สัมพันธ์จะอาศัยพฤติกรรมที่แสดง (Overt Behaviors) เท่านั้น การกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรมเป็นการกระทำระหว่างกันของสัตว์โลกโดยทั่วไป ในขณะที่ การกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ เป็นของมนุษย์แต่สำหรับมนุษย์จะใช้การกระทำระหว่างกันทั้งสองอย่างผสมกันในการเข้าใจกัน คือ อาศัยพฤติกรรมที่แสดงออกเป็นสื่อในการรู้ความหมายของคู่สัมพันธ์ เนื่องจากการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ต้องมีการสื่อความคิดกันเช่นนี้ จึงทำให้นักสังคมวิทยาใช้คำนี้กับคำว่า การสื่อสาร (Communications) แทนกันอยู่เสมอ ถือว่ามีความหมายเหมือนกัน ซึ่งบางทีก่อให้เกิดปัญหาได้เหมือนกัน เพราะความหมาย

ของการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ เช่น เมื่อใช้คำว่า การสื่อสารกับกรณีนักล้วง ปฏิบัติการ ล้วงกระเป๋าผู้โดยสารรถเมล์หรือกรณีกองทหารบุกเข้าโจมตีศัตรู แทนที่จะใช้คำว่า การกระทำ ระหว่างกันทางสัญลักษณ์

4.2 คติการกระทำระหว่างกัน (Interactionism)

ศัพท์ไทยสำหรับ Interactionism ที่ใช้นี้คือ คติการกระทำระหว่างกัน จะเข้าใจง่ายกว่า คำ ที่ปะทะสังสรรค์นิยมหรือปฏิสัมพันธ์นิยม หรือคำภาษาแขกอื่นๆ ซึ่งดูขลังนั้น แต่จะต้องมีตีความหรือ แปรไทยเป็นไทยกันอีก จึงได้เลือกใช้คำไทยแทน โดยหวังว่า เมื่อใช้กันนานจะติดปากเอง

ผู้ถือคติการกระทำระหว่างกัน (Interactionist) มักมีคำถามต่อไปนี้นำทาง ในการสร้าง ความคิดเชิงทฤษฎีซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำหรับนักการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ หรือทฤษฎี การกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ คือ มนุษย์คิดว่า มนุษย์คนอื่นเป็นอย่างไร สร้างสรรค์สังคม ขึ้นมาอย่างไร บำรุงรักษาสังคมไว้ได้อย่างไร หรือเปลี่ยนแปลงสังคมไปอย่างไร สังคมและ บุคลิกภาพของบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมทั้งหลายสะท้อนปรากฏการณ์ในสังคมชั้นเหนือผู้พัน กัน แต่ขณะเดียวกันก็มีลักษณะของตนเองได้อย่างไร ในที่นี้จะนำความคิดของ George Herbert Mead, Jacob Moreno และ Ralph Linton มาแสดงเป็นคำตอบส่วนใหญ่ของคำถาม

4.2.1 จิต อัตตา และสังคม

เริ่มต้นด้วยความคิดของ Mead นักปรัชญาชาวอเมริกัน แต่มีชื่อเสียงทางด้านสังคมวิทยา ในฐานะผู้วางรากฐานทฤษฎีแม่บท ชื่อการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ เนื้อหาสาระความคิด ของเขาได้มาจากหนังสือ Mind, Self and Society (1943) ซึ่งเป็นหนังสือรวมคำบรรยายของเขาที่ มีผู้จัดพิมพ์ขึ้นภายหลังจากที่เขาได้เสียชีวิตแล้ว ตอนเขามีชีวิตอยู่เขาไม่เคยพิมพ์หนังสือเป็นเล่ม เลยแม้แต่เล่มเดียว

ความคิดภูมิหลัง สิ่งประดิษฐ์ต่างๆไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือไม่ใช้วัตถุ เช่น ความคิด ความรู้ต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องมีการสะสมความรู้มาก่อนล่วงหน้าทั้งสิ้น ความคิดของ Mead เกี่ยวกับการกระทำระหว่าง กันก็ไม่ต่างสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ สำหรับยุโรปมี George Simile ได้คิดถึงเรื่องนี้อย่างจริงจังมาก โดยเขาใช้คำว่า Sociability แทนคำว่า Interaction ข้อคิดข้อเขียนของเขา ทำให้ความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกันมีฐานะ สูงขึ้นจากการเป็นเพียงเรื่อง “รู้กันอยู่” (ทำนองเรื่องสามัญสำนึก Take-for-Granted) ซิมเบล ชี้แจงว่า โครงสร้างมหภาคและกระบวนการมหภาคที่ทฤษฎีหน้าที่นิยมและทฤษฎีขัดแย้งได้พูดไว้ เช่น ชนชั้น รัฐ ครอบครัวยุค ศาสนา พัฒนาการ เป็นต้น ในท้ายสุดเป็นเพียงภาพสะท้อนของการกระทำระหว่างกันของ บุคคลนั่นเอง ในเบื้องต้น การกระทำระหว่างกันเหล่านี้ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมระดับสูงขึ้น (กว่า ระดับบุคคลที่เรียกว่า Emergent Social Phenomena) ผลต่อมาคือ เมื่อเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ระดับสูงขึ้นมาแล้ว ทำให้เป็นความรู้พื้นฐานในการทำความเข้าใจกระบวนการการกระทำระหว่างกันที่ เกิดขึ้นในระยะแรก และต่อมาส่งผลให้มีความยั่งยืนต่อไปได้ ต่อจากนั้นซิมเบลได้ขยายความรู้เกี่ยวกับ

รูปแบบของการกระทำระหว่างกันอีกหลายอย่างที่เป็พื้นฐานให้แก่ความคิดของนักการกระทำระหว่างกันรุ่นหลัง กระนั้นก็มีความคิดของซิมเบลก็ยังไม่เป็นระเบียบ หมวดยกกว้างขวางเพียงพอที่จะเป็นรากฐานสมบูรณ์ให้กับทฤษฎีการกระทำระหว่างกันได้ ความคิดทำนองนั้นได้รับการพัฒนาขึ้นภายหลังในสังคมอเมริกัน โดยนักจิตอเมริกัน เช่น William James, Charles Horton Cooley, James Mark Baldwin และ John Dewey เป็นต้น ได้แสดงให้เห็นว่า การกระทำระหว่างกันของบุคคลหล่อหลอมโครงสร้างทางสังคมอย่างไร และในทางกลับกัน ได้แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมในฐานะที่เป็นข่ายงาน (Network) ของการกระทำระหว่างกันมีอิทธิพลหล่อหลอมปัจเจกชนได้อย่างไร โดยบุคคลเหล่านี้ได้ช่วยกันขยายความคิดของซิมเบลด้านต่างๆ ให้ละเอียดกว้างขวางขึ้น ต่อมา Mead จึงได้จัดรูปแบบความคิดที่กระจัดกระจายกันเหล่านั้นให้เป็นระเบียบเป็นพื้นฐานสำหรับปริทรรศน์ทางการกระทำระหว่างกันได้ โดย Mead เป็นผู้เชื่อมโยงความคิดเรื่องจิตมนุษย์ อัตตามนุษย์และโครงสร้างของสังคมเข้ากับกระบวนการกระทำระหว่างกันทางสังคม

สำหรับ Mead จะสังเคราะห์สิ่งกัเหล่านี้ ด้วยฐานคติที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์เป็นสาเหตุให้มนุษย์ต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม เป็นสังคม เพื่อจะสามารถมีชีวิตรอด ประการที่สอง มนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการกระทำระหว่างกันที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกัน ซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดด้วยเอาไว้ขณะเดียวกันก็ละทิ้งการกระทำระหว่างกัน ที่ไม่ส่งเสริมความสัมพันธ์เช่นว่านั้นทิ้งไปเสีย จากฐานคติสองประการนี้ทำให้ Mead สร้างสิ่งกัเรื่อง “คนอื่น” เพื่อเป็นเครื่องระบุหรือทำให้เกิดจิต อัตตา และสังคม รวมทั้งเป็นเครื่องบำรุงรักษาสิ่งเหล่านั้นให้คนอยู่ต่อไปด้วย

4.2.2 จิตมนุษย์

Mead มีความเห็นว่า ลักษณะเด่นของจิตมนุษย์มี 3 ประการ คือ

1. จิต มีความสามารถใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่างๆ ในสภาพแวดล้อม ทำให้สามารถ “รู้จัก” สิ่งต่างๆ เหล่านั้น

2. จิตสามารถฝึกซ้อมแนวการกระทำต่อสิ่งต่างๆ ดังกล่าว แนวทางต่างๆ ก่อนที่จะได้ลงมือกระทำการสิ่งต่างๆ ดังกล่าว แนวทางต่างๆ ก่อนที่จะได้ลงมือกระทำจริง

3. จิตสามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมไม่ควร

การฝึกซ้อมในใจตามข้อ 2 ก่อนที่จะได้มีการปฏิบัติจริง Mead เรียกกระบวนการใช้สัญลักษณ์หรือใช้ภาษานี้ว่า “การฝึกซ้อมในใจ” (Imaginative Rehearsal) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความคิดเกี่ยวกับจิตมนุษย์ของเขาว่า จิตเป็นกระบวนการไม่ใช่เป็นโครงสร้าง ความคิดเรื่องการฝึกซ้อมในใจนี้เองเป็นความคิดสำคัญทำให้ Mead อธิบายการเกิดขึ้นของกลุ่มที่เป็นระเบียบ (Organized Group) และการดำรงอยู่ได้ของกลุ่มเหล่านี้ เพราะจิตจะเลือกสรรแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมความร่วมมือและการปรับตัว จึงจะทำให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้

ความคิดเรื่องจิตเป็นเรื่องสำคัญในทัศนะของ Mead เพราะถ้าไม่มีจิตแล้วอัตตาและสังคมก็จะไม่เกิด แต่ Mead ก็ไม่ได้สนใจเรื่องจิตของคนโตแล้ว เขาสนใจเฉพาะการเกิดของจิตของมนุษย์ในวัยทารกและวัยเด็ก Mead เชื่อว่า จิตเป็นผลผลิตของสังคม (Social Product) คือ ไม่ได้มีมาแต่กำเนิดจิตเกิดจากการที่มนุษย์สัมพันธ์กัน โดยขั้นแรกของทารกที่เกิดมาจะมีความสัมพันธ์กับผู้ใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ พี่และคนใกล้ชิดอื่นๆ ทารกจะเลือกสรรท่าทาง (Gesture) ต่างๆ ที่เขาแสดงออกไปอย่างเดาสุ่มกับบุคคลเหล่านั้น ที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นกระทำตอบในทางบวก การเลือกสรรเช่นนั้น อาจเป็นได้ทั้งโดยการสอนของบุคคลเหล่านั้นหรือเลือกเดาสุ่มเอาเอง การเลือกท่าทางเช่นนี้ ดำเนินเรื่อยไปจนกระทั่งพบ “ความหมายทั่วไป” (Common Meaning) ของท่าทางเหล่านั้นที่เข้าใจตรงกัน ทั้งทารกและผู้แวดล้อม จากนั้นท่าทางต่างๆ ก็จะมี ความหมายถึงสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะขึ้น ผู้มีความสัมพันธ์กับมีแนวโน้มที่จะมีปฏิกริยาต่อท่าทางเหล่านั้น ทำนองเดียวกัน Mead ให้ชื่อท่าทางที่มีความหมายทั่วไปนี้ว่า “ท่าทางตามประเพณี” (Conventional Gesture) ท่าทางตามประเพณีนี้จะก่อให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพสำหรับการกระทำระหว่างกันมากขึ้น เพราะมีความหมายตายตัว ดังนั้นจึงกระตุ้นให้ผู้เข้าสัมพันธ์ต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น เป็นผลให้เพิ่มความสามารถของบุคคลมากขึ้น

ความสามารถใช้และตีท่าทางตามประเพณี ที่มีความหมายทั่วไปของมนุษย์นี้ เป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิต อัตตา และสังคม กล่าวคือ เมื่อมนุษย์รับรู้และตีความท่าทางแล้วก็แสดงว่า มนุษย์มีความสามารถ “สวมบทบาทของผู้อื่น” (เอาใจเขามาใส่ใจเรา Take the role of the Other) เพราะเมื่อมาถึงตอนนี้ เขาสามารถนึกคิดตามแนวของผู้ที่เขาต้องร่วมมือเพื่อการอยู่รอดได้ เมื่อสามารถอ่านและตีความท่าทางตามประเพณีที่ไม่ได้แสดงออกมาอย่างเปิดเผยได้ บุคคลก็สามารถฝึกซ้อมแนวปฏิบัติตอบในใจ เพื่อเลือกแนวทางที่จะได้รับความร่วมมือจากผู้อื่นก่อนเอาใจเขามาใส่ใจเราได้ ดังนั้น การที่บุคคลสามารถเอาใจเขามาใส่ใจเราได้ จึงเป็นการเพิ่มความความเป็นไปได้ จึงเป็นการเพิ่มความความเป็นไปได้ในการกระทำระหว่างกันที่ประสานร่วมมือกัน

สรุป เมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 ประการ ต่อไปนี้ คือ

1. ความสามารถในการเข้าใจท่าทางตามประเพณีนี้ได้
 2. สามารถใช้ท่าทางต่างๆ เหล่านี้ เข้าใจท่าทางของคนอื่นได้
 3. สามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่างๆ ในใจได้
- โดย Mead มีความเชื่อว่าบุคคลหรือสิ่งมีชีวิตนั้นมี “จิต” แล้ว

4.2.3 อัตตาทางสังคม

เมื่อมนุษย์สามารถให้ความหมายกับสิ่งต่างๆ และบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อมได้แล้ว เขาก็สามารถให้ความหมายกับตัวของเขาได้เสมือนเป็นสิ่งที่บุคคลอื่นเหมือนกัน ดังนั้น การตีความหมายของท่าทางต่างๆ จึงไม่เพียงแต่ช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่จะสามารถนำมาประเมินผลตนเองได้ด้วย การประเมินผลตนเองขึ้นอยู่กับกระบวนการ

ของจิต Mead กล่าวว่าเมื่อบุคคลได้ “ภาพตนเอง” (Self-Image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนระยะหนึ่ง ภาพตนเองที่มีลักษณะชั่วคราวนี้จะค่อยๆ ผังลึกลงไปในที่สุดจะกลายเป็น “ความคิดเกี่ยวกับตนเอง” (Self-Conception) ที่เป็นเสมือนวัตถุอย่างหนึ่งที่มีความสม่ำเสมอ เป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีท่าทีความโน้มเอียงที่จะชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Disposition) ที่ประสานสอดคล้องกันมั่นคงถาวรของตนขึ้น กลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้น Mead เลือกแสดงขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาอัตตา 3 ขั้นตอนด้วยกัน โดยแต่ละขั้นตอนจะแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงภาพตัวเองที่ลักษณะชั่วคราวและการลงรากฝังลึกลงไป ในความรู้สึกของความคิดเกี่ยวกับตนเองด้วย คือ ประการที่ 1 ขั้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Role-Taking) ซึ่งการสมมติบทบาทของผู้อื่น Mead เรียกว่า ขั้นการเล่นบท (Play Stage) ในขั้นนี้เป็นขั้นที่มนุษย์ยังเป็นเด็กทารก มีความสามารถในการเล่นบทได้จำกัดเพียงคนสองคน ภาพของตนเองก็ยังจำกัดไม่ผันแปรแต่อย่างใด ขั้นที่ 2 ขั้นเกมกีฬา (Game Stage) ช่วงนี้ร่างกายของเด็กเจริญวัยขึ้นแล้ว สามารถสมมติบทบาทของผู้อื่นได้มากขึ้น ตัวอย่าง เช่น การประสานร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้น ร่วมกิจกรรมที่มีการประสานงานกันอย่างมีระเบียบมากขึ้น (Mead ชอบเทียบเคียงขั้นนี้กับทีมฟุตบอล) โดยบุคคลจะต้องสมมติบทบาทของนักฟุตบอลคนหนึ่ง เล่นฟุตบอลประสานกับคนอื่น (ให้ได้ชัยชนะทีมคู่ต่อสู้และชนะใจคนดู) ขั้นสุดท้ายเป็นขั้นที่บุคคลสามารถสมมติบทบาทของบุคคลทั่วไป (Generalized Other) หรือกลุ่มท่าทีของสังคม ขั้นนี้เป็นขั้นที่ Mead เห็นว่าบุคคลสามารถยึดถือปริทรรศน์ทั่วไปของชุมชน หรือความเชื่อทั่วไป ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมหนึ่งในการกระทำระหว่างกันด้านต่างๆ ได้ ซึ่งหมายถึง มนุษย์สามารถเพิ่มความเหมาะสมในการตอบโต้กับผู้อื่น ในการกระทำระหว่างกันมากขึ้น และขยายขอบเขตภาพตนเอง จากความสามารถในการสมมติบทบาทของบุคคลจำนวนมากขึ้นอยู่เสมอ และการขยายวงจำนวนคนที่บุคคล สมมติบทบาทนี้เอง ที่เป็นขั้นตอนของพัฒนาการของอัตตาขั้นต่างๆ ของมนุษย์

4.2.4 สังคมมนุษย์

ตามทัศนะของ Mead สังคม หรือคำที่เขา เรียกว่า “สถาบัน” คือ การกระทำระหว่างกันที่จะจัดระเบียบแล้วและมีแบบแผนของบุคคลต่างๆ การกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นได้เพราะ “จิต” ถ้าไม่มีจิตเสียแล้ว บทบาทและการคิดหาทางเลือกต่างๆ ของกิจกรรม ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ Mead ย้ำว่า ผลกระทบทันทีของการยึดถือบทบาท คือการควบคุมลักษณะการโต้ตอบของเขาเอง การควบคุมการโต้ตอบของเขาเองได้เกิดจากความสามารถของบุคคล ในการสมมติบทบาท (นึกถึง) ของผู้อื่นได้ เพราะ การควบคุมการโต้ตอบของเขานี้เองที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าใจผู้อื่นและปฏิบัติตอบได้อย่างถูกต้องในกลุ่มที่เขาสังกัดอยู่

นอกจากนั้น สังคมยังต้องขึ้นกับอัตตา (Self) ด้วย เพราะอัตตาเกิดจากทัศนะของ Generalized Other หากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเอง จากสายตาคนอื่นแล้วการควบคุมทางสังคมก็จะอาศัยเพียงการประเมินตน จากบทบาทของตนเท่านั้น ซึ่งจะทำให้ไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่างๆ ได้

ยิ่งกว่านั้น สังกัปเรื่อง จิตและอัตตา ยังช่วยให้ Mead สามารถมองสังคมในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปมาและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ด้วย เพราะการแทรกบทบาทและเลือกบทบาทหรือแนวทางการปฏิบัติ ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวได้ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับผู้อื่น (Response) นอกเหนือจากนั้น การถือเอาอัตตาเป็นวัตถุอย่างหนึ่งในกระบวนการกระทำของสังคม ทำให้บุคคลสามารถประเมินค่าอัตตาในสายตาของผู้อื่นได้ด้วย หลักจากนั้น ก็สามารถวางแผนการโต้ตอบได้ปริทรรศน์เช่นนี้ เน้นลักษณะสังคมและแบบแผนขององค์การสังคมว่า เป็นทั้งการสืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงตามความสามารถในการปรับตัวของจิต และการต่อรองของอัตตา ในส่วนนี้ Mead กล่าวว่า “สถาบันของสังคมก็คือ รูปแบบที่เป็นระเบียบของกลุ่มหรือกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีการจัดระเบียบจนบุคคลสมาชิกของสังคม สามารถปฏิบัติตนได้สมบูรณ์ ด้วยการถือลักษณะท่าทางของผู้อื่นที่มีต่อกิจกรรมเหล่านี้ แต่ก็ไม่มีเหตุผลใดหรือเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นอย่างไร ที่สถาบันสังคมจะต้องบีบบังคับหรืออนุรักษนิยมอย่างมากมายหรือไม่ยืดหยุ่น ไม่ก้าวหน้า ไม่ส่งเสริมบุคคลแทนที่จะทำให้เสียกำลังใจ”

ข้อความเหล่านี้ แสดงถึงการไม่ชอบลักษณะความเข้มงวด การบีบบังคับของสังคม ซึ่ง Mead เชื่อว่าสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้น จากการปรับตัวระหว่างการกระทำระหว่างกับของมนุษย์ (ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มียูก่อน) ดังนั้น สังคมอาจถูกสร้างขึ้นใหม่เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอัตตาจะเห็นควร Mead มักจะเดินล่วงหน้าผู้อื่น ไปก้าวหนึ่งเสมอด้วยการกล่าวว่า สังคมไม่เพียงแต่มักจะเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยเท่านั้น แต่ทำนายล่วงหน้าไม่ได้ด้วยแม้คนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง เพื่อประกอบการอธิบายเรื่องนี้ Mead จึงได้สร้างสังกัปเรื่อง I และ Me

โดยสรุป สำหรับ Mead สังคม คือ แบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมที่มนุษย์ก่อขึ้น ซึ่งดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลงไปตามกำหนดระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคลหรือแต่ละคน ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมกระทำผ่านกระบวนการของจิตและอัตตา

ขณะเดียวกัน จานง อติวัฒน์สิทธิ์ (2540: 81) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ว่า แม้สาระในแนวความคิดของ Mead จะมีอิทธิพลต่อสังคมวิทยามาก่อน แต่สาระความคิดนั้นก็ยังมีข้อบกพร่องในทางทฤษฎีอยู่บ้าง ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ความไม่กระจ่างในลักษณะของสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม Mead ถือว่า สังคมเป็นกิจกรรมที่ได้รับการจัดระเบียบแล้ว ควบคุมโดยบุคคลสำคัญต่างๆ และเป็นแหล่งที่บุคคลจะปรับตัวและร่วมมือระหว่างกัน การปรับตัวและการประสานงานเช่นนั้นก่อให้เกิดขึ้นได้ เพราะจิตและอัตตา กล่าวคือ ขณะที่จิตใจและอัตตาเกิดจากสังคม แต่การบำรุงและการเปลี่ยนแปลงสังคมกันเป็นผลของกระบวนการของจิต และอัตตา จะชี้ให้เห็นกระบวนการสำคัญในการบำรุงรักษาความสัมพันธ์นั้น แต่สังกัปเหล่านั้นก็ไม่ได้ช่วยในการวิเคราะห์แบบแผนขององค์การสังคมแบบต่างๆ ที่บุคคลได้เข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะต่างๆ การกล่าวเพียงว่า “สังคม” เป็นกิจกรรมประสานกันและกิจกรรมเหล่านั้นดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยบทบาทและการประเมินตนของบุคคล ช่วยให้ภาพความคิดเพียงกว้างเท่านั้น

สิ่งที่ยังขาดอยู่ในความคิด Mead ได้มีการเพิ่มเติมเมื่อราว 4 ทศวรรษนี้ เมื่อนักวิจัยและนักทฤษฎีได้เริ่มปรับปรุงเสริมเติมแต่งทฤษฎีของ Mead ตอนแรกได้มีการคิดค้นข้อความที่สั้นชัดเจนและไม่เป็นงูกินหางมาแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมขึ้น ประกอบด้วยสังกัปต่างๆ แสดงให้เห็นส่วนต่างๆ ที่เป็นพื้นฐาน ในการสร้างสังกัปสังคม จึงได้ทำให้ความคิดของ Mead มีความกระจ่างชัดเจนขึ้น

4.2.5 บทบาท สถานภาพ สังคม และปัจเจกชน

อาศัยแรงกระตุ้นจากความคิดของ Mead นั้นเอง Jacop Moreno จึงได้สร้าง สังกัปการแสดงบทบาท (Role Playing) ขึ้นในหนังสือ Who Shall Survive และในวารสารหลายฉบับที่เขาได้ก่อตั้งขึ้นในสหรัฐฯ Moreno เริ่มชี้ให้เห็นว่า องค์การสังคมประกอบด้วยบทบาทจำนวนหนึ่ง (Network of Role) ซึ่งบังคับและให้แนวทางการแก่การกระทำแรกๆ เขาได้แยกบทบาทต่างๆ ออกจากกัน คือ

1. Psychosomatic Role บทบาทเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ เป็นบทบาทที่ผู้แสดง ๆ ไม่รู้ตัวแต่ปฏิบัติตามเงื่อนไขของสังคม

2. Psycho dramatic Role บทบาทตามสภาพสังคมบุคคลแสดงบทบาทตามคาดหวังของสภาพสังคมเฉพาะ

3. Social role บทบาทที่ปัจเจกชนปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคม เช่น กรรมการชาวพุทธ แม่ พ่อ เป็นต้น

สิ่งที่ได้จากแนวคิดนี้ คือ การได้เค้าโครงสร้างทางสังคมที่ประกอบด้วยบทบาทต่างๆ ในเนื้อหาไม่ได้อะไรมาก เค้าโครงนี้ทำให้ขยายความคิดเรื่องสังคมที่เป็น ชัดเจนขึ้น

หลังจาก Moreno แล้วไม่นานนัก Linton นักมนุษยวิทยาก็ได้ขยายลักษณะขององค์การสังคมและบุคคลที่เป็นสมาชิกออกไปอีก โดยพูดถึงบทบาท สถานภาพและบุคคล แยกต่างหากจากกัน จากข้อความนี้ ทำให้ความสำคัญ ทำให้ความที่สำคัญกระจ่างยิ่งขึ้นมาถึงตอนนี้ โครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยหน่วยสำหรับวิเคราะห์หลายประการ ได้แก่

1. ตำแหน่งต่างๆ ชุดหนึ่ง (A Network of Positions)

2. ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน

3. แบบแผนของพฤติกรรม ตามความคาดหวังของตำแหน่ง

แม้สิ่งเหล่านี้จะดูเล็กน้อย น่าจะชัดเจนในทฤษฎีแล้วแต่ขยายความ ทฤษฎี Symbolic Interactionism หลายอย่าง คือ

1. ทำให้แนวความคิดเรื่องสังคมของทฤษฎีนี้กระจ่างขึ้น บอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่ง รวมทั้งความคาดหวังที่ติดอยู่ด้วยกัน

2. สามารถแยกสังกัปจิตและอัตตาของ Mead ออกจากโครงสร้างสังคม (Position & Expectations) และพฤติกรรม (บทบาท)

3. เมื่อสามารถแยกกระบวนการถือเอาบทบาท และการเลือกแสดงบทบาทออกจากทั้งโครงสร้างและพฤติกรรมได้แล้ว ก็สามารภจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมได้อย่างชัดเจน เพราะ การแสดงบทบาทเป็นการแสดงตามความคาดหวังของสถานภาพต่าง ๆ ส่วนตัวบทบาทเป็นรูปแบบของการคาดหวังที่เกิดจากการต่อรองกับอัตตา

Moren Linton จึงทำให้เห็นลักษณะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจิต อัตตา ปลายสังคมชัดเจนขึ้น

4.3 ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ในการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจาก

ข้อมูล

มิลเคน และโซว์เบอร์ (Milliken; & Schreiber. 2001) กล่าวว่า “การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลและทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกัน” เนื่องจาก ญาณวิทยาของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลก็คือแนวคิดขั้นสูงของทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ นั่นเอง (Milliken; & Schreiber. 2001: 180) ในขณะที่นักวิจัยจำนวนมากต่างเห็นว่าทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ เป็นกรอบทฤษฎีที่อยู่ภายใต้ฐานคิดของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Chamaz. 2006; Munhall, 2007; Glaser; & Strauss, 1987) ซึ่งสามารถอธิบายได้โดยศึกษาจากประวัติของการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

Strauss เป็นผู้พัฒนาการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลขึ้นจากการฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อสมัยศึกษาในระดับปริญญาเอก ณ มหาวิทยาลัยชิคาโก โดย Strauss ได้พัฒนาแนวคิดดั้งเดิมของ Blumer's (1969) และ Mead's (1934) ที่มาจากพื้นฐานของ “ปฏิบัตินิยม” ที่เป็นมิติมุมมองทางทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารและภาษา โดยมีสมมติฐานว่า “การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและคนอื่น ๆ จะนำไปสู่การสร้างตัวตน (self) ความจริง (reality) และสังคม (Chamaz, 2006)

ทั้งนี้ Strauss ได้ให้ข้อสังเกตกระบวนการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลว่าจะต้องประกอบด้วยการศึกษา 4 ส่วน ได้แก่ ตัวมนุษย์เอง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น สังคมที่เป็นสภาพแวดล้อม และการตีความและให้ความหมายของมนุษย์ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นๆ ในขณะที่ Glaser ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์มีอิทธิพลในแง่ของการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นผลมาจากสังคมและบริบทสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ และโดยคุณลักษณะของชีวิตมนุษย์ที่มีความผันแปร ยุ่งยากซับซ้อน และมีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง และเป็นกระบวนการ ดังนั้น ศาสตร์เพื่อการศึกษามนุษย์จึงต้องมีการผสมผสานกันระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณที่มีระเบียบวิธีที่ชัดเจน ประกอบกับการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลที่ใช้การตีความกระบวนการตามหลักทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นั่นเอง

ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ ให้ความสำคัญต่อกระบวนการสื่อสารที่เน้นการแสดงออกของอารมณ์ ความรู้สึก การตัดสินใจ ความต้องการ ความคิดเห็น และการ

เปลี่ยนแปลงข้อมูลต่างๆ (Strauss, 1987) ดังนั้น จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัตินิยม ซึ่งทำให้เห็นข้อสรุปประการหนึ่งว่าทั้งปฏิบัตินิยมและทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ ต่างก็เป็นพื้นฐานของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนั่นเอง

ในความเห็นส่วนนี้ Adele Clarke นักสังคมวิทยาของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ได้ตั้งข้อสังเกตว่ามนุษย์ในโลกหลังสมัยใหม่ถูกกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาลักษณะการดำเนินชีวิตในทางเฉพาะมากขึ้น (Clarke, 2005) แต่อย่างไรก็ตามการวิจัยเหล่านั้นกลับมิได้สนใจบริบททางสังคมเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าบริบททางสังคมจะมีความยุ่งยากซับซ้อนมากเพียงใดก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไป และด้วยเหตุผลนี้เอง Clarke จึงได้นำแนวคิดของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลผสมผสานกับทฤษฎีหลังสมัยใหม่ เพื่อให้การศึกษาในยุคหลังสมัยนี้มีประสิทธิภาพและคุณภาพของผลการศึกษายิ่งสูงที่สุด ที่เรียกว่า ทฤษฎีการศึกษา หรือ ชุดการศึกษา (theory/methods package)

ทั้งนี้ Clarke นำเสนอแนวคิด 6 ประการ สำหรับการศึกษาวิจัย ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “การวิเคราะห์สถานการณ์” หรือ situation analysis ดังนี้

1. มนุษย์ถูกสันนิษฐานและถูกยอมรับว่าเป็นทั้งส่วนประกอบและเหตุการณ์จากกระบวนการสร้างความรู้ทุกรูปแบบ ดังนั้น มนุษย์จึงควรที่จะสามารถแยกแยะความจริงออกจากความรู้เหล่านั้นได้

2. กระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ จำเป็นจะต้องให้นักวิจัยการเข้าไปสังเกตการณ์บริบทสภาพแวดล้อมที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่จะศึกษานั้นๆ

3. ต้องมีการเปลี่ยนมุมมองจากเดิมที่เป็นแบบธรรมดา ปกติและไม่มี ความหลากหลาย มาสู่การศึกษาที่เน้นการยุ่งยาก ซับซ้อน มีความแตกต่างและมีความหลากหลายมากขึ้น

4. ต้องมีความกระหายการวิเคราะห์อย่างมากสำหรับการค้นหาแกนกลางของทฤษฎี โดยเฉพาะการเชื่อมโยงแนวคิดที่ได้จากข้อมูลกับทฤษฎีที่มีอยู่ได้อย่างมีเอกภาพมากกว่าจะปฏิบัติตามแนวคิดที่มีอยู่ทั่วไป

5. ต้องมีการนำเสนอแผนที่เหตุการณ์ แผนที่ทางสังคม/บริบทสภาพแวดล้อม ตลอดจนแผนที่เฉพาะตำแหน่งแห่งที่ของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

6. ต้องมีการสร้างสรรค์เรื่องราวด้วยวาจากรรมเฉพาะ การใช้ภาพประกอบ ตลอดจนการนำเสนอประวัติชีวิต ซึ่งจะมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการอธิบายเรื่องราวต่างๆ ประกอบการศึกษาชีวิตทางสังคมของสิ่งที่ศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ทั้งหมดที่ Clarke ได้นำเสนอนั้น ล้วนพบได้ในการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ซึ่งเป็นกลยุทธ์การวิจัยที่สำคัญมากต่อการวิเคราะห์สถานการณ์ เช่น การจัดทำแผนที่เหตุการณ์ แผนที่ทางสังคม/บริบทสภาพแวดล้อม ตลอดจน แผนที่เฉพาะตำแหน่งแห่งที่ของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย โดย Clarke ได้อ้างถึงคำพูดหนึ่งของ Glaser ว่า “ทุกอย่างคือข้อมูล” ดังนั้น

การประกอบการสร้างความจริงและความรู้ โดยอาศัยข้อมูลสามารถกระทำผ่านโดยตรงไปยังแผนที่ต่าง ๆ และพยายามรวบรวมจัดหมวดหมู่ในมิติที่เหมาะสมของแต่ละชุดของมูลนั้นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ จะเป็นทฤษฎีที่ช่วยวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่จะศึกษา โดยมีจุดเด่นในด้านการพรรณนาความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกันผ่านสัญลักษณ์ที่มีลักษณะและความแตกต่างกันออกไป แต่หัวใจของทฤษฎีมีขอบเขตในระดับจุลภาค หรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมและสภาพของสังคมมนุษย์ จึงช่วยให้รับรู้และเข้าใจในแง่ของความรู้เกี่ยวกับมนุษย์เท่านั้น หากแต่ในงานวิจัยเรื่องนี้ ต้องการจะศึกษาถึงกลไกเชิงโครงสร้างของระบบสังคมประกอบไปด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงโครงสร้างเชิงระบบสังคมที่เป็นข้อมูลระดับมหภาค ผ่านการกระทำที่เรียกว่า “หน้าที่” และ “ระบบสังคม” เพื่อจะช่วยพรรณนาปรากฏการณ์ ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น พร้อมกับคลี่คลายให้เห็นเงื่อนไขของปรากฏการณ์ว่าดำเนินการไปเพื่อตอบสนองเป้าประสงค์ของสังคม และมีกระบวนการอย่างไร

5. ทฤษฎีระบบทางสังคม (Talcott's Social System Theory)

นอกจากการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ของบุคคลที่ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อกระบวนการสื่อสารที่มุ่งเน้นการแสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก การตัดสินใจ ความต้องการความคิดเห็นและการเปลี่ยนแปลงของข้อมูลที่เกิดขึ้นในแง่ของปัจเจกบุคคลแล้ว ในงานวิจัยเรื่องนี้ยังได้นำทฤษฎีทางสังคมวิทยาอย่างทฤษฎีระบบสังคมของ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parson: 1902-1979) นักสังคมวิทยากลุ่มโครงสร้างนิยม (Structural – Functional Theory) ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อนักสังคมวิทยาในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970-1980 มาช่วยในการวิเคราะห์ จะทำให้เห็นภาพและข้อมูลอย่างละเอียดของการศึกษาเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการวิเคราะห์สังคมผ่านระบบต่าง ๆ ที่กำลังทำหน้าที่อยู่เพื่อให้ทุกกลไกสามารถเคลื่อนไปข้างหน้าพร้อมกันได้โดยมีประสิทธิภาพ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์:2523. 61)

5.1 ความคิดระบบสังคมของพาร์สันส์

พาร์สันส์ กล่าวถึง “ระบบสังคม” และ “หน้าที่” ว่าหน้าที่ คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินการไปเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบสังคม ในเบื้องต้น พาร์สันส์เห็นว่าสังคมเป็นระบบ ในระบบสังคมนี้มีหน้าที่ คือ มีการกระทำกิจกรรม แต่กิจกรรมนี้ทำเป็นกลุ่มๆ และทำเพื่อมาสนองความต้องการของระบบ เช่น ระบบสังคมมีความต้องการให้ใครมาเลี้ยงดูเด็ก ก็ต้องมีกิจกรรมหนึ่งสำหรับดูแลเด็ก ซึ่งเรียกสิ่งนี้ว่า “หน้าที่” กลุ่มกิจกรรมก็ได้แก่สถานดูแลเด็กเล็กและโรงเรียน เป็นต้น ระบบสังคมต้องการคนดูแลเรื่องสุขภาพ ก็จะมีกลุ่มกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นโรงพยาบาลหรือคลินิก ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ของกลุ่ม

เนื่องจากจุดสนใจของพาร์สันส์อยู่ที่ระบบสังคม ดังนั้น พาร์สันส์จึงสนใจเรื่องบูรณาการ ในระบบสังคม และระหว่างระบบสังคมกับระบบวัฒนธรรมและระบบบุคคล ตามความคิดของพาร์สันส์

การบูรณาการของระบบสังคมจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ (Functional Requisite) คือ

1. ระบบสังคมจะต้องมีคนหนึ่ง ซึ่งเพียงพอที่จะแสดงบทบาทต่างๆ ที่ระบบต้องการ
2. ระบบสังคม จะต้องพยายามหลีกเลี่ยงแบบแผนวัฒนธรรม ที่ไม่รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกำหนดบังคับให้คนต้องกระทำการอันเป็นไปไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนและการขัดแย้งขึ้น

จากนั้นพาร์สันส์ได้สร้างกรอบความคิดกับความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบสังคม คือ สังกกับเรื่องกลายเป็นสถาบัน ซึ่งหมายถึง แบบแผนที่ค่อนข้างถาวรของการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสถานภาพต่างๆ แบบแผนเหล่านั้นอยู่ในกรอบของวัฒนธรรม การยึดค่านิยมของคนเกิดขึ้นได้สองทาง คือ บรรทัดฐานทางสังคมที่บังคับพฤติกรรมจะสะท้อนค่านิยมทั่วไปและระบบความเชื่อของวัฒนธรรม ส่วนค่านิยมและแบบแผนอื่นๆ อาจกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบบุคคล ซึ่งย่อมจะก่อผลกระทบหรือสนองต่อความต้องการจำเป็นของระบบ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความยินดีเต็มใจในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลในระบบสังคมอีกทอดหนึ่ง

สำหรับพาร์สันส์ การกลายเป็นสถาบันเป็นทั้งกระบวนการและโครงสร้าง กระบวนการกลายเป็นสถาบันมีขั้นตอนง่ายๆ ดังนี้

1. ผู้กระทำซึ่งมีภูมิหลังต่างกัน เข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคม
2. สิ่งที่ผู้กระทำได้รับการขัดเกลามาก่อน เป็นผลจากความต้องการ ความจำเป็นและวิธีการมีความต้องการจำเป็นเหล่านี้จะได้รับการตอบสนอง ตอบด้วยการรับเอาแบบแผนวัฒนธรรม
3. โดยผ่านกระบวนการกระทำระหว่างกันนี้เอง บรรทัดฐานทางสังคมจะก่อรูปขึ้นเมื่อผู้กระทำปรับการขัดเกล่าที่ได้รับมาก่อนเข้าหากัน
4. บรรทัดฐานเหล่านั้นเกิดเป็นแนวทางปรับการขัดเกล่าเข้าหากันของผู้กระทำแต่ขณะเดียวกัน ก็ถูกหล่อหลอมโดยวัฒนธรรม
5. บรรทัดฐานเหล่านี้จะทำหน้าที่ควบคุมการกระทำระหว่างกัน อันจะทำให้เกิดเสถียรภาพขึ้น

การกลายเป็นสถาบันเกิดขึ้นได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมานี้ แต่ทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงและการบำรุงรักษาสถาบันก็อาศัยขั้นตอนเหล่านี้ด้วย

เมื่อการกระทำระหว่างกันกลายเป็นสถาบันขึ้นมาแล้ว ระบบสังคมก็เกิดขึ้น ระบบสังคมนี้อาจไม่ได้หมายถึง สังคมทั้งสังคมตามความคิดของพาร์สันส์ แต่อาจหมายถึง องค์การสังคมขนาดใดก็ได้ ไม่ว่าจะขนาดเล็กหรือใหญ่ ซึ่งพาร์สันส์จะพูดถึงระบบสังคมที่หมายถึง **“ระบบสังคมมนุษย์”** ระบบสังคมเล็กเขาจะใช้ระบบสังคมย่อย (Subsystem)

การกลายเป็นสถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบัน แล้วรวมกันเข้าเป็นระบบสังคม (พูดอีกอย่างในระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง) เมื่อระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลาย

อย่างผสมผสานกันอยู่ แต่ละสถาบันนั้นจะได้ชื่อว่าเป็นระบบย่อย สังคมมนุษย์ คือ ระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน เวลาใดก็ตามที่จะวิเคราะห์ระบบสังคมจะต้องคำนึงเสมอว่าระบบสังคมอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมและสัมพันธ์กับระบบบุคคล

ในช่วงที่พัฒนาความคิดเรื่องระบบสังคม พาร์สันส์ได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า Pattern Variables ขึ้น ซึ่งเป็นระบบสังกัป แสดงคุณลักษณะของระบบสังคมต่างๆ ระบบสังกัปชุดนี้ สามารถใช้จำแนกประเภทแบบของแผนภูมิ (Modes of Orientation) ในระบบบุคคล ระบบค่านิยมของวัฒนธรรมต่างๆ และความคาดหวังเชิงบรรทัดฐานของระบบสังคมได้ สังกัปชุดนี้สร้างขึ้นมาจากมีตัวแปรเป็นคู่ที่มีลักษณะตรงกันข้าม เวลาวิเคราะห์อาจนำไปใช้จำแนกแนวการตัดสินใจของผู้กระทำ ระบบค่านิยม หรือความคาดหวังตามบทบาทก็ได้ ดังนี้

1. Affectivity-Affective Neutrality เกี่ยวกับปริมาณของอารมณ์หรือความพึงพอใจตามแต่สถานการณ์ที่ใช้ ควรแสดงอารมณ์หรือความรักมากหรือน้อย

2. Diffuseness-Specificity แสดงถึงว่ากรณีนั้นๆควรมีความผูกพันในการกระทำระหว่างกันมากน้อยเพียงใด ความผูกพันควรแคบและเจาะจงหรือความผูกพันควรกว้างขวางไร้ขอบเขต

3. Universalism-Particularism เป็นตัวแปรที่กล่าวถึงหลักการประเมินค่าการกระทำของผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันว่า ควรใช้หลักการวัดค่าสากลอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรือจะใช้หลักจิตวิสัยเฉพาะกรณี

4. Achievement-Ascription เกี่ยวกับการประเมินผู้อื่นว่าควรประเมินจากผลงานเป็นหลักหรือดูจากเชื้อสายเป็นหลัก เช่น จากเพศ อายุ เชื้อสาย หรือสถานภาพทางครอบครัว

5. Self-Collectivity แสดงถึงว่าการกระทำนั้นควรมุ่งประโยชน์ส่วนรวม หรือประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก

พาร์สันส์ถือว่าสังกัปเหล่านี้เป็นระบบค่านิยมที่ควบคุมบรรทัดฐานของระบบสังคมและควบคุมการตัดสินใจของระบบบุคคล ดังนั้น รูปของระบบ การกระทำแท้จริงสองระบบคือ บุคคลและสังคมเป็นภาพสะท้อน สองระบบค่านิยมในวัฒนธรรม ความสำคัญของระบบวัฒนธรรมในการควบคุมระบบการกระทำอื่นๆจะยิ่งชัดเจนขึ้นเมื่ออภิปรายงานชิ้นอื่นต่อมา

พาร์สันส์พยายามตอบปัญหาที่ว่า ระบบบุคคลผสมผสานเข้าไปในระบบสังคมได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดดุลยภาพมีกลไกสองตัว คือ การขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ การขัดเกลาทางสังคมทำให้ระบบบุคคลมีโครงสร้างที่เหมาะสมเจาะกับระบบสังคม การควบคุมทางสังคม ทำให้ลดบทบาทตามสถานภาพได้รับการจัดระเบียบในระบบสังคม เพื่อลดความตึงเครียดและการเบี่ยงเบน กลไกสำคัญสองอย่างช่วยแก้ปัญหาของระบบสังคมได้ คือ ปัญหาเรื่องเสถียรภาพหรือบูรณาการ ยอมรับว่ากลไกนี้อาจล้มเหลวซึ่งอาจนำไปสู่การเบี่ยงเบนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งก็เป็นสิ่งจำเป็น ทำให้เกิดบูรณาการและดุลยภาพในระบบสังคม

5.2 ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบ

พาร์สันส์เห็นว่า ระบบการกระทำมีความต้องการพื้นฐาน 4 ประการ คือ การปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการหรือเสถียรภาพ และกฎระเบียบ การปรับตัวเป็นเรื่องของการแสวงหาลิขิตต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อม แล้วแจกจ่ายไปทั่วระบบ การบรรลุเป้าหมาย หมายถึง การกำหนดเป้าหมายใดเป็นเป้าหมายก่อนหลัง แล้วระดมทรัพยากรของระบบเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย บูรณาการ หมายถึง การประสานงานและการบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ ของระบบ กฎระเบียบประกอบด้วยสองเรื่องใหญ่ ๆ คือ การบำรุงรักษาระเบียบและการจัดการกับความตึงเครียด การบำรุงรักษาระเบียบเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการ ทำให้ระบบสังคมมีลักษณะอันเหมาะสม การจัดการกับความตึงเครียด เกี่ยวข้องกับความตึงเครียดและแรงกดของลักษณะภายในระบบสังคม พาร์สันส์ ขยายความว่า เราจะเข้าใจระบบสังคมได้โดยพิจารณาจากหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการ ที่เราเรียกกันในเรื่องที่เรียกว่า AGIL หน้าที่พื้นฐาน 4 ประการนี้ประกอบด้วย การปรับตัว (Adaptation) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) การบูรณาการ (Integration) และการรักษาแบบแผน (Latency หรือ Pattern Maintenance) ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สุภางค์ จันทวานิช. 2551: 89)

1. การปรับตัว (Adaptation) คือ การที่สังคมจัดให้มีการปรับตัวให้เข้ากับทุกสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมและความต้องการของระบบ หากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไม่ตรงกับความต้องการของระบบก็จะต้องมีการปรับตัว เช่น สังคมต้องการให้มีการจัดการศึกษาให้สมาชิกของสังคม แต่สิ่งที่เรียกว่าโรงเรียนให้ความรู้และทักษะในการดำรงชีวิตแก่ผู้เรียน ไม่ให้สิ่งที่เป็นการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ที่จะสอนว่าเด็กจะเติบโตขึ้นมาเป็นคนแบบไหนและมีทัศนคติ/ค่านิยมแบบใด หน้าที่พื้นฐานของระบบก็จะต้องมีการปรับตัว (adaptation) ซึ่งอาจปรากฏออกมาในรูปของการปฏิรูปการศึกษาที่ระบุว่าต่อไปนี้เราสอนคนหรือเยาวชนในสังคมให้เขาเป็นอย่างไร มีคุณสมบัติด้านทัศนคติและค่านิยมแบบใดการปรับตัวเป็นหน้าที่พื้นฐานที่จะทำให้ระบบสังคมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สามารถดำเนินการต่อไปได้

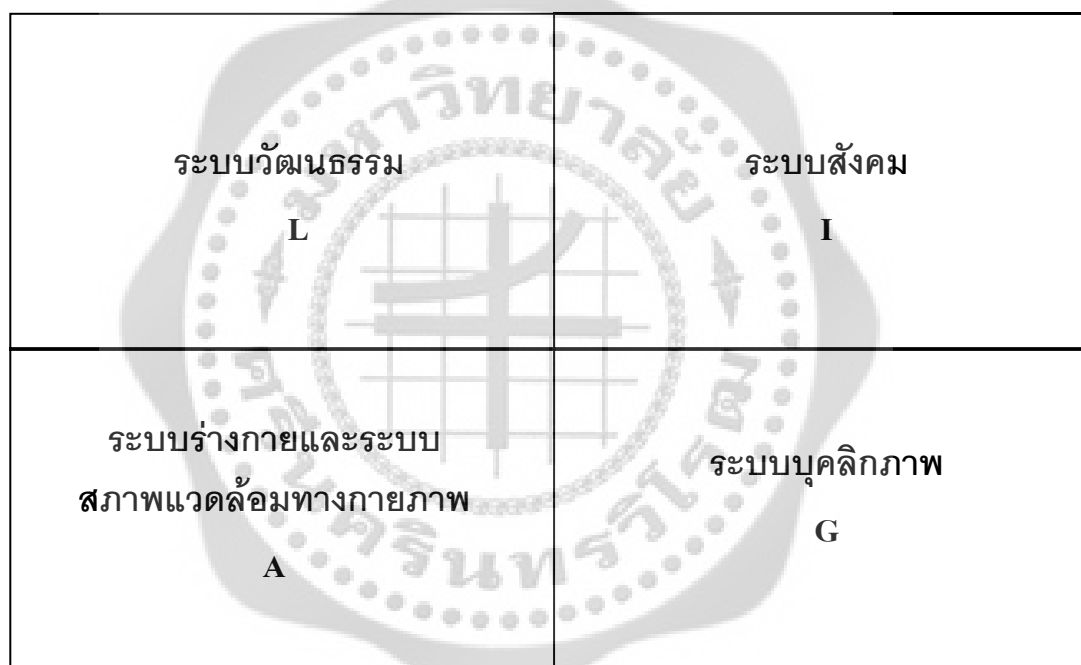
2. การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) คือ การที่สังคมต้องมีการกำหนดเป้าหมายและระบบต่าง ๆ ก็จะต้องทำหน้าที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลัก เช่น สังคมอเมริกันระบุว่าเป้าหมายหลัก ประชาธิปไตยเป็นเป้าหมายหลัก ระบบต่าง ๆ ก็ทำหน้าที่เพื่อให้ไปสู่เป้าหมายหลักอันนี้ คือ เป็นสังคมประชาธิปไตย ระบบต่าง ๆ ของสังคมก็ต้องทำหน้าที่ให้เข้าสู่การบรรลุเป้าหมาย

3. การบูรณาการ (Integration) คือ หน้าที่ในการทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันของระบบต่าง ๆ ซึ่งจะต้องดำเนินไปร่วมกัน เนื่องจากระบบสังคมประกอบด้วยระบบย่อยที่มีความแตกต่างกัน และมีกลุ่มกิจกรรมเฉพาะของตน จำเป็นจะต้องมีการดูแลให้เกิดการประสานสอดคล้องระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ จึงต้องบูรณาการเข้าหากันอย่างเป็นระบบ

4. การรักษาแบบแผน (Latency หรือ Pattern Maintenance) คือ การธำรงและฟื้นฟูแรงจูงใจของปัจเจกชนและแบบแผนของสังคม ในการที่จะขับเคลื่อนไปข้างหน้าด้วยกันนั้นจำเป็น

จะต้องมีแรงจูงใจร่วมกัน ถ้ามีคนบางกลุ่มเกิดความรู้สึกท้อแท้หรือเห็นแตกต่างจนไม่อาจขับเคลื่อนไปข้างหน้าร่วมกันได้ ก็เป็นหน้าที่ของระบบสังคมที่จะต้องฟื้นฟูเขาเหล่านั้นขึ้นมา เพื่อให้กลับเข้ามาและยึดถือเป้าหมายหลักร่วมกันใหม่ให้ได้ นอกจากฟื้นฟูปัจเจกบุคคลแล้ว แบบแผนของสังคมก็ต้องชำระไว้ด้วย แบบแผนของสังคมที่จะต้องถูกชำระไว้ คือ ลักษณะของสังคมที่ไม่เปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน หรือ เป็นแบบแผนแบบอนุรักษนิยม

จากหน้าที่พื้นฐาน 4 ข้อ คือ AGIL พาร์สันส์เสนอว่า สังคมต้องมีระบบปฏิบัติการ 4 ระบบ เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ระบบร่างกายและระบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม ซึ่งเป็นระบบที่ทำหน้าที่ควบคู่กันไปกับหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการ ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพประกอบ 4 ระบบปฏิบัติการ 4 ระบบที่เกี่ยวข้องกัน

ที่มา: สุรางค์ จันทวานิช. (2551). ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบ.

ระบบปฏิบัติการระบบแรก เรียกว่า ระบบที่เป็นร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical) เป็นระบบเกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานของการปรับตัว เพื่อรองรับหน้าที่พื้นฐานเรื่องการปรับตัว สังคมจะมีระบบปฏิบัติการย่อยที่เป็นระบบว่าด้วยร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบปฏิบัติการนี้ รวมถึงเรื่องของการผลิตเชิงเศรษฐกิจด้วย เพราะเป็นปฏิบัติการในเรื่องสภาพแวดล้อมทางวัตถุ (กายภาพ)

ระบบปฏิบัติการที่สอง คือ ระบบบุคลิกภาพ เป็นระบบที่ควบคู่กับหน้าที่พื้นฐานในการบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบปฏิบัติการก็ต้องเน้นเรื่องบุคลิกภาพ คนที่เป็นสมาชิกของสังคมก็ต้องถูกหล่อหลอม ชัดเจนให้มีบุคลิกภาพที่คิดไปในทำนองเดียวกัน มองไปที่เป้าหมายเดียวกัน คนก็ต้องเชื่อในอุดมการณ์แบบเดียวกัน จึงจะทำให้เกิด Goal Attainment ได้ ระบบปฏิบัติการนี้ จึงจะไปรองรับการทำหน้าที่พื้นฐานได้

ระบบปฏิบัติการที่สาม เรียกว่า ระบบสังคม เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานในด้านบูรณาการ (Integration) สิ่งที่จะเข้ามาทำให้เกิดบูรณาการ คือ ตัวสังคม ระบบสังคมจะเป็นระบบที่หลอมเอาองค์ประกอบต่างๆ ของระบบย่อยเข้าด้วยกัน พื้นฐานในเรื่องบูรณาการจึงเกี่ยวข้องกับหน้าที่

ระบบปฏิบัติการที่สี่ คือ ระบบวัฒนธรรม ระบบวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานในการธำรงแบบแผนทางสังคม การที่เราจะธำรงแบบแผนเอาไว้ได้ การที่เราจะฟื้นฟูจิตใจและแรงใจของคนเอาไว้ได้ก็ต้องมีสิ่งเชื่อมโยง สิ่งนั้นคือ “ระบบวัฒนธรรม” การธำรงรักษาแบบแผนของสังคมก็ต้องใช้วัฒนธรรมเป็นระบบปฏิบัติการในความคิดของ พาร์สันส์ หน้าที่พื้นฐานกับระบบปฏิบัติการเป็นสิ่งที่ต้องเกิดควบคู่กันไป

5.3 ระบบย่อยของสังคม

ระบบย่อย คือ ระบบที่มีรายละเอียดเพิ่มขึ้นจากระบบปฏิบัติการปรากฏออกมาเป็นระบบที่ทำหน้าที่ชัดเจนในสังคม ระบบระดับบนเป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางวัฒนธรรม ระดับล่างเป็นเรื่องของวัตถุ เศรษฐกิจ พาร์สันส์ได้แบ่งสังคมออกเป็นสี่ระบบย่อย ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบสังคมและชุมชน และระบบคุ้มครอง หรือ ธำรงวัฒนธรรม แต่ละระบบย่อยนี้สัมพันธ์กับหน้าที่พื้นฐานแต่ละด้าน นั่นคือ การทำหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการในระบบปฏิบัติการ 4 ระบบนั่นเอง ระบบย่อย 4 ระบบเกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานและระบบปฏิบัติการดังแผนภูมิต่อไปนี้

Latency	Intedration
<p>ระบบปฏิบัติการวัฒนธรรม ระบบ ความไว้วางใจ (FIDUCIARY)</p>	<p>ระบบปฏิบัติการสังคม ระบบสังคมและชุมชน (SOCIAL/COMMUNITY)</p>
<p>ระบบปฏิบัติการร่างกายและระบบ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบเศรษฐกิจ (ECONOMIC)</p> <p>หน้าที่พื้นฐาน</p>	<p>ระบบปฏิบัติการบุคลิกภาพ ระบบการเมือง (POLITICAL)</p>
Adaptation	Goal Attainment

ภาพประกอบ 5 ระบบย่อยของสังคมของพาร์สันส์

ที่มา: สุกงศ์ จันทวานิช. (2551). ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบ.

ระบบย่อยแรก คือ ระบบเศรษฐกิจ เห็นว่าพื้นฐานสังคมอยู่ที่วัตถุ อยู่ที่การผลิต คือ เศรษฐกิจ ระบบพื้นฐานสุดคือ ระบบเศรษฐกิจ (Economic) ระบบนี้แสดงให้เห็นหน้าที่พื้นฐานของการปรับตัว ระบบนี้เป็นระบบปฏิบัติการของกายภาพ เป็นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อมีระบบเศรษฐกิจและสังคมมนุษย์สามารถที่จะปรับตัว สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้แล้ว ก็เข้าสู่ระบบย่อยที่สอง คือ ระบบการเมือง (Political) ระบบการเมืองขึ้นมาเพื่อจะทำให้เกิดการทำหน้าที่ Goal Attainment เริ่มต้นด้วยการมีเป้าหมายหลักร่วมกัน และก็ไปให้ถึงเป้าหมายหลักนั้นด้วยกัน จึงมีระบบการเมืองเข้ามา ตามความคิดของพาร์สันส์ ระบบการเมืองจะเกิดขึ้นก่อนระบบเศรษฐกิจไม่ได้ จากการที่สังคมมีการผลิต การบริโภค มีการจัดการเรื่องของการเมือง ตามมาด้วยระบบย่อยที่สามที่เรียกว่า ระบบสังคมหรือชุมชน (Social/Community) ซึ่งจะเป็นสังคมหรือชุมชนไม่ได้ หากไม่มีการผลิตแต่ถ้ามีการผลิตแต่ไม่มีเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันก็ไม่ได้ จึงต้องมีการบริหารจัดการในรูปของระบบการเมือง ระบบย่อยสุดท้าย คือ ระบบความไว้วางใจ เป็นระบบย่อยที่พาร์สันส์ระบุว่าจะทำให้หน้าที่คุ้มครองและธำรงวัฒนธรรม ทำหน้าที่ในการคุ้มครองและธำรงวัฒนธรรม คือ ระบบที่จะไปช่วยทำให้เกิดหน้าที่พื้นฐานในด้าน Pattern Maintenance หรือ Latency แปลว่า การรักษาแบบแผน ในการรักษาแบบแผนนี้เราใช้ระบบ

อาศัยการมอบหมาย หรือ ความไว้วางใจมาช่วยคุ้มครองและธำรงวัฒนธรรม ต้องปกป้องรักษา เอาไว้ให้มีการสืบทอดวัฒนธรรม การมอบหมายนี้ จะต้องมีการรับรองในแง่กฎหมาย

นอกจากนี้ พาร์สันส์ สนใจในเรื่องความสัมพันธ์ภายในแต่ละระบบ และระหว่างระบบให้ชื่อว่า สื่อสัญลักษณ์กลางในการปริวรรต Generalized Symbolic Media of Exchange ในกระบวนการ แลกเปลี่ยนหรือปริวรรตระหว่างกัน มักจะต้องนำเอาสื่อกลางมาใช้ เช่น เงิน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสารติดต่อ ในเชิงทฤษฎี คือ ตัวเชื่อมระหว่างระบบการกระทำ ในท้ายที่สุดก็คือข่าวสาร โดยข่าวสารมีตัวแทนเป็นสัญลักษณ์ คนเราจะต่อรองกันโดยใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อ ความคิดนี้ สอดคล้องกับเรื่องการควบคุมข่าวสารในการแลกเปลี่ยนที่กล่าวมาแล้ว การแลกเปลี่ยนข่าวสาร ระหว่างกันของระบบการกระทำต่าง ๆ เป็นไปได้ 3 ทาง คือ ทางแรก คือ การแลกเปลี่ยนระหว่าง ระบบ การกระทำโดยใช้สิ่งเป็นสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น อำนาจ อิทธิพล และความผูกพัน ทางที่สอง คือ การแลกเปลี่ยนภายใน ระบบใดระบบหนึ่งราคาของสื่อจะมีค่าเช่นเดียวกับที่ใช้กัน ระหว่างระบบ นั้นเอง และทางสุดท้าย คือ หน้าที่เฉพาะของแต่ละระบบจะเป็นตัวกำหนดสื่อกลางที่จะใช้ในระบบหรือ ระหว่างระบบ

โดยสรุป แนวคิดของพาร์สันส์ อยู่ในหน้าที่พื้นฐาน ระบบปฏิบัติการและระบบย่อยของ สังคมซึ่งต่างแบ่งได้เป็น 4 ส่วน พาร์สันส์วิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคม เกิดจากการที่ ระบบย่อยของสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป หรือ อยู่ในกระบวนการที่ก่อให้เกิดการแตกต่าง (Differentiation) ทำให้ต้องมีการปรับตัวมากกว่าเดิม ต้องเพิ่มความสามารถในการปรับตัว (Adaptive Upgrading) และต้องมีบูรณาการของระบบย่อยต่างๆ สังคมก็จะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงใน ลักษณะวิวัฒนาการ

พาร์สันส์ กำหนดให้ระบบสังคม 4 ระบบ ทำหน้าที่แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการจำเป็น คือ ระบบวัฒนธรรมแก้ปัญหาหากฎระเบียบ ระบบสังคมแก้ปัญหาเสถียรภาพ ระบบบุคลิกภาพ แก้ปัญหา การบรรลุเป้าหมาย และระบบอินทรีย์แก้ปัญหาการปรับตัว ความสัมพันธ์ระหว่างระบบก็จะ ถูกมองว่าเป็นเรื่องสัมพันธ์กับการแก้ปัญหา แต่ละระบบและระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหา ต่างๆเหล่านี้ด้วย ดังนั้นในการทำความเข้าใจหรือศึกษาระบบใดๆ ก็จำเป็นต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจระบบหรือระบบย่อยอื่นประกอบด้วย จึงทำให้เกิดความเข้าใจดี เมื่อถึงจุดนี้ พาร์สันส์จึงเชื่อว่า จะทำให้ระบบสังคมสงบสุขทั้งความจริงทางสังคมหรือใกล้เคียงกับความเป็นจริง และ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำ 4 ระบบ โดยแต่ละระบบจะต้องแก้ไขปัญหาสำคัญ 4 ปัญหา ซึ่งระบบย่อยที่กล่าวถึง ประกอบด้วย ระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ระบบบุคลิกภาพ และระบบ ร่างกายและระบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพ คือ ให้ระบบย่อยทำหน้าที่แก้ปัญหา 1 ใน 4 ปัญหา หลัก คือ ระบบวัฒนธรรมจะควบคุมข่าวสารของระบบสังคม สังคมควบคุมข่าวสารระหว่างบุคคล บุคคลควบคุมข่าวสารของระบบร่างกายและระบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพ พาร์สันส์เสนอแนะ ว่าแต่ละระบบอาจถือเป็นแหล่งพลังงานให้กับระบบที่สูงขึ้นไป คือ ระบบร่างกายและระบบ สภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นแหล่งพลังงานให้ระบบบุคลิกภาพ บุคลิกภาพเป็นแหล่งพลังงานให้

ระบบสังคม ระบบสังคมเป็นแหล่งพลังงานให้ระบบวัฒนธรรมอีกทอดหนึ่ง เท่ากับว่าต่างระบบต่างควบคุมกัน กระบวนการนี้เรียกว่า Cybernetic hierarchy

6. แนวคิดฮาบิทัส (Concept of “Habitus”)

ความสำคัญของแนวคิดและทฤษฎีดังที่กล่าวถึงข้างต้น นอกจากจะทำให้ผู้วิจัยมีกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ทั้งในระดับโครงสร้างทางสังคม อย่างเช่น แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) และทฤษฎีระบบทางสังคม (Talcott's Social System Theory) และยังมีกรอบแนวคิดในการทำ ความเข้าใจประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลผ่านการให้ความหมายต่อสัญลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ อย่างเช่น ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)

หากแต่ในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของแนวทางการวิเคราะห์ทั้งในระดับโครงสร้างและระดับบุคคลนั้น จำเป็นจะต้องมีแนวคิดหรือทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ที่จะช่วยมองความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ระดับ ในลักษณะที่เป็นเหตุและผลต่อกันได้ และสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ เพื่อไปสู่การได้มาซึ่งแก่นแกนของทฤษฎี หรือ คำอธิบายต่อปรากฏการณ์ที่จะศึกษาได้อย่างถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือในระดับสูง ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยได้หยิบเอาแนวคิดสำคัญว่าด้วยเรื่อง “ฮาบิทัส” มาใช้ให้เกิดประโยชน์ เนื่องด้วยแนวคิดนี้ ให้ความสำคัญกับโครงสร้างของสังคมที่เป็นตัวกำหนด พฤติกรรมของบุคคลผ่านปฏิบัติการต่างๆ ในขณะที่เดียวกัน ก็ถือว่าปฏิบัติการของบุคคล เป็นตัวเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของโครงสร้างทางสังคมอย่างต่อเนื่อง แนวคิดดังกล่าวนี้ สุกวงค์ จันทวานิช (2551: 242-250) ได้ให้ข้อมูลว่าเป็นของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (Pierre Bourdieu) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้ใช้เครื่องมือที่สำคัญ 5 ประการในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจสังคม ซึ่งได้แก่

ประการที่หนึ่ง “อาณาบริเวณหรือปริณทล” (field) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล/ปัจเจกกับสถาบัน มโนทัศน์เรื่องอาณาบริเวณนี้มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นการอำนวยความสะดวกให้เกิดปฏิบัติการภายใต้ตรรกะชุดหนึ่งของมัน อาณาบริเวณนี้เป็นเขตแดนของการต่อสู้เป็น ปริณทลของการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรหรือแม้กระทั่งเป็นแหล่งของการต่อสู้เพื่อการยึดพื้นที่ ขยายขอบเขตอำนาจเหนือพื้นที่นั้นด้วย บูร์ดิเยอร์ใช้คำอุปมาในการอธิบายอาณาบริเวณว่าเป็นสนามของการ เล่นเกม (“field” as the playing field) การแข่งขันกันนั้นไม่เพียงเอาชนะคู่แข่งตรงข้ามเท่านั้น แต่เพื่อจะครองกฎหรือ ออกกฎ ในการควบคุมแข่งขัน ควบคุมผู้เล่นครองเกมการแข่งขันและการขยายพื้นที่ของการแข่งขันออกไป

ประการที่สอง “ทุน” (capital) คือ แรงงานที่ถูกสะสมในรูปแบบที่กลายเป็นวัตถุ เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกหรือกลุ่มของปัจเจก ทำให้เขาสามารถเข้าครอบครองพลังทางสังคมในรูปแบบของ แรงงานที่เปลี่ยนสภาพจากนามธรรมเป็นรูปธรรม (reified labour) หรือแรงงานแท้ๆ ได้ ทุนถือเป็น มรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องสามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้เป็น ปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมของบุคคล เมื่อ “ทุน” มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก บูร์ดิเยอร์จึง แบ่งทุนออกเป็น 4 แบบ คือ

1. **ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital)** ประกอบด้วยทุนตามความหมายของมาร์กซ์ รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของผู้กระทำในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็น “เงิน” ได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใด และอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปของสิทธิในทรัพย์สิน

2. **ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital)** มี 3 รูปแบบ คือ

2.1 **ทุนที่เป็นฮาบิทัส** ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ มักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง ทุนแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด หากต้องขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคมทุนที่เป็นฮาบิทัสนี้ เป็นการส่งผ่านทางพันธุกรรมในครอบครัวและเป็นมรดกที่คนมักไม่ได้นึกถึง เช่น ความสวย ผิวพรรณ สีผม ดวงตา ฯลฯ ถือเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมอื่นๆ การส่งผ่านทุนฮาบิทัสอาศัยเวลา และสามารถเชื่อมโยงไปยังทุนทางเศรษฐกิจได้ฮาบิทัสอาจลดลงหรือหายไปได้ด้วย

2.2 **ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม (objectified state)** ทุนวัฒนธรรมแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบอื่นๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ ความเป็นทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมภาพวาด การสะสมทุนสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ ซึ่งคือ ความเป็นเจ้าของในวิถีการบริโภคภาพเขียน ฉะนั้นสินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุน

2.3 **ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (institutionalization state)** คือ ทุนที่ถูกทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คืออาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษาทุนแบบนี้ได้สร้างความแตกต่างระหว่าง ความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถ กับทุนทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนนี้ยังทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย โดย “การรับประกันทุนทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าในรูปของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรอง ขึ้นกับ ความหายาก การลงทุนในแง่เวลา และความพยายาม

3. ทูทางสังคม (social capital) ประกอบด้วยทุน 2 แบบ ดังนี้

3.1 ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม ทูทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้โดยมีประสิทธิภาพ ดังนั้น คุณภาพของทูทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น

3.2 การรับรู้และการยอมรับ (cognition and recognition) การได้มาซึ่งการรับรู้และการยอมรับ เป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทูทางสัญลักษณ์ได้ (symbolic capital) สำหรับบัวร์ดิเยอ “ทูทางสังคม” ถูกสร้างโดยอำนาจทางสังคม และขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอของความไม่เท่าเทียมกันรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม “การคงอยู่ของเครือข่ายความสัมพันธ์” มิได้เป็นไปได้โดยธรรมชาติหรือได้มาโดยสังคมสร้าง หากเป็นผลผลิตของความพยายามที่ไม่สิ้นสุดของสถาบันทางสังคม

4. ทูทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) ทุนแบบนี้เกิดขึ้นจากเกือบทุกที่ที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ทูทางสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทูทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทูทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทูทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทูทางเศรษฐกิจไปเป็นทูทางสัญลักษณ์ จะไม่สามารถสำเร็จได้หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิด (complicity) ของทุกกลุ่ม แรงขับในการให้ได้มาและต่อสู้เพื่อรักษาทูทางสัญลักษณ์ มาจากการแสดงออกมา (disposition) ที่ถูกสร้างขึ้นจากฮาบิทัส เป็นกระบวนการสืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อยๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้นโดยครอบครัวและโรงเรียน

ทั้งนี้ ทูทางวัฒนธรรม ทูทางสังคม และทูทางสัญลักษณ์ เป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทูทางเศรษฐกิจ แต่ทุนทุกชนิดสามารถมาได้จาก “ทูทางเศรษฐกิจ” การเปลี่ยนรูปของทุนไม่ได้เป็นไปได้โดยอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายามและจะแสดงให้เห็นผลในระยะยาว

ประการที่สาม “ปัจเจกผู้กระทำการ” (agents) ซึ่งเป็นผู้ที่ปฏิบัติการอยู่ในอาณาบริเวณคนที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันก็อาจจะมีความคิดคล้ายคลึงกันแต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว หรืออาจมีกลุ่มทุนที่คล้ายคลึงกันได้

ประการที่สี่ “ฮาบิทัส” (habitus) หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่ได้มา และสั่งสมอยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามันดำรงอยู่ มันกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดความอ่านในชีวิตประจำวัน อยู่ในจิตไร้สำนึก ทำให้เราทำสิ่งต่างๆ โดยไม่ต้องคิดบัวร์ดิเยอ ได้ให้คำอธิบายฮาบิทัสไว้ต่างๆ กันดังนี้

1. เป็นระบบแบบแผนเพื่อสร้างการกระทำบางอย่างโดยเฉพาะ ได้มาจากการรับมรดกทุนทางวัฒนธรรมผ่านสิ่งแวดล้อมในครอบครัว ผู้ที่ได้รับมรดกทุนทางวัฒนธรรมจะมีความรู้ความเข้าใจ และรสนิยมที่ถูกหล่อหลอมโดยไม่รู้ตัว เพราะไม่มีการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ

2. การแสดงออกของคุณสมบัติต่างๆ ในพื้นที่ทางสังคม

3. การแสดงออกของการลงทุน (โดยไม่รู้ตัว) ของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ทางสังคมเกี่ยวกับเรื่องอำนาจ
4. เป็นกฎของการกระทำที่ระบุชั้นทางสังคมของผู้กระทำในสนามทางสังคม (social field) ระหว่างชนชั้นที่เป็นผู้ครอบงำกับชนชั้นที่ถูกครอบงำ
5. เป็นหลักการที่กระตุ้นให้บุคคลมีการกระทำที่เด่นชัดและโดดเด่นไม่เหมือนคนอื่น บุรดิเยอยกตัวอย่าง เช่น สิ่งที่คนงานกินและมารยาทในการกินอาหารของเขา กีฬาของคนงานและวิธีเล่น ความคิดเห็นทางการเมือง และวิธีแสดงความคิดเห็นเหล่านั้น วิธีจำแนกหรือจัดประเภทสิ่งต่างๆ การรับรู้และการแจกแจงตลอดจนรสนิยม

ฮาบีทัสเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความโดดเด่นของชนชั้นนำ โดยที่ฮาบีทัสทำให้ชนชั้นนำมีลักษณะนิสัยที่ต่างไปจากคนโดยทั่วไป และแสดงออกผ่านสิ่งที่เรียกว่า “รสนิยม” รสนิยมไม่ใช่เรื่องที่ขึ้นอยู่กับรายได้ แต่เป็นเรื่องของการสั่งสมที่ตกทอดมาเป็นมรดกของครอบครัวและวงศ์ตระกูล

นอกจากนี้ฮาบีทัสยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแบบแผนการใช้ชีวิตอย่างมาก เพราะฮาบีทัสเป็นตัวกำหนดแบบแผนการใช้ชีวิตของบุคคล และแบบแผนการใช้ชีวิตนั้นบางครั้งก็ไม่ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ ดังจะพบว่า ผู้ที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงอาจมีทุนทางวัฒนธรรมต่ำ และมีฮาบีทัสที่คล้ายคลึงกับชนชั้นแรงงานทั้งๆ ที่มีฐานะดี ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มคนที่เรียกว่า กระจุกพี (bourgeoisie) คือ กลุ่มคนรวยใหม่ กลุ่มคนรวยใหม่เป็นกลุ่มที่ต้องการทำตัวให้เหมือนคนที่มีรสนิยมและวัฒนธรรมสูง แต่เนื่องจากขาดทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกมาแต่ดั้งเดิม การแสดงออกของคนกลุ่มนี้จึงเป็นการแสดงออกเพื่อเลียนแบบแต่ไม่เหมือน

ประการที่ห้า “ปฏิบัติการ” (practices) ซึ่งเป็นการกระทำ เป็นสิ่งที่เราเลือกทำหรือเป็นสิ่งที่เราทำได้ ซึ่งได้รับอิทธิพล แรงผลักดันภายในอาณาบริเวณหนึ่ง ภายใต้ระบบฮาบีทัสชุดหนึ่งของเรา ดังกรณีการเล่นเกมที่บุรดิเยอยกตัวอย่าง ผู้เล่นจะมีทิศทางและความเข้าใจกฎของเกมอยู่ชุดหนึ่งรวมกับความสามารถของเขามืออยู่ในการเล่น ในวินาทีของการเล่น ผู้เล่นจะคาดการณ์หรือตอบสนองโดยอัตโนมัติตามสมรรถภาพของฮาบีทัสของเขา ดังนั้นเราสามารถเข้าใจปฏิบัติการได้อย่างถ่องแท้ก็เฉพาะในอาณาบริเวณหนึ่งและจะต้องเห็นหลากหลายตามฮาบีทัสของเขาแต่ละคนหากคนหนึ่งต้องการที่จะเล่นอยู่ในอาณาบริเวณหนึ่งโดยไม่มีระบบฮาบีทัสเป็นตัวนำทางก็จะไม่สามารถมีส่วนร่วมในเกมได้อย่างสมบูรณ์

บุรดิเยอมักจะเปรียบเทียบปฏิบัติการทางสังคมว่าเหมือนดังการเล่นเกมชนิดหนึ่ง สนามแข่งขันจึงเป็นพื้นที่/ปริมาตรที่ปัจเจกแต่ละคนเข้ามาแข่งขันต่อสู้เพื่อจะได้ทรัพยากรที่มีอยู่ซึ่งต่างต้องรู้ถึงวิธีเล่น (The feel for the games) เพื่อการหลบหลีกหรือครองเกมการแข่งขันเพื่อความเป็นต่อเสมอ ดังนั้นปัจเจกแต่ละคนเข้ามาในสนามการแข่งขันโดยมีเป้าหมายของการแข่งซึ่งที่จริงถูกกำหนดโดยสังคมอยู่แล้ว

ในส่วนของการศึกษาทางมิตวัฒนธรรม บุรดิเยอ (Bourdieu. 1993: 25) มองว่าวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานของการสื่อสาร ทำหน้าที่เป็นสื่อที่สร้างความเข้าใจสารที่มนุษย์ต้องการสื่อให้แกกันเป็นระบบของความเข้าใจร่วมกันเพื่อที่จะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ อีกทั้งยังเป็นตัวถ่ายทอด

ความรู้สึกนึกคิด มโนทัศน์เกี่ยวกับโลก เพื่อที่จะสามารถมีหลักปฏิบัติต่อโลกได้อย่างถูกต้อง วัฒนธรรมจึงเป็นการนำวิถีชีวิตแบบหนึ่งของคนรุ่นหนึ่งส่งผ่านสืบสานให้กับผู้คนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อให้เป็นแนวทางปฏิบัติ หรือ เป็นช่องทางในการดำรงชีวิตอยู่บนโลกนี้และสร้างพื้นฐานของการดำรงชีวิตในอนาคตต่อไป

แต่วัฒนธรรมมิได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อการสื่อสารอย่างเดียวเท่านั้น วัฒนธรรมยังทำหน้าที่ครอบงำผ่านระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ศิลปะ ภาษา พิธีกรรม ศาสนา หรือภูมิปัญญา ล้วนมีมิติของการครอบงำและจำแนกความแตกต่างของคนทั้งสิ้น คือ ทำหน้าที่จัดหมวด แยกแยะ ลำดับความแตกต่าง ซึ่งให้เห็นความเหลื่อมล้ำของผู้คนในสังคมให้อยู่ในลำดับชั้นของฐานานุกรมทางสังคม (Social Hierarchy) ตามตำแหน่งแห่งที่ที่แตกต่างกันไป

ดังนั้น การทำความเข้าใจวัฒนธรรม หรือกระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural Production) นั้น จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับอำนาจหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในแต่ละพื้นที่ทางสังคมเสมอ บูร์ดิเยอจึงได้พัฒนาแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยปฏิบัติการของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (Political Economy of Symbolic Power) ที่มีมโนทัศน์หลักว่าด้วยผลประโยชน์เชิงสัญลักษณ์ แนวคิดที่ว่าด้วยทุนประเภทต่างๆ และทฤษฎีว่าด้วยความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ เพื่ออธิบายว่ามนุษย์ได้ใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจอย่างไรเพื่อเป็นการสะสมผลประโยชน์เชิงสัญลักษณ์ เขาเห็นว่า วัฒนธรรมก็เป็นทุนอย่างหนึ่ง สามารถสะสมกองเงย แลกเปลี่ยน และกระจายได้ ตามหลักตรรกะของทุนทางเศรษฐกิจเมื่อวัฒนธรรมมีศักยภาพเป็นทุนที่สามารถนำมาลงทุนในปริบทของเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยปฏิบัติการของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ได้ จึงจำเป็นต้องมีปฏิบัติการเชิงอำนาจ (Exercise of power) เพื่อจะครองความชอบธรรมในการมีอำนาจโดยปราศจากข้อกังขาและปราศจากการตั้งคำถามใดๆ

นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ (2546 99-101) นำเสนอแนวคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการสะสมทุนว่า การสะสมทุนทางวัฒนธรรมนั้น ผ่านการลงทุนแรงงานและเวลา ความหมายของแรงงานไม่เพียงแต่เป็นการออกแรงทางกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงการลงทุนทางด้านสังคม การเมืองศาสนา และการคุ้นเคย ซึ่งเป็นการสะสมทุนในรูปแบบต่างๆ เอาไว้ และสามารถเรียกใช้ปรับเปลี่ยนในยามที่ต้องการบูร์ดิเยอไม่เพียงแบ่งทุนออกเป็นประเภทต่างๆ และชี้ให้เห็นถึงรูปแบบของทุนแต่ละประเภทเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่า ทุนประเภทต่างๆ นั้นสามารถสลับสับเปลี่ยนและแปลงตนจากทุนประเภทหนึ่งไปสู่ทุนอีกประเภทหนึ่งได้ และรูปแบบของการแปลงทุนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม โดยปกติแล้ว เราสามารถแปลงทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมได้ง่ายกว่าการแปลงทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามเราอาจจัดหาหรือได้มาซึ่งสินค้าและบริการบางอย่างโดยการใช้ทุนทางเศรษฐกิจ ในขณะที่สินค้าและบริการบางอย่าง อาจแลกมาได้ด้วย การใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น นักการเมืองบางคนอาจใช้ทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญของการหาเสียง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องใช้ทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายหัวคะแนน และทุนทางวัฒนธรรมในแง่ของการเป็นคนท้องถิ่น เพื่อเป็นทุนในการต่อสู้ทางการเมืองให้ได้รับการเลือกตั้ง เป็นต้น

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของทุน ช่วยทำให้เราตระหนักถึงมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงอยู่ในทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพของการที่ทุนวัฒนธรรมจะปรับเปลี่ยนหรือแปลงเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ บูร์ดิเยอเสนอว่า ในสังคมอุตสาหกรรมนั้น รูปแบบหลักของอำนาจและการครอบงำได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้กำลังบังคับและการใช้ความรุนแรง ไปสู่การใช้สัญลักษณ์เป็นยุทธวิธีในการหลอกล่อและครองงำประชาชนกลุ่มต่างๆ ด้วยเหตุนี้ บูร์ดิเยอจึงสนใจบทบาทของกระบวนการทางวัฒนธรรม ตลอดจนผู้ผลิตวัฒนธรรม (cultural producers) เช่น ผู้นำ ครู นักเขียน นักวิชาการ ฯลฯ และสถาบันต่างๆ ในกระบวนการครอบงำเชิงสัญลักษณ์และการสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หล่อมล้าในสังคม ตามทัศนะของบูร์ดิเยอ อำนาจเชิงสัญลักษณ์มีความสำคัญแทบจะเท่าเทียมกับอำนาจทางเศรษฐกิจเลยทีเดียว อำนาจเชิงสัญลักษณ์เป็นอำนาจในการครอบงำผ่านการสร้างความชอบธรรม (legitimacy) หรือที่มาร์กเรียกว่าอุดมการณ์ (ideology) เขานิยามอุดมการณ์หรือที่เขาเรียกว่าความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) ว่าเป็นศักยภาพในการสร้างและยึดเย็บรูปแบบและวิธีการทำความเข้าใจและปรับตัวเข้ากับสังคมด้วยการนำเสนออำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองในรูปแบบที่กลมกลืนหรือปิดบังซ่อนเร้นอำนาจที่แท้จริงเอาไว้ การใช้อำนาจจำเป็นต้องมีความชอบธรรมบางอย่างที่สร้างให้เกิด “ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน” หรือสำนึกที่ผิดพลาดเกี่ยวกับการใช้อำนาจนั้น บูร์ดิเยอมองว่า สำนึกที่ผิดพลาดเกิดจากการ “สร้าง” ปฏิเสธผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่แฝงอยู่ในกิจกรรมทุกประเภท นั่นคือ ตระรกะของผลประโยชน์ที่เป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกอย่างถูกทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปว่าเป็นเรื่องของการไม่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้อง ปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์หลอกล่อหรือบิดเบือนความสนใจไปจากผลประโยชน์ที่อยู่ในกิจกรรมเหล่านั้น และทำให้ดูราวกับว่ากิจกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นและดำเนินไปโดยไม่มีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง กิจกรรมหรือการกระทำบางอย่างอาจสร้างให้เกิดอำนาจเชิงสัญลักษณ์หรือความชอบธรรมขึ้นมาได้ เมื่อกิจกรรมนั้นถูกนำเสนอในลักษณะที่แตกต่างหากจากผลประโยชน์ที่อยู่เบื้องหลัง และทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่มีผลประโยชน์แอบแฝงเลยแม้แต่น้อย

ปัจเจกบุคคลและกลุ่มที่สามารถกลมกลืน และปรับเปลี่ยนผลประโยชน์ส่วนตนไปสู่การนำเสนอว่าไม่มีผลประโยชน์อะไรเกี่ยวข้องในกิจกรรมบางอย่าง สามารถสะสมหรือเพิ่มพูนทุนสัญลักษณ์ของตนได้ ทุนสัญลักษณ์จึงหมายถึงทุนที่ถูกปฏิเสธ (denied capital) นั่นคือผลประโยชน์ถูกกลมกลืนภายใต้การกระทำที่ดูเผินๆ แล้วไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง

ความสำคัญของทุนสัญลักษณ์เกิดจากการปฏิเสธทุนทางเศรษฐกิจ ทุนสัญลักษณ์เป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจซึ่งคนทั่วไปมักไม่มองว่าเป็นอำนาจ หากแต่เป็นการยอมรับ เป็นความจงรักภักดี และความซื่อตรงมั่นคง ในความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใดชุดหนึ่ง บูร์ดิเยอยกตัวอย่างการแลกเปลี่ยนของขวัญของกำนัลในสังคมชาวนาคาบิเลีย ซึ่งแบบแผนของการแลกเปลี่ยนกลมกลืนหรือทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายแท้จริงของการแลกเปลี่ยน ในทำนองเดียวกัน

ปฏิบัติการของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ลงพื้นที่ไปเยี่ยมชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการไปงานแต่งงาน ไปช่วยงานศพแล้วแต่ถูกนำเสนอว่าเป็นการแสดง “น้ำใจ” แก่คนคุ้นเคย ทั้งๆ ที่การกระทำดังกล่าว คือ การเปลี่ยนทุนเศรษฐกิจ ในรูปของเงินและสิ่งของช่วยเหลือต่างๆ ให้กลายเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ นั่นคือ การสร้างภาพของคนดีมีน้ำใจ ซึ่งอาจเปลี่ยนไปเป็นความชอบธรรมที่จะได้รับเลือกตั้งในทำนองเดียวกับ การแจกผ้าห่มของบริษัทเบียร์ยี่ห้อดัง หรือการเป็นเจ้าของภาพถ่ายทอดฟุตบอล ก็คือ ความพยายามที่จะสะสมทุนเชิงสัญลักษณ์ โดยการปรับเปลี่ยนทุนเศรษฐกิจไปสู่การจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อสร้างภาพลักษณ์และการยอมรับจากสาธารณชน

ความสมบูรณ์ทางแนวคิดจากการศึกษาทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องต่างๆ จะไม่สามารถให้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง เทียบตรงและน่าเชื่อถือได้เลย หากกระบวนการศึกษาและรวบรวมข้อมูล รวมถึง การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ไม่สอดคล้องกับปัญหาการวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการคำอธิบายในทางวิชาการเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของชุมชนท้องถิ่นไทยที่สามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในส่วนของพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่งดงามและการรักษาวัฒนธรรม ประเพณีและค่านิยมที่ดีของท้องถิ่น เพื่อใช้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่คนในชุมชน จนเกิดเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือที่เรียกว่า “ปฏิบัติการชุมชน” ในการจัดการวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้น การวิจัยเรื่องนี้ จึงให้ความสำคัญอย่างสูงต่อระเบียบวิธีการวิจัยที่จะช่วยอธิบายและคลี่คลายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม และมีความน่าเชื่อถืออย่างสูง ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เนื่องจากมีระเบียบวิธีวิจัยที่มีความสอดคล้องกับโจทย์ของการศึกษาในครั้งนี้ ควบคู่กับการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา เพื่อช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยเฉพาะการตีความทั้งในส่วนของผู้วิจัยเอง และจากมุมมองของผู้วิจัยคนอื่นๆ เพื่อให้ข้อมูลจากผลการวิจัยในเรื่องนี้ สามารถนำไปใช้เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนด้วยการท่องเที่ยวแนวใหม่ต่อไป ทั้งนี้ โดยมีรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัยแต่ละวิธี ดังต่อไปนี้

7. การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory Methodology)

7.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัยแบบ Grounded Theory Methods

การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory Methods) (ชาย โปธิสิตา. 2549: 176) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic) และวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ซึ่งจำเนียร จวงตระกูล (2550: 68) ได้แสดงความเห็นต่อการวิจัยแบบ Grounded Theory ว่าเป็นรูปแบบการวิจัยที่จะเป็นประโยชน์มากสำหรับประเทศไทยและสังคมไทย ในการที่จะสร้างองค์ความรู้ของไทยเราเองขึ้นมาเพื่อใช้เป็นฐานในการสร้างเสริมขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ เพราะยุทธศาสตร์การวิจัยแบบ Grounded Theory เป็นการค้นหาคำรู้ที่มีลักษณะเป็น Tacit Knowledge จากผู้รู้

ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ โดยตรง แล้วนำมาประมวลโดยผ่านการวิเคราะห์แบบ Grounded Theory ก็จะปรากฏเป็นองค์ความรู้หรือทฤษฎีออกมาเป็นความรู้ที่เป็น Explicit Knowledge ได้ เพื่อใช้ในการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศได้

สตาร์วัต (ชาย โพรชิตา. 2549: 175; อ้างอิงจาก Stawandt. 2001) กล่าวถึง Grounded Theory Methods ว่าในแง่หนึ่งคำนี้ไม่ใช่ชื่อของวิธีการอันใดอันหนึ่ง แต่หมายถึงวิธีใดๆ โดยตั้งต้นจากข้อมูล ไม่ได้ตั้งต้นจากรอบแนวคิดและสมมุติฐานในอีกแง่หนึ่ง Stawandt เห็นว่า Grounded Theory Methodology หมายถึง วิธีดำเนินการวิจัยคุณภาพอย่างหนึ่ง ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อสร้างคำอธิบายเชิงทฤษฎีจากข้อมูลโดยตรง หัวใจสำคัญของการเริ่มต้นจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ก่อนที่จะมีการสร้างสมมุติฐานและกรอบแนวคิดสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา วิธีดำเนินการวิจัยเช่นนี้เรียกว่า วิธีอุปนัย (inductive approach) คือ เริ่มจากข้อมูลจากประชากรตัวอย่างที่จะจงเลือกมาจำนวนหนึ่ง แล้วจึงวิเคราะห์หาข้อสรุป หรือ คำอธิบายเชิงทฤษฎีที่มีลักษณะทั่วไปจากข้อมูลนั้น (from the particular to the general)

ในขณะที่ คาสวิล (ชาย โพรชิตา. 2549: 176; อ้างอิงจาก Creswell. 1998) ได้อธิบายการวิจัยแบบ Grounded Theory ไว้ว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีหรือค้นหาทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นรูปธรรมที่ใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ สถานการณ์ดังกล่าวนี้ คือ สถานการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ต่อการดำเนินการ หรือ เข้าร่วมในกระบวนการเพื่อตอบสนองต่อปรากฏการณ์ เพื่อที่จะศึกษาว่าบุคคลมีปฏิกริยาและแสดงปฏิกริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์อย่างไร ผู้วิจัยจะต้องเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ออกไปเยี่ยมเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามหลายครั้ง แล้วทำการพัฒนาและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของประเภทข้อมูล จากนั้น จึงนำมาเขียนเป็นข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Theoretical Propositions) หรือ สมมุติฐาน (Hypotheses) หรือนำเสนอภาพของทฤษฎี (A Visual Picture of Theory)

ชาลมาส (Charmaz. 2006: 1) กล่าวถึงกระบวนการวิจัยแบบ Grounded Theory Methods ด้วยการเปรียบเทียบกับการเดินทางว่าการเดินทางจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนักท่องเที่ยวได้เดินทางออกไป ดังนั้น การวิจัยแบบ Grounded Theory Methods จะเป็นการผจญภัยที่เริ่มจากการค้นหาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นข้อมูลที่นักวิจัยสนใจหรือเป็นที่ต้องการสำหรับการศึกษาในเรื่องนั้นๆ โดยที่นักวิจัยจะเป็นผู้กำหนดขอบเขตเนื้อหาของข้อมูลที่สามารถหาคำตอบได้จากกระบวนการวิจัยแบบ Grounded Theory Methods ทั้งนี้ Charmaz ได้อ้างนิยามสำคัญของการวิจัยแบบ Grounded Theory Methods ตามที่ Glaser และ Strauss ค้นพบในระหว่างการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กัน
2. สร้างรหัสการวิเคราะห์ข้อมูลและกลุ่มของรหัสข้อมูลจากข้อมูลที่ได้รับการศึกษาปรากฏการณ์ ไม่ใช่การสร้างจากการกำหนดสมมุติฐาน
3. ใช้การเปรียบเทียบข้อมูลในทุกแง่มุมการวิเคราะห์และทุกขั้นตอนการศึกษาวิจัย

4. พัฒนาและความรู้และทฤษฎีจากข้อมูลที่ได้รับและการวิเคราะห์ข้อมูล

5. จัดทำแบบบันทึกข้อมูลเพื่อให้สามารถจัดกลุ่มข้อมูลได้อย่างละเอียด กำหนดคุณสมบัติของข้อมูลได้เฉพาะเจาะจง และสามารถอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ของข้อมูลในแต่ละกลุ่มและความแตกต่างได้

6. สามารถกำหนดเป้าหมายของการวิจัยไปสู่การสร้างทฤษฎีได้ ไม่ใช่การหาข้อมูลเพื่อเป็นการแทนกลุ่มประชากร

7. ดำเนินการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในภายหลังจากที่มีการวิเคราะห์ข้อมูล

ชาลมาส (Charmaz. 2008: 232) สรุปให้เห็นว่าการวิจัยแบบ Grounded Theory Methods เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่สามารถศึกษาทั้งกระบวนการและเนื้อหา ซึ่งจะทำให้สามารถเข้าถึงโลกแห่งความจริงของสังคมที่ศึกษานั้นได้เป็นอย่างดี โดย Grounded Theory Methods จะมีเครื่องมือสำหรับการศึกษาถึงที่มาที่ไปของกระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไปจนถึงเกิดการปฏิบัติเป็นประจำ

คำว่า “ทฤษฎี” ในความหมายของวิธีการวิจัยนี้ค่อนข้างจะกินความกว้าง คือ หมายรวมถึง มโนทัศน์ หรือ กรอบแนวคิดสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ที่นักวิจัยทำการศึกษา Strauss and Corbin (1998) กล่าวว่า ทฤษฎีในความหมายของวิธีการวิจัยนี้ประกอบด้วยความน่าจะมีหรือน่าจะเป็น ระหว่างมโนทัศน์ หรือ ชุดของมโนทัศน์ ทฤษฎีที่สร้างขึ้นมานั้นจัดเป็นทฤษฎีระดับกลาง (middle range theory) ซึ่งใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ในขอบเขตที่จำกัด คุณสมบัติด้านสามัญการ (generalizability) ของทฤษฎีนี้ขึ้นอยู่กับว่า สถานการณ์หรือบุคคลที่เราเอาผลการวิจัยไปใช้นั้น มีความเหมือนหรือใกล้เคียงกับสถานการณ์หรือบุคคลที่ถูกศึกษามากน้อยเพียงใด

วิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลพัฒนาขึ้นมาในสาขาสังคมวิทยา หนังสือ The Discovery of Grounded Theory ซึ่งแต่งโดย Barney Glaser และ Anselm Strauss ถือว่าเป็นจุดกำเนิดของวิธีการวิจัยแบบนี้โดยตรง หลังจากนั้นมาทั้ง 2 คน ก็ได้เขียนหนังสือและบทความว่าด้วยวิธีนี้อีกมาก แต่มาถึงทศวรรษที่ 1990 ทั้งสองเกิดความเห็นไม่ตรงกันเกี่ยวกับวิธีการวิจัยที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นมา ในปี 1990 Strauss ตีพิมพ์ Basic of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques ที่จะเข้าร่วมกับ Corbin เนื้อหาของหนังสือเป็นเรื่องการวิจัยคุณภาพในแนวทางของการวิจัยคุณภาพในทางของ Grounded Theory Methods แต่ถูก Glaser วิจัยอย่างรุนแรงทั้งสองจึงแยกทางกันในทางวิชาการตั้งแต่บัดนั้น สองปีต่อมา Glaser ตีพิมพ์ Basic of Grounded Theory Analysis เพื่อแสดงความคิดและจุดยืนทางทฤษฎีของเขาเกี่ยวกับวิธีการแบบนี้ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความเห็นไม่ตรงกัน แต่ทั้งสองก็ยังผลิตงานเกี่ยวกับวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลอย่างสม่ำเสมอตลอดมา

แม้ว่าวิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลจะถูกค้นพบมากกว่า 30 ปี แต่ก็เพิ่งได้รับความนิยมนำมาใช้ในการทำวิจัยคุณภาพเมื่อประมาณ 10 ปีมานี้เอง ปัจจุบันนักวิจัยใช้วิธีนี้มากในการวิจัยทางพยาบาลศาสตร์ รวมทั้งสังคมศาสตร์ด้านสุขภาพ ศึกษาศาสตร์และสังคมศาสตร์ทั่วไป ความแพร่หลาย

และวิวัฒนาการของวิธีการวิจัยแบบนี้ในระยะต่อมา คงจะทำให้มีการตัดแปลงหลักการให้ต่างไปจากเดิมอยู่บ้าง ดังจะเห็นได้จากการแสดงความกังวลที่สะท้อนออกมาในงานเขียนของนักวิจัยสายนี้บางท่าน

การเกิดขึ้นของวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีขึ้นมาจากข้อมูล มีข้อนำสังเกตสองประการ ประการแรก การที่ Glaser และ Strauss เสนอวิธีนี้ขึ้นมาในช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 นั้น ถือได้ว่าเป็นความพยายามที่จะคานกระแสมากำวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งเน้นวิธีการปริมาณภายใต้วิธีดำเนินการแบบนิรนัย ทั้งสองจึงร่วมกันเสนอวิธีแบบอุปนัย ในฐานะเป็นทางเลือกอันหนึ่ง ประกอบกับช่วงเวลาตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1960 มาจนถึงทศวรรษที่ 1980 เป็นช่วงเวลาที่มีการปะทะกันทางสนับสนุนกระบวนทัศน์ใหม่ มองในแง่นี้แล้ว การเกิดขึ้นของวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีขึ้นมาจากข้อมูลจึงนับว่าเป็นผลผลิตของการต่อสู้กันทางกระบวนทัศน์ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นโดยตรง

ประการที่สอง การเกิดขึ้นของวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จะถือว่าเป็นการเสนอทางเลือกอีกอันหนึ่งในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ก็ได้ กล่าวคือ เป็นทางเลือกที่ต่างจากวิธีการเชิงคุณภาพซึ่งนักวิจัยคุ้นเคยกันมาก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งแม้จะมีข้อดีหลายอย่างแต่ก็มีจุดอ่อนบางประการ เช่น มีความยืดหยุ่นในระเบียบวิธีค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็วิธีการเก็บข้อมูล หรือ วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลก็ตาม ซึ่งนั่นหมายถึงความเข้มงวดในระเบียบวิธีที่อาจจะหย่อนไป จุดอ่อนอีกประการหนึ่งคือ ชาติพันธุ์วรรณามีลักษณะการวิจัยเชิงพรรณนาค่อนข้างมาก และนั่นคือสาเหตุอันหนึ่งที่ทำให้การวิธีการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาถูกวิจารณ์ว่าไม่ค่อยเข้มงวดในการวิเคราะห์

วิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลพยายามจะแก้จุดอ่อนดังกล่าว ด้วยการนำเสนอวิธีดำเนินการที่เข้มงวดและเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม แม้จะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ก็เปรียบเทียบกันไม่ได้กับความเข้มงวดและความเป็นมาตรฐานของวิธีการเชิงปริมาณ ความพยายามที่จะเป็นระบบและเข้มงวดของวิธีการนี้ ในแง่หนึ่งเป็นเพียงสิ่งสะท้อนให้เห็นภูมิหลังของ Glaser และ Strauss ผู้ให้กำเนิดวิธีการนี้เท่านั้น Glaser กล่าวถึงการค้นพบวิธี Grounded Theory ของเขาว่าเป็นการ “ฝ่าทางตันด้านวิธีวิทยา” (methodological break-through) ของการวิจัยคุณภาพ

ในแง่หนึ่งการเกิดขึ้นของวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลเป็นเรื่องของ “การเมืองระหว่างกระบวนทัศน์” หมายถึง ความพยายามที่จะช่วงชิงความเหนือกว่าในเชิงกระบวนทัศน์ระหว่างปฏิฐานนิยมกับกระบวนทัศน์ใหม่ (คือกระบวนทัศน์ทางเลือก) เป็นที่น่าสังเกตว่า อย่างน้อยหนึ่งในสองนักคิดที่อยู่หัวขบวนของวิธีการแบบสร้างทฤษฎีขึ้นมาจากข้อมูลนี้ เป็นนักคิดที่ “เกิดและเติบโต” มาในศาสตร์ที่นิยมเชิงปริมาณอย่างมาก (Glaser มีความเชี่ยวชาญการวิเคราะห์ทางสถิติ) กล่าวได้ว่า นักคิดที่เสนอวิธีการวิจัยแบบนี้ขึ้นมา นั้นคือนักคิดที่อยู่ในค่ายปฏิฐานนิยมมาก่อน ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกที่แม้ว่าจะจัดตัวเองอยู่ข้างเชิงคุณภาพ แต่วิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลก็เน้นวิธีดำเนินการที่เข้มงวดและเป็นระบบค่อนข้างมาก

ลักษณะเด่นอีกข้อหนึ่งของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล คือ เป็นการวิจัยที่เน้นการตีความ ไม่ใช่การวิจัยที่เน้นการพรรณนา การวิจัยแบบนี้เน้นการตีความข้อมูลเพื่อหาคำอธิบายสำหรับปรากฏการณ์ที่จะศึกษา ผลลัพธ์ของการตีความคือข้อสรุปเชิงแนวคิดทฤษฎี ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมเช่นนั้นมักจะอยู่รูปของมโนทัศน์หรือกรอบแนวคิดทฤษฎีที่บอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ

นอกจากนี้ จุดเด่นสำคัญของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล อีกประการหนึ่ง นั่นก็คือการพัฒนาหรือการสร้างทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบริบทของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่ง (Creswell, 1998: 245; citing Strauss; & Corbin 1994) ได้เสนอว่าทฤษฎีเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างแนวคิดกับชุดของแนวคิด ทฤษฎีที่นักวิจัยได้พัฒนาขึ้นมาจะปรากฏในตอนท้ายของการวิจัยและสามารถนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายที่เป็นข้อความ หรือเป็นรูปภาพ หรือเป็นสมมติฐานหรือข้อเสนอก็ได้

การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เริ่มต้นจากข้อมูลและจบลงด้วยทฤษฎีที่เป็นคำอธิบายสำหรับปรากฏการณ์ที่จะศึกษา ซึ่งตรงกันข้ามกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณที่เริ่มต้นด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีและสมมติฐานสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาแล้วไปจบลงที่การสรุปว่า กรอบแนวคิดทฤษฎีและสมมติฐานที่ตั้งไว้ก่อนลงมือทำการวิจัยนั้น ได้รับการยืนยันจากข้อมูลหรือไม่

ในฐานะที่เป็นการวิจัยคุณภาพ การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลมีลักษณะทั่วไปคล้ายกับวิธีการเชิงปริมาณอื่นๆ ทุกประการ โดยเฉพาะเรื่องการออกแบบการวิจัย ข้อมูลที่ใช้ (ซึ่งใช้ได้ทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงปริมาณ) และเทคนิคในการรวบรวมข้อมูล สิ่งทีวิธีการวิจัยแบบนี้ต่างจากการวิจัยเชิงคุณภาพอื่นๆ คือ

1. ไม่เริ่มต้นการวิจัยจากทฤษฎีหรือสมมติฐานที่มีอยู่ก่อน แต่สมมติฐานและทฤษฎีซึ่งเป็นเป้าหมายของการวิจัยนั้น จะถูกสร้างขึ้นหลังจากที่นักวิจัยได้เริ่มทำการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว
2. กระบวนการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินไปพร้อมๆ กัน และ
3. มีวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ค่อนข้างเข้มงวด

การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากฐานข้อมูล เริ่มต้นจากข้อมูลแล้วนำไปสู่การตั้งสมมติฐานและพิสูจน์สมมติฐาน เพื่อหาคำตอบเชิงทฤษฎีต่อไป ไม่ใช่เริ่มต้นจากรอบแนวคิดทฤษฎีและสมมติฐานแล้วจึงไปหาข้อมูลมาพิสูจน์ ข้อนี้เป็นสิ่งที่จะออกเข้าใจได้ยากสำหรับผู้ที่ยึดติดกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (หรือแบบนिरันย) ซึ่งนักวิจัยจะต้องสร้างกรอบแนวคิด ทฤษฎีและตั้งสมมติฐานขึ้นมาก่อน จากนั้น จึงทำการทดสอบสมมติฐานกับข้อมูลในภายหลัง แต่การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากฐานข้อมูลทำตรงกันข้าม คือ นักวิจัยจะสร้างมโนทัศน์ สมมติฐานและกรอบแนวคิดสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่จะศึกษาขณะเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลกำลังดำเนินการไปอยู่ การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลถือว่า มโนทัศน์ สมมติฐาน และกรอบแนวคิดสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาจะต้องมาจากข้อมูลโดยตรง ไม่ใช่สิ่งที่นักวิจัยจะหยิบยืมมาจากแหล่งอื่น (เช่น การทบทวนวรรณกรรม) แล้วนำมาทดสอบกับข้อมูลซึ่งจะรวบรวมมาในภายหลัง นี่เองคือที่มาของ

ชื่อ Grounded Theory ซึ่งหมายความว่าทฤษฎีและคำอธิบายที่ได้มานั้นมาจากข้อมูล หรือจากปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้นโดยตรง (Grounded in the data) ในทางปฏิบัติ นักวิจัยจะทำการวิจัยโดยใช้วิธีการที่มีลักษณะเป็นแบบอุปนัยอย่างเข้มงวดเช่นนี้ได้อย่างไร

ในเบื้องต้นนักวิจัยต้องมีคำถามสำหรับการวิจัยที่ชัดเจนก่อนว่าอยากรู้อะไร คำถามวิจัยที่ชัดเจนจะเป็นแนวทางในการออกแบบข้อมูลและกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการได้เหมาะสม แต่ก็เช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพทั่วไป คำถามและการออกแบบการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนี้สามารถยืดหยุ่นได้ตามสมควร นักวิจัยอาจใช้ทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงปริมาณ และอาจใช้เทคนิคทุกอย่างที่เหมาะสมและเข้าช่วยเพื่อการรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนนี้ไม่มีอะไรที่ต่างจากการวิจัยเชิงคุณภาพทั่วไป นอกจากนี้วิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนี้ จะไม่ให้ความสำคัญแก่ขั้นตอนการออกแบบกรอบแนวคิดและสมมติฐานการวิจัย สมมติฐานนั้นจะรอไว้จนกว่าจะได้รวบรวมข้อมูลมาจำนวนหนึ่งแล้ว ส่วนกรอบแนวคิดนั้น นักวิจัยจะสร้างขึ้นมาจากการวิเคราะห์ เมื่อเห็นว่าสมมติฐานที่สร้างขึ้นมานั้น “อยู่ตัว” แล้ว

ลักษณะสำคัญของการวิจัยแบบนี้ อยู่ที่การตั้งสมมติฐานและทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการรวบรวมข้อมูล หมายความว่านักวิจัยจะไม่รอจนกว่าจะรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้นแล้วจึงเริ่มต้นการวิเคราะห์ ในทางปฏิบัติ นักวิจัยจะต้องรวบรวมข้อมูลไปสักระยะหนึ่งก่อนแล้วหยุดทำการวิเคราะห์ ในการวิเคราะห์นักวิจัยจะมองหาโมโนทัศน์จากข้อมูลที่จะมีประโยชน์ในการสร้างสมมติฐานจากโมโนทัศน์เหล่านั้น สมมติฐานที่ตั้งขึ้นมาจากการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะถูกนำไปทดสอบกับข้อมูลใหม่ ซึ่งจะรวบรวมมาเพื่อทดสอบสมมติฐานนั้นโดยเฉพาะ ข้อมูลที่รวบรวมมาใหม่อาจทำให้ต้องปรับสมมติฐานเดิมบ้าง และเมื่อปรับแล้วก็จะถูกนำไปทดสอบกับข้อมูลชุดที่เก็บมาใหม่อีก โดยนัยนี้ กระบวนการเก็บข้อมูลและปรับสมมติฐานจะดำเนินสลับกันไปเช่นนี้ จนกระทั่งนักวิจัยจะมั่นใจว่าได้บรรลุถึงจุดอิ่มตัว (saturation) ทั้งในแง่ของข้อมูลและในแง่ของโมโนทัศน์และทฤษฎีเมื่อถึงจุดอิ่มตัวเช่นนี้แล้วนักวิจัยจึงจะหยุดการเก็บข้อมูลและพร้อมที่จะเริ่มขั้นตอนต่อไปของการวิจัย คือการหาข้อสรุปหรือคำอธิบายเชิงทฤษฎีของสิ่งที่ศึกษา

“การอิ่มตัว” ในที่นี้ หมายถึง การอิ่มตัวในทางข้อมูล หมายความว่า ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาได้มาถึงจุดที่ไม่มีอะไรใหม่ ไม่มีอะไรแตกต่างไปจากที่รวบรวมมาก่อนหน้านี้ แม้ว่าในการรวบรวมครั้งต่อๆ มา นักวิจัยจะใช้วิธีเลือกตัวอย่างที่ต่างออกไปก็ตาม ส่วน อิ่มตัวในทางโมโนทัศน์และทฤษฎี หมายความว่า ข้อมูลที่ได้มาสามารถให้ความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดและความหมายของปรากฏการณ์ที่จะศึกษาได้หลายมิติ หลายมุมมอง และหลายระดับ ความอิ่มตัวทางทฤษฎีเช่นนี้อาจเปรียบได้กับโมโนทัศน์ เรื่อง “thick description” ของ Clifford Geertz (1973: อ้างถึงในชาย, 181) ซึ่งหมายถึงการพรรณนาให้รายละเอียดของสิ่งที่ศึกษาหลายมิติและหลายระดับ จนสามารถมองเห็นสิ่งที่ศึกษาได้ทุกด้าน

โดยสรุป กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการรวบรวมข้อมูลนั้นเป็นงานที่สำคัญยิ่งในการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล นักวิจัยจะต้องทำงานย้อนกลับไปกลับมาหลายๆ เทียวย ระหว่างการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูล จนกระทั่งความรู้ได้ถึงจุดอิ่มตัว

7.2 คุณลักษณะของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

คาร์ก และแมคแคน (Clark; & McCann. 2003) เสนอคุณลักษณะสำคัญ 7 ประการของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ได้แก่ ความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี (theoretical sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ (constant comparative analysis) การกำหนดรหัสและกลุ่มของข้อมูล (coding and categorizing the data) การสร้างแผนภาพและร่างทฤษฎี (theoretical memo and diagrams) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature as a source of data) และการบูรณาการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (nitration of theory) โดยมีรายละเอียดประกอบคุณลักษณะโดยสรุปดังนี้

7.2.1 ความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity)

ความไวทางทฤษฎี หมายถึง ความสามารถของนักวิจัยในการแปลความหมายทางทฤษฎีจากข้อมูลที่นักวิจัยค้นพบ การจัดกลุ่มฐานข้อมูล เพื่อให้ นักวิจัยสามารถเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีข้อมูลจากการค้นพบและทฤษฎีที่มีอยู่จริง

ความไวทางทฤษฎี เป็นความต้องการของนักวิจัยที่จะตัดแปลงข้อมูลไปในหลายๆ แนวทางที่เหมาะสม เช่น นักวิจัยต้องสำรวจข้อมูลที่ได้ตั้งแต่แรกของการเก็บข้อมูล โดยจะต้องนำประสบการณ์และความสามารถของตัวนักวิจัยมากำหนดกรอบแนวคิดของข้อมูลและเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดต่างๆ ไว้ด้วยกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องมีความรู้และกรอบแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ นักวิจัยที่มีศักยภาพมากพอที่จะทำการทดสอบข้อมูลที่ได้จากการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ นักวิจัยจำเป็นต้องมีจินตนาการที่ชัดเจน เพื่อให้การแปลความหมายข้อมูลที่ได้มีความสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในงานวิจัย ตลอดจน สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างถูกต้องตามหลักการวิจัยแบบนिरนัย (Inductive Perspective) และนักวิจัยจำเป็นต้องสร้างทฤษฎีและความรู้ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นได้และมีความเป็นรูปธรรมเพื่อเป็นการยกระดับความรู้ไปในอีกก้าวหนึ่ง

นักวิจัยจะต้องพยายามค้นหาความท้าทายต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งทฤษฎี หรือความรู้ที่มีความละเอียดลึกซึ้ง และสามารถเข้าใจได้ ซึ่งจำเป็นที่นักวิจัยจะต้องมีกระบวนการทดสอบสลับกัันไปมาระหว่างการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล โดยกระบวนการนี้ เรียกว่า “การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ” (constant comparative analysis) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีในงานวิจัยตามจุดประสงค์ของการศึกษาต่อไป

7.2.2 การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี (theoretical sampling)

การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎีอยู่บนพื้นฐานของการตัดสินใจของนักวิจัยตั้งแต่จะมีกระบวนการจัดเก็บข้อมูล นักวิจัยจะเป็นผู้ที่กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการการจัดเก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย ตลอดจน และการกำหนดพื้นที่การศึกษา ซึ่งกระบวนการดังกล่าว นั่นก็คือ “การกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง” (Purposive Sampling) นั่นเอง

ในการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลครั้งแรก จำเป็นที่นักวิจัยจะต้องตัดสินใจในหลายๆ แนวทางประกอบกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยหลายๆ ชุดข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมถึง การได้มาซึ่งผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยคนใหม่ๆ ที่จะช่วยให้ข้อมูลที่ได้สามารถสนับสนุนการวิจัยในแง่มุมมองและประสบการณ์ใหม่ๆ นอกจากนี้ นักวิจัยยังสามารถเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย วิธีการวิจัย ตลอดจน พื้นที่การวิจัยในระหว่างการดำเนินการวิจัยก็ได้ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการวิจัยที่เรียกว่า “การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี” นั่นเอง (Glaser. 1978; Schreiber. 2001: 45)

ดังนั้น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้ ได้แก่ การที่นักวิจัยต้องพยายามหาคำตอบในโจทย์การวิจัย การสัมภาษณ์-การสังเกตผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย การไป-กลับพื้นที่การศึกษา การร้องขอความช่วยเหลือในขั้นตอนการวิจัย ความการทดสอบสมมติฐานและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนี้ จะมีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไปตามคุณลักษณะหลักของงานวิจัยว่าต้องการจะได้อะไรจากการวิจัยนั้นๆ เช่น การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวนน้อยเป็นผลจากการกำหนดความต้องการวิจัยได้เฉพาะ ซึ่ง Morse (1994) เสนอว่าการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ควรจะอยู่ในสัดส่วนจำนวนระหว่าง 30-50 คน แม้ว่าการกำหนดตามข้อเสนอแนะดังกล่าว จะเป็นประโยชน์ในแง่ของการเป็นแนวทางช่วยให้นักวิจัยสามารถออกแบบขั้นตอนการวิจัยได้ แต่ความสำคัญของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนี้ นั่นก็คือ การหาจุดอิมตัวของข้อมูล ซึ่งรวมถึงความสามารถในการเชื่อมโยงข้อมูลที่ค้นพบจากการวิจัย การอธิบายตัวแปรที่ได้กับกลุ่ม หรือ กลุ่มย่อยต่างๆ ได้

7.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ (constant comparative analysis)

การพัฒนางานวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จะเน้นการวิเคราะห์ความสมดุระหว่างทฤษฎีที่มีอยู่ และข้อมูลที่ค้นพบจากการวิจัย โดยรูปแบบจะเกิดขึ้นจากการที่มีการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการเปรียบเทียบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่

1. การเปรียบเทียบเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างสอดคล้องในแต่ละกลุ่ม
2. การบูรณาการร่วมกันของกลุ่มข้อมูลและคุณสมบัติเฉพาะของแต่ละกลุ่ม
3. การจำกัดจำนวนทฤษฎีที่จะใช้ และ
4. การเขียนทฤษฎีที่ค้นพบ

ซึ่งทฤษฎีที่ค้นพบนี้ จะเป็นผลผลิตของกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ ดังนั้น ในระหว่างการรวบรวมข้อมูล ข้อมูลสำคัญต่างๆ จะหลั่งไหลมาจากการสัมภาษณ์จากผู้ถูกสัมภาษณ์ (ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ, แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสัมภาษณ์ปลายปิด-เปิด) หรือ จากการสนทนากลุ่ม หรือ การสังเกตจากบุคคล/เหตุการณ์แวดล้อม

สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ การสร้างแนวทางการสัมภาษณ์ไว้เบื้องต้นก่อน (โดยทำการแปลงจากประเด็นคำถามการวิจัยและการตรวจสอบจากผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญ) จะช่วยให้นักวิจัยมีแนวทางในการนำสัมภาษณ์ได้เป็นอย่างดี โดยแนวทางการสัมภาษณ์ดังกล่าวนี้ จะประกอบด้วยข้อคำถามจำนวนหนึ่งที่เป็นคำถามทั่วไป และคำถามเฉพาะ (Stewart; & Shamdasani, 1990: 120) โดยไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับหลักเกณฑ์และจำนวนของข้อคำถาม อย่างไรก็ตาม ข้อความที่สมควรจะใช้ มักจะอยู่ที่ประมาณ 10-12 ข้อ ก็น่าจะเพียงพอ แต่ไม่จำเป็นต้องกำหนดระยะเวลาในการสัมภาษณ์

กรณีการสัมภาษณ์ลักษณะคำถามปลายปิด-เปิด จะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เรื่องราว หรือ แง่มุมต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการกำหนดคำถามลักษณะที่บ่งบอกถึงปัญหาต่างๆ จะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยสามารถเปิดเผยความลับ และรายละเอียดของข้อมูลในเชิงลึกและเป็นข้อมูลที่สามารนำไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ประเด็นการสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม และนักวิจัยสามารถเพิ่ม หรือ ลด คำถามได้ตามความเหมาะสม

ทั้งนี้ ผู้วิจัยควรตระหนักอยู่เสมอว่ากระบวนการสัมภาษณ์ที่ดีจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมีความรู้สึกปลอดภัยและสบายใจที่จะให้ข้อมูล รวมถึง การขัดจังหวะในบางประเด็นก็จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องและตรงคำถามการวิจัยได้มากกว่า ในระหว่างการสัมภาษณ์นักวิจัยจำเป็นต้องมีการบันทึกการสัมภาษณ์ด้วยเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ หรือแม้กระทั่งการจัดทำแบบบันทึก โดยทั้ง 2 วิธีที่กล่าวถึงนี้ ล้วนต่างมีทั้งข้อดี-เสีย แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการเลือกใช้ในแต่ละบริบท เช่น การจดบันทึกการทำให้เกิดการละเลยข้อมูลสำคัญอื่นๆ ในช่วงที่ผู้วิจัยจดประเด็นการสัมภาษณ์ แต่อย่างไรก็ตามการบันทึกจะช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูล ซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการบันทึกเสียง จะเสียเวลาในแง่ของการถอดเทป แต่ก็ช่วยให้ได้ข้อมูลที่มีจำนวนมากพอจะสะท้อนให้เห็นกระบวนการต่างๆ ผ่านประสบการณ์ชีวิตของผู้มีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

การสังเกตเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลอีกแบบหนึ่งที่ใช้เพิ่มเติมการสัมภาษณ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะการสังเกตเป็นกระบวนการที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในบริบทเหตุการณ์ กิจกรรมและบุคคลผ่านกระบวนการอธิบายเหตุการณ์และข้อมูลที่มีความถูกต้อง แต่มีข้อระวังในการสังเกตนั้นคือ บทบาทของผู้สังเกตที่จะเข้าไปในฐานะผู้มีส่วนร่วม (หากการสังเกตนั้นมีส่วนสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ย่อมนำไปสู่การเกิดอคติในการอธิบายหรือแปลความหมายพฤติกรรมนั้นๆ หรือเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ภายนอก (ผู้วิจัยอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือและทำให้ไม่สามารถมีข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการนำไปวิเคราะห์)

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเกี่ยวกับวิธีการจัดเก็บข้อมูล ซึ่งแต่ละวิธีล้วนมีความเหมาะสม (ข้อดี-ข้อเสีย) ไปในบริบทการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน ดังนั้น การเลือกใช้ต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับสูงสุด และนักวิจัยจะต้องตัดสินใจเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมในการจัดเก็บข้อมูล

7.2.4 การกำหนดรหัสและกลุ่มของข้อมูล (coding and categorizing the data)

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลถือเป็นหัวใจสำคัญหลักของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล โดยมีเป้าหมายเพื่ออธิบายกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่มาจากปรากฏการณ์ที่ศึกษาวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยขั้นตอน 3 ขั้นตอน ได้แก่

1. การเปิดรหัส (open coding) ผู้วิจัยจะทำการเปิดรหัสให้ได้มากที่สุด การเปิดรหัสเป็นไปแบบประโยคต่อประโยค หรือ ย่อหน้าต่อย่อหน้าโดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1.1 การเปิดรหัสตามข้อมูลที่ได้จากบทสัมภาษณ์ (substantive code) เป็นการเปิดรหัสโดยนักวิจัยพยายามใช้ภาษาของผู้ให้ข้อมูลให้มากที่สุด เป็นการหาสาระของบทสัมภาษณ์ว่าเป็นอย่างใดในแต่ละบรรทัดหรือแต่ละย่อหน้า

1.2 การเปิดรหัสตามข้อบ่งชี้ทางทฤษฎี (theoretical code) เป็นการเปิดรหัสขั้นที่ 2 หลังจากเปิดรหัสระดับต้น (Substantive code) หมดแล้ว การเปิดรหัสขั้นตอนนี้จะขึ้นอยู่กับความไว หรือความรู้ทางทฤษฎี หรือแนวคิดของผู้วิเคราะห์ ดังนั้น ผู้วิจัยต้องศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มความไวต่อมโนทัศน์ (concept) จากข้อมูล นอกจากนี้ นักวิจัยได้ทำการเปรียบเทียบความคงที่ในการเปิดรหัส (constant comparative method) ในแต่ละหน่วยข้อมูลไม่ว่าจะเป็นภายในบทสัมภาษณ์เดียวกัน และระหว่างบทสัมภาษณ์

2. การสร้างหัวข้อ (category) เมื่อเปิดรหัสทั้ง 2 ระดับข้างต้นเสร็จแล้ว นักวิจัยพิจารณาจัดหมวดหมู่ของรหัสที่มีความคล้ายกัน หรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่ง (shared attribute) ไม่ว่าจะเป็น บริบท (context) เงื่อนไข (condition) หรือผลลัพธ์ (consequences) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นกระบวนการ (process) ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตตั้งแต่เริ่มแรกที่เป็นจนถึงปัจจุบัน

3. การเปิดรหัสสัมพันธ์ (axial coding) ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างหัวข้อต่างๆ ตาม คุณสมบัติ บริบท เงื่อนไข และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิด มิติ (dimension) ระหว่างหัวข้อ และทำให้เกิดหัวข้อใหญ่ (category) และหัวข้อย่อย (subcategory) ตลอดจน หัวใจของสาระของปรากฏการณ์นั้นๆ (central concept)

7.2.5 การสร้างแผนภาพและร่างทฤษฎี (theoretical memo and diagrams)

ภายหลังการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบแล้ว ในขั้นตอนต่อไป นักวิจัยจะต้องพยายามสร้างแผนภาพและร่างทฤษฎีจากข้อมูลที่ได้ โดยการเขียนร่างทฤษฎีเบื้องต้นนั้น จะช่วยสะท้อนให้

เห็นถึงแนวคิดและความคิดที่เกิดขึ้น โดยที่นักวิจัยอาจจะใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ทั้งที่เป็นอุปนัย (สำหรับการหาเหตุผลมาช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น) และนิรนัย (สำหรับการเชื่อมโยงชุดของข้อมูลทุกชุด ทั้งในแนวดิ่งและแนวระนาบ) ก่อนนำไปสู่การวางกรอบแนวคิดของข้อมูลที่ได้ ซึ่งต้องมีการกำหนดรหัสข้อมูลเป็นอย่างดี

สตราอุส และ โคลบิน (Strauss; & Corbin. 1998) เสนอแนวทางการกำหนดรหัสข้อมูลไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. การกำหนดรหัส (code notes) นำไปสู่การค้นพบข้อมูลในขั้นตอนการวิเคราะห์ทั้ง 3 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดรหัสเพื่อจำแนกข้อมูล การเชื่อมโยงข้อมูลที่ให้รหัสแล้ว และการบูรณาการข้อมูลที่จัดกลุ่มแล้วให้เป็นเรื่องราวที่มีความหมาย

2. การกำหนดรหัสในทางทฤษฎี (theoretical notes) หมายถึง ความคิดและแนวคิดที่เกี่ยวข้องที่นักวิจัยนำมาใช้ โดยรหัสในทางทฤษฎีนี้สามารถเชื่อมโยงกับข้อมูลได้

3. การกำหนดรหัสปฏิบัติการ (operational notes) หมายถึง การกำหนดแนวทางและทิศทางในการเลือกรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูล รวมไปถึง การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี และช่วยให้นักวิจัยไม่อาจมองข้ามข้อมูลที่มีลักษณะสำคัญต่องานวิจัย และยังช่วยกำหนดขอบเขตการศึกษาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สำหรับแผนภาพข้อมูล เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้นักวิจัยเข้าใจและคาดการณ์ถึงความสัมพันธ์ของแนวคิด ชุดข้อมูลหลักและข้อมูลย่อยต่างๆ (Schreiber, 2001; Strauss; & Corbin. 1990, 1998) โดยแผนภาพข้อมูลสามารถพัฒนาไปได้หลากหลายรูปแบบตามลักษณะการใช้งานของผู้วิจัย เช่น แผนภาพความคิดที่ช่วยในการอธิบายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างชุดข้อมูลหลักและชุดข้อมูลย่อยต่างๆ

เริ่มต้นนักวิจัยควรสร้างแผนภาพอย่างง่ายก่อน จากนั้นค่อยพัฒนาความยุ่งยากมากขึ้นตามจำนวนข้อมูลและซับซ้อนของข้อมูลตามลำดับ อันเนื่องจากจำนวนกลุ่มข้อมูลที่มีมากขึ้น และนักวิจัยจะต้องเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ได้ในท้ายที่สุด

7.2.6 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature as a source of data)

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า Grounded Theory มีแขนงที่สำคัญ 2 แนวคิด ซึ่งมีผลต่อการทบทวนวรรณกรรมในหมวดนี้ เพราะในสายหนึ่งเห็นว่าการควรจะมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพราะจะได้ประโยชน์จากการอ่าน และการสำรวจสิ่งที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน รวมไปถึงการสนับสนุนให้เกิดความไวทางทฤษฎีมากขึ้น การชี้ให้เห็นจุดแข็งและจุดอ่อนของการศึกษา และการพัฒนาทฤษฎีให้มีคุณค่ามากขึ้น ในขณะที่อีกสายหนึ่งที่มากกว่ากลับเห็นว่าไม่สมควรมีการทบทวนวรรณกรรมอะไรเลย เพราะจะเป็นการสร้างกรอบความคิดให้กับนักวิจัย และ ทำให้นักวิจัยไม่สามารถหลุดจากกรอบความคิดที่มีอยู่นั้นได้ และจะทำให้นักวิจัยไม่ได้รับสิ่งใหม่ๆ จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการวิจัย

อย่างไรก็ดี นักวิจัยที่มีประสบการณ์ และมีความรู้เฉพาะ หรือ ผ่านจากระบบการศึกษาก็จะมีชุดความคิดอยู่แล้วเป็นทุนเดิม ดังนั้น หากมีการศึกษาวิจัยในแนวทางนี้ นักวิจัยก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการผสมผสานความรู้ หรือ ประสบการณ์ ที่มีอยู่เดิมกับความรู้ที่ได้มาใหม่ได้ หรือในทางเดียวกัน ก็คือเป็นไปได้ที่นักวิจัยจะปราศจากความรู้หรือประสบการณ์อะไรเลยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

แม้ว่าการวิจัย Grounded Theory จะไม่นิยมให้มีการทบทวนวรรณกรรมก็ตาม หากแต่นักวิจัยก็ควรจะนำวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นมาเป็นวิธีการ (Mean) ในการศึกษาเพื่อนำไปสู่การสร้างฐานข้อมูลสำหรับการเสนอข้อเสนอโครงการวิจัยต่อคณะกรรมการ หรือ ผู้สนับสนุนทุน

7.2.7 การบูรณาการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (nitration of theory)

สตราอุส และ โคลบิน (Strauss; & Corbin. 1998) เสนอเทคนิคในการจัดการข้อมูลแบบบูรณาการไว้อย่างน่าสนใจว่า “เทคนิคที่ใช้ควรเป็นเทคนิคแบบเล่าเรื่อง (Storyline) มีการใช้แผนภาพความคิด การทบทวนวรรณกรรมประกอบการทำกำหนดร่างของทฤษฎี ทั้งนี้ เทคนิคการเล่าเรื่องราวจะช่วยให้นักวิจัยเชื่อมต่อกับความคิด แนวคิดและการบูรณาการทางทฤษฎีได้ การร่างเส้นทางเรื่องส่วนมากจะใช้การจำแนกแนวคิดและความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการเฉพาะ ซึ่งเมื่อใช้เทคนิคนี้ นักวิจัยควรจะต้องตั้งคำถามบ่อยๆ และพยายามหาคำตอบบ่อยๆ เช่นกัน ยกตัวอย่างคำถาม เช่น “อะไรที่สมควรจะดำเนินต่อไปในเรื่องนี้” หรือ “อะไรที่จะเบี่ยงเบนความสนใจ หรือ ความตั้งใจของฉันได้ครั้งแล้วครั้งเล่า”

การใช้แผนภาพความคิดเป็นกระบวนการที่จะเกิดขึ้นในลำดับถัดมา เพราะแผนภาพความคิดเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับการบูรณาการทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องผ่านกระบวนการวิจัยของ Grounded Theory ทั้ง 5 คุณลักษณะ รวมถึง การสร้างแผนภาพและร่างทฤษฎี นอกจากนี้ แผนภาพความคิด ยังช่วยให้นักวิจัยทำงานได้ง่ายยิ่งขึ้น เพราะเป็นการทำงานกับแนวคิดมากกว่าการทำงานกับข้อมูลเพียงอย่างเดียว และจะทำให้นักวิจัยสามารถหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการสร้างแผนภาพความคิดที่เกิดขึ้นจากชุดข้อมูลเพียงไม่กี่คำ กรวมไปถึง การเน้นย้ำข้อมูลและการเชื่อมโยงข้อมูลด้วย

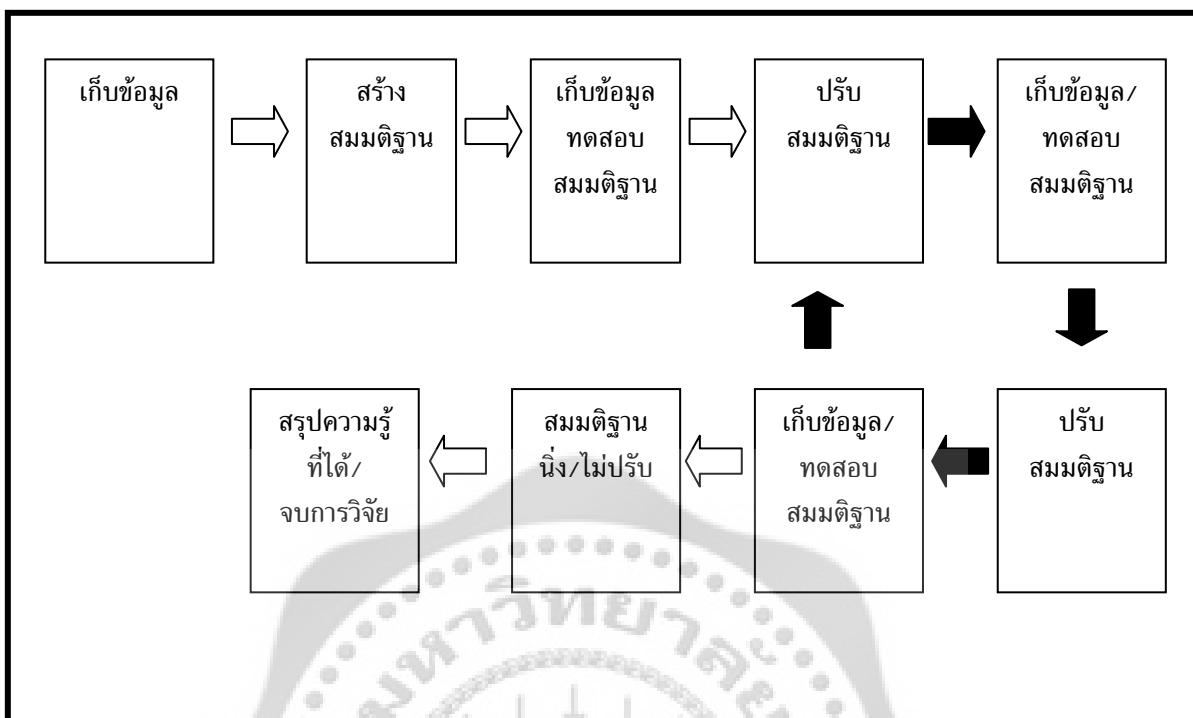
เทคนิคที่ 3 ที่จะกล่าวถึง คือ การทบทวนวรรณกรรมประกอบการทำกำหนดร่างของทฤษฎี ซึ่งร่างโดยส่วนใหญ่แล้วจะประกอบไปด้วย แนวคิดหลักที่เกิดขึ้นจากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่ถูกจัดประเภทข้อมูลเป็นกลุ่มหรือประเด็นแล้ว การบูรณาการทางทฤษฎีจึงเกิดขึ้นเมื่อนักวิจัยสามารถทบทวนกลับไป-กลับมา และให้ความสำคัญต่อการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลได้

7.3 การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

การวิเคราะห์ในวิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนั้น คือ กระบวนการสร้างมโนทัศน์จากข้อมูล และการหารูปแบบความสัมพันธ์ที่น่าจะมี หรือน่าจะเป็นระหว่างมโนทัศน์เหล่านั้น จากนั้นนักวิจัยจะสร้างสมมติฐานหรือความน่าจะเป็นระหว่างมโนทัศน์เหล่านั้น จากนั้นนักวิจัยจะสร้างสมมติฐานหรือกรอบแนวคิดสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยอาศัยมโนทัศน์และรูปแบบความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เหล่านั้นเป็นฐาน สมมติฐานหรือกรอบแนวคิดที่ได้ในขั้นนี้จะมีการรวบรวมมาจากกลุ่มตัวอย่างที่จะเลือกมาเพื่อการตรวจสอบกับข้อมูลชุดใหม่ซึ่งนักวิจัยจะรวบรวมมาจากกลุ่มตัวอย่างที่จะเลือกมาเพื่อการตรวจสอบและปรับปรุงสมมติฐานที่ดีในเบื้องต้นโดยเฉพาะเพื่อดูว่าข้อสรุปหรือคำอธิบายเชิงทฤษฎีที่สร้างขึ้นนั้นเหมาะสมสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เพียงใด Strauss และ Corbin (1998) เรียกการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบนี้ว่า theoretical sampling ข้อมูลที่รวบรวมมาใหม่อาจให้มโนทัศน์ใหม่ ซึ่งอาจจะส่งผลให้ต้องปรับสมมติฐานและกรอบแนวคิดตามไปด้วยมโนทัศน์ สมมติฐาน และกรอบแนวคิดที่ปรับใหม่อาจให้มโนทัศน์ใหม่ ซึ่งอาจจะส่งผลให้ต้องปรับสมมติฐานและกรอบแนวคิดตามไปด้วย มโนทัศน์ สมมติฐานและกรอบแนวคิดปรับใหม่นี้ จะต้องถูกนำไปตรวจสอบกับข้อมูลซึ่งจะต้องรวบรวมมาใหม่อีก ทำอย่างนี้ไปเรื่อยๆ จนถึงจุดที่ไม่มีความจำเป็นที่จะปรับปรุงสมมติฐานและกรอบแนวคิดอีกต่อไป นั่นคือถึงจุดอิ่มตัวแล้ว

โดยนัยนี้ การวิเคราะห์ในวิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จึงเป็นกระบวนการที่นักวิจัยจะต้องทำสลับกันไปมาระหว่างการเก็บข้อมูล กับการสร้างและการทดสอบ-ปรับปรุง สมมติฐาน สลับกันไปหลายๆ ครั้ง จนกระทั่งสมมติฐานได้มาถึงจุดหนึ่ง นั่นคือ เข้ากันได้อย่างเหมาะสมกับข้อมูลใหม่ ไม่ว่าจะข้อมูลนั้นจะมาจากตัวอย่างชุดไหนก็ตาม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สมมติฐานไม่ได้ถูกทำลายจากข้อมูลใหม่อีกต่อไป ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะปรับอีก

เมื่อสมมติฐานนิ่งแล้ว ก็ถึงจุดที่นักวิจัยควรจะหาข้อสรุป ซึ่งอาจอยู่ในรูปของคำอธิบายหรือกรอบแนวคิดทฤษฎี และนั่นคือจุดจบของการวิจัยแบบนี้ ความรู้ที่ได้มาโดยผ่านกระบวนการเช่นนี้ว่า เป็นความรู้หรือทฤษฎีที่มีฐานมาจากข้อมูลโดยตรง (grounded in the data) จะสังเกตว่าในกระบวนการวิจัยแบบนี้ การเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินควบคู่กันไป และทั้งสองจบลงพร้อมกัน กระบวนการดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจสรุปเป็นภาพจำลองเพื่อความเข้าใจง่าย ๆ ดังแสดงในแผนภาพ 13

ภาพประกอบ 6 ภาพจำลองสรุปของกระบวนการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

ที่มา: ชาย โพรธิตา. (2549). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยคุณภาพ*.

ที่กล่าวมาข้างต้น อาจจะทำให้เข้าใจว่าวิธีดำเนินการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนี้ไม่มีอะไรที่ซับซ้อนมากนัก แต่ความจริง ความซับซ้อนและความท้าทายในการดำเนินการวิจัยจะปรากฏขึ้นมาทันทีเมื่อเราตั้งคำถามว่า นักวิจัยจะสร้างโมเดลและกรอบแนวคิดทฤษฎีขึ้นมาจากข้อมูลได้อย่างไร โดยผู้วิจัยจำเป็นจะต้องเข้าใจสิ่งที่นักวิจัยต้องกระทำในกระบวนการวิเคราะห์ของวิธีการวิจัยแบบนี้ เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการกำหนดรหัส (coding) เพื่อการจำแนกข้อมูลและเรื่องที่เกี่ยวข้องอื่นๆ อันได้แก่ การเปรียบเทียบ (constant comparison) และการเลือกตัวอย่างเพื่อตรวจสอบทฤษฎี (theoretical sampling)

การจำแนกข้อมูลนั้นนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยทั่วไปอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบไหนก็ตาม สำหรับวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล นักวิจัยใช้การกำหนดรหัส (coding) เป็นเครื่องมือในการจำแนกข้อมูล การกำหนดรหัสคือการ “แตก” ข้อมูล (เชิงคุณภาพ) ออกเป็น “หน่วยย่อย” หลายๆ หน่วย โดยที่แต่ละหน่วยมีความหมายเฉพาะในตัวเอง ทั้งนี้เพื่อที่นักวิจัยจะสามารถจัดการกับข้อมูลได้สะดวก หน่วยย่อยแต่ละหน่วยนั้นจะถูกให้สัญลักษณ์เป็นรหัส (หรือชื่อ) โดยปกติการกำหนดรหัสมักจะต้องมีโครงสร้างที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนกรอบกว้างๆ นักวิจัยอาจกำหนดรหัสให้มีลักษณะเป็นเชิงพรรณนา (ที่บอก

เพียงว่านี่คืออะไร ใคร ที่ไหน ฯลฯ) หรือเป็นเชิงวิเคราะห์ (บอกเหตุผล คำอธิบาย) ก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าในการวิเคราะห์นั้นมุ่งการตีความมากน้อยเพียงใด

ในกระบวนการกำหนดรหัสนั้น นักวิจัยจะต้องทำสองอย่างไปพร้อมๆ กัน คือ

1. อ่านข้อมูลอย่างพิถีพิถันและอ่านหลายๆ ครั้ง ขณะที่อ่านก็มองหาโน้ตส์ (concepts) หรือความหมายที่บ่งนัยอยู่ในข้อความนั้น และ

2. เปรียบเทียบมโนทัศน์/ความหมายที่ปรากฏอยู่ในข้อความหนึ่ง กับมโนทัศน์/ความหมายในข้อความอื่นที่เหลือ เพื่อให้สามารถบอกได้ว่าสิ่งที่บ่งบอกอยู่ในข้อความเหล่านั้น หมายถึงสิ่งเดียวกัน เรื่องเดียวกัน หรือหมายถึงคนละเรื่องคนละอย่างกัน ข้อความที่มีความหมายเหมือนกันจะถูกกำหนดรหัสเป็นตัวเดียวกัน และที่มีความหมายต่างกันก็จะถูกให้รหัสต่างกัน

ด้วยรหัสเหล่านี้ นักวิจัยจะสามารถจัดกลุ่มหรือประเภทของข้อมูลได้ โดยอาศัยความหมาย (ซึ่งในตอนนี้อยู่แทนด้วยรหัส) ที่ให้แก่ข้อความนั้นๆ เป็นเกณฑ์

โปรดสังเกตว่า การกำหนดรหัสไม่ใช่การจำแนกข้อความในทางกายภาพ แต่เป็นการจำแนกตาม ความหมาย ที่บ่งบอกอยู่ในข้อความนั้นๆ ความหมายนั้นอาจจะตรงไปตรงมาตามตัวอักษร หรืออาจจะเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่ต้องตีความเอาก็ได้

ในวิธีวิเคราะห์แบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล มีการกำหนดรหัสที่ควรทราบอยู่ 3 แบบ คือ

1. การกำหนดรหัสเพื่อจำแนกข้อมูล (Open Coding) มีลักษณะเป็นการกำหนดรหัสแบบกว้างๆ วิธีการกำหนดรหัสแบบนี้ทำเช่นเดียวกับที่กล่าวไปข้างต้น นั่นคือนักวิจัยมองหาข้อความที่มีความหมายเข้าข่ายกับเรื่องๆ ที่ตัวเองทำการวิเคราะห์ แล้วกำหนดรหัสที่เหมาะสมให้แก่ข้อความเหล่านั้น จุดมุ่งหมายสำคัญของการกำหนดรหัสแบบนี้ก็เพื่อการจัดกลุ่มจัดประเภท หรือเพื่อจำแนกข้อมูลเป็นหลัก

2. การเชื่อมโยงข้อมูลที่ให้รหัสแล้ว (Axial Coding) นี้ไม่ใช่การให้รหัส แต่เป็นการเชื่อมโยงข้อมูล (ข้อความ) ที่ให้รหัสแบบ open coding แล้วเข้าด้วยกันให้เป็นกลุ่ม ตามความสัมพันธ์ที่รหัสเหล่านั้นมีต่อกัน โปรดสังเกตว่า ข้อมูลที่ให้รหัสแบบ open coding แล้วนั้นเป็นเพียงความหมาย ซึ่งกระจัดกระจายกันอยู่ axial coding จะทำหน้าที่เชื่อมโยงความหมายเหล่านั้นเข้าด้วยกัน โดยยึดใจความที่เข้ากันได้และที่บ่งถึงเรื่อง (theme) เดียวกันของข้อความเหล่านั้นเป็นเกณฑ์ ผลลัพธ์ของ axial coding คือเรื่อง หรือ “มโนทัศน์” ที่จำแนกข้อมูลออกเป็นกลุ่มๆ หรือเป็นหัวข้อย่อย สิ่งที่ได้ในขั้นนี้เริ่มจะบอกแนวคิดสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาในระดับหนึ่ง

3. การบูรณาการข้อมูลที่จัดกลุ่มแล้วให้เป็นเรื่องราวที่มีความหมาย (Selective Coding) เป็นการนำเอาข้อมูลที่จัดกลุ่มเป็นประเภทแล้วในขั้น axial coding มาบูรณาการเข้าให้เป็นเรื่องเป็นราว โดยอาศัยความสัมพันธ์ของมโนทัศน์หรือหัวข้อย่อยที่ได้จากขั้น axial coding เป็นแนวทาง ในขั้นนี้นักวิจัยสามารถสร้างข้อเสนอหรือยุติทางทฤษฎี (proposition) หรือสมมติฐาน สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาข้อเสนอและสมมติฐานนี้จะต้องผ่านการตรวจสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีอยู่ หรือถ้าจำเป็นก็อาจจะรวบรวมข้อมูลใหม่ เพื่อมาตรวจสอบและปรับปรุงสมมติฐาน/

ทฤษฎีที่ได้นั้นเป็นการเฉพาะ การปรับปรุงและการตรวจสอบสมมติฐาน/ทฤษฎีทำสลับกันไปเรื่อยๆ จนกว่าสมมติฐาน/ทฤษฎีที่สร้างขึ้นนั้นจะถึงจุดอิ่มตัว (theoretical saturation) ดังกล่าวแล้วข้างต้น ขั้นตอนต่อจากนั้นจะเป็นเรื่องของ การนำเสนอข้อสรุปในเชิงแนวคิดหรือทฤษฎีซึ่งอาจจะแสดงเป็นภาพจำลองทางความคิด (conceptual model) สำหรับการอธิบายในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตามความเหมาะสม

ทฤษฎีที่ได้มาด้วยกระบวนการเช่นนี้แหละ ถือว่าเป็นทฤษฎีที่นักวิจัยสร้างขึ้นมาจากข้อมูลโดยตรง ซึ่งตรงกันข้ามกับทฤษฎีที่อธิบายปรากฏการณ์ที่นักวิจัยเลือกมาศึกษา แม้ว่าอาจจะใช้ได้กับปรากฏการณ์อื่น แต่การนำไปใช้นอกบริบทของสิ่งที่ศึกษาก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขว่าปรากฏการณ์นั้นๆ จะต้องมิลักษณะคล้ายกับปรากฏการณ์ที่ถูกศึกษาเท่านั้น ดังนั้น คำถามที่ว่าเมื่อไรควรใช้วิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ก็ตอบได้ง่ายๆ ว่าควรใช้วิธีนี้เมื่อต้องการหาคำอธิบายเชิงทฤษฎีให้แก่เรื่องใดเรื่องหนึ่ง จากข้อมูลในเรื่องนั้นๆ โดยตรง

ตรงนี้ สมควรสรุปวิธีดำเนินการสำหรับการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลตามที่ แคลมาส (Charmaz, 2000) ได้เสนอไว้ ดังนี้

- รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กัน
- สร้างมโนทัศน์จากข้อมูลด้วยเทคนิคการกำหนดรหัสหลายแบบ
- ใช้การเปรียบเทียบเพื่อจำแนกประเภท และหาความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์
- นักวิจัยเขียนบันทึก เพื่อเก็บความคิดทุกอย่างที่เกิดขึ้นจากกระบวนการกำหนดรหัสและการเปรียบเทียบ ความคิดเหล่านี้จะช่วยหล่อหลอมกรอบแนวคิดและทฤษฎีได้ดี
- ตรวจสอบความเหมาะสมและความถูกต้องของทฤษฎีที่สร้างขึ้น ด้วยข้อมูลที่รวบรวมมาใหม่ โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เหมาะสมด้วยวิธีการที่เรียกว่า theoretical sampling
- สร้างกรอบแนวคิดทฤษฎีและบูรณาการเข้ากับข้อมูลจริง เพื่อการนำเสนอผลการวิจัย

7.4 ข้อจำกัดของวิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

แม้ว่า Barney Glaser จะถือว่า วิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลที่เขาและ Anselm Strauss เสนอในปี 1967 เป็นการฝ่าทางตันของวงการวิจัยทางสังคมศาสตร์ แต่วิธีนี้ก็ยังมีข้อจำกัดหรือมีสิ่งที่ทำลายความสามารถของนักวิจัยอยู่บางประการ ที่สำคัญคือ

1. การยึดแนวทางอุปนัยอย่างเคร่งครัดและค่อนข้างสุดขั้ว ด้วยการไม่เริ่มต้นการทำวิจัยจากทฤษฎีหรือสมมติฐานใดๆ แต่เริ่มต้นด้วยข้อมูลไปสู่สมมติฐานและทฤษฎีในภายหลังนั้น อาจจะเป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติยากตรงที่นักวิจัยอาจไม่สามารถ “ปล่อยวาง” อคติด้านทฤษฎีที่เคยยึดถือของตัวเองได้อย่างแท้จริง ถ้าปล่อยวางไม่ได้ มโนทัศน์และทฤษฎีที่เป็นผลลัพธ์จากการวิจัยแบบนี้อาจได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังทางทฤษฎีของนักวิจัยเอง และถ้าเป็นเช่นนั้น ทฤษฎีที่ได้ก็อาจจะไม่ใช่ทฤษฎีที่ถูกชี้แนะ โดยข้อมูลหรือสร้างมาจากข้อมูลโดยตรง สิ่งที่ทำหายนักวิจัยก็คือทำอย่างไรนักวิจัยจึงจะทำตัวให้ปราศจากอคติทางทฤษฎีได้อย่างแท้จริง คำถามสำคัญว่านั่นอีกก็คือ

การวิจัยที่นักวิจัยดำเนินการโดยปราศจากการชี้แนะ หรือปราศจากการได้รับอิทธิพลจากแนวคิด ทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นการศึกษาที่ให้ข้อมูลเป็นผู้ชี้แนะไปสู่ข้อสรุปอย่างบริสุทธิ์นั้น โลกแห่งความเป็นจริงเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

2. แม้ว่านักวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลจะยึดแนวทางแบบอุปนัยอย่างเคร่งครัด แต่ขณะนี้ที่กระบวนการวิจัยคลี่คลายไปนั้น แนวทางแบบนิรนัยภายใต้กระบวนการทัศน์แนวปฏิฐานนิยม อาจแทรกเข้ามาได้โดยที่นักวิจัยอาจไม่ได้ตระหนัก โดยเฉพาะในขั้นตอนการตรวจสอบทฤษฎีที่สร้างขึ้น แชลมาส (Charmaz, 2000) กล่าวว่า การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลถูกวิจารณ์ว่า เอียงไปข้างปฏิฐานนิยมค่อนข้างชัดเจน เพราะ (1) ข้อสรุปพื้นฐานของการวิจัยแบบนี้ถือว่า ความจริงมีอยู่และดำรงอยู่ต่างหาก (2) นักวิจัยต้องวางตัวเป็นกลาง ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ค้นพบความจริงเท่านั้น (3) การวิจัยแบบนี้เป็น reductionist คือข้อมูลจะถูกลดความสำคัญลงมาสู่ระดับที่เป็นเพียงสิ่งที่นักวิจัยกำหนดเอาไว้ก่อนเท่านั้น ดังจะเห็นได้ในกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็น (validity) ของมโนทัศน์และทฤษฎีที่สร้างขึ้น ซึ่งนักวิจัยกำหนดเอาเฉพาะข้อมูลที่เข้าข่ายในการตรวจสอบเท่านั้น (4) การวิจัยแบบนี้ยึดแนวทางวัตถุนิยม (objectivist) ในการวิเคราะห์ซึ่งต่างจากวิธีการเชิงคุณภาพขนานแท้ที่มีได้เคร่งครัดในเรื่องนี้มากนัก

3. ในกระบวนการวิเคราะห์ของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล นักวิจัยจะต้องตรวจสอบมโนทัศน์และทฤษฎีที่สร้างขึ้นกับข้อมูลใหม่ซ้ำแล้วซ้ำอีกจนกระทั่งถึงจุดอิ่มตัว ความยากลำบากสำหรับนักวิจัยอยู่ที่การวินิจฉัยว่าแค่ไหนถึงจะถึงจุดอิ่มตัว จริงอยู่ มีเกณฑ์กว้างๆ อยู่ว่า จุดอิ่มตัวคือจุดที่ข้อมูลใหม่ไม่ได้ให้มโนทัศน์หรือแนวคิดในการอธิบายใหม่อีกต่อไปแล้ว แต่จุดอิ่มตัวเช่นนั้นคงไม่ได้เกิดขึ้นง่าย ๆ โดยเฉพาะในเมื่อข้อมูลที่รวบรวมมาใหม่นั้นจะจงให้เป็นข้อมูลที่ท้าทายมโนทัศน์และทฤษฎีที่สร้างขึ้นมาก่อนหน้านั้นโดยเฉพาะ ด้วยวิธีการเลือกตัวอย่างที่เรียกว่า “theoretical sampling” (การเลือกตัวอย่างเพื่อหาข้อมูลมาตรวจสอบทฤษฎีที่นักวิจัยสร้างขึ้นโดยเฉพาะ) ความจริงข้อนี้ทำให้การวิจัยด้วยวิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลเป็นสิ่งที่ยากและท้าทายมาก

อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าวิธีการแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลนี้ได้ให้อะไรใหม่ๆ แก่วงการวิจัยเชิงคุณภาพพอสมควร สิ่งสำคัญที่วิธีการวิจัยแบบนี้ให้คือการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำไปพร้อมๆ กับการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีที่ค่อนข้างเป็นมาตรฐานและเข้มงวด เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพอื่นๆ

8. การวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Methodology)

เพื่อให้ข้อมูลจากการวิจัยมีความละเอียดมากขึ้น รวมถึง มีการตรวจสอบกรอบแนวคิด การศึกษาไป-มา เพื่อให้ได้แก่นแท้ของทฤษฎี หรือ คำอธิบายปรากฏการณ์ที่จะศึกษาสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในเชิงวัฒนธรรมและสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมต่างๆ ผู้วิจัย จึงได้ให้ความสำคัญกับการนำแนวคิดของการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Methodology) มาใช้ในการศึกษาร่วมกับการวิจัยแบบ

สร้างทฤษฎีจากข้อมูล ทั้งนี้ จะทำให้ผลการศึกษามีความครบถ้วน สมบูรณ์ ถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

8.1 ความหมายของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Methodology)

การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นวิธีการศึกษาของสาขาวิชามานุษยวิทยา (Anthropological Method) ต่อมานักวิจัยและนักวิชาการในสาขาอื่นๆ เช่น ด้านสังคมศาสตร์ และด้านการศึกษาได้นำวิธีการนี้มาใช้ในศาสตร์ของตนเอง การศึกษาชาติพันธุ์วรรณาในยุคแรกๆ ความสนใจจำกัดอยู่เฉพาะการศึกษากลุ่มชนบางกลุ่มในสังคม เช่น กลุ่มชนที่ล้าหลัง และชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาวนา กลุ่มชนในชนบท ต่อมาเริ่มขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น ขยายความสนใจศึกษาไปยังกลุ่มทางสังคม วัฒนธรรม สถาบัน และองค์กรร่วมสมัย แทบทุกรูปแบบ เช่น สังคมเกษตรกรรม กลุ่มกรรมมาชีพ กลุ่มสตรี พระสงฆ์ สถาบันวัด ครอบครัว โรงเรียน ชุมชนในเมือง ฯลฯ โดยได้ทำการศึกษาวัฒนธรรม ความคิด ความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนั้นๆ อย่างลึกซึ้ง แต่ที่ผ่านมามีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดจากทั้งคนในวงการวิจัยเชิงคุณภาพและจากภายนอก ประเด็นที่ภายนอกวิพากษ์กันมากก็คือ เรื่องความไม่เข้มงวดของระเบียบวิธีวิจัย ทั้งประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล และมีการตอบโต้ในประเด็นดังกล่าว โดยพยายามปรับปรุงวิธีการ แต่โดยภาพรวมแล้ววิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาก็ยังคงความเป็น “เชิงคุณภาพ” อย่างเต็มรูปแบบ (ชาย โพธิ์สิตา. 2550: 153)

นอกจากนี้ ชาติพันธุ์วรรณายังเป็นการศึกษาทางชนชาติวิทยาและการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบายและตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม ภาษา และพฤติกรรมของมนุษย์ วิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคม โดยใช้วิธีการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัย จะเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเก็บข้อมูลที่เคร่งครัด เพื่อหลีกเลี่ยงอคติและให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการพรรณนา และการวิเคราะห์ที่เน้นปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวแปรสำคัญ โดยทั่วไป การศึกษาทางชนชาติวิทยาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ระดับมหภาค (macroethnography) ที่เน้นถึงวัฒนธรรมในภาพกว้าง และ (2) ระดับจุลภาค (microethnography) ที่เน้นวัฒนธรรมที่แคบลงมาในขนาดประชากรที่น้อยลง หรืออาจเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีในหน่วยงาน

8.2 วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา มีแนวทางและขั้นตอนสำคัญในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

8.2.1 ขั้นตอนในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

อลิศรา ศิริศรี (2541: 251-256) ได้เสนอขั้นตอนการท้าววิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาไว้ 4 ขั้นตอนดังนี้

การเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทผู้วิจัย (Entry to the field & Establishing the role)

อลิศรา ศิริศรี (2541: 251-252) ได้เสนอแนวทางการเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทผู้วิจัยไว้ดังนี้

1. ผู้วิจัยจะต้องทำตนเองให้คุ้นเคยกับสถานที่ สถานการณ์ สิ่งแวดล้อมที่ต้องการศึกษา โดยคร่าวๆ
2. ผู้วิจัยกำหนดบทบาทของตนเองในสภาพการณ์นั้นให้แน่ชัด ว่าตนเองเป็นใคร และจะมาทำอะไรในสังคมนั้น
3. ผู้วิจัยจำเป็นต้องชี้แจงและแนะนำตนเองกับสมาชิกหรือบุคคลในสังคมนั้นที่ตนเองจะต้องเกี่ยวข้องกับตัว
4. ผู้วิจัยจะต้องแสดงบทบาทให้สอดคล้องกับที่ได้ชี้แจงไว้

การเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data)

กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาจะมีลักษณะการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและมีลักษณะของการหลือมล้ำ เช่น การเก็บข้อมูลนี้จะเริ่มตั้งแต่ผู้วิจัยได้ย่างก้าวเข้าสู่สภาพการณ์นั้น ผู้วิจัยจะเริ่มสังเกตเก็บข้อมูลเบื้องต้นง่ายๆ อาจจะเป็นลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ลักษณะการจัดโต๊ะเรียน ม้านั่ง โต๊ะครู การจัดบอร์ด นอกจากนี้อาจสังเกตลักษณะของบุคคลโดยทั่วๆ ไป เป็นต้น เทคนิคในการเก็บข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาควรมีวิธีการหลักอย่างน้อย 3 วิธี คือ

1. การสังเกต (Observation) สำหรับการสังเกตนี้มีหลายรูปแบบ แต่ที่เป็นหัวใจของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ การเข้าไปอยู่ในสังคมหรือสนามที่ศึกษาเพื่อทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในการศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ ความเชื่อ การดำเนินชีวิตต่างๆ อย่างละเอียดพิสดาร (Intensive Field Work) (นิตยา ชูโต. 2548: 38; ชาย โพธิสิตา. 2550: 155) ด้วยการเป็นผู้สังเกตที่อยู่ในเหตุการณ์สภาพการณ์จริง ร่วมเป็นสมาชิกทำกิจกรรมกลุ่ม แต่ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยจะต้องทำตนเป็นกลางไม่เข้ากับกลุ่มสมาชิกย่อยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ทำตัวไม่เข้ากับฝ่ายใด
2. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ลักษณะของการสัมภาษณ์นั้นควรจะแบ่งออกมาในลักษณะของการสนทนา (Conversation) มากกว่าที่จะเป็นการสัมภาษณ์ตามรูปแบบที่เราคุ้นเคย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความคิด ข้อมูล ประสบการณ์ระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกของสังคมมากกว่าจะเป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยเป็นฝ่ายป้อนคำถามต่างๆ และรอ

รับคำตอบจากผู้ถูกสัมภาษณ์ ลักษณะของคำถามจะเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์และบุคคล ในการสัมภาษณ์นี้อาจจะจัดรูปแบบทั้งลักษณะเป็นทางการ (Formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลและเหตุการณ์

3. การศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) เอกสารต่างๆ ที่จะใช้ในการวิเคราะห์นั้นมีอยู่หลายรูปแบบนับตั้งแต่หนังสือพิมพ์ ทะเบียนประวัติ จดหมายติดต่อหรืออาจจะเป็นจดหมายติดต่อระหว่างหน่วยงานหรือภายในหน่วยงาน บันทึกข้อความทำจดหมาย จดหมาย เหตุบันทึกรประจำวัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นกิจวัตรประจำวัน ความคิดพื้นฐานของสังคมนั้น นอกจากนี้ยังมีบรรดาภาพถ่าย ภาพยนตร์ เหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงบรรทัดฐาน ค่านิยม การดำเนินชีวิตของกลุ่มสังคมนั้นได้ในอีกลักษณะหนึ่ง และยังเป็นการยืนยันข้อมูลที่ได้มา โดย 2 วิธีแรก นอกเหนือจากนี้สิ่งที่มีผู้วิจัยสามารถที่จะนำมาศึกษาและวิเคราะห์ได้อีก ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน คำพังเพย คำสอน คำขวัญ เพลงกล่อมเด็ก และการศึกษาจากข้อมูลประวัติศาสตร์ การบอกเล่าของผู้รู้

การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)

การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาว่ามีรูปแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลในหลายลักษณะหลายวิธี และระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลแตกต่างกัน การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนามีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ ขั้นตอนการวิจัยเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและอาจเกิดขึ้นพร้อมกันได้ ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องรอให้การเก็บข้อมูลเสร็จ จึงเริ่มวิเคราะห์ข้อมูล เพราะการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถทำได้ตั้งแต่เริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล เช่น ในขณะที่เราจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ผู้วิจัยอาจเกิดแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสวิเคราะห์ข้อมูลในระหว่างกระบวนการเก็บข้อมูลนี้ เป็นการช่วยปรับปรุงแนวทางที่จะเก็บข้อมูลต่อไป เป็นการช่วยกำหนดจุดความสนใจในการวิจัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการวัดประเมินอย่างต่อเนื่องว่า ผู้วิจัยรู้อะไรบ้างแล้ว และอะไรที่ควรจะต้องรู้เพิ่มอีก สิ่งที่มีผู้วิจัยจะต้องระลึกไว้ว่าเหตุการณ์หรือสิ่งใดๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว หากมาเก็บข้อมูลในภายหลัง ข้อมูลที่ได้รับจะไม่เหมือนหรือไม่สามารถที่จะเทียบเท่ากับการเก็บข้อมูลในขณะที่เกิดเหตุการณ์นั้น ขั้นตอนกระบวนการของการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาจึงยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพการณ์ขณะนั้น หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องที่ศึกษา การสรุปและการวิเคราะห์ข้อมูลขึ้นอยู่กับความหมายของผู้วิจัย ผู้วิจัยไม่สามารถที่จะคาดการณ์ล่วงหน้าถึงข้อมูลที่จะได้หรือแม้แต่การกำหนดถึงลักษณะของการวิเคราะห์ข้อมูล และการเสนอผล ทั้งนี้เพราะว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนามุ่งที่จะความพยายามที่จะเข้าใจการกระทำของบุคคลในสภาพการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติในสถานที่ที่เหตุการณ์เกิดขึ้นจริง ความพยายามศึกษา เข้าใจบุคคลในสภาพแวดล้อมในสังคมที่เขาเป็นอยู่ ในสังคมที่เขาดำเนินชีวิตอยู่เป็นประจำ

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา สามารถทำเหมือนการวิจัยเชิงคุณภาพทั่วไป คือ การนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจัดเก็บให้เป็นระบบระเบียบ การนำเสนอข้อมูล และตีความและการหาข้อสรุป แต่ก่อนที่จะวิเคราะห์ข้อมูล ควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อน ซึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพมีเทคนิคหนึ่งที่ได้รับการนิยมนำมาใช้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล คือ เทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เทคนิคนี้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท (ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ. 2550: 276) ได้แก่

1. ต่างวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (method triangulation) เป็นการใช้อย่างไรก็ได้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น เก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกันจากกลุ่มตัวอย่างเดียวกัน ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลจากเอกสาร แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบยืนยันกัน
2. ต่างแหล่งข้อมูล (data sources triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้อาจมาจากแหล่งที่ต่างกันนั้นด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเหมือนกัน หรือใช้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเดียวกันแต่ต่างเวลา สถานที่ และบุคคล แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบยืนยันกัน
3. ต่างนักวิจัย (investigator triangulation) เป็นการใช้นักวิจัยที่มาจากต่างสาขา หรือต่างประสบการณ์ หรือต่างภูมิหลังมาเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล แล้วนำผลการวิจัยมาตรวจสอบยืนยันกัน
4. ต่างทฤษฎีหรือแนวคิด (theory triangulation) เป็นการใช้อย่างไรก็ได้หลายๆ ทฤษฎีมาเป็นแนวทางในการอภิปรายข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย ซึ่งอาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกันก็ได้

การเสนอผลสรุปการวิจัย (Presenting the Study)

อลิศรา ศิริศรี (2541: 255-256) ได้กล่าวว่า การที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการวิเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยต้องใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ ข้อมูลที่ได้จะมีลักษณะเป็นเชิงพรรณนา มีปริมาณของข้อมูลจำนวนมากนับร้อยหน้า การที่จะนำมาวิเคราะห์ทั้งหมดก็จะเป็นการเพิ่มปริมาณผลการศึกษามากขึ้น ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีวิธีการและรูปแบบของการเสนอรายงานผลการวิจัย โดยต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญและลักษณะกลุ่มของผู้อ่าน หรือผู้ที่รับฟังรายงานการวิจัยเป็นหลัก เช่น ถ้าเป็นการเสนอต่อคณะกรรมการวิชาการ ผู้วิจัยจะต้องอธิบายถึงรายละเอียดของสภาพการณ์ การเสนอข้อมูลบางอย่างได้ในรายละเอียด แม้กระทั่งข้อคิดเห็นของผู้วิจัยเอง แต่ถ้าให้ผู้ฟัง หรือผู้อ่านที่เป็นผู้ที่อยู่ในระดับนโยบาย การสรุปอาจจะต้องทำให้สั้นกะทัดรัดและชัดเจน โดยทั่วไปอาจเป็นการบรรยายสรุป โดยนำตัวอย่างข้อมูลบางอย่างมาใช้สนับสนุนการวิเคราะห์หรือการเสนอผลงานได้ อย่างไรก็ตามการตัดสินใจการให้คุณค่าของการศึกษาวิจัยนั้น ขึ้นอยู่กับผู้อ่านที่จะตัดสินใจด้วยตัวผู้อ่านเอง ลักษณะดังกล่าวจะแตกต่างไปจากการเสนอผลการวิจัยในแนวอื่น

การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นการศึกษาสภาพการณ์ที่มีอยู่ เป็นอยู่จริง จึงทำให้ได้พบเห็นปัญหาและความเป็นจริงในการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมนั้นๆ ซึ่งสิ่งที่ผู้วิจัยพบ หรือ

ผลของการศึกษาอาจจะให้ทั้งผลดีและผลเสียต่อบุคคลนั้น หรืออาจจะส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของบุคคลในองค์กรนั้น ดังนั้น จึงอาจเกิดปัญหาขัดแย้งได้ว่าผู้วิจัยควรที่จะเสนอผลการวิจัยในลักษณะใด หรือเสนอผลงานอย่างไรเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการกระทบกระเทือนบุคคล หรือสมาชิกของสังคมนั้น (อลิศรา ศิริศรี. 2541: 256; อ้างอิงจาก Rainwater; & Pittman. 1976) ได้เสนอแนวทางออกของปัญหานี้ไว้ว่า ผู้วิจัยควรสงวนนาม และปกป้องบุคคลที่เป็นแหล่งข่าว หรือแหล่งข้อมูลที่ทำการศึกษา ซึ่งอาจเป็นการลดปัญหาดังกล่าวได้

8.3 วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณนากับการนำไปใช้

วิธีการวิจัยมีมากมายหลายประเภท แต่ละประเภทก็มีความเหมาะสมกับสภาพปัญหา ความต้องการ และมีเงื่อนไขสภาพแวดล้อมแตกต่างกันไป จึงไม่มีการวิจัยรูปแบบใดจะเหมาะสมกับสภาพปัญหา ความต้องการ และสภาพแวดล้อมการวิจัยได้เหมาะที่จะใช้ได้ดีกับหัวข้อและเงื่อนไขการวิจัยทุกชนิด รูปแบบการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาก็เช่นเดียวกัน มีเพียงปัญหา ความต้องการ และเงื่อนไขสภาพแวดล้อมบางอย่างเท่านั้นที่เหมาะสมสำหรับวิธีการเช่นนี้ การนำวิธีนี้ไปใช้ที่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ และเงื่อนไขและสถานการณ์แวดล้อม แทนที่จะได้ผลการวิจัยที่มีคุณภาพ อาจจะไม่ได้ผลการวิจัยที่คุณภาพ รวมทั้งเสียเวลาและทรัพยากรอื่นๆ ดังนั้น ก่อนที่จะนำรูปแบบการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาไปใช้งาน นักวิจัยจึงควรทำความเข้าใจว่า ชาติพันธุ์วรรณนาเหมาะที่จะใช้ในสถานการณ์และเพื่อวัตถุประสงค์อย่างไรบ้าง ในประเด็นเรื่องการนำไปใช้นี้ ชาย โปธิลิตา (2550: 159-161) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ 5 ข้อ ดังนี้

1. ใช้วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณนา เมื่อต้องการหาความรู้ที่ยังไม่เคยมีมาก่อน เกี่ยวกับชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือองค์กรอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม การใช้แบบนี้ตรงตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของชาติพันธุ์วรรณนา นักวิจัยอาจจะทำการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่ยังไม่มีใครศึกษามาก่อน หรือมีคนศึกษาแล้วแต่ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยนั้นยังจำกัด

2. ใช้เมื่อต้องการค้นหาหรือแสวงหาประเด็นใหม่ๆ ของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ยังไม่มีการเปิดเผยมาก่อน เพื่อการศึกษาแบบลงลึกที่ตามมา การใช้ชาติพันธุ์วรรณนาในลักษณะนี้รวมถึงการใช้เพื่อค้นหาว่า อะไรคือสิ่งที่เป็นปัญหาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และประเด็นปัญหานั้นอยู่ที่ไหน (เช่น ในเรื่องการดำเนินโครงการตามนโยบายใหม่ของรัฐบาล เรื่องผลกระทบของเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมต่อสถาบันครอบครัว) ในบางครั้งเราอาจจะพอรู้เกี่ยวกับปัญหาคืออะไร ว่าไม่สามารถกำหนดได้ว่าปัญหานั้นซับซ้อนเพียงใด และเกี่ยวข้องกับอะไรกับระบบอื่นๆ เราก็คงจะใช้วิธีนี้ได้ ชาติพันธุ์วรรณนาที่ใช้ในกรณีเช่นนี้มักจะมีลักษณะเป็นการศึกษาเชิงพรรณนา

3. ใช้เมื่อต้องการหาคำอธิบายสำหรับพฤติกรรม เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่เรายังไม่เข้าใจ หรือเมื่อคำอธิบายที่มีอยู่ไม่เป็นที่พอใจ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่เจาะจงปัญหา

เรื่องใดเรื่องหนึ่งจัดอยู่ในประเภทนี้ การใช้ในกรณีนี้ มักจะต้องการการวิเคราะห์ข้อมูลที่เข้มงวด เพื่อทำความเข้าใจและสร้างกรอบการอธิบายที่ชัดเจน

4. ใช้เพื่อประเมินผลโครงการ การใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (รวมถึงชาติพันธุ์วรรณาด้วย) เพื่อการประเมินผลโครงการต่างๆ นั้นเคยมีบางท่านตั้งข้อสังเกตว่าเหมาะสมเพียงใด เรื่องนี้ Patton (1987, 1990) ได้แสดงให้เห็นว่า วิธีการเชิงคุณภาพสามารถใช้ในการประเมินผลโครงการได้เช่นเดียวกับวิธีการเชิงปริมาณ ความจริงแล้วเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ต้องการทราบจากการประเมินผล และขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการ/กิจกรรมที่จะถูกประเมินมากกว่า ถ้าต้องการทราบผลกระทบเป็นเชิงคุณภาพ เช่น ความพึงพอใจของประชากรกลุ่มเป้าหมายต่อโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค หรือกระบวนการดำเนินงานและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น ชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีที่เหมาะสม

5. ใช้ร่วมกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ วิธีการเชิงคุณภาพทุกชนิดสามารถใช้ร่วมกับการวิจัยเชิงปริมาณได้ 3 แบบ คือ

5.1 แบบที่หนึ่ง ใช้ก่อนที่จะเริ่มการสำรวจ (เชิงปริมาณ) เพื่อหาประเด็นที่จะตั้งคำถามการวิจัย ตั้งสมมติฐาน หรือเพื่อหาความรู้เบื้องต้นสำหรับสร้างแบบสอบถามในการสำรวจ

5.2 แบบที่สอง ใช้หลังจากการสำรวจ เมื่อได้พบว่า ข้อค้นพบบางประการจากการสำรวจไม่สามารถอธิบายด้วยข้อมูลเชิงปริมาณที่มีอยู่อย่างเป็นที่น่าพอใจ

5.3 แบบที่ 3 ใช้ควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงปริมาณ ในกรณีที่มีประเด็นบางอย่างซึ่งไม่เหมาะที่จะใช้วิธีการเชิงปริมาณ เพื่อทำความเข้าใจในระดับลึกได้ เช่น ประเด็นเรื่องกระบวนการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นศึกษาของโครงการวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นและผลกระทบ ณ ถิ่นปลายทาง เป็นต้น ทีมนักวิจัยอาจทำการศึกษาประเด็นนี้ด้วยวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา ขณะที่ทำการศึกษาประเด็นอื่นๆ ด้วยวิธีการสำรวจ (เชิงปริมาณ)

สรุปกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัยการศึกษา

จากการค้นคว้าเอกสาร แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวทางสำหรับการวิจัยของเรื่อง “การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในครั้งนี้ เนื่องด้วยเนื้อหาหลักของการวิจัยที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว ดังนั้น เนื้อหาส่วนหนึ่ง จึงเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจโดยใช้แนวคิดการท่องเที่ยว เพื่อช่วยในการอธิบายและชี้แนะให้เห็นรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนที่จะศึกษา ในขณะเดียวกัน ปลายทางสุดท้ายของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว เป็นไปเพื่อการสร้างความยั่งยืนของชุมชน ควบคู่กับการอนุรักษ์วิถีทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของชุมชน ประกอบกับการพยายามส่งเสริมให้คนในชาติ

และชุมชนหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนบนพื้นฐานการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้มีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่ของการทำความเข้าใจในเนื้อหาหลักของตัวแนวคิดไปที่ละขั้นตอนและต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นความเป็นรูปธรรมของแนวคิดจากปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชน

สำหรับการวิเคราะห์นั้น ผู้วิจัยถือว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญสูงสุดซึ่งจะช่วยอธิบายและคลี่คลายให้เห็นปรากฏการณ์ และข้อเท็จจริงจากการดำเนินการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงจำเป็นจะต้องมีกรอบแนวทางการวิเคราะห์ที่มีความหลากหลายแต่สามารถส่งเสริมและสนับสนุนในแง่การอธิบายของกันและกันได้ ดังนั้น ผู้วิจัย จึงเลือกกรอบแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการอธิบายทุกระดับ นับตั้งแต่การอธิบายในเชิงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งได้เลือกใช้แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ร่วมกับทฤษฎีระบบทางสังคม (Talcott's Social System Theory) อันจะทำให้เกิดความเข้าใจในส่วนของโครงสร้างที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติการต่างๆ ของคนในสังคม นอกจากนี้ในแง่ของการวิเคราะห์ระดับบุคคล เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแง่มุมมองความคิด ความเชื่อและการแสดงออกของคนในสังคม ผู้วิจัย จึงได้เลือกใช้ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) ซึ่งนอกจากจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในความคิดและปฏิสัมพันธ์ของคนในแง่มุมมองต่างๆ แล้ว ยังเป็นทฤษฎีที่มักนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล และการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาอีกด้วย

นอกจากการวิเคราะห์ทั้ง 2 ระดับ ตามที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแง่ของความเชื่อมโยงไม่หยุดนิ่งของโครงสร้างทางสังคมที่มีผลต่อการเกิดปฏิบัติการต่างๆ ของคนในสังคมแล้ว ในขณะเดียวกัน ยังให้ความสำคัญกับปฏิบัติการต่างๆ ของคนในสังคมที่มีอิทธิพลต่อการตรอกย้ำให้เห็นถึงเปลือกโครงสร้างทางสังคมที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ผู้วิจัย จึงได้หยิบเอาแนวคิดว่าด้วยเรื่องของ “ฮาบิทัส” (Concept of “Habitus”) มาใช้ในการทำความเข้าใจโครงสร้างต่างๆ ที่มีความยืดหยุ่น ไม่ตายตัว ซึ่งถูกสร้างในร่างกายของคน เกิดขึ้นจากโครงสร้างทางสังคมภายนอกที่หลอมรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายโดยอาศัยการปฏิบัติ ร่างกายของคนจึงสะท้อนให้เห็นปฏิบัติการต่างๆ และการหลอมรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย ซึ่งจะทำให้เห็นถึงเงื่อนไขทางสังคมการเมืองและจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยภาคสนามได้ต่อไป

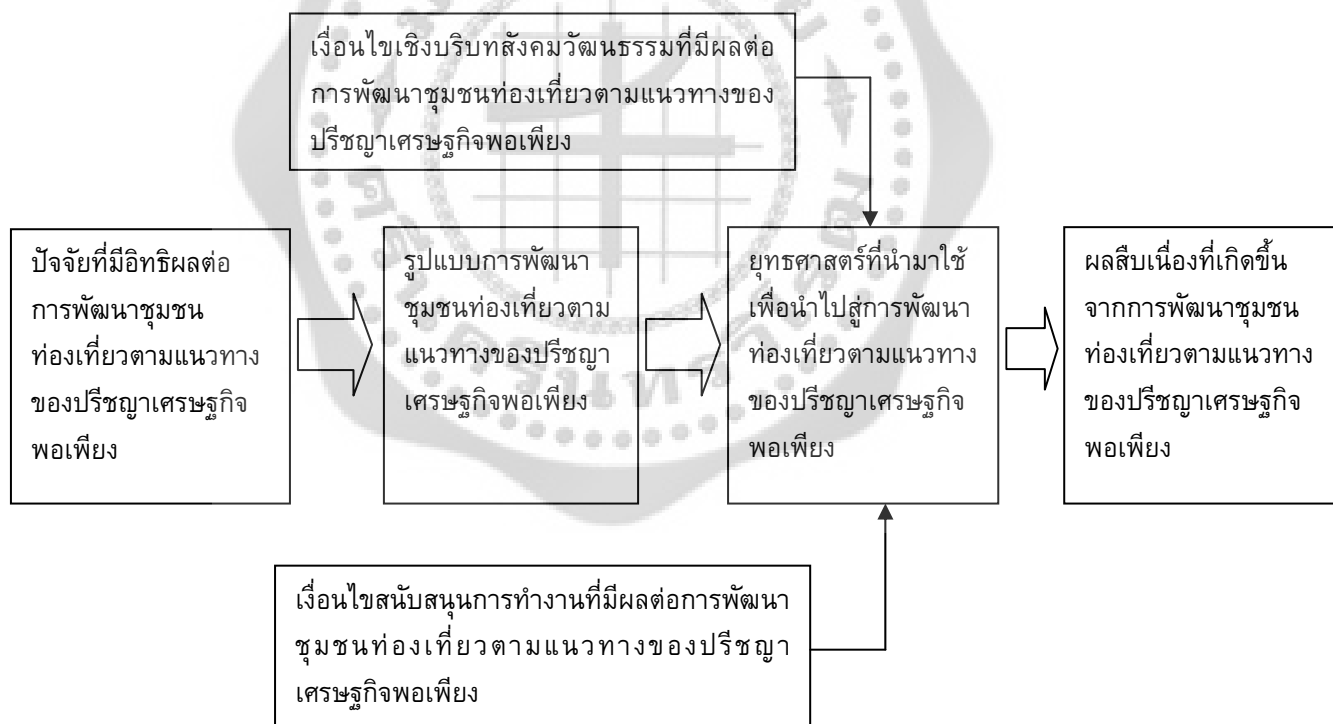
สำหรับเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยได้นำการวิจัย 2 แบบ มาผสมผสานปรับใช้ให้เกิดความเหมาะสมกับการศึกษาอย่างสูงสุด โดยนำการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory Methodology) มาใช้ร่วมกับการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Methodology) เพื่อให้ผลการศึกษาของการวิจัยเรื่องนี้ มีข้อมูลที่หลากหลายตามแนวทางของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา แต่มีประเด็นสำคัญในแง่ของข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและสามารถนำมาใช้ในแง่ของการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ตรงไปตรงมาและไม่เยิ่นเย้อ ซึ่งในส่วนนี้ การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล นับว่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำหลักการของทฤษฎีมาใช้ในการ

การวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงความจริงที่แฝงไปด้วยความมุงงามและความมีคุณค่าของปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชนการทอเกี่ยวผ่านความคิด ความเชื่อและปฏิสัมพันธ์ที่สื่อถึงกันอย่างมีความหมายต่อไป ได้อย่างไม่รู้จัก ซึ่งผู้วิจัยเองได้พยายามตีกรอบแนวคิดการศึกษาในครั้งนี้ผ่านกรอบแนวคิด การศึกษา

อย่างไรก็ตามลักษณะการสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎีในการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จะเป็นการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลกับทฤษฎีอาจกล่าวได้ว่าเป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์ ข้อมูลในการสร้างมโนทัศน์นั้น ข้อมูลที่มีอยู่เป็นจำนวนมากจะถูกนำมาแยกส่วน หรือจัดหมวดหมู่ ตามคุณสมบัติ (properties) โดยการวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยการตีความ (interpretation) ของ ผู้วิจัย ดังนั้น มโนทัศน์จึงมิใช่สิ่งที่ปรากฏเห็นอยู่ในปรากฏการณ์จริง แต่เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องสร้าง (construct) ขึ้นจากจากข้อมูล ในกระบวนการสร้างทฤษฎีฐานราก ผู้วิจัยจะต้องทำงานใกล้ชิดกับการ วิจัยทุกขั้นตอน เพราะในกระบวนการวิจัยจะไม่สามารถกำหนดล่วงหน้าได้ว่าจะเก็บข้อมูลจากใคร หรือ ต้องการจำนวนข้อมูลมากเท่าไร ขั้นตอนของการวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีจึงไม่อาจแยกขั้นตอน ของการเก็บข้อมูล การสร้างมโนทัศน์การเชื่อมโยงมโนทัศน์รวมทั้งยังไม่สามารถหาข้อสรุปเชิง ทฤษฎีเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้จะต้องทำไปพร้อมๆ กัน การเลือกตัวอย่าง เชิงทฤษฎี (theoretical sampling) เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎี โดย ผู้วิจัยจะต้องเก็บข้อมูลสร้างมโนทัศน์ รวมทั้ง วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อจะตัดสินใจได้ว่ายัง ต้องการข้อมูลใดอีก และจะเก็บได้จากใคร ที่ไหน เพื่อจะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีที่สมบูรณ์ดังนั้น กระบวนการเก็บข้อมูลจึงถูกกำหนดและควบคุมโดยข้อเสนอเชิงทฤษฎี (theoretical proposition) ที่เกิดขึ้นมาจากการเก็บข้อมูลโดยที่กระบวนการนี้ จะต้องเริ่มทำตั้งแต่เริ่มต้นการเก็บข้อมูล ทั้งนี้ เพราะการสร้างทฤษฎีฐานรากเน้นการเปรียบเทียบข้อมูล มโนทัศน์ที่สร้างขึ้นจากข้อมูล รวมทั้ง ความเกี่ยวข้องกันระหว่างมโนทัศน์เป็นหลักในการสร้างทฤษฎี ซึ่งเรียกว่าข้อเสนอเชิงทฤษฎี ชั่วคราว (temporary proposition) จากนั้น จึงตัดสินใจว่าจะทำข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ได้นี้ ไปใช้ ทดสอบ (verify) จากใคร หรือ จากปรากฏการณ์ใด โดยทั่วไป ผู้วิจัยจะต้องเลือกกรณีศึกษา หรือ เหตุการณ์ หรือ บุคคลเพื่อการเก็บข้อมูลต่อไปที่เชื่อว่าจะเป็นข้อมูลที่ไม่สนับสนุนข้อเสนอเดิม หรือ เป็นกรณีที่จะนำไปสู่ การปฏิเสธข้อเสนอนี้ที่ได้สร้างขึ้นชั่วคราว (negative case) ทั้งนี้ เพื่อนำความ แตกต่างที่พบมาปรับเปลี่ยนข้อค้นพบเพิ่มเติม โดยการวิจัยจะดำเนินไปเรื่อยๆ จนผู้วิจัยแน่ใจว่า แม้จะวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มขึ้น ก็ไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ และข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ เรียกว่า ทฤษฎี ถึงจุดอิ่มตัว (theoretical saturation) กระบวนการวิจัยจึงยุติลง ดังนั้น จำนวน กรณีศึกษา หรือ จำนวนข้อมูล จึงมิใช่ตัวกำหนดการเก็บข้อมูลสิ่งสำคัญ คือ ความสมบูรณ์ของมโน ทัศน์และทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นจากข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ของสังคมที่ต้องการศึกษาเป็นหัวใจ สำคัญของการเก็บข้อมูล (Strauss. 1987)

สตาร์อุส และโคลบิน (Strauss; & Corbin. 1990) กล่าวถึงการวิจัยทฤษฎีฐานรากไว้ว่า ในการปฏิบัติการวิจัยจะนิยมใช้รูปแบบที่เน้นขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลใน 4 ขั้นตอนคือ (1)

การเปิดรหัส (2) การหาแก่นของรหัส (3) การเลือกรหัส (4) การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างเงื่อนไขเชิงสาเหตุยุทธศาสตร์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น เพื่อนำเสนอเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการวิจัยทฤษฎีฐานราก โดยในการดำเนินการวิจัยนั้น ข้อมูลในภาคสนามมีความสำคัญมาก นักวิจัยจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับข้อมูล และแหล่งข้อมูลตลอดระยะเวลาของการวิจัย ดังนั้น การตั้งคำถามการวิจัย ตามรูปแบบการวิจัยทฤษฎีฐานรากเชิงระบบนี้ จะช่วยให้เกิดแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการตั้งคำถามการวิจัยในเชิงเหตุผลสัมพันธ์ต่อกัน เช่น ปรากฏการณ์หลักมีลักษณะอย่างไร (core category) เกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) ปรากฏการณ์หลักนั้นได้ก่อให้เกิดการใช้ยุทธศาสตร์อะไรหรือเกิดการกระทำอะไร (Action/Interaction Strategies) มีเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (contextual conditions) และเงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน (intervening conditions) อะไรที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น หรือ ต่อการกระทำนั้น และจากการใช้ยุทธศาสตร์นั้น หรือการกระทำนั้นได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องอะไรขึ้นมา (consequences) ดังภาพประกอบ 7

ภาพประกอบ 7 ภาพจำลองสรุปของกระบวนการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

การสร้างทฤษฎีฐานรากแม้ว่าจะเน้นการศึกษาจากปรากฏการณ์จริง แต่วิถีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานราก มิได้ละเลยการนำองค์ความรู้ที่ได้มีการสะสมกันมา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทฤษฎีหรือผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้เพราะ

ปรากฏการณ์ของสังคมเป็นเรื่องซับซ้อน การที่จะอธิบายลักษณะการพัฒนาของชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์ รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์นั้น ไม่สามารถใช้หลักเหตุและผลอย่างง่ายในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ แต่ต้องอาศัยองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับมโนทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง องค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ จะช่วยให้ผู้วิจัยมีความไว (sensitive) ต่อการสร้างมโนทัศน์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับคำถามการวิจัยซึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาของชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานไว้แล้ว จึงให้ความสำคัญกับวิธีการและขั้นตอนต่างๆ ของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory)

ท้ายสุด การวิจัยเรื่องนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการวิจัย แนวคิดและทฤษฎีที่หลากหลาย เพื่อนำมาใช้ในการอภิปรายข้อค้นพบที่ได้จากแนวคิด ทฤษฎีจากเดิม เพื่อให้เห็นมุมมองที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับข้อค้นพบที่ได้รับจากข้อมูลในพื้นที่ ซึ่งเป็นไปตามหลักการตรวจสอบการวิจัยเชิงคุณภาพอีกแนวทางหนึ่งด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยตระหนักดีว่าการสร้างความรู้จากข้อมูลปรากฏการณ์ “การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว” เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินการต่าง ๆ และการพัฒนานโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของประเทศไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้ เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหลักของประเทศที่สามารถสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก กอปรกับยังช่วยวางรากฐานการพัฒนาให้กับชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน ชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนที่มีบริบทการบริหารจัดการการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ภายใต้การน้อมนำแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานทั้งกระบวนการ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลสูงสุด ภายใต้เป้าหมายการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นั่นก็คือ “ประโยชน์สุขของประชาชน” นั้นเอง

การดำเนินการดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของสากลประเทศ เนื่องจากในขณะนี้ทั่วโลก ต่างหันมาให้ความสนใจและส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ การท่องเที่ยวอื่นๆ ที่มีฐานคิดความคิดเป็นไปในทิศทางเดียวกันมากขึ้น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศในระดับฐานราก นั่นก็คือตัวชุมชน ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ หรือรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คุณค่าทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งสามารถสื่อสารและตีความเพื่อนำไปใช้ในการสร้างมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวและนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น วิธีวิทยาและรูปแบบการวิจัยที่ผู้วิจัยสมควรนำมาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นการวิจัยที่สามารถศึกษา ค้นหาข้อมูลได้อย่างลึกซึ้ง มีความละเอียดรอบคอบ ครอบคลุมและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ทุกแง่มุม ด้วยเหตุเช่นนี้ ผู้วิจัยเลือกได้เลือกที่จะนำวิธีวิทยา การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาเป็นกรอบความคิดในการวิจัย และนำการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล หรือ Grounded Theory Methodology ร่วมกับ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Research) มาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความรู้และความจริงของปรากฏการณ์ ชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในเรื่องของการกำหนดพื้นที่ศึกษา วิธีการศึกษา กระบวนการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับเงื่อนไขและข้อจำกัดของประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา และต้องการแสวงหาและเข้าถึงความจริงอย่างลุ่มลึกตามธรรมชาติ โดยผู้วิจัยไม่ละเลยศักยภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ตลอดจนวิถีคิด หรือ วิธีสร้างความหมายใหม่ของ

ตัวผู้ถูกศึกษาที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับบริบทของสังคมแวดล้อม เพื่อให้กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการที่เสริมสร้างความรู้และความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อไป

การกำหนดระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องนี้ ได้ใช้วิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลและการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณมา เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาความรู้ และทฤษฎีจากประสบการณ์การจัดการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนที่ดำเนินการภายใต้กระบวนการและกรอบแนวคิด รวมถึง แนวทางปฏิบัติตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้ เนื่องจากการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลเป็นวิธีการวิจัยรูปแบบหนึ่งที่มีความเหมาะสมแก่การศึกษาปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยได้เลือก เนื่องจากเหตุผลสำคัญ ดังนี้

1. การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เป็นเครื่องมือทางการวิจัยเพื่อใช้สำหรับการศึกษาวิจัยที่ต้องการการสำรวจกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน หรือเกิดมาอย่างต่อเนื่องและเป็นปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา นอกจากนี้ยังช่วยในการก่อรูปหรือพัฒนาความรู้จากข้อมูลที่ได้รับจากปรากฏการณ์ที่ศึกษาไปสู่องค์ความรู้ทางทฤษฎีที่สามารถอธิบายปฏิสัมพันธ์เชิงพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี

2. จากการศึกษาทบทวนเอกสารและวรรณกรรม ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ของเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาที่ผ่านมาในประเทศ พบว่ายังไม่มีการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้โดยตรง จะมีก็เพียงแต่การศึกษาเฉพาะเรื่อง เช่น งานวิจัยที่มุ่งศึกษาการดำเนินชีวิตตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวชุมชน เป็นต้น ประกอบกับยังไม่มีงานวิจัยเรื่องใดที่สามารถประกอบสร้างความรู้จากแนวคิดของการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีอยู่ในประเทศมาพัฒนาด้วยกระบวนการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้ ความรู้ที่ได้จะเป็นความรู้สำคัญที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้มากขึ้นของชุมชน และเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างยั่งยืน นั้นหมายถึง ชุมชนสามารถสร้างอำนาจของชุมชนและสามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนด้วยตัวชุมชนเอง เพื่อนำไปสู่การเป็นฐานรากอันแข็งแกร่งของการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ: 78)

3. การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จะเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาและการพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะประเด็นการศึกษาในเชิงการค้นคว้าหาข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่ยังไม่ปรากฏผู้ศึกษาในประเด็นนั้นๆ หรือ มีการศึกษาอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก ซึ่งสอดคล้องกับปรากฏการณ์การศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยที่ยังไม่มีการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้โดยตรง ทั้งนี้ เพราะเป้าหมายของการวิจัยในลักษณะดังกล่าวนี้ ต้องการอธิบายความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริงของปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตลอดจนรูปแบบพฤติกรรม หรือ ระบบปัญหา

ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด (Glaser: 1978: 93) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างความรู้ในทางทฤษฎีและความรู้ที่เกิดขึ้นจริงจากข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษานั้นเอง

ทั้งนี้ ชาลมาส (Charmaz. 2006) กล่าวว่า ผู้ค้นพบการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล โดยเริ่มต้นได้นำกระบวนการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลไปใช้ในการศึกษาโดยเน้นการศึกษาเพื่อเข้าถึงปรากฏการณ์เฉพาะของเรื่อง แต่ให้มีความหลากหลายของมุมมองในการศึกษา รวมถึงกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษา เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และความจริงจากสิ่งที่จะศึกษา ทั้งในด้านความคิด ความรู้สึกและการปฏิสัมพันธ์ตามการรับรู้ของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาเรื่องนั้นๆ ดังนั้นในระหว่างกระบวนการรวบรวมข้อมูลผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจะได้รับการกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้มากที่สุด มีการเจาะลึกลงไปในประเด็นของสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ในระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย จะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความเป็นจริง ทั้งยังมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่ายเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ระบบความคิดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมของเรื่องที่ศึกษา จากนั้นกระบวนการย้อนกลับของข้อมูล (reflexive process) ในระหว่างที่ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมวิจัยมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อทำให้กระบวนการวิจัยมีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยต้องตระหนักอยู่เสมอว่าบทบาท ประสบการณ์ ค่านิยมและความเชื่อของผู้วิจัยจะมีอิทธิพลต่อการเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งในส่วนนี้กระบวนการย้อนกลับของข้อมูลจะมีส่วนช่วยผู้วิจัยอย่างมากในการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลกับบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้วิจัย

ผลลัพธ์จากการนำรูปแบบวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลมาใช้ในการศึกษา เนื่องจากรูปแบบการวิจัยดังกล่าวนี้ จะเป็นเครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์ที่มีความยืดหยุ่นค่อนข้างมาก ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้ผู้จัดทำนโยบายและผู้วิจัยสามารถร่วมกันกำหนดโครงสร้างของทฤษฎีที่จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้ (Strauss; & Corbin. 1990, 1998; citing Strauss; & Glaser. 1965) ดังนั้น การศึกษาเรื่องนี้จะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่จะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นักพัฒนาชุมชน ผู้วิจัย ตลอดจนนักวิเคราะห์นโยบายและแผนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเด็นการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศ สามารถพัฒนากลยุทธ์ แนวทางและวิธีการในส่งเสริมและผลักดันกระบวนการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวที่อาศัยพื้นฐานการดำเนินการตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนจากฐานราก การพึ่งพาตนเองซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญและจำเป็นที่สุดสำหรับอนาคตที่มั่นคง ซึ่งจะต้องอาศัยกระบวนการศึกษาวิจัย และการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่อง ค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นตอน รวมถึงเป็นการระเบิดจากภายในมากกว่าผลักดันจากภายนอกตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้นเอง

พื้นที่ศึกษา และหลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ศึกษาที่มีความครอบคลุมตามประเด็นการศึกษาทั้งหมดในครั้งนี้จะนำไปสู่การสร้างความรู้ ทฤษฎีและความเป็นจริงเกี่ยวกับการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งหมดโดยกำหนดหลักเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา ดังนี้

1. หลักเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกพื้นที่เข้าสู่กระบวนการศึกษา (Inclusion Criteria)

1.1 มีรูปแบบของพื้นที่ กิจกรรม การจัดการและการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สามารถนำเสนอต่อสาธารณะได้

1.2 เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถจัดการการท่องเที่ยวได้ด้วยคนในชุมชนเอง มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยมีระบบและกลไกในการจัดการที่ชัดเจน เช่น มีกลุ่มท่องเที่ยวเป็นการเฉพาะเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

1.3 ยึดแนวทางการบริหารจัดการและการดำเนินการภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.4 เป็นชุมชนที่มีประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวในชุมชน อย่างน้อย 10 ปี ขึ้นไป

1.5 เป็นชุมชนที่มีปัจจัยพื้นฐาน และมีศักยภาพในการพัฒนาบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนของตนเอง เพื่อให้การต้อนรับนักท่องเที่ยว เช่น มีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และสามารถดึงดูดความสนใจของกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว หรือ ผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน เรียนรู้การปฏิบัติต่างๆ ของชุมชน

1.6 มีการทำการตลาดตามความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตรวจสอบจากชุมชนมีตลาดเพื่อขายผลิตภัณฑ์ที่ผลิตในชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน และลดรายจ่ายจากการนำสินค้าที่ผลิตในชุมชนไปขายยังพื้นที่อื่น

1.7 เป็นชุมชนที่จัดทำข้อมูลนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เพื่อการท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจน เพื่อสื่อถึงเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับภาวะวิกฤติโลก ด้านพลังงานทางเลือก วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นไปตามข้อกำหนดที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ใช้เป็นข้อมูลในการพิจารณาตัดสินในเบื้องต้น

1.8 มีคนที่สามารถสื่อเรื่องราวของชุมชนต่อสาธารณะได้อย่างชัดเจนทั้งในด้านพลังคุณค่าและความสุข ในการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2. หลักเกณฑ์สำหรับคัดพื้นที่ออกจากกระบวนการศึกษา (Exclusion Criteria)

2.1 ชุมชนที่ขาดหลักเกณฑ์ตามข้อ 1 ทุกข้อ

2.2 ชุมชนไม่เต็มใจ หรือไม่ให้ความร่วมมือในระหว่างการศึกษาวิจัย แม้ว่าจะมีข้อมูลชุมชนจำนวนหนึ่งที่บ่งบอกว่าชุมชนพื้นที่ตัวอย่างเป็นชุมชนที่ดำเนินกิจการท่องเที่ยวในชุมชนบน

พื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นเรื่องของการได้มาซึ่งรายได้และเป็นนวัตกรรมเชิงรูปแบบการบริหารจัดการ ดังนั้น หากชุมชนในลำดับที่ถูกคัดเลือกเข้าสู่กระบวนการศึกษาไม่ต้องการเป็นผู้มีส่วนร่วมกับการศึกษาก็สามารถกระทำได้ โดยที่ผู้วิจัยจะใช้พื้นที่ตัวอย่างในลำดับถัดไปเข้าสู่กระบวนการศึกษาแทน

เบื้องต้นผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และพยายามสืบค้นแหล่งข้อมูลชุมชนท่องเที่ยวจากหลายๆ ฐานการทำงานที่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาข้างต้น อาทิ ฐานข้อมูลจากการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Thailand Tourism Awards) ที่มีการจัดการประกวดไปเมื่อปี พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมา เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 ดำเนินการโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยมีกลุ่มเป้าหมายชุมชนจากทั่วประเทศ จำนวนมากกว่า 180 แห่ง เสนอชื่อเข้าร่วมประกวดรางวัลชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยว ในรางวัล “ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว” และมีที่ผ่านการคัดเลือกเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 62 ชุมชนประกอบด้วย

ภาคกลางและกรุงเทพฯ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านมอญ บางกระดี่ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรเขตหนองจอก ตลาดน้ำคลองลัดมะยม (กรุงเทพฯ) กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลห้วยแร้ง ชุมชนบ้านน้ำเขียว ชุมชนรักษ์คลองบางพระ ชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก (ตราด) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์ (นครปฐม) กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านพุเข็ม (เพชรบุรี) ชุมชนหมู่บ้านคูบัว ชมรมไท-ยวน (ราชบุรี) ชุมชนบ้านจ่ารุง (ระยอง) ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีตำบลห้วยขุนราม (ลพบุรี) ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ชุมชนตลาดโบราณพัฒนาการท่องเที่ยว บางพลี (สมุทรปราการ) ศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์บ้านบางพลับ (สมุทรสงคราม) ศูนย์ต้อนรับนักท่องเที่ยว บ้านหัวหาด วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คลองโคลน โฮมสเตย์ท่าคา (สมุทรสงคราม) หมู่บ้านเบญจรงค์ อบต.ดอนไก่ดี (สมุทรสาคร) บ้านต้นตาล (สระบุรี) โฮมสเตย์บ้านท่าข้าม (สิงห์บุรี) โฮมสเตย์เรือนไทย บ้านบางแม่หม้าย สามชุกตลาด 100 ปี หมู่บ้าน Otop บ้านวังทอง บ้านวังหลุมพอง บ้านหนองบัว (สุพรรณบุรี) ศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า (อ่างทอง)

ภาคเหนือ ได้แก่ ศูนย์ประสานงานผู้นำเที่ยวชุมชนและโฮมสเตย์ ชุมชนชาวจีนดอยแม่สลอง (เชียงราย) บ้านถวาย กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กำปอง ชุมชนศูนย์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แม่กลางหลวง ชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่ง (เชียงใหม่) บ้านหาดผาชน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (น่าน) กลุ่มชุมชนคนรักป่าตำบลหนองแม่นา (เพชรบูรณ์) กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนบ้านห้วยอี ชุมชนบ้านห้วยตองก้อ ชุมชนบ้านจาโป้ ชุมชนบ้านแม่ละนา (แม่ฮ่องสอน) หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านป่าเหมี้ยง (ลำปาง) บ้านทาป่าเปา (ลำพูน)

ภาคใต้ ได้แก่ ชุมชนบ้านเกาะกลาง (กระบี่) ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ ชมรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าต้นน้ำพะโต๊ะ (ชุมพร) กลุ่มทะเลหมอกกรุงชิง กลุ่มประมงชายฝั่งรักบ้านเกิด (นครศรีธรรมราช) ชมชนท่องเที่ยวทรายขาว (ปัตตานี) ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกาะยาวน้อย ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ (พังงา) กลุ่มมุสลิมโฮมสเตย์ (ระนอง) ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกาะยอ (สงขลา) กลุ่มการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก (สตูล) กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านถ้ำผิง ชุมชนลีเล็ดน้ำเที่ยว (สุราษฎร์ธานี)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ หมู่บ้าน OVC บ้านโนน ชุมชนวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง (กาฬสินธุ์) โฮมสเตย์บ้านปราสาท บ้านบุไทร โฮมสเตย์กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูล บ้านหนองไขห้วย โฮมสเตย์ (นครราชสีมา) หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม บ้านโคกเมือง (บุรีรัมย์) หมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู หมู่ 1,2 (มุกดาหาร) หมู่บ้านช้าง (สุรินทร์) ป่าพื้นบ้าน-อาหารชุมชน กลุ่มโฮมสเตย์บ้านสีกายเหนือ (หนองคาย) บ้านห้วยเตือเหนือ(หนองบัวลำภู)

จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลชุมชนที่มีข้างต้น ไปทำการกลั่นกรองเพื่อให้ได้ข้อมูลชุมชนที่มีคุณลักษณะความสอดคล้องกับหลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่เข้าสู่กระบวนการศึกษา โดยนำข้อมูลทั้งหมดไปเปรียบเทียบกับข้อมูลของ สำนักงาน กปร. ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานทั้งระบบที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำริต่างๆ รวมทั้ง สำนักงาน กปร. ยังเป็นหน่วยงานที่จัดให้มีการประกวดผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ซึ่งหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายสำคัญสำหรับการประกวดในครั้งนี้ 2 นั่นคือ กลุ่มชุมชนที่น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การบริหารจัดการชุมชน และคนในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และยั่งยืน รวมทั้งการเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลของทั้ง 2 หน่วยงาน มาทำการวิเคราะห์ และเปรียบเทียบข้อมูลดังกล่าวร่วมกับฝ่ายเลขานุการในคณะกรรมการจัดการประกวดผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อหาความเหมือนของชุมชนที่มีคุณลักษณะโดดเด่น ชัดเจนในทั้ง 2 ด้าน (การท่องเที่ยว และการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้) และทำการคัดเลือกให้เหลือ 3 ชุมชน ใน 3 ภูมิภาคของประเทศไทย และมีผลการคัดเลือกชุมชนที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับหลักเกณฑ์การศึกษาในเรื่องนี้ จำนวน 3 พื้นที่ที่กำหนด คือ ภาคเหนือ คัดเลือก บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลาง คัดเลือก บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และ ภาคใต้ คัดเลือก บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

นอกจากนี้ ยังได้ประสานข้อมูลจากสถาบันการท่องเที่ยวต่างๆ หรือ หน่วยงานสนับสนุน การศึกษาวิจัยในประเด็นการท่องเที่ยว เช่น สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รวมถึง สถาบันการศึกษาต่างๆ ที่มีการจัดการเรียนการสอนในวิชาการท่องเที่ยว เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยรังสิต และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากส่วนหลัง มีข้อมูลชุมชนการท่องเที่ยวตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่แตกต่างกัน

มากนัก ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลดังกล่าวที่ได้ไปใช้ในการตรวจสอบซ้ำของข้อมูล เพื่อเป็นการคัดเลือกพื้นที่การศึกษาจำนวน 3 พื้นที่ ตามเป้าหมายของการศึกษาเรื่องนี้

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว ผู้วิจัยได้ไปสำรวจและศึกษาข้อมูลในพื้นที่จริงเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท่องเที่ยวเพิ่มเติม เพื่อเป็นต้นแบบของข้อมูลและประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินการของชุมชนที่นำไปสู่การยอมรับของคนในท้องถิ่น ตลอดจนหน่วยงานทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลางเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท่องเที่ยว ณ บ้านจำรุง ตำบลเนินพระ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยกระบวนการของชุมชนมุ่งเน้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการค้นหาศักยภาพของการท่องเที่ยวภายในชุมชนเป็นลำดับแรก มีเป้าหมายเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นเพื่อจูงใจให้เยาวชนและคนในชุมชนกลับคืนถิ่น ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้

นอกจากนี้ จากการได้พูดคุยและสนทนากับแกนนำชุมชน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องจำนวนหนึ่ง ผู้วิจัยพบว่าชุมชนที่สามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนของตนเองได้เป็นอย่างดีและมีศักยภาพที่จะนำมาใช้ในการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบนั้น จะต้องมีความรู้ของชุมชนที่มีความแตกต่างจากชุมชนทั่วไปอื่นๆ ทั้งในเรื่องของการสร้างความพร้อมของชุมชน การเตรียมการ การมีส่วนร่วม และกระบวนการพัฒนาที่เป็นไปอย่างมีขั้นมีตอน มีบทเรียนทั้งที่สำเร็จและไม่สำเร็จ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ “คน ทรัพยากรภายในชุมชน (ทุนของชุมชน) และการบริหารจัดการในชุมชน” ซึ่งล้วนแต่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไปของคนในชุมชนจนทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการดำเนินการได้ด้วยตนเองและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนในระดับเข้มแข็งได้

ทั้งนี้ มีประเด็นที่มีความน่าสนใจและผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบในการเก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในพื้นที่อื่นๆ เช่น พัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร คนในชุมชนมีการรับรู้เข้าใจและให้ความหมายในรูปแบบและการดำเนินการนั้นๆ อย่างไรบ้าง การบริหารจัดการทรัพยากรภายในชุมชนทั้งที่เป็นทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมอย่างไร ลักษณะทางกายภาพ และวัฒนธรรมของชุมชนมีส่วนอย่างไรต่อการกำหนดรูปแบบและแนวทางการท่องเที่ยว ตลอดจน โครงสร้างทางสังคมมีบทบาทอย่างไรต่อการส่งเสริมและผลักดันกระบวนการทำงานของชุมชนให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องจนประสบความสำเร็จ เป็นต้น

วิธีการและขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research methodology) เก็บข้อมูลในปรากฏการณ์จริงเพื่อวิเคราะห์และนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากข้อมูลที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์จริง โดยกำหนดวิธีการวิจัย ดังนี้

1. พื้นที่ในการศึกษา (Field) การเลือกพื้นที่ศึกษาอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) ซึ่งมีหลักการสำคัญคือเป็นพื้นที่ที่สอดคล้องและตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ปัญหาวิจัยและกรอบแนวคิดในการวิจัย สำหรับการคัดเลือกกลุ่มผู้มีส่วนร่วมได้ใช้การคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนละ 8 คน เท่ากัน รวมทั้งสิ้น 24 คน

2. การเก็บข้อมูล (Data Collection) ใช้วิธีการในการศึกษาวิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก ได้แก่

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหลักแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยมีประเด็นคำถามหลักครอบคลุมคำถามการวิจัย และคำถามสามารถเพิ่มเติมได้ตามการสัมภาษณ์ที่เกิดขึ้น

2.2 การจดบันทึก (Field note) เป็นการบันทึกบริบทสภาพแวดล้อมของชุมชน รวมถึงวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชุมชน และโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้นๆ

2.3 การสังเกต (Observation) โดยการเข้าไปอยู่ในสนามที่ศึกษาบางโอกาสเพื่อทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในการศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ ความเชื่อ การดำเนินชีวิตต่างๆ

2.4 แบบสอบถามการวิจัย (Survey) เพื่อเก็บข้อมูล ดังนี้

2.4.1 ลักษณะทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับเพศ อายุ ศาสนาที่นับถือ การศึกษา สถานะ ภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (เดิม) ภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (ปัจจุบัน) และการประกอบอาชีพ

2.4.2 ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ท้องที่เยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย ที่พักของตนเองเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขนาดที่พัก ประสบการณ์ที่ดำเนินการ รายได้เฉลี่ยต่อเดือนเฉพาะส่วนการท่องเที่ยว การได้รับความช่วยเหลือ หรือ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ และการประเมินความพึงพอใจในภาพรวมของการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการพัฒนาชุมชน

2.5 การศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) เอกสารต่างๆ ที่จะใช้ในการวิเคราะห์นั้นมีอยู่หลายรูปแบบนับตั้งแต่หนังสือพิมพ์ ทะเบียนประวัติ จดหมายติดต่อกับหรือ อาจจะเป็นจดหมายติดต่อบริษัทหน่วยงานหรือภายในหน่วยงาน บันทึกข้อความทำจดหมาย จดหมายเหตุบันทึกประจำวัน โดยมีวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6 การสืบค้นข้อมูลที่เป็นการทำของพื้นที่การศึกษาทั้ง 3 แห่ง ทั้งที่ดำเนินการจากหน่วยงานของรัฐเผยแพร่ผ่านการทำสื่อบุคคล อาทิ บ้านจำรุง ได้แก่ บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก และ บ้านจำรุงโฮมสเตย์ เป็นต้น ส่วนของบ้านเกาะพิทักษ์ เช่น เทียวไทยไม่ตกยุค ตอนเกาะพิทักษ์ จังหวัดชุมพร และ ฉันทรักเกาะพิทักษ์ เป็นต้น ส่วนของบ้านแม่กำปอง เช่น โฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง และทุ่งแสงตะวัน ตอน แอ่วแม่กำปอง เป็นต้น

3. ขั้นตอนการวิจัย (Procedure) ขั้นตอนตามที่กำหนดด้านล่างนี้ จะเป็นเสมือนแนวทางสำหรับผู้วิจัยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน ดังต่อไปนี้

3.1 ผู้วิจัย จะดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และดำเนินการคัดเลือกพื้นที่เพื่อการศึกษาจำนวนหนึ่ง โดยให้แต่ละพื้นที่ความแตกต่างกันให้มากที่สุดทั้งในเชิงกายภาพและกิจกรรมการดำเนินการภายในชุมชน ทั้งนี้ โดยแบ่งเป็นภูมิภาคของประเทศไทย 5 ภูมิภาค คือ เหนือ กลางและตะวันออก ตะวันออกเฉียงเหนือ ใต้ และกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นไปตามหลักเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างของวิธีวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยจะจัดกลุ่มพื้นที่แยกเป็นประเภทต่างๆ จากนั้นผู้วิจัยร่วมกับฝ่ายเลขานุการในคณะอนุกรรมการจัดการประกวดผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีประสบการณ์การจัดการประกวดผลงานตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ศึกษาจำนวน 3 พื้นที่ ที่มีความโดดเด่นในด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวในชุมชนบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

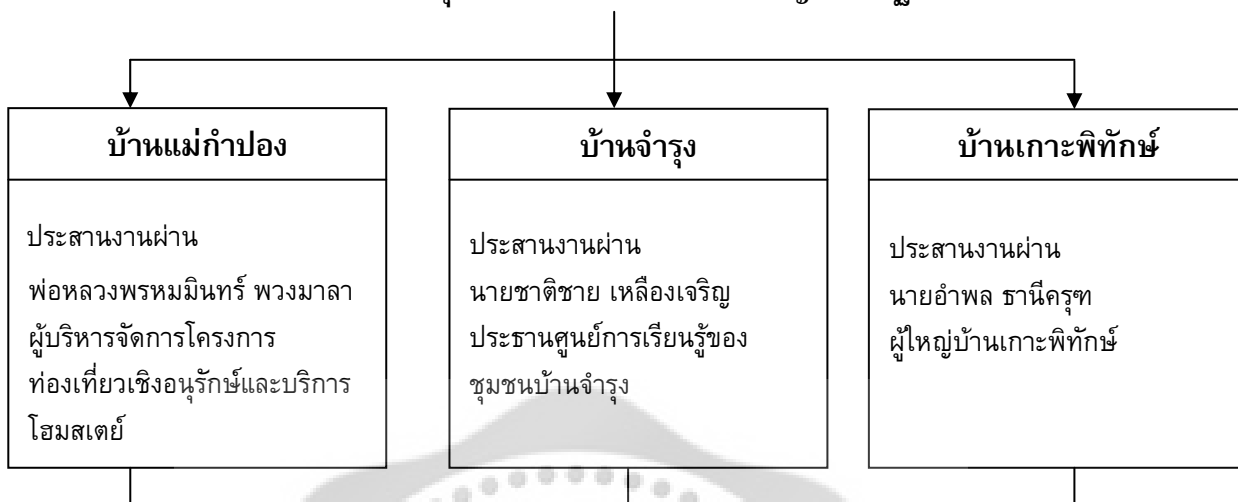
3.2 หลังจากที่ได้พื้นที่การศึกษาแล้ว ผู้วิจัย ได้จัดทำแผนปฏิบัติการเข้าสู่ภาคสนามซึ่งกำหนดไว้อย่างกว้างๆ เพื่อให้มีความคล่องตัวและยืดหยุ่นในการบริหารจัดการให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการ ในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้ประสานการทำงานไปยังแกนนำชุมชนทั้ง 3 แห่ง เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ภาคสนามของการวิจัยในครั้งนี้ อย่างไรก็ตาม การลงปฏิบัติงานในภาคสนามของผู้วิจัย จะกระทำใน 3 สถานะ โดยเป็นการเข้าพื้นที่ 3 ครั้งๆ ละ 2-4 วัน ดังนี้

สถานะของผู้วิจัย ที่เข้าสู่ภาคสนาม	ความคาดหวังของผู้วิจัย	ระยะเวลาใน การเข้าสู่ภาคสนาม
เข้าพื้นที่ในฐานะที่เป็น นักท่องเที่ยวนักที่สนใจเข้าเรียนรู้ กระบวนการทำงานของชุมชน ในด้านต่างๆ และเป็นผู้พัก อาศัยในฐานะนักท่องเที่ยว	เพื่อจะได้รับความรู้สึกที่ดี-ไม่ดี จากการต้อนรับ การให้บริการ ของเจ้าของบ้านทุกเรื่องตลอดที่ ใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนและเจ้าของ บ้าน	บ้านจำรุง: 3-4 ก.ค. 2554 บ้านแม่กำปอง: 11-12 ส.ค. 2554 บ้านเกาะพิทักษ์: 20-21 ก.ย. 2554
เข้าพื้นที่ในฐานะของผู้สนใจ ฝึกประสบการณ์การทำงาน ของชุมชนท่องเที่ยวตาม แนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง	เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ที่ดี – ไม่ดี รวมทั้ง โอกาสที่จะเข้าไป ดูแลและให้บริการโดยตรงแก่ นักท่องเที่ยวและผู้มาศึกษา ดูงานที่มาพัก ทั้งนี้ โดยมุ่งหวัง การเข้ามาในบทบาทของผู้ฝึก ประสบการณ์ จะได้รับความรู้สึก ประทับใจ ไม่ประทับใจ ทศนคติ ที่มีต่อคนในชุมชน และชุมชน	บ้านจำรุง: 9-11 ก.พ. 2555 บ้านแม่กำปอง: 10-12 เม.ย. 2555 บ้านเกาะพิทักษ์: 11-13 มิ.ย. 2555
เข้าพื้นที่ในฐานะของผู้วิจัย โดยตรง	เพื่อจัดเก็บข้อมูลตามกรอบ แนวทางการศึกษาวิจัยที่ได้ กำหนดไว้แต่แรก โดยใช้ เครื่องมือตามข้อ 3	บ้านจำรุง: 10-13 ส.ค. 2555 บ้านแม่กำปอง: 1-4 ก.ย. 2555 บ้านเกาะพิทักษ์: 20-23 ต.ค. 2555

การเข้าพื้นที่ในฐานะผู้วิจัยนั้น ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจะมีการร่วมวางแผนการดำเนินการศึกษาวิจัยร่วมกันทั้งในด้านพื้นที่การศึกษาและระยะเวลาที่เหมาะสมในการให้ข้อมูล ซึ่งการพบปะกันของทั้งสองฝ่ายในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายวัตถุประสงค์และกระบวนการศึกษาอย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่ง รวมถึง ประโยชน์ที่จะได้รับทั้งต่อตัวผู้วิจัย ประโยชน์ต่อชุมชน และประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้เกิดความมั่นใจ เกิดความภาคภูมิใจและสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ได้มากที่สุดและตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยผู้วิจัยจะเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาได้ซักถามทุกประเด็นที่เกิดความสงสัย หรือ ไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ และผู้วิจัยจะตอบทุกประเด็นข้อสงสัย หรือ ความไม่เข้าใจที่เกิดขึ้นในทันที

ทั้งนี้ โดยมีรูปแบบของการจัดเก็บข้อมูล สรุปได้ตามภาพ ต่อไปนี้

ผู้วิจัยติดต่อประสานงานโดยตรงไปยังแกนนำของชุมชนที่รับผิดชอบในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ประสานบ้านพักที่เป็นบ้านรับรองของผู้วิจัยในเดินทางไปศึกษาครั้งแรก และเป็นบ้านพักสำหรับการฝึกประสบการณ์ในครั้งที่ 2

ประสานต่อยังกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ทุกกลุ่มในชุมชน เพื่อศึกษาดูงานและเรียนรู้กระบวนการทำงานของกลุ่มบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน

เรียนรู้ในกลุ่มสำคัญในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น และสืบค้นข้อมูลของผู้ที่เป็นแกนนำของชุมชนคนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์โดยตรง

วางแผนการจัดเก็บข้อมูล และคัดเลือกกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่สามารถให้ข้อมูลได้ในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ทั้งในกลุ่มกรรมการ และกลุ่มบ้านพัก

3.3 ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสำรวจและแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง พร้อมทั้งทำการอัดเทปบันทึกบทสัมภาษณ์ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ผู้วิจัยจะขออนุญาตจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยอีกครั้งด้วยวาจา สำหรับระยะเวลาการสัมภาษณ์ จะใช้เวลาเฉลี่ยประมาณ 1-2 ชั่วโมง/ครั้ง และภายหลังการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะทำการบันทึกภาคสนาม (field note) ด้วยตัวของผู้วิจัยเองทุกครั้ง ผู้วิจัยจะยืนยันการปกป้องข้อมูลของผู้มีส่วนร่วมว่าเป็นความลับในการวิจัยทุกครั้ง

3.4 ข้อมูลสำคัญสำหรับการสัมภาษณ์ในครั้งแรก ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการถามคำถามที่เกี่ยวกับการศึกษาจากแบบสำรวจ (ภาคผนวก ก) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ตามภาคผนวก ข ที่ผู้วิจัยเตรียมไว้

3.5 ผู้วิจัยจะมีของที่ระลึกมอบให้แก่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคนในครั้งที่ 3 ภายหลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ รวมถึง เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการแสวงหาข้อมูลในพื้นที่ ทั้ง 3 พื้นที่แล้ว ผู้วิจัยจะมอบของขวัญแทนคำขอบคุณให้กับแกนนำของชุมชนที่เป็นผู้ประสานงานทั้งหมดของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

3.6 ผู้วิจัยนำบทสัมภาษณ์มาถอดเทปทั้งหมดด้วยตัวเอง โดยพยายามคงไว้ซึ่งภาษาที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยใช้ในการสัมภาษณ์ให้มากที่สุด สำหรับบางคำที่สื่อสารออกมาแล้ว อาจจะทำให้ผู้อ่านไม่เข้าใจความหมายของคำนั้นๆ หรือ อาจตีความเป็นความหมายอย่างอื่นๆ และนำไปสู่ความไม่เข้าใจที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจะดำเนินการ ดังนี้

3.6.1 วงเล็บความหมายของอักษรย่อทุกตัว ที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยใช้ในการสัมภาษณ์

3.6.2 วงเล็บคำนาม หรือ คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยใช้ในการสัมภาษณ์ เพื่อให้เข้าใจว่าบุคคลที่ผู้มีส่วนร่วมหมายถึงใคร เพื่อจะได้เชื่อมโยงเหตุการณ์ สถานที่ เวลา และบุคคลที่เกี่ยวข้องในการวิจัยได้ทั้งหมด และ

3.6.3 คำศัพท์ที่เป็นภาษาพื้นเมืองของท้องถิ่น หรือ พื้นที่ จะใช้เชิงอรรถในการอธิบายความหมายไว้พอสังเขป) จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาจัดระเบียบให้อยู่ในรูปแบบของตารางข้อมูลการถอดเทปสัมภาษณ์ ดังตัวอย่าง เช่น พ่อหลวงของแผ่นดิน หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

โดยมีตัวอย่างของการให้ความหมายต่ออักษรย่อ ดังนี้

<p>ผู้สัมภาษณ์ : หน้าที่ของผู้นำชุมชนจะต้องประสานแต่ละกลุ่มให้ขับเคลื่อนไปด้วยกันได้</p>	
<p>ผู้ให้สัมภาษณ์ : ...ต้องมีส่วนร่วมให้มาก ความคิดก็ต้องร่วม ไม่งั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ แล้วก็มี สธ. (กระทรวงสาธารณสุข) เกษตร. (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) มหาไทย (กระทรวงมหาดไทย) เข้ามาช่วยในกิจกรรม 4 กระทรวงหลัก มี พช. (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดระยอง) ท่องเที่ยว (สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดระยอง) เข้ามา...</p>	<p>ตัวอย่างการใช้คำ เติมแทนคำย่อใน บทสัมภาษณ์</p>

หรือ ตัวอย่างของการให้ความหมายต่อคำนาม หรือ คำสรรพนาม ที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเลือกใช้ ดังนี้

<p>ผู้สัมภาษณ์ : กระบวนการที่ทำให้คนเห็นทุนตนเอง เราทำอะไรครับ กระบวนการความคิดคนผมคิดว่ามันเปลี่ยนอยาก</p>	
<p>ผู้ให้สัมภาษณ์ : ใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือ กิจกรรมอะไรบ้าง โฮมสเตย์ ไอ้กิจกรรม 12 เรื่อง (กลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนของบ้านจำรุง เช่น กลุ่มแปรรูปอาหาร...) จึงเป็นเครื่องมือ ไอ้กิจกรรม 12 เรื่อง จึงเป็นเครื่องมือทันที พวกมันลุกขึ้นมาทำโฮมสเตย์ทุกคนจะร้องอาการอย่างเดียวกันหมดในยุคแรก ไม่มีน้ำร้อน น้ำอุ่น ไม่มีมุ้งลวด บ้านไม่ได้ปูกระเบื้อง ส้วมไม่มีชักโครก ประปาก็ไม่มีใช้น้ำบ่อ บทสรุปว่าทำไม่ได้ ใครจะมาพักแบบนี้ใช้ไม่ละ เรบอกว่าจะไม่จริงผมก็บอกว่าผมไปดูมาแล้ว ไอ้โฮมสเตย์นะเท่าที่อ่านหนังสือบ้าง ไปเห็นจากสื่อบ้าง พักพวกเล่าให้ฟังบ้างนะ มันมีคนชอบเที่ยวแบบชาวบ้านถ้าชอบแบบชาวบ้าน วันนี้นะประเทศไทยมันยังมีน้อย...</p>	<p>ตัวอย่างการใช้ คำอธิบายแทนคำ เฉพาะผู้วิจัย และ ผู้มีส่วนร่วมในการ วิจัยเข้าใจในบท สัมภาษณ์เท่านั้น</p>

เมื่อได้ดำเนินการจัดตารางการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์เสร็จสิ้นแล้ว จากนั้น ผู้วิจัยจะจัดทำเป็นเอกสาร 2 ชุด เพื่อเตรียมการวิเคราะห์ข้อมูล โดยข้อมูลชุดแรก ผู้วิจัยจะดำเนินการทบทวนข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ด้วยตนเอง และข้อมูลอีกหนึ่งชุด กรรมการที่ปรึกษาปริญญาโทนิพนธ์การวิจัย (อ.ดร.วรรณวดี เนียมสกุล) ในฐานะผู้มีความรู้การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล จะเป็นผู้ดำเนินการให้รหัส เพื่อร่วมวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการวิเคราะห์แบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (grounded theory method) เมื่อได้ผลการวิเคราะห์เบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยได้นำสาระของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไปตรวจสอบกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยอีกครั้ง (member checking) โดยการส่งเข้าทาง E-mail Address ของแกนนำแต่ละคน และผู้วิจัย จะได้สอบถามความเห็นต่างๆ ที่มีต่อ

กรอบของข้อมูลจากการวิเคราะห์ว่ามีความสมบูรณ์ ครบถ้วน ถูกต้อง และการเพิ่มเติม หรือปรับเปลี่ยนในสาระที่ไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ผ่านทางโทรศัพท์มือถือของแกนนำ 3 ท่าน ใน 3 ชุมชน ภายหลังจากที่แกนนำ ทั้ง 3 พื้นที่ ได้อ่านข้อมูลครบถ้วนแล้ว

ทั้งนี้ ในการเก็บข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์จะมีเพียงผู้วิจัยเพียงผู้เดียวที่สามารถเรียกข้อมูลขึ้นมาใช้ได้ เพราะจะมีการตั้งชั้นความลับของข้อมูลในไฟล์เอกสารทั้งหมด มีการตั้งรหัสการเปิดทุกครั้ง ทั้งนี้ ภายหลังจากการใช้ข้อมูลดิบ ได้แก่ เทปบันทึก และไฟล์แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจะดำเนินการทำลาย หรือ ลบไฟล์ข้อมูลทิ้งโดยถาวร

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory method) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การเปิดรหัส (open coding) ผู้วิจัยจะทำการเปิดรหัสให้ได้มากที่สุด การเปิดรหัสเป็นไปแบบประโยคต่อประโยค หรือ ย่อหน้าต่อย่อหน้าโดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1.1 การเปิดรหัสตามข้อมูลที่ได้จากบทสัมภาษณ์ (substantive code) เป็นการเปิดรหัสโดยผู้วิจัยพยายามใช้ภาษาของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยให้มากที่สุด เป็นการหาสาระของบทสัมภาษณ์ว่าเป็นอย่างไรในแต่ละบรรทัดหรือแต่ละย่อหน้า

1.2 การเปิดรหัสตามข้อบ่งชี้ทางทฤษฎี (theoretical code) เป็นการเปิดรหัสขั้นที่ 2 หลังจากเปิดรหัสระดับต้น (Substantive code) หมดแล้ว การเปิดรหัสขั้นตอนนี้จะขึ้นอยู่กับความไว หรือ ความรู้ทางทฤษฎี หรือแนวคิดของผู้วิเคราะห์ ดังนั้น ผู้วิจัยต้องศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มความไวต่อมโนทัศน์ (concept) จากข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบความคงที่ในการเปิดรหัส (constant comparative method) ในแต่ละหน่วยข้อมูลไม่ว่าจะเป็นภายในบทสัมภาษณ์เดียวกัน และระหว่างบทสัมภาษณ์ ดังตัวอย่างเช่น..

<p>ผู้สัมภาษณ์ : กระบวนการที่ทำให้คนเห็นทุนตนเอง เราทำอย่างไรครับ กระบวนการความคิดคนผมคิดว่ามันเปลี่ยนอยาก</p>	<p>การให้รหัส</p>
<p>ผู้ให้สัมภาษณ์ : ใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือ กิจกรรมอะไรบ้าง โฮมสเตย์ 12 เรื่อง (กลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนของบ้านจำรุง เช่น กลุ่มแปรรูปอาหาร...) จึงเป็นเครื่องมือโฮมสเตย์ 12 เรื่อง จึงเป็นเครื่องมือทันที</p> <p>พากันลุกขึ้นมาทำโฮมสเตย์ทุกคนจะร้องอาการอย่างเดียวกันหมดในยุคแรก ไม่มีน้ำร้อน น้ำอุ่น ไม่มีมุ้งลวด บ้านไม่ได้ปูกระเบื้อง ส้วมไม่มีชักโครก ประปาก็ไม่มีใช้น้ำป่อ</p> <p>บทสรุปว่าทำไม่ได้ ใครจะมาพักแบบนี้ใช้ใหม่ละ</p> <p>เราบอกว่าไม่จริงผมก็บอกว่าผมไปดูมาแล้วโฮโฮมสเตย์นะเท่าที่อ่านหนังสือบ้าง ไปเห็นจากสื่อบ้าง พรรคพวกเล่าให้ฟังบ้างนะ มันมีคนชอบเที่ยวแบบชาวบ้านถ้าชอบแบบชาวบ้าน วันนี้นะประเทศไทยมันยังมีน้อย...</p>	<p>กิจกรรมในชุมชนในฐานะเครื่องมือของการพัฒนา (12 เรื่อง คือ...)</p> <p>ความรู้สึกเมื่อรู้ว่าตนเองจะต้องทำโฮมสเตย์</p> <p>ความคิดเชิงต่อต้านของกลุ่มคนที่เห็นว่าทำแล้วไม่สำเร็จ</p> <p>การให้เหตุผลในเชิงบวก เพื่อจูงใจให้คนสนใจมาทำ</p>
<p>การให้รหัสจากบทสัมภาษณ์</p>	<p>การให้รหัสทางทฤษฎี</p>
<p>กิจกรรมในชุมชนในฐานะเครื่องมือของการพัฒนา (12 เรื่อง คือ...)</p> <p>ความรู้สึกเมื่อรู้ว่าตนเองจะต้องทำโฮมสเตย์</p> <p>ความคิดเชิงต่อต้านของกลุ่มคนที่เห็นว่าทำแล้วไม่สำเร็จ</p> <p>การให้เหตุผลในเชิงบวก เพื่อจูงใจให้คนสนใจมาทำ</p>	<p>กระบวนการรวมกลุ่ม (Group Process)</p> <p>ความไม่พร้อมของชุมชน (Readiness)</p> <p>การต่อต้าน (Resistance)</p> <p>การให้การสนับสนุน/กำลังใจ/ข้อมูล (Supportive)</p>

2. การสร้างหัวข้อ (category) เมื่อเปิดรหัสทั้ง 2 ระดับข้างต้นเสร็จแล้ว ผู้วิจัยพิจารณาจัดหมวดหมู่ของรหัสที่มีความคล้ายกัน หรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่ง (shared attribute) ไม่ว่าจะเป็น บริบท (context) เงื่อนไข (condition) หรือผลลัพธ์ (consequences) ซึ่งสิ่ง

เหล่านี้จะทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นกระบวนการ (process) ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตตั้งแต่เริ่มแรกที่เป็นจนถึงปัจจุบัน

3. การเปิดรหัสสัมพันธ์ (axial coding) ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างหัวข้อต่างๆ ตามคุณสมบัติ บริบท เงื่อนไขและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิด มิติ (dimension) ระหว่างหัวข้อ และทำให้เกิดหัวข้อใหญ่ (category) และหัวข้อย่อย (subcategory) ตลอดจน หัวใจของสาระของปรากฏการณ์นั้นๆ (central concept)

4. การบูรณาการข้อมูลที่จัดกลุ่มแล้วให้เป็นเรื่องราวที่มีความหมาย (Selective Coding) เป็นการนำเอาข้อมูลที่จัดกลุ่มเป็นประเภทแล้วในขั้น axial coding มาบูรณาการเข้าให้เป็นเรื่องเป็นราว โดยอาศัยความสัมพันธ์ของมโนทัศน์หรือหัวข้อย่อยที่ได้จากขั้น axial coding เป็นแนวทาง ในขั้นนี้ผู้วิจัยสามารถสร้างข้อเสนอหรือญัตติทางทฤษฎี (proposition) หรือสมมติฐาน สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาข้อเสนอและสมมติฐานนี้จะต้องผ่านการตรวจสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีอยู่หรือถ้าจำเป็นก็อาจจะรวบรวมข้อมูลใหม่ เพื่อมาตรวจสอบและปรับปรุงสมมติฐาน/ทฤษฎีที่ได้นั้นเป็นการเฉพาะ การปรับปรุงและการตรวจสอบสมมติฐาน/ทฤษฎีทำสลับกันไปเรื่อยๆ จนกว่าสมมติฐาน/ทฤษฎีที่สร้างขึ้นนั้นจะถึงจุดอิ่มตัว (theoretical saturation) ดังกล่าวแล้วข้างต้น

5. นำหัวข้อ (category) และหัวข้อย่อย (subcategory) ไปตรวจเช็คกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยอีกครั้ง

6. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับเงื่อนไข บริบท ความสัมพันธ์และกระบวนการของปรากฏการณ์ โดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนที่ดำเนินการตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

7. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิด ทฤษฎี โดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) และสร้างทฤษฎีจากข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงต่อไป

โดยการจัดทำแผนผังการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามแนวคิดของ Strauss และ Corbin (1990) กำหนดไว้ โดยแผนผังจะต้องประกอบด้วย การแสดงข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากข้อมูลในพื้นที่ และการจัดลำดับความสัมพันธ์ของข้อมูลผ่านการเชื่อมโยงที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย กรอบข้อมูลหมวดหลัก (Core Category) ข้อมูลย่อย (Subcategory) เงื่อนไข (Condition) กลยุทธ์และการปฏิสัมพันธ์ต่างๆ (Action/Interaction Strategies) เงื่อนไขของ

ความสำเร็จ (Intervention Condition) ผลที่เกิดขึ้น (Consequence) และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (เงื่อนไข (Casual Condition)

ทั้งนี้ ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น นอกจากนำวิธีการวิเคราะห์ตามแบบของ Grounded Theory Methodology มาใช้แล้ว ผู้วิจัย ได้นำกรอบแนวคิดทฤษฎีมาใช้ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ รวมถึง การให้ความหมายในแง่มุมต่างๆ ผ่านทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่สามารถเสริมสร้างความเข้าใจในประเด็นการศึกษาได้ชัดเจน และลุ่มลึกมากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนการวิจัยที่ต้องการการอธิบายอย่างสูง อาทิ ความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี (theoretical sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ (constant comparative analysis) การกำหนดรหัสและกลุ่มของข้อมูล (coding and categorizing the data) การสร้างแผนภาพและบันทึกทางทฤษฎี (theoretical memo and diagrams) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature as a source of data) และการบูรณาการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (nitration of theory) รวมถึง แนวคิดและทฤษฎีอย่างเช่น นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ทฤษฎีระบบทางสังคม (Talcott's Social System Theory) และแนวคิดฮาบิตัส (Concept of "Habitus") เพื่อให้เกิดความเข้าใจในมุมมองที่มีความหลากหลายแต่มีความชัดเจนลุ่มลึกในแง่ของการทำความเข้าใจและอธิบายจนเกิดภาพความจริงของปฏิบัติการต่างๆ รวมทั้ง ทฤษฎีอื่นๆ ที่จะนำมาใช้เมื่อได้รับข้อมูลจากในพื้นที่ และมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับทฤษฎีที่มีได้กล่าวถึงมาแต่แรกเพื่อจะทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือในเชิงทฤษฎีมากขึ้น

ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Trustworthiness of the Study)

ผู้วิจัยได้ใช้กลยุทธ์การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของงานวิจัยตามที่ลินคอร์นและกรูบา (Lincoln; & Guba: 1981) เสนอแนะไว้ เพื่อเป็นหลักเกณฑ์และแนวทางสำหรับการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของงานวิจัย โดยผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญลำดับสูงต่อการสร้างมาตรฐานของงานวิจัยเชิงคุณภาพว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะนอกจากจะสะท้อนถึงความน่าเชื่อถือของงานวิจัยนั้นๆ ได้มาก หรือ น้อยเพียงใดแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงจากปรากฏการณ์ที่จะศึกษาด้วยคำอธิบายตามเหตุและผลในเชิงทฤษฎีได้อย่างถูกต้อง โดยทั้ง 4 รูปแบบ ประกอบด้วย คุณค่าของความจริง (Truth Value) ความสามารถในการนำไปใช้ (Application) ความเชื่อมั่น (Consistency) และความเป็นกลาง (Neutrality) ผู้วิจัย ได้นำมาใช้ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของงานวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นแนวทางการสร้างความน่าเชื่อถือของงานวิจัยให้กับงานวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

1. คุณค่าของความจริง (Truth Value)

คุณค่าของความจริงของงานวิจัยคุณภาพ หรือ ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ของงานวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ตามกระบวนการวิจัยแล้ว ส่งไปให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้ร่วมกันตรวจเนื้อหาและความถูกต้องของข้อมูล โดยเฉพาะการกล่าวถึงปรากฏการณ์

ความหมาย ความเข้าใจของปรากฏการณ์ต่างๆ ของงานวิจัยได้อย่างถูกต้อง เทียบตรงอย่างที่เป็นอยู่ตามมุมมองของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ที่เป็นผู้มีประสบการณ์โดยตรง ทั้งในฐานะผู้ปฏิบัติงาน และแกนนำ การทำงานในพื้นที่ โดยข้อมูลที่ได้จะช่วยให้ได้รับการยืนยันว่าเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึง หรือ ประสบการณ์ที่กล่าวถึงจริง ๆ และบุคคลที่ได้ประสบปรากฏการณ์นั้นโดยตรง เมื่อมาอ่านผลงานวิจัยแล้วตระหนักถึงประสบการณ์นี้ เมื่อเผชิญเหตุการณ์จริง เพื่อป้องกันความไม่เป็นกลางของข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกตามความรู้สึก ความคิดเห็นของตัวเอง ออกจากเรื่องราวที่ได้ยินเป็นประจำระหว่างการรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการกักเก็บความรู้สึกของตนเองออกจากข้อมูล

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้นำผลงานวิจัยที่ได้มาตรวจสอบกับตัวอย่างวิจัยในลักษณะ 3 เหล่า (Triangulation) จาก 3 พื้นที่ชุมชนที่มีความแตกต่างกันของลักษณะทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรม แต่หาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติเช่นเดียวกันภายใต้บริบทที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นรูปธรรมว่าความแตกต่างทางกายภาพ ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษานั้น ทำให้การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การปฏิบัติมีความแตกต่าง หรือ คล้ายคลึงกัน และอย่างไร

2. ความสามารถในการนำไปใช้ (Application)

การนำผลการวิจัยไปใช้ หรือไปอธิบายในกลุ่มประชากร หรือผู้มีประสบการณ์คล้ายกลุ่ม ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย แต่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างโดยตรงเป็นจุดมุ่งหมายของงานวิจัย ซึ่งเรียกว่า “ความเป็นสากลของงานวิจัย” (Generalization) ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของหลักการดังกล่าวอย่างมาก จึงได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกพื้นที่เข้าสู่กระบวนการศึกษา (Inclusion Criteria) และหลักเกณฑ์สำหรับตัดพื้นที่ออกจากกระบวนการศึกษา (Exclusion Criteria) ที่มีความเป็นรูปธรรมและสามารถจำแนกคุณลักษณะที่แตกต่างของชุมชนได้ในทันทีที่รับทราบข้อมูล เช่น ประสบการณ์การทำงานที่เข้มข้นมากกว่า 10 ปี ขึ้นไป รวมทั้ง การมีกลไกการบริหารจัดการงานพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอยู่ในรูปของกลุ่มท่องเที่ยวต่างๆ ในพื้นที่ และที่สำคัญ คือ การมีเครือข่ายการทำงานที่ชัดเจน ซึ่งจะทำให้ได้กลุ่มชุมชนที่เป็นไปตามเงื่อนไข และสามารถนำข้อค้นพบที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ให้สามารถดำเนินงานไปตามทิศทางของข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่องนี้ได้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นพื้นฐานว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่ผู้วิจัยศึกษานั้น สามารถเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด ดังนั้น ข้อมูลที่ได้มีการลำดับการเชื่อมโยงทั้งในเป็นบริบททางสังคม วัฒนธรรม เงื่อนไขการทำงาน กลยุทธ์และปฏิบัติต่างๆ รวมถึง เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน และผลที่ได้รับจากการทำงานตามกรอบแผนผังการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ซึ่งทั้งหมดนั้น ล้วนมาจากข้อมูลของชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดี ผลงานวิจัยที่ได้ จึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับประชากรกลุ่มที่ไม่ใช่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยของงานวิจัยได้ ซึ่งในการวิจัยคุณภาพการที่ผลงานวิจัยจะประสบความสำเร็จในความเป็นสากลต่อเมื่อผู้มีประสบการณ์คล้ายกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย เมื่ออ่าน

ผลงานวิจัยแล้วมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ตัวเองประสบ หรือ มีความเป็นไปได้ (Make Sense) สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือ ภายใต้อารมณ์นั้นๆ ได้

3. ความเชื่อมั่น (Consistency)

งานวิจัยเชิงคุณภาพเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ทำการอธิบายวิธีการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลของตนเองทุกขั้นตอนโดยละเอียด ไม่ว่าจะเป็นการเปิดรหัส (Open Coding) การหาหัวข้อ การบอกถึงการตัดสินใจต่อการกระทำต่างๆ โดยนำเสนอทั้งในเชิงการบรรยาย การทำแผนผังความคิด และตัวอย่างของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ซึ่งจะทำให้งานวิจัยเชิงคุณภาพได้รับความเชื่อมั่น เนื่องจากการมีขั้นตอนที่เป็นลำดับขั้น ชัดเจน จะทำให้ผู้วิจัยท่านอื่นเมื่อมาวิเคราะห์ข้อมูลชุดเดียวกัน และทำการวิเคราะห์ตามขั้นตอนที่ได้ระบุไว้แล้วได้ผลออกมาไม่แตกต่าง หรือไม่ขัดแย้งกัน รวมถึง การที่ผู้วิจัยได้บรรยายรายละเอียดในทุกขั้นตอนของ การตัดสินใจของตนเองให้ผู้อ่าน เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถทำตาม (Replicate) และได้ผลงานวิจัยที่ใกล้เคียง หรือไม่ขัดแย้งในปรากฏการณ์เดียวกัน

4. ความเป็นกลาง (Neutrality)

ความเป็นกลาง หรือ ความเป็นปรนัย (Objective) ของผลงานวิจัยเรื่องนี้ เกิดขึ้นได้จากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมด อย่างครบถ้วนทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่ลดการบั่นทอนต่อความเป็นปรนัยของข้อมูลนั่นเอง ตลอดจนเป็นการหลีกเลี่ยงอคติที่สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกขั้นตอนของการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเลือกกลุ่มตัวอย่าง หรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยการดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่ต้องมีความเป็นกลาง โดยไม่นำความคิด ทัศนคติส่วนตัวของผู้วิจัย เข้าไปปะปน รวมถึง ขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการอย่างระมัดระวังเกี่ยวกับความครอบคลุมของข้อมูลที่ได้รับ ด้วยการให้รหัสข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อไม่ละเลยทุกคำสนทนาของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และทวนข้อมูล พร้อมการให้รหัสของข้อมูลซ้ำไปซ้ำมาหลายครั้ง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการด่วนสรุปเร็วเกินไป จนข้อมูลทั้งหมดที่อ่านนั้นมีความอึมครึม

นอกจากนี้ การตัดสินใจต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการใน 2 ส่วน กล่าวคือ ทั้งในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลภายหลังจากที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแล้วเสร็จในแต่ละวัน โดยเปรียบเทียบเนื้อหาของข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ และเนื้อหาในเชิงทฤษฎีที่กล่าวถึงในเรื่องนั้นๆ และภายหลังจากเก็บข้อมูลแล้วเสร็จ ซึ่งได้มีการถอดเทปสัมภาษณ์ของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคน และดำเนินการวิเคราะห์ โดยยึดสาระสำคัญของคำพูดของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยให้มากที่สุด โดยผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของทุกขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลต้องเป็นไปอย่างมีระบบชัดเจนตามที่กำหนดในแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลอย่างเคร่งครัด และตรงไปตรงมา

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาในบทนี้ จะเป็นการสรุปผลคุณลักษณะของพื้นที่การศึกษาวิจัย กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และการอธิบายข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยต่างๆ ซึ่งจะประกอบด้วยข้อมูลเชิงทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ (1) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชุมชนที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (2) เป็นภาพรวมของข้อมูลหมวดหลัก (Core Category) ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัย “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” บทสรุปของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ (3) นำเสนอข้อมูลในเชิงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล (contextual conditions) (4) เป็นการอธิบายข้อค้นพบภายใต้เงื่อนไขหรือสภาวะแวดล้อม (causal conditions) ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเริ่มต้นและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเช่นในปัจจุบัน “รู้จักเรา รู้จักชุมชนของเรา” เข้าใจอัตลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน (5) เป็นการอธิบายข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการ หรือ กลยุทธ์ (Action/Interaction Strategies) ที่ชุมชนนำมาใช้เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการปฏิบัติต่างๆ จนบรรลุเป้าหมายตามที่ชุมชนต้องการได้อย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้ชุดข้อมูล “พอใจสิ่งที่มี รักในสิ่งที่ทำ เรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น” การประสานประโยชน์บนหนทางของความพอเพียง (6) เป็นการอธิบายข้อค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขสนับสนุนการทำงานต่างๆ ของชุมชน (intervening conditions) ซึ่งในส่วนนี้ “ผู้นำชุมชน” จัดได้ว่าเป็นเงื่อนไขสนับสนุนสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานของชุมชนเกิดขึ้นและเดินต่อไปได้อย่างต่อเนื่องผ่านฐานะและบทบาทของผู้นำที่เป็น “เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน” “ศาสตร์และศิลป์ของผู้นำ” และ “คนมั่งคั่งใจ” ต่อมา (7) เป็นการอธิบายข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จที่เกิดขึ้น (consequences) ซึ่งเป็นส่วนที่สะท้อนมาในรูปของ “ประโยชน์สุขสู่ประชาชน” บทสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของการพัฒนาบวรวิถิแห่งความพอเพียง และในสุดท้าย (8) เป็นการสรุปความจำเป็น และความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปอย่างต่อเนื่องต่อไป โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทั่วไปของชุมชนที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยและผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชนที่มีส่วนร่วมในงานวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ดำเนินการคัดเลือกชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นพื้นที่เพื่อการวิจัยตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนดในงานวิจัย โดยมีพื้นที่ที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัย จำนวน 3 พื้นที่ ดังนี้

1.1.1 บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ข้อมูลทั่วไปของบ้านแม่กำปอง

บ้านแม่กำปอง ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่ได้ก่อตั้งขึ้นนานกว่า 100 ปีตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นต้นน้ำและเป็นแหล่งพันธุ์ไม้หายากชนิด ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายมาจากอำเภอดอยสะเก็ด เพื่อมาเก็บใบเมี่ยง ใบชา และได้ตั้งรกรากทำสวนเมี่ยงเรื่อยมาจนยึดเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้าน โดยตั้งบ้านเรือน ส่วนใหญ่จะตั้งเรียงรายในหุบเขา และสองฝั่งบริเวณลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้านที่มีต้นดอกกำปองขึ้นอยู่ตลอดแนวจึงเรียกชื่อหมู่บ้านตามดอกกำปองว่า “บ้านแม่กำปอง” มาจนถึงปัจจุบัน

บ้านแม่กำปองมีพื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ลาดลอนเนินเขา และพื้นที่ภูเขาล้อมรอบไปด้วยเขตป่าสงวนแม่ออน ต้นกำเนิดแม่น้ำแม่ลาย ซึ่งเป็นน้ำสายหลักที่สำคัญสำหรับการเกษตรของหมู่บ้าน การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเกาะกลุ่มตามเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้าน ซึ่งจัดสภาพการเป็นอยู่แบบชนบทและร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ พืชพรรณธรรมชาติที่น่าอยู่อาศัย มีสัตว์ป่าและแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดจากธรรมชาติที่สวยงาม โดยทั่วไปจะมี 3 ฤดู คือฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในฤดูร้อนอากาศไม่ร้อน เนื่องจากมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นและอยู่ในหุบเขา ในฤดูฝนจะมีฝนตกในปริมาณที่มากกว่าพื้นที่ทั่วไป ช่วงกลางวันอากาศจะเย็นขึ้น

บ้านแม่กำปองมีเนื้อที่โดยประมาณ 4,768 ไร่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,3000 เมตร ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 50 กิโลเมตรเศษ มีอาณาเขตติดต่อทางทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านแม่ลาย หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านแม่รวม หมู่ที่ 1 ตำบลออนเหนือ อำเภอแม่ออน ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านแจ้ซ้อน หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง และทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านธารทอง หมู่ที่ 8 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน

สภาพโดยทั่วไปของชุมชนรายล้อมด้วยภูเขา มีไร่ชา กาแฟและมีน้ำตก และป่าที่สมบูรณ์ เนื่องจากมีพื้นที่ตั้งในดอยม่อนล้าน รวมทั้งมีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือน 132 ครัวเรือนประชากรทั้งหมด 408 คน อาชีพหลักของชุมชนบ้านแม่กำปอง คือการทำเมี่ยง (ชา) อาชีพรอง คือ การปลูกกาแฟ ค้าขาย และรับจ้าง ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองที่นับถือศาสนาพุทธ ลักษณะทางสังคมของบ้านแม่กำปอง ชาวบ้านจะอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพากันเหมือนเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีความเชื่อในพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน มีความเคารพกฎ ระเบียบ กติกาของชุมชน และสมาชิกมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกรูปแบบ

สภาพทางเศรษฐกิจจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของกรมการพัฒนาชุมชน พบว่า ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เฉลี่ย 27,188 บาท/คน/ปี โดยครัวเรือนร้อยละ 79.5 มีการออมทรัพย์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำสวนเมี่ยง โดยใช้เนื้อที่ในการเพาะปลูกถึงร้อยละ 80 ของเนื้อที่ทั้งหมด นอกนั้นจะมีการทำสวนกาแฟและเลี้ยงสัตว์สำหรับผลผลิตที่จำหน่ายสู่ตลาดภายในและ

ภายนอกชุมชน ได้แก่เมียงส้มเมียงหวาน เมียงไส้หวานกาแฟและหมอนสมุนไพรโบราณมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน มีเส้นทางคมนาคมในการขนส่งใช้ได้ตลอดปี

สภาพทางสังคมพบว่าสภาพบ้านเรือนของชาวบ้านแม่กำปอง มีความมั่นคงถาวร มีการจัดบ้านเรือน เป็นระเบียบ ถูกสุขลักษณะ ครอบครัวมีความอบอุ่นประชาชนส่วนใหญ่มีสุขภาพดี คนอายุ 35 ปีขึ้นไปได้รับการตรวจสุขภาพประจำปีถึงร้อยละ 97.3 เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาภาคบังคับทุกคนประชาชนที่มีอายุ 15 - 60 ปีอ่านออกเขียนได้เป็นส่วนใหญ่ชาวบ้านแม่กำปองส่วนใหญ่ไม่ติดสุราไม่ติดบุหรี่ มีผู้รักษาโรค พิษกรรมในวันธรรมสวนะเป็นประจำ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง การดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการในหมู่บ้านพบว่าได้รับการดูแลเป็นอย่างดีครัวเรือนในบ้านแม่กำปองส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านและมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนครัวเรือนทุกหลังคาเรือน ในหมู่บ้านแม่กำปองบางส่วนมีรายได้จากการท่องเที่ยว และมีการบริหารในรูปแบบของสหกรณ์ เนื่องจากหมู่บ้านแม่กำปองจะมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีบ้านพักแบบโฮมสเตย์ซึ่งเป็นการประกอบอาชีพเสริมของคนในชุมชนอีกอาชีพหนึ่ง

ด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงรักษาไว้ของบ้านแม่กำปอง คือ ประเพณีสงกรานต์ การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน การทำบุญศพประเพณีวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ การถวายทานต้นเงิน เดือนยี่เป็ง ทานสลากภัต ทอดผ้าป่า ถวายผ้ากฐิน ทานขันข้าวใหม่ ทานข้าวล้านบาตร การเข้าสู่สานกรรม ปอยหลวง

แหล่งท่องเที่ยว และกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนสำคัญ

แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน ประกอบด้วย น้ำตกแม่กำปอง ซึ่งเป็นน้ำตกที่มีชื่อเสียงในเรื่องของความสวยงาม สงบ น้ำใส-เย็น และเป็นต้นน้ำสำคัญที่นำมาผลิตไฟฟ้าด้วยพลังน้ำของหมู่บ้าน มีการทำสวนเมียง สวนกาแฟ ภูเขา ป่า และหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ ยังมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี และประเพณีพิธีกรรมของชาวล้านนาแบบดั้งเดิมที่หาชมได้ยากในปัจจุบัน

เนื่องจากสภาพพื้นที่โดยรอบของหมู่บ้านล้อมรอบด้วยป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก ทำให้เป็นพื้นที่ที่มีสัตว์ป่าเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมาก เช่น เลียงผา หมูป่า เม่น อีเห็น เก้ง อ้น ลิง กระรอก หอนิ่ม หมู ไก่ป่า และประเภทสัตว์ปีก นกที่พบในบริเวณป่ามีทั้งนกท้องถิ่นและนอกอพยพ เช่น นกโพระดก นกแอ่นฟ้า นกหัวขวาน นกเขาเขียว ไก่ป่า นกเขา นกปรอท นกปีติตะริว นกขั้ว นกอุ้มบาตร นกกระปูด นกพิราบป่า หรือนกเป่า นกเอี้ยงดำ และนกเป็ดน้ำ เป็นต้น ส่วนพันธุ์พืชที่โดดเด่นชนิดหนึ่งที่พบได้ในพื้นที่แม่กำปอง คือ ดอกเอื้อง หรือ ดอกกล้วยไม้หินที่เป็นพืชพันธุ์ไม้ที่หาชมได้ยากในปัจจุบัน

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติโดยม่อนล้านสนุกสนานกับการเล่นน้ำตกที่สวยงาม ซึ่งมีความสูงถึง 7 ชั้น ชมและสัมผัสความสวยงามของทัศนียภาพรอบชุมชน ชมและชิมกาแฟ และชา การเก็บใบชา และใบเมียง การขี่จักรยานผจญภัย

การโหนดสิ่งสัมผัสวัฒนธรรมชาติ การพำนักในโฮมสเตย์เพื่อสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างใกล้ชิด เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการทำอาหารพื้นบ้าน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และมีมนต์เสน่ห์ การชมและเลือกซื้อหัตถกรรมของชุมชน เช่น หมอน สมุนไพรใบชา ชมการแสดง และร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีการอนุรักษ์ในพื้นที่ เช่น การบายศรีสู่ขวัญ การบวชป่าชุมชน และการเล่นดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น ชมและนมัสการพระวิหาร เก้าแก้ว และพระอุโบสถกลางน้ำ (อุทกเสมา) และการผลิตไฟฟ้าด้วยพลังน้ำ รวมถึง ประเพณีของชุมชนในช่วงเทศกาลทางศาสนา เช่น ประเพณีวันเข้าพรรษา (ขึ้น 15 ค่ำ เดือนเหนือ) ประเพณีวันสิบสองเป็ง (ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบสองเหนือ) ประเพณีวันออกพรรษา (ขึ้น 15 ค่ำ เดือนอ้าย) ประเพณีเดือนยี่เป็ง (วันลอยกระทง) ประเพณีเดือนสี่เป็ง (ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสี่เหนือวันทานข้าวใหม่) และประเพณีวันปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์)

1.1.2 บ้านจ่ารุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ข้อมูลทั่วไปของบ้านจ่ารุง

“บ้านจ่ารุง” ในปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยองอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอแกลง ห่างจากตัวอำเภอแกลงประมาณ 10 กิโลเมตร ในอดีตเมื่อประมาณ 150 ปีที่ผ่านมา บ้านจ่ารุงเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ ที่มีประชากรอาศัยประมาณ 30 ครัวเรือน เกิดขึ้นจากการอพยพของผู้คนที่อาศัยในบริเวณชายทะเล (คือ บ้านถนนกระเพรา ตำบลเนินฆ้อในปัจจุบัน) โดยพากันย้ายถิ่นเพื่อที่จะหาที่ทำกินใหม่ที่ห่างไกลย้ายจากที่เดิมประมาณ 7 กิโลเมตร มุ่งหน้ามาทิศตะวันตก ข้ามทุ่งนาเข้าสู่ป่าดิบ เมื่อย้ายมาแล้วเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านป่าเรไร” ต่อมาได้มีการหักร้างถางพงเพื่อปรับพื้นที่ในการทำไร่ ทำนาบริเวณหน้าวัดจ่ารุง

ด้วยสภาพพื้นที่บ้านจ่ารุงในปัจจุบันมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังตลอดปี จึงมีการเรียกพื้นที่บริเวณนั้นว่า “จ่ารุง” (เป็นภาษาถิ่นของคนของ) เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกติดต่อกันมา “จ่ารุง” มีความหมายว่า ปากช่องทางน้ำไหลลงทุ่ง หรือบึง แต่ต่อมาเรียกเพี้ยน เป็นคำว่า “จ่ารุง” ชาวบ้านจ่ารุงส่วนใหญ่ที่ตั้งรกรากตั้งเดิม ตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย มีตระกูลใหญ่ 5 ตระกูล คือ ตระกูลดี นาน ตระกูลรัตนพงศ์ ตระกูลไกรทอง ตระกูลก่อแก้วและตระกูลเจือจุน ซึ่งปัจจุบันตระกูลเหล่านี้ได้มีลูกมีหลาน และแต่งงานจนเป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่

ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่ม มีเนิน ประกอบกับลักษณะทางภูมิอากาศที่เป็นอากาศร้อนเกือบทั้งปี มีช่วงฤดูหนาวที่สั้นมาก ในช่วงฤดูฝนมีฝนตกชุก ฤดูกาลต่างๆ เหมือนกับที่อื่น ๆ ที่มีพื้นที่ติดชายทะเลชายฝั่งภาคตะวันออก ดังนั้นจึงมีลักษณะทางกายภาพที่มีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกและการเกษตรกรรมอย่างเช่น การทำนา ทำสวนผลไม้ และสวนยางพารา สภาพของดินมีความอุดมสมบูรณ์ ในทุ่งนา ดินจะมีลักษณะเป็นดินเหนียวสีดำ ทำนาได้ผลดี สภาพดินบนเนิน มีสีแดงมันปู เหมาะแก่การทำสวนผลไม้และสวนยางพาราและเป็นรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญของคนในพื้นที่

บ้านจ่ารุงมีพื้นที่ของหมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 3,077 ไร่ หรือประมาณ 4.15 ตารางกิโลเมตรภูมิประเทศของพื้นที่ เป็นที่ราบลุ่ม และมีเนินบางส่วน มีอาณาเขตติดต่อกิศเหนือ ติดต่อหมู่ที่ 5 บ้านหนองแพงพวยอำเภอแก่ง ทิศใต้ ติดต่อหมู่ที่ 2 ตำบลชากโค่นอำเภอแก่ง ทิศตะวันออกติดต่อหมู่ที่ 5 บ้านหนองแพงพวยอำเภอแก่งและทิศตะวันตก ติดต่อ หมู่ที่ 4 ตำบลชากโค่น สภาพอากาศของพื้นที่ พบว่ามีอากาศร้อนเกือบทั้งปี และมีช่วงฤดูหนาวที่สั้นมาก ในช่วงฤดูฝนมีฝนตกชุกฤดูกาลต่าง ๆ เหมือนกับที่อื่น ๆ ที่มีพื้นที่ติดชายทะเล โดยฤดูร้อนจะเริ่มประมาณเดือนมีนาคม ถึงเดือนมิถุนายน ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ถึงเดือนกันยายน และฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายนมีประชากร 136 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 550 ราย

การปลูกบ้านเรือนของชาวบ้านอยู่รวมเป็นกลุ่มก้อน โดยปลูกบริเวณริมทุ่งเป็นหลัก ต่อมาเมื่อการหักร้างถางป่าบนเนิน เพื่อทำสวนผลไม้และสวนยางพารา จึงได้ขยายแยกครอบครัวมาปลูกบ้านในสวนผลไม้บนเนินมากขึ้น

สภาพทางเศรษฐกิจจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของกรมการพัฒนาชุมชน พบว่าชาวบ้านในชุมชนมีฐานะในระดับปานกลางขึ้นไป เนื่องจากมีการทำเกษตรกรรมทั้งปี โดยประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 80 ทำอาชีพเกษตรกรรม ลูกจ้างโรงงานร้อยละ 17 รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 2 และรับราชการร้อยละ 1

สภาพทางสังคมพบว่า ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันในลักษณะความสัมพันธ์แบบความเครือญาติของคนในหมู่บ้านจ่ารุง ส่งผลให้หมู่บ้านจ่ารุงมีแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมในระดับสูง ชาวบ้านจะมีความรู้สึกผูกพันต่อกันและกัน มีความเกรงใจ มีค่านิยมที่ผูกพันกับหมู่บ้าน และต้องการเสียสละเพื่อหมู่บ้านของตนเอง สังเกตได้จากการร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาถนนหนทาง แหล่งน้ำสาธารณะ วัดที่สาธารณประโยชน์ ในวันสำคัญ ซึ่งจะมาช่วยกันอย่างพร้อมเพียง มักได้ยินคำว่า “คนอื่นเขาช่วยกันพัฒนาถ้าเราไม่ทำด้วย จะทำให้ไม่สบายใจ” หรือ “ช่วงแรกไม่ได้ช่วยข้าวของเงินทองก็ยี้ดี” สิ่งเหล่านี้เป็นความสำคัญของชาวบ้าน ในลักษณะความสามัคคี ความรับผิดชอบ ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์แบบนี้ พบว่ามีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้าน โดยในอดีตมักจะมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในรูปของการลงแขกทำนา ทำไร่

ด้านประเพณีและวัฒนธรรมของบ้านจ่ารุงที่ยังคงรักษาและฟื้นฟูไว้ในพื้นที่ ประกอบด้วย การนำเรื่องราวประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ดนตรีพื้นบ้านมาถ่ายทอดผ่านสื่อชุมชน (รายการวิทยุชุมชน) การอนุรักษ์การเล่นดนตรีพื้นบ้าน เช่น กลองยาว เครื่องสาย หมอทำขวัญ และกิจกรรมท้องถิ่นอย่างมหรพรมว้าว รวมทั้ง มีการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรม เพื่อทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่

อย่างไรก็ดี การดำเนินงานของที่เกี่ยวข้องในพื้นที่หมู่บ้านจ่ารุง จะมีการดำเนินงานจากผู้เกี่ยวข้อง 2 ส่วน ที่แยกขาดการทำงานออกจากกันอย่างเด็ดขาด คือ ส่วนของบ้านจ่ารุงที่ดำเนินการโดยผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน (นายชาติรี ก่อแก้ว) และส่วนที่ดำเนินการโดยศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนบ้านจ่ารุง (นายชาติชาย เหลืองเจริญ) โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาจากพื้นที่ในส่วนหลัง

แหล่งท่องเที่ยว และกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนสำคัญ

ลักษณะเด่นของชุมชนบ้านจำรุง ที่เน้นการพึ่งพาตนเอง อย่างเช่น การส่งเสริมให้ชาวบ้านได้นำผักพื้นบ้านมารับประทาน อาทิ ดอกอัญชัน ยอดมะระ ขมิ้นชัน ชะอม ใบชะพลู ใบบัวบก ยอดเสมีดแดง ฯลฯ ใช้ในการประกอบอาหารหลัก รวมทั้งเชิญนักท่องเที่ยวให้เข้ามาศึกษาเรียนรู้กระบวนการสร้างความเข้มแข็งการทำงานของกลุ่มเครือข่ายชุมชน จนเป็นสัญลักษณ์ของนักท่องเที่ยวรู้จักและคุ้นเคยในเรื่องกระบวนการจัดการเรียนรู้ การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับและเป็นแบบอย่างที่ดีที่ผู้มาศึกษาดูงานจะได้นำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดทั้งปี

การเรียนรู้ที่กล่าวถึงข้างต้น ถูกจัดระบบเพื่อใช้ส่งเสริมกระบวนการศึกษาดูงานและการจัดการความรู้ของชุมชนในรูปแบบของ “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้ามาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้อย่างเหมาะสมต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ประกอบด้วยเรื่องราวการเรียนรู้ 15 เรื่อง ได้แก่

1. การจัดการกลุ่ม องค์กรและเครือข่าย ให้มีความเข้มแข็งยั่งยืนด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. การบริหารจัดการ ตลาดสีเขียวที่สร้างกลไกการผลิตเกษตรอินทรีย์และการตลาดให้ส่งเสริมการทำงานกันและกัน
3. กลุ่มธนาคารชุมชน เพื่อสร้างพื้นที่การออมให้กับคนเงินน้อยในพื้นที่
4. กลุ่มแปรรูปผลผลิต เพื่อนำผลผลิตทุกชนิดมาแปรรูปสร้างรายได้ให้กับทุกคน
5. กลุ่มธนาคารขยะและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างชุมชนให้มีความสะอาด มีสุขภาวะ
6. กลุ่มโฮมสเตย์ ที่เป็นต้นแบบของโฮมสเตย์ในประเทศไทยมานานกว่า 10 ปี
7. กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา เพื่อการรวมตัวของเกษตรกรรายย่อยมากกว่า 10 ปี
8. กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน เพื่อเป็นต้นทางอาหารสุขภาพ มีผักผลไม้ที่ไร้สารเคมี และกระบวนการผลิตพึ่งตนเอง
9. กลุ่มธนาคารต้นไม้และวิถีไม้สามอย่างประโยชน์สี่อย่าง เพื่อให้มีชีวิตที่มั่นคงยั่งยืนด้วยฐานทรัพยากร
10. กลุ่มร้านค้าพอเพียง เพื่อให้คนในพื้นที่มีสินค้าราคาถูกทุกวัน เป็นร้านที่ไม่มีพนักงานขาย สมาชิกทุกคนเป็นเจ้าของต้องซื้อขาย ด้วยตนเอง
11. กลุ่มสื่อชุมชนสื่อสี่ชนิดวิทยุชุมชน รายการทีวีเว็บไซต์ สิ่งพิมพ์ ที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของและบริหารจัดการด้วยกระบวนการกลุ่ม
12. กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน ต้นแบบสวัสดิการสามขา ชาวบ้านรัฐ ท้องถิ่น
13. กลุ่ม ฌ ผู้เฒ่า ที่นำเอาศิลปะท้องถิ่น ศิลปินพื้นบ้านเล่าขานผ่านการแสดงและถ่ายทอดให้กับเยาวชน

14. กลุ่มเลี้ยงตะพาบน้ำ ใช้พื้นที่ไม่มากแต่สร้างรายได้มหาศาล
15. กลุ่มอาหารท้องถิ่นไทย อาหารพื้นบ้านรสชาติ อร่อย สูดยอดอาหารเพื่อสุขภาพ

1.1.3 บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

ข้อมูลทั่วไปของบ้านเกาะพิทักษ์

บ้านเกาะพิทักษ์ในปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่หมู่ 13 บริเวณอ่าวท้องครก ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ในอดีตชาวบ้านใกล้เคียงเรียก เกาะพิทักษ์ ว่า เกาะผีทัก ตามคำบอกเล่าของชาวประมงคนหนึ่งซึ่งได้ออกเรือหาปลาบริเวณ เกาะพิทักษ์ เมื่อมองที่ฝั่งบนเกาะพบเงาคนกำลังกวักมือเรียก แต่พอเข้าไปบนเกาะกลับไม่พบผู้คนสักคนเดียว ชาวประมงและชาวบ้านใกล้เคียงจึงเรียกเกาะแห่งนี้ว่าเกาะผีทัก ล่วงเลยมาถึงปัจจุบันเกาะผีทักในอดีต ได้เริ่มมีชาวบ้านที่ไม่เกรงกลัวขึ้นไปอาศัยอยู่บนเกาะ และอยากเปลี่ยนชื่อเกาะเพื่อความเป็นสิริมงคล แต่ยังรักษาคุณค่าเดิมๆ ไว้ เพื่อให้ผู้คนจดจำได้ จึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น " เกาะพิทักษ์ " แทน

เกาะพิทักษ์ มีสภาพพื้นที่เป็นเกาะ ห่างจากผืนแผ่นดินของตำบลบางน้ำจืดประมาณ 1 กิโลเมตร โดยทางทิศตะวันตกมีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบทางด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออกมีสภาพพื้นที่เป็นภูเขา 2 ลูก มีชายหาดเลนน้ำอยู่ทางทิศตะวันออก เป็นเกาะที่รายล้อมด้วยทะเลอ่าวไทย ห่างจากตัวเมืองอำเภอหลังสวนประมาณ 22 กิโลเมตรมีเนื้อที่ประมาณ 712 ไร่ มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 45ครัวเรือน ประชากรจำนวน 235 คน

ลักษณะด้านเศรษฐกิจ อาชีพหลักคือการทำประมงพื้นบ้าน วางลอบหมึก อวนปู เลี้ยงหอยแมลงภู่ ด้วยสภาพบ้านเกาะพิทักษ์ที่มีทรัพยากร สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และมีปะการังสวยงาม รวมถึง หอยมือเสือ ม้าน้ำ ปลาโลมาสีชมพู มีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ จึงมีการส่งเสริมอาชีพการทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน เพื่อเป็นอาชีพทางเลือกในการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ส่วนอาชีพรองลงมาคือ สวนมะพร้าว ดังนั้น พื้นที่ราบบนเกาะโดยส่วนใหญ่ก็จะเป็นสวนมะพร้าว ชาวบ้านจะนำมะพร้าวที่ได้มาเผาเพื่อนำไปส่งบนฝั่งสำหรับทำน้ำมันมะพร้าวต่อไป นอกจากนี้ ยังมีการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขาย เช่น การค้าขายอาหาร การค้าขายของฝากและของที่ระลึก ขับเรือประมงรับจ้างการรับจ้างเหมานำเรือพานักท่องเที่ยวออกไปดำน้ำดูปะการัง มัคคุเทศก์ และรับฝากรถยนต์ที่จะข้ามมายังเกาะพิทักษ์ เป็นต้น

ลักษณะด้านสังคม ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธแต่เนื่องจากเกาะพิทักษ์ตั้งอยู่ใกล้ฝั่งประกอบกับพื้นที่ราบบนเกาะเป็นสวนมะพร้าวทั้งหมด เกาะพิทักษ์จึงไม่มีโรงเรียนหรือสำนักสงฆ์ เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ จึงต้องขึ้นมาประกอบพิธีกรรมบนฝั่ง ชาวบ้านในชุมชนอยู่กันอย่างพอเพียง มีการแลกเปลี่ยนอาหารกันกิน มีการให้ความสำคัญกับการเคารพกฎระเบียบของหมู่บ้าน มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ด้านอาชีพได้ใช้ระบบกลุ่มกระบวนการเพื่อการบริหารงาน โดยมีกลุ่มอาชีพที่สำคัญในชุมชน 8 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

กลุ่มแม่บ้านแปรรูปอาหารทะเล กลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำกลุ่มเรือรับจ้างกลุ่มกองทุนและสวัสดิการหมู่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและกลุ่มจำหน่ายของที่ระลึก

ประชาชนโดยส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ที่ดี พอมีพอใช้ มีชีวิตที่เรียบง่ายและประหยัด มีความสุขในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ชาวบ้านที่เกาะพิทักษ์ยังได้มีการคิดค้น ศึกษาค้นคว้าและดำเนินโครงการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านในพื้นที่เกาะพิทักษ์และรอบนอกได้

แหล่งท่องเที่ยว และกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนสำคัญ

เกาะพิทักษ์ เป็นเกาะเล็กๆ แต่มีความสะดวกพอสมควรสำหรับผู้มาศึกษาดูงานและนักท่องเที่ยว เช่น บนเกาะยังมีทางเดินถนนตัวหนอนรอบเกาะ นักท่องเที่ยวสามารถชมวิถีชีวิตชาวประมง ชมกรรมวิธีการเผาหอยนางรม และชมวิวรอบเกาะได้ในเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง โดยด้านทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของชุมชนจรดไปถึงทิศใต้ เนื่องจากภูเขาด้านตะวันออกช่วยบังลมพายุได้ดี หากอยากเล่นน้ำชายหาด ทางด้านทิศตะวันออกก็เป็นหาดที่มีบรรยากาศเงียบสงบ ซึ่งเหมาะแก่การพักผ่อน ชายหาดนี้ยาวประมาณ 450 เมตร น้ำใสสะอาด ด้านทิศเหนือของเกาะมีจุดชมวิวยุคสูงประมาณ 200 เมตร มีศาลาให้พักชมวิวในวันที่อากาศดี ๆ และบนจุดชมวิวนี้อาจสามารถมองเห็นได้ไกลถึงเกาะเต่า เกาะสมุย และเกาะพะงันของสุราษฎร์ธานี

นอกจากนี้ ชุมชน เกาะพิทักษ์ ยังได้ชื่อว่าเป็นชุมชนที่อนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางทะเลได้ดีเด่น ในอดีตชุมชนแห่งนี้ยังเคยได้รับรางวัลเป็นจำนวนมากในการดำเนินงานที่สำคัญๆ ในด้านการพัฒนาหมู่บ้านและพื้นที่ ปัจจุบันชุมชนบ้าน เกาะพิทักษ์ ยังเป็นศูนย์อนุรักษ์หอยมือเสือ และปะการังสวยงามรอบเกาะ รวมถึงเกาะใกล้เคียงอย่าง "เกาะคราม" ซึ่งตั้งอยู่ห่างจาก เกาะพิทักษ์ ประมาณ 1 กิโลเมตรบริเวณรอบเกาะครามมีปะการังเขากวางปะการังสมอง หอยมือเสือ และปลาทะเลสวยงามให้นักท่องเที่ยวได้ไปชื่นชมกัน การเดินทางมาท่องเที่ยวบนเกาะพิทักษ์ จึงเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนเกาะที่ชาวบ้านอยากพิทักษ์ให้คงงามไปนานๆ โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ ทะเลแหวก (ช่วงประมาณเดือนเมษายน ถึง กันยายน) การดำน้ำดูปะการังชมปลาโลมาสีชมพู ไดรฟ์หมึก หอยมือเสือและธรรมชาติรอบเกาะที่สวยงามรอบเกาะ เรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวบ้านในชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลการศึกษาเรียนรู้ในฐานะเรียนรู้ระบบเศรษฐกิจพอเพียงและศูนย์สินค้า OTOP

1.2 ลักษณะทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามมาพัฒนาเพื่อเก็บข้อมูลลักษณะทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับ เพศอายุศาสนาที่นับถือการศึกษาสถานะภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (เดิม) ภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (ปัจจุบัน) และการประกอบอาชีพและข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมใน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนประกอบด้วย ที่พักของตนเองเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขนาดที่พึงประสงค์ที่ดำเนินการรายได้เฉลี่ยต่อเดือนเฉพาะส่วนการท่องเที่ยวการได้รับความช่วยเหลือ หรือ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการและการประเมินความพึงพอใจในภาพรวมของการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการพัฒนาชุมชนโดยมีผลการศึกษา ดังนี้

1.2.1 ข้อมูลลักษณะทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

ผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยเรื่องนี้ มีจำนวนทั้งสิ้น 24 คนจาก 3 พื้นที่ที่ผู้วิจัยคัดเลือกเป็นพื้นที่การศึกษา พบข้อมูลว่าผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย พบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 58.3 และเป็นเพศหญิง ร้อยละ 41.7 มีอายุระหว่าง 46 ปี ขึ้นไป ถึง 60 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66.7 รองลงมา คือ 31 ปี ขึ้นไป ถึง 45 ปี ร้อยละ 16.7 โดยผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด

ในด้านการศึกษา พบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยส่วนใหญ่ สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือ เทียบเท่า มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.5 รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 33.3 อุดมศึกษา ร้อยละ 20.8 และประถมศึกษา ร้อยละ 8.3 ตามลำดับ

ทั้งนี้ ผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่เดิม และปัจจุบัน จำแนกตามภูมิภาคที่ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่อาศัย เช่น เป็นผู้มีภูมิลำเนาในจังหวัดเชียงใหม่ ภาคเหนือ ปัจจุบันก็ยังคงเป็นเช่น เป็นผู้มีภูมิลำเนาในจังหวัดเชียงใหม่ ภาคเหนือ เช่นเดิม และภูมิภาคอื่นๆ ก็เป็นเช่นเดียวกัน

สำหรับอาชีพของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย พบว่าร้อยละ 25 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับราชการ (ในฐานะผู้นำท้องที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล) รองลงมาคือ อาชีพประมง และแม่บ้าน ร้อยละ 12.5 เท่ากัน

1.2.2 ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนพบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยทั้งหมดเป็นผู้ดำเนินการจัดที่พักของตนเองให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แต่มีความแตกต่างกันออกไปในด้านการจัดพื้นที่ที่พักอาศัยเพื่อใช้รองรับจำนวนนักท่องเที่ยวตามศักยภาพและกำลังการรองรับของแต่ละคน โดยส่วนใหญ่มีขนาดพื้นที่ในระดับกลาง ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่มาพักอาศัยร่วมด้วยได้ประมาณ 5-8 คน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.5 รองลงมา คือ ขนาดใหญ่ที่สามารถรองรับจำนวน

นักท่องเที่ยวยุคใหม่ ตั้งแต่ 9 คน ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 25 และที่พักขนาดเล็กที่สามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวยุคใหม่ 3-4 คน อีกร้อยละ 16.7

จากข้อมูลการศึกษาในเชิงลึก พบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานส่วนใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์การดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งหมด แต่มีระยะเวลาการดำเนินการที่แตกต่างกันออกไป โดยพบว่ากลุ่มผู้นำที่ให้ข้อมูลหลัก จะเป็นกลุ่มแรกที่ดำเนินการในเรื่องนี้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับระยะเวลาในการดำเนินงานที่พบว่า จะมีประสบการณ์การทำงานมากกว่า 10 ปี ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 25 ในขณะที่ผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เป็นประชาชนที่จัดที่พักของตนเองเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อีกร้อยละ 50 เป็นผู้มีประสบการณ์ทำงาน ประมาณ 7-9 ปี ประสบการณ์ 4-6 ปี ร้อยละ 8.3 และ 1-3 ปี อีกร้อยละ 4.2 ตามลำดับ

และเมื่อมีการดำเนินการจัดที่พักของตนเองให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอาชีพเสริมที่ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว จะพบว่ารายได้ที่เข้ามาสู่ตนเองและครอบครัว เมื่อดำเนินการในเรื่องนี้ จะพบว่าแต่ละคน/ครอบครัว จะมีรายได้เฉลี่ย อยู่ที่ 1,500 บาท ถึง 5,000 บาท มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 58.3 รองลงมาคือรายได้เฉลี่ย 5,001 บาท ถึง 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 29.2 และ มากกว่า 10,000 บาท ขึ้นไป อีกร้อยละ 12.5

การดำเนินการของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่จัดที่พักของตนเองให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นจะได้รับการสนับสนุนในเรื่องขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 58.3 รองลงมา คือ การสื่อสารและประชาสัมพันธ์ ร้อยละ 75 ถัดมาคือ การเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ ร้อยละ 70.8 การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ร้อยละ 58.3 การสนับสนุนทุนเพื่อใช้ในการดำเนินงาน เช่น การปรับปรุง ซ่อมแซมที่พัก เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาพำนักอาศัยในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 33.3 การเตรียมตัวรองรับการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เท่ากับอื่นๆ ร้อยละ 25 ตามลำดับ (อื่นๆ เช่น การให้คำปรึกษาระหว่างการดำเนินงาน การแก้ไขปัญหาและอุปสรรคตลอดระยะเวลาการดำเนินงานและการให้โอกาสในการเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นระหว่างหน่วยงาน)

ด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน พบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยทั้งหมด มีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด และเสนอแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการบังคับใช้กฎหมาย กฎระเบียบชุมชนให้เป็นที่ไปอย่างเข้มงวด ร้อยละ 100 เท่ากับการเป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในชุมชน รองลงมา คือ การร่วมคิด ร่วมวางแผนและร่วมทำ ร้อยละ 83.3 และการให้การสนับสนุนทุนที่จำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนตามที่ชุมชนได้มีการร้องขอ ร้อยละ 75

ผลการดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านการมีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนเพียงพอที่จะเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้ ร่วมกับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83.3 ในขณะเดียวกัน ยังเกิดผลในด้านการเกิดความรักและความสามัคคีของคนในชุมชนในลำดับถัดมา ร้อยละ 75 ตามมาด้วย การฟื้นฟูความสัมพันธ์และสายใยรักของครอบครัวและชุมชน ร้อยละ 70.8 ชุมชนเกิดการพัฒนาไปอย่างสมดุล และต่อเนื่อง ร้อยละ 66.7 การลดปัญหาการว่างงานของคนในชุมชน ตลอดจนการย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในเมือง ร้อยละ 54.2 รวมถึง ก่อให้เกิดการระดมความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงาน ร้อยละ 50

ในทางตรงกันข้าม ผลทางลบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีน้อยมาก โดยพบว่าปัญหาหลัก คือ การไม่ให้การสนับสนุนจากหน่วยงาน มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.3 รองลงมาคือ ปัญหาไม่ผ่านการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย ร้อยละ 8.3 และปัญหาการไม่ให้การสนับสนุนจากผู้นำภายในชุมชน ร้อยละ 4.2

ภาพรวมของการสำรวจความคิดเห็นในเรื่องของความพึงพอใจในภาพรวมของชุมชนที่มีต่อการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการพัฒนาชุมชน โดยการให้น้ำหนักคะแนนน้อยที่สุด-มากที่สุด พบว่าคะแนนเฉลี่ยของการประเมินความพึงพอใจของชุมชนอยู่ที่คะแนน 8.9 ซึ่งเป็นคะแนนที่อยู่ในลำดับสูงมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อสอบถามเพิ่มเติมถึงคะแนนในส่วนที่ยังไม่เต็ม พบว่าชุมชนมีความต้องการจะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายสูงสุดตามที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดไว้ นั่นก็คือ ชุมชนสามารถพึ่งพาศักยภาพและช่วยเหลือตนเองได้ รวมถึง คนในชุมชนมีอาชีพ มีรายได้ที่มั่นคง ต่อเนื่อง และสามารถลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในเมืองซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่นำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับครอบครัว (สมาชิกในครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันได้) และเป็นฐานการสร้างเสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชนต่อไป

ตาราง 2 ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

N=24

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	ร้อยละ (คน)
1. เพศ	
• ชาย	58.3 (14)
• หญิง	41.7 (10)
2. อายุ	
• ระหว่าง 15-30 ปี	4.2 (1)
• 31 ปี ขึ้นไป ถึง 45 ปี	16.7 (4)
• 46 ปี ขึ้นไป ถึง 60 ปี	66.7 (16)
• 60 ปี ขึ้นไป	12.5 (3)
3. ศาสนาที่นับถือ	
• พุทธ	100 (24)
4. การศึกษา	
• ไม่ได้รับการศึกษา	0 (0)
• ประถมศึกษา	8.3 (2)
• มัธยมศึกษาตอนต้น	33.3 (8)
• มัธยมศึกษาตอนปลายหรือ เทียบเท่า	37.5 (9)
• อุดมศึกษา	20.8 (5)
5. สถานะ	
• โสด	16.7 (4)
• สมรส	83.3 (20)
6. ภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (เดิม)	
• ภาคเหนือ	33.3 (8)
• ภาคตะวันออก	33.3 (8)
• ภาคใต้	33.3 (8)

ตาราง 2 (ต่อ)

N=24

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	ร้อยละ (คน)
7. ภูมิภาคที่อาศัย (ปัจจุบัน)	
● ภาคเหนือ	33.3 (8)
● ภาคตะวันออก	33.3 (8)
● ภาคใต้	33.3 (8)
8. การประกอบอาชีพ	
● เกษตรกรรม	25.0 (6)
● ประมง	12.5 (3)
● รับจ้างทั่วไป	8.3 (2)
● ขายของ	4.2 (1)
● รับราชการ (ผู้นำท้องถิ่น-ผู้นำท้องถิ่น)	25.0 (6)
● แม่บ้าน	12.5 (3)
● หลายๆ อาชีพร่วมกัน	8.3 (2)
● ไม่ได้ประกอบอาชีพ	4.2 (1)

ตาราง 3 ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

N=24

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	ร้อยละ (คน)
1. ที่พักของตนเองเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	
• เป็น	100 (24)
• ไม่เป็น	0 (0)
2. ขนาดที่พัก	
• ขนาดเล็ก (รองรับได้ 3-4 คน)	16.7 (4)
• ขนาดกลาง (รองรับได้ 5-8 คน)	62.5 (15)
• ขนาดใหญ่ (รองรับได้ ตั้งแต่ 9 คน ขึ้นไป)	20.8 (5)
3. ประสบการณ์ที่ดำเนินการ	
• 1-3 ปี	4.2 (1)
• 4-6 ปี	8.3 (2)
• 7-9 ปี	50.0 (12)
• 10 ปี ขึ้นไป	25.0 (6)
4. รายได้เฉลี่ยต่อเดือนเฉพาะส่วนการท่องเที่ยว	
• เฉลี่ย 1,500 บาท ถึง 5,000 บาท	58.3 (14)
• เฉลี่ย 5,001 บาท ถึง 10,000 บาท	29.2 (7)
• มากกว่า 10,000 บาท ขึ้นไป	12.5 (3)
5. การได้รับความช่วยเหลือ หรือ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา	
• สนับสนุนทุนเพื่อใช้ในการดำเนินงานเช่น การปรับปรุง ซ่อม	33.3 (8)
• วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น	58.3 (14)
• องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน	83.3 (20)
• การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์	75 (18)
• การเตรียมตัวรองรับการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย	25 (6)
• การเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่	70.8 (17)
• อื่นๆ	25 (6)

ตาราง 3 (ต่อ)

N=24

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	ร้อยละ (คน)
6. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน	
• ร่วมคิด ร่วมวางแผนและร่วมทำ	83.3 (20)
• ให้การสนับสนุนทุนที่จำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนตามที่ชุมชนร้องขอ	75.0 (18)
• ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด และเสนอแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการบังคับใช้กฎ ระเบียบชุมชนให้เป็นไปอย่างเข้มงวด	100 (24)
• เป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในชุมชน	100 (24)
• อื่นๆ	0 (0)
7. ผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ	
• ชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างสมดุล และต่อเนื่อง	66.7 (16)
• เกิดความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน	75 (18)
• มีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนเพียงพอที่จะเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้	83.3 (20)
• หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง	50 (12)
• ลดปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชน	62.5 (15)
• ลดปัญหาการว่างงานของคนในชุมชน ตลอดจนการย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในเมือง	54.2 (13)
• พื้นฟูความสัมพันธ์และสายใยรักของครอบครัว/ชุมชน	70.8 (17)
• พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	83.3 (20)
• อื่นๆ	0 (0)
8. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ	
• ปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการกู้ยืมเงินมาลงทุน	0 (0)
• ปัญหาการไม่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน	0 (0)
• ปัญหาการไม่ให้การสนับสนุนจากผู้นำภายในชุมชน	4.2 (1)
• ปัญหาการไม่ให้การสนับสนุนจากหน่วยงาน	33.3 (8)
• ปัญหาไม่ผ่านการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย	8.3 (2)
• ปัญหาความไม่สงบอันเนื่องจากการรบกวนจากนักท่องเที่ยว	0 (0)
• ปัญหาการลักขโมย/ปัญหาการทะเลาะวิวาท	0 (0)
• อื่นๆ	0 (0)

ตาราง 3 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย	ระดับคะแนน (เต็ม 10)
9. ความพึงพอใจในภาพรวมของการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตาม แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการพัฒนาชุมชน	8.9

2. ภาพรวมของข้อมูลหมวดหลัก

เป้าหมายของการศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory) เรื่องนี้ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการรับรู้และให้ความหมายจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวไทยที่มี แนวปฏิบัติบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนทำความเข้าใจแง่มุมวิธีคิดและวิธีปฏิบัติของคนในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่แต่ละบุคคล และในแง่ของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นไปตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชนตั้งนั้น ในส่วนที่ 2 นี้ จึงเป็นการแสดงข้อค้นพบโดยสรุปภาพรวมทั้งหมด (Core Category) ของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในพื้นที่ที่มีประสบการณ์การจัดการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านตัวบุคคลที่มีส่วนร่วมและมีประสบการณ์โดยตรงต่อการจัดการท่องเที่ยวภายในแต่ละชุมชนนั้นๆ โดยภาพรวมของข้อมูลหมวดหลักที่ค้นพบในครั้งนี้ คือ “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” เป็นบทสรุปของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้อย่างแท้จริงซึ่งเป็นข้อค้นพบข้อมูลหมวดหลักที่อธิบายกระบวนการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้อย่างรัดกุม และสามารถเข้าใจกันได้โดยง่าย ว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” อันเป็นบทสะท้อนเชิงกระบวนการที่ช่วยตีแผ่ในแง่ของความรู้สึกที่เกิดขึ้น ทั้งในแง่ของผู้กระทำ และผู้รับประโยชน์ผ่านกระบวนการทำงานที่มีรายละเอียด มีความประณีต นำวิจิตรในหลายๆ มิติ โดยเฉพาะการทำงานบนพื้นฐานของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอันนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาที่มีค่ามากกว่าผลผลิต/ผลลัพธ์ในเชิงรูปธรรม หากแต่ในทางนามธรรมที่มีคุณค่าและประโยชน์ทางด้านจิตใจย่อมมีค่ามากกว่าใดใดทั้งสิ้น

“มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” เป็นมโนทัศน์สำคัญที่สะท้อนความหมายและคุณค่าของการท่องเที่ยวในประเทศไทยในแง่มุมอื่นๆ ที่มีใช่เป็นเพียงแต่แง่มุมของการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เท่านั้น นัยของ “ความมหัศจรรย์

ท่องเที่ยวไทย” ได้แสดงถึงแนวคิดสำคัญของมิติการท่องเที่ยวอีกหนึ่งรูปแบบหนึ่ง ที่ดำเนินการท่องเที่ยวไปตามเป้าหมายที่ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การแสวงหากำไรจากการท่องเที่ยว และนำไปสู่การใช้ทรัพยากร ทั้งคน น้ำ ป่า ฯลฯ อย่างบ้าคลั่ง เพื่อปนเปื้อน และดึงดูความสนใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม พานักอาศัย และตักตวงผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเช่นอดีตที่ผ่านมา ตั้งสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในเชิงนิเวศวิทยาที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงไปมาก รวมถึง นิเวศวัฒนธรรมที่แสดงออกมาในรูปของประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั่งามกลับสูญสิ้นคุณค่า ความหมายต่อชุมชน และส่วนมากจะถูกทำลายไปโดยปราศจากการเหลียวแลจากคนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากคนในชุมชนที่เป็นผู้สืบทอดทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษในทุกช่วงวัย โดยหลักของหน้าที่นั้น จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับการธำรงรักษาไว้ซึ่งสิ่งที่ดั่งามเหล่านี้ให้อยู่คู่สังคม ชุมชน ทรานนันทาน

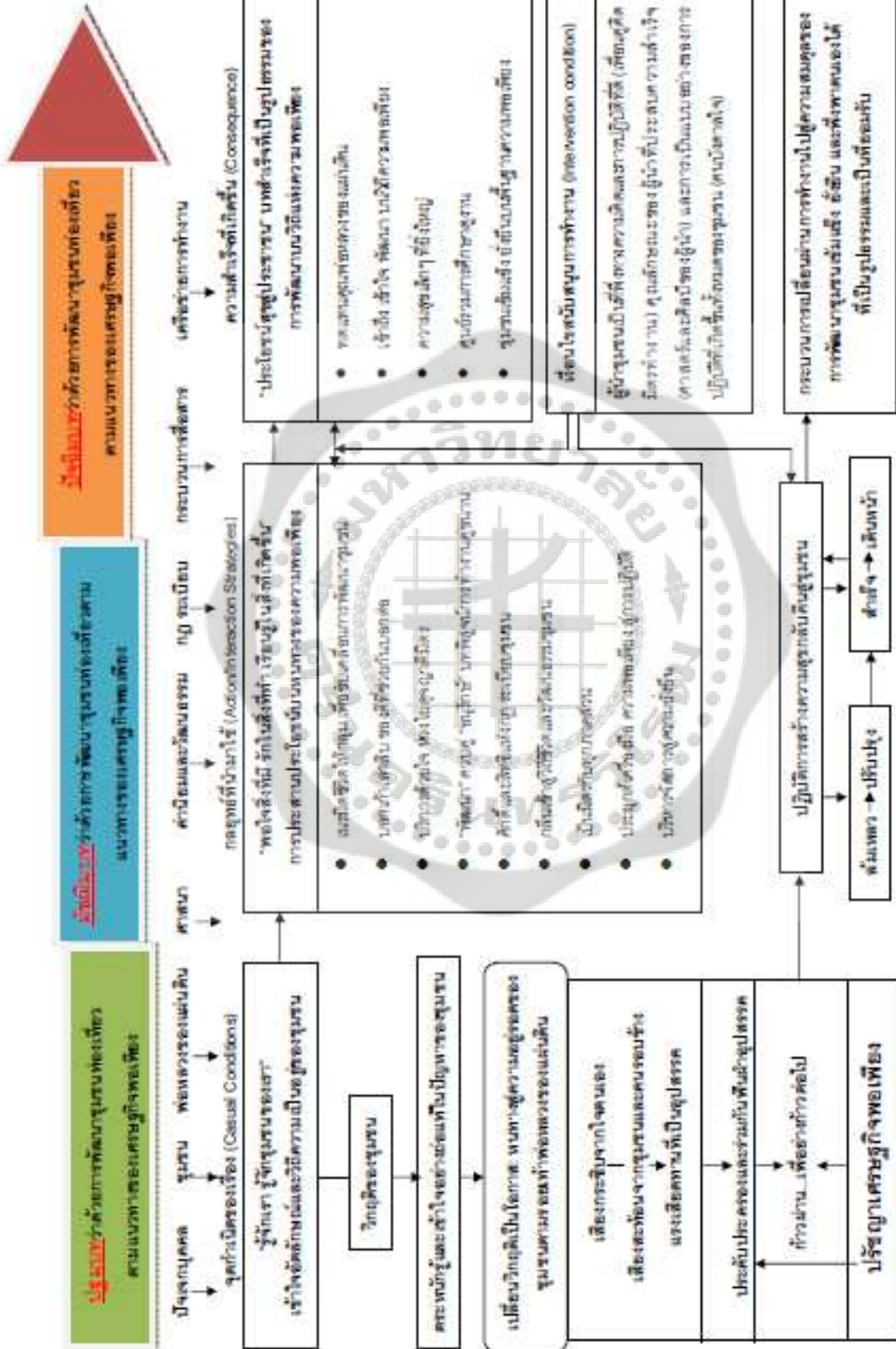
ความมหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย ในภาคการศึกษาเรื่องนี้ จึงเป็นเรื่องของการพัฒนาโดยนำมิติการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจของคนทุกคนในชุมชนให้เข้ามาทำงานร่วมกัน ภายหลังที่มีจุดแตกหักของคนในชุมชนจนทำให้ยากที่จะปรับตัวเข้าหากันอีกครั้งหนึ่ง ความมหัศจรรย์ของการท่องเที่ยวในความหมายที่ศึกษานี้ จึงมิใช่เพียงแค่เรื่องของการสร้างกำไรจากการให้บริการเท่านั้น แต่ยังมีเป้าหมายในเชิงการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย ซึ่งถือเป็นการเรียนที่ทรงคุณค่าสูงสุดสำหรับประเทศไทยที่จะต้องใช้เรื่องของการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างรายได้หลักของประเทศ แต่กรอบแนวคิดและวิธีการที่จะทำให้การท่องเที่ยวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนนั้น จะต้องดำเนินการไปบนพื้นฐานของหลักการมีส่วนร่วมจากประชาชน และการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้นำทรัพยากรที่คงอยู่ในท้องถิ่นในพื้นที่ที่พวกเขาและครอบครัว รวมถึง บรรพบุรุษได้ร่วมกันสืบทอดและอนุรักษ์ไว้มาอย่างต่อเนื่อง ยาวนานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการกระจายการถือประโยชน์ และการจัดสรรทรัพยากรของประเทศไปสู่มือของประชาชนอย่างแท้จริง อันจะทำให้ชุมชนที่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็งสามารถสร้างคนในชุมชนมีความแข็งแรง และสามารถสื่อสารไปยังโลกภายนอกรับรู้ เข้าใจ และพร้อมจะยึดเป็นแบบอย่างของการพัฒนาไปสู่ความสมดุลของการพัฒนาที่เกิดขึ้นต่อไป

ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเรื่องของการท่องเที่ยวนั้น ยังถูกดำเนินการไปควบคู่กับการส่งเสริมให้ประชาชนได้น้อมนำ ประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานไว้ให้กับราษฎรชาวไทยเมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมาสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยผ่านมิติการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนวิถีชีวิตของคนไทย ที่พร้อมจะกลับคืนสู่สังคมไทยอีกครั้งจากการพลิกฟื้น และการฟื้นฟูชุมชนเข้มแข็งขึ้นมาอีกครั้ง ในขณะที่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนกรอบความคิดที่จะช่วยชี้เส้นทางเดินของการท่องเที่ยวชุมชน ทั้งในแง่ของการบริหารจัดการชุมชน การพัฒนา และอรรถประโยชน์ต่างๆ ที่พึงจะเกิดขึ้นในชุมชน ให้เป็นไปแบบค่อยเป็นค่อยไป มีจังหวะจับโคน และนำไปสู่การได้มา

ซึ่งความสุขอย่างยั่งยืนของคนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับจิตใจที่พร้อมจะต่อสู้ และร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดวิกฤติในชุมชนใน อนาคตที่ไม่สามารถจะคาดหวังอะไรได้

ทั้งนี้ โดยรูปแบบกรอบแนวคิดการนำเสนอ นั้น มีความสอดคล้องกับข้อกำหนดของ Strauss และ Corbin ที่จะต้องให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงทุกกรอบแนวคิดไว้อย่างเป็นเอกภาพ เพื่อให้เข้าใจหลักการของเหตุและผล ที่นำไปสู่การปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้นจริง โดยกรอบแนวคิด ตามที่กำหนดนั้น ประกอบด้วย “สภาวะการณ์แห่งเหตุที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่อง” หรือ “causal condition” ไ้ละเรียงไปที่ “แนวทางปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ที่นำมาใช้” หรือ “action/interaction strategies” รวมถึง “เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน” หรือ “intervention condition” และ “ความสำเร็จ ที่เกิดขึ้น” หรือ “consequence” และ “บริบทสภาพแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา” หรือ “context” ดังแสดง รายละเอียดตามภาพประกอบ

ภาพประกอบ 8 “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง”

จากภาพประกอบ 8 แสดงข้อมูลเชิงทฤษฎีจากการศึกษาการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบข้อมูลที่เป็นภาพรวมของการศึกษา (core category) ที่สะท้อนมโนทัศน์ของข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาในบทสรุปที่ว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง”

ภายใต้มโนทัศน์ “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” มีกระบวนการที่เป็นจุดเริ่มต้นข้อค้นพบภายใต้เงื่อนไขหรือสภาวะแวดล้อม (causal conditions) ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเริ่มต้นและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นบทสะท้อนที่อธิบายได้อย่างลุ่มลึกในแง่ของกระบวนการทำงานท่องเที่ยวของชุมชนบนวิถีของความพอเพียง หรือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” บทสรุปของการศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเรื่องนี้ มีบริบทการศึกษาที่เป็นลักษณะเฉพาะและยังเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในการทำให้เกิดการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานต่างๆ ในชุมชนที่นำรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน มาเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ และน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ฝังในใจของประชาชนชาวไทยมาเป็นกรอบคิด ทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่เป็นการตอบสนองต่อเป้าหมายเรื่องของการท่องเที่ยวเพียงเท่านั้น ยังเกิดกระบวนการคู่ขนานอีกหลายๆ เส้นทาง เช่น การสร้างชุมชนเข้มแข็ง การหวนกลับสู่วิถีชุมชนแบบเดิมที่พึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือตนเอง คนในชุมชนมีความรักและความสามัคคีกัน และการสร้างงาน สร้างอาชีพให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อมิให้ปัญหาเชิงโครงสร้างเข้ามาครอบงำชุมชนได้

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องราวของความมหัศจรรย์อย่างแท้จริงบนฐานการทำงานท่องเที่ยวโดยมีชุมชน ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่ การศึกษาเรื่องนี้ มีบริบทสำคัญที่เป็นเงื่อนไขนำไปสู่ปฐมบท มัชฌิมบท และปัจฉิมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงตามกรอบข้อมูลที่นำเสนอตามภาพประกอบ 7 ได้แก่ ปัจเจกบุคคล ชุมชน พ่อหลวงของแผ่นดิน ศาสนา ค่านิยม และวัฒนธรรม กฎ ระเบียบ กระบวนการสื่อสาร และเครือข่ายการทำงาน

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ทั้ง 3 พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นบ้านแม่กำปองตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยองและบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ทั้ง 3 พื้นที่ที่ถูกคัดเลือกนั้นแม้ว่าจะมีบริบททางกายภาพประกอบมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของภูมิภาคอันเป็นที่ตั้งกล่าวคือ กายภาพอันเป็นที่ราบสูง และล้อมรอบด้วยภูเขา อากาศที่เย็นสบายตลอดทั้งปีของบ้านแม่กำปอง หรือ จะเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้หนานาชนิด ป่าไม้ชายเลน ที่เป็นแหล่งทรัพยากรอันสมบูรณ์แห่งท้องทะเล อย่างบ้านจำรุง และกายภาพประกอบล้อมรอบด้วยน้ำทะเล อย่างบ้านเกาะพิทักษ์ หากแต่ในเป้าหมายสุดท้ายของเรื่องกลับมีความน่าสนใจในประเด็นที่ต้องการการสร้างคามเข้มแข็งให้แก่

ชุมชน โดยการใช้ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติที่มี ไปสู่การสร้างมูลค่าที่หาที่สุด มิได้และเกิดประโยชน์อย่างสูงที่สุด ภายใต้หลักการดำเนินงานทั้งในระดับบุคคลและชุมชนที่ยึดถือและปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด นอกจากจะผ่านกระบวนการสร้างกฎ ระเบียบของชุมชนแล้ว ภายใต้เงื่อนไขที่ทุกคนมุ่งใช้ “ใจ” เป็นตัวหลักในกระบวนการทำงาน ยังผูกพันด้วยความเป็นพสกนิกรของชาวไทยที่มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และต้องการจะประพฤติตนตามหลักคำพ่อสอน โดยเฉพาะในเรื่องของความพออยู่ พอกิน ซึ่งมีหลักการปฏิบัติที่ไม่ยากดั่งที่หลายคนให้ข้อมูลไว้ว่าทุกการปฏิบัติล้วนเกิดขึ้นจากใจ ตัด “ตัวชี้เกี้ยว” และ “ตัวทำไม่ได้” ออกไปให้หมด ก็จะสามารถปฏิบัติได้นอกจากการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติทั้งในแง่ชีวิตประจำวันเองก็ดี หรือ ชีวิตการทำงาน จะพบว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้นำหลักการทรงงานมาใช้ประกอบร่วมด้วย โดยนำหลักการทรงงานมาใช้อย่างเหมาะสม ตามสภาพภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ โดยมีหลักการทรงงานที่สำคัญ เช่น เรื่องของการพัฒนาที่ต้องการให้ระเบิดจากข้างใน หรือ การเอาชนะจิตใจตนเองที่ต้องการก้าวผ่านความรู้สึกขัดแย้งที่มีอยู่ในใจ ทั้งที่เกิดขึ้นจากตนเอง และที่เกิดขึ้นจากผู้อื่น หรือหลักศูนย์รวมการทำงาน ซึ่งเป็นต้นแบบของการศึกษาดูงานในชุมชนที่นำมาจากการพัฒนาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาตามแนวพระราชดำริในแต่ละภูมิภาค

อย่างไรก็ดี พบว่าปัจเจกบุคคลเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมากในการกำหนดความเป็นรูปธรรมในการทำงานในขั้นตอนแรก เพราะเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการทำงานตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ซึ่งในขั้นต้นของการทำงาน จะพบว่าผู้นำ หรือ แกนนำ ทั้งแกนนำทางการ และไม่ เป็นทางการ จะเป็นผู้กำหนดทิศทางการทำงานและเป็นตัวกลางในการประสานความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน หลังจากนั้น ก็จะได้นำคนที่มีความคิดเห็นร่วมมาเข้าร่วมการทำงาน ซึ่งในส่วนนี้ ก็จะเป็นผู้มีอุดมการณ์ ความเห็นที่มีความคล้าย หรือ เหมือนกัน มาเข้าร่วมขบวนการ

ประเด็นที่มีความน่าสนใจในแง่ของบริบท คือ ลักษณะร่วมของทั้ง 3 ชุมชนที่มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ ความเป็นชุมชนท้องถิ่น ที่มีลักษณะชุมชนชนบท มีวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวพันกับการทำเกษตรกรรม และการประกอบอาชีพที่เหมาะสมตามลักษณะภูมิอากาศที่เหมาะสมในพื้นที่ เช่น ไร่เมี่ยง ไร่ชา กาแฟ ทางภาคเหนือ สวนผลไม้ และพืชผักนานาชนิด ทางภาคตะวันออก และประมงพื้นบ้านทางภาคใต้ พบว่าวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ดังนั้น จึงไม่ยากที่จะนำวิถีชีวิตเดิมที่มีคุณค่ามาผสมผสานกับวิถีชีวิตใหม่ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมาใช้ร่วมกันได้อย่างลงตัว และสามารถนำมาพัฒนาเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวได้อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนอกจากนี้ ยังหมายรวมถึง ลักษณะค่านิยมและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ที่ยังคงมีการสืบสานบางประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่บางส่วนก็จะมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณีที่เคยมี แต่ปัจจุบันห่างหายหรือ ละเลือนไปจากการปฏิบัติของคนในพื้นที่ให้กลับคืนมาสู่ชุมชน เพื่อเป็นแกนวัฒนธรรมในการประสานจิตใจของคนทุกคนในชุมชน

ประกอบกับทั้ง 3 พื้นที่ ประชาชนทั้งหมดที่มีส่วนร่วมในการศึกษา เป็นผู้นับถือศาสนา พุทธ และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับกิจกรรมทางศาสนาพุทธ ดังนั้น การดำเนินชีวิตประจำวันที่ดี หรือชีวิตของ การทำงานเองก็ดี ล้วนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ร่วมทั้งสิ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหา หรือ เกิดความท้อแท้ใจในการดำเนินชีวิต เช่น กรณีของการสวดมนต์ ทำบุญ เมื่อประสบปัญหาจากการขายพืชผลทางการเกษตรไม่ได้ หรือ ประสบปัญหาชีวิต

ในด้านการงานเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และยั่งยืนในการทำงานนั้น พบว่าบริบทที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนงานให้คงอยู่และต่อเนื่อง นั้นคือ กระบวนการสื่อสารและการสร้างเครือข่ายการทำงาน โดยกระบวนการสื่อสาร เป็นแนวทางใหม่ที่ใช้ในการเปิดการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งที่เป็นการดำเนินการเองของชุมชน และที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้ดำเนินการให้ ซึ่งจะเป็นการบูรณาการ หรือ การประยุกต์ความรู้และช่องทางการสื่อสารในปัจจุบัน มาใช้ในการทำงานของชุมชน และเป็นอีกหนึ่งความสวยงามที่เชื่อมั่นว่าชุมชนมีศักยภาพการทำงานในทุกด้านไม่แตกต่างจากการปฏิบัติงานของรัฐ โดยเฉพาะชุมชนมีความคล่องตัว และมีรูปแบบการทำงานสื่อสารที่ลื่นไหลมากกว่าและสามารถเข้าถึงใจของประชาชนด้วยกันได้มากกว่า

ส่วนความเป็นเครือข่ายการทำงานนั้น เกิดขึ้นจากชุมชนมีความต้องการจะขยาย หรือ ต่อยอดการทำงานในด้านหนึ่งด้านใดของชุมชน ทำให้เกิดการจับมือกันทำงาน และการแบ่งงานกันทำที่ชัดเจน ซึ่งการเป็นเครือข่ายการทำงานนั้น พบว่ามีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการ ผ่านการจัดตั้งโดยรัฐ เช่น เครือข่ายการวิจัย เครือข่ายสภาการเมืองภาคประชาชน และเครือข่ายการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในขณะที่เครือข่ายการทำงานแบบไม่เป็นทางการ จะเป็นการทำงานของประเด็นความร่วมมือระหว่างชุมชนที่มีความสนใจที่จะทำงานร่วมกัน หรือ มีความต้องการจะขยายงานและต่อยอดการทำงานของชุมชนให้กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งบริบทในเรื่องนี้ ถือเป็นบริบทที่มีความสำคัญมากที่บ่งบอกถึงความต่อเนื่องและยั่งยืนการทำงานของชุมชน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอภาพรวมของภาพรวมของข้อมูลหมวดหลัก (Core Category) ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัย “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” บทสรุปของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ ข้อมูลในเชิงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ข้อค้นพบภายใต้เงื่อนไขหรือสภาวะแวดล้อม ข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการ หรือ กลยุทธ์ ข้อค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน ของชุมชน ข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จที่เกิดขึ้น และการสรุปความจำเป็น และความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปอย่างต่อเนื่องต่อไป

โดยข้อมูลและข้อค้นพบทั้งหมดนั้น ถูกบรรยายอย่างละเอียดผ่านเส้นทาง ประสบการณ์ร่วมของชุมชน (Story Line) ดังนี้

ปฐมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องราวสำคัญเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของการดำเนินการทั้งหมด โดยมีจุดเริ่มต้น หรือจุดกำเนิดของเรื่องจากสถานการณ์แห่งปัญหาที่เกิดขึ้น และลุกลามไปสู่การเป็นวิกฤติของชุมชนที่ต้องเร่งดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน จริงจัง รวมถึง การเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ที่ให้คนรู้จักตนเอง เรียนรู้ตนเองให้มาก ซึ่งเรียกปรากฏการณ์นี้ เรียกว่า “รู้จักเรา รู้จักชุมชนของเรา” เข้าใจอัตลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน อันเป็นชุดของข้อมูลร่องชุดแรก (Sub-Category) เพื่อจะสะท้อนให้เห็นถึงแง่ความรู้สึกนึกคิด และมุมมองต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เป็นบทเรียนและประสบการณ์ชีวิตช่วงหนึ่งที่ผ่านมา โดยมีข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. วิกฤติของชุมชน

เบื้องต้นจะพบว่าชุมชนที่ศึกษาก่อนที่จะมาเป็นเช่นวันนี้ได้ ทั้งหมดประสบปัญหาอันเนื่องจากการด้อยโอกาส หรือ ความไม่สามารถในการเข้าถึงการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ ประกอบกับการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการสร้างคุณค่าทางวัตถุมากกว่าจิตใจ ส่งผลให้คนในชุมชนที่ขาดความรู้ และความเข้าใจในการพัฒนาบนพื้นฐานของความสมดุล และความพอเพียง ประสบปัญหาและความยุ่งยากของชีวิต จากหนึ่งคน เชื่อมไปอีกคนหนึ่งคน และอีกหลายๆ คน จนเป็นเกลียวข่ายของ “ชุมชน” ที่ประสบปัญหาและเป็นวิกฤติของชุมชนอันเนื่องจากคนในชุมชนเกิดวิกฤติของชีวิต ส่งผลเชิงประจักษ์ในรูปแบบของปัญหาชุมชนที่ยากต่อการแก้ไข อาทิ ปัญหาการลักขโมย ปัญหาการก่อหนี้ยืมสินของครัวเรือน ปัญหาสุขภาพของคนในชุมชน ปัญหาการขาดความสามัคคี และการทะเลาะวิวาท ที่นำไปสู่ความแตกแยกของคนในชุมชนท้ายที่สุดเป็นต้น ผสมผสานกับปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกิดจากการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมจากสังคมใหญ่ อาทิ ความยากจน ปัญหายาเสพติด ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ เป็นต้น

2. ตระหนักรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของชุมชน

วิกฤติปัญหาของชุมชนข้างต้น ทำให้ผู้นำ และหรือ กลุ่มแกนนำในขณะนั้น อุดหนุนไม่ได้ และจำเป็นจะต้องเป็นผู้พลิกเหตุการณ์จากร้ายให้กลายเป็นดี โดยมองวิกฤติเป็นโอกาส และค้นหา เริ่มต้นเพื่อวางแผนการพัฒนาแนวใหม่ เริ่มการสั่งสมและระดมทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และที่สำคัญ คือทุนปัจเจกบุคคลมาเชื่อมโยงต่อเพื่อต่อสู้กับวิกฤติชุมชน จนเป็นลำดับภาพการพัฒนาที่มีลักษณะ “ค่อยเป็นค่อยไป” ไม่หือหวาแต่บังเกิดผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ และที่สำคัญ คือ เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ที่อย่างน้อยก็สะท้อนมาในรูปแบบของความสามารถในการดำเนินการในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาได้มากกว่า 10 ปี ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จที่เกิดขึ้น รวมถึง การลดน้อยถอยลงของปัญหาจากระดับชุมชน ไปสู่ระดับครอบครัว และปัจเจกบุคคล ก่อนแปรเปลี่ยน

ความอ่อนแอ มาเป็นความเข้มแข็งของบุคคลกลุ่ม ครอบครัว และชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเกิดเป็นประโยชน์สุขต่อคนทุกระดับ

3. เปลี่ยนวิกฤติเป็นโอกาส: หนทางสู่ความอยู่รอดของชุมชนตามรอยเท้าพ่อของแผ่นดิน

ชุมชนที่เริ่มต้นด้วยการประสบปัญหาและความยุ่งยากในการบริหารจัดการ เพื่อจะเรียกคืนความสุข ความสงบให้เกิดขึ้นในชุมชนอีกครั้ง จำเป็นจะต้องมีการปรับปรุงกรอบคิด วิธีการ ตลอดจนแนวทางการพัฒนาใหม่ๆ โดยมุ่งเน้นไปที่หลักของการพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนได้เป็นลำดับแรกซึ่งสวนทางกลับกระแสสังคมในขณะนั้นที่มีความเจริญทางวัตถุอย่างเข้มข้น และขยายผลอย่างรวดเร็วจนยากต่อการควบคุม ทั้งในชุมชนวิถีเมือง ชุมชนวิถีกึ่งเมือง กึ่งชนบท และชุมชนวิถีชนบท เป็นเป้าหมายที่แนวคิดการพัฒนาทางวัตถุนิยมได้ซึมแทรกเข้าไปอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงจิตสังคมของบุคคล ชุมชนที่มีผู้นำที่กล้าหาญพอที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงและผดุงความสงบสุขในชุมชน จึงจะมีการเปลี่ยนไปได้ตามเป้าหมายที่ต้องการได้

อย่างไรก็ดี กลับพบว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะดำเนินการเพียงความคิดและคุณลักษณะของผู้นำเท่านั้น แต่จำเป็นจะต้องมีการดึงศักยภาพของคนในชุมชนทุกคนให้เข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้และทำร่วมกัน ภายใต้หลักคิดของ “การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน” และความเชื่อมั่นในศักยภาพของบุคคลที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอนาคตรวมถึง จะต้องมีการริเริ่มค้นหาเครื่องมือของการพัฒนาที่สามารถประสานการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเข้ามาสู่การทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ โดยเครื่องมือดังกล่าวนี้ จะต้องสะท้อนคุณลักษณะ 3 ประการที่บ่งบอกถึงความเป็นวิถีชีวิตของชุมชน นั่นคือ การสะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ดำรงของคนในชุมชนที่ก่อรูปเป็นอัตลักษณ์ของคนในชุมชนนั้นๆ ที่จะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจในการทำงานของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นภายในชุมชนก่อนเป็นลำดับแรก และขยายไปสู่การทำงานของหน่วยงานภายนอกชุมชน และเป็นสิ่งสะท้อนของการนำแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาตีความสู่การปฏิบัติ

ทั้งนี้ โดยเครื่องมือที่สะท้อนคุณลักษณะตามที่กำหนดถึงข้างต้น นั่นก็คือ การนำเรื่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผสมผสานกับหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหนทางสู่ความอยู่รอด และการพัฒนาชุมชนไปสู่ความสมดุลของการพัฒนา และเป็นไปตามหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงพระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นหลักคิดและแนวทางปฏิบัติแก่ปวงชนชาวไทยทุกฝ่ายให้ยึดถือและปฏิบัติเพื่อต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่โหมกระหน่ำไปทั่วทุกภูมิภาคของโลกใบนี้ โดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้ให้ความสำคัญกับ “ความพออยู่ พอกิน พอใช้” นั่นเอง

4. เสี่ยงสะท้อนจากใจตนเอง และเสี่ยงสะท้อนจากชุมชนและคนรอบข้าง: แรงเสียดทานที่เป็นอุปสรรค

ในระหว่างการดำเนินการนั้น จะเกิดปัจจัยสองประการที่เป็นตัวทำลายความเชื่อมั่น และความตั้งใจในการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตไปตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2 ปัจจัย กล่าวคือ

หนึ่งก็คือ ปัจจัยจากภายในตัวบุคคล ซึ่งในที่นี้ ใช้คำเรียกว่า “เสียงกระซิบจากใจตนเอง” เพราะเป็นความรู้สึกกังวล สงสัย และไม่เชื่อมั่นในตนเองว่ากระบวนการพัฒนาตามแนวทางใหม่นั้น จะก่อให้เกิดผลในทางบวกตามที่กำหนดเป็นเป้าหมายหรือไม่ อย่างไรก็ตาม เร็วหรือช้า เป็นกระบวนการทางจิตใจที่ต้องการแสวงหาคำตอบจากความลังเลสงสัยที่มีอยู่ จากความลังเลสงสัยนี้เองส่งผลในแง่ของการตัดสินใจในความนึกคิด นั่นก็คือ “กล้า และ กลัว” โดย “ความกล้า” เป็นตัวแทนความรู้สึกที่ต้องการแสวงหาทางออกจากปัญหาและอุปสรรคที่ประสบพบเจอในปัจจุบัน ความต้องการจะหลีกเลี่ยงหนีจากปัญหาในชีวิตประจำวันที่ได้ประสบพบเจอ ในขณะที่ “ความกลัว” จะเป็นตัวแทนของความรู้สึกที่ไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัยในสถานการณ์อื่นๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคตอันใกล้ เจกเช่นเดียวกับความรู้สึกที่ “หนีเสือปะจระเข้” นั่นเอง

ในลำดับขั้นต่อมาของความรู้สึกที่เพิ่งเกิดขึ้นจากปัจเจกที่ประสบปัญหาจากวิกฤติปัญหาในชีวิต คงไม่สามารถหนีพ้นในเรื่องของการไม่มี “ความพร้อมที่จะทำ” เนื่องจากการตัดสินใจที่จะทำเรื่องหนึ่งเรื่องใดในชีวิต คนโดยส่วนใหญ่มักจะอาศัยความคุ้นชิน หรือ ความคุ้นเคยกับประสบการณ์เดิมที่เกิดขึ้นในชีวิต ดังนั้น หากเรื่องนั้น เป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่มีประสบการณ์ สิ่งแรกที่จะเกิดขึ้น จะเป็นเรื่องของความไม่พร้อมที่จะทำ ซึ่งเป็นหนึ่งในกลไกการปฏิเสธจากตัวเอง ด้วยจะต้องมีความพร้อมสมบูรณ์ หรือ แนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน จึงจะนำไปสู่การลงมือยอมทำตามคำแนะนำ หรือ ข้อปฏิบัติต่างๆ หากยังไม่สมบูรณ์พร้อมในการดำเนินงาน ก็จะเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์การดำเนินงานของชุมชนไปจนระยะหนึ่งที่จะเกิดความเชื่อมั่น หรือ ความไว้วางใจได้ว่ากระบวนการพัฒนานั้นๆ ได้นำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงในชีวิตได้อย่างแท้จริง

การตัดสินใจลงมือทำ หรือ ไม่ทำ ไม่เพียงอาศัยปัจจัยจากภายในบุคคลแล้ว ประการที่สองยังเป็นเรื่องของกระแสสังคมที่แวดล้อมตัวบุคคลนั้นด้วย อย่างเช่น การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวในชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของทุกพื้นที่การศึกษา จะพบว่าการดำเนินการในครั้งแรกนั้น จะเป็นการดำเนินการเฉพาะภายในคนรู้จักที่สนิทสนมกันแล้ว หรือ ใช้อำนาจบังคับเพื่อให้ยอมดำเนินการตาม แต่มีเป็นเพียงส่วนน้อยที่ดำเนินการด้วยความสมัครใจของคนในชุมชน เนื่องจาก กระแสสังคมที่สวนทางกับความเป็นจริงในปัจจุบัน ก่อให้เกิดข้อคำถามจำนวนมากที่ผู้ทำตามแนวทางการพัฒนา หรือ ผู้สังเกตการณ์ หรือ ผู้อยู่ระหว่างการตัดสินใจ ถามตัวเองเสมอว่าทำแล้วจะสำเร็จหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ประกอบกับเสียงจากภายในไม่ว่าจะเป็น “การดูถูก” หรือ “การกล่าวหา” โดยเฉพาะในประเด็นว่า “บ้า” ดูจะเป็นเสมือนคำที่มีอิทธิพลต่อการลุกขึ้นมาต่อสู้ เพื่อให้เป็นผลในทางปฏิบัติที่เป็นจริงว่าทุกอย่างสามารถดำเนินการได้ ถ้ามีความตั้งใจ มั่นคง แน่วแน่และลงมือปฏิบัติ

นอกจากปัจจัยทั้ง 2 ประการที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการแล้ว ในข้อเท็จจริงของพื้นที่ยังพบว่า การดำเนินการในหลายต่อเรื่องของชุมชนย่อมส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้สูญเสียประโยชน์ โดยเฉพาะกลุ่มนายทุน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่สูญเสียประโยชน์จากกลุ่มลูกค้าที่สามารถยืนหยัดในการทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองได้ตามหลักการพึ่งพาตนเองได้ และไม่มี ความจำเป็นอีกต่อไปในการที่จะมาก่อนนี้ยืมสินอีกต่อไป ทำให้กลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าวขาดรายได้ รวมถึง การพัฒนาตามแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่อิงหลักการพึ่งพาตนเองได้ สอนให้คนอยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือกันและกัน และพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุด จึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าในพื้นที่ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ ตัวอย่างกรณีนี้ คือ การรวมกลุ่มนำของที่ผลิตได้ในชุมชนมาขายโดยไม่ผ่านตลาด หรือ พ่อค้าคนกลาง ส่งผลให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น และมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ กลุ่มนายทุน หรือ กลุ่มเสียผลประโยชน์ต่างๆ เหล่านี้ จึงมีมาตรการ “ขัดแย้งขัดขาน” หรือ ขัดขวางการทำงาน ในขณะที่บางกลุ่ม ก็ไม่ได้ให้ความร่วมมือแต่อย่างใด

5. ประคับประคองและร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรค

แม้ว่าจะมีปัญหาและอุปสรรคมากน้อยเพียงใดก็ตาม แต่จะต้องชื่นชมในความกล้าหาญและความอดุสาหะเพียรพยายามของทุกชุมชนที่ศึกษาที่สามารถจะก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นได้จนประสบความสำเร็จเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ โดยมีหลักการทำงานที่สำคัญ ที่เป็นจุดร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เดินไปด้วยกันอย่างมีเป้าหมาย จุดร่วมที่มีและปฏิบัติร่วมกันอย่างสมัครสามัคคี คือ

5.1 มีความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อก้าวผ่านไปด้วยกัน ด้วยความรู้สึกไว้วางใจ มั่นใจและเชื่อใจในกระบวนการและเชื่อมั่นในผู้นำที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้ตามที่กำหนด เป็นเป้าหมายของการพัฒนาร่วมกัน ทั้งนี้ โดยกระบวนการสำคัญที่จะสร้างความเข้าใจได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการพูดคุยอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

5.2 การก้าวข้าม “การไม่ยอมรับ หรือ การไม่ให้ความร่วมมือ” ซึ่งวิธีการที่ชุมชนเลือกใช้ นั่นคือ การสร้างความสำเร็จจากกลุ่มคนที่เห็นด้วย เพื่อให้เห็นการพัฒนาอย่างเป็นขั้น เป็นตอน และผลลัพธ์ที่ได้รับจากการดำเนินการนั้นๆ รวมถึง จะมีการเปิดโอกาสให้คนที่เปลี่ยนใจจะหันมาให้ความร่วมมือ ได้มีโอกาสในการเข้าร่วมกระบวนการ เมื่อพิสูจน์แล้ว เห็นผลจริง ลงมือทำ เชื่อถือได้ ในขณะที่กลุ่มที่ไม่ได้ให้ความร่วมมือ และเป็นกลุ่มมือไม่พายเอาเท้าราน้ำนั้น การเดินหน้าของชุมชนเพื่อก้าวผ่านในจุดนี้ไป ก็คือ ชุมชน เลือกใช้แนวทางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในหลักการ “ซึ้งหวัมน” นั่นเอง

5.3 จุดขายของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือการยกเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ เพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์ต้นแบบ หรือ ศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้คนจากทุกสารทิศได้เข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เป็นจำนวนมาก และเป็นต้นทางให้หน่วยงานภายนอกจะเร่งเข้าไปสนับสนุนตามที่ชุมชนเห็นว่าจำเป็น กระบวนการใน

ส่วนนี้ จึงเป็นการสร้างมูลค่าที่ดีที่สุดของชุมชน โดยวัตถุ หรือ สิ่งของอื่นๆ ที่ชุมชนได้ผลิตออกมา จะได้อานิสงค์ที่ทำให้เกิดการซื้อขายในระบบการตลาด แม้ว่าจะขายในราคาไม่ได้สูงมาก แต่ก็เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต แต่ที่สำคัญ นั่นคือ การลดรายจ่ายจากกระบวนการที่จะเกิดขึ้น

นอกจากนี้ ชุมชนยังได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในการผลิตสิ่งที่ไม่ใช่ชีวิต ให้มีมูลค่า และสามารถขายได้ในโลกปัจจุบัน อย่างเช่น วิถีชีวิต ซึ่งปกติไม่สามารถขายได้ แต่การสร้างเรื่องราวของชุมชน ประกอบกับการได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก ทำให้เกิดกระบวนการผลิต และสร้างมูลค่าในทุกเรื่องที่ชุมชนมีความต้องการนำมาต่อยอดการพัฒนา รวมไปถึง ผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนซึ่งไม่ได้มีมูลค่ามากมายอะไรในเชิงพาณิชย์ แต่สามารถขายได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากคุณค่าทางจิตใจ

6. ก้าวอย่าง...เพื่อก้าวต่อไป ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง

หลักสำคัญที่ทำให้กระบวนการทั้งหมดดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง คือ เรื่องของ เศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นเสมือนยาตำในการขนานทุกชีวิตเข้ามาทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ เกิดชีวิตชีวาในการทำงานกลุ่ม ทำงานชุมชน ทั้งนี้ เนื่องจากมีความเห็นตรงกันว่ารูปแบบการ ท่องเที่ยวโดยชุมชน และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่จะช่วยหนุนเสริมการทำงาน ด้วยกันดีเป็นอย่างดี โดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ช่วยชี้แนะแนวทางการ ดำรงชีวิต และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ และทุกอาชีพ กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้ฐาน แนวคิดนี้ จึงมุ่งเน้นการพัฒนาที่มาจากพื้นฐานทรัพยากรและศักยภาพตามที่ตนเองมีอยู่ และการใช้ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยนำความรู้ ศักยภาพของคน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาหล่อหลอมรวมเข้ากับ ทูทางสังคม เศรษฐกิจและทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้เกิดผลผลิตที่มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ ต่อส่วนรวม อันจะเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนในท้ายที่สุด

ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการนำหลักแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจไปสู่ การปฏิบัติ ทำให้เกิดภาพของชุมชนที่ชัดเจน ว่าชุมชนนั้นมีจุดยืน หรือ อัตลักษณ์อย่างไร และมีทิศ ทางการพัฒนาอย่างไร จึงจะเหมาะสม คนเมื่อเกิดความคิดและความฝันร่วมกันแล้ว ย่อมกระหาย ในการลงมือปฏิบัติ ซึ่งชุมชนได้ให้ข้อมูลที่สำคัญว่า “เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ยาก แต่ต้องลงมือทำ” ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก็เป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรม และยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืนของ การพัฒนา เป็นการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่สอดคล้องกับหลักประโยชน์สูงสุด เป็น กระบวนการที่นำไปสู่การรวบรวม รื้อฟื้น ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากคน-ทรัพยากรในชุมชน ความรู้ ที่มีอยู่ในตัวคน และภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งจะได้มีการถ่ายทอดไปอย่างเหมาะสมจากรุ่นสู่รุ่น และ เป็นสะพานเชื่อมต่อไปสู่การสร้างบทเรียนของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน การร่วมสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน การสร้างความสุขที่แท้จริง ทั้งในส่วนของผู้ดำเนินการและนักท่องเที่ยว ที่มาเยือนนั่นเอง

การผสมผสานและสนับสนุนอย่างลงตัวของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่ของกรอบคิด และการท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะเครื่องมือสู่การปฏิบัติตามที่กล่าวถึงข้างต้น จึงเป็นอีกหนึ่งบท ของความสำเร็จในการนำปรัชญาพอเพียงไปใช้ในการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยกระบวนการ ทำงานกว่าจะประสบความสำเร็จนั้น ไม่ได้ถูกกำหนดภายในวันเดียว หรือ สัปดาห์เดียว หรือ ปี เดียว หากแต่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์เรียนรู้จากประสบการณ์การปฏิบัติที่แท้จริงของชุมชน ผ่านการลองผิด ลองถูกและปรับแก้ไขจนนิ่งและลงตัว เพื่อให้สามารถก้าวเดินต่อไปข้างหน้าตามความ สอดคล้อง ความต้องการและความจำเป็นสูงสุดของชุมชน เพื่อนำมาซึ่งความสุขที่กลับคืนสู่ชุมชน ตามเป้าหมายที่คนในชุมชนมีฝันและความปรารถนาาร่วมกัน ดังที่เรียกในงานวิจัยเรื่องนี้ว่า “ปฏิบัติการสร้างความสุขกลับคืนสู่ชุมชน”

ในระยะต่อมาของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ขั้วสมมติบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตาม แนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องราวสำคัญเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ ที่ชุมชนได้นำมาใช้จนประสบความสำเร็จ และเป็นบทสำเร็จจากการทำงานในเรื่องการพัฒนาชุมชน ท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะพบว่ามีความหลายเรื่อง แต่เนื้อเรื่องที่โดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ร่วมกันของทั้ง 3 พื้นที่ที่ศึกษาวิจัย ประกอบด้วยแนวทางการปฏิบัติ หรือ กล ยุทธ์การทำงานที่สำคัญ (Action/Interaction Strategies) ภายใต้หมวดของข้อมูลรองว่า “พอใจสิ่งที่มีรัก ในสิ่งที่ทำ เรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น” การประสานประโยชน์บนหนทางของความพอเพียง (Sub-Category) โดยมีข้อมูลสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. เนรมิตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

เป็นการดำเนินการของชุมชนในการสรรสร้างกลุ่มต่างๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อขยายงาน และรองรับการทำงานที่จะสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้เป็นที่ไปโดยกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพที่จำเป็นจะต้องมีเกิดขึ้น และทำหน้าที่ในการผลิต หรือ ส่งเสริมการผลิต เพื่อ นำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อนำรายได้ไปใช้ในการเลี้ยงดูคนในครอบครัว ร่วมกับการ พัฒนาชุมชน และการดูแลกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ในชุมชน เป็นต้นซึ่งเป็นเรื่องราวโดยตรงที่ เชื่อมโยงในขอบเขตของเนื้อหา “เนรมิตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน”

2. บอกต่อ บอกเล่า แก้วไปสืบ ของดีที่จะช่วยบอกต่อ

บอกต่อ บอกเล่า แก้วไปสืบ ของดีที่จะช่วยบอกต่อ เป็นกลยุทธ์ หรือ ปฏิบัติการที่ เกี่ยวข้องกับการกระจายข่าวสารข้อมูลเรื่องราว และความสวยงามจากการท่องเที่ยวไปสู่ กลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยกลยุทธ์ที่สำคัญในการดำเนินการ ด้านการส่งเสริมภาพลักษณ์การท่องเที่ยว ร่วมกับการบอกเล่าเรื่องราวที่ดีของชุมชน ที่ผู้มาเยี่ยม เยียนทุกคนจะช่วยบอกต่อกันระหว่างนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียนและมาพำนักร่วมกับคนในชุมชน

3. “บริการด้วยใจ ห่วงใยดุจญาติมิตร”

แนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์การทำงานประการที่ 3 คือ การใส่ใจต่อคุณภาพการ บริการนักท่องเที่ยว หรือ ผู้มาเยือนจากแดนไกลที่เข้ามาพักอาศัยในชุมชน หลักการสำคัญง่ายๆ ที่

ช่วยสร้างความประทับใจ นอกจากสภาพความเป็นอยู่ของบ้านที่มีความใกล้เคียงกับความเป็นบ้าน
ความเป็นครัวของผู้ที่มาพักแล้ว น้ำอกน้ำใจที่รินไหลให้กับผู้อาศัยของเจ้าของบ้าน ก็ดูเหมือนเป็น
สิ่งจำเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้มาเยือน อยากจะกลับมาเยือนอีกสักครั้ง ในฐานะที่เป็นเหมือน
คนในครอบครัวคนหนึ่งที่ต้องดูแลซึ่งกันและกันตลอดไป

4. “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนาน

เรื่องของการ “พัฒนา” ของชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับ “การ
อนุรักษ์” เพราะชุมชนทุกชุมชนที่ศึกษาล้วนตระหนักดีว่าความอยู่รอดของชุมชนเกิดขึ้นจากการรู้จัก
และรักในทรัพยากรที่ช่วยโอบอุ้มดูแลให้คนในชุมชนมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะพบว่า
ข้อมูลของทั้ง 3 ชุมชน จะมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่ต้องไปแสวงหาซื้อจาก
ภายนอก แต่เป็นต้นทุนจากภายในที่ควรจะให้มีความสำคัญ และสนับสนุนให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่าง
สูงสุด เพราะทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด หากนำไปใช้เพื่อการบริโภคสนับสนุนทุนนิยมย่อมนำไป
โดยเปล่าประโยชน์ แต่หากเลือกนำไปใช้เพื่อสร้างมูลค่า และต่อด้านทุนทางเศรษฐกิจ ย่อมนำไปสู่
การสร้างรายได้ได้อย่างมหาศาลกับชุมชนในภาวะที่ทั่วโลกประสบวิกฤติกับทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมเช่นทุกวันนี้

5. ศักดิ์และสิทธิแห่งกฎ ระเบียบของชุมชน

ศักดิ์และสิทธิแห่งกฎ ระเบียบของชุมชน เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมากในการ
กำกับดูแลพฤติกรรมของสมาชิก ทั้งในด้านเสริมทางบวก และการลงโทษทางลบ ซึ่งสมาชิกจะต้อง
ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้ว่าบางเรื่องจะไม่ได้มีการออกระเบียบเพื่อควบคุมพฤติกรรมที่
ชัดเจน แต่ก็เป็นเรื่องของ “ใจ” ที่ทุกคน ทุกฝ่าย รับรู้ และถือปฏิบัติร่วมกัน จนนำไปสู่การแข่งขันทำ
ความดี และการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบอย่างเคร่งครัดเพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชนดำเนิน
ไปได้อย่างต่อเนื่อง

6. กลิ่นเข้าสู่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

การทบทวนวิถีชีวิตที่ชุมชนถือปฏิบัติมาตลอดระยะเวลาที่มีเส้นทางการพัฒนาชุมชน
เกิดขึ้น การแปลงวิถีชีวิตใหม่ให้กลับเข้าสู่ชุมชนตามวิถีเดิม จากบทเรียนการศึกษา ไม่ใช่เรื่องใหม่
หรือ เรื่องที่จะต้องเข้าใจกันใหม่ เพราะประสบการณ์ของผู้สูงอายุ และผู้มีประสบการณ์ชีวิต
พอสมควร ได้เห็นการดำเนินการในลักษณะเช่นนี้มาก่อนบ้างแล้ว โดยเฉพาะการเชื่อมโยง
ประสบการณ์ไปในวัยเด็ก ที่ได้เห็นและรู้เกี่ยวกับการดำรงชีพของคนสมัยก่อน ก็มีวิถีชีวิตที่ไม่
แตกต่างเช่นในปัจจุบัน แต่มีสิ่งๆ เหมือนกัน กล่าวคือ ความสุข ที่ไม่ต้องแสวงหาจากที่ไกลตัวแต่
สามารถหาได้จากในตัวเอง “พอกิน พออยู่ ก็สุขแล้ว เหมือนพ่อแม่ของเรา ไม่ต้องเดือดร้อน”

7. เป็นมิตรกับทุกภาคส่วน

คงความสำคัญของการเชื่อมโยงประสานงานกับทุกภาคส่วนไว้ในลักษณะของการจับ
มือร่วมกันทำงาน ในรูปแบบของเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งที่เป็นทางการ และที่ไม่เป็นทางการ เพื่อ
นำไปสู่การพัฒนาประเทศ ในที่นี้มีการยกระดับเป้าหมายการพัฒนาไปสู่ความมั่นคงและความสงบ

สุขของคนในประเทศจากจุดเล็กๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเป็นการดำเนินการในลักษณะ “ชนะทั้ง สองฝ่าย” ซึ่งชุมชนที่รู้จัก เข้าใจ จะแสวงหาโอกาสที่ดีเช่นนี้ในการสนับสนุนการทำงานของชุมชนที่ เป็นไปตามที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้ หรือ ยังไม่มีศักยภาพมากเพียงพอ อาทิ การ ประชาสัมพันธ์ที่ผ่านสื่อสาธารณะต่างๆ ตลอดจน เวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มและ องค์กรอื่นๆ เพื่อให้มีการต่อยอดทางความรู้ และได้นำความรู้ใหม่ ไปใช้ประยุกต์กับการพัฒนา ชุมชนของตนเองได้ในลำดับต่อไป

8. ประยุกต์เครื่องมือความพอเพียง สู่อการปฏิบัติ

การประยุกต์ใช้เครื่องมือ ความพอเพียง ไปสู่อการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมผ่าน กระบวนการทำงานต่างๆ ของชุมชนที่จะได้น้อมนำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ ที่ เกี่ยวข้องมาอธิบายให้เข้าใจว่าชาวบ้านคิดเห็นอย่างไรต่อหลักการที่มี และนำหลักการที่มีการ กล่าวถึงทั้งหมดนั้นไปใช้อย่างไรทั้งนี้ มุ่งเน้นความเป็นรูปธรรมในการนำไปปฏิบัติใช้จริงใน ชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล กลุ่มและชุมชน รวมไปถึง ความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงจากการนำ ปรัชญาของในหลวงไปใช้ในการดำรงชีพ และประกอบอาชีพ และผลที่ได้รับจากการนำไปใช้ ซึ่งจะ เป็นสิ่งยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่หลักการที่อยู่บนฟ้า หรือ ลอยอยู่บน อากาศ แต่สามารถนำมาปฏิบัติได้ในชีวิตจริง

9. บริหารจัดการสู่ความยั่งยืน

การถอดรหัสความสำเร็จในเรื่องของการบริหารจัดการชุมชน เพื่อมุ่งไปสู่ความยั่งยืน ของการดำเนินงานของชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าแต่ละชุมชนมีกลเม็ด อย่างไรในการบริหารจัดการ ทั้ง คน งบประมาณ แนวทางการบริหารจัดการ และทุนต่างๆ ที่มีและ หาได้ของชุมชน โดยความยั่งยืนนี้ เป็นอีกความยุ่งยากที่คนในชุมชนได้วางแผน และร่วมกันตีโจทย์ เพื่อแก้ไขปัญหาสู่การพัฒนาบนเส้นทางของความยั่งยืน อย่างไรก็ตาม คำตอบประการหนึ่ง นั่นก็คือ ความพอเพียง ยังถือเป็นเรื่องแรกที่ทุกคนให้ความสำคัญในลำดับสูงสุด

ความน่าสนใจในแง่ข้อค้นพบของงานวิจัยในเรื่องนี้ที่มีความสำคัญอย่างมากในการจุด ประกายการทำงานที่จะนำไปสู่ความสำเร็จเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ เงื่อนไขสนับสนุนการ ทำงาน หรือ Intervention conditions ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ทั้งสภาวะการณ์แห่งเหตุที่เป็นจุดกำเนิด ของเรื่อง และแนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ที่นำมาใช้สามารถประสบความสำเร็จได้ตามที่ มุ่งหวัง คงหนีไม่พ้นในเรื่องของ “ผู้นำชุมชน” ซึ่งผู้นำในที่นี้ที่สามารถทำงานได้จนประสบ ความสำเร็จนอกจากที่กล่าวถึงมาบ้างแล้วในตอนต้น อีกส่วนหนึ่ง ก็คือ ผู้นำต้องสามารถเป็นที่พึ่ง ทางความคิดและการปฏิบัติที่ดีได้ เนื่องจากหลายต่อหลายครั้งที่คนในชุมชนรู้สึกถึงความไม่มั่นคง ไม่แน่ใจในผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้น เกิดภาวะลังเลสงสัย ผู้นำจะต้องเข้าไปให้คำปรึกษาและเสริมพลังใจ ให้ผู้ที่กำลังจะท้อถอยหมดพลังใจและกำลังใจ ให้สามารถลุกขึ้นมายืนหยัดต่อสู้กับปัญหาและ อุปสรรคที่เข้ามาบกรบกวนการทำงานได้ ที่เรียกว่า “เพื่อนคู่คิด มิตรการทำงาน”

ในอีกแง่มุมหนึ่งของการทำงานในบทบาทผู้นำที่สามารถนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จและยั่งยืนของการพัฒนาได้นั้น ผู้นำชุมชนต้องเป็นตัวตั้งตัวตีสำคัญในการทำงานจนสามารถพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้ตามที่ใจคาดหวัง ดังนั้น ผู้นำชุมชนในที่นี้ จึงจำเป็นจะต้องมีศาสตร์และศิลป์ของการเป็นผู้นำ กล่าวคือ **ในความเป็นศาสตร์** ผู้นำชุมชนในฐานะกลไกหลักในการขับเคลื่อนการปฏิบัติทั้งมวลที่จะเกิดขึ้นในชุมชนให้เป็นไปตามทิศทางตามที่กำหนด ผู้นำชุมชนจึงจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้แท้ และรู้จริง ทั้งการรู้เรื่องราวของพื้นที่ และการรู้องค์ความรู้ในการพัฒนาสามารถคัดเลือกความรู้ที่มีไปสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็จะต้องมีวิสัยทัศน์ที่ยาวไกล สามารถมองคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ในระยะยาวได้อย่างเป็นรูปธรรม มีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจน และสามารถแยกแยะผลที่คาดว่าจะได้รับจากการเลือกแนวทางใดแนวทางหนึ่ง และการไม่เลือกอีกแนวทางใดแนวทางหนึ่งได้อย่างแม่นยำ และสูญเสียประโยชน์ของส่วนร่วมให้น้อยที่สุด

ในขณะที่**ในความเป็นศิลป์**จะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการโน้มน้าว ชักจูง เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา ไว้วางใจที่จะปฏิบัติงานร่วมกันในภารกิจแก้ไขปัญหของชุมชนได้อย่างเป็นเอกภาพ และปราศจากข้อขัดแย้งใหม่ หรือ กลุ่มผู้มีความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาไปในแนวทางใหม่นี้

นอกจากนี้ ผู้นำที่ดีที่สามารถสร้างความเคารพและความศรัทธาจากคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน ผู้นำจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีทางการปฏิบัติที่เกิดขึ้นทั้งหมดของชุมชน หรือ “คนบันดาลใจ” ได้ เพราะผลสำเร็จทุกอย่างของชุมชนในตอนต้นจะต้องเกิดจากการที่ผู้นำจะต้องเป็นผู้ลงมือปฏิบัติเป็นคนแรก และผู้นำจะต้องร่วมดำเนินการไปกับคนในชุมชนในทุกขั้นตอนของการทำงานซึ่งจะทำให้เกิดภาพของความเป็นครอบครัวใหญ่ของชุมชนที่สามารถร่วมแรงร่วมใจการทำงานระหว่างกันได้เป็นอย่างดี และสุดท้าย สามารถร่วมกันขับเคลื่อนงานพัฒนาของชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้อย่างไม่ยากนัก

ส่วนสุดท้าย เป็นการเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความสำเร็จที่เกิดขึ้น ที่ผู้วิจัยได้พยายามนำเสนอกรอบคิดว่าเป็นในรูปแบบของ**“ประโยชน์สุขสู่ประชาชน”** ซึ่งเป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้น (consequence) และเป็นชุดข้อมูลรองในลำดับที่ 3 (sub-category) โดยถือว่าเป็นบทสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของการพัฒนาบนวิถีความพอเพียง ซึ่งได้กล่าวไว้อย่างละเอียดในภาค **“ปัจจัยมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง”**

ในการทำความเข้าใจระหว่างคำสองคำตามเป้าหมายที่เกิดขึ้นจริง คือ คำว่า **“ประโยชน์”** และ **“ความสุข”** เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันทางปฏิบัติ ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้เลย เพราะจะต้องดำเนินไปด้วยกันอย่างไรรอยต่อ ประโยชน์ และความสุข จึงเป็นบทสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำงานพัฒนาที่ยึดตามกรอบแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังคำกล่าวที่ว่าพอเพียงแล้ว จึงเกิดประโยชน์ และความสุขตามมา ประโยชน์และสุขในที่นี้ จึงมีนัยการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม 6 ประการ หรือ ที่เรียกว่า **“ประโยชน์และสุข 6 ประการ** จากการ

ดำเนินงานตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจ” โดยมีรายละเอียดและสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

1. การทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดิน

หลายต่อหลายท่านที่มีส่วนร่วมในการวิจัย สะท้อนความคิดเห็นผ่านรอยยิ้มที่ยินดีและความรู้สึกภาคภูมิใจ ที่แสดงออกอย่างชัดเจนผ่านสีหน้าและแววตา อย่างน้อยเรื่องที่ทำตนเองทำ แม้ดูไม่มากค่าในสายตาของใครหลายคน แต่อย่างน้อย ก็ได้ทำไปเพื่อพ่อหลวงของแผ่นดินไทย หลังจากที่พระองค์ต้องทำเพื่อคนไทยมาตลอดระยะเวลาการครองสิริราชสมบัติในราชวงศ์จักรี ในขณะเดียวกัน ก็เป็นความพยายามร่วมกันในการแบ่งเบาภาระของพ่อหลวง ที่วันนี้ ลูกๆ จะต้องทำคุณ เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินไทยบ้างไม่มากก็น้อย ตามแรงกำลังที่มี

2. “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” บนวิถีความพอเพียง

เป็นการขมวดความรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานทั้งหมดมาสู่สูตรสำเร็จของการดำเนินงานที่สามารถนำไปใช้ในการขยายงานต่อ เสริมงานใหม่ ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้การทำงานด้านการพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างก้าวหน้า แต่มีเกราะกำบังที่สามารถถอดทนต่อสภาวะกดดันที่อาจจะเกิดขึ้นจากทิวศารทิศที่โหมกระหน่ำ หรือ ภัยโถมเข้ามาเพื่อหวังทำลายให้หมดสิ้นไป โดยหลักการพัฒนาในที่นี้ ก็เป็นอีกหนึ่งยุทธศาสตร์พระราชทาน เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อย่างที่ทุกคนเข้าใจกันดีแล้วว่า “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา บนวิถีพอเพียง” โดยกระบวนการเข้าถึง เข้าใจ เป็นการสกัดความคิดรวบยอดที่เกิดขึ้นจาก “กรอบสภาพการณ์แห่งเหตุที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่อง” วิถีพอเพียง คือ การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำรงชีพในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม และ การพัฒนาซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ที่นำมาใช้

3. ความสุขเล็กๆ ที่ยิ่งใหญ่

เป็นข้อมูลการเกิดขึ้นของความสุขที่แท้จริง ซึ่งแบ่งเป็น 2 ระดับของความสุข คือ ความสุขแรก เป็นความสุขในระดับบุคคล ดังปรากฏเป็นความภาคภูมิใจที่ตนเอง ความรู้สึกรักและสนุกในงาน และไม่ทุกข์ ในขณะที่ความสุขในระดับที่สอง คือ ความสุขของกลุ่ม ที่กลุ่มสามารถทำงานไปสู่เป้าหมายของแต่ละกลุ่มได้ และยังมีส่วนร่วมในการผลักดันความสำเร็จในเป้าหมายระดับชุมชนได้เช่นเดียวกัน รวมถึง การสร้างความสุขในระดับชุมชนที่มีความใกล้ชิดมากที่สุดกับผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย เพราะทุกคนได้มีส่วนร่วมในการออกแบบแผนการพัฒนาชุมชน และเมื่อแผนการทำงานต่างๆ เหล่านั้น ประสบผลสำเร็จ เป็นไปตามที่วางเป้าหมายไว้ในการทำงานแต่ละระดับ ส่งผลให้ชุมชนมีความสุขจากการพัฒนาที่สมดุล พอเพียง และยั่งยืน

นอกจากนี้ ในเรื่องของความสุขในระดับกว้างที่มีต่อชุมชน นั่นคือ การสร้างสันติสุขให้หวนคืนกลับชุมชน ซึ่งก่อนที่ชุมชนจะเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ ทุกคนตระหนักดีกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นวิกฤติทั้งชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัว และชุมชน ได้เฝ้าผลาญความมั่นคง และความสุขของชุมชนไปเป็นจำนวนมาก การดำเนินการเพื่อการฟื้นฟูและเรียกคืนความสงบสุข จึง

เป็นเป้าหมายประการแรก ที่จะต้องเรียกคืนกลับมาโดยเร็ว โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความ รักและความสามัคคีของคนในชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและ วัฒนธรรม ที่ดำเนินการไปพร้อมๆ กัน

4. ศูนย์รวมการศึกษาดูงาน

กระบวนการแบ่งปันความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติไปให้การเรียนรู้แก่ผู้สนใจที่จะมาศึกษา ดูงานจากพื้นที่อื่นๆ ทั่วทั้งประเทศและนอกประเทศ โดยการแบ่งปันข้อมูลนี้ ถูกยกระดับด้วยการ จัดตั้งเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เฉพาะเรื่องตามที่หน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนการทำงาน หรือ ยกยกระดับให้เป็นกรณีในเรื่องนั้นๆ อย่างเช่น ศูนย์การเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวชุมชน ศูนย์การ เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ การเป็นมหาวิทยาลัยบ้านนอก

การแบ่งปันความรู้ในรูปแบบของการศึกษาดูงาน นอกจากการแบ่งปันประโยชน์ในเชิง ความรู้ที่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานของคนในพื้นที่ที่ทั่วภูมิภาคแล้ว ในแง่ ผลประโยชน์ต่อชุมชนได้ก่อให้เกิดวัฏจักรของการท่องเที่ยวไปในตัวเองเช่นกัน กล่าวคือ มีคนสนใจ มาศึกษาดูงาน คนก็จะมาพำนักพักอาศัยในพื้นที่ด้วย เกิดระบบท่องเที่ยวในชุมชน เกิดระบบการ ซื้อการขายที่เป็นความต่อเนื่องและความสวยงามของวัฏจักรที่กล่าวถึงนี้

5. ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืนบนพื้นฐานของความพอเพียง

คงไม่มีใครจะปฏิเสธได้ว่าการทำเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาในทุกเรื่องนั้นคือ การสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชนและตัวชุมชน เนื่องจากชุมชนที่มีความเข้มแข็งแล้ว จะ สามารถดำเนินการในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่เป็นความสนใจของคนในชุมชนร่วมกันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมในการรองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมไปถึง การพัฒนาชุมชนที่เป็นไปในทิศทางที่ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นของคนใน ชุมชน ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาบนพื้นฐานชุมชนพึ่งพาตนเองได้

จุดสำคัญอีกส่วนหนึ่งของงานวิจัย นั่นคือ การสะท้อนเสียงของประชาชนที่เป็นผู้มีส่วน ร่วมในการศึกษาวิจัยถึงความจำเป็นและความต้องการที่จะสื่อไปยังหน่วยงานภาครัฐ และสื่อไปยัง ชุมชนด้วยกันเองว่าจะให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเรื่องใด เมื่อไร และอย่างไร เพื่อให้ กระบวนการทำงานยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง สืบสานจากวันนี้ไปจนถึงวันข้างหน้า

4. บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

เป้าหมายของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในส่วนนี้ เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ถึง ผลกระทบจากบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตาม แนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นผู้ มีประสบการณ์ทางหนึ่งทางใดกับการพัฒนาโดยใช้การท่องเที่ยวชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทั้งนี้ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีบทบาทและความสำคัญในแง่ ของเงื่อนไขที่นำไปสู่การเกิดปรากฏการณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวทางหลักปรัชญา

ของเศรษฐกิจพอเพียง และบริบททางสังคมและวัฒนธรรมยังเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของ“มหัศจรรย์ท้องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” บทสรุปของการศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเรื่องนี้ ทั้งนี้ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขของเรื่องนี้ ประกอบด้วย ปัจเจกบุคคล ชุมชน พ่อหลวงของแผ่นดิน ศาสนา ค่านิยมและวัฒนธรรม กฎ ระเบียบ กระบวนการสื่อสาร และเครือข่ายการทำงาน โดยมีรายละเอียดในแต่ละบริบทดังต่อไปนี้

4.1 ปัจเจกบุคคล

ความแตกต่างระหว่างบุคคลในฐานะ “ปัจเจกบุคคล” มีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการอธิบายการเกิดขึ้นของกระบวนการทำงานต่าง ๆ ทั้งนี้ ความแตกต่างของปัจเจกบุคคลสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดทางจิตวิทยาที่บ่งบอกว่าบุคคลแต่ละคนนั้น โดย บอลโคคิช และเดอเฟลล์ (Defleur M.L.; & Ball-Rokeach S.J. 1966) ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างของบุคคลผ่านทฤษฎีความแตกต่างระหว่างบุคคล หรือ individual differences theory ว่าคนมีความแตกต่างกันในทางจิตวิทยา เช่น ทักษะสติ ค่านิยม และความเชื่อ ทำให้คนสนใจในการเลือกจะดำเนินการ หรือ ไม่เลือกจะดำเนินการในสิ่งที่ชอบและไม่ชอบมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ความแตกต่างกันของแต่ละบุคคลนั้นนอกจากจะเกิดขึ้นจากองค์ประกอบทางกายภาพของบุคคลแล้ว ยังเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทางสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อส่วนบุคคลที่แตกต่างกันออกไปตามสภาวะเงื่อนไข และรวมถึง การเติบโตขึ้นภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน

ในเรื่องของการดำเนินชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงก็เช่นกัน เป็นเรื่องที่ปัจเจกบุคคลจะปฏิบัติ หรือ ไม่ปฏิบัติ เนื่องจากประสบการณ์ชีวิตที่มีความแตกต่างกันออกไป ในกรณีของการเลือกปฏิบัติ หรือ ไม่ปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็เป็นผลจากการสั่งสมประสบการณ์ของบุคคลและแสดงออกถึงพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงคุณลักษณะของบุคคลที่ปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยกตัวอย่างเช่น การออม การคิดถึงหลักเหตุและผลในการใช้ชีวิต รวมถึง ตัวอย่างในพระราชจริยาวัตรที่งดงามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่พสกนิกรยึดถือและให้ความชื่นชม และใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

“...ก็เหมือนภาพกลุ่มใหญ่ คนจะมองตรงไหนรู้ไหม มองศักราชพระราชาในกลุ่มที่เขายู่มันมีอะไรแล้วไม่มีอะไรและดูภาพรวมของนิสัยชาวบ้านในชุมชน แล้วดูอาชีพเขาอาชีพหลักเขาทำอะไร แล้วผลสุดท้ายเรามองภาพรวมตรงนี้นะใน 100% จะมีคนทำแบบนี้ประมาณ 70% ในชุดที่เรามอง 70% ตรงนั้นนะถ้าใจเบิดเมื่อไหร่อีก 30% ตาม แต่เหมือนว่าทำรายละเอียดให้ชัดเจนมาก่อน ต้องล้วงลึก พอภาพรวมมองภาพละเอียดขึ้นย่อยเป็นภาพครอบครัวได้ไหม พอภาพใหญ่ของครอบครัวเสร็จ ก็ภาพรายบุคคล ผมทำถึงขนาดนั้นนะ คือมันอยู่ที่ใจเรานะ อยากไม่ยากคนทำถ้าใจเหมือนอย่างที่ผมบอก ณ วันนี้ไม่สำเร็จเพราะอะไรทำแล้วไม่

ต่อเนื่อง ทำงานเรื่องปรัชญาในหลวงนี้ถ้ามันไม่ต่อเนื่องไม่มีสำเร็จหรอก เพราะเป็นปรัชญาที่คนมองว่าไม่สำเร็จ เขาจะมองแบบภาพอีกเรื่องหนึ่ง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 13)

“...เพราะว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงมันอยู่ที่ตัวเรา เราไม่สามารถจะไปบังคับคนอื่นได้ มันอยู่ที่ตัวเราว่าอยากหรือไม่อยากมันอยู่ที่เรา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 2 (หน้า 24)

เมื่อประมวลข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดในกระบวนการวิจัย สามารถสรุปได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล เพราะบุคคลเห็นถึงประโยชน์และสามารถดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยไม่พบว่าเป็นความยุ่งยาก หรือ ยากลำบากแต่ประการใด ดังนั้น การเริ่มต้นในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง ก่อนที่จะขยายไปยังเรื่องชุมชนท้องถิ่นตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงจะเกิดขึ้นได้ต้องเริ่มจากจิตใจของปัจเจกบุคคล โดยมีพื้นฐานการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ระดับบุคคล ที่สำคัญคือ เกิดและเติบโตในครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยไม่เห็นถึงความยุ่งยากในการนำมาใช้และนำภูมิปัญญาที่มีอยู่แต่เดิมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ รวมถึง ส่วนตัวต้องมีการแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่ทำตัวเป็นแก้วเต็มน้ำ ที่ยากต่อการแสวงหาความรู้และต่อยอด หรือ พัฒนาความรู้ของตนเองและชุมชนตลอดเวลา

“...เวลาตัดยางเค้าก็สอนลูก ลูกเค้าไปด้วยนะลูกก็ค่อยๆ เดิม ค่อยๆ สะสม จนเด็กที่นี้ได้ปลูกฝังตั้งแต่เด็กอย่างนี้ ผมก็โดนสั่งสอนมาแบบนี้ เพราะเราไม่ได้เรียน ก็เลยถูกสั่งสอนมาแบบนี้อันนั้นล่ะที่เป็นรากเหง้าของชุมชนที่แข็งแรง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 19)

“...สอนให้เราทำมาหากินเป็นให้ลูกๆ จำเอาไว้ ผมเนี่ยตอน ป.1 ป.2 ให้ผมขายของช่วย เลยทำให้ผมทำการค้ามาเป็นทุกวัน ถ้าเราไม่ได้ตรงนั้นก็ไม่มีวันนี้ เพราะฉะนั้น ผมเลยต้องขอบคุณพ่อสอนให้ไปทะเลหาปลา ทำมาหากินเป็นเพราะนั่นมีกับข้าวกินแน่ๆ ถ้าใครไปทะเลกับผม ผมจะจับกุ้งหอยปูปลาให้ดู ผมเลยว่าผมไม่มีมาก่อน แต่ด้วยคำสอนของพ่อแม่ ต้องขยันหมั่นเพียรตื่นแต่เช้าอย่าให้ตะวันมันส่องตูด แล้วก็รู้จักพอเพื่อน มีควาย 2 ตัว เค้าให้ผมไปช่วยถอนกล้าอยากทำเลยละ ผมเลยลืกซึ่งเลยละที่เค้าให้ผมไปทำงาน ไปตกปลาเมื่อก่อนไปตกปลาต้องมีดิน ไปทะเลต้องรู้จักหินแต่ละก้อน เค้าเรียกหินเล่นน้ำ หินต๋อยหอย หินกอง หลายชื่อหิน ที่นี้เรารู้เรื่องปลาที่ชุมแบบนี้ละ เราไปหาแบบไหน คนสมัยก่อนเป็นคนฉลาด ทุกวันนี้ผมยังจำได้ เป็นภูมิปัญญาจริงๆ ผมยังศรัทธาเลย เชื่อมันที่เค้าเล่าให้ฟังคนโบราณนะ ผมเชื่อจริงๆ นะไม่มีข้อวิตกกังวลสงสัย เชื่อแบบ 100 เปอร์เซ็นต์ พอมาปลูกต้นไม้บ้านที่อยู่ทุกวันนี้ พ่อเค้าปลูกเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 21)

“...พ่อสอนตลอดตั้งแต่เด็ก ๆ เลยครับให้รู้จักประหยัด รู้จักการให้อภัย รู้จักช่วยเหลือสังคม...แล้วสอนผมหนึ่งดูพ่อแม่ผมเวลาผมต้องการอะไรไปเรียนหนังสือได้เลยเงินไม่ต้องไปยืมใคร ทำไมพ่อเรารู้จักออม รู้จักเก็บ รู้จักวางแผนชีวิต คือ มันฝังตั้งแต่เด็ก ๆ” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 19)

ในหลักสำคัญของความปัจเจกบุคคลต่อมา นั่นก็คือ ส่วนมากผู้ทำงานที่ประสบความสำเร็จมักจะเป็นผู้ที่ชอบสนใจศึกษา สามารถเข้าถึงแก่นแท้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการทำงานต่างๆ ที่นำไปสู่การสร้างความสุข ตลอดจนมีเชื่อมั่นความศรัทธาอย่างแน่วแน่ที่จะดำเนินการเรื่องดังกล่าวให้ได้พร้อมกับลงมือปฏิบัติตามเครื่องมือที่นำไปสู่การสร้างวิถีชีวิตที่พอเพียง เช่น มีการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่าย เพื่อรู้จักตนเอง ประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา อยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง และนำมาคิดวางแผนอย่างเป็นระบบ

“...ส่วนยาไล่แมลงทำมาจากอะไร สะเดาก็ทำได้ ใบที่มันมีกลิ่นๆ ฟาทะลายโจรก็ทำได้ เอามาตำแล้วก็หมักกับน้ำ ทำวันนี้ พรุ่งนี้ก็ลอง ยายก็จำมาจากหนังสือบ้าง หนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อเรา เราก็เอามาอ่าน ทำไปแล้วก็สนุก ต้องสนุกกับงาน ไม่ต้องซื้อของไรมากมาย มีมาแจกบ้าง แล้วจากนั้นชีวิตยายก็เปลี่ยนมาเรื่อยๆ เรื่องงานไม่สำคัญเท่าไร เพราะเราไม่ได้ใช้อะไร ให้ลูกไปบ้าง เสื้อผ้าก็ให้มาบ้าง มีกินมีใช้ เงินก็ไม่ใช้ไม่สำคัญ แต่มีไม่ต้องมากเท่าไร ตอนนี้อยู่อายุ 75 แล้ว ก็ยังทำงานได้เรื่อยๆ ก็หยุดไม่ได้ คือความสุขของเรา มีผักก็ปลูกนิดๆ หน่อยๆ เริ่มกินไม่หมดแล้ว พื้นที่ทั้งหมด 6 ไร่ ยายทำเอง ความสุขของยายก็คือ ทำเกษตรนี่ละไม่ต้องใช้เงินไรมากมาย ทำงานมีความสุข อยู่กับลูกหลานเต็มไปหมด...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 2 (หน้า 14)

“...กว่าจะสำเร็จได้รวม 7 ปีครับเกาะพิทักษ์ไม่มีใครเชื่อ พอทำเสร็จแล้วมาบ่นว่าทำแล้วขาดทุนคือโกหกตัวเอง ไม่รู้ตัวเอง ทำได้ผมทำอยู่นะตอนนี้มีชาวบ้านทั้งหมด 38 หลังคาเรือนผมใช้เวลาทำพิมพ์ ตีตารางให้ทั้งหมดเข้าไปสอน เข้าไปทำทุกวัน วันไหนผมไม่เข้ามันไม่ทำอยู่ 2 ปีได้ ได้อยู่ 18-19 หลังคาเรือน ทำไมผมทำขนาดนี้คุณไม่ทำแล้วทำไมคุณไม่ยอมรับตัวเองบ้าง แล้วอายุไปทำไม กลัวจะเสียภาษีตรงไหน พยายามสอนทุกวิถีทาง ผลสุดท้ายเหนื่อยใจไม่เอาแล้วไม่ยอมทำขอกลับเข้ามาทำงานที่กรุงเทพ ผมท้อแท้ เสร็จแล้วผมคิดว่าถ้าผมไปใครจะทำต่อตัดสินใจลุกต่อว่าทำไมเราไม่เอา อีก 18 สร้างเรือขายคิดพลิกตัวเองแล้วก็ทำ พอเรื่องบัญชีครัวเรือนสำเร็จเรื่องอื่นสำเร็จหมดครับ ผลสุดท้ายเรามาติดขัดเรื่องคน ทุกแห่งทุกชุมชนทุกแห่งผมเชื่อถ้าบัญชีครัวเรือนทำทุกคนแล้วรับรองไม่ว่าจะทำอะไร พอหลังจากบัญชีครัวเรือนผมบอกเลยนะ หมู่บ้านหรือชุมชนไหนบัญชีครัวเรือนสำเร็จทุกเรื่องสำเร็จ เพราะคนเราต้องรู้ตัวเองให้ได้ ถ้าไม่รู้ตัวเองแล้วจะให้ใครช่วย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 25)

นอกจากนี้ ในการประยุกต์ใช้แนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงปัจเจกบุคคลจะต้องมีความยินยอมปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ค่านิยม ทัศนคติของตนเองบางอย่าง หรือ หลายๆ เรื่อง เพื่อดำเนินชีวิตโดยยึด “พออยู่ พอกิน พอใช้” ไม่ตามกระแสของสังคมที่นำไปสู่ความพอเพียงและสามารถดำรงชีพอยู่ด้วยความพอเพียง กล่าวคือ รู้จักกิน รู้จักใช้ ประหยัดอดออมและกระตือรือร้น

ในการประกอบอาชีพเพื่อให้ตนเองและครอบครัว มีรายได้เพียงพอต่อรายจ่ายประจำวัน ทั้งนี้สามารถกู้เงินได้ตามกำลังและศักยภาพประกอบตนเองมี โดยการกู้เงินนั้น จะต้องดำเนินการบนพื้นฐานของการกู้เพื่อสร้างรายได้ และมีวินัยในการใช้จ่ายเงินที่ดีพอ

“...ไม่มี ทำกันเองหมด ทำไม่พอกี่คู่ละ ถ้าไม่กู้ เราก็มไม่มีที่จะมาทำตรงนี้ พอได้แล้วเราก็กส่งได้ตามปกติ พอหมดเสร็จเราก็กู้ใหม่อีก แต่ทำให้พอดีๆ อย่าให้เยอะไป เราก็กต่อเติมเล็กน้อย ต่อเติมได้แล้วไม่พอ เราก็กู้ไปกู้มา แล้วก็ส่ง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 77)

“...เข้าใจว่าให้เรา พอกิน พออยู่ พอใช้ เราพอใจในสิ่งที่เรามี (ร้องเพลง ถ้ามันมากเกินไป เราก็กเรียกไม่พอดี เลิกคิดเลิกทำเสียที กินอยู่พอดีก็สุขสบาย) เข้ามีในหนังสือ จำเอามาขายเป็นคนจำเก่ง ชอบจำไปปฏิบัติธรรมเค้าเขียนป้ายไว้บนต้นไม้ขายก็จำมาหมด จำแล้วก็ไม่ค่อยที่จะลืมง่าย ยายทดลองใช้ก่อนที่จะชวนเพื่อนมาร่วมทำก่อน 1 ปี แล้วเค้าก็เห็นว่าเราทำโดยไม่ใช้เคมีเลยกว่าจะเป็นมะปร่างมะยง ลองกอง ก็ลองทำก็เห็นผลมาเรื่อยๆ เห็นผลผลิตเพิ่มขึ้น ไม่มีสารพิษ สบายใจขึ้นเยอะ ทำเหลือเหลือก็ให้ลูก เค้าบอกให้เก็บไว้ใช้เอง แต่เราก็กไม่ค่อยได้ใช้โรมากเกิดขึ้น เรียกว่าการพึ่งพาตนเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 2 (หน้า 14)

“...ในความคิดของผมคือ อยู่แบบพออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ไม่ต้องไปพึ่งคนอื่น ทำอะไรอย่างมีเหตุมีผล เราไม่จำเป็นต้องจ่ายก็ไม่จ่าย เหมือนกับว่าอย่างสมัยนี้เทคโนโลยี โทรศัพท์ของเราก็โทรเข้าโทรออกได้เลยแต่ถ่ายรูปไม่ได้ มันไม่จำเป็น โทรเข้าโทรออกแค่นั้นพอเราต้องการแค่สื่อสาร มันไม่จำเป็นต้องถ่ายรูป เล่น 3G มันเป็นเหตุผลเราไม่จำเป็น เอาแค่ว่ามีคนโทรมาก็รับ เราต้องการโทรออกเพื่อสื่อสารกับใคร บางอย่างมันแพงแล้วซื้อมาทำอะไร ความจำเป็นของเราคือเราต้องการสื่อสารกับคนอื่นได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 21)

ผนวกกับลักษณะชุมชนชนบทที่อิงกับฐานอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้น ในผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรรม โดยส่วนใหญ่ จะต้องสามารถปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก สร้างตลาดในครอบครัว เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาสให้กับครอบครัว ชุมชนรู้จักการใช้ทรัพยากร หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการตนเองครอบครัว และชุมชน เช่น รู้จักการแบ่งสรรที่ดินทำเกษตรผสมผสาน แปลงสินทรัพย์โดยเฉพาะความรู้ความสามารถ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชนให้เกิดคุณค่าและเพิ่มมูลค่า

“...ถ้าเรามีผัก มีหญ้า ทำเป็นสนามเป็นที่เดินเล่น ก็ได้ประโยชน์จากผักจากข้าว ตะไคร้พวกนี้ด้วย มีกล้วย ก็เข้าไปเก็บ เวลาตัดกล้วยเขากลับมานอนบ้านเราเข้าขึ้นกินกาแฟก็กล้วย เวลาเขากลับเนี่ย เขาจะซื้อของเรา อย่างเช่นถ้ามีกล้วยเขาก็จะเอาไป ผมเคยขายต้นข่า หน่อกล้วยนี้ขายทุกคณะเลย มันจะเพิ่มรายได้ให้เรา มันได้เป็นก้อนแต่ว่าได้แล้วพอเพียงนะ มันมีข้อมูลอย่างนี้ว่าคุณผมมีข้อมูลอย่างนี้ วันหนึ่งมีคนที่มาพักที่นั่นจะค่อนข้างจะเป็นคนที่มีความรู้แล้วก็เพื่อนฝูงมาเป็นกลุ่ม เวลาที่เขาอนบ้านเราพอตอนเช้าเขากลับ เรามีแปลงผลผลิตอยู่แล้วใช้ใหม่ มีผลไม้ มีทุเรียน มีกะปิ มีน้ำปลา เวลาเขากลับเนี่ย เขามีฐานะดีเขาเป็นคนไทยเขาก็ช่วยเราโดยการซื้อ พันสองพันเป็นเรื่องปกตินะ อันนี้มันเพิ่มรายได้

ให้เราอยู่ตื้ออยู่เย็นเป็นสุข โดยคุณไม่ต้องเดินไปขายตลาด เช้าวันนั้นเก็บข้อมูลไว้ 8 พันกว่าบาท ใ้อัพันสองพันเก็บทุกเช้าอยู่แล้วต่อหลังนะ เพราะเวลาเขามาอนเขาประทับใจ แหะละครับมันสอนอย่างนี้แหละ รายได้เกิดขึ้น เรียกว่าการพึ่งพาตนเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 2 (หน้า 25)

“...บอกทุกคนที่ตามในหลวงนะ ว่ารวย อย่างลุงมิ่งเนีย ก็เหมือนกันทำทุกอย่าง ในสวนของแก จะมีตั้งแต่ บน ยัน ใต้ดิน สวนของแก ปลูกทุเรียนก็เหมือนกัน แกก็จะมีทุกอย่าง เช่น ขมิ้น พริกไท หอม กระเทียม ผักชี เค้าจะปลูกเองหมด ที่นี้ลองปลูกแล้วไม่ได้ ลองปลูกข้าว แม็กก็เอาไว้ในกระถาง มันขึ้นนิดๆ อยู่ตั้งแต่หน้านั้น ก็ลองดูที่ทำล่อมไว้ละ ข้างบนในปลูกได้ พริก อย่างต้นหอม ผักขิมมันปลูกง่าย ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 77)

รวมถึง การเข้าร่วมกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น โดยเฉพาะคนในชุมชนของตนเอง และนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร รู้จักการแบ่งปันทั้งการให้ การรับ และการสร้างความมั่นคงในชีวิต

“...เศรษฐกิจมา ปรัชญา มา ใช้ความสมดุลมา แล้วคำว่าพอเพียงมันก็ตามมาเอง เพราะในกระบวนการผลิตดีมีความมั่นคง ความคิดดี ชีวิตมั่นคง เงินก็ได้ เดี่ยวจะบอกว่าผมไม่เอาเงินแต่ผมก็รู้ว่าผมจะเอาเท่าไร เอาความมั่นคงชีวิตเป็นตัวตั้ง ถ้าคุณเป็นเกษตรกรนะ คุณจะรู้ว่าต้นทุนสูง ผลผลิตตกต่ำ ค่ารัฐบาล ของเราไม่ ของเรานะต้นทุนต่ำ ขายได้แบบชาวบ้านไม่ต้องค่าใคร มันเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติทั้งหมด กลุ่มทั้งหมด 44 กลุ่มบ้านผม ทำให้ชีวิตของคนในหมู่บ้านของผมมั่นคง ธนาкарตันไม้ก็ทำให้เรามั่นคงได้อย่างหนึ่ง ถ้าวันนี้เรามีเงินไม่มากนัก ถ้าเราตายไปลูกหลานจะลำบาก ถ้าวันหนึ่งลูกหลานไม่มีเงิน ก็ขุดต้นไม้ไปขายละกัน อีก 10 ปี ก็ต้นเป็นหมื่น ผมไม่มีการไปใช้บริการแบงก์พาณิชย์...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 9)

และสุดท้ายคือ การนำหลักคุณธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ ประกอบด้วยหลักคุณธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ยกเว้นการแสวงหาประโยชน์ส่วนตน มีความอดทนอดกลั้น มีความเสียสละเพื่อส่วนร่วม มีความสามัคคี ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น ความเข้าอกเข้าใจ ใ้วางใจ และเห็นใจผู้อื่น ตลอดจน มีจิตสาธารณะที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจ

“...ผมเชื่อตรงนี้หลักในหลวงไม่ว่าอะไรเอาไปใช้ได้ทุกเรื่อง การรู้จักให้อภัย การรู้จักพอประมาณ การรู้จักพอดี การรู้จักขาดทุน แล้วทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะในหลวงท่านบอกแล้วยิ่งให้ยิ่งได้...ผมเชื่อหลักปรัชญาในหลวงท่านทำไม่หยาบแนวคิดที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้แล้วเอามาเขียนเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า พอดีพอประมาณ การให้อภัย ในหลวงท่านเก่งมากท่านคิดเรื่องตรงนี้แล้วมาแปลตรงนี้แล้วมาให้เราปฏิบัติ สังคมทุกวันนี้ละ โลกทุกวันนี้ไม่ว่าคนชาติไหนทั้งหลายถ้ามีความสามัคคีกัน ความพอดีพอประมาณ การให้อภัยซึ่งกันและกัน เชื่อว่าเราจะอยู่อย่างสันติต่อไป เพราะหลักปรัชญาในหลวงสร้างสันติแน่นอน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 21)

4.2 ชุมชน

แม้ว่าบุคคลจะมีความแตกต่างกันตามปัจเจกบุคคลแล้ว ก็ยังพบว่าอิทธิพลของชุมชน สังคมและสภาพแวดล้อม ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในปัจเจกบุคคล หรือ ชุมชนได้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ เนื่องจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมมนุษย์นั้นๆ เกิดขึ้น จากมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม มีความพยายามในการในการปรับปรุงตนเองให้ปรับตัวไป ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคม ทำให้เกิดการคงอยู่ หรือ สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมอันเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการ แบ่งปัน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจน การสร้างและรักษาสัมพันธภาพทางสังคมและ อารมณ์ ซึ่งปรากฏในรูปลักษณะทางสังคม โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และบทบาทหน้าที่ที่ บุคคลกระทำระหว่างกัน โดยที่สังคมนั้นๆ ได้สร้างระบบของการเรียนรู้ สำหรับคนในสังคมได้เรียนรู้ใน สิ่งต่างๆ ทั้งสถานภาพในระบบชนชั้น ค่านิยมร่วม จุดหมายที่ยอมรับร่วมกัน การรับรู้ร่วมกัน ตลอดจนการแสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึก จึงช่วยให้เกิดความร่วมมือและปฏิบัติที่สอดคล้องกับ บรรทัดฐานรวมถึง ได้มีการออกมาตรการควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ ยอมรับในค่านิยมที่เหมาะสม เพื่อให้สมาชิกได้ประพฤติอยู่ในกรอบของความถูกต้อง และดีงาม ที่ สำคัญ คือ ดำเนินการไปด้วยความสมัครใจ ซึ่งเป็นไปตามที่ **ทาลคอตต์พาร์สันส์ (Talcott Parsons)** ในทฤษฎีหน้าที่นิยม (*Structural Functionalism*) กล่าวไว้ นั่นเอง

“...สร้างกฎระเบียบของหมู่บ้านขึ้นมา ถ้าบุคคลคนใดไม่ทำบัญชีครัวเรือนจะด การให้ความ ช่วยเหลือทุกกรณี เพราะคุณยังไม่รู้ตัวเอง ตัวเองยังไม่รู้แล้วจะให้คนอื่นรู้ได้อย่างไรก็เลยงดช่วย คือบาง เรื่องบางราวผมบอกว่าทำไมไม่สร้างกฎระเบียบในชุมชน แต่เมื่อกฎระเบียบของชุมชนเกิดขึ้นมาแล้ว เสร็จแล้วต้องปฏิบัติ ไม่ปฏิบัติอย่าคิดทำ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 6)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนของพฤติกรรมของบุคคลนั้น มีผลมาจากปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอกได้ด้วย โดยเฉพาะกระแสสังคมที่ให้ความสำคัญอย่างสูงกับวิถีคิดที่เป็นการหยุด หรือ ชะลอการไหลตามแนวคิดทุนนิยมในปัจจุบัน ซึ่งในสภาวะปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยเกิดวิกฤติ เศรษฐกิจในประเทศตามวิกฤติเศรษฐกิจที่ตกต่ำลงทั่วโลก ส่งผลให้แนวคิดการพัฒนาแบบอย่าง ยั่งยืนถูกนำมาใช้ในการกำหนดกรอบการพัฒนาของประเทศ และมีการหยิบยกเรื่องปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีความสำคัญในทุก ระดับการทำงาน ตั้งแต่ทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยบรรจุเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็น กรอบแนวคิดในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ในระดับชุมชน และสังคม มีการส่งเสริมการดำเนินการให้ชุมชนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้โดย กว้างขวาง ในขณะที่ปัจเจกบุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการของปัจเจกบุคคลซึ่งมี การประชาสัมพันธ์เผยแพร่กันโดยทั่วไป

“...เข้าใจในเรื่องของคำว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้าใจในเรื่องของท่านบรรยายเป็นขั้นเป็นตอน การมีเหตุมีผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน และก็ความรอบคอบรอบรู้มีคุณธรรม ท่านอธิบายเบ็ดเสร็จเลย มันครอบคลุมหมดเลยแล้วก็ทุกระดับด้วย ... อันนั้นคือขั้นแรกที่ผมได้ไปฟังบรรยายที่สุพรรณบุรี ต่อมาผมได้มีโอกาสไปบรรยายที่ท่านนายแพทย์เกษม อดิศร สรุปลงแล้วองคมนตรี นายแพทย์เกษม ผมฟังท่านบรรยายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง 3 ครั้ง ... ท่านจะโยงตลอดเลยครับแล้วก็ฟังไม่เบื่อสักที ผมได้ฟังตอนนั้นแล้วผมก็เอาโครงการวิจัยผมที่ว่านั้นผมถึงเอาตัวนี้เข้ามาแล้วก็เอาอาจารย์ที่พอมีความรู้เข้ามาช่วยให้ความรู้กับชาวบ้าน โดยให้ทุกคนเข้าใจและรู้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร สุดท้ายก็คือให้ทุกคนอยู่กันเหมือนญาติ เหมือนพี่ เหมือนน้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันนี้ก็คือสามารถใช้ได้หลายระดับไม่ว่าจะเป็นบุคคล ครอบครัวหรือว่าหมู่บ้านเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 40)

“...ประมาณปี 45 อะไรเนี่ยนะ ทำไม่ถึงเกิดกลุ่มโฮมสเตย์ มันมีคนมาดูงาน คนมาศึกษาการพึ่งพาตนเองนี่ละยังไม่มีการแสวงหา ต้องบวกกับกระแสพระราชดำรัสของในหลวงที่ว่าเศรษฐกิจพอเพียง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 22)

อย่างไรก็ดี พื้นที่ชุมชนที่ผู้วิจัยได้เลือกเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาในเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างทางกายภาพอันเป็นภูมิศาสตร์ที่ตั้งของชุมชนอย่างมาก เช่น พื้นที่หนึ่งเป็นพื้นที่ล้อมรอบด้วยภูเขา อีกพื้นที่หนึ่ง เป็นพื้นที่ราบเหมาะกับการเพาะปลูก แม้ว่าจะอยู่ไม่ห่างไกลมากนักจากทะเล และที่สุดท้าย คือ พื้นที่ล้อมรอบด้วยทะเล (เกาะในทะเล) ก็จะพบว่าแม้จะมีความแตกต่างกันในทางภูมิศาสตร์กายภาพก็ตาม แต่ทั้ง 3 พื้นที่ ก็สามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม และที่สำคัญ นั่นคือ สามารถดำเนินการพัฒนาชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้แนวคิดการพึ่งพาตนเองที่มีกระบวนการขั้นตอนและวิธีการทำงานต่าง ๆ โดยรวมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงเท่ากับว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์สู่การปฏิบัติได้ทุกกรณี โดยมีชาวบ้านในชุมชน เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างปัจจัยปัจเจกบุคคล และปัจจัยชุมชนที่ส่งผลต่อการสนับสนุนและการไม่สนับสนุนให้เกิดการประยุกต์แนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

4.3 พื่อหลวงของแผ่นดิน¹

มีผู้เปรียบเทียบบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์ไทยในลำดับที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ว่าพระองค์เป็นเช่นเดียวกับ “เสาหลักแห่งความมั่นคง” “พ่อของแผ่นดิน” “แสงสว่างนำทาง” หรือ อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ในงานวิจัยเรื่องนี้ก็เช่นกัน ที่สามารถหา

¹ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ

คำตอบเกี่ยวกับที่มาของพระสมณนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้ยกย่อง กล่าวถึง ข้อค้นพบนอกเหนือจากนั้น ระบุชัดเจนว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นทุกอย่างที่กล่าวมาสำหรับประชาชนชาวไทย และทรงเป็นมากยิ่งขึ้น ไม่เพียงแต่คนไทยเท่านั้นที่รัก เคารพและเทิดทูนเหนือเศียรเหนือเกล้า แม้กระทั่งชาวต่างประเทศที่มาท่องเที่ยวยังประเทศไทยซึ่งมักจะแสดงความแปลกประหลาดใจที่ได้รับรู้ และสัมผัสได้ถึงความรักเทิดทูนอย่างสูงของปวงชนชาวไทยที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัวฯ แต่ความแปลกใจนั้นก็มลายหายไปอย่างรวดเร็วเมื่อพวกเขาเหล่านั้น ได้รับรู้ถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ทรงอุทิศพระองค์ เพื่อปวงชนชาวไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะปวงชนชาวไทยที่มีความยากจนและอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ห่างไกลการพัฒนาและยากต่อการเข้าถึง

“...ถ้าย้ายไปเจอพระองค์เองยายจะบอกว่า (ร้องเพลง) ขุนเขาสูงภูพานั่นหนานักยังจักฟังคืน สู่พื้นฐาน พ่อของเราเกรียงไกรหาได้ทานสุดทันทานร้อนหนาวมายาวไกล ฯลฯ ของใครก็ไม่รู้ ยายไปอ่านเจอก็เลยจำมา เขียนดี อธิบายดีมาก ท่านไปพักที่ไหน ก็จัดบันทึกไว้ตลอด ท่านดีมากทำอะไรไว้ให้เรามากมายทุกเรื่อง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 2 (หน้า 14)

จึงไม่น่าแปลกใจ หากประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า และประชาชนชาวต่างประเทศจะได้เข้าใจได้ว่าสาเหตุใด ที่ทำให้ชาวไทยสามารถรัก มีความจงรักภักดี และเทิดทูนพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมากที่สุด ก็เพราะพระราชจริยวัตรอันงดงาม ประกอบกับและพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่มีต่อปวงชนชาวไทยผ่านโครงการพระราชดำริน้อยใหญ่มากกว่า 4,000 โครงการ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่สุดต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนชาวไทย สิ่งนี้ คือ สิ่งที่น่าชื่นชมที่สุดในสังคมซึ่งไม่มีสิทธิพิเศษทางชนชั้น นั่นคือ สิ่งที่คุณได้จากความอุทิศตนและการทำงานหนัก มิใช่จากสิทธิพิเศษ อันได้มาโดยกำเนิด ทรงมีพระราชดำริเริ่มต้นโครงการนับพันโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทและเพื่อทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายไปอย่างมากให้กลับฟื้นขึ้นมาใหม่โดยในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคั้งนี้ ก็มีพื้นที่ของแม่กำปอง เป็นอีกหนึ่งเขตพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ รวมทั้ง การส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้นไป

“...ศูนย์พัฒนาโครงการพระราชดำริ มาช่วยสนับสนุนเรื่องโครงการของผู้เลี้ยงผึ้ง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 13)

“...แต่ไปบ้านที่เขาพักนะเขาจะมีในหลวง มีพระราชดำริที่เขียนว่า ปิดทองหลังพระ เราก็คิดทำไมคนไม่มาอ่านแล้วคิดเหมือนเรา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 34)

และโดยเหตุผลเช่นนี้ พระมหากรุณาธิคุณของไทยจึงทรงได้รับความรักเทิดทูนอย่างมากจากประชาชนของพระองค์ เพราะพระองค์ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประชาชนอย่างมากเป็นเหตุผลง่าย ๆ

เช่นนั้นเองแต่ความรักเทิดทูนที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และมักจะได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นกษัตริย์ที่ทรงงานหนักมากที่สุดในโลกซึ่งพระองค์ก็ทรงเป็นเช่นนั้นจริงๆ ดังจะเห็นได้ว่าภายในระยะเวลา 60 ปี แห่งการครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงดำเนินหลักการพัฒนาประชาชนไทยตามพระราชปณิธานที่มุ่งมั่น แน่วแน่ตามพระปฐมราชโองการ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2479 ความว่า **“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”**

ดังนั้น ความจงรักภักดีของพสกนิกรชาวไทยต่อพระองค์นั้นจึงมีความลึกซึ้งและรับรู้ได้อย่างชัดเจน เพราะทุกคนตระหนักและรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ แต่ความรักเทิดทูนในพระองค์ไม่ได้เพียงมาจากพระราชกรณียกิจของพระองค์ แต่หากยังมาจากสิ่งซึ่งพระองค์เป็นในสายตาของประชาชนชาวไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นแบบอย่างของคุณงามความดี เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ พระองค์ทรงทำให้ความศรัทธาในการทำมาหากิจยังคงอยู่เสมอในทุกยุคสมัย

“...ท่านดีมากทำอะไรไว้ให้เรามากมายทุกเรื่อง เราในฐานะคนหนึ่งเราก็ต้องช่วยท่านขยายสนองงานต่อ เราก็ขยายจากคนที่มาพัก ให้เค้าเรียนรู้มั่ง จากเหตุการณ์มั่ง กับคนที่มาดูงานเราทำเกษตรอินทรีย์ทำอะไรเราก็บอกเค้าว่าทำอะไร ถ้าเราทำเองเราก็ทำได้เอง บางอย่างก็ทำตามหนังสือก็บอกเค้า ขยายทำไว้เยอะเหมือนกันจนทำได้เยอะพอที่จะขายได้ เก็บไว้ใช้แล้วนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 2 (หน้า 14)

4.4 ศาสนา

เนื่องด้วยประเทศไทย เป็นประเทศที่ประชาชนโดยส่วนใหญ่ เป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ หรือเป็นพุทธศาสนิกชน ดังนั้น จึงมีความคุ้นชินต่อการดำเนินชีวิตภายใต้หลักธรรมและคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผ่านการกิจกรรมทางศาสนาและเป็นที่กล่าวโดยทั่วไปว่าประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทยด้วย นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดความเป็นวัฒนธรรมของสังคมไทย และสามารถหล่อหลอม และกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของชาวไทย ก่อให้เกิดวัฒนธรรมในด้านต่างๆ มากมาย เช่น ภาษา ค่านิยม การดำเนินชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนถึงตาย การศึกษาที่มีวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านคุณธรรม และจริยธรรม และศิลปะแขนงต่างๆ ที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์และความเป็นชาติไทย ตลอดจนขนบธรรมเนียมที่เกิดจากพระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เช่น การไหว้ การกราบ ความเคารพ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และการต้อนรับแขก เป็นต้น

“...ผมเชื่อว่าประเทศไทยจะกลับมาสู่สภาพเดิมครับ ไม่จำเป็นต้องเขาทาย 21 รัชกาลโลกจะวิบัติก็เหมือนพระพุทธเจ้าท่านพูดไว้มีเรื่องๆ หนึ่งที่ผมพยายามคิดและอ่านหนังสือมา 2,500 ปีที่แล้ว พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เรื่องหนึ่ง โลกจะถึงวิบัติ เลือดจะท่วมเพราะอะไรครับ คนดีออกป่า คนชั่วเข้าครอง

เมืองแล้วเป็นจริงนะครับในโลกนี้ แล้วทุกสิ่งทุกอย่างการให้อภัยไม่เกิด ความพอดีพอประมาณไม่เกิด พอไม่เกิดเสร็จแล้วอะไรเกิดขึ้น สังคมวุ่นวายหมด แต่ผมเชื่อนะหลักปรัชญาในหลวงท่านทำไม่หยิบแนวคิดที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้แล้วเอามาเขียนเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า พอดีพอประมาณ การให้อภัย ในหลวงท่านเก่งมากท่านคิดเรื่องตรงนี้แล้วมาแปลตรงนี้แล้วมาให้เราปฏิบัติ สังคมทุกวันนี้ละ โลกทุกวันนี้ไม่ว่าคนชาติไหนทั้งหลายถ้ามีความสามัคคีกัน ความพอดีพอประมาณ การให้อภัยซึ่งกันและกัน เชื่อว่าเราจะอยู่อย่างสันติต่อไป...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 21)

นอกจากนี้ ยังพบว่าหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติได้ถูกนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของพุทธมามะกะ โดยเฉพาะการระงับความรู้สึกเศร้า และเสียใจ ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างที่ชีวิตกำลังดำเนินไปด้วยปัญหาและอุปสรรค และบางอย่างสะท้อนให้เห็นถึงการนำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการบรรเทาความรู้สึกด้านลบทางจิตใจได้เป็นอย่างดี ในขณะที่การปฏิบัติบางเรื่อง ทำให้คนที่ปฏิบัติเกิดสติปัญญาที่จะชวนชวยและแสวงหาแนวทางที่นำไปสู่การปล่อยตัวเองออกจากความทุกข์ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีได้ยินดีกับความสุขเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นแต่สามารถทำความเข้าใจและใช้หลักเหตุและผลในการนำพาชีวิตไปสู่ความสงบสุขของชีวิตที่แท้จริง

“...จะให้ทำอะไรมีความสุขหมด ไม่ว่าจะสวดมนตร์ หรือร้องเพลง ยายชอบสวดชินบัญชร เสร็จก็สวด นะโม 10 จบ อิติปิโส แล้วก็พาหุง จบแล้วก็พระไตรปิฎก นะโม 8 แล้วก็มงคลสูตร เสวนา และก็สวดธรรมจักร มันอ่านอะไรนิดๆ หน่อยๆ ก็จำได้ไปหมด มันเป็นไรก็ไม่รู้จำเก่งมาก...มันก็สบายมีความสุขก็เลยไปปฏิบัติธรรม ที่แพร่ ชัยภูมิ ไปแค่ 1 อาทิตย์ มีที่นั่นไปจะได้อ่านไปก็แพร่ บ่อย ชัยภูมิ บ้านแพน ก็รู้สึกโล่ง สบายใจ ตอนที่ปฏิบัติธรรมจิตเราก็อ่าง ชวนคนอื่นไปปฏิบัติธรรม 10 คน ก็มีความสุขในชีวิต ไปปฏิบัติธรรมด้วยกันตลอด...การคิดในทางธรรมทำให้เราไม่แค้นด้วย ไม่ต้องคิดเรื่องใด ไม่เครียด พอคิด พอกิน พอใช้ (ร้องเพลง) ภูมิใจมากที่ได้ทำ ภูมิใจมากที่สุดที่ได้ปฏิบัติตามพอหลวง ภูมิใจมากๆ” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 2 (หน้า 15)

จากตัวอย่างที่กล่าวมา จะพบว่า วิถีชีวิตของชาวไทยจะผูกพันอย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาได้แทรกซึมผสมผสานอยู่ในแนวความคิดจิตใจและกิจกรรมแทบทุกด้านของชีวิตชาวพุทธตลอดมา ส่งผลดีทางด้านจิตใจของชาวไทยเป็นอย่างดี เท่ากับว่า พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของคนไทยทั้งพฤติกรรมทางพระพุทธศาสนาและพฤติกรรมโดยทั่วไป หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมชีวิตจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทยให้เป็นคนที่มีจิตใจกว้างขวางและร่าเริงแจ่มใส ชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความเป็นมิตร เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย ยินดีในการให้และแบ่งปันพร้อมที่จะบริจาคและให้ความช่วยเหลือ ที่เรียกกันว่า เป็นคนมีน้ำใจ อันเป็นลักษณะเด่นที่ชาวต่างชาติสังเกตเห็น และประทับใจจนให้สมัญญาเมืองไทยว่า เป็นดินแดนแห่งความยิ้มแย้ม หรือ สยามเมืองยิ้ม

4.5 ค่านิยมและวัฒนธรรม

พื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีสภาพทางภูมิสังคมที่เป็นชนบท กล่าวคือ มีการรวมตัวกันของประชาชนอยู่เป็นชุมชนเล็กๆ มีความคล้ายคลึงกันของแบบแผนทางสังคมและแบบแผนทางวัฒนธรรมขั้นพื้นฐาน สภาพความเป็นอยู่มีความคล้ายคลึงกันเป็นอันมาก โดยเฉพาะเมื่อมีการรวมตัวของสังคมชนบทที่เป็นไปในลักษณะเหนียวแน่น ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน

“...ลักษณะก็คือมันต่างจากสังคมในเมืองนะครับ คือทุกคนรู้จักกันหมด แล้วอย่างถ้าเข้าสวนกันไป เก็บเห็ดโคนนะแล้วได้มาเยอะเกินไปเขาก็ไม่ขายแต่จะเอามาแบ่งกัน หน่อไม้ฝักก็เอามาทำแล้วแบ่งกันกิน คือมันเป็นสังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน คือมันช่วยเหลือกัน คือหลาย ๆ อย่าง บางสิ่งบางอย่างมันเป็น การที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งกันกินครับถ้อยที่ถ้อยอาศัย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 17)

ในขณะที่การประกอบอาชีพโดยทั่วไปของคนในชุมชน มักจะยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักตามภาพประกอบเหมาะสมของภูมิศาสตร์กายภาพของแต่ละภูมิภาค ทำให้แบบแผนของสังคมส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบแผนสังคมเกษตร พื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ขณะเดียวกัน ชีวิตของคนในชุมชน ก็จะมีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมรอบชุมชน การดำรงชีพโดยทั่วไป ทั้งอาชีพและความเป็นอยู่ มักจะยังคงอิงกับธรรมชาติเป็นหลัก

“...วิถีชีวิตคือการประกอบอาชีพก็คือ การเก็บเหียง การอาศัยธรรมชาติกับป่า เหียงกับกาแพ กาแพนี่มันไม่ค่อยกว้างขวางครับ แต่ถ้าเปรียบเทียบกับพืชอย่างอื่นนี่ก็ไม่กว้างนะ ที่นี้ ส่วนใหญ่จะเป็นเหียงหรือชาครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 17)

“...ประมงของลงนี่คือเรือใหญ่ไฉ เรือเราอยู่ที่ปากน้ำตะโกโน้น ทำเรือใหญ่มีลูกน้อง 20 กว่าคน โดยมากใช้แรงพม่า จับน้ำมันก็หลายเงินเป็นเกือบล้าน เดือนหนึ่งเราได้เกือบล้านประมงนะ แต่นั่นปีหนึ่งป่าจะได้แค่ 5 เดือนเพราะมันติดมรสุมเราจะออก 15 พฤษภาคมเปิดอ่าวแล้วเราก็ไปหยุดเดือน 10 เดือนตุลา เรารอกได้แค่ 5 เดือนเอง ตอนนั้นก็หยุดอยู่นะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 24)

นอกจากนี้ จะพบว่าคนในพื้นที่มักจะรู้จักหน้าค่าตากันเป็นอย่างดี สามารถบ่งบอก หรือระบุได้ว่าใครเป็นสมาชิกในครอบครัว ใครไปประกอบอาชีพในต่างพื้นที่ จะมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันเป็นการส่วนตัวในลักษณะ “ไปพบหน้า เยี่ยมเยียนกันในชุมชน” เช่นเดียวกับครอบครัวใหญ่ตั้ง จะเห็นได้จากลักษณะการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาของสมาชิกในชุมชนที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องโดยตลอด มีการประกอบอาชีพที่มีคล้ายคลึงกัน มีการร่วมสุข ร่วมทุกข์เผชิญภัยธรรมชาติมาด้วยกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความเคารพนับถือกันมาโดยตลอด ส่งผลให้ลักษณะวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันมากกว่าการแข่งขันระหว่างกัน

“...แม่เป็นคนที่นี้ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นคนที่นี้ดั้งเดิม เมื่อก่อนพ่อก็เป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ตอนนี้ ผู้ใหญ่ก็หลานของพ่อ (ลูกของอา) มีศักดิ์เป็นน้อง ก็มีบ้างที่เค้ามาจากต่างถิ่นมาอยู่ ส่วนมากก็เป็นญาติกัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 7 (หน้า 86)

“...ดังนั้นการทำงานมันเหมือนพ่อแม่พี่น้องหมด มันเหมือนเครือญาติที่มีการแลกเปลี่ยนกัน เขาไม่ได้คิดอะไรมาก ไม่คิดเรื่องผลประโยชน์มากมายมหาศาล...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 15)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพื้นที่ที่จะศึกษาจะมีลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นสังคมชนบท โดยมากก็ตาม แต่ก็พบว่าชุมชนทั้งหมดที่ศึกษานั้นนั้น จะมีการปฏิสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับคนในสังคมเมือง เนื่องจากมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ การพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะประเด็นการสร้างความร่วมมือระหว่างกันของหน่วยงานที่มีขอบเขตหน้าที่ในด้านการพัฒนา นอกจากการทำหน้าที่ของสังคมชนบทปกติที่จะต้องเป็นแหล่งผลิตและส่งอาหาร ตลอดทั้งผลิตผลทางการเกษตรให้แก่สังคมเมือง รวมทั้งขายแรงงานให้แก่สังคมเมือง ในขณะเดียวกัน สังคมเมืองก็เป็นตลาดขายผลิตผลทางการเกษตรเป็นแหล่งผลิตทางอุตสาหกรรม ส่งผลิตผลทางอุตสาหกรรมขายให้แก่สังคมชนบท เป็นแหล่งความรู้ทางเทคโนโลยีให้แก่สังคมชนบท

“...หน่วยงานกรมการท่องเที่ยว สมัยก่อนเรียกสำนักงานการท่องเที่ยว ปัจจุบันคือกรมการท่องเที่ยว เจ้าประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เจ้าส่งน้องๆมาถามว่าเราจะประเมินใหม่ เราได้จังหวะ ไม่ลองไม่รู้ ก็เลยคุยในที่ประชุมประจำเดือน วิธีประจำเดือนมีทุกเดือนมีชาวสารก็เอามาคุยกันในเวทีประจำเดือนก็ลองดูทางเจ้าหน้าที่ของจังหวัดก็มาบอกว่าถ้าจะประเมินให้ผ่านเนี่ยนะ ต้องมีเกณฑ์ 6+10อะไรก็ว่าไปซึ่งเราดูมันก็ตรงกับเราทั้งนั้นละไม่ยาก เพราะมันวันมาประเมิน ก็ดูแลบ้านช่องให้มันเนียน ได้รับมาตรฐานโฮมสเตย์ทางการท่องเที่ยวก็ชวนเราไปพัฒนาศักยภาพ เอาไอ้พวกสมาชิกโฮมสเตย์ของพวกเราไปเรียนรู้ไปศึกษาค้น ไปลาว ไปที่ไหนเด่นๆ พาไปดู พอพาไปดูเสร็จเค้าก็มากระตือรือร้นกันเอง จบปีที่แล้วมีคนแะมานอนด้วย มาทำกิจกรรมเรียนรู้ทั้งหลาย มีคนสักแสนคน แล้วผลผลิตก็มาจากการที่เราค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไปเพราะจำหลักที่พระองค์ท่านว่าการทำงานพึ่งพาตนเอง พนักงานที่นี่มันพูดว่าจะทำอะไรก็ต้องพึ่งพาตนเอง ว่าพึ่งพาตนเองทำงานที่เกี่ยวข้องคือทำงานอย่างสนุก หน่วยงานมาทำงานกะเราก็ไม่เครียดมีคิวไปในราคาของเราพร้อม...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 1 (หน้า 3)

การมีวัฒนธรรมหลายประการที่อิงแอบกับสังคมชนบทส่งผลให้ค่านิยมที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นไปในแบบที่ตอบสนองต่อวัฒนธรรมในพื้นที่ ทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน และทำให้การดำเนินชีวิตของสมาชิกมีเป้าหมายช่วยสร้างความปึกแผ่นให้แก่สังคม

ทั้งนี้ เนื่องจากค่านิยมที่มีอยู่ในพื้นที่จะมีกระบวนการเรียนรู้ การปลูกฝัง และการถ่ายทอดจากสมาชิกคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง ส่งผลให้พื้นที่สังคมแต่ละสังคม มีค่านิยมที่แตกต่างกันออกไป

โดยพบว่าชุมชนที่ได้เข้าไปศึกษาในครั้งนี้ จะมีค่านิยมที่เป็นมีทั้งลักษณะเฉพาะ และค่านิยมที่คล้ายกับสังคมชนบททั่วไป เช่น การเชิดชูยกย่องผู้กระทำคุณความดี ฟังปาฐกถายกย่องร่วมมือกันช่วยเหลือ จุนเจือกันการจรรงรักภักดีต่อชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ ความขยันขันแข็งมีมานะอดทนยกย่องผู้ที่ทำความดี ความกตัญญูกตเวทีก การเคารพผู้อาวุโส และเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว

“...การช่วยเหลือชาวบ้านต้องช่วยเหลือด้วยความจริงจังและจริงใจ พยายามแบ่งหน้าที่กันทำให้สำเร็จ ให้ชัดเจน เกษะพิกษ์ชัดเจนครบมอบหน้าที่กันทำ ไม่ทำโดนครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกษะพิกษ์ คนที่ 1 (หน้า 7)

“...พ่อไม่ขี้เกียจ พ่อมีความอดทนมีความขยัน เห็นไหม ณ วันนี้เป็นกระปุกอมลินให้ลูกอยู่อย่างมีความสุข ผมสอนให้ลูกดูสังขรณ์ที่เป็นจริง ผมทำอะไรผมจะสอนทุกอย่าง แม้กระทั่งชาวบ้านผมก็ยังเรียกพ่อเลยนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกษะพิกษ์ คนที่ 1 (หน้า 14)

“...อย่างที่ว่าถ้ามันเกินเลยจากกำลังของชุมชนเรารับไม่ได้ อย่างน้อยก็คือโครงการทุกอย่างที่เข้ามาในหมู่บ้านคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ ผลประโยชน์นั้นคือไม่ใช่จะต้องเป็นผลประโยชน์มหาศาล แต่เป็นส่วนร่วมในการรับและการอนุรักษ์ในชุมชน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 23)

4.6 กฎ ระเบียบ

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536) ได้กล่าวถึงชุมชนว่าหมายถึงการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กร หรือ สถาบันของชุมชน รวมถึง กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาขึ้น

“กฎ ระเบียบของชุมชน” ตามนัยข้างต้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ถือเป็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมการทำงานของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องนี้ กล่าวคือ การที่คนในชุมชนทุกคนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ให้เป็นไปโดยสะดวก สอดคล้องกับเป้าหมายที่วางร่วมกัน และเมื่อดำเนินการไปเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้วเกิดผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ และต่อมาชุมชนมีความต้องการที่จะขยายผลการดำเนินงานต่อไปยังคน หรือ กลุ่มอื่นๆ ในชุมชนด้วยกันนั้น พื้นฐานการทำงานในส่วนแรกที่จะดำเนินการเพื่อใช้ในการควบคุมพฤติกรรมและการปฏิบัติต่างๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นั่นก็คือ การกำหนดกฎและระเบียบของชุมชนเป็นการเฉพาะ ทั้งนี้ โดยเป้าหมายของการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนเพื่อเป็น

ข้อบังคับให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตาม และเพื่อให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน อย่างสงบสุข เป็นระเบียบเรียบร้อยในการอยู่ร่วมกัน

“...ผมชัดเจนเรื่องกฎระเบียบ ผิดกลางดึกตี 1 ผมเรียกประชุมตี 1 เลยไม่ปล่อยคารา คาซัง ผมไม่อยู่ ใช้ระบบเอาผู้ช่วยอยู่ใหม่ ถ้าเรื่องหนักๆ ผู้ช่วยไม่กล้าตัดสินใจใช้ระบบประชุมทางโทรศัพท์เลย ที่นี้จะใช้ประชุมบ่อย ดังนั้นเรื่องกฎระเบียบ เรื่องประชุม มีปัญหาต้องชี้แจงให้ชัดเจนไม่ว่าพี่เราหรือน้อง แล้วการช่วยเหลือชาวบ้านต้องช่วยเหลือด้วยความจริงจังและจริงใจ พยายามแบ่งหน้าที่กันทำให้สำเร็จ ให้ชัดเจน เกาะพิทักษ์ชัดเจนครบมอบหน้าที่กันทำ ไม่ทำโดนครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 1)

“...คนเกาะพิทักษ์ขับเคลื่อนด้วยตัวเขาเองภายใต้กฎระเบียบที่เขาสร้างขึ้นมามันก็ชัดเจน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 15)

“...กฎเขามีเยอะถ้าพูดถึงกฎเขามีเยอะ...มันอยู่ที่ใจคน จะไปบังคับกัน เอาใจเป็นใหญ่แต่ก็อย่าไปแหกกฎ...เพื่อนทำได้เราก็ทำได้นะ อย่าไปคิดว่าเพื่อนทำแล้วเราไม่ทำ...เราต้องเข้าได้ เสมอภาคกัน.... แต่ถ้าเราไปเพิกฝืนกฎจะไม่ถูกกันแล้วก็แตกวง ถ้าเราอยู่ร่วมกันแบบนี้มันก็ดี หนักนิดเบาหน่อย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 3 (หน้า 4)

กฎ ระเบียบของชุมชนที่เป็นบริบทของการศึกษาในเรื่องนี้ จะพบใน 3 ระดับด้วยกัน กล่าวคือ

ระดับบุคคล (Interpersonal) เป็นการจัดระเบียบของชุมชนที่เป็นระดับพื้นฐานที่สุดของความสัมพันธ์ในชุมชนนั้นๆ โดยจะพบได้จากการที่บุคคลคนหนึ่งคนใด มีการปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนด้วยกัน เช่น การพบปะ พูดคุยกัน การแนะนำและช่วยเหลือกัน ทั้งนี้ อาจจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ตามแต่โอกาสที่เกิดขึ้น

“...ก็ต้องทำเหมือนกับที่พยายามทำอยู่นี้ ก็คือพยายามแทรกเข้าไปในเรื่องของการอบรมบ้าง หรือการประชุมบ้าง พูดคุยต่อเนื่องตลอดให้มันกรอกเข้าตลอดให้มันเข้าความรู้สึกของเขาตลอด และก็ส่งไปที่คณะกรรมการด้วย ก็เคยพูดกันตลอดว่ากรรมการนี่ก็ต้องเป็นอีกกระบอกเสียงหนึ่งที่จะต้องไปสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชน ในแต่ละปางของตนเอง ไม่ใช่ชาวบ้านพูดมาไม่เข้าก็เอ้อออตามไปด้วยมันไม่ใช่ ถ้ามันไม่ถูกก็ต้องอธิบาย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 50)

“...เรื่องความขัดแย้งของคนทำงานด้วยตัวเอง เรื่องความเห็นที่มันต่างชั่วคราวกันมาก อันนี้คุณนอกรอบเอาเรื่องมาคุยกันมันเป็นอย่างไร ดูจิงหะๆ ตั้งวงกินเหล้า ถ้าหาหรือนอกรอบตั้งวงกินเหล้าเลยพอดกติกาก็เข้าประเด็น...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 7)

ระดับกลุ่ม (Group) เป็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่จริงในชุมชน และมีการรวมกลุ่มกัน การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของกลุ่มนั้นๆ จะทำให้เกิดความมั่นคงของกลุ่ม หรือการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มไปในทางบวก

“...การพึ่งพาตนเองนั้นเป็นนามธรรม จะพึ่งแบบไหนละ มันก็ต้องไปดูเป็นเรื่องๆ ไปดูที่เป็นเรื่องๆ กลุ่มๆ กลุ่มน้ำปลาคุณจะพึ่งตนเองเรื่องใดบ้างละ มันมีคนรู้ว่าสูตรน้ำปลาต้องทำแบบนี้ ไม่ต้องไปหา

ความจริงจากที่ไหนแล้ว จับกันมาเจอกันไอ้คนรู้กับไอ้คนที่อยากเข้ามาเจอกัน อ้าวแล้วมีไรว่ามาดี คนมีประสบการณ์นี้ก็ว่ามา การจัดการความรู้ไม่ต้องหาการจัดการที่ไหนเลย เอาปลาที่ไหนอะ ที่ซื้อง่ายแล้ว ก็ซื้อ เครื่องข่ายประมง วันประชุมประจำเดือนถามว่ามีไม่ ก็เริ่มพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นทุนเรื่องแรก คือ ความรู้ เรื่องของวัตถุดิบ เรื่องเงิน ไม่มีเงินใช้มะ เราอยู่กันก็คน 1 ร้อยคน เอามาคนละ ร้อย กลายเป็นลงทุน 1 หมื่น บาททันทีเลย 1 หมื่นบาททำอะไรได้เยอะ ไอ้แบบนี้แหละค่อยๆ เติบโต แสดงว่าไอ้รูปธรรมความสำเร็จเค้า พึ่งพาตนเองเนียนะ มันส่งสู่กลุ่มงานตนเอง ไอ้กลุ่มงานนั้นเริ่มปฏิบัติการ อีก 6 เดือนต่อมา มีน้ำปลา ขายวันประชุมประจำเดือน ก็มารายงานดี มีกะปิ มีน้ำปลาขาย พวกเราช่วยกันกิน ช่วยกันใช้ ได้ของกิน ที่มีคุณภาพเพราะอันนี้ขาย 20 ขวดใหญ่ขาย 35 บาท ท้องตลาดมาเอง อย่างนี้ต้องทำงานรณรงค์ เพราะกินของแบบนี้ก็ว่าไปแต่กระบวนการเดิมๆ ก็เริ่มเติบโต" ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 1 (หน้า 7)

"...ทุกคนบนเกาะพิทักษ์มันมีสูตรสำเร็จที่ว่าไม่ต้องทำทุกอาชีพ แต่คนบนเกาะพิทักษ์ต้องมีรายได้ ทุกอาชีพ ดังนั้นต้องมีการถือหุ้น ต้องมีการแบ่งผลกำไรกลับมา ต้องเข้าสู่ระบบกลุ่มให้ได้ ผมฐานะเป็น ประธานได้แขกมากก็แจกชาวบ้านเลย เป็นกฎระเบียบของเรา..." ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 3)

ระดับชุมชน (Community) จะมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้งหมดใน ฐานะคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน จะมีความชัดเจนในการจัดระเบียบชุมชน และมีความเกี่ยวข้อง ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ การจัดระเบียบของชุมชนในระดับนี้ จะได้รับอิทธิพลอย่างมากจากวัฒนธรรม และประเพณีของพื้นที่ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่ทุกคนยอมรับและปฏิบัติโดยทั่วกัน และท้ายสุดการ ปฏิบัตินั้นๆ ได้กลายมาเป็นวิถีปกติของคนในชุมชน อนึ่ง ในบางครั้ง การปฏิบัติตามวิถีนี้ อาจจะไม่ได้รับการลงโทษก็ได้ หากคนในชุมชนไม่ปฏิบัติ หรือ ผ่าฝืน เพราะจะมีที่ใช้ "ใจ" ในการทำ

"...ธรรมชาติของมนุษย์พอเห็นเขาได้เงินก็อยากทำ ตอนแรกเราต้องหลอกเขาแบบนี้ครับ ผล สุดท้ายมันก็มีบ้านที่ 2 บ้านที่ 3 บ้านที่ 4 เกิดขึ้นมาทีละหลัง แต่เกาะพิทักษ์ภายใต้การขับเคลื่อนเรามี กฎระเบียบของการท่องเที่ยวด้วย ไม่ใช่ที่เราเน้นเอาคนมาเยอะแล้วเปิดการท่องเที่ยวเยอะมันไม่ใช่ เปิดการท่องเที่ยวคือ หนึ่งต้องพร้อม ต้องหาวิธีทำ ดังนั้นเราต้องทำกันมันมีขั้นตอนอยู่ พอปี 45 เกาะ พิทักษ์มีการท่องเที่ยวอยู่ 9 หลัง 45 47 48 ก็มาเป็น 10 หลัง 11 หลังเราทำไปเรื่อย ณ วันนี้ก็ใช้เวลาทำการ ท่องเที่ยวตั้งแต่ปี 39 จนถึงปี 56 ตอนนี้มีการท่องเที่ยวทั้งหมด 18..." ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 3)

"...ที่เล่าให้เค้าฟังนี้ผมมีประสบการณ์ผมเรียนน้อยแต่ผมมีประสบการณ์ แต่ผมมีกติกายของ ผม ต้นไม้ที่ผมปลูกคนที่เค้าทำประมง เวลาที่เค้าตัดไม้ 1 ต้นทำหลักเรือ ต้องให้เค้าตัด ถ้าเค้าตัดไปทำ เพื่อพาณิชย์ ซื้อขาย ไม่ได้ แจ่งจับทันที แต่ถ้าตัดไปดำรงชีวิตนี้ตัดได้ ถ้าไม่ให้เค้าตัด แล้วเค้าจะไปเอา ที่ไหน แต่มีกติกายถ้าคุณตัด 1 ต้น ต้องปลูกทดแทนกติการ่วม ถ้าว่าเป็นกฎระเบียบป่า ไม่ใช่ ถ้ามันมี สัญญาใจ เรื่องขอตกลงสัญญาใจประมาณเมื่อไร..." ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 3 (หน้า 20)

4.7 กระบวนการสื่อสาร

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในแต่ละชุมชน จะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ กัน เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน การมีส่วนร่วมและความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ทำให้ลักษณะงานออกมาได้ผลดี การสื่อสารก็เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสร้างการยอมรับและผลักดันให้เกิดความสำเร็จขึ้นในงานพัฒนา รวมทั้ง สามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับลักษณะของชุมชน (ปาริชาติ สถาปิตานนท์. 2549)

การศึกษาในเรื่องนี้ ก็ได้พบว่าการสื่อสารมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินงานของชุมชนที่จะพยายามพัฒนา และยกระดับการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล โดยเฉพาะความพยายามในการสื่อสารทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชนและสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากว่า หากสังคมขาดความรู้ และไม่เข้าใจในเนื้อหาที่ ทำ ย่อมทำให้เกิดวัฏจักรการทำงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมีอันจะต้องหยุดชะงักลงไปได้ รวมทั้ง อาจจะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายตามมา ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและความสำคัญต่อกระบวนการทำงานทุกรูปแบบ โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เพราะในแต่ละวันของชีวิตมนุษย์นั้น จำเป็นจะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา

“...ใช่เลย ใครก็แล้วแต่ คนที่นี้จะมื่ออะไรนะ นิสัยการสื่อสาร พูดคุยกับคน มันใช่จะเป็นการพัฒนาคน มันเป็นการพัฒนาคนที่ดีนั่นแหละ แม้กระทั่งภาษาที่เราพูดก็ไม่ต้องไปแบบกรุงเทพเขามากก็ต้องพูดแบบนั้น ภาษาก็เอาแบบของเราที่แหละ ผมพูดของผมแบบนี้ คุณไม่ต้องอายเขาอะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 24)

เนื่องจากแนวคิดหลักของการทำงานจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ดังนั้นใน รูปแบบการสื่อสารที่เป็นกลยุทธ์ที่ชุมชนนำมาใช้จนประสบความสำเร็จ และเป็นเงื่อนไขของการทำงานที่สำคัญของชุมชนในลำดับต่อมา คงหนีไม่พ้นรูปแบบการสื่อสารที่เน้นการส่งข่าวสารตอบกลับไปมาระหว่างผู้สื่อสาร ดังนั้น ผู้สื่อสาร (ผู้นำ และคนในชุมชน) แต่ละฝ่ายจึงเป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับในขณะเดียวกัน ผู้สื่อสารมีโอกาสรอบปฏิริยาตอบสนองระหว่างกัน ทำให้ทราบผลของการสื่อสารว่าบรรลุจุดประสงค์หรือไม่ และช่วยให้สามารถปรับพฤติกรรมในการสื่อสารให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ตัวอย่างการสื่อสารแบบสองทางที่ค้นพบ ก็คือ การพบปะพูดคุยกันของคนในชุมชน การพูดโทรศัพท์ การออกคำสั่ง หรือมอบหมายงานโดยฝ่ายรับมีโอกาสแสดงความคิดเห็น

“...จังหวัดมณฑลตอนนั้นช่วงนั้นเป็นช่วงที่ดีที่สุดเลย ของเราคือเอาคนที่ม่ประสบการณ์อยู่แล้วที่ทำกิจกรรมนั้นะ เอามาเจอกับคนอื่นอีกกิจกรรม เพราะนั้นจะเกิดการแลกเปลี่ยนเวที แบบนี้ทำทั้งปี ปีนั้นประชุมทั้งปีหมดเงินไป 3 แสนกว่าบาท เดี่ยวประชุม เดี่ยวประชุม เดี่ยวประชุม มันทำงานความคิด อันนั้นประชุมในรอบ แต่ประชุมนอกรอบประชุมทุกวัน เจอกันทุกวัน ประชุมในรอบกลุ่มใครกลุ่มมัน แต่ว่าจะมีเวทีหลัก คือเวทีประจำเดือนของเครือข่ายของตำบลบ้านจำรุงถ้าชาวบ้านเค้าจะไม่มา เค้าบอกเป็นงานหมู่บ้าน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 3)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจากการจัดกลุ่มเป้าหมายของการสื่อสารในครั้งนี้จะพบว่า การสื่อสารที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ศึกษา มี 3 ลักษณะ ด้วยกัน คือ

ลักษณะที่ 1 การสื่อสารของปัจเจกบุคคล ได้แก่ การคิดและตัดสินใจในระดับบุคคล ที่จะเลือกปฏิบัติ หรือ ไม่เลือกปฏิบัติในการกระทำบางอย่างที่เกิดขึ้นจากความต้องการภายในตนเอง หรือ แรงกดดันของชุมชนและสังคม อันเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนการสื่อสารและการเรียนรู้ระหว่างกัน โดยการสื่อสารจะเกิดขึ้นทันที หากคนคิด และลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้ อาจจะสะท้อนให้เห็นจากอิทธิพลของความรู้สึกนึกคิดของคน และค่านิยมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติ นอกจากนี้ ยังหมายรวมถึง การสื่อสารระหว่างบุคคล เมื่อคนมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้สึกผ่านเครื่องมือการประชุม โดยเฉพาะการติดต่อสื่อสารภายในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องในงานและการปฏิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

“...เข้าใจแต่ต้องใช้เวลา เค้าใช้ความคิดค่อยๆ เป็น ค่อยๆ ไป ผมยกตัวอย่างแบบนี้ เวลาจะชวนคนออม 1 ปีเค้าอาจออมได้ 1 พันบาท แต่ 1 ปี กระบวนการทางความคิดเค้าไปแล้ว แต่ที่ผ่านมา 12 เดือนแล้วจึงการเป็นเงินธนาคาร จึงกลายเป็นทุน กระบวนการธุรกิจ 1 ปีเค้าเดินแล้วพอปี 2 เราไม่ต้องไปอยู่ตรงนั้นเลย บางทีมันต้องใช้เวลา ใช้เวลาปรับทางความคิด การปฏิบัติการก็เช่นกันปรับทางความคิด ความคิดกับการปฏิบัติมันต้องไปพร้อมกัน ผมใช้คำว่าคุยแล้วกับไปทำ ทำไปแล้วกับมาคุย ใ้เวทีประจำเดือน คือคุยกันแล้วได้แนวแล้วก็กับไปทำ ทำเสร็จแล้วก็กับมาเล่าให้ฟัง มันจะวนไปอย่างนี้จนเป็นวิธีของคนที่นี่ 1 เดือนก็คุยแบบปกติ แต่เค้าชินแล้ว ถ้าเค้าดูในรอบ 10 ปี จังหวัดที่เราเกิดมันเป็นอย่างไร...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 8)

ลักษณะสุดท้าย คือ การสื่อสารมวลชน ได้แก่ การสื่อสารผ่านสื่อทุกรูปแบบ ถือเป็น การผสมผสานการเรียนรู้ของชุมชนเข้ากับการสื่อสารสังคม เนื่องจากชุมชนในปัจจุบันมีความสามารถในการสื่อสารผ่านสื่อช่องทางต่างๆ ที่ชุมชนพัฒนาขึ้นมา ไม่แพ้สื่อมวลชนกระแสหลัก (ที่เรียกว่า “สื่อทางเลือก”) ทั้งนี้ ในเชิงประสิทธิภาพการเข้าถึงความต้องการของประชาชน จะมีมากกว่าในด้านความน่าเชื่อถือ และการสร้างการมีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่ในขณะเดียวกัน ก็สามารถสร้างความเข้าใจให้กับคนนอกพื้นที่ได้ด้วย

“...เผยแพร่เนี่ยจะมีทางฝ่ายประชาสัมพันธ์... ผ่านสื่อของอินเทอร์เน็ทมันจะมีคนมาทำให้ เราจะจ่ายเงินเป็นปี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1 (หน้า 5)

“...สื่อก็ถือว่ามีส่วนที่ดีมากเหมือนกัน สื่อมวลชน รายการอะไรต่าง ๆ นี่ก็เป็นอีกตัวหนึ่ง โดยเฉพาะท่องเที่ยวไทย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 50)

“...เมื่อปี 42 เป็นวิกฤตที่เกาะพิทักษ์อนุรักษ์ เราทำพิธีปิดอ่าวที่เกาะพิทักษ์เลยครับ เพราะว่าคนบนเกาะพิทักษ์ไปทำพิธีปิดอ่าวที่อื่นบ่อย ดังนั้น ผมมานั่งมองว่าการจะโฆษณาหมู่บ้านให้ได้ต้องมีสื่อต้องใช้สื่อครับ ก็มานั่งมาคิดว่าเราเอาเงินไปจ้างสื่อก็น่าจะทำพิธีปิดอ่าวที่เกาะพิทักษ์ดีกว่าเป็นเรื่องแปลกเพราะทุกปีต้องทำที่หน่วยวันนั้นก็เสนอเลยทำโครงการเสนอหากรมประมงเมื่อปี 42 คือ มันมีปัญหารื่องการปิดอ่าวแล้วมีงบเกิดขึ้นก่อนเมื่อปี 41 คือ งบหนักมาก็มานั่งคิดว่าถ้ามาทำที่เกาะพิทักษ์ก็น่าจะดีนะ ผลสุดท้ายสื่อจากที่มาก็อื่นร่วมร้อยคนนะมันแปลกกว่าทำไมเป็นชุมชนเล็กๆ มาคิดเรื่องการทำพิธีปิดอ่าว คือเป็นเรื่องระดับชาติ สื่อมาประมาณ 200-300 คนนะช่วงนั้น ก็สื่อลงประโคมข่าวว่าเกาะพิทักษ์เป็นหมู่บ้านอนุรักษ์เลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 2)

อย่างไรก็ดี พบว่าการทำงานของสื่อกระแสหลัก และสื่อทางเลือกที่ชุมชนที่ศึกษาเลือกใช้ ไม่พบถึงความขัดแย้ง แต่เป็นการใช้สื่อในแนวทางที่สนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่มีการแยกระดับกัน ระหว่างกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนในชุมชน ชุมชนนิยมเลือกใช้สื่อทางเลือกมากกว่า ในขณะที่กลุ่มคนนอกชุมชน ชุมชนมักจะเลือกใช้สื่อกระแสหลัก

4.8 เครือข่ายการทำงาน

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมในลำดับสุดท้ายที่ถือเป็นเงื่อนไขการทำงานที่สำคัญและเป็นผลผลิตในการต่อยอดการทำงานของการทำงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ดำเนินการศึกษา คือ เรื่องของ “เครือข่ายการทำงาน” ทั้งนี้ เนื่องจากประเด็นที่จะต้องมีการร่วมมือร่วมใจกันทำงาน นอกจากการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน จำเป็นจะต้องประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้บูรณาการความร่วมมือการทำงานให้เกิดเอกภาพ และตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นของคนในพื้นที่และชุมชน

เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่มโดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก (Boissevain; & Mitchell. 1973)

ดังนั้นการเข้าใจชีวิตและเครือข่ายนั้นก็คือ ความพยายามในการสร้างความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีต่อกันดังตัวอย่างของ ชุมชนที่ศึกษา ทั้ง 3 แห่ง ที่เกิดวิกฤติการล่มสลายของหมู่บ้านอันเนื่องจากถูกระแสบริโภคนิยมจากระบบกลไกตลาดเสรีรุกราน จนกระทั่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ดังที่เคยเกิดขึ้นมาในอดีต และต่อมาเมื่อปรับแนวคิดและปรับตัวให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่ป้องกันและแก้ไขปัญหาอันเนื่องมาจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย ก็พบว่าชุมชน จะมีการเชื่อมประสานการทำงานของตนเองผ่านหน่วยงานต่างๆ ที่เป็นแกนกลางในการประสานงานไปสู่ชุมชนอื่นๆ ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายในฐานะที่ชุมชนที่ประสบความสำเร็จจะเป็นผู้แนะนำการทำงานให้กับชุมชนที่มีความสนใจและต้องการพัฒนาประเด็นที่สนใจร่วมกันทำงานต่อไป

นอกจากนี้ เครือข่ายที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งยังเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบที่เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยไม่ละทิ้งสาเหตุและปัจจัยผลลัพธ์และบริบทที่เกี่ยวข้อง ซึ่งถือเป็นการจัดความสัมพันธ์ของทุกภาคส่วนอย่างเป็นองค์รวม เป็นระบบเปิดที่จะสามารถเชื่อมโยงกับการทำงานในพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่องและความเป็นกระบวนการที่ทำหน้าที่ระหว่งกัน หรือมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นเครือข่ายจนเกิดเป็นความรักและระบบที่ผูกพัน หรือสามารถทำหน้าที่เป็นองค์รวมที่ได้บูรณาการและผสมผสานสรรพสิ่งเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันแล้ว เช่นจากระบบนิเวศวิทยา ประกอบด้วยหน่วยของสิ่งมีชีวิตที่เชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยกัน

ความเป็นเครือข่ายจากชุมชนที่เป็นพื้นที่การศึกษาพบว่ามีรูปแบบของความเป็นเครือข่ายที่เป็นรูปธรรม 3 รูปแบบ ได้แก่

เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area) ซึ่งเป็นการการรวมตัวของกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทาง และเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ ได้แก่เครือข่ายระดับหมู่บ้าน/จังหวัด/ภูมิภาค/ประเทศ

“...เพื่อที่จะรวมตัวกันให้มันเกิดความเข้มแข็งนะครับ และก็ให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะของที่ว่าพี่อาจจะช่วยน้องได้ เพราะว่าตอนหลังนี้ผมสะท้อนออกมาเมื่ออยู่ 3 แบบ ณ เวลานั้นะครับหนึ่ง คือ ระดับที่สามารถดูแลตัวเองได้ หาดตลาดเองได้ สมมุติอย่างเราเนี่ยแม่กำปองซึ่งจริงๆ แล้ว ที่สามารถทำได้อย่างนี้มีเพียง 4 เกือบจะไม่ถึง 5 เลยที่ทำอย่างนี้ได้เนี่ยครับ แล้วก็อีกระดับหนึ่งก็คือกลาง ๆ ได้บ้างไม่ได้บ้าง หาดตลาดเองก็ยังไม่ค่อยได้ และอันสุดท้ายก็คือเริ่มต้น อย่างคณะกรรมการเครือข่ายที่ประกาศเป็นทางการตอนนี้ที่ผู้ว่าแต่งตั้งไปเมื่อหลายเดือนก่อนรู้สึกจะเป็นเดือนมีนาคมคณะกรรมการนี้มาจาก 3 ระดับ ระดับที่กำลังเริ่มต้น ระดับกลาง ๆ และระดับที่ดูแลตัวเองได้ 3 ระดับนี้มารวมกันเพื่อให้เป็นเฉพาะตัวเด่นๆ ผมจะขยับเคลื่อนเรื่องเครือข่ายมาโดยตลอดสุดท้ายมาจดสมาคมด้วยมือของตนเอง สมาคมท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือเพิ่งจดทะเบียนไป...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 36)

เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue Network) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายชุมชนท่องเที่ยว เครือข่ายอนุรักษ์ เครือข่ายยาเสพติด และเครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น

“...ทุกวันนี้ยังใช้อยู่ สคบ. (สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค) มอบรางวัลให้ ที่นี้ สคบ. เขาไม่ได้ทิ้งจนกระทั่งที่ผมอยกก็ดึงไปจนครบโครงการที่ 1 บ้านอื่นก็ดึงไปเอาไปช่วยแนะนำเหมือนว่าเป็นผู้ที่ไปชุมชนที่เคยทำวิจัย ดึงไปเรื่อยจนปี 47 มันจะมีเจ้าหน้าที่อยู่คนหนึ่งชื่อน้องนกตอนนี่แต่งงานอยู่สวีเดนแล้วก็ทำวิจัยเรื่องของเครือข่ายนี้แหละก็ดึงเอาผมเข้าไปร่วมนะครับ ไปร่วมอยู่ในกลุ่มวิจัย ทีมวิจัยมีน้องนกเป็นหัวหน้าโครงการผมก็ร่วมทำไปด้วย อันนั้นเป็นโครงการแรกวิจัยเรื่องเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชียงใหม่...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 36)

เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ซึ่งเป็นเครือข่ายที่อาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย นั่นก็คือ ความเป็นเครือข่ายของภาครัฐ ภาคประชาชน และสภาองค์กรชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดหลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้นๆ

“...ในภายหลังเราจึงใช้ว่าสภาองค์กรเนชั่น ชื่อเต็มๆที่ถูกตามกฎหมายสภาองค์กรชุมชนเนชั่นชื่อตามพระราชบัญญัติเลย ชื่อเครือข่ายองค์กรบ้านจำรุงที่เราใช้แตะมือกับ พช. (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย) เพราะ พช. เจ้าชอบทำงานกับเครือข่าย ใช้กับ พช. ใช้กับมูลนิธิ ใช้กับเครือข่ายทั้งนั้น นั่นคำว่าเครือข่ายขึ้นเป็นทางการใน ปี 45 ปี 46 แต่การดำเนินงานมีมาก่อน 29 30 มันเป็นเรื่องไขว่คว้าถ้าเราจะรับทุน มันต้องพูดว่าไอ้ของคุณมันคืออะไรเวลาจะรับเงินจากหน่วยงาน คุณคือใคร...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 3)

“...เครือข่ายองค์กรชุมชนจึงค่อยๆ โต ค่อยๆ เดิน แข็งแรงขึ้นกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องมันค่อยๆ ขยับๆ เพราะมันคุยเรื่องงานเป็นหลัก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 8)

5. สถานการณ์แห่งเหตุที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่อง

กล่าวถึงปฐมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจะเป็นการเสริมสร้างที่ไปที่มาที่ไปของการเกิดขึ้น คงอยู่และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตามเป้าหมายของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติ ตลอดจน เพื่อจะได้อธิบายและทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประสบการณ์การทำงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของ

เศรษฐกิจพอเพียงว่าเพราะอะไร ทำไม อย่างไร เมื่อไร ที่ไหนและใคร จึงเกิดประสบการณ์เช่นนี้ขึ้น โดยเฉพาะความรู้สึกในแง่ของอารมณ์ จิตใจและความคิดที่มีต่อการดำเนินงานนั้นๆ

ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” ซึ่งถือเป็นภาพรวมของหมวดข้อมูลหลัก มุ่งสะท้อนกระบวนการและปฏิบัติการทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “รู้จักเรา รู้จักชุมชนของเรา” เข้าใจอัตลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อจะสะท้อนให้เห็นถึงแง่ความรู้สึก นึกคิด และมุมมองต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เป็นบทเรียนและประสบการณ์ชีวิตช่วงหนึ่งที่ผ่านมา ดังนี้

5.1 วิกฤติของชุมชน

วิกฤติที่เกิดขึ้นกับชุมชน ทั้ง 3 พื้นที่ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันเล็กน้อยในเรื่องของระยะเวลาการเกิดขึ้นของวิกฤติ แต่ก็พบว่าทั้งหมดล้วนได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภาวะเศรษฐกิจประเทศไทยที่ได้รับผลจากภาวะการถดถอยของเศรษฐกิจโลกอีกชั้นหนึ่งปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจโลกได้ส่งผลกระทบต่ออย่างมหาศาลต่อการพัฒนาของประเทศต่างๆ ในเกือบทุกภูมิภาค โดยเฉพาะปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ ได้เชื่อมโยงผลกระทบกับปัญหาทางสังคมที่มาจากการขาดพื้นฐานการพัฒนาที่ดี หรือ การวางรากฐานที่มั่นคงเพื่อรองรับต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน นอกจากประชาชนที่ประกอบอาชีพส่วนใหญ่ในภาคอุตสาหกรรมจะพากันตกงานเนื่องจากภาคอุตสาหกรรมไม่สามารถรองรับดอกเบี้ยที่เพิ่มจำนวนสูงขึ้นกว่าเท่าตัว นำไปสู่ปัญหาการว่างงาน

ในขณะที่การพัฒนาที่ผ่านมาของประเทศ ได้นำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีเป็นจำนวนมากของประเทศมาใช้อย่างบ้าคลั่ง ส่งผลให้การบริโภคภายในประเทศเป็นไปอย่างสิ้นเปลือง เกิดหนี้สินในครัวเรือน ประเทศไทยเข้าสู่สภาวะที่เรียกว่า “กลืนไม่เข้าคายไม่ออก” ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ที่นี้เมื่อก่อนความสมบูรณ์มันเยอะ พอความสมบูรณ์มันเยอะแล้วชาวบ้านใช้โดยไม่รู้เรื่อง แล้วชาวบ้านใช้เพื่อการอนุรักษ์ก็ไม่ได้ด้วย พอใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเริ่มหมด ชาวบ้านเริ่มเป็นหนี้ พอเป็นหนี้ปัญหาของชาวบ้านเริ่มแตกแยกกันนั่นปัญหาหลักเลยครับ ปัญหาที่สองพอปัญหาหลักเกิดขึ้นตรงนี้ผมก็นั่งคิดว่าไม่มีแนวคิดตรงไหนเท่าแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือพึ่งตัวเองให้ได้เสียก่อน ว่าสาเหตุที่เป็นหนี้ ทำไมทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดสาเหตุมันมาจากตรงไหน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 1)

“...มันก็เปลี่ยนแปลงไปเยอะครับ ดิน ฟ้า อากาศมันไม่แน่นอน ขนาดมรสุมยังไม่มีเลยปีนี้ ทรัพยากรธรรมชาติมันเปลี่ยนมาก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 5 (หน้า 68)

ในขณะที่แนวทางการพัฒนาของประเทศในช่วงที่ผ่านมา การบริหารงานของรัฐส่วนใหญ่จะมุ่งแต่การส่งเสริมการพัฒนาแบบรวมศูนย์ หรือ ใช้เงินเป็นตัวตั้ง และเน้นการกระจายเงินไปสู่ชนบทโดยไม่คำนึงถึงการหาแนวทางเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับสมาชิกในชุมชนแต่ละพื้นที่

“...เรื่องทุนนิยม ผมไม่ได้ว่าใครไม่ได้ทำให้ประเทศชาติให้เจริญซึ่งบ้างที่ลงทุนจนเกิน ลงทุนจนเกินทำลายวัฒนธรรม ทำลายสิ่งแวดล้อมของเราไปหมด คุณไม่พอสักบ้าง คุณมุ่งแต่จะไปลงทุนก็แสนล้าน บ้างที่คุณลืมไปว่าคนจบแบบผมมีตั้งครึ่งประเทศแล้ว โรงไฟฟ้าสร้างแล้ว ถ้าคุณไม่สร้างก็ไม่มีปัญหา มีแล้วมีเท่าที่ใช่ ประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในย่านเอเชีย คุณดูแลทรัพยากรให้ดีก็แล้วกัน คุณเอาเงินมาให้ตั้งมหาศาล คุณไม่ต้องไปสร้างโรงเครื่องมือเทคโนโลยีแบบญี่ปุ่นหรอก ผมไม่รู้ผมเรียกไม่เป็น วันหนึ่งเอาที่ดินที่เป็นทะเลมาเป็นบกแล้วก็สร้างโรงงานทะเลมันก็เหลืออยู่ น้ำก็ไม่รู้จะเป็นไง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 31)

นอกจากนี้ยังเน้นการส่งเสริมให้สมาชิกมุ่งผลิตเพื่อส่งออก และทำรายได้แทนการปลูกเพื่อให้พอเพียงต่อการบริโภคภายในครัวเรือน ซึ่งผลจากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้สมาชิกในชุมชนในหลายๆพื้นที่มีพฤติกรรมที่คุ้นเคยกับการก่อหนี้ ไม่สนใจการออม มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยหรือลงทุนเกินตัว และวางแผนการใช้เงินโดยขาดความรอบคอบทำให้ขาดการเตรียมพร้อมในการรับมือกับวิกฤตเศรษฐกิจดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ทำให้ชีวิตมันคงในช่วง 10 กว่าปีแล้ว สังคมมันเริ่มสั่นคลอน ไม่มันคง การประกอบอาชีพเกษตรก็ไม่มันคงนะ มันอย่างนั้น มันอย่างนี้ มันแกว่งหมดแล้วเป็นหนี้เป็นสินเพิ่มขึ้นเพราะไม่มันคง... ถ้าใช้ทุนนิยม ถ้าพูดเรื่องความมันคง กระบวนการผลิตก็ไปใช้เคมี เพื่อได้ตั้งค้มากกว่า ไอ้คนผลิตก็แย ไอ้คนกินยิ่งแยหนักเข้าไปอีก ยังไม่มีใครรู้อีกหน้า 10 กว่าจะได้รู้ ถ้าคุณผลิตแบบนี้มันตายทั้งคู่เลยนะ” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 5)

“...ก่อนนี้ชีวิตยายล้มเหลว ยายก็ขายที่ให้ ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) เราขาย 3 แส่นก็จะพอดี แต่ก็ติดหนี้ 3 แส่นดอกเท่าไรก็ไม่รู้ แล้วก็เอาคนที่ซื้อไป ธกส. ใจเราก็เสียแล้ ก็ประมาณ 3 ไร่ ได้ 3 แส่นก็เลยปล่อยไป...มันก็เครียดทุกปี ทำทุกปีก็ไม่ได้ทุกปี ปีนี้ต้องสงเค้า 5 หมื่น ก็ได้ไม่ถึง 5 หมื่น ก็เลยต้องขายที่ดิน ตอนนั้นก็คิดไรไม่ออก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า 16)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยตามที่กล่าวถึงข้างต้น มีส่วนทำให้เกิดวิกฤตในสังคมไทยที่ได้ปรับเปลี่ยนไปจากสังคมไทยแบบเดิม จากที่สังคมไทยเป็นสังคมที่เคยช่วยเหลือซึ่งกันและกันปรับเปลี่ยนเป็น คนส่วนใหญ่ไม่คิดช่วยเหลือสังคม วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมแต่ดั้งเดิมถูกทำลาย และหรือถูกแทนที่ด้วยวิถีการค้าเน้นชีวิตจากต่างประเทศ ซึ่งไม่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทย เพราะถูกความเจริญของวัฒนธรรมตะวันตกแทรกเข้ามาในรูปแบบการบริโภคและอุปโภค ดังนั้น “เงิน” จึงกลายเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต การเน้นสร้างความร่ำรวย ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร เช่น ป่าไม้และทรัพยากรทางทะเลเพื่อนำไปส่งเสริมความกินดีอยู่ดีทางวัตถุ

สมาชิกในชุมชนละทิ้ง หรือ ทำเป็นไม่รู้จักราคค่าของทรัพยากร หรือ มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของปริมาณและคุณภาพของ ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอย่างสมบูรณ์ในอดีต ที่ดินถูกใช้อย่างไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจาก เกษตรกรผู้เป็นเจ้าของที่ดินไม่รู้จักรักษา ไม่รู้วิธีการ หรือจัดการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพหรือทำ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเกษตรกรรมที่ถือเป็นวิถีหลักของสังคมไทยถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบการ ทำเกษตรที่เน้นปลูกเพื่อขายและทำรายได้ให้กับพ่อค้าคนกลาง โดยปราศจากการตระหนักถึงคุณค่า และความเป็นมนุษย์ของผู้บริโภคตั้งคำถามที่ระบุว่า

“...ความจริงมันก็เปลี่ยนแปลงเยอะนะจากสมัยก่อน หาดก็ไม่ได้เป็นอย่างนี้ หาดสวยมาก สมัยก่อนลงเป็นหลุมนะก็มีกันไม่กี่คน มีบ้าน 4-6 หลัง ตอนนั้นก็มียุ้งอยู่ 3-4 คน แล้วก็กลางคืนไม่ ต้องไปไหนกันเดินเที่ยวขึ้นบ้านโน้นกินบ้านนี้อ้อยได้ทุกบ้านทุกหลังคาเรือน พอมีตึกเดินหาดสมัยก่อน หาดทรายสวย บางทีเราก็มานอนริมชายหาดกันเลยนอนเล่นสนุกๆ กัน พออากาศมันเย็นๆ ก็ขึ้นนอน บ้าน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 30)

“...เปลี่ยนแปลงไปมาก เมื่อก่อนปู ปลาทอดแดดตรงนี้ได้มากแต่ขายยากไม่มีคนซื้อเพราะปลามัน เยอะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 30)

ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวิถีการดำรงชีวิตของคนที่ย้ายมาอยู่ในชุมชนชนบท มีการอพยพออกจากท้องถิ่นเพื่อไปหางานทำในเมือง ทำให้เหลือแต่คนชราและเด็กอยู่ในชุมชน เป็นผลให้ชุมชนขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร สถาบันครอบครัวจึงล่มสลาย คนชราถูกทอดทิ้ง ให้เป็นภาระของชุมชนในการเข้ามาช่วยเหลือดูแลตั้งคำถามที่ระบุว่า

“...แล้วตอนหลังมาก็มันเจริญมากก็คนข้างนอกก็บอกให้มารับจ้างในหมู่บ้านคือในเมืองมันจะมีงาน มากกว่า ก็มีคนริเริ่มให้ความคิดว่าแต่ก่อนบ้านเรามันมีลูกจ้าง มีบ้านหลังหนึ่งแล้วก็มาอยู่ด้วย ตอนหลังๆ ลูกจ้างเลิกรับจ้างเก็บเมียก็เข้าไปทำงานในเมือง ก็ทิ้งห้องนอน ทิ้งบ้านไว้...” ผู้ให้การ สัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1 (หน้า 1)

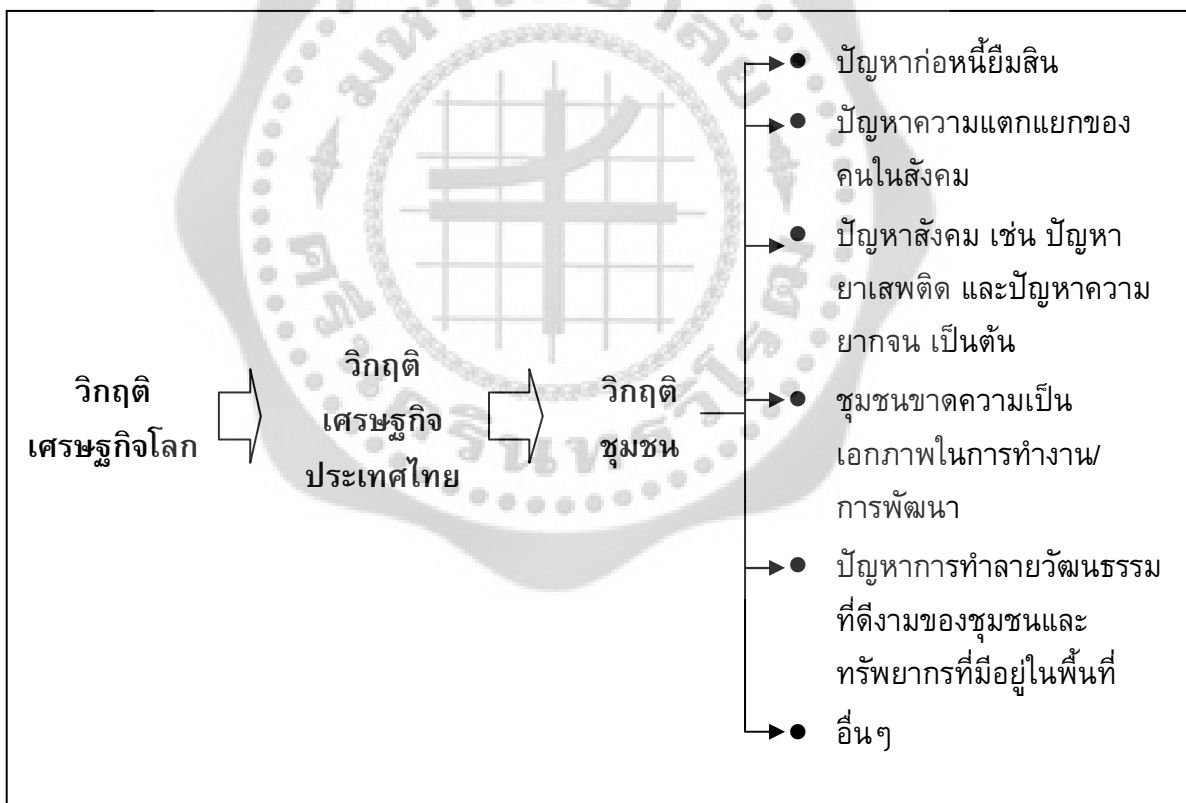
“...คนผู้สูงอายุที่นี้เหงาทั้งนั้นละ ลูกไปทำงานก็ทิ้งพ่อแม่อยู่ เราก็เลยให้มีกิจกรรม จัดการประชุม เดือนละ 1 ครั้งจำไม่ได้ว่าวันไหนตอนหลังก็ไม่ค่อยได้ทำกิจกรรมกันอย่างเช่น เวลาที่สี่ขาวผู้ชายก็สีขาว ผู้หญิงก็เก็บกากข้าว แกลบข้าว เสร็จแล้วนะเค้าก็หุงข้าวกินร่วมกันที่เค้าเอาข้าวที่สีมากินมันเป็นภาพ ครอบครัวใหญ่ สังคมไทยมันก็เริ่มศูนย์หาย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 18)

การนำเอาหลักคำสอนมาแปลความหมายและนำไปใช้ในทางที่ผิด และค่านิยมที่มุ่ง ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว ตัวใครตัวมัน ทำให้สมาชิกไม่เห็นอกเห็นใจกัน หรือร่วมมือร่วมใจกันเมื่อ เกิดปัญหาของชุมชนเช่นที่ผ่านมา เกิดสภาวะการแข่งขันการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและปัญหาสังคม อื่นๆ ตามมา ตั้งคำถามที่ระบุว่า

“...หลักในหลวงท่านสอนไว้ไม่เยอะและไม่ยากแต่อย่าเอาไปแปลให้ยากแค่นั้นเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 3 (หน้า 28)

“...เข้าใจในเรื่องของคำว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้าใจในเรื่องของท่านบรรยายเป็นขั้นเป็นตอน การมีเหตุมีผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน และก็ความรอบคอบรอบรู้มีคุณธรรม ท่านอธิบายเบ็ดเสร็จเลย มันครอบคลุมหมดเลยแล้วก็ทุกระดับด้วย ชาวบ้านหลายคนเข้าใจว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีข้อกำหนดจำกัดไม่ให้รวย ความเข้าใจของคนเมื่อตอนไม่เข้าใจจะครับ หมายความว่าอย่างไรให้อยู่อย่างนั้น ที่จริงแล้วมันไม่ใช่มันอยู่ในระดับของใครของมัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 51)

“...คำว่าเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้ห้ามรวยบางคนไปตีความไปโน้น บางอย่างก็ถูก ไม่ได้ถูกหมด คำบอกรู้จักตนเองเป็นเรื่องใหญ่ รู้คำรู้เรา ว่าเรามีกำลังเท่าไรถ้าคุณมีเงินมากแล้วคุณไปทำสิ่งผิด คุณพอเพียงได้ใจคุณมีมากมีก้อนโต คุณต้องทำโต ถ้าผมก็ค่อยแต่ไปทำก้อนโต ผมเดือดร้อนแน่ ยิ่งเราไม่มีภูมิคุ้มกัน ในหลวงตัดว่าเราต้องมีภูมิคุ้มกัน คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นละ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 30)

ภาพประกอบ 9 วิกฤติของชุมชน

5.2 ตระหนักรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของชุมชน

ชุมชนตามพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา พบว่ามีกระบวนการศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจและสามารถปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นทั้งในปัจจุบัน และอนาคตอันใกล้และไกล โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จะดำเนินการไปในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป ทีละเล็กทีละน้อยตามแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนระบุว่าต้องการจะแก้ไขปัญหานั้นทีละเรื่อง แต่ทุกเรื่องต้องมุ่งไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชนเช่นเดิม รวมทั้ง ส่งเสริมกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสังคม ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...การพัฒนาให้ดีขึ้นก็คือยอมทุ่มทุกอย่างเพื่อให้ได้มาแต่อีกหลายๆคนที่จะมาต่อโดยตรงนี้บ้าง ที่ส่วนตรงนี้มันไม่มีในใจเขามันมีแต่ว่าอยากจะทำๆให้ได้แต่ในขณะเดียวกันก็มองแต่สิ่งที่จะย้อนมาหาตัวเขาเองด้วย บางทีเมื่อมันเกิดมันก็ไม่ไป หลายหมู่บ้านที่มีผู้นำหลายคนที่เปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวบ้าง เป็นอะไรบ้างสุดท้ายก็ไปไม่ได้ เพราะว่าทำแล้วจะทำให้เห็นผลเลยบางครั้งมันก็เป็นไปอย่างนั้นไม่ได้ มันต้องปูฐานปูอะไรไปเรื่อยๆก่อนกว่ามันจะย้อนมาหาเราบางครั้งมันก็ต้องใช้เวลา แต่บางทีมันก็ไม่ถึงกับว่าต้องเกิดผลอะไรมากมายแต่อย่างผมนี่ผมเน้นชุมชนเป็นหลักนะครับ มันก็ยากอย่างที่เขาว่าเหมือนกันไม่ว่าที่ไหน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 37)

ทั้งนี้ การทำงานต่างๆ นั้น จะถือหลักว่าคนทุกคนในพื้นที่ต้องได้รับประโยชน์โดยเท่าเทียมกัน เพราะเนื่องจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งถือเป็นทรัพยากรส่วนกลางที่ทุกคน ดังนั้นทุกฝ่ายสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ทุกคนบนเกาะพิทักษ์มันมีสูตรสำเร็จที่ว่าไม่ต้องทำทุกอาชีพ แต่คนบนเกาะพิทักษ์ต้องมีรายได้ทุกอาชีพ ดังนั้นต้องมีการถือหุ้น ต้องมีการแบ่งผลกำไรกลับมา ต้องเข้าสู่ระบบกลุ่มให้ได้ ผมฐานะเป็นประธานได้แขกมากก็แจกชาวบ้านเลย เป็นกฎระเบียบของเรา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 4)

การตระหนักรู้ และเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนดังกล่าว อาจจะกล่าวได้ว่าเริ่มต้นจาก “ผู้นำชุมชน” ก่อนเป็นคนกลุ่มแรกๆ แต่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ได้ไปสู่การสร้างความสำเร็จ และการพัฒนาชุมชนเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำในชุมชนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญเป็นลำดับแรกในการถ่ายทอดความรู้ ชักจูง โน้มนำให้คนในชุมชนเห็นด้วยและคล้อยตามไปในทิศทางการพัฒนาที่นำไปสู่การสร้างคามยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“...จุดเริ่มต้นวันที่ 12 พฤศจิกายน ปลายปี 39 แล้วเป็นจุดต้นคิดที่ว่าทำเรื่องการท่องเที่ยวแล้วผมมีความรู้สึกถ้าผู้นำพูดคำไหนไปแล้วไม่ทำก่อนคงจะไม่สำเร็จก็เลยทำไปก่อน ก็ใช้เวลาหลายปีนะกว่าจะมีขยับเคลื่อนขึ้นมาครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 1)

กระบวนการตระหนักรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการที่มีการได้ตรงและพิจารณาอย่างลึกซึ้ง เพราะจะต้องมีสติในการในการเลือกรับข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามา รู้จักเลือกรับและต่อยอดองค์ความรู้ไปพร้อมๆ กับคนในชุมชน โดยการเพิ่มพูนความรู้ เพื่อนำไปสู่การตระหนักรู้ นั้น จะดำเนินการไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีการพิจารณา ถกเถียงและทำความเข้าใจทั้งในระดับตนเอง และระดับกลุ่ม ไม่ก้าวกระโดดในการเลือกรับข้อมูล เพราะต้องสัมพันธ์กับแนวทางปฏิบัติของชุมชน ที่ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เรียนรู้ และลงมือทำ เพื่อให้สามารถจะแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน เช่นเดียวกัน

“...ก็ใช้วิธีหาเงินกันเอง พาเขาไปศึกษาดูงานหลายแห่งนะ ต้นแบบแรกที่เราไปดูก็คือ คีรีวงที่ นครศรีธรรมราชเป็นจุดที่เราไปดูมากที่สุดที่อื่นไม่ค่อยได้ไปนะ...เป็นโฮมสเตย์ครับ เป็นโฮมสเตย์ที่ตั้งมาก เขาใช้หลักแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน มีการทำกลุ่ม แบ่งกลุ่มกันทำแบ่งปันผลกำไรกันเสร็จ เราก็ได้แนวความคิดตรงนั้นมาเสร็จแล้วชาวบ้านเริ่มเห็นว่ามันทำได้ ก็เริ่มมาเรื่อยๆ นั่นหลักสำคัญครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 4)

ในขณะเดียวกัน ก็จะมีการประเมินความรู้และสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้รู้จักและเตรียมความพร้อมที่จะรับมือกับสภาพและผลจากการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ได้อย่างรอบคอบและระมัดระวังดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...เริ่มทำมาเรื่อยๆ จนชาวบ้าน คือทำแล้วเกิดข้อเท็จเพราะการอนุรักษ์มันต้องลดหลายเรื่อง เครื่องมือประมงอย่างต้องลด เพราะอาชีพหลักจริงๆ ของเกาะพิทักษ์คืออาชีพประมง พอลดเรื่องอาชีพประมงแล้วก็ไม่รู้จะไปไหน ทำๆเสร็จแล้วก็ข้อเท็จเห็นว่าจะไม่สำเร็จก็เลยมาคิดเรื่องอาชีพเสริม พยายามคิดเรื่องอาชีพหลายเรื่องครับ แปรรูปอาหารทะเลบ้าง ทำโน่นทำนี่บ้างแล้วเราก็ไม่รู้เรื่องตลาดด้วย พอไม่รู้ตลาดเสร็จแล้วการแปรรูปอาหารทะเลมันไม่ค่อยสำเร็จ เสร็จแล้วก็มานั่งคิดถึงว่าอาชีพตัวไหนที่จะดีที่สุด ก็มานั่งคิดว่าอนุรักษ์สำเร็จใครก็อยากมาดูความสมบูรณ์ก็เลยทำ...ใช้ครับเพราะว่าโฮมสเตย์ทำขึ้นมาเกาะพิทักษ์อาชีพหลักเราเรื่องประมง เราได้ของนิดหน่อยก็จริงอยู่แต่ได้เอาของพวกนั้นมาให้แขกเขากิน มันก็เปลี่ยนสภาพประกอบที่เราได้วันนี้แค่นี้จากที่ว่าปลาโลละ 10 บาทถ้าเราทำให้แขกกินมันเพิ่มมูลค่ามันเพิ่มขึ้นมา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 4-5)

อย่างไรก็ดี การทำงานของชุมชนที่นำไปสู่การสร้างความรู้ตามทีกล่าวถึงมาข้างต้นนั้น ได้ผ่านกระบวนการทำงานที่มีลักษณะสอดคล้องกับยุทธศาสตร์พระราชทานเพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นั่นคือ หลักยุทธศาสตร์ “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” โดยมีขั้นตอนการสร้างการตระหนักรู้ และเข้าใจ โดยเบื้องต้นคนในชุมชนทุกคนจะต้องเรียนรู้เสียก่อนว่าชุมชนของตนเอง กำลังประสบกับปัญหาอะไร ปัญหาอะไรเป็นปัญหาพื้นฐาน หรือ ปัญหาเชิงรากเหง้าแห่งปัญหาทั้งปวง ที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้น

จากนั้น จึงมีกระบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ร่วมของคนในชุมชนซึ่งในส่วนนี้จะมีการนำความรู้ที่เลือกคัดสรรมาใช้ประกอบร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจปัญหาและหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดและวิเคราะห์ร่วมกัน จนทำให้เกิดความรักและความสามัคคีกันมากขึ้นและเริ่มต้นค้นหาต้นทุนทางสังคม และทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพราะทุกคนถือเป็นเจ้าของทรัพยากรของชุมชน โดยเท่าเทียมกันสำหรับการตัดสินใจนั้น จะต้องใช้หลักประชาธิปไตยในการหาข้อสรุป และแนวทางการแก้ไขปัญหานั้น เพื่อให้ทุกฝ่ายให้การยอมรับและนำไปสู่การสร้างความร่วมมือ ร่วมใจในการทำงานที่จะเกิดขึ้นต่อไปสุดท้ายคือ มีกระบวนการเรียนรู้ และจดจำการทำงานทุกขั้นตอน เพื่อใช้เป็นบทเรียนของชุมชนที่สามารถจะนำมาใช้ในอนาคต ทั้งนี้ กระบวนการสร้างการตระหนักรู้ และความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของคนและชุมชนสามารถสรุปได้ตามแผนผัง

ภาพประกอบ 10 กระบวนการสร้างความตระหนักรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของชุมชน

5.3 การเปลี่ยนวิกฤติเป็นโอกาส: หนทางสู่ความอยู่รอดของชุมชนตามรอยเท้าพ่อหลวงของแผ่นดิน

ย่างก้าวต่อมาภายหลังจากชุมชนเกิดวิกฤติแห่งปัญหาอันเนื่องผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภาวะเศรษฐกิจโลกและประเทศตกต่ำ ประกอบกับรากฐานที่ไม่มั่นคงอันจากการพัฒนาที่ผ่านมามีทำให้เกิดความเปราะบางและง่ายต่อการพังทลายเมื่อมีปัญหามากระทบ ภาวะที่ติดขัดที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก หรือ เดินหน้าต่อไม่ได้จะถอยหลังกลับก็ไม่ได้ ทำให้คนชุมชนภายใต้การนำของผู้นำที่จำเป็นจะต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหาต่างๆ ที่กำลังถาโถมเข้าสู่ชุมชนอย่างไม่หยุดหย่อน

และพร้อมที่จะทำลายความเข้มแข็ง ความรักและความสามัคคีของชุมชนลงไปในพื้นที่หากเส้นฟางเส้นสุดท้ายของชุมชนได้ขาดลง

แต่นับเป็นความโชคดีของพสกนิกรชาวไทยที่มีพระมหากษัตริย์นักพัฒนาผู้ซึ่งมีความรักและความเข้าใจในประชาชนของตนเองอย่างลึกซึ้ง เมื่อประเทศไทยในขณะนั้นต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญในช่วงปี 2539-2541 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานกำลังใจและพระราชดำริเกี่ยวกับ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีความสำคัญในช่วงปี พ.ศ. 2540 เมื่อประเทศไทยต้องการรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพเพื่อที่จะยืนหยัดในการพึ่งตนเองและพัฒนานโยบายที่สำคัญเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยการสร้างแนวคิดเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ซึ่งคนไทยจะสามารถเลี้ยงชีพโดยอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียงและในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อปี พ.ศ.2540 และ 2541 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงขยายความคำว่า “พอมีพอกิน” ว่ามีความหมายที่กว้างกว่า “การพึ่งตนเอง” (self-sufficiency) ดังนี้

“...ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัยจริง อาจจะล้าสมัย คนอื่นเขาต้องมีการเศรษฐกิจ ที่ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่าเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียงเลยรู้สึกว่าจะไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้...” (พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2540)

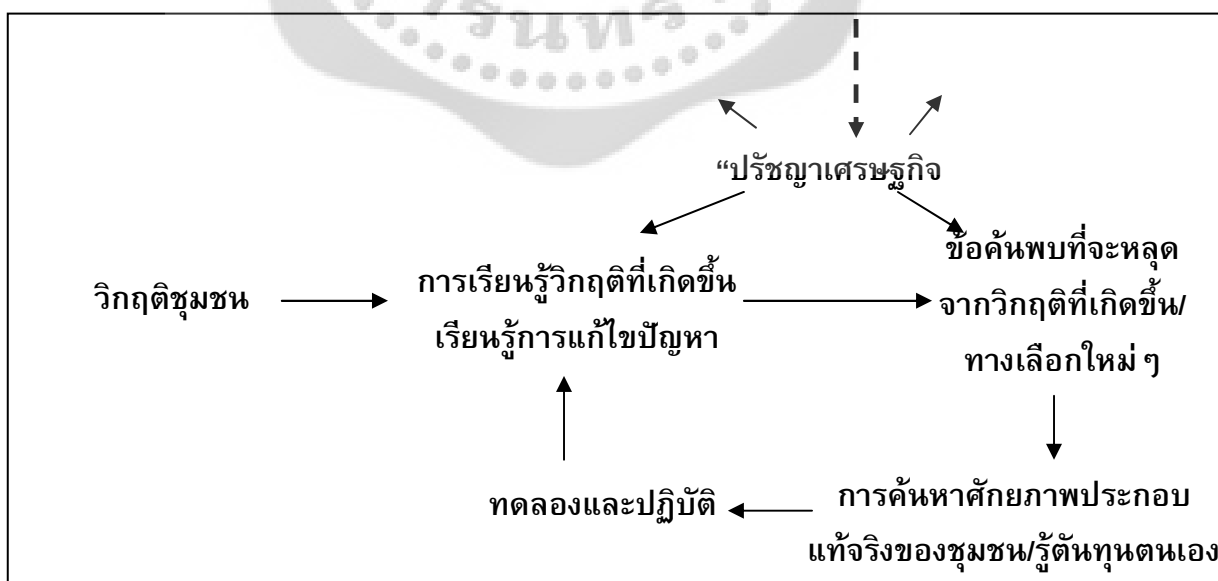
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พัฒนาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้พสกนิกรชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิตและเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีนี้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่าง สังคมระดับท้องถิ่นและตลาดระดับสากล จุดเด่นของแนวปรัชญานี้คือ แนวทางที่สมดุล โดยชาติสามารถทันสมัย และก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์

“...พูดถึงเรื่องนี้ผมเห็นถึงความชัดเจนในการดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องของชุมชนท่องเที่ยววนะครับ ว่ามันมีอดีตที่สะสมมาเรื่อยๆ จนกระทั่งเป็นปัจจุบันภายใต้การดำเนินงานที่มันมีเงื่อนไขอะไรต่างๆ เยอะแยะพอสมควร แต่ว่าเป็นเงื่อนไขที่ดีที่ทำให้คนทุกคนมุ่งสู่ความเป็นอนาคตจากปัจจุบันสู่อนาคตได้ ที่นี่ยากให้เชื่อมโยงครับว่าในตัวของเศรษฐกิจพอเพียงมันเข้ามาอยู่ได้อย่างไร ซึ่งในส่วนนี้ผู้ใหญ่ก็พูดมาแล้วหลายๆ เรื่องแต่จะให้เฉพาะไปเลยว่าเป็นความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงที่ผู้ใหญ่ใช้ผู้ใหญ่ทำความเข้าใจกับชาวบ้านมันคืออะไร เข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงมันคืออะไร...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 9)

ทั้งนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อว่าจะสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้นด้วยการผลิตที่จะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่าง ปริมาณผลผลิตและการบริโภค ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเองและเศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะคงไว้ซึ่งขนาดของประชากรที่ได้สัดส่วน ใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม รักษาสมดุลของระบบนิเวศ และปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก ปัจจุบันแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการนำไปใช้ในการดำเนินงานของชุมชนในหลายๆ เรื่องรวมกันอีกด้วย

“...การที่เราเอาทุนที่เรามีอยู่มาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ อย่างเช่น เรามีทรัพยากรธรรมชาติ มีดิน น้ำ ป่า อากาศที่เอามาต่อยอดให้เป็นลักษณะของจุดเด่นในการท่องเที่ยวระยะสั้น การท่องเที่ยวนี้เมื่อมีคนเข้ามาเที่ยวเข้ามาอะไรต่างๆ มันก็เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ก็เหมือนกับว่าเอาทุนนั้นมาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ซึ่งเป็นทุนทางธรรมชาติ เป็นทุนที่ไม่มีวันหมดถ้าเรารักษามันให้เกิดความยั่งยืน และก็อย่างที่ สองก็อย่างที่ผมว่าเอาบ้านที่มีอยู่โดยที่ไม่ต้องไปสร้างบ้านใหม่เป็นรีสอร์ทเป็นอะไรขึ้นมา ไม่ต้องเสี่ยงต่อการขาดทุน นักท่องเที่ยวมาเราก็รับไม่มาเราก็ทำงานของเราไป เมื่อมันทำให้เกิดประโยชน์เกิดเป็นรายได้ให้กับเจ้าของให้กับคนในชุมชนได้มันก็อยู่ในเงื่อนไขปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านมากำปอง คนที่ 4 (หน้า 33)

และด้วยความเชื่อมั่นว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นกรอบแนวคิดหลักสำคัญที่จะช่วยฟื้นฟูและพัฒนาความเชื่อมั่น ความเข้มแข็ง และความมั่นคงของชุมชนให้กลับคืนสู่ชุมชนได้ในเร็ววัน ดังนั้น จึงมีกลุ่มคนที่มีความรัก ความศรัทธา และความเชื่อมั่นในหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้น้อมนำหลักแนวคิดนี้ไปใช้ในการดำเนินงานในส่วนที่ตนเองรับผิดชอบภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก

ภาพประกอบ 11 หนทางสู่ความอยู่รอดของชุมชนตามรอยเท้าพ่อหลวงของแผ่นดิน

5.3.1 เสียงกระซิบจากใจตนเอง เสียงสะท้อนจากชุมชนและคนรอบข้าง นำไปสู่แรงเสียดทานเป็นที่อุปสรรค

แม้ว่าจะเกิดพลังใจมากพอที่จะก้าวเข้าไปมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับเหล่าแกนนำของชุมชน และประชาชนในชุมชนคนอื่นๆ ก็ตาม รวมถึง มีเพื่อนที่จะร่วมมือ ร่วมใจในการขับเคลื่อนการปฏิบัติทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นตามความฝันของชุมชนไปสู่ความเป็นรูปธรรมดังที่ตั้งใจจะให้เกิดขึ้น หากแต่ในความรู้สึกภายในที่ปะทุเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ก็ทำให้ปัจเจกบุคคลถอยหลังไปยืน ณ จุดเดิม ทั้งนี้ เนื่องจากอิทธิพลภายในตัวบุคคลจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างผลลัพธ์ทางการปฏิบัติให้กับชีวิตมนุษย์

การเรียนรู้กระบวนการภายในของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะเรียนรู้ว่ากระบวนการภายในมีขั้นตอนอะไรและมีอะไรที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้ หนีไม่พ้นเรื่องของ “ความคิด” ที่จะมีผลกระทบไปสู่ “อารมณ์และความรู้สึก” ที่จะส่งผลให้มนุษย์ “กระทำ/ไม่กระทำ” โดยเฉพาะกระบวนการภายในมนุษย์ส่วนหลังนั้น จะพบมากในการศึกษาเรื่องนี้

อารมณ์และความรู้สึกมีอิทธิพลต่อการ “ลงมือทำ” เนื่องจากมนุษย์ถูกขับเคลื่อนด้วยอารมณ์ ถ้ามีสภาวะอารมณ์ที่ดี จะส่งผลให้มีการกระทำเป็นบวก แต่ถ้ามีอารมณ์ที่ไม่ดี จะส่งผลให้มีการกระทำที่อาจจะเป็นลบ โดยพบลักษณะทางอารมณ์ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยที่เป็นจุดที่จะต้องก้าวผ่าน ดังนี้

ความรู้สึกกลัว ๆ กล้า ๆ

พบว่า เป็นความรู้สึกลำดับแรกสุดที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยประสบพบเจอด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ ความรู้สึกกลัว ๆ กล้า ๆ เป็นอารมณ์ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าเป็นไปในเชิงบวกหรือเชิงลบ แต่มีคุณลักษณะที่กลับไปกลับมาได้ระหว่างอารมณ์ทั้งสอง ทั้งนี้ ต้องอาศัยข้อมูลข่าวสาร และการสนับสนุนจากคนรอบข้าง เพื่อให้อารมณ์กล้าเกิดขึ้นมากกว่าอารมณ์กลัวดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ตรงนี้คือว่าต่อต้านเขาไม่ต่อต้านแต่เขาไม่เข้ามารวมเป็นกลุ่มกลัวจะล้มเหลว แรกๆ เขาไม่เชื่อ ยังจำได้ว่ากลัวๆ กล้าๆ ทั้งหมู่บ้านแหละ กล้าๆ กลัวๆ บอกเดี๋ยวใจมากับนักท่องเที่ยวย่าง ยาเสพติดมากับนักท่องเที่ยวย่างทำให้หมู่บ้านของเราดูวุ่นวายไปกันใหญ่อะไรอย่างนี้เขาคิดล่วงหน้าไว้แล้ว ชาวบ้านเขาจะคิดระแวงไว้ก่อน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 5 (หน้า 62)

ในที่นี้ “ความกลัว” คือ ความรู้สึกที่ไม่อยากจะพบกับสิ่งที่ไม่ดี ไม่งาม รวมทั้งเหตุการณ์เลวร้ายที่ตนไม่อยากจะประสบพบเห็น ซึ่งผู้มีประสบการณ์ในเรื่องนี้ ได้รับความลำบากใจ ความเศร้า และทุกข์มามากพอก่อนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการชุมชนท้องถิ่นตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยความกลัวนี้ เป็นสิ่งที่เกิดจากการถูกสร้างขึ้นมาจากภายในจิตใจได้สำนึก จากการได้เรียนรู้ จากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว ความกลัวนี้จะคงอยู่ในจิตใจได้สำนึก และมีอิทธิพลต่อ

การดำเนินชีวิตประจำวันโดยเฉพาะความกลัวทำให้ไม่กล้าทำอะไรๆ หลายสิ่ง หลายอย่างที่ควรทำ และความกลัวเกิดจากความไม่รู้จริง

ความรู้สึกไม่พร้อมที่จะทำ

ในขณะที่ความรู้สึกถัดมาซึ่งอาจจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้สึกในลำดับแรก นั่นคือความรู้สึกไม่พร้อมที่จะทำทั้งนี้ จากการสอบถามข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยพบว่า สาเหตุที่นำไปสู่การเกิดความรู้สึกไม่พร้อมจะทำ เกิดขึ้นจากความไม่รู้ และเห็นว่าในช่วงต้นของการทำงาน โดยที่ยังไม่มีการปฏิบัติจริงในพื้นที่นั้น เรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยากอย่างมาก และมีความสลับซับซ้อนในการปรับเปลี่ยน ในขณะที่เดียวกัน การปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชนโดยทั่วไป ก็จะต้องเป็นไปในลักษณะ “ทันที” มากกว่าการปรับเปลี่ยนแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างที่เป็จริงในปัจจุบัน

“...พ่อแม่ยังอยู่เขาแก่แล้วใจเลยยังไม่อยากจะทำ มันก็เปิดแหละแต่ยังไม่ได้รับคนใจเกรงใจเรา มีคนแก่อยู่บ้านก็ใจแฉก พ่อพ่อแม่เสียเราก็เริ่มขยับขยายทำบ้านให้เรียบร้อยแล้วก็เข้าประกวดบ้าน ปี 51 ได้ ของเราชุดที่ 2...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 50)

“...เพราะว่าเจ้าของบ้านเขาไม่พร้อม อย่างผมนี่ก็ไม่พร้อมต้องไปทำอย่างอื่น บางคนก็ยังทำสวน ทำนา สวนเม็ยง สวนกาแฟ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1 (หน้า 8)

นอกจากนี้ ความรู้สึกไม่พร้อมที่จะทำ ยังเกิดขึ้นจากความรู้สึกของเจ้าของบ้านในฐานะ “ผู้ดูแลบ้านที่ดี” ที่ต้องการจะดูแลผู้เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนให้ได้รับบริการที่ดีเกิดความประทับใจ และมีความสะดวกสบายสูงสุดในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในเรื่องของเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่จะต้องจัดหาให้กับผู้เดินทางมาท่องเที่ยว

“...บ้าน บ้านเราไม่พร้อมมันแล้วแต่ความพร้อมของแต่ละคนนะ ต่อเติมให้มันดีหน่อย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 50)

หากมองย้อนกลับไปในช่วงเวลานั้น จะเห็นว่าทุกคนในชุมชนที่ยังไม่พร้อม ทั้งนี้ สาเหตุหลักคงจะเป็นในเรื่องของชุมชนยังขาดไม่มีประสบการณ์ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก็เป็นอีกปรากฏการณ์ของทางเลือกใหม่ในการท่องเที่ยวของประเทศไทย แต่ในทางตรงกันข้าม หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ยังไม่มีความไม่ชัดเจนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ผลงานที่เกิดขึ้น จึงกลายเป็นการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเท่านั้นแต่ปราศจากพื้นฐานความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวและความเข้าใจเรื่องชุมชนดังนั้น แทนที่จะเป็นประโยชน์กับชุมชนกลับกลายเป็นการครอบงำ ทำให้ชุมชนอ่อนแอและอาจจะทำลายชุมชนไปในที่สุดซึ่งที่ผ่านมาชุมชนก็ได้รับการปฏิบัติในลักษณะเช่นนี้อยู่แล้ว และชุมชนเองก็เกิดความเคย

ชินกับการ “ทำให้” หรือ “ทำให้เสร็จ” มากกว่าทำเพราะความเข้าใจและเห็นคุณค่าและความสำคัญของการท่องเที่ยวที่จะเกิดประโยชน์ หรือ อาจเกิดผลกระทบหากชุมชนเองไม่เข้มแข็ง หรือ ขาดการเตรียมความพร้อมคนและชุมชน

“...เรื่องนี้ต้องคิดหนัก ต้องคิดก่อนว่าคุ้มหรือเปล่า ถ้าเรามีอาชีพอย่างเดียววันแล้วไม่กล้า แต่ถ้าเรามีด้านอื่นบ้างก็เอามาช่วย แต่ถ้าทางนี้อย่างเดียวไม่เราจะกินต้องจ่ายค่าดอกค่าอะไรอยู่ไม่ได้ อยู่ได้มันก็ลำบากนะ คิดหนัก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 3 (หน้า 29)

ขาดความมั่นใจในการทำงาน

ปัญหาสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนไม่กล้าที่จะขยับการทำงานไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้ เนื่องจากการทำงานในลักษณะเช่นที่ชุมชนจะต้องเดินต่อไปนั้น ถือเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เพียงแต่ทำลายความเป็นชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นงานที่ทาทายในระดับประเทศ เนื่องจากในหัวเวลานั้น ประเทศกำลังประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจจนดูเหมือนจะเป็นการยากที่จะเยียวยาและฟื้นฟูให้ดีขึ้น ซึ่งการทำงานลักษณะนี้ เป็นการทำงานที่ฝากระแสสังคม และยังไม่มิตันแบบที่ดีที่จะสามารถยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...จริง ๆ แล้วการท่องเที่ยว มีมาประมาณสัก 10 กว่าปี แต่ไม่ได้ทำในยุคนี้ ก็มีการคุยมาเป็นระยะ ๆ ว่าเราน่าจะทำท่องเที่ยวชุมชน โฮมสเตย์ แต่ว่าพอการปฏิบัติ ไม่มีคนเอาด้วย หลายอย่างขาดความมั่นใจ ใครจะมา บ้านนอก บ้านนา ไม่น่าจะเป็นไปได้ ไม่ค่อยมี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 1)

การแก้ไขปัญหา “ความไม่พร้อมของชุมชน” และ “การขาดความมั่นใจในการทำงาน” นั้น ไม่เพียงแต่ต้องอาศัยความรู้จากโลกภายนอกที่จะต้องเข้ามาช่วยให้คนในชุมชนที่สนใจจะดำเนินการเรื่องชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพียงอย่างเดียว เพื่อให้มีข้อมูลที่มากพอที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจในการทำงาน หากแต่จะต้องอาศัยพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจในการทำงานที่จะเกี่ยวทุกคนที่สนใจจะเข้ามาทำงานให้เดินไปด้วยกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ยายก็จำมาจากหนังสือบ้าง หนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อเรา เราก็เอามาอ่าน ทำไปแล้วก็สนุก ต้องสนุกกับงาน...” ยายทำงานอย่างนี้ก็มีคนสนับสนุนเรา ก็คือ คนที่ทำกับเรานี้ละ แล้วก็เดินสายกันไปเรื่อย สมาชิกของเรา มี 10 คน แต่ขยายไปจากเพื่อนๆ มีอีกเยอะ แต่ของเรามี 10 คน คนแก่ที่นี้ทำงานกันอยู่...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 2 (หน้า 19-20)

“...โฮมสเตย์นี่ที่แรกผมก็เจอในหนังสืออ่านในหนังสือนะครับ แล้วก็หลังจากนั้นก็มาเจอคนที่ เป็นเจ้าของบริษัททัวร์ก็เลยมาถามถึงเรื่องราวของโฮมสเตย์ว่าเป็นอย่างไรนะครับ เขาก็บอกว่าโฮมสเตย์คือ การมาพักมากินมาอยู่กับเจ้าของบ้านนั่นแหละ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านมาป่าอง คนที่ 4 (หน้า 43)

ภายใต้การนำของผู้นำที่มีความสามารถที่จะนำหลักการของการมีส่วนร่วมไปใช้ในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ความไม่พร้อมจะเลือนหายและหมดไป หากชุมชนสามารถที่จะกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีเพียงพอ โดยเฉพาะความเข้าใจของชาวบ้านต่อวิถีชุมชนซึ่งจะต้องให้ชาวบ้านที่จะทำมีความเข้าใจอย่างมากและลึกซึ้งในเรื่องของตนเอง และต้องสามารถนำเอาความเข้าใจที่มีอยู่เดิมนั้น มาต่อเติมด้วยความรู้สมัยใหม่ ที่จะร่วมด้วยช่วยกันขยับขับเคลื่อนการท่องเที่ยวยุคใหม่สู่การจัดการที่ดีพอ ทั้งในแง่ของการวางแผนรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา และเตรียมพร้อมเพื่อการรองรับการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวในชุมชนในอนาคตซึ่งจะต้องมีกระบวนการจัดการความรู้ที่ดีพอในทุกขั้นตอนดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...แต่ข้างนอกต้องเรียนจบปริญญาตรีมันไม่ใช่ มันไม่มีใครผิดใครถูก แต่ผมว่าความสุขที่แท้จริง โดยเฉพาะสังคมไทย คนที่จบปริญญาตรี เป็นอาจารย์แล้ว เป็นไรก็แล้วแต่ วันหนึ่งถ้าเข้าใจชุมชนแล้ว ชีวิตของชุมชนหรือครอบครัวที่เราเกิด นั่นละคือความสุขจากเหง้าที่แท้จริงคือสิ่งที่เริ่มคิดกันมา มันเริ่มเข้าใจกันมากขึ้นแล้วก็มาใช้ในชุมชน จากนั้นปรัชญามันเริ่มเปลี่ยน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 22)

แรงกดดันจากภายในเป็นปัจจัยแรกๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกที่จะไปต่อ หรือ จะหยุด หรือ จะเลิกทำของคนในชุมชนที่ต้องการการพัฒนาชุมชนของตนเองไปเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หากแต่แรงกดดันจากภายใน ยังไม่เพียงพอ เพราะยังถูกล้อมด้วยแรงกดดันจากภายนอก ซึ่งเปรียบได้กับพายุหมุนที่พร้อมจะถาโถม โหมกระหน่ำ ให้คนมีความรู้สึกไม่เอียงไปทางที่ไม่อยากจะทำ เป็นเสมือนกับการบั่นทอนความรู้สึกและความมั่นใจที่จะดำเนินการต่อที่ผู้วิจัยใช้คำเรียกว่า “เสียงสะท้อนจากชุมชนและครอบครัว”

จากการที่ชุมชนเลือกที่จะเดินเกมการพัฒนาชุมชน โดยใช้หมากการท่องเที่ยวชุมชนเป็นตัวเล่นภายใต้กรอบที่ขีดและเขียนโดยกรอบแนวทางตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเหมือนเป็นการทำเรื่องยากถึง 2 เรื่อง ในคราวเดียวกัน เรื่องยากเรื่องแรก เป็นเรื่องของการปรับวิถีให้กลับไปสู่อะไรก็ตามที่มุ่งเน้นความพอเพียง พออยู่ พอกิน จากที่เคยสัมผัสกับความคุ้นชินที่ฟุ้งเฟ้อ มากเกินตัว ในเรื่องยากเรื่องที่ 2 ก็คือ การจัดการชุมชนท่องเที่ยวของชุมชนที่จะต้องดำเนินการภายใต้หลักการงานหลายๆ เรื่อง ทั้งในเรื่องของการมีส่วนร่วม การอนุรักษ์และฟื้นฟู ฯลฯ ซึ่งทุกเรื่องดูเหมือนจะยากและเป็นเรื่องหนักอกสำหรับประชาชนที่ยังไม่เคยดำเนินการมาก่อน จึงเกิดข้อคำถามมากมาย ทั้งจากตัวคนที่จะทำ และคนที่ยังไม่คิดจะทำ แต่ต้องการโยนหินถามทางว่า “ดี หรือ ไม่ดี” อย่างไม่รู้จะให้ตนเองได้เข้าไปมีส่วนร่วมหากทำแล้วเกิดผลดี หรือ หลีกหนีได้ทัน หากจะทำแล้วฟังไม่เป็นท่าเช่นเดียวกับที่ผ่านมา โดยผลการศึกษาพบปรากฏการณ์ในเรื่อง “เสียงสะท้อนจากชุมชนและครอบครัว” ดังนี้

1. ถูกกล่าวหาว่า “บ้า”

ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีคนในพื้นที่ที่ไม่เห็นว่าการท่องเที่ยวจะบังเกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ผลที่เกิดขึ้นตามมา จึงหนีไม่พ้นจะมีคนจำนวนหนึ่งออกมาให้ความเห็นว่าสิ่งที่ชุมชนทำอยู่ในขณะนั้นทำไปด้วยความไร้สติสัมปชัญญะ หรือ เรียกว่า “บ้า” บ้าที่จะทำในสิ่งที่ไม่มีใครคิดจะทำ บ้าที่จะยอมสร้างความเสี่ยงให้กับตนเองในการนำเอาอนาคตของตนเองไปทิ้งโดยเปล่าประโยชน์ โดยไม่มีผลประโยชน์ใดใดคืนกลับมาจนกระทั่งเสียจากผลประโยชน์ที่เป็นไปในทางนามธรรม และจะเกิดขึ้นในอนาคต รวมถึง ไม่เชื่อว่าจะมีใครทำงานเพื่อสังคม อุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมอย่างที่ทำกัน

“...ที่แรกเลยเขาบอกว่าผมบ้า ผู้ใหญ่เริ่มบ้าแล้ว...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 6)

“...คำมองว่าเราบ้า ก็ซิ่งเค้าเถอะ ก็ปล่อยเค้าไปเถอะ ก็มีคนไม่เห็นด้วยกับเราก็มี ทำให้ดูดูให้เห็นเป็นสัมผัส ให้เห็นภายใน 1 ปี แล้วเค้าก็มาเรียนรู้ศึกษากับยายไปเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 2 (หน้า 21)

2. เตะถ่วงเพื่อขัดการดำเนินงาน

ในวิถีการทำงานที่แท้จริงบนโลกใบนี้ แทบจะไม่มีการทำงานใดที่ตลอดหนทางของการทำงานจะเต็มไปด้วยอุปสรรคขวากหนาม แน่หนอนว่าหนทางสู่ความสำเร็จของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็เช่นกัน ย่อมจะมีปัญหาและอุปสรรคให้ต้องฝ่าฟันกันพอสมควร ยากแรกเป็นเรื่องของการบั่นทอนจิตใจการทำงาน แต่ในปัญหาประการหลัง ไม่เพียงจะเป็นการบั่นทอนทางความรู้สึกแล้ว ยังเกิดการเหนียวรั้งให้การทำงานไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ หรือ ภายในระยะเวลาที่กำหนดด้วย

บทเรียนการทำงานในเรื่องของเตะถ่วงเพื่อขัดการดำเนินงานของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเรื่องนี้ เกิดขึ้นจากเหตุผล 3 ประการ จาก 2 กลุ่มประสบการณ์ กล่าวคือ

เรื่องแรก เป็นการขัดผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มที่ดำเนินการเรื่องของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับกลุ่มนายทุนในพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้มีฐานะที่ดีในชุมชน และส่วนใหญ่ เป็นผู้มีถิ่นฐานเดิมมาจากพื้นที่ข้างนอกชุมชน กลุ่มนี้ นอกจากจะไม่ให้ความร่วมมือในการทำงานแล้ว ในบางเรื่องที่มีการขัดขวางประโยชน์กันและกันแล้ว ก็จะมีการดำเนินการบางเรื่องที่เป็นการก่อกวน หรือ ขัดขวางไม่ให้งานจนประสบความสำเร็จ ตัวอย่างที่เด่นชัด คือ เรื่องการของจัดตั้งกองทุนที่มีการกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำให้กับสมาชิกในชุมชน ผลก็คือ กลุ่มนี้เป็นผู้สูญเสียประโยชน์ เนื่องจากกลุ่มลูกหนี้เดิม ได้หลีกเลี่ยงออกไปกู้หนี้ยืมเงินจากกองทุนที่มีดอกเบี้ยต่ำกว่าของชุมชนประกอบกับการบริหารจัดการของกองทุนมีความเข้าใจ

ธรรมชาติของคนในชุมชนมากกว่า เพราะการดูแลที่เหมือนระบบเครือญาติ ทำให้คนมีความสุขใจ ในการกั๊มเงินจากกองทุนมากกว่าเจ้านี้เงินกั๊มเดิม

“...ไอ้คนที่ต่อต้านก็มี เขามีคนพูดว่า เอาใครมานอนที่บ้าน รู้หรือว่าเขาเป็นใคร เดี่ยวของหายแบบ นี้ คนชุดนี้หะครับผมว่าเขามองการณ์ไกลไม่ได้เท่าผม ไม่เป็นไรคุณไม่พร้อมก็ไม่ต้อง ผมก็เอาคนที่ เหมาะ ชาวเขาเขาบอกว่ารู้หน้าไม่รู้ใจ นอนบ้านเราเดี่ยวเขาก็ลักของ ถามสิว่าบ้านผมมีอะไรให้ลัก ไม่รู้ ใครกลัวใครละ...คือมันก็มากเท่าๆกันนะ คนที่ไม่เห็นด้วยเยอะเลยละคนมีฐานะดีๆนี่แหละ ต้องพูดว่าคนที่ มีฐานะหรือระดับที่ไม่ค่อยสูงสิงกับใคร ค่อนข้างจะมีดั่งค์ มองโลกในแง่ร้ายอยู่เรื่อย ไม่มองแบบผม ผม มองเป็นมิตรหมดแหละ อันนั้นไม่ได้อันนี้ศัตรูผมไม่มอง...ในชุมชนดั้งเดิมก็มี และมีการศึกษาด้วยบางคน พวกมีการศึกษาจบปริญญาตรีก็มี เขาไม่เชื่อความคิดผม...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 4 (หน้า 36)

เรื่องที่สอง จะไม่มีการต่อต้านใดใดทั้งสิ้นกับกลุ่มที่มีการทำงานชุมชนท่องเที่ยวตาม แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หากแต่จะไม่ให้ความร่วมมือใดใดเลยเช่นกัน เนื่องจากเห็นว่า ตนเองไม่ได้รับประโยชน์แต่อย่างใดจากการทำงานในเรื่องนี้

“...ไม่มีต่อต้าน แต่เขาไม่ทำเลยเพราะว่าทำไม่ได้คือเขาคิดไม่ออก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะ พัทธ์ คนที่ 1 (หน้า 6)

เรื่องที่สาม เป็นความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำของ ชุมชนที่มีแนวทางการพัฒนาคนละกรอบแนวคิด ส่งผลให้การทำงานเป็นไปในแบบ ต่างคนต่างทำ ขาดความร่วมมือ ร่วมใจ และการประสานงานจากกลุ่มคนทำงานทั้งสองกลุ่ม อย่างไรก็ตาม ในเรื่องที่ สามนี้ แม้ว่าจะมีความขัดแย้งในเชิงความคิดและวิธีการทำงานของกลุ่มผู้นำสองกลุ่มในพื้นที่ที่ทำให้ ขาดความเป็นเอกภาพในการทำงานของคนทั้งหมดในชุมชน (คนในชุมชนถูกแบ่งออกเป็น 2 ผัง 2 ฝ่ายตามกลุ่มผู้นำ) แต่การทำงานของทั้ง 2 กลุ่มนั้น ก็เป็นไปเพื่อต้องการให้คนในชุมชนมีคุณภาพ ในชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้นรวมถึง สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนได้

“...ไม่ต้องสำเร็จหรอก ตอนนี่ก็มี มันก็มีการทะเลาะละแวงกันเหมือนกัน แต่เราก็มีหน้าที่ของเรา เป็นหน้าที่ที่ต้องทำไม่ใช่ว่าเราทะเลาะกันแล้วเราหายไปเลย มันไม่ใช่ไง เรามีสงานเราก็ต้องมาเหมือนเดิม เดียวก็คุยกันเหมือนเดิม มันก็ต้องมีการทะเลาะพูดจากระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา มันเป็นวิถี ทั่วไปของคนทำงานร่วมกัน ถ้าเราคิดมากเราก็อยู่ตรงนี้ได้ เราก็มียรายได้ด้วย มีความรับผิดชอบมากขึ้น เรารู้เรามีหน้าที่อะไร มันก็ดีแต่มันจะมีปัญหาบ่อยไม่ต้องสำเร็จหรอก ตอนนี่ก็มี มันก็มีการทะเลาะ เบาะแวงกันเหมือนกัน แต่เราก็มีหน้าที่ของเรา เป็นหน้าที่ที่ต้องทำไม่ใช่ว่าเราทะเลาะกันแล้วเราหายไป เลย มันไม่ใช่ไง เรามีสงานเราก็ต้องมาเหมือนเดิมเดียวก็คุยกันเหมือนเดิม มันก็ต้องมีการทะเลาะพูดจา กระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา มันเป็นวิถีทั่วไปของคนทำงานร่วมกัน ถ้าเราคิดมากเราก็อยู่ตรงนี้ ไม่ได้ เราก็มียรายได้ด้วย มีความรับผิดชอบมากขึ้น เรารู้เรามีหน้าที่อะไร มันก็ดีแต่มันจะมีปัญหาบ่อย...”

“...ปัญหาจุกจิก คนนั้นว่าคนนี้ บางทีก็อาหารการกิน มีปัญหาเกี่ยวกับพวกเราเองเนี่ยแหละ แยกไม่เท่าไรหรอก ถ้าทะเลาะกับแยกก็จบกันสิ คือถ้าเราคิดมากเราจะอยู่ตรงนี้ไม่ได้หรอกมันก็จะจบไปนานแล้วงานตรงนี้ก็ไม่มีกิน เวลาเถียง ๆ คนนั้นเลิกไป เรามีกันสักกี่คนทำทุกอย่างเราไม่ได้มีกันมากมาย พวกชายของก็ชายกันไปเราทำตรงนี้ก็มักันไม่กี่คน ถ้าเราคิดมากพรุ่งนี้เราก็กินไม่ได้แล้วงานใครจะทำ ถ้าคิดอย่างนี้คนงานตรงนี้ก็ไม่มีแล้วก็แตกแยกกันไปแล้ว...”

“...ความเห็นไม่ตรงกัน ก็จะทำงานร่วมกันไม่ได้ บางคนมันแรงใจ แรงทั้ง 2 คนมันก็ทำงานร่วมกันไม่ได้...”

“...คนหนึ่งเป็นรองประธานอีกคนเป็นประธาน เหมือนกับว่าเขาถือดีทั้งคู่ ไม่เหมือนเราเดี๋ยวกี้หาย แต่ที่เขาแรงทุกวันเขาก็ยังไม่อะไรกัน แต่เขาก็ทำงานร่วมกันได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 6 (หน้า 52-53)

การดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาจากการถูกสังคมนกล่าวหาว่าบ้า และการเตะถ่วงเพื่อขัดการดำเนินงานตามที่กล่าวถึงมาทั้งหมดข้างต้น สามารถดำเนินการไปได้ด้วยกระบวนการของชุมชนที่พยายามจะก้าวข้าม “การไม่ยอมรับ/การไม่ให้ความร่วมมือ” ของกลุ่มผู้มีความเห็นต่างจากผู้ปฏิบัติงานในชุมชน และการน้อมนำโครงการพระราชดำริ “ซังหัวมัน” มาประยุกต์ใช้ เพราะโครงการพระราชดำริเรื่องนี้ มีความสอดคล้องกับการทำงานของชุมชน ดังที่สะท้อนออกมาจากการดำเนินงานว่าการดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชน เริ่มต้นด้วยไม่มีอะไรเลย แต่ว่าต่อมาภายในวันเดียว ทุกคนที่อยู่ในท้องที่นั้นก็เข้าใจว่าต้องช่วยกัน และยิ่งในสมัยนี้ ในระยะนี้ จะต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจกันทำ เพราะถ้าไม่มีการร่วมมือ ร่วมใจกันก็ไม่ก้าวหน้า ไม่มี ความก้าวหน้า

“...ไม่สนใจ ผ่าเลย ตอนนั้นมีแนวคิดไว้ในหลวงใช้ว่าซังหัวมันทุกวันนี้ยังใช้อยู่ในแนวพระราชดำริยังมีอยู่ มีคนเล่าให้ผมฟังแต่ผมก็ยังไม่เคยไปนะว่าที่นาสักแห่งที่ท่านต้องผ่าน มันมีตาซัง และก็หัวมันวางไว้แต่ผมก็ไม่เคยไป จ.เพชรบุรี ที่นี้ก็คนที่เห็นด้วยไม่เห็นด้วย เวลาทำงานก็มีแรงเสียดทานกับสังคม เช่นเรื่องกลุ่มทุนที่ คนที่เรียนมากมีอำนาจแฉ่อยู่ทุก ๆ หมู่บ้าน คนๆนี้เป็นกลุ่มที่มีเงิน มีอิทธิพลทางความคิด เป็นตระกูลใหญ่ ทันทึที่เข้าเสียประโยชน์เค้าก็ต้องดิ้นนี่มันเป็นธรรมชาติ เราทำธนาคารในยุคแรกๆ พวกนายทุนมาตี อย่าไปทำเลยเดี๋ยวมันแจ่ง เดี๋ยวมันอย่างโน้นอย่างนี้ มันไปกระแทกเค้าเราเข้าใจ แต่เราอาศัยเวทีเพื่อปรับทุกข์ปรับสุขกัน ทั้งในเวทีรอบนอก และในรอบมันทำให้เราผ่านตรงนั้นมาได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 1 (หน้า 11)

ฉะนั้นการที่ทำได้ทำแล้วมีความก้าวหน้านี้เป็นสิ่งที่ดีมาก หลักการก็อยู่ที่ทุกคนต้องช่วยกันเสียสละ เพื่อให้กิจการในท้องที่ก้าวหน้าไปด้วยดี ก้าวหน้าได้อย่างไรก็ด้วยการช่วยเหลือกัน แต่ก่อนนั้นเคยเห็นว่ากิจการที่ทำมีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งทำแล้วก็ทำให้ก้าวหน้าแต่อันนี้มันไม่ใช่ กลุ่มหนึ่ง มันทั้ง หมดยรวมกันทำ และมีความก้าวหน้าแน่นอน อันนี้ก็เป็นที่มหัศจรรย์และเป็นสิ่งที่ทำให้มีความหวัง มีความหวังว่าประเทศชาติจะก้าวหน้า ประเทศไทยจะมีความสำเร็จโดยตัวอย่างของ

โครงการนี้ สะท้อนถึงการอยู่อย่างพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ พอใจในสิ่งตนเองมี มีความมูมานะอดทน และมีความคิดสร้างสรรค์ที่จะพัฒนาและสร้างสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดประโยชน์ตลอดเวลานั่นเอง

5.4 เศรษฐกิจพอเพียง: หลักปรัชญาเพื่อการฟื้นฟู คงอยู่และยั่งยืน

ภาวะสถานการณ์ของชุมชนที่จะล่มแล ไม่ล่มแล คนในชุมชนเริ่มทะเลาะเบาะแว้งแก่งแย่ง แข่งขัน แย่งชิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างบ้าคลั่ง แต่กลับมีคนบางกลุ่มที่เริ่มคิดในทางสวนกระแสการพัฒนาที่ยืดและให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ กลุ่มดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นกลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ หากทว่ามีความตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น ต่างได้ร่วมมือ ร่วมใจกันในการค้นหาแนวทางและวิธีการที่จะเปลี่ยนจากหนักให้กลายเป็นเบา บรรเทาความทุกข์และสร้างความสุข

“...แต่เป้าหมายเราทำให้มันคงถ่มมันคงมันได้อย่างใจละสังขมเป็นสุข ใช้ชีวิตเป็นสุข ต้องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 5)

“...พอใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเริ่มหมด ชาวบ้านเริ่มเป็นหนี้ พอเป็นหนี้ปัญหาของชาวบ้านเริ่มแตกแยกกันนั่นปัญหาหลักเลยครับ ปัญหาที่สองพอปัญหาหลักเกิดขึ้นตรงนี้ผมก็มานั่งคิดว่าไม่มีแนวคิดตรงไหนเท่าแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือพึ่งตัวเองให้ได้เสียก่อนว่าสาเหตุที่เป็นหนี้ทำไมทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดสาเหตุมันมาจากตรงไหน เริ่มหาตรงนี้ได้ก็เหมือนที่ในหลวงท่านตรัสไว้ตลอดเวลา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์เกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 1)

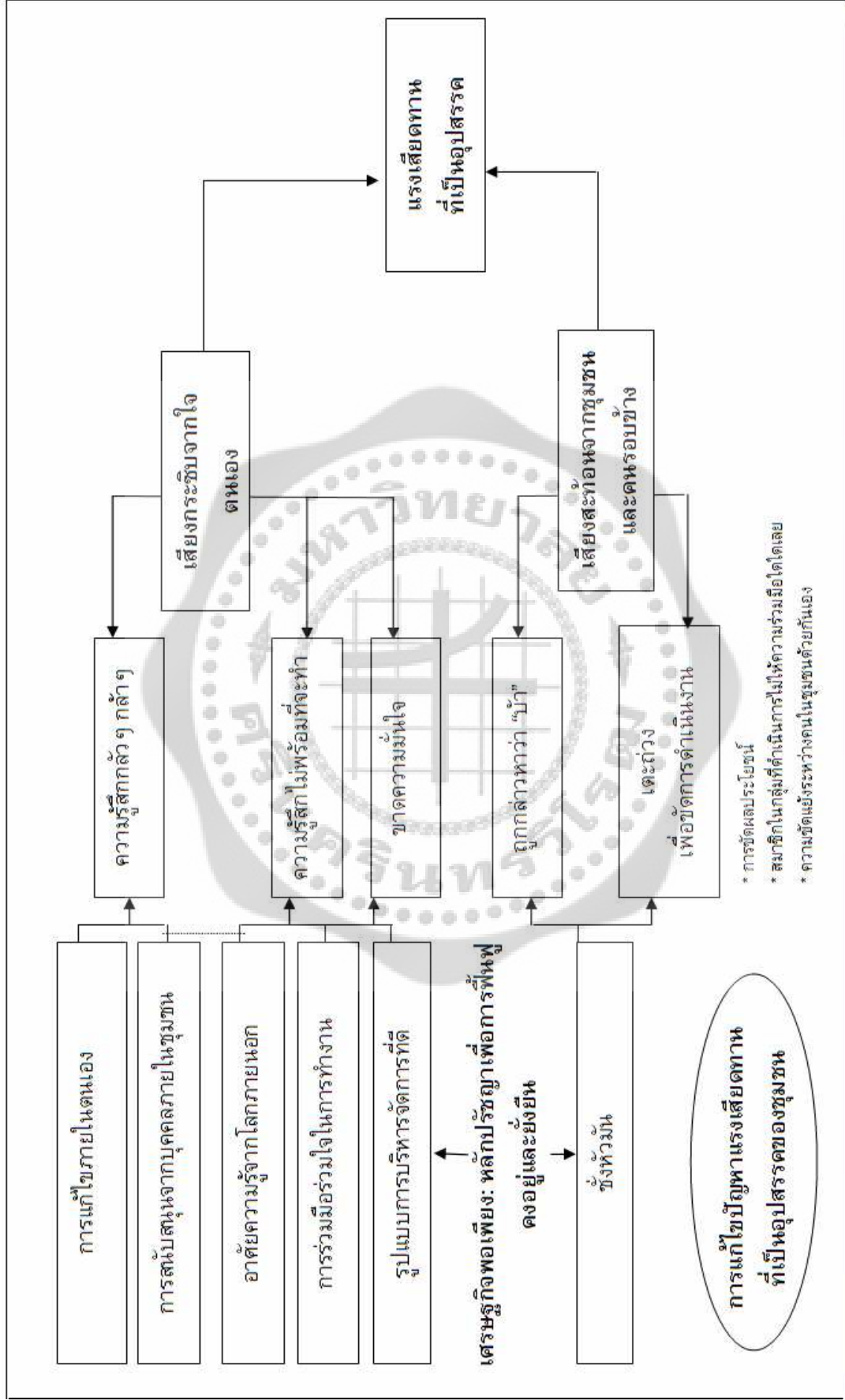
ดังนั้น ความหมายของคำว่า “...สุขใดไม่แท้ เท่าสุขแห่งความพอเพียง...” เป็นเสมือนเสียงเพรียกหาที่เรียกร้องให้กลุ่มคนที่มีหัวใจใฝ่หาแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน นำไปประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และตั้งใจ จึงไม่ยากนักที่กลุ่มคนข้างต้นที่มีเป้าหมายการสร้างสุข บรรเทาทุกข์ จะได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งในองค์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างละเอียด และสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของการดำเนินชีวิตและการทำงานที่มีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวกำกับ ตัวชี้วัดการทำงาน ทั้งนี้ โดยการตีความตามประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนตามที่ตนเองเข้าใจ และนำไปปฏิบัติใช้ โดยไม่รู้สึกลังเล ล้าปากใจแต่ประการใด และยังคงพบว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลางที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับรัฐ รวมทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง ทั้งนี้ โดยพบสาระสำคัญที่อยู่ในรอยความทรงจำครั้งยังนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กันโดยกวางวางตามแนวพระราชดำริที่พบเห็นในพื้นที่ที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

“...บอกไม่ถูก เราก็ทำไปเรื่อย ๆ ไม่มีหนี้ เรารู้จักทุกข์ แล้วเราก็ว่างทุกข์ได้ แล้วก็มีความสุขของตัวเอง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบอกเราให้รู้ ยายก็สอนลูกหลานด้วย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารงค์ คนที่ 2 (หน้า 15)

หลักใหญ่ที่เป็นสาระสำคัญหลักตามประสบการณ์ที่กลุ่มคนน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม คงหนีไม่พ้น คำว่า “พออยู่ และพอกิน” ในทุกด้านของการดำรงชีวิตและทุกระดับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งที่เป็นระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่มชุมชน ตลอดจนสังคมใหญ่ให้เข้าใจความหมายของคำว่า พออยู่ พอกิน จากการปฏิบัติด้วยตนเอง จนรู้ซึ้งและเข้าใจอย่างถ่องแท้

ปรัชญาของเศรษฐกิจ จึงไม่เป็นเพียงน้ำทิพย์ชะโลมใจที่ช่วยบรรเทาความรู้สึกทุกข์ยากในใจคนให้คลายหายไป หรือ ผ่อนคลายลงไปได้ในบางส่วน และพร้อมที่จะกลับมามีชีวิตต่อสู้เพื่อตนเองและครอบครัวเท่านั้น หากแต่ยังเป็นน้ำทิพย์ชะโลมผืนแผ่นดินไทย ให้คนไทยทุกคนที่ล้มลุกคลุกคลานสามารถลุกขึ้นมายืนหยัดต่อสู้กับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากทั่วโลกได้จนประเทศไทยสามารถดำเนินกิจการภายในประเทศได้เช่นที่ผ่านมามีคำสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า

“...คำว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมันกว้างแม้กระทั่งการอยู่ร่วมกันนี้ก็ใช้ก็คืออยู่กันด้วยเหตุด้วยผลใช้ไหมครับ มีเหตุมีผลมีความพอดีไม่โลภไม่เบียดเบียนกันมันก็ใช้หมด อย่างผมเป็นผู้ใหญ่บ้านผมก็ใช้หลักตัวนี้ได้ การที่ผมทำโฮมสเตย์ทำท่องเที่ยวนี้ก็ใช้ ผมก็บอก คำว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี่คือเรื่องของอารมณ์ก็ใช้อีก อย่างกองทุนออมทรัพย์อะไรต่างๆ ที่นี้ในส่วนของการที่อย่างผมทำท่องเที่ยวนี้เรานำสิ่งที่เรามีอยู่ หรือว่าทุนที่เรามีอยู่มาต่อยอดให้เกิดประโยชน์เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนอันนั้นมันก็ใช้ผมก็บอก อย่างผมว่าโฮมสเตย์ที่บ้านของชาวบ้านที่มีอยู่มันคือโฮมสเตย์ก็คือเหมือนกับว่าเอาทุนที่เรามีอยู่มาต่อยอดให้เกิดรายได้ ถ้าเราอยู่อย่างเดียวมันก็ได้แต่อยู่ไม่ได้เกิดรายได้อะไรกลับมา แต่ถ้ามาเป็นโฮมสเตย์มันก็จะทำให้เจ้าของเขาเกิดรายได้ ในขณะที่เดียวกันก็ดูแลรักษามันไปด้วยมันก็เกิดเหมือนกับว่าเพิ่มรายได้และก็ลดรายจ่าย มันก็คือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 48)

ภาพประกอบ 12 เสียงกระซิบบอกใจตนเอง เสี่ยงต่ออันตรายจากชุมชนและครอบครัวข้าง นำไปสู่แรงเสียดทานเป็นอุปสรรค และการแก้ไขปัญหา

6. แนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ที่นำมาใช้

จากปัญหาและวิกฤติที่กระทบต่อความมั่นคงของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนต้องมีการรวมตัวกันภายใต้การนำของผู้หน้าที่นำศักยภาพของคนในชุมชนทุกคนที่พร้อมจะร่วมมือร่วมใจในการทำงานบนฐานการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชุมชนได้ก้าวผ่านปัญหาต่างๆ เหล่านั้นมาได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็จะต้องมีการดำเนินการในเรื่องของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไปอย่างต่อเนื่องจนจะบรรลุเป้าหมายในระยะยาว ดังนั้นในส่วนที่ 6 นี้ ก็จะได้กล่าวถึง **“มัชฌิมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง”** ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนได้ดำเนินการในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาช่วงระยะเวลาหนึ่งจนเกิดผลสำเร็จในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ก็เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าชุมชนสามารถดำเนินการในเรื่องนี้ได้ด้วยตัวของชุมชนเอง โดยพึ่งพาหน่วยงานภายนอกให้น้อยที่สุด หรือไม่พึ่งพาเลยในหลายๆ เรื่องที่ใช้ศักยภาพของชุมชนเป็นตัวหลักในการดำเนินงาน จนทำให้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยในตอนแรก กลับใจมาเข้าร่วมในการดำเนินงานในขบวนทำงานที่ 2 หรือ 3 ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นที่ดีอีกตัวหนึ่ง ทั้งนี้ความสำเร็จ ที่บังเกิดขึ้นนั้นมากจากกลยุทธ์การดำเนินงานที่สำคัญ ประกอบด้วย

6.1 เหมตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

แนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์การทำงานประการที่ 2 ของการศึกษา **“มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง”** บทสรุปของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องนี้ คือ เรื่องของการสรรสร้างกลุ่มต่างๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อขยายงานและรองรับการทำงานที่จะสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้เป็นไปโดยกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพที่จำเป็นจะต้องมีเกิดขึ้น และทำหน้าที่ในการผลิต หรือ ส่งเสริมการผลิต เพื่อนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อนำรายได้ไปใช้ในการเลี้ยงดูคนในครอบครัว ร่วมกับการพัฒนาชุมชน และการดูแลกลุ่มผู้ก่อภัยโอกาสต่างๆ ในชุมชน เป็นต้นซึ่งเป็นเรื่องราวโดยตรงที่เชื่อมโยงในขอบเขตของเนื้อหา **“เหมตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน”**

ประสบการณ์การณ์การทำงานเบื้องต้นก่อนการรวมกลุ่มนั้น เกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสนใจ มีทักษะการทำงานที่ตรงกันมาร่วมนั่งพูดคุยเพื่อที่จะดำเนินการตามเป้าหมายความสนใจร่วม กระบวนการในส่วนนี้ ผู้วิจัย เรียกว่า **“การรวมคน”** เพราะถึงแม้ว่าการจัดการเรียนรู้ต้องยึดหลักว่าทุกคนในชุมชนมีความสำคัญเท่าเทียมกันแต่ในทางปฏิบัติ การจัดการเรียนรู้ในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล และทรงพลัง ต้องเริ่มต้นจากการรวมคนในชุมชนขึ้นเป็นกลุ่ม และค่อยๆ พัฒนาไปเป็นองค์กรต่างๆ ภายในชุมชน เพื่อเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์ของตนเองกับครอบครัว ชุมชน และสังคม ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การจัดการ การประกอบอาชีพ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย การ

ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ฯลฯตามความสนใจร่วมกันของคนที่มาพร้อมกลุ่มกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ในช่วงปี 45 ปี 46 ทำการฟื้นฟูท้องถิ่น 12 เดือนปรากฏว่าโฮมสเตย์เป็นหนึ่งใน 12 เดือนนั้น แล้วได้เงินมาทำตัวกระบวนการชักจูง 2 หมื่นกว่าบาท ใ้องานความคิดมาจึงชวนคนอื่นผิดมาเป็น เป้าหมายที่จะทำโฮมสเตย์มาคุยกัน เพื่อให้ตอบสนองของผลผลิตของงานเฟื่องฟูชุมชน งานมันก็เลยเริ่ม เฟื่องฟูเพิ่มเติม ใ้อ 12 เดือนก็ไปทำเรื่องอื่น ไปทำเกษตร ไปทำการแปรรูปผลผลิต ไปทำเรื่องวิสาหกิจ ยางพารา ไปทำเรื่องการจัดการท่องเที่ยว แบบชุมชนไปทำเรื่องสื่อ ไปทำเรื่องออมทรัพย์ทุกตัวที่มันทำให้เราแข็งแรงขึ้น...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 1)

การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังใจ” เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร โดยกลุ่มในชุมชนนั้น จะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มได้ นอกจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกันแล้ว ถ้าปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่องกลุ่มนั้นย่อมมีความเข้มแข็งมากขึ้นด้วยเช่นกัน

“...ใ้อกลุ่มที่เหลืออีก10 กว่ากลุ่มก็นั่งฟัง ก็รับรู้ไปทำต่อ เช่นกลุ่มอาหารก็อยากกินอาหารพื้นบ้าน กลุ่มอาหารว่าอย่างไร กะปิ น้ำปลา ผักปลอดสารเคมี ก็เชื่อมโยงกลายเป็นเครือข่ายใหญ่ เป็นภาคใหญ่ เอ๊ะนอน 1 คีนเค้าอยากดูการแสดงมีไร่บ้างพอประชุมประจำเดือน มีไร่บ้างบ้านเราระดมความคิดเห็น เอ๊ะมีกลอง มีฆ้อง มีระนาด มีกิจกรรมของคนแก่ เค้าเรียก ผม ในยุคต่อมา เด็กๆ มันทำกิจกรรม 1 เดือน ถนนสะอาดอยู่แล้วนี่น้ำแดงองค์ทรงเครื่อง ร้องรำทำเพลงเข้า ศิลปะการแสดงมาแสดงเข้าหน่อยหนึ่งหน้าจะดี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 2)

ทั้งนี้ พบว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มของคนในชุมชน ส่วนใหญ่นั้น จะเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการสนับสนุนการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ยึดถือตามวิถี พอกิน พอใช้ ซึ่งส่วนใหญ่กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ในขณะที่การบริหารจัดการต่างๆ ที่เกิดขึ้น ก็สามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี เป็นระบบ ทั้งนี้ เนื่องจาก สมาชิกในกลุ่มที่ประกอบด้วยการรวมคนมาร่วมมือร่วมใจในการทำงาน เป็นการรวมคนที่มีความจริงใจ และเห็นถึงความสำคัญของการทำงานกลุ่มไปในทิศทางเดียวกัน มีความจริงใจที่ดีต่อกัน แม้ว่าจะมีความขัดแย้งอยู่บ้าง แต่ก็มองเป็นเรื่องปกติของการทำงานร่วมกัน โดยสามารถผ่านความขัดแย้งไปได้ด้วยสมาชิกมีความอดทนในการทำงาน การเสียสละ และลดประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์ส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญอีกหนึ่งเรื่องของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นั่นเอง

“...ความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการสร้างกลุ่ม กลุ่มทุน กลุ่มอาชีพ กลุ่มอะไรก็ตามที่มันเป็นกลุ่มๆที่เกิดความเข้มแข็งนะ แต่ละกลุ่มจะบริหารกันเองไม่ใช่ว่าต้องเป็นผู้ใหญ่บ้านบริหารทั้งหมด ผู้ใหญ่บ้านอาจจะเป็นผู้คุม ผู้ดูแลเท่านั้นเอง มีปัญหาอะไรก็เข้าไปช่วยแก้ไขให้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 30)

ทั้งนี้ ในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษาจะมีขนาด และจำนวนของกลุ่มในชุมชนมากน้อย แตกต่างกันไป และพบว่าในเชิงรายละเอียด สมาชิกของชุมชน สามารถเป็นสมาชิกของกลุ่มก็กลุ่มก็ได้ตามความชอบและความสุขในการทำงานเรื่องนั้นๆ เช่น เป็นทั้งสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ เกษตรอินทรีย์ กลุ่มป่าชุมชน ฯลฯ ถ้ามีจำนวนองค์กรในชุมชนมาก แสดงว่าชุมชนนั้นเข้มแข็ง เพราะมีจำนวนผู้นำมาก ทำให้เกิดกลุ่มผู้นำติดตามมา ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดของชุมชนทั้งนี้ ในการดำเนินการของกลุ่มเพื่อกระตุ้นให้เกิดการระดมทุนทางสังคมจากภายในชุมชน ส่วนมากจะเกิดขึ้นจากการสร้างกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้ เช่น การออมทรัพย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านและประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เป็นต้น หรือทำให้เกิดการเชื่อมต่อกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์-กลุ่มแปรรูปอาหาร หรือกลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน เป็นต้น

“...หนึ่งกลุ่มการท่องเที่ยวเลยครับ การท่องเที่ยวโดยชุมชน สองกลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปอาหารทะเล กลุ่มพันธ์ปลือกหอย กลุ่มขายผลิตภัณฑ์ชุมชนกลุ่มกองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้านแหละ คือกลุ่มพวกนี้จะได้เงิน แต่กลุ่มที่ต้องเสียเงินคือ กลุ่มอนุรักษ์ คือเราต้องหาเงินให้กลุ่มอนุรักษ์อีก มีหลายกลุ่มครับ กองทุนแม่ ไร่สารพัดพวกนี้เราต้องเสียเงินหมด กองทุนแม่เราเสียเงินให้ กลุ่มอนุรักษ์เราเสียเงินให้ กลุ่มเยาวชนเราต้องเสียให้ กลุ่มเยาวชนดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อม...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 4)

ในขั้นต่อมา จะมีการเชื่อมต่อกับองค์กรในชุมชนกับองค์กรภายนอกเป็นการระดมทุนทางสังคมจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีความสำคัญกว่าการระดมเงินทุน เนื่องจากแต่ละองค์กรมีศักยภาพ (จุดแข็ง) ที่แตกต่างกัน โดยพบว่ากลุ่มในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงประสานต่อกับองค์กรภายนอกได้ เช่น กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ หรือ แม้กระทั่งกลุ่มท่องเที่ยวเองก็ดีนั้น จะช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น เพราะได้นำศักยภาพภาพประกอบจะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แกกันและกันมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้

“...คือมีคนช่วย ด้านสื่อ พอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ ช่วยด้านกระบวนการทำเวทีต่อความเข้าใจกับชุมชนส่วนใหญ่ถ้าไม่ได้คุยกันนะเสร็จ แต่ผมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนั่น พอช. เข้าใจงาน แต่ก่อน ผอ.สมสุข เค้าเก่ง เข้าใจงาน หน่วยท้องถิ่นถ้าเราต้องการเติมเต็มก็มีมาช่วยแต่ก็เหมือนไม่เต็มตัว เหมือนใกล้ขีด เค้าก็ช่วยเราเป็นบ้างอย่างง่าย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 31)

“...ยิ่งทำก็ยิ่งดี ทางอำเภอก็มาสนับสนุนไม่มีน้ำตาเล้าก็เอามาให้ พอเราทำเดี่ยวคนนั้นก็ซื้อเดี่ยวคนนี้ก็มา มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนแล้ว แต่หากน้ำตาเราเป็นคนซื้อเอง ปู่มีทางการเอามาให้เรื่อยๆ สักกระยะหนึ่งก็มาให้ หมิ่นเจ็ด ฟรีเลย แล้วเราก็มามาทำตามกระบวนการ แล้วก็ขายขวดละ 25 บาท...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 2 (หน้า 13)

การรวมคนเป็นกลุ่มและการเชื่อมต่อกันในชุมชนเป็นเครือข่ายพบทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น แต่วิธีที่ได้รับความนิยม หนีไม่พ้น การจัดเวที โดยการเรียกว่าเวทีชาวบ้าน หรือเวทีประชาคม เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม แล้วนำประเด็นที่ชุมชนให้ความสนใจมาเป็นเครื่องมือในการรวมคนและการสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณรวมถึง การเสาะแสวงหาความตั้งใจของคนที่สนใจจะเข้ามาทำงานร่วมกันให้เข้ามาเจอกัน และร่วมมือร่วมใจในการทำงานต่อไป และเวทีหลายแห่งใช้ผู้นำในชุมชนเป็นเครื่องมือในการรวมคนโดยเฉพาะผู้นำที่เป็นทางการ หรือ ผู้นำธรรมชาติที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ซึ่งมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน อดกลั้น และมีจิตใจอาสาสมัคร ต่อมาจะมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยมุ่งใช้คนเป็นทั้งปัจจัยและเป้าหมายการเรียนรู้ ดังนั้น การรวมคนจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ถ้าใช้ความคิดเป็นเครื่องมือในการรวมคนจะสามารถรวมพลังใจของผู้นำจิตวิญญาณได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้คนที่มีคุณภาพ มีพลัง และรวมตัวกันอย่างยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นต่อไป ประสบผลสำเร็จอย่างที่ปรารถนาในปัจจุบันนั่นเอง

“...หลังจากที่เค้าได้ตำแหน่งมา จากเรื่องที่มีอยู่ในชุมชนก็ต่อยอด มาส่งกลุ่มนั้น กลุ่มนี้รวมแล้วมี 24 กลุ่มในบ้านจ่ารุง แต่ผมจำได้พอชาติชายเข้ามาก็เริ่มสร้างเวที ที่สำคัญชาติชายเอาเรื่องราวต่างๆ เข้ามาคุยในเวที เรียกเวทีเชื่อมประสาน เรื่องราวก็ถูกกำหนดลงเวที พูดเสร็จแล้วชาติชายก็มีพันธมิตรกับ พอช. ส่งคนไปอบรม ผมเดินทางบ่อยมาก ทาง พอช. เค้าบอกว่าเห็นเรานะ แข็งแรงระดับหนึ่งเค้าก็อย่างให้ 9 หมู่บ้านแข็งแรงแบบเราบ้าง หรือมีเวทีผูกมิตรแบบเราบ้างก็เลยจัดให้เราไปประสานงาน 8 หมู่บ้าน ให้เวทีกลางพูดเดือนละ 1 ครั้งทำให้เราเหมือนเป็นตัวแกนหลัก ผมลงเวทีทั้งปีเลย 12 เดือนเต็ม...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 3 (หน้า 21)

ในบางกรณี องค์กรจากภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปกระตุ้นให้คนในชุมชนรวมตัวกัน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการเกษตร เข้าไปจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มอาชีพ องค์กรพัฒนาเอกชนกระตุ้นให้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ในการทำงานตามกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นนั้น พบว่าทั้งหมดเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และมีกลุ่มคนที่สนใจจะเข้ามาร่วมอาสาแก้ไขปัญหาเพื่อจะทำให้การดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง จึงถือได้ว่า การรวมคนใช้โดยไม่มีการใช้ผลประโยชน์เป็นตัวล่อ จะทำให้ได้คนที่มีคุณภาพ เป็นการรวมคนที่น่าไปสู่การสร้างควมยั่งยืน ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

การร่วมคน เป็นเครื่องมือหลักสำคัญที่จะนำไปสู่การ “ร่วมคิด” ในลำดับต่อมา โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อระดม “พลังความคิด” จากทุกคนที่มีเป้าหมายและความสนใจในแบบเดียวกัน ให้ประจักษ์ ชัดแจ้ง และชัดเจนในสิ่งที่จะทำ “การตกผลึกเป้าหมายและแนวทางการทำงาน” ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด การสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ สร้างวิสัยทัศน์ร่วมของกลุ่มที่ยึดตามวิสัยทัศน์ชุมชน แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา (เรียนรู้อะไร) กำหนดแนวทาง วิธีการ และแผนงานในการแก้ปัญหา (เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้กับใคร เรียนรู้ที่ไหน)

“...คือคนในพื้นที่ทั้งหมด คนที่คุ้นๆ กันทั้งหมด คือการอธิบายทางความคิด เป็นการฟื้นฟูชุมชน ตกผลึก 12 กลุ่มเบื้องต้นแต่ต่างกลุ่มต่างไปก่อนพอมีงานเดินมันค่อยมีการเชื่อมทุกกลุ่มเข้า ละก็เกิดกลุ่มเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการทำงานกลุ่มโฮมสเตย์ มันค่อยๆ เติบโตกลุ่มใครกลุ่มมันเพราะมันไม่เห็นเป้าหมายรวม มันไม่เห็นนโยบายสาธารณะ ฉันทาคูณทำ ต่างคนต่างทำ อยู่ในพื้นที่เล็กๆ ของตนเองจังหวัดจันทบุรีเอง เป็นการรวบรวมคน แต่ละกลุ่มกิจกรรมให้มาคุยเป็นเรื่องเป็นราวเพื่อจะกำหนดว่าจะเอาอย่างไรกันดี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 1 (หน้า 3)

ต่อเมื่อกลุ่มต่างๆ ร่วมคิดร่วมกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของในการทำงานกลุ่มที่ชัดเจนแล้ว ในขั้นต่อมา กลุ่มก็จะดำเนินการตามเป้าหมายและขั้นตอนที่กำหนด ที่เรียกกระบวนการนี้ว่า “การร่วมทำ” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังการทำงานศักยภาพกายตัวบุคคล” และ “พลังของทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน” มาประกอบสร้างการทำงานของกลุ่มต่างๆ ให้มีความเป็นรูปธรรมซึ่งเป็นการดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนด โดยใช้การฝึกฝนจากการทดลองปฏิบัติการทดลองเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป โดยใช้การปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง แต่มีการเสริมด้วยหลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดี รวมถึง การแบ่งบทบาทอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบทางภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรเกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

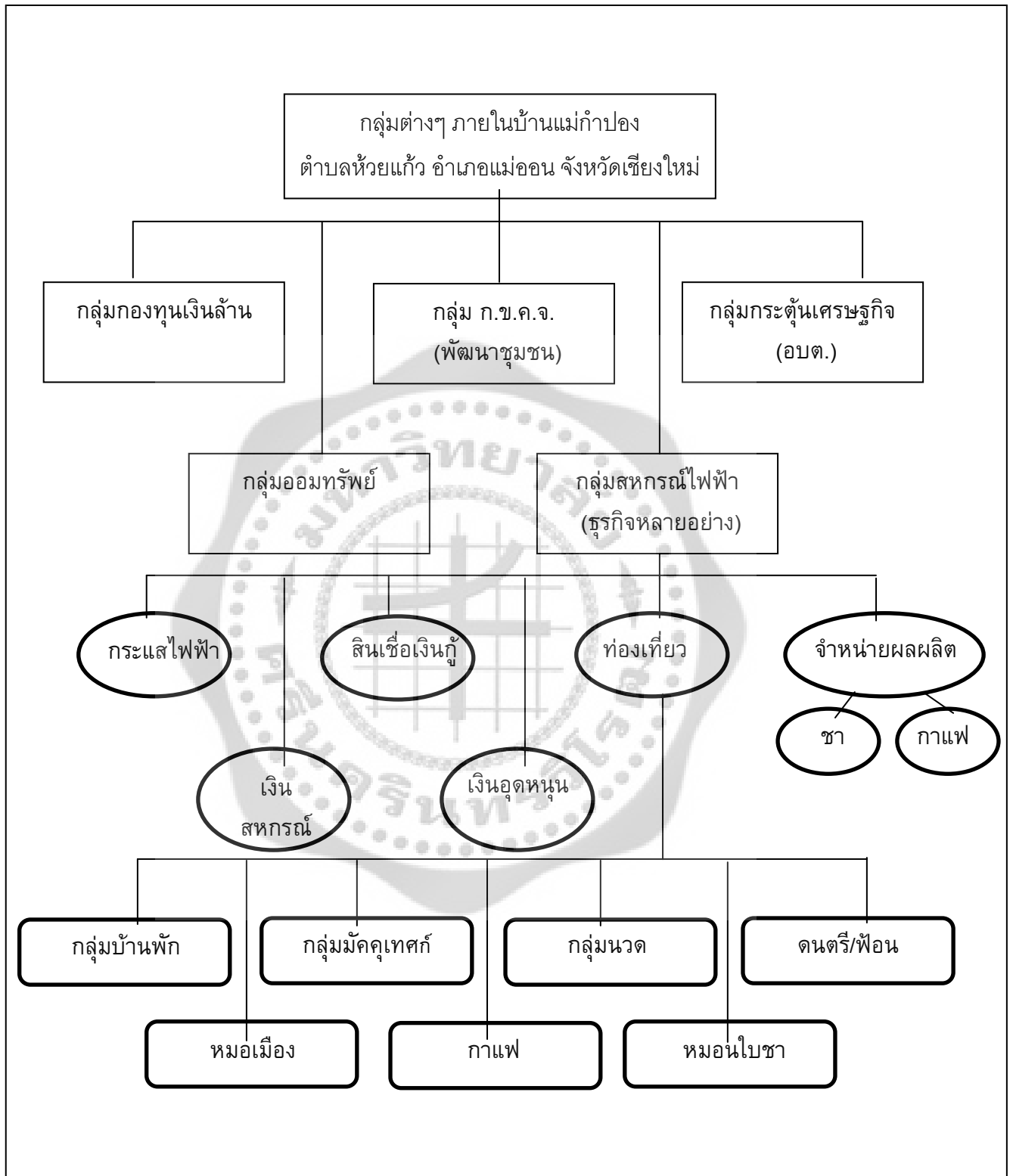
“...เมื่อคิดแล้วก็พยายามสร้างกลุ่ม สร้างอะไรไปด้วยควบคู่กับการสร้างความเข้าใจสร้างกลุ่มอบรม ผมพยายามหาหน่วยงานที่มาอบรม อบรมเรื่องของการแปรรูป เรื่องของกาแฟ เรื่องของการทำอาหาร อบรมกันแล้วก็หางบประมาณในการอบรมเรื่องนวด...ที่นี้เมื่อได้ศึกษาตรงนี้ผมก็คิดว่าถ้าเป็นห้องที่ียวอย่างเดียวกันก็ได้เฉพาะในเรื่องของกลุ่มเท่านั้นเอง อาจจะได้ในส่วนของกลุ่มผลิตสินค้า กลุ่มไก่ กลุ่มนวด กลุ่มอะไรที่เราสร้างไว้เนะครับก็จะได้อยู่ถ้าคนมาเที่ยว...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 31 (หน้า 33)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแต่ละกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นจำนวนมาก เพื่อที่จะร่วมกันขับเคลื่อนการทำงานแต่ละส่วนของชุมชนให้เป็นไปตามเป้าหมายและแนวทางของการพัฒนาชุมชนใน

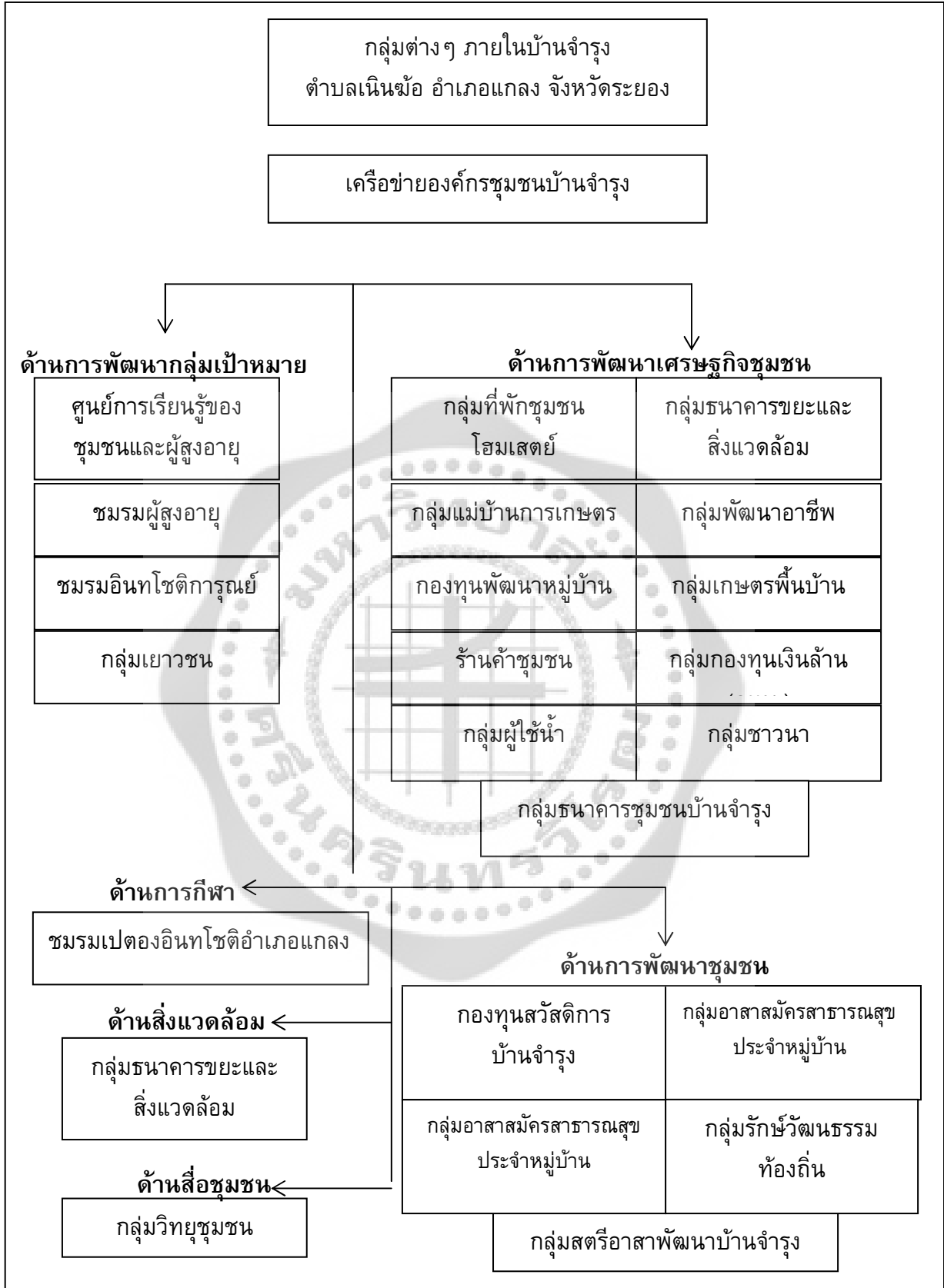
ภาพรวมแล้ว ยังพบว่ากลุ่มต่างๆ ที่มีการจัดตั้งขึ้นในชุมชนเป็นกลุ่มแต่ละกลุ่มนั้น มีที่มาของรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นภายใต้วัตถุประสงค์สำคัญ พอสรุปเป็นประเด็นการจัดตั้ง ได้แก่ กลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน กลุ่มเพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน กลุ่มตามประเด็นการทำงานที่เป็นผลจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มการเรียนรู้ กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น และกลุ่มเครือข่ายการทำงานต่างๆ

ทั้งนี้ ในรายละเอียดของกลุ่มต่างๆ ทั้ง 3 พื้นที่การศึกษา เป็นไปตามภาพประกอบ 13 และสรุปรวมเรื่องเนรมิตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

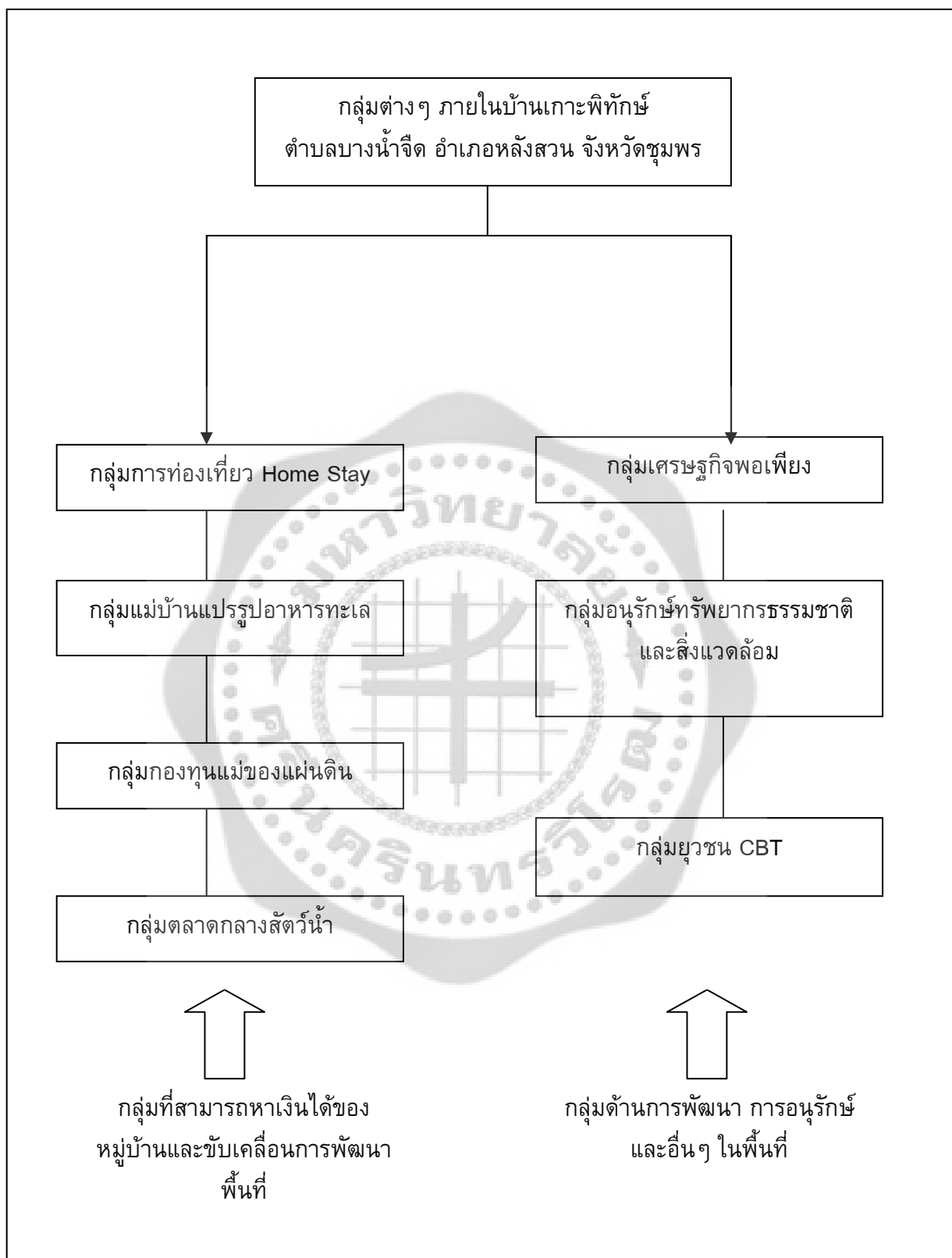

ภาพประกอบ 13 กลุ่มต่างๆ ภายในบ้านแม่กำปองตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ภาพประกอบ 14 กลุ่มต่างๆ ภายในบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ภาพประกอบ 15 กลุ่มต่างๆ ภายในบ้านเกาะพิทักษ์ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

6.2 บอกเล่าสืบ ของดีที่ช่วยกันบอกต่อ

“บอกเล่าสืบ” เป็นคำโบราณที่มีความหมายของการขยายความจริงเกินไปหนึ่งเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องของการท่องเที่ยวในชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีนักท่องเที่ยว ผู้ศึกษาดูงาน เข้ามาพัก และนำเรื่องราวความประทับใจที่มีต่อคนในชุมชนและการบริการไปขยายความกันต่อกับบุคคลภายนอก

กลยุทธ์ในส่วนนี้ เป็นกระบวนการสื่อสารที่มุ่งเน้นการสื่อสารในรูปแบบของ “ปากต่อปาก” จากคนหนึ่งคน หรือ กลุ่มหนึ่ง หรือ ชุมชนหนึ่ง ไปยังอีกคนหนึ่ง หรือ กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่ง หรือ ชุมชนอีกชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีความต้องการจะนำเรื่องราว หรือ เรื่องเล่าต่างๆ ที่เป็นของของดีของพื้นที่ การศึกษา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การดำรงชีวิตในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเองก็ดี หรือ แม้กระทั่งการทำงานของกลุ่มต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่ต้องการการสื่อสาร หรือ ช่วยกันบอก ต่อการกระจายข่าวสารข้อมูลเรื่องราว และความสวยงามจากการท่องเที่ยวไปสู่กลุ่มเป้าหมาย นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้ เนื่องจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของคน ในชุมชนเป็นผลทำให้เกิดความประทับใจ ความพึงพอใจ และการสัมผัสถึงแก่นแท้ของความสุขครั้ง เมื่อมาท่องเที่ยวภายในชุมชนจนต้องการที่จะนำสิ่งที่ได้รับนั้นไปสื่อสารต่อ ผสมผสานกับการใช้ กิจกรรมเพื่อจะได้เรียกความสนใจจากสื่อมวลชนกระแสหลักให้เข้ามาช่วยในการเผยแพร่บอกต่อ ข่าวสารที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เพื่อให้คนในโลกภายนอกได้รับรู้ และเกิดความต้องการในการเข้ามา สัมผัสประสบการณ์เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ หรือ อีกนัยหนึ่ง คือ การใช้สื่อมวลชนในการช่วยเผยแพร่ และยังผ่านการสื่อสารผ่านเครื่องมือการสื่อสารที่เป็นสื่อทางเลือกที่ชุมชนได้รู้จักพัฒนามาปรับใช้ให้ เหมาะสมกับชุมชน และสามารถสื่อสารไปยังชาวบ้านในชุมชน และที่ใกล้เคียง ตลอดจน คนภายนอก ชุมชนให้เข้าใจในการทำงานของชุมชน และต้องการประสานความร่วมมือมาปฏิบัติงานร่วมด้วย หรือ มาในฐานะนักท่องเที่ยวก็ตาม

6.2.1 การสื่อสารในรูปแบบของ “ปากต่อปาก”

รูปแบบการสื่อสารดังกล่าวเกิดขึ้นจากอิทธิพลของการติดต่อสื่อสารกันระหว่าง บุคคล ตั้งแต่สองคนหรือมากกว่า เช่น ในระหว่างสมาชิกของกลุ่มอ้างอิง หรือ ระหว่างคนในชุมชน กับนักท่องเที่ยวที่มาพัก หรือ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน เป็นต้น และจากการ ติดต่อกับสื่อสารด้วยกระบวนการดังกล่าวนี้ เป็นผลให้บุคคลทั้งสองฝ่ายมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตลอดจนข้อวิพากษ์วิจารณ์ ความรู้สึก และความคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทั้งในด้านความคิด ความรู้สึกระหว่างกัน ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจมาใช้บริการของผู้นั้นต่อ หรือไม่ อย่างไร หากเกิดความประทับใจ ความพึงพอใจ นักท่องเที่ยวที่ได้รับความพอใจนั้นๆ จะมีอิทธิพลจูงใจให้ เพื่อน ๆ และญาติพี่น้องของเขาเกิดการมารับบริการของชุมชนอีก

ทั้งนี้ เพราะการสื่อสารดังกล่าวในลักษณะปากต่อปากเชื่อในอิทธิพลทางด้านบุคคลมีอำนาจมากที่สุด เพราะโดยทั่วไปแล้วนักท่องเที่ยวจะถือว่าเพื่อนและญาติของตนเองมีความน่าเชื่อถือ และน่าไว้วางใจมากกว่าข้อมูลจากการสื่อแขนงต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้นการแสวงหาข้อมูลจากแหล่งอ้างอิง และ จากสมาชิกในครอบครัวก่อน จะเป็นการลดความเสี่ยงในการตัดสินใจใช้ หรือ ไม่ใช้บริการด้วยโดยเฉพาะในกรณีที่เป็นกรับบริการด้านการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยว หรือ ผู้ที่ต้องการมาศึกษาดูงานต้องการความรู้ คำแนะนำจากผู้ที่เคยมาพัก หรือ มาศึกษาหาความรู้ ตลอดจน การบริการ การบริหารจัดการต่างๆ และค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น ความคิดเห็นจากบุคคลที่อยู่เคยมีประสบการณ์มาก่อน จะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นจากการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ อาทิ ค่าใช้จ่ายทางการเงิน ความคุ้มค่าในการศึกษาดูงาน ความรู้ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานของชุมชนมีความสอดคล้อง หรือ ไม่สอดคล้องกับการเข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ หรือ ไม่ และการบริการต่างๆ ที่ชุมชนจัดให้ รวมถึง ความใกล้ชิด ใกล้ แหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ เป็นต้น

“...กินอาหารเสร็จเรียบร้อย พอเช้ามาก็ทำไปดุกกลุ่ม คำก็เหมือนประทับใจ คำก็เอาเรื่องราวที่เค้าได้มาอยู่ที่นี้ไปพูด นะเรื่องมันก็เกิดขึ้นอย่างนี้ไปพูดต่อก็มีมาอีกแล้วก็ไปนอนที่เดิมอีกแล้วก็แลเค้าอย่างดีให้เหมือนกับญาติ สโลแกนของเราเหมือนญาติพี่น้องเราก็สนใจเค้ามากแล้วดูแลเค้าเป็นอย่างดีหลังจากเสร็จก็พาเค้าไปเก็บผลไม้ เค้าประทับใจแล้วเค้าก็มาอีกแล้วก็เอาเรื่องราวของเราผมก็จำไม่ได้ไปเล่าต่อๆ กัน ถ้าคนที่มาที่นี้ต่อเค้าก็คงเป็นแกนนำมาดูงานด้วยเค้ากับไปบอกสมาชิกเค้าที่เป็น อบต. ะไรอย่างนั้นแล้วเค้าก็มา แล้วก็มาอย่างต่อเนื่อง มาเรื่อยๆ ที่นี้คนเค้ามากมากกินอาหารเสร็จเรียบร้อย พอเช้ามาก็ทำไปดุกกลุ่ม คำก็เหมือนประทับใจ คำก็เอาเรื่องราวที่เค้าได้มาอยู่ที่นี้ไปพูด นะเรื่องมันก็เกิดขึ้นอย่างนี้ไปพูดต่อก็มีมาอีกแล้วก็ไปนอนที่เดิมอีกแล้วก็แลเค้าอย่างดีให้เหมือนกับญาติ สโลแกนของเราเหมือนญาติพี่น้องเราก็สนใจเค้ามากแล้วดูแลเค้าเป็นอย่างดีหลังจากเสร็จก็พาเค้าไปเก็บผลไม้ เค้าประทับใจแล้วเค้าก็มาอีกแล้วก็เอาเรื่องราวของเราผมก็จำไม่ได้ไปเล่าต่อๆ กัน ถ้าคนที่มาที่นี้ต่อเค้าก็คงเป็นแกนนำมาดูงานด้วยเค้ากับไปบอกสมาชิกเค้าที่เป็น อบต. ะไรอย่างนั้นแล้วเค้าก็มา แล้วก็มาอย่างต่อเนื่อง มาเรื่อยๆ ที่นี้คนเค้ามาก..”

“...พอโฮมสเตย์บ้านจำลุงที่คนเค้ามาดูท่านแรก ก็ไปบอกกันต่อๆ ก็มาดูงาน มานอนกัน ที่หลงทางมากันดึกๆ (นั่นละเป็นชุดแรก) กับไปก็มามากขึ้นเรื่อยๆ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 31-32)

นอกจากนี้ การสื่อสารแบบปากต่อปาก ยังจะได้รวมถึงกระบวนการสื่อสารความประทับใจ ความพึงพอใจที่ไม่ใช่การปฏิสัมพันธ์กับผู้รับสื่อโดยตรง แต่เป็นการสื่อสารโดยผ่านช่องทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตซึ่งนับวันจะมีบทบาทมากขึ้นเนื่องจากจำนวนผู้ใช้บริการทางอินเทอร์เน็ตที่ทวีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งการดำเนินกลยุทธ์ตามทฤษฎีการตลาดแบบไวรัสนับปัจจุบันที่จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจในองค์ประกอบ และพื้นฐานแนวคิดของการสื่อสารแบบปากต่อปาก โดยเฉพาะการพยายามทำความเข้าใจในพฤติกรรมของผู้รับสารผ่านอินเทอร์เน็ตและนำไปสู่การ

กระตุ้นให้ผู้รับสารตัดสินใจซื้อหรือบริโภคสินค้าและบริการของผู้ส่งสารบนพื้นฐานความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและความไว้วางใจระหว่างผู้รับและผู้ส่งสารบทความนี้ศึกษากรณีการใช้กลยุทธ์การตลาดแบบไวรัสที่ประสบความสำเร็จพร้อมเสนอแนะวิธีการทำตลาดด้วยการใช้กลยุทธ์ดังกล่าว ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ใช้ระบบปากต่อปาก เพื่อนและญาติที่ชวนกันเองตอนแรกเลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 3)

“...เค้าได้เบอร์ติดต่อกัน ของป่าไม่ได้ลงเน็ตอะไรนะ ปากต่อปากไปเรื่อยๆ แล้วก็โทรมาหาป่า แล้วก็โทรจองก่อน จองล่วงหน้าสัก 2-3 วันนั่นละ บางคนเค้าก็จองเป็นเดือน วันที่ 25 นี้ของป่า 50 คน (นักศึกษา) อายุประมาณ 18-19 แบบเอาไปเลี้ยงที่ศูนย์รวม แต่มานอนที่นี่...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 7 (หน้า 77)

6.2.2 การใช้กิจกรรมเพื่อจะได้เรียกความสนใจจากสื่อมวลชนกระแสหลักให้เข้ามาช่วยในการเผยแพร่บอกต่อข่าวสารที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

กลวิธีในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์การทำงานของชุมชนเพื่อจะได้จูงใจและดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ตลอดจนผู้สนใจเข้ามาศึกษาบทเรียนที่ประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีวิถีตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้ถูกกระทำผ่านกิจกรรมที่ชุมชนเลือกนำมาใช้ในการเรียกความสนใจจากสื่อกระแสหลัก เพื่อให้สื่อกระแสหลักนำเสนอหาต่างๆ ที่ผลิตโดยชุมชน ไปสื่อสารให้กับคนทั้งในประเทศ และนอกประเทศได้รับรู้ เข้าใจและสนใจจะเข้ามามีส่วนร่วมในทางหนึ่งทางใด โดยกิจกรรมที่ชุมชนต้องการจะสื่อสารโดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่กำลังอยู่ในความสนใจของคนในสังคมตามประเด็นต่างๆ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามในอดีตที่หวนกลับสู่ชุมชนในปัจจุบัน และวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามครรลองของวิถีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

“...ปี 42 เป็นวิกฤตที่เกาะพิทักษ์อนุรักษ์ เราทำพิธีปิดอ่าวที่เกาะพิทักษ์เลยครับ เพราะว่าคนบนเกาะพิทักษ์ไปทำพิธีปิดอ่าวที่อื่นบ่อย ดังนั้นผมมานั่งมองว่าการจะโฆษณาหมู่บ้านให้ได้ต้องมีสื่อ ต้องใช้สื่อครับ ก็มานั่งมาคิดว่าเราเอาเงินไปจ้างสื่อก็น่าจะทำพิธีปิดอ่าวที่เกาะพิทักษ์ดีกว่า เป็นเรื่องแปลก เพราะทุกปีต้องทำที่หน่วยวันนั้นก็เสนอเลยทำโครงการเสนอกรมประมงเมื่อปี 42 คือมันมีปัญหาเรื่องการปิดอ่าวแล้วมันเกิดขึ้นก่อนเมื่อปี 41 คือบหนักมาก็มานั่งคิดว่าถ้ามาทำที่เกาะพิทักษ์ก็น่าจะดีนะ ผลสุดท้ายสื่อจากที่มาก็อื่นร่วมร้อยคนนะมันแปลกกว่าทำไมเป็นชุมชนเล็กๆ มาคิดเรื่องการทำพิธีปิดอ่าว ถือเป็นเรื่องระดับชาติ สื่อมาประมาณ 200-300 คนนะช่วงนั้น ก็สื่อลงประโคมข่าวว่าเกาะพิทักษ์เป็นหมู่บ้านอนุรักษ์เลย ใครก็อยากมาดู...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 3)

“...เราได้จัดหะพอดีเจอ...อาจารย์เจิมศักดิ์ คือเราดูในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา รายการที่หมายความว่าโดดเด่นที่คนสนใจ อาจารย์เจิมศักดิ์ มองตามมุม ไอ้คนที่ติดตามพ่อพจน์ ในคล้ายๆ เป็นทีมในวอสตอกส่งมาตามพ่อพอด เก่งงานชุมชนมีลูกเล่นเยอะเราออกสื่อก็เริ่มมีคนรู้จักเฟื่องฟูชุมชนในกิจกรรมนั้น...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 2)

6.2.3 การสื่อสารผ่านเครื่องมือการสื่อสารที่เป็นสื่อทางเลือกที่ชุมชนได้รู้จักพัฒนา มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบูรณาการสื่อสารและทำความเข้าใจกับคนในชุมชนอย่างทั่วถึง และต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี พบว่าการทำงานโดยผ่านสื่อบุคคลนั้น แม้ว่าจะมีประสิทธิภาพในการทำงานสูงมาก แต่ก็มีข้อจำกัดเนื่องจากระยะเวลาในการทำงานของผู้นำค่อนข้างมีจำกัด ในขณะที่แกนนำอื่นๆ ที่ยังไม่มีทักษะและประสบการณ์ที่มากพอ ก็จะไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวนี้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ชุมชน จึงได้มีการพัฒนารูปแบบการสื่อสารภายในชุมชนที่เหมาะสม เพื่อให้มีการสื่อสารกับคนในชุมชนอย่างทั่วถึง

การสื่อสารภายในชุมชนเพื่อสร้างความร่วมมือกับคนในชุมชนมีนัยสำคัญต่อความสำเร็จ จากการทำงานของชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้น กระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้น จะต้องให้ความสำคัญในลำดับสูงสุดต่อความถูกต้องของเนื้อหาที่จะสื่อสารออกไป เพราะไม่ต้องการสร้างความเข้าใจที่ทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง ตรงกัน และที่สำคัญ คือ ไม่ทั่วถึง สื่อชุมชน จึงเข้ามาทำหน้าที่ในส่วนนี้ได้ อย่างสมบูรณ์ เพราะสื่อชุมชน เป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงสื่อได้โดยง่าย และมักเกิดขึ้นจากการที่ผู้เกี่ยวข้องได้พัฒนาความรู้สึกผูกพันกับประเด็นปัญหา เกิดความตระหนักร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และเป็นการสร้างเนื้อหาเพื่อถ่วงดุลความไม่ลงรอยระหว่างกลุ่มต่างๆ รวมถึง การถ่วงดุลอำนาจของกลุ่มผลประโยชน์ในชุมชน ตลอดจนยังสามารถเพิ่มอำนาจและความเสมอภาคให้แก่ประชาชนในชุมชนอีกด้วย ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้ และยังสามารถร่วมกันพัฒนาชุมชนได้สำเร็จตามเป้าหมายด้วย

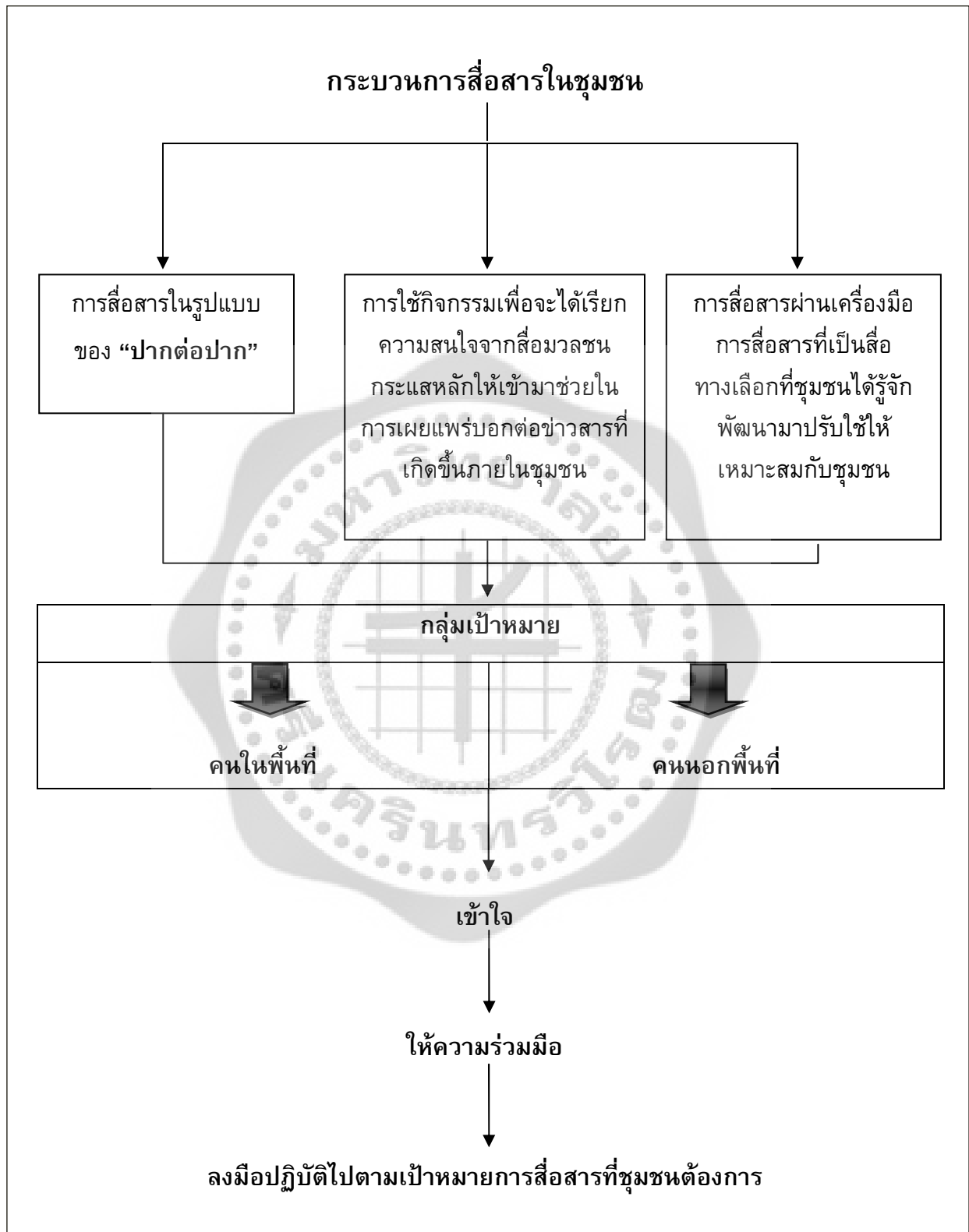
ผลสำเร็จจากการใช้สื่อชุมชนที่ชุมชนออกแบบและมีการพัฒนาขึ้นมาใช้ในพื้นที่ของตนเองนั้น จะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน และรวมถึงความสำเร็จที่ต้องมีพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สื่อชุมชนที่กล่าวถึงในที่นี้ที่มาจากการศึกษาในพื้นที่ ได้แก่ วิถุชุมชน จดหมายข่าว และรายงานการประชุมต่างๆ ที่มีการผลิตและถ่ายทอดไปยังกลุ่มเป้าหมายคนในชุมชน นำไปสู่ผลที่ดีที่ช่วยในการขับเคลื่อนงานพัฒนาของชุมชนให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ ทั้งนี้ พบว่าสื่อที่นำมาใช้เข้าไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิด ความรู้สึกและทักษะของสมาชิกในชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เกิดความมั่นใจในการทำงาน และร่วมกิจกรรมของชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอย่างต่อเนื่อง และมีการติดตามข่าวสารตลอดระยะเวลาที่ทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ ยังเป็นการเปิดพื้นที่สื่อสารของชุมชนเพื่อเสนอเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้น และกำลังจะเกิดขึ้นของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีการเสนอต่อความต้องการ

ของตนเอง และการได้รับการตอบสนองเพื่อนำไปสู่การสร้างสัมพันธภาพที่ดี และความภาคภูมิใจ
ในชุมชนต่อไปดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ช่วงนั้น พช.ทำสื่อฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นชิ้นแรกเลย ลงมาที่เรา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง
คนที่ 1 (หน้า 2)

“...เราบอกว่าเราอยากให้เค้าวิพากษ์วิจารณ์เรา ที่คนเค้าเรียนหนังสือที่เค้ามีโอกาสเดินทางไปทั่ว
ประเทศ เค้าแนะนำ เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนั้น เราได้ประโยชน์มา เราเลยบอกน้องๆ ว่าเขียนเรื่องราว
ของมหาวิทยาลัยบ้านนอกให้หน่อย เดี่ยวผมหาเงินกินเอง ก็คุยกะอาจารย์เค้าชื่ออาจารย์ จุฑามาต ก็ให้
เด็กในรุ่นต่อมาช่วยเขียน ก็กลายเป็น พ็อคเก็ตบุ๊ก เรื่องรวมหาลัยบ้านนอก ผมเอาเด็กเขียนไปยื่นพช.
ว่าเขียนเรื่องราวเหล่านี้เผยแพร่ พช. เป็นสปอนเซอร์พิมพ์ 1 พันเล่มพอพิมพ์ปุ๊บแจกเลย แจกไปทั่ว
ประเทศ เพราะ พช. มีเพื่อนเยอะ มีประชุมประจำเดือน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 3)

“...เค้าบอกว่ามีศูนย์เรียนรู้แล้วคุณต้องการศูนย์วิทยุชุมชนมะ เราบอกว่ามันหน้าตาอย่างไรเราไม่
มีนะ บอกเอากับเค้ามาต่อยอดให้เราก็ก็นะ แล้วก็ส่งคนอบรม แล้วเค้าก็ให้เงิน 1 แสนบาท เอามาทำเครื่อง
โดยใช้สื่อที่เค้าให้มาทำเป็นสื่อวิทยุชุมชน โดยมีการโฆษณาวันหนึ่ง 3 ชม...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำ
รุงคนที่ 3 (หน้า 28)

ภาพประกอบ 16 บอกเก้าเล่าสิบ ของดีที่ช่วยกันบอกต่อ

6.3 บริการด้วยใจ ห่วงใยคุณภาพชีวิต

การดูแลผู้มาพัก นักท่องเที่ยว และผู้ศึกษาดูงาน ไม่ว่าจะเป็นการทิตทางใดในภูมิภาคไหนก็ตาม ชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ใช้การปฏิบัติที่ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน ให้เกิดความประทับใจอย่างสูงสุดที่สุด ก็คือ การเอาใจใส่ต่อคุณภาพการบริการของเจ้าบ้านที่มีต่อนักท่องเที่ยว หรือ ผู้มาเยือนจากแดนไกลที่ประสงค์จะเข้ามาพักอาศัยในบ้าน หลักการ วิธีการสำคัญๆ ที่จะช่วยสร้างความประทับใจ และตราตรึงในส่วนลึกของผู้มาพักไม่ให้ห่างหายและลืมเลือนออกไปจากใจ นั่นก็คือ

6.3.1 อยู่บ้านเราให้เหมือนอยู่บ้านเขาเอง

สิ่งแรกที่เจ้าของบ้านปฏิบัติต่อผู้มาพัก นักท่องเที่ยว และผู้ศึกษาดูงาน นั่นก็คือ การดูแลและเอาใจใส่เหมือนผู้มาพักนั้นเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ที่ต้องได้รับการดูแล และเอาใจใส่ในชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีตลอดช่วงเวลาของการมาพักภายในบ้าน

การดูแลที่ดีในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องทำอะไรที่พิเศษ หรือ มากกว่าโดยปกติเกินกว่าการใช้ชีวิตประจำวันโดยทั่วไปของคนในชุมชน แต่เป็นการดูแลตามวิถีชีวิตที่มีความคุ้นเคยกันระหว่างผู้มาพัก กับเจ้าของบ้าน เสมือนว่าผู้มาพักได้เดินทางมาเยี่ยมเยือนญาติสนิทของตนเอง และทำตัวในวิถีปกติเช่นเดียวกับเมื่อครั้งอยู่กับที่บ้าน สังเกตได้จากการจัดเตรียมอาหารเพื่อรองรับที่มักใช้คำว่า “กินอย่างไร ก็ให้ผู้มาพักกินอย่างนั้น” รวมถึง การจัดที่พัก ที่นอน ที่อาศัย ซึ่งเน้นรูปแบบ “เสื่อผืน หมอนใบ” และการดำรงชีพตามปกติเมื่ออยู่ที่บ้าน เช่น เมื่อหิว ก็สามารถลงมาทำกับข้าวในยามค่ำคืนได้ เป็นต้น

“...ใช้สถานที่ท่องเที่ยวทางนั้นมันไม่มีโอกาสหอกนะ แต่เขาสีว่ามีลูกค้าอีกกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มที่ชอบธรรมชาติก็มี มีไม่ใช่น้อย เพราะฉะนั้นเราเอากลูกค้าที่ไทยหาธรรมชาตินี้มาเป็นของเรา แล้วต้องทำไรบ้าง ไม่ต้องทำไร มีปลาใช้ปลาเลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุงคนที่ 5 (หน้า 37)

“...โอเค คือ เจ้าของบ้านคุณเหมือนเป็นญาติกันจริงๆ คุณเสร็จก็รีบมาทำกับข้าว เราก็บอกยังคุยกันไม่จบเลย เขาก็บอกไม่เป็นไรๆ เดียวกลับเข้ามา เขาเหมือนเป็นญาติจริงๆ คล้ายกับว่าชาวบ้านไรเราก็ชาวบ้านมันก็เลยเหมือนกับว่ามันเข้าลือคกันเลย แต่ถ้าเป็นคนที่เขาแบบมีความรู้ มีอะไรที่เขาชอบความสะอาดสบายนะมันก็คงจะไม่ใช้สำหรับเขาหรอก แต่อย่างเรานะไม่มีแอร์เราก็อยู่ได้ เราก็นอนได้คือมันเข้าลือคจริงๆ กับชีวิตเราด้วย เราก็บ้าน เขาก็บ้านมาเจอกัน คุณเรื่องทำมาหากิน คุณเรื่องวันนี้บ้านต้องทำยังไงทำอะไรใหม่ใหม่ ก็บอกไม่ต้องทำอะไรใหม่เลย คือถ้าเราคิดได้อย่างนี้บ้านเราก็ไม่ต้องทำอะไรใหม่ก็เหมือนเขาใจ เราก้ไม่ได้ว่าบ้านเราจะดูไม่ได้ ใครมานอนก็นอนไม่ได้ ไม่กล้าอย่างนั้นไปมันคือระดับเดียวกันนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุงคนที่ 6 (หน้า 45)

“...เรากินอะไรเขาก็กินกับเรามีแกงส้ม ทอดปลา ไข่เจียวเขาก็รับได้ แต่ที่หลังพอรับๆ มาเราก้ต้องเกรงใจต้องทำให้เขาดี เราเก็บเงินเขาไม่ได้กินฟรี ปากก็นั่งคิดไม่ได้เนอย่างนี้เราก้สรรหาเอากับดีๆ นะซึ่งอาหารทะเลทั้งนั้น เอาปลา กุ้งแช่บ๊วยอะไรแบบนี้ แยกก็ตั้งใจชอบ มีกุ้งอบเกลือ มีปลานึ่งมะนาว สดๆ 3รส แกงเหลือง ปลาแดดเดียว แยกชอบ ปูม้าหนึ่งกับน้ำพริกจิ้ม ปลาหมึกยำ ต้มบั้งยำบ้างเขาก็ชอบ แยก

บางกลุ่มเขามากินอาหารนอกบ้านไปบ้านป่าดีกว่าไปกินอาหาร ถูกนะหวัละ 550 ให้กินตั้ง 5 อย่างกับข้าว ทะเลของป่า...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 39)

“...ตอนนี้ก็วางแผนปรับภูมิทัศน์ให้มันดูดีหน่อย ปลูกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับริมทางให้มันดูดี ปรับปรุงภูมิทัศน์ ส่วนบ้านเราไม่ปรับแล้วหยุดสภาพแบบนี้แหละถ้าแต่งดีกว่านี้เขาจะไม่มา เพราะเขาบอกว่าถ้าดีกว่านี้เป็นตึกเป็นปูนบ้านเขาก็ไม่ต้องมาดูที่นี่ แต่ถ้าอยู่สภาพอย่างนี้เขายังอยากมาดู...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 7 (หน้า 67)

6.3.2 น้ำใจที่หลังรินให้ผู้พัก

ความประทับใจที่มาพักของนักท่องเที่ยว และผู้ศึกษาดูงาน นอกจากในเรื่องการดูแลและการให้บริการที่ดีแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง คือ “น้ำใจ” ของคนในพื้นที่ซึ่งยินดีจะให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งในเรื่องของประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหัวใจหลักของเรื่องแล้ว เจ้าบ้านยังสามารถถ่ายทอดการดำเนินชีวิตของตนเองในปกติแต่ละวันให้กับนักท่องเที่ยว และผู้มาพักได้โดยสะดวกใจปราศจากการปกปิดหรือ ปิดบัง ซึ่งทำให้เกิดความไว้วางใจ เชื่อใจ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นจากความเป็นมิตรกันของทั้ง 2 ฝ่าย

ในขณะที่เดียวกันในระหว่างที่เข้าพักของนักท่องเที่ยว นั้น จะมีการนำนักท่องเที่ยว ผู้มาพักไปท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน มีการสอนและการเรียนรู้วิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่ อย่างเช่น การออกเรือประมงขนาดเล็กเพื่อจับสัตว์น้ำในบริเวณอ่าว การเรียนรู้วิถีชีวิตการปลูกไร่เมี่ยงบนที่ราบสูงของแม่กำปอง และการเรียนรู้การทำอาชีพชาวสวนผลไม้

“...การต้อนรับ การดูแล ยิ้มแย้มแจ่มใส อาหารการกินอร่อยถูกปาก มันก็ดีทุกอย่างแหละ เขาก็ว่าดีทุกอย่างมาเนี่ยถามเขาก็ว่าดีทุกอย่าง ปกติจะมีใบประเมินไฉ เขาจะประเมินเป็นไฉบ้าง ให้ดี อันไหนต้องแก้ไข เขาก็ไม่ดักสั๊กทีนะ อยากให้เขาดีก็เราจะได้รู้ว่าอะไรต้องแก้ไขแต่ก็ไม่เคยเจอ เราก็ต้อนรับอย่างดีนะ พูดถึงเราก็ทำอย่างดีแหละ เขาจะดีเราก็ไม่ว่าไฉเราจะปรับปรุงให้มันดีกว่าเดิมที่เราคิดไฉ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 7 (หน้า 57)

“...แขกที่เขาไปพักที่อื่นเขายังบอกเลย พอเขามาที่นี่บอกว่าป่าหนูดองมาที่นี่ประจำแล้วป่าก็ได้ตรงนั้น คำว่าไม่พอไม่มีสำหรับป่า เสร็จแล้วยังมีเหลือกลางคืนกินได้อีก กลางคืนเขาวางๆ ก็ยกไปให้เขา บางหลังเขาทำไม่พอกินนะ ของเรานี้ 5-6 อย่างบางที่ยังแถมน้ำพริกให้ แถมน้ำพริกกะปิไปอีกเป็น 6 อย่าง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 45)

6.3.3 หัวใจการต้อนรับที่ดี คือความสะอาด

ในการดูแลและรักษาของเจ้าของบ้านเพื่อให้นักท่องเที่ยว ผู้มาพัก ผู้มาศึกษาดูงานมีความประทับใจ และต้องการอยากจะทำกลับมาเยี่ยมเยียนในคราวต่อไปทุกครั้งที่มีโอกาส นั่นคือ

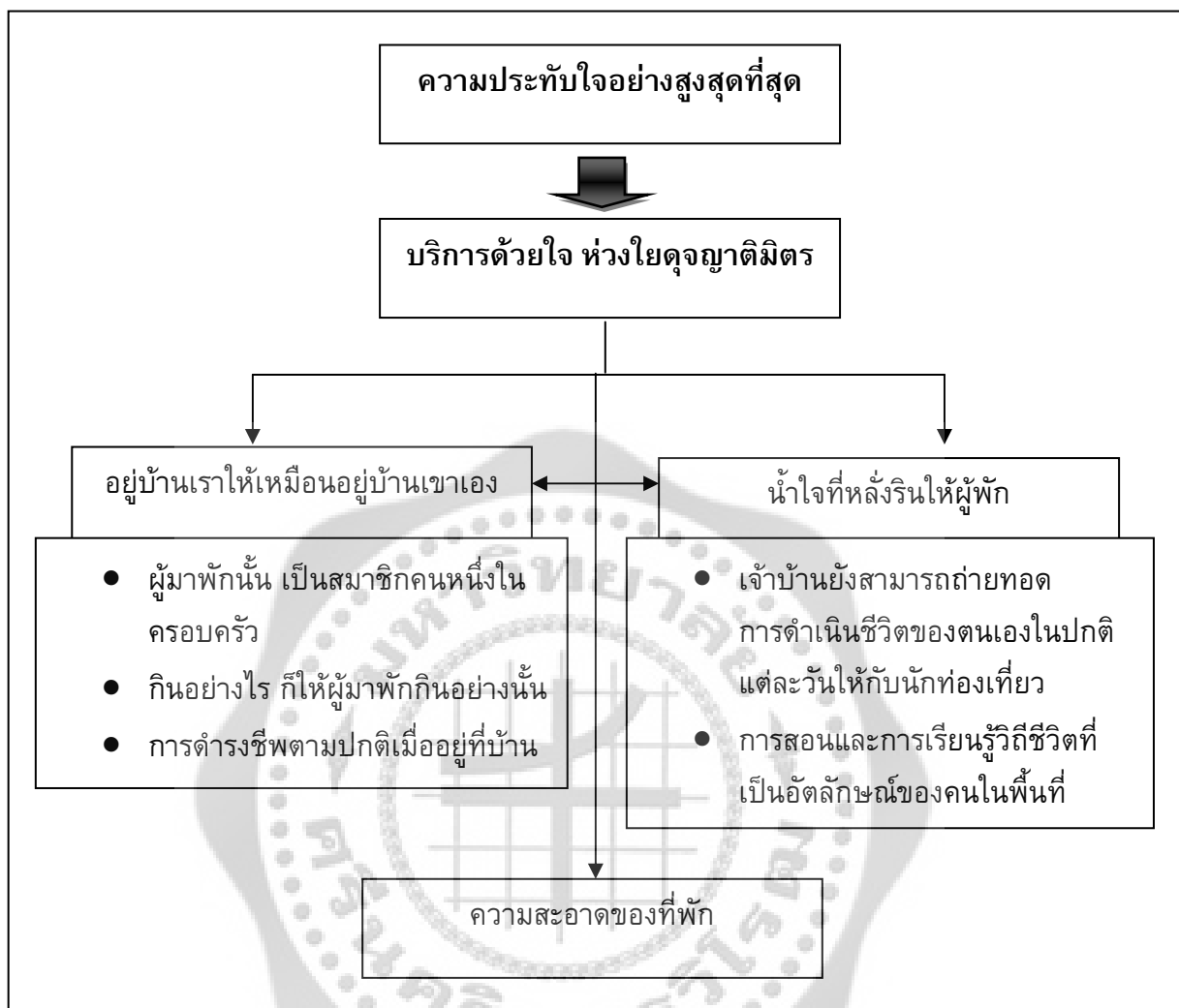
การให้ความใส่ใจและความสำคัญต่อความสะอาดของบ้าน โดยเฉพาะเรื่องนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องหมั่นดูแล หมั่นทำ และหมั่นตรวจสอบ ทั้งจากเจ้าของบ้านเองก็ดี หรือ จากชุมชนเองก็ดี

“...หัวใจของเรา เราจะทำความเข้าใจกับสมาชิกใหม่ๆ การทำโฮมสเตย์ไม่ใช่เพื่อเงินนะคับ เราต้องการทำโฮมสเตย์หรือบ้านจำลองให้สะอาดทุกวันนี้เป็นกฎระเบียบแบบเขียนเลยนะคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกโฮมสเตย์บ้านจำลอง ต้องสะอาดทุกวันนี้เป็นกฎเหล็กได้ได้ทำความเข้าใจข้อตกลงเรียบร้อยแล้ว...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำลองคนที่ 3 (หน้า 32)

“...ทุกสิ่งทุกอย่างนะของป่า ป่าไม่ได้จะคุยถามลงเลย ของป่ามันจะสะอาดมาก แยกที่มาจะมีแขกมีระดับเยอะเหมือนกันมาเที่ยวนี้ จะเป็นพวกที่ว่าเป็นชุดๆ นะที่ไหนๆ มาสัมมนา ไม่ค่อยได้ขาดหรอกทุกอาทิตย์จะต้องมี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 42)

“...ตรวจห้องน้ำ ห้องที่จะนอน แล้วเขาก็จะเช็คความสะอาดไม่สะอาด รับผิดชอบหรือรับผิดชอบไม่ได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 7 (หน้า 82)

ภาพประกอบ 17 บริการด้วยใจ ห่วงใยดุจญาติมิตร

6.4 “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนาน

เนื่องด้วยชุมชนที่ศึกษานั้น มีการจัดการท่องเที่ยวที่อิงกับความสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นหลัก หรือ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่อาศัยธรรมชาติเป็นฐาน รวมถึง ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นดังนั้น การดำเนินการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนและคนในชุมชน นอกจากการจัดกิจกรรมที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ในอีกแง่หนึ่ง คือ การดำเนินการที่จะไม่ให้ผลกระทบต่อระบบนิเวศ หรือ เกิดขึ้นโดยน้อยหรือต่ำสุด หรือไม่มีผลกระทบต่อวิถีทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ ดังจะเห็นได้จากการมีมาตรการและแนวทาง ตลอดจน กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องที่นำไปสู่การป้องกัน และควบคุมผลกระทบอันเกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการการ

ท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ดำเนินการศึกษาในครั้งนี้ เป้าหมายของการทำงาน คือ ไม่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวไม่สนับสนุนให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเกินความจำเป็น แต่เน้นธรรมชาติและองค์ประกอบของธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดสำคัญที่สุด

“...ธุรกิจคงน่าจะอยู่ตัวแล้ว ยั่งยืนจะอยู่แบบนี้ไปเรื่อยๆ เราจะไม่เอาแขกเข้ามาเยอะ เพราะเราจะไม่ไหว แขกเยอะก็สถานที่เรามันมีแค่นี้มันแคบ เวลารถมาก็แน่น ประมาณ 100 รับ 100 นิ่งก็พอแล้วต่อวันต่อครั้ง...”

“...ครับ เราทำตามที่เราได้อยู่ สภาพเรามีแค่นี้ เราจะขยายไม่ได้...”

“...ก็ในหมู่บ้านสถานที่มันแคบครับ เพราะว่าเรามันอยู่ในหุบเขา ถนนหนทาง การเดินทาง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 7 (หน้า 57)

รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนที่ได้ผลลัพธ์ทั้งด้านการพัฒนา และด้านการอนุรักษ์ คือ การเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัส เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและองค์ประกอบธรรมชาติ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ตลอดจน การเล่าผ่านประสบการณ์ของตนเองที่เกิดขึ้นจากการทำลายธรรมชาติที่สมบูรณ์ในอดีตที่ผ่านมา ส่งผลให้ชุมชนต้องประสบปัญหาและความยุ่งยากในการดำเนินชีวิตเช่นที่ผ่านมา ในขณะเดียวกัน ก็ชี้ให้เห็นพฤติกรรมเชิงบวกที่เกิดขึ้น เพื่อรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน อย่างเช่น พฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในเชิงบวก การจัดระบบบริการข้อมูลและการสื่อความหมายธรรมชาติ

การดำเนินการเพื่อการ “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” สะท้อนการปฏิบัติที่สำคัญ ดังนี้

1. มีการให้ความรู้ความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยวไปพร้อมๆ กับการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชน และคนที่มาศึกษาดูงาน เพื่อให้มีจิตสำนึกในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อมที่ดีของชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองก็ดี และธรรมชาติที่เป็นของสังคม ทั้งนี้ สะท้อนผ่านการปฏิบัติของชุมชนต่างๆ ที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม เช่น

- การจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ
- การทำเอกสารเผยแพร่ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์
- การจัดนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามจุดท่องเที่ยวต่างๆและ
- การจัดทำเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ
- กิจกรรมฐานในชุมชน
- กฎ ระเบียบการปฏิบัติเมื่ออยู่ในชุมชน
- ฯลฯ

“...ตอนนั้นทุกคนร่วมมือดีครับ จะวัดกันที่การพัฒนา พัฒนานี้เขาจะขอแรงกันทุกคนก็ไปร่วม เราจะไปพัฒนาน้ำตกคนก็ไปร่วม อย่งไปทำแนวกันไฟทุกปีจะไปทำแนวกันไฟขอความร่วมมือทุกคนก็ไปทุกหลังคาเลย หลังคาละ 1 คนคนที่ติดธุระที่อื่นก็ยั้งให้ความร่วมมือ...”

“...อนาคตก็น่าจะไปไกลนะครับคิดไว้อย่างนั้น มันน่าจะยั่งยืน เพราะเราช่วยกันรักษาป่า เพราะป่าไม้เป็นตัวดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามา ทุกคนหวงแหนป่า...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1 (หน้า 5)

“...คือมันก่อนที่จะมีมะมันก็มาคุยกันมาตกลงกันแล้วถามว่าทำไมถึงต้องเอากิจกรรมนี้เข้ามา เพราะว่าผมว่ามันเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ลักษณะของเป็นกิจกรรมที่เสริมในเรื่องของการท่องเที่ยวก็คือ แอทเวเนเจอร์ ซึ่งหลายคนอาจจะมองว่าเป็นการกระทบกับสิ่งแวดล้อมแต่ที่มันไม่กระทบเลย เพราะว่าไม่ได้ไปตัดไม้ทำลายป่า และก็ข้อตกลงระหว่างบริษัทกับหมู่บ้าน ต้นไม้ห้ามเจาะ ห้ามใช้เหล็ก ใช้ตะปูอะไรเด็ดขาด จะไม่มีคำว่าใช้เหล็กเจาะเข้าไปในต้นไม้เลยและการคล้องสลิงก็จะต้องมีหมอนรองหมอตเลย นี่คือการตกลงกันเบื้องต้นแล้วก็คนของเราก็ดูแล...”

“...หมอนก็เหมือนกับหมอนรองไม้ให้สลิงไปบาดเนื้อไม้ ไปบาดเนื้อไม้ คือสลิงนี้มันต้องพาดใช้ไหม้ครับที่ทำเป็นนั่งร้านมันจะเป็นฐานก็เหมือนกับว่าเอาฐานนั้นไปอ้อมต้นไม้ไปแขวนอยู่ เวลาไหนจากต้นนั้นไปหาต้นนั้นก็ไปอยู่ในฐานนั้นจากฐานนั้นก็ไปอีกฐานหนึ่งก็คือต่อๆ ไป แล้วแต่ละฐานนี้มันเหมือนกับว่าเอาไม้ไปกอดต้นไม้ไว้เท่านั้นเอง ก็คือใช้น็อตใช้อะไรยึดไม้ไว้ สมมติว่ามันลำต้นอย่างนี้ก็เอาไม้คานไปค้ำไว้ก็เอา น็อตยึดที่ไม่ใช่เนื้อไม้ให้มันค้ำไว้ แล้วถ้าช่วงไหนที่เป็นสลิงคล้องก็มีหมอนที่เป็นไม้รองสลิงอีกทีหนึ่งมันก็ไม่ได้บาดเนื้อไม้ ก็พยายามรักษาต้นไม้ไว้ อันนี้เป็นข้อตกลงที่ระหว่างบริษัทกับหมู่บ้านทำและที่ข้างล่างก็ไม่ได้ตัดไม้ได้ถ่างอะไร...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 59)

2. สร้างความพึงพอใจและความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ รวมถึง การเพิ่มพูนประสบการณ์และได้รับความพึงพอใจในการท่องเที่ยว

“...แล้วหมู่บ้านที่พ็อยู่เนะ มันจะมีคลองน้ำที่ไหลจากชุมชนลงสู่ทะเลก็คือติดทะเลอีกฝั่งหนึ่ง แต่ก็ตรงนั้นตอนนีป่าชายเลนมันก็มีแต่จะน้อย แล้วด้วยความที่ว่าชาวบ้านก็คือหาปู หาปลาทุกวัน สักวันหนึ่งมันก็ต้องหมดใช้ไหม้ ก็มีพักหลังมาตั้งแต่ปีที่แล้วเราเริ่มปลูกป่าชายเลนกัน แต่มันยังไม่ได้เป็นรูปเป็นร่างแบบนี้เนะ ปลูกก็ต้องลุยโคลนเข้าไปพอน้ำขึ้นมาที่รอดก็รอด ที่ตายก็ตาย แต่มันยังไม่ได้เป็นรูปเป็นร่างเงะ แต่อย่างนี้เขาเป็นรูปเป็นร่าง แล้วเราคิดว่าเราอยู่ใกล้ถนนสุขุมวิทนิดเดียวจากวัดบางละมุงเข้ามาทำไมคนจะไม่ลงเที่ยวถ้าเรามีแบบนี้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 4 (หน้า 45)

3. ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทั้งนี้ เป้าหมายหลักของการพัฒนาชุมชน คือ การให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวมีบทบาทในฐานะที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน และขณะเดียวกันการท่องเที่ยวมีผลต่อการคงอยู่ของธรรมชาติแวดล้อมด้วยเช่นกัน ดังนั้น การปฏิบัติทุกรูปแบบของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อมและทำให้

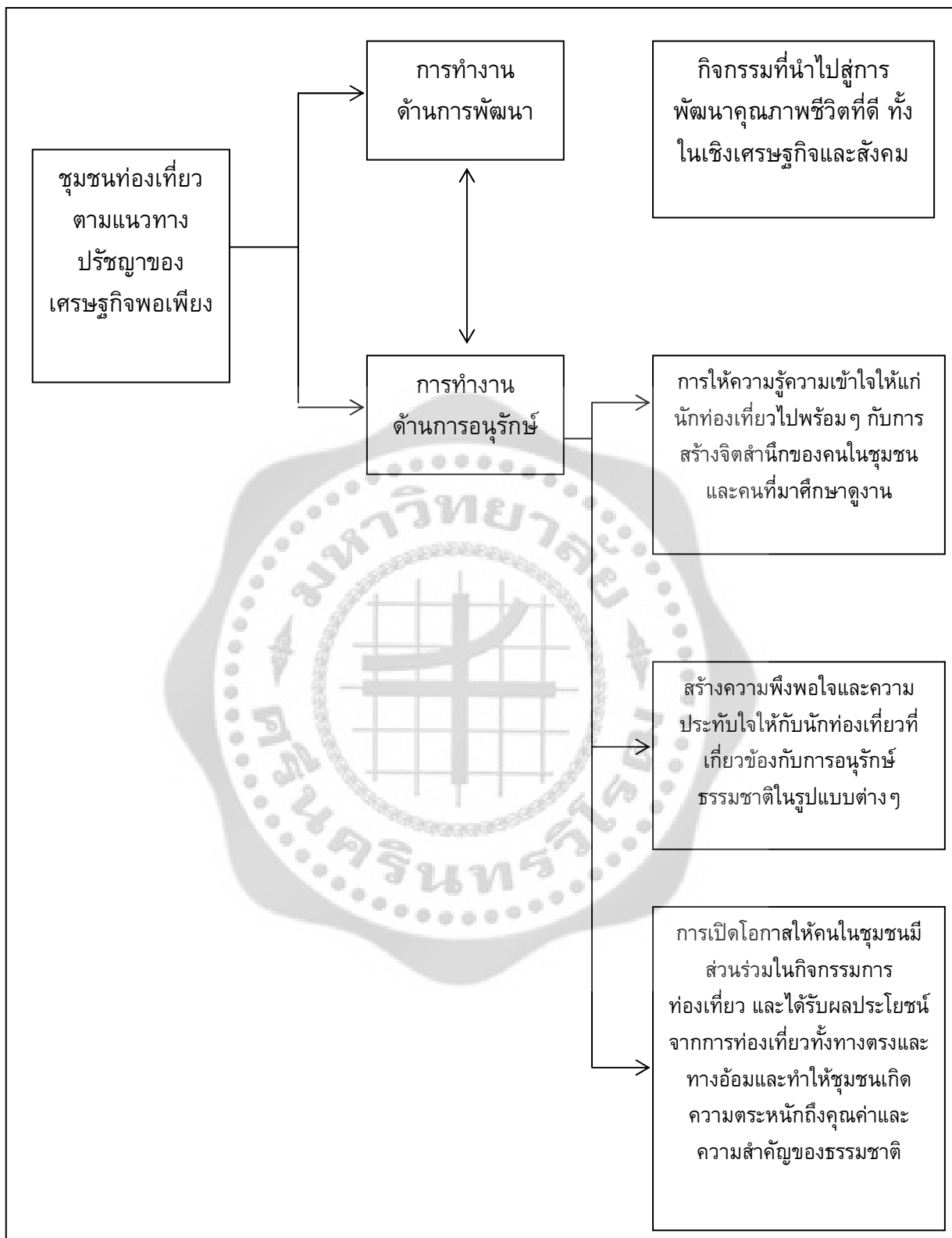
ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติสามารถลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลงซึ่งเป็นอีกกลยุทธ์ที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการอนุรักษ์

“...เข้าใจในทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเรื่องของการดูแลรักษาทรัพยากร เรื่องการทำกิจกรรมในการท่องเที่ยว การบริหารจัดการในชุมชนทุกอย่างจะให้ทุกคนเข้าใจเหมือนกันเข้าใจในทุกอย่าง...”

“...ผมต้องการความเข้าใจของคนในชุมชนมากที่สุด...”

“...ใช่ อย่างรักษาทรัพยากรนี้ไม่ได้หมายความว่าเราไม่ใช่เลยนะ เราก็ใช้แต่ต้องมีภูมิปัญญาในการใช้ ให้ยังงั้นให้มันได้ใช้อย่างยั่งยืน ไม่ได้มันหมดไปจากป่าที่เดียวนะ อันนี้ก็คือสิ่งหนึ่งที่พยายามให้ทุกคนได้นำมาปฏิบัติ และมันก็จะอยู่ด้วยกันได้ ช่วยกันดูแลช่วยกันรักษาไป ผมบอกตลอดว่า สิ่งหนึ่งที่มันเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมด ก็คือ ทรัพยากรธรรมชาตินี้แหละ วิถีชีวิตของเราที่แหละ วัฒนธรรมมันมาสัมผัสเอาเท่านั้นไม่ได้เอาติดตัวไป เอาติดไปได้แต่ความรู้สึก อย่างมาตรงนี้คุณมาสัมผัสจะติดตัวไปก็ไม่ได้ได้แต่ความรู้สึกที่กลับไปใช้ใหม่ครับ มันไม่เหมือนสินค้าอย่างอื่นที่เป็นผลิตภัณฑ์เป็นอะไรต่าง ๆ ซื่อก็ก็นำมาเอาไปด้วยได้มันอาจจะหมดได้ถ้าหากไม่รู้จักวิธีใช้ของมันนะ แต่อันนี้มันมาสัมผัสเท่านั้นมันไม่หมดตราบไตที่รักษาไว้ได้ความยั่งยืนมันก็ต้องมี พูดถึงความยั่งยืนให้เขาว่ามันเป็นสิ่งที่เราถ้าเรารู้จักใช้คือมันกินไม่หมด มันสามารถจะอยู่กับเราได้อย่างยั่งยืน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 66-67)

ภาพประกอบ 18 “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนาน

6.5 คักดีและสิทธิ์แห่งกฎ ระเบียบชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าความสำเร็จจากการดำเนินงานจะเกิดขึ้นได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชุมชนมีการวางระบบกฎเกณฑ์ ระเบียบและแนวทางปฏิบัติกฎระเบียบของชุมชน ทั้งนี้ โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มสมาชิกในชุมชนได้ยึดถือและปฏิบัติ เนื่องจากต้องการการควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปในทิศทางที่จะสนับสนุนให้การดำเนินการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดำเนินการได้ตามเป้าหมายเดียวกัน ทั้งนี้ พบว่าชุมชนจะมีการจัดกฎ ระเบียบ ของชุมชนออกเป็น 2 ระดับ คือ กฎ ระเบียบที่ให้แก่คนในชุมชนยึดถือและปฏิบัติ กับ กฎระเบียบที่สมาชิกในกลุ่มแต่ละกลุ่มที่ดำเนินงานเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชนต้องยึดถือและปฏิบัติ

การมีข้อบังคับให้คนในชุมชนปฏิบัติตาม เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเพื่อความ เป็นระเบียบเรียบร้อยในการอยู่ร่วมกัน การปฏิบัติตามกฎระเบียบเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติตามกฎหมาย

“...เกาะพิทักษ์มีตืออยู่เรื่องครับเพราะเป็นกฎระเบียบ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 3)

“...บางเรื่องบางราวผมบอกว่าทำไมไม่สร้างกฎระเบียบในชุมชน แต่เมื่อกฎระเบียบของชุมชนเกิดขึ้นมาแล้วเสร็จแล้วต้องปฏิบัติ ไม่ปฏิบัติอย่าคิดทำ ผมชัดเจนเรื่องกฎระเบียบ ผิดกลางดึกตี 1 ผมเรียกประชุมตี 1 เลยไม่ปล่อยคาราราชัง ผมไม่อยู่ใช้ระบบเอาผู้ช่วยอยู่ใหม่ ถ้าเรื่องหนักๆ ผู้ช่วยไม่กล้าตัดสินใจใช้ระบบประชุมทางโทรศัพท์เลย ที่นี้จะใช้ประชุมบ่อย ดังนั้นเรื่องกฎระเบียบ เรื่องประชุม มีปัญหาต้องชี้แจงให้ชัดเจนไม่ว่าพี่เราหรือน้อง แล้วการช่วยเหลือชาวบ้านต้องช่วยเหลือด้วยความจริงใจ และจริงใจ พยายามแบ่งหน้าที่กันทำให้สำเร็จ ให้ชัดเจน เกาะพิทักษ์ชัดเจนครับมอบหน้าที่กันทำ ไม่ทำโดนครับ คณะกรรมการผมจ่ายเอาเงิน 3% ไปจ่าย ถ้าคน 2 โชนทะเลาะกันนะ คณะกรรมการเตรียมได้เลยผมปรับคนละ 200 แน่นนอนเพราะคุณไม่ดูลูกน้องตัวเอง ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 3)

“...สร้างกฎเลย เมื่อเราทำได้ 18 หลังคาเรือนร่างกฎขึ้นมา ใครไม่ทำบัญชีครัวเรือนงดการช่วยเหลือทุกกรณีเลยเพราะคุณไม่รู้ตัวเอง แล้วกองกลางหมู่บ้านมีเงินชาวบ้านจำเป็นต้องกักกองกลางไม่ทำก็ไม่ให้กู ไม่ให้ยืม เวลาเดือดร้อนมันต้องทำ ดังนั้นผมบอกว่าต้องสร้างเทคนิคของมันเอง พอสร้างกฎตรงนี้ขึ้นจากที่ทำแค่ 18 ปีเดี๋ยวล่อไปถึงเกือบ 30 นะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 17)

2. กลุ่มนักท่องเที่ยว ผู้มาพักและศึกษาดูงาน จะต้องมีการปฏิบัติที่เหมาะสม ทั้งในสภาพของการเรียนรู้และการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติ โดยมีผลในเชิงการควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม หรือ เป็นการรบกวนความสงบสุขของชุมชน อาทิเช่น งดการดื่มสุรกายหลังเวลาที่

กำหนด การห้ามส่งเสียงดังที่จะเป็นการรบกวนความสงบสุขในชุมชนในยามวิกาล ทั้งนี้ กฎระเบียบที่บังคับใช้ จะเป็นเพราะการควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของกลุ่มนักท่องเที่ยว ผู้มาพัก และศึกษาดูงานไม่ให้ไปรบกวนชาวบ้านในชุมชนที่อาจจะไม่ใช่สมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวของชุมชน

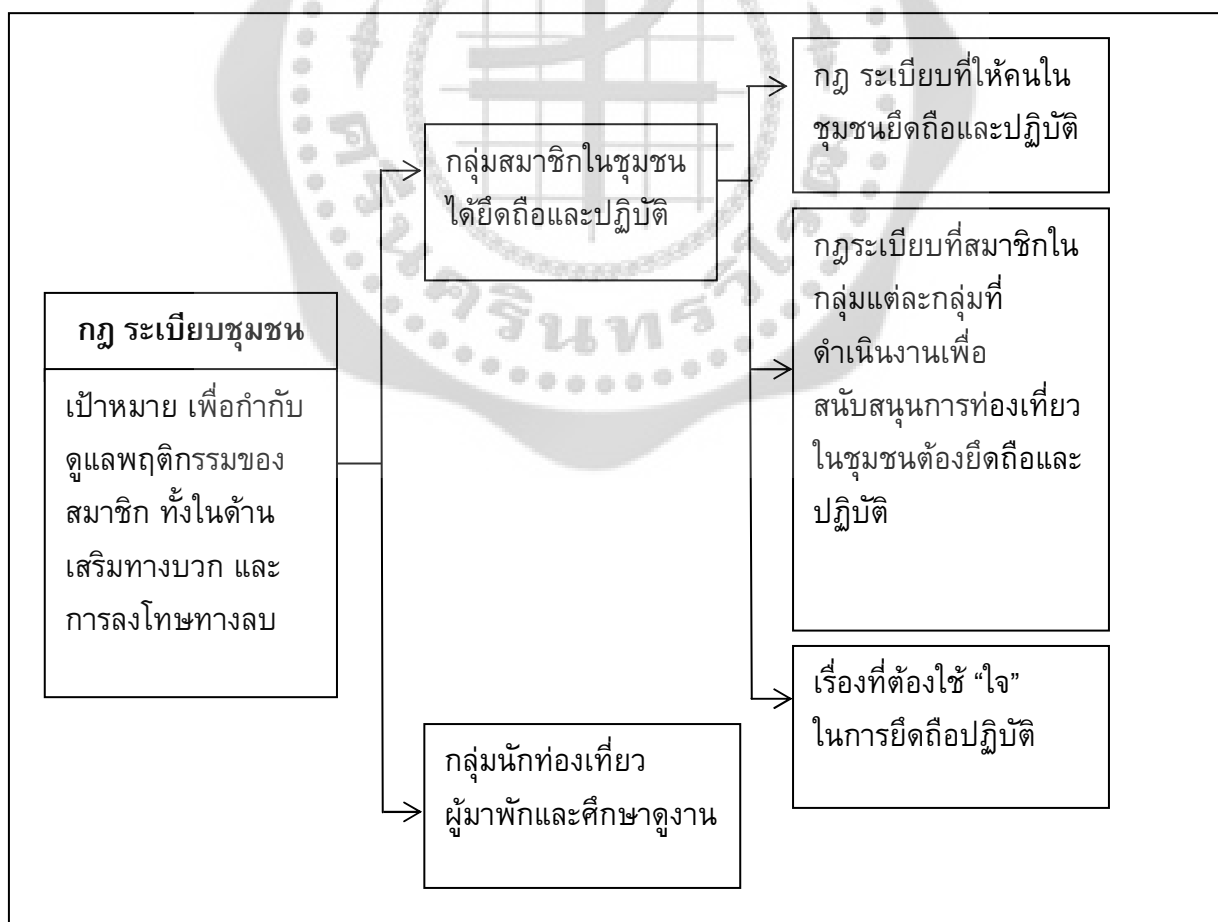
“...ก็จะมีห้ามดื่มเหล้า จะไม่เกิน 3-4 ทุ่ม ทุกบ้านจะรู้กันหมด เจ้าของบ้านจะคอยเตือน...”

“...เขารู้ครับ เจ้าของบ้านจะคอยเตือนตลอด...”

“...ตอนนี้ยังไม่มีกฎลงโทษ แต่เรามีกฎระเบียบไว้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1

(หน้า 11)

ทั้งนี้ กฎ ระเบียบของชุมชน ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากในการกำกับดูแลพฤติกรรมของสมาชิก ทั้งในด้านเสริมทางบวก และการลงโทษทางลบ ซึ่งสมาชิกจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้ว่าบางเรื่องจะไม่ได้มีการออกระเบียบเพื่อควบคุมพฤติกรรมที่ชัดเจน แต่ก็ก็เป็นเรื่องของ “ใจ” ที่ทุกคน ทุกฝ่าย รับรู้ และถือปฏิบัติร่วมกัน จนนำไปสู่การแข่งขันทำความดี และการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบอย่างเคร่งครัดเพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชนดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

ภาพประกอบ 19 ตักดีและสิทธิ์แห่งกฎ ระเบียบชุมชน

6.6 กลิ่นเข้าสู่วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ในอดีตที่ผ่านมาระบบสังคมของชุมชนที่มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยได้ผ่านประสบการณ์ของการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพัฒนากระแสหลัก การมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจซึ่งให้ความสำคัญกับการกำหนดทิศทางและโครงสร้างส่วนใหญ่เพื่อส่วนกลางที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าทางด้านจิตใจ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานทั่วไป การพัฒนาและการขยายตัวสังคมเมือง เช่น การก่อสร้างถนนหนทางเพื่อความเจริญของหมู่บ้าน ชุมชน การประกอบอาชีพโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องและคุณค่าของความเป็นและความสวยงามของธรรมชาติ มนุษย์จึงต้องทำเพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นซึ่งเป็นช่องทางที่ทำให้มนุษย์ถูกแทรกแซง และส่งผลให้เกิดการควบคุม การเปลี่ยนแปลงโดยไม่รู้ตัวจนกลายเป็นวัฒนธรรมภายใต้ระบบของทุนนิยมและบริโภคนิยม เกิดสภาวะความหลงใหลวัตถุนิยม อันเกิดจากการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดังจะเห็นได้จากการประสพภาวะวิกฤติของครัวเรือนในเรื่องที่ไม่สามารถผ่อนชำระหนี้ได้ตามกำหนด และเป็นเหตุให้ต้องสูญเสียที่ดินทำกินและเหตุให้ต้องละถิ่นฐานบ้านเกิดใช้แรงงานในเมือง

อย่างไรก็ดี การตระหนักรู้อย่างเท่าทันต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ได้นำไปสู่การปรับตัวครั้งยิ่งใหญ่ของคนในชุมชน โดยเฉพาะการปรับวิถีการดำเนินชีวิตที่ปกติเป็นไปในลักษณะที่ตอบสนองต่อระบบทุนนิยมในสังคม มาเป็นการปรับตัวเพื่ออยู่อย่างพอเพียง ซึ่งเป็นไปโดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จะเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ที่ซึมลึกเข้าไปที่ละเอียด ที่ละน้อยกับพฤติกรรมของคนในชุมชน จนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นความยากลำบากในการประพฤติกปฏิบัติและเป็นความคุ้นชินในชีวิตประจำวันในที่สุดและคนในชุมชนก็ไม่ได้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ จะเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตยุ่งยาก เนื่องจากการเรียนรู้ และการทบทวนวิถีชีวิตที่ชุมชนถือปฏิบัติมาตลอดระยะเวลาที่มีเส้นทางการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้น การแปลงวิถีชีวิตใหม่ให้กลับเข้าสู่ชุมชนตามวิถีเดิม จากบทเรียนการศึกษา ไม่ใช่เรื่องใหม่ หรือ เรื่องที่จะต้องเข้าใจกันใหม่ เพราะประสบการณ์ของผู้สูงอายุ และผู้มีประสบการณ์ชีวิตพอสมควร ได้เห็นการดำเนินการในลักษณะเช่นนี้มาก่อนบ้างแล้ว โดยเฉพาะการเชื่อมโยงประสบการณ์ไปในวัยเด็ก ที่ได้เห็นและรู้เกี่ยวกับการดำรงชีพของคนสมัยก่อน ก็มีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างเช่นในปัจจุบัน แต่มีสิ่งที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ความสุข ที่ไม่ต้องแสวงหาจากที่ไกลตัว แต่สามารถหาได้จากในตัวเอง “พอกินพออยู่ ก็สุขแล้ว เหมือนพ่อแม่ของเรา ไม่ต้องเดือดร้อน”

“...ครั้งแรกใจเขาต้องปรับ แต่ครั้งแรกปากก็ตกใจเหมือนกันนะ จะทำอะไรดี เสร็จแล้วเราต้องทำให้ได้ เราก็พยายามเอาใจเขาว่าเขาจะเอาอะไร ครั้งแรกเราก็กลัวเราไม่เคย แต่ทีหลังเราก็คุ้นเคย ถือว่าเป็นธรรมดาแหละตอนนี้ถ้าแขกมาเราก็กันเองเลย อยู่เหมือนบ้านเป็นพี่เป็นน้อง ลูกก็สนุกบางทีก็พาแขกไปว่ายน้ำดำน้ำ บางทีก็พาไปตกปลาหมึก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 47)

ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ได้มีสภาพคงอยู่ที่แน่นอน เนื่องจากชุมชนมีความตระหนักว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขเวลา และการตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนและสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมอาจจะยังอยู่และมีคุณค่าในบางเวลา แต่บางอย่างอาจถูกยกเลิกใช้ ซึ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงก็อยู่ภายใต้ความจริงในลักษณะเช่นนี้ด้วย จึงเป็นการความเปลี่ยนแปลงที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์คุณค่าเดิมไว้ด้วย

ในด้านความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน คงมิใช่เพียงภาพสะท้อนความเจริญงอกงามเท่านั้น แต่ยังมีเหมือนเป็นครูที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาพชีวิตดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นกรงล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันว่าดี และถูกต้อง เพราะวัฒนธรรมเกิดขึ้นสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดทัศนคติความเชื่อ ค่านิยม และระเบียบแบบแผนอื่น ๆ ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุไว้ว่า

“...ตอนแรกไม่มีหรรอก มันเริ่มจากกลองยาวที่โรงเรียนก่อน แล้วเด็กมันก็เป็นกองทัพมดอยากจะมีกิจกรรม ผู้ใหญ่ก็เสนอที่นี่เราก็กเริ่ม เริ่มหัดกลองยาว เด็กมันก็รำนะแต่ไม่ได้รำกลองยาว มันก็เริ่มจากกลองยาวก่อนที่ออกพรรษาเนียแหละ หัดจากรำตักบาตรเทโวเด็กยังไม่ได้มาอยู่ตรงนี้ เพราะทุกวันจะมีตักบาตรเทโวที่บ้านเรา ก็จะเป็นคนหัดเด็กพวกนี้...”

“...ใช่ แล้วก็ได้ออกงาน เพราะว่าจริงๆ พวกก็แนะนำว่าให้มาอยู่ตรงนี้นะจะได้มีกิจกรรมอะไรบ้างเวลามีโฮมสเตย์มา...”

“...เราอยู่จากศูนย์บ่มมาแล้วก็มาอยู่ที่นี่ 2 ปี ตอนนั้นก็ไม่ค่อยมีคนแก่ตีเท่าไรหรรอก แล้วก็มามีกลุ่มวัฒนธรรม แล้วก็แยกออกมาเป็นกลุ่มศิลปะสำหรับการแสดงอย่างเดียว วัฒนธรรมเขาก็อยู่กับวัฒนธรรม...”

“...อืม ก็อยู่ที่ศูนย์นี้ แต่เด็กแสดงกันมาก่อนนานแล้ว แล้วก็แยกออกมาเป็นเรื่องเป็นราว เราก็ดสอนของเรา วัฒนธรรมเขาก็ทำของเขาแล้วเราก็มาร่วมกัน...”

“...เขาก็ได้กินขนมแหละ พอใจเขานั้นแหละ เมื่อคืนก็ได้โยอะ เด็กพวกนี้มันรู้งานนะ มันรู้มาก มันแสดงกันบ่อยมันก็รวย เราก็ดเสนอให้เขาเด็กมันก็จะมีการใจ เมื่อคืนได้คนละ 300 เขาจะได้แบบนี้ประจำเลย ทุกงานๆ ก็จะได้พันหนึ่งเข้ากลุ่ม แต่เมื่อคืนเด็กจะได้พิเศษ ถ้าไม่ได้ก็จะเอาเงินจากตรงนี้ให้เขา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 6 (หน้า 54)

แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนของวัฒนธรรมไปตามความข้างต้นก็ตาม แต่เงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนยังสามารถสืบสานวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้เช่นนี้ได้อย่างต่อเนื่อง เป็นผลมาจากการตระหนักในผลของอดีตประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา ที่นำไปสู่การเกิดเป็นความทุกข์ยากและลำบากในการดำเนินชีวิตจนไม่ต้องเข้าไปมีประสบการณ์ดังกล่าวอีกครั้ง ประกอบกับเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนได้มีการเรียนรู้วัฒนธรรมของตนเอง เพื่อให้เข้าใจถึงชีวิต รักษาคุณค่าความดีงามนั้นไว้ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเผยแพร่สู่สังคมอื่น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพัฒนาให้เจริญงอกงามถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องกันไปในอนาคตด้วย

6.7 เป็นมิตรกับทุกภาคส่วน

ความสำเร็จจากการทำงานของชุมชนที่ดำเนินการภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สืบเนื่องมาจากการที่ชุมชนสามารถเชื่อมโยงการประสานงานกับทุกภาคส่วนทั้งในและนอกชุมชนไว้ในลักษณะของการจับมือร่วมกันทำงาน ในรูปแบบของเครือข่ายความร่วมมือ ในรูปแบบการทำงาน ดังนี้

1. ความร่วมมือที่เป็นทางการ เป็นความร่วมมือในเชิงการจัดตั้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐที่ต้องการประสานความร่วมมือในการผลักดันงานในภาวะความรับผิดชอบไปสู่ชุมชน เพื่อให้ดำเนินการขับเคลื่อนมีความเป็นรูปธรรม โดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น จะได้นำไปสู่การพัฒนาประเทศ ในที่นี้มีการยกระดับเป้าหมายการพัฒนาไปสู่ความมั่นคงและความสุขของคนในประเทศจากจุดเล็กๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเป็นการดำเนินการในลักษณะ “ชนะทั้งสองฝ่าย” ซึ่งชุมชนที่รู้จัก เข้าใจ จะแสวงหาโอกาสที่ดีเช่นนี้ในการสนับสนุนการทำงานของชุมชนที่เป็นไปตามที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้ หรือ ยังไม่มีศักยภาพมากเพียงพอ อาทิ การประชาสัมพันธ์ที่ผ่านสื่อสาธารณะต่างๆ ตลอดจน เวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มและองค์กรอื่นๆ เพื่อให้มีการต่อยอดทางความรู้ และได้นำความรู้ใหม่ ไปใช้ประยุกต์กับการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ในลำดับต่อไป

“...สนับสนุน ส่วนมากมันจะเป็น กศน.ที่ใกล้ตัว แล้วก็พัฒนาชุมชน 2 หน่วยนี้จะเข้ามาบ่อย...”

“...เรื่องอบรม เรื่องทำน้ายาล้างจาน ฯลฯ...”

“...พัฒนาชุมชนนี้ก็มาแบบเดียวกันมาแบบทำของที่ระลึก...”

“...มีของศูนย์พัฒนาโครงการพระราชดำริมาช่วยสนับสนุนเรื่องโครงการของผู้เลี้ยงผึ้ง...” ผู้ให้การ

สัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 15)

2. ความร่วมมือที่ไม่เป็นทางการ เป็นความร่วมมือกันของคนในชุมชนที่เป็นไปตามบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการประสานงานกัน เช่น ระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือ ระหว่างบุคคลต่อกลุ่ม และกลุ่มต่อกลุ่ม ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นความร่วมมือในเชิงชุมชนหนึ่งต่อชุมชนหนึ่งอีกด้วย โดยประเด็นความร่วมมือนั้น มีความหลากหลาย แต่มีใช้ประเด็นที่มีการผูกขาดมาตั้งแต่แรก แต่เป็นประเด็นความร่วมมือที่ต้องการให้อีกฝ่ายได้ร่วมดำเนินการ เนื่องจากมีศักยภาพและมีทุนทางสังคมที่ดีเพียงพอต่อการดำเนินงานร่วมกันไปสู่ความสำเร็จที่ต้องการ

“...ผมเลยสร้างความเข้าใจกับคนในหมู่บ้าน ครั้งแรกกรรมการแม้กระทั่งผู้ใหญ่คนปัจจุบันยังถามผมเลยว่า เขาจะมาดูอะไรเรา เพราะตอนแรกเขาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิของผม ผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน เขาก็ถามว่าจะเป็นไปได้อย่างไรใครจะมาเที่ยวบ้านเรามาดูอะไร แต่ก็ไม่ได้คัดค้านกันแล้วสุดท้ายทุกคนก็เลยแล้วแต่พ่อหลวง สุดท้ายผมก็พยายามสร้างความเข้าใจ พยายามสร้างกลุ่ม แบ่งกลุ่ม ดูแต่ละปางผมแบ่งไว้หมด 6 ปาง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 42)

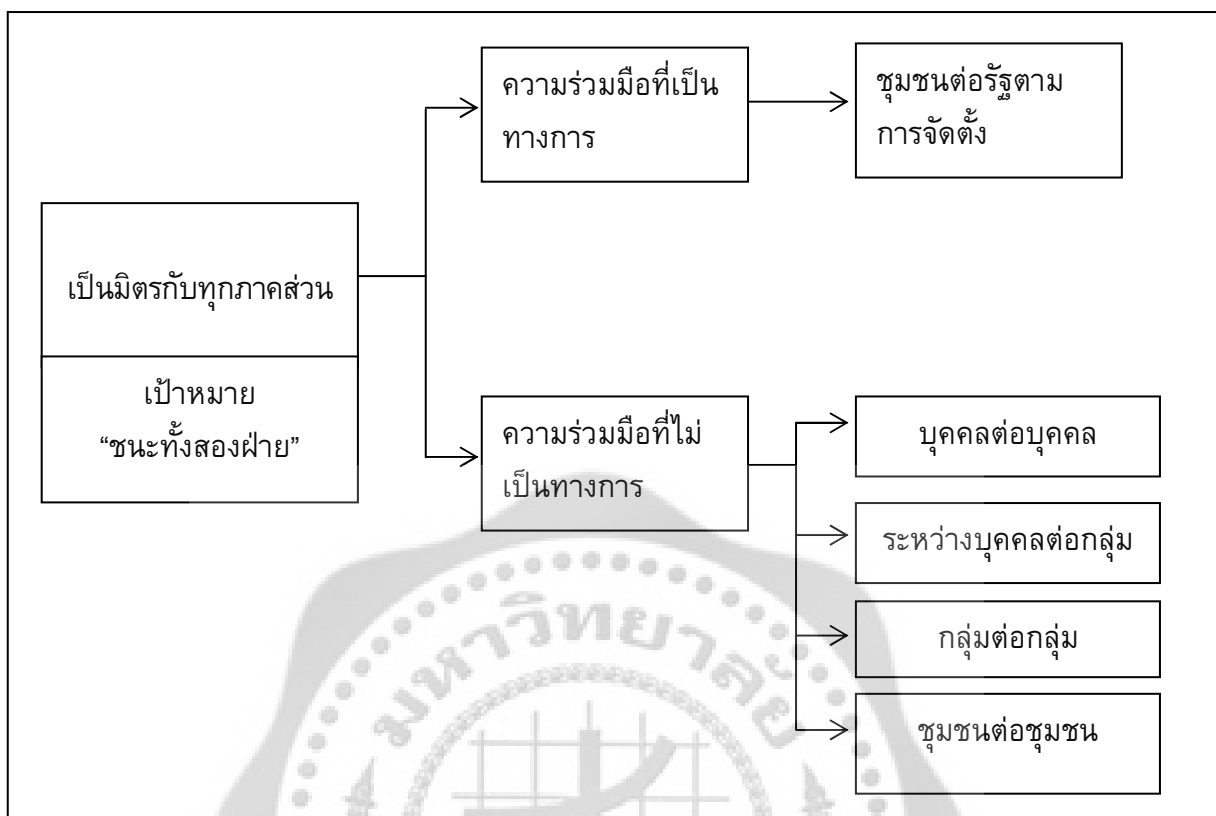
“...ปางหมายถึงหมวด ทางเหนือคำว่าปางหมายถึงที่พัก ปางนอกก็คือที่พักอยู่ข้างนอก ปางกลาง แล้วก็ปางตรง ข้างในนี่จะเป็นปางในทั้งหมดแต่ผมแบ่งเป็น 2 กลุ่มก็คือ ใน 1 ใน 2 แล้วแต่ละปางผมก็วางหัวหน้าปางไว้ คือเริ่มต้นวางหัวหน้าของแต่ละหมวดไว้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 42)

“...จังหวัดเราเนี่ยจะมีโรงแรมตั้งๆ พวกสวนสุภัทราแลนด์ ตำนานป่า เวลาไปเราเป็นกลุ่มชาวบ้าน กลุ่มเดียว ส่วนใหญ่ไปเป็นธุรกิจ 100 เปอร์เซ็นต์ คำก็ตีมีไรคำก็แนะนำช่วยเราอีกมีกิจกรรมไรก็บอกให้มา ให้มาอย่างเดียว เพราะเค้ารู้ว่าเราไม่ได้ทำเป็นแบบธุรกิจ แข่งขันกัน ใครมีเงินน้อยสุภัทราแลนด์เค้าก็แนะนำ ให้มามหาวิทยาลัยบ้านนอก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 4)

นอกจากนี้ ยังพบว่าการทำงานของชุมชนที่ศึกษานั้น จะมีการทำงานในเชิงของเครือข่าย การทำงานไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายเชิงประเด็นการทำงาน หรือ เครือข่ายในเชิงพื้นที่ก็ตาม ซึ่งจะพบว่าสิ่งที่มีส่วนช่วยในการผลักดันกระบวนการต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพราะการทำงานในลักษณะเครือข่ายที่เข้ามาช่วยกันทำงานโดยจะแบ่งงานไปตามความถนัดและศักยภาพของแต่ละเครือข่าย และเครือข่ายทุกเครือข่ายจะสานสัมพันธ์และเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกันได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ จะหมายรวมถึงเครือข่ายที่เป็นเครือข่ายทั้งในพื้นที่ชุมชนเอง และเครือข่ายที่เป็นหน่วยงานภายนอก (ภายนอกลักษณะงานและภายนอกพื้นที่) ซึ่งหน่วยงาน หรือ คนทำงานที่เข้ามาทำงานในที่นี้มีเป็นจำนวนมาก มีการประสานและเชื่อมโยงกับโลกภายนอกผ่านระบบสารสนเทศ ข้อมูลจึงถือเป็นเครือข่ายการทำงานที่นำไปสู่การขับเคลื่อนงานอื่นๆ โดยเฉพาะในด้านศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน

“...เพื่อที่จะรวมตัวกันให้มันเกิดความเข้มแข็งนะครับ แล้วก็ให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะของที่ว่าพี่อาจจะช่วยน้องได้ เพราะว่าตอนหลังนี้ผมสะท้อนออกมาเมื่ออยู่ 3 แบบ ณ เวลานั้นนะครับ หนึ่งคือระดับที่สามารถดูแลตัวเองได้ หาดลาดเองได้ สมมติอย่างเราเนี่ยแม่กำปองซึ่งจริงๆ แล้วที่สามารถทำได้ อย่างนี้เนี่ยเพียง 4 เกือบจะไม่ถึง 5 เลยที่ทำอย่างนี้ได้เนี่ยครับ แล้วก็อีกระดับหนึ่งก็คือกลาง ๆ ได้บ้างไม่ได้บ้าง หาดลาดเองก็ยังไม่ค่อยได้ และอันสุดท้ายก็คือเริ่มต้น อย่างคณะกรรมการเครือข่ายที่ประกาศเป็นทางการตอนนี้ที่ผู้ว่าแต่งตั้งไปเมื่อหลายเดือนก่อนรู้สึกจะเป็นเดือนมีนา คณะกรรมการนี้มาจาก 3 ระดับระดับที่กำลังเริ่มต้น ระดับกลางๆ และระดับที่ดูแลตัวเองได้ 3 ระดับนี้มารวมกันเพื่อให้เป็นเฉพาะตัว เต้นๆ ผมจะขับเคลื่อนเรื่องเครือข่ายมาโดยตลอดสุดท้ายมาจดสมาคมด้วยมือของตนเอง สมาคมท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือเพิ่งจดทะเบียนไป...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 5 (หน้า 47)

“...มีตอนนี่ 7 จังหวัดภาคเหนือลงไปข้างล่างก็มีเพชรบูรณ์ พิษณุโลก กำแพงเพชร สายบงก็ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 5 (หน้า 47)

ภาพประกอบ 20 เป็นมิตรกับทุกภาคส่วน

6.8 ประยุกต์เครื่องมือ ความพอเพียงสู่การปฏิบัติ

การประยุกต์ใช้เครื่องมือ ความพอเพียง ไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกระบวนการทำงานต่างๆ ของชุมชนที่จะได้นำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ ที่เกี่ยวข้องมาอธิบายให้เข้าใจว่าชาวบ้านคิดเห็นอย่างไรต่อหลักการที่มี และนำหลักการที่มีการกล่าวถึงทั้งหมดนั้นไปใช้อย่างไร ทั้งนี้ มุ่งเน้นความเป็นรูปธรรมในการนำไปปฏิบัติใช้จริงในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล กลุ่มและชุมชน รวมไปถึง ความรู้สึกต่างๆที่เกิดขึ้นจริงจากการนำปรัชญาของในหลวงไปใช้ในการดำรงชีพ และประกอบอาชีพ และผลที่ได้รับจากการนำไปใช้ ซึ่งจะยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่หลักการที่อยู่บนฟ้า หรือ ลอยอยู่บนอากาศ แต่สามารถนำมาปฏิบัติได้ในชีวิตจริง โดยมีเครื่องมือสำคัญที่ชุมชนประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในบริบทของชุมชน ดังต่อไปนี้

บัญชีครัวเรือน

การทำบัญชีครัวเรือนในฐานะที่เป็นเครื่องมือหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การจัดทำรายรับ รายจ่ายประจำวันของครัวเรือน เพื่อให้ครัวเรือนทราบเกี่ยวกับเกี่ยวกับรายรับ

รายจ่ายและหนี้สินของครัวเรือน และทราบว่าครอบครัวมีสถานะทางการเงินเป็นอย่างไร ตลอดจนสามารถนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการบริหารจัดการทางการเงิน และการวางแผนการใช้จ่ายต่างๆ ว่ารายจ่ายใดมีความจำเป็น ไม่จำเป็น และสามารถตัดออกไปในชีวิตประจำวันได้

ทั้งนี้ บัญชีครัวเรือนยังช่วยในการตรวจสอบพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสมาชิก เพื่อที่จะใช้รายจ่ายของครัวเรือน เป็นตัวนำไปสู่การลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้เช่นกัน เช่น การซื้อขายแอลกอฮอล์ บุหรี่ เป็นต้น และในอีกแง่มุมหนึ่ง ยังช่วยในการเพิ่มพฤติกรรมที่นำไปสู่การลดรายจ่ายของครัวเรือน และเป็นต้นเชื้อในการทำงานอื่นๆ ตามมา เช่น การซื้อพืชผักสวนครัวที่สามารถปลูกใช้ได้เองในบริเวณบ้าน หากสามารถนำยอดรายจ่ายมารวมกัน จะสามารถประหยัดเงินให้กับครอบครัวและชุมชนได้ไม่มากนัก

อนึ่ง การจัดทำบัญชีครัวเรือนที่ได้ผลและมีประสิทธิภาพมาก ในเบื้องต้นจะขาดความร่วมมือที่ดีจากคนในชุมชน ดังนั้น จึงเป็นศาสตร์และศิลป์ของผู้นำที่จะต้องใช้ทั้งพระเดช และพระคุณในการสร้างความร่วมมือจากคนในชุมชนให้นำบัญชีครัวเรือนมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันให้ได้ และให้ดำเนินการทำตลอดทุกคนในครอบครัว

อย่างไรก็ดี ยังมีคนบางกลุ่ม บางคนชุมชนที่มีพฤติกรรมที่โน้มเอียงไปในทางประหยัดแล้วในการดำเนินชีวิตปกติประจำวัน ดังนั้น ก็จะมีผลว่าในคนกลุ่มนี้เอง ก็จะไม่เห็นถึงความจำเป็นสำหรับการจัดทำบัญชีครัวเรือนตามที่ชุมชนกำหนด เพราะถึงอย่างไรก็สามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้ โดยไม่เป็นหนี้

“...กว่าจะสำเร็จได้ร่วม 7 ปีรับเกาะพิทักษ์ไม่มีใครเชื่อ พอทำเสร็จแล้วมาบ่นว่าทำแล้วขาดทุนคือโกหกตัวเอง ไม่รู้ตัวเอง ทำได้ผมทำอยู่นะตอนนี้มีชาวบ้านทั้งหมด 38 หลังคาเรือนผมใช้เวลาทำพิมพ์ ตีตารางให้ทั้งหมดเข้าไปสอน เข้าไปนำทุกวัน วันไหนผมไม่เข้ามันไม่ทำอยู่ 2 ปีได้ 18-19 หลังคาเรือน ทำไม่ผมทำขนาดนี้คุณไม่ทำแล้วทำไมคุณไม่อยากจะรู้ตัวเองบ้าง แล้วอายุไปทำไม กลัวจะเสียภาษีตรงไหน พยายามสอนทุกวิถีทาง ผลสุดท้ายน้อยใจไม่เอาแล้วไม่อยากจะมาขอกลับเข้ามาทำงานที่กรุงเทพ ผมท้อแท้ เสร็จแล้วผมคิดว่าถ้าผมไปใครจะทำต่อตัดสินใจลุกต่อว่าทำไมเราไม่เอา อีก 18 สร้างเรือขายคิดพลิกตัวเองแล้วก็ทำ พอเรื่องบัญชีครัวเรือนสำเร็จเรื่องอื่นสำเร็จหมดครับ ผลสุดท้ายเรามาติดขัดเรื่องคน ทุกแห่งทุกชุมชนทุกแห่งผมเชื่อถ้าบัญชีครัวเรือนทำทุกคนแล้วรับรองไม่ว่าทำอะไรจะพอหลังจากบัญชีครัวเรือนผมบอกเลยนะ หมู่บ้านหรือชุมชนไหนบัญชีครัวเรือนสำเร็จทุกเรื่องสำเร็จ เพราะคนเราต้องรู้ตัวเองให้ได้ ถ้าไม่รู้ตัวเองแล้วจะให้ใครช่วย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 11/1)

เกษตรปลอดสารพิษ

เป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำบัญชีครัวเรือนที่กล่าวถึงไปข้างแล้วข้างต้นก็คือ พืชผักบางอย่างสามารถปลูกกิน ปลูกใช้ได้เองในชุมชน ในแง่ของการทำเกษตรกรรมที่ยึดถือเป็นอาชีพของครัวเรือน ก็มีค่าใช้จ่ายจำนวนมากที่เกิดขึ้นจากปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และยาฆ่าแมลงต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่ไม่ปลอดภัยต่อชีวิตของผู้บริโภค และตัวเกษตรกรเอง

กอบกู้กับในภาวะการณ์ปัจจุบัน ที่มีประชาชนจำนวนมากกำลังให้ความสนใจอย่างสูงต่อความสนใจและใส่ใจต่อสุขภาพของตนเองมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องของอาหารการกิน จึงทำให้เกิดความพิถีพิถัน เลือกสรรสิ่งที่ดีในการบริโภคมากขึ้น โดยเฉพาะกับพืชผักต่าง ๆ ที่ปลอดสารพิษ พืชผักที่ปลอดสารพิษจำนวนมากฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี จึงได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน และเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถป้อนสู่ตลาดไปยังผู้บริโภคได้อย่างมั่นใจ

“...ส่วนการได้เงินมากหรือน้อย ก็เป็นส่วนประกอบเท่านั้นเองมัน ต่างกับทุนนิยมตรงไหน ตรงที่ฉันทำงานวันนั้นฉันจะได้เท่าไร มันก็เหมือนการเปลี่ยนข้าว มันก็มีคนทำงานก่อนเดี๋ยวเค้าเอาเงิน ที่นี้ไอ้งานของผมเป็นเกษตรผมก็ลงทุนน้อย ถึงจะลงทุนน้อยผมก็ไม่ซื้อเคมีเพราะทำอินทรีย์ผมไม่ต้องลงทุนถึงลงทุนก็ลงทุนน้อยในเมื่อต้นทุนผมต่ำชีวิตผมมันคงไม่ละ เมื่อผมต้นทุนต่ำในกระบวนการผลิต...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 13)

“...แล้วก็เห็นหนังสือข้างๆ หน้าปกเขียนไว้ว่าเกษตรพึ่งตนเอง เราก็เปิดดูหนังสือของ ดร.ท่านหนึ่ง เรื่องจากปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยทุกอย่าง และก็ฆ่าแมลงที่ไม่ได้ใช้เคมีทำทุกอย่าง แล้วก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าไร ต้องมาหา โอคาดะ ที่เป็นคนแรกของโลก เกษตรอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จ เค้าเขียนว่าบิดาคนแรกของโลกด้วยนะเราอ่านหนังสือมา จำมาบ้าง เค้าก็เขียนสูตรปุ๋ย น้ำหมัก ยาฆ่าแมลง เราก็จำมาเรื่อยๆ แล้วก็เอามาทำ ทำคนเดียวใช้คนเดียว พอสิ้นปีก็บอกว่าเราก็จะชนะแล้วโว้ย เราทำได้แล้วนะก็เลยชวนพวกมาทำ ยาไล่แมลงไม่ไชยาฆ่าแมลง ชวนพวก 10 คน แล้วก็ทำกันบ้างที่เราเป็นคนจัดซื้อปุ๋ยมาแล้วก็มาร่วมกันทำ ซื้อแกลบ ซื้อปุ๋ย แล้วก็มาคลุกผสมกัน ที่แรกก็มีสื่อมาให้ (กรมพัฒนาที่ดินซื้อมาให้) แล้วก็ทำตามหนังสือที่เค้าบอกไว้เราก็ชอบอ่านอยู่แล้ว แล้วก็ได้กำไรมาเรื่อยๆ สนุกกับงาน ไม่ต้องมีเคมีเข้ามาด้วย มาถึงก็กินได้เลย เราต้องทำงานให้สนุก ไม่งั้นเราจะไม่สนุกกับงานยายทำอย่างนี้มา แปะด แก้วปีแล้ว ยายก็เป็น 1 ในกลุ่มยายอยู่กลุ่มโฮมสเตย์ ของผู้ใหญ่ด้วยชวนทำเราก็ทำ...”

“...สิ่งที่ยายกลัวก็คือสารเคมี ที่เราจะกินเวลาซื้อเราก็ไม่รู้มีเคมีหรือป่าว ที่เราก็กินได้ทุกอย่างเพราะเราปลูกเอง ไร่สารเคมี สามารถแกะกล่องกองกินได้เลย พอเค้าได้กินก็บอกยายว่าหวานเจี๊ยบพอเราทำแล้วก็เกิดความสุขขึ้น ไม่ต้องกลัวสิ่งที่เป็นอันตรายต่อเรา ทำงานกันอย่างสนุก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า 17)

การสำรวจทุนของชุมชน และใช้ประโยชน์สูงสุดจากทุนที่มี

การสำรวจทุนของชุมชน และการวางแผนการใช้ประโยชน์จากทุนที่มีให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด เป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนการพัฒนาชุมชนด้วยการจัดทำแผนชุมชนในทุกด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยชุมชนจะเริ่มต้นจากการกระตุ้นจิตสำนึกและความรับผิดชอบของประชาชนในชุมชนให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนถิ่นบ้านเกิด แล้วนำไปสู่การร่วมกันคิด ร่วมกันจัดทำร่วมกันเรียนรู้/วิเคราะห์ เพื่อให้รู้และเข้าใจตนเองโดยใช้กระบวนการชุมชนคือ การสำรวจข้อมูลปัญหาและศักยภาพของชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุ/แนวทางแก้ไข แล้วกำหนดอนาคตและทิศ

ทางการพัฒนาตนเองครอบครัว หมู่บ้านและชุมชนในลักษณะจากชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็ง และพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชน

ทั้งนี้ ข้อมูลที่มาช่วยในการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ก็มาจากบัญชีครัวเรือน ซึ่งมีข้อมูลที่หลากหลาย จากคนทุกคนในชุมชน ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ และสังเคราะห์จนเป็นประเด็นการพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

“...ที่นี้รับผิดชอบใหญ่งานเฟื่องฟูชุมชน 10 ปีที่แล้วมันมีปราชญ์ตะวันออกบอกว่าการทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จจะ ต้องไปเอาหลักปรัชญาในหลวงมา จะทำหลัก ปรัชญาในหลวงสำเร็จได้ พวกเราต้องลงมือปฏิบัติ ก็พูดแบบรัดๆ นะ เองวิเคราะห์ทุนเป็น เห็นทุนทางสังคมเองก็ค่อยเรียนรู้กันไป โฮมสเตย์ ก็เช่นเดียวกันพอมันจับอาการได้ว่า ใช้หลักปรัชญาในหลวงก็เริ่มคุยกันมาคุยกันตามความเข้าใจว่า ทำโฮมสเตย์ไม่อยากจะทรอก เดี่ยวจะมีคำถามมากมายในที่ประชุม จะทำได้อย่างไร บ้านเราก็ไม่ดี สะดวกอย่างนี้ละ เดี่ยวเว็บเป็นเว็บ บ้านนอกอะใครจะมาพักไม่มีทรอก เป็นไปไม่ได้ เราก็เลยบอกไม่ใช่ มันมีคนเที่ยวแบบนี้ ถ้าเค้าอยากเที่ยวสบายก็ไปโรงแรม รีสอร์ท บ้านนอกเที่ยวแบบเรียนรู้ สัมผัส เดี่ยวก็มาหาเรา ก็ปรากฏว่ามีสมาชิกเข้าร่วมเรื่อยๆ บ้านไหนพร้อมก็เตรียมการต้อนรับ บ้านไหนที่ยังไม่พร้อม ก็ไปเตรียมการบ้าง..” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 2)

การวิจัยชุมชน

การวิจัยชุมชนเป็นปฏิบัติการชุมชนอีกรูปแบบหนึ่งที่ชุมชนได้นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอนของการปฏิบัติตามแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นชุมชน ที่ดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดการความรู้ของชุมชน ทั้งนี้ รูปแบบการวิจัยชุมชนที่ปฏิบัติกัน มีมิติการทำงานในเชิงประเด็นที่แตกต่างกันออกไป แต่มีหลักการและขั้นตอนใกล้เคียงกัน กล่าวคือ

หลักการ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยอิงตามกระบวนการชุมชนเข้มแข็งที่มุ่งส่งเสริมการรวมตัวของประชาชนเพื่อจะได้เรียนรู้อย่างเป็นระบบ ผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งการหนุนเสริมกลุ่มต่างๆ ที่มีการรวมตัวอยู่แล้วให้เกิดความเข้มแข็ง เน้นการนำศักยภาพ หรือ ต้นทุนที่ชุมชนมี รวมถึง ความพร้อมของชุมชน ซึ่งจะทำให้การเชื่อมโยงกับการทำมาหากินทั้งที่เป็นอาชีพเดิมของชุมชน และอาชีพที่จะเกิดขึ้นใหม่ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และชุมชน ที่สำคัญ คือ การนำหลักการพัฒนาตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติ กล่าวคือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความพอประมาณและพออยู่พอกินของคนในชุมชนก่อนเป็นลำดับแรกก่อนจะมีการเชื่อมโยงไปยังชุมชนและสังคมภายนอก มีกระบวนการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ใช้ครับ เป้าหมายคือเราจะค้นหารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนของแม่กำปอง ให้ทุกคนช่วยกันคิดว่าเราจะทำให้เกิดความยั่งยืนยังไง ให้หาเกาะป้องกันหรือวาระเทียบ

กตึกาไม่ว่าจะเรื่องของทรัพยากรเรื่องของชุมชนเรื่องของบริหารจัดการรายได้ อัตราค่าบริการทุกอย่างให้เขาเป็นคนคิด กำหนดแล้วมาสรุปกันเอาที่มันดีที่สุด กลุ่มย่อยแล้วก็มากลุ่มใหญ่ๆ ไป 6 ปางครบก็เอาข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดมาสรุปกัน มาวิเคราะห์กัน แล้วก็เอาสะท้อนออกมาเอาเข้าประชุมใหญ่อีกทีก็คือนัดทุกคนในหมู่บ้านมาประชุมกัน แล้วก็เอาข้อมูลที่ได้มาชี้แจงแล้วก็หาข้อยุติที่ได้ เพื่อที่จะให้ทุกคนได้เข้าใจก็ทำเป็นระบบเป็นกระบวนการวิจัยนะครับ สุดท้ายก็ได้ระเบียบได้อะไรต่างๆ ขึ้นมา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 46)

“...ใช้เวลาอยู่ 2 ปี 45-46 47 วางอยู่ปีหนึ่ง 48 ที่มีโลอยู่ได้รับรางวัลการวิจัยดีเด่น แต่งานวิจัยตัวนี้ผมเข็ดแล้วไม่เอาอีกแล้ว ยากมาก แค่เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์มันก็ยากแล้ว ดูเนื้อหาที่ไม่ได้ลึกซึ่งอะไรแต่เราเอามาปฏิบัติจริงๆ ระเบียบ ข้อตกลงอะไรใช้หมดเลย ทุกวันนี้ยังใช้อยู่ สคบ.มอบรางวัลให้ที่นี้สคบ.เขาไม่ได้ทั้งจนกระทั่งที่ผมถอยก็ตั้งไปจนครบโครงการที่ 1 บ้านอื่นก็ตั้งไปเอาไปช่วยแนะนำเหมือนว่าเป็นผู้ที่เป็นชุมชนที่เคยทำวิจัย ตั้งไปเรื่อยๆจนปี 47 มันจะมีเจ้าหน้าที่อยู่คนหนึ่งชื่อน้องนกตอนนี้แต่งงานอยู่สวีเดนแล้วก็ทำวิจัยเรื่องของเครือข่ายนี้แหละก็ตั้งเอาผมเข้าไปร่วมนะครับ ไปร่วมอยู่ในกลุ่มวิจัย ทีมวิจัยมีน้องนกเป็นหัวหน้าโครงการผมก็ร่วมทำไปด้วย อันนั้นเป็นโครงการแรกวิจัยเรื่องเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชียงใหม่ หลังจากนั้นมาแกไปแต่งงานอยู่สวีเดนงานวิจัยก็ยังไม่จบดีนะแกไปผมก็ต่อตัวนี้ให้จบการวิจัย หลังจากนั้นคำว่าเครือข่ายก็ผมนี่แหละเริ่มต้น เริ่มต้นในการทำเครือข่าย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 47)

และที่สำคัญคือมีการเชื่อมโยงการทำงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นของชุมชนไปสู่รูปแบบการทำงานที่เป็นเครือข่าย ทั้งในและนอก ชุมชน โดยมีกระบวนการทำงาน ดังนี้

1. คนในชุมชนมีบทบาทหลักในการร่วมศึกษาและร่วมวิเคราะห์ปัญหา ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยเพราะตระหนักดีว่าประชาชนทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเข้าใจกระบวนการศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน ตลอดจน การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกัน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย โดยผ่านเวทีการพูดคุย ทั้งเวทีที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เวทีขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ เพื่อจะใช้เครื่องมือการจัดเวทีในการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชนวิถีชีวิตสังคมทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนการพัฒนา

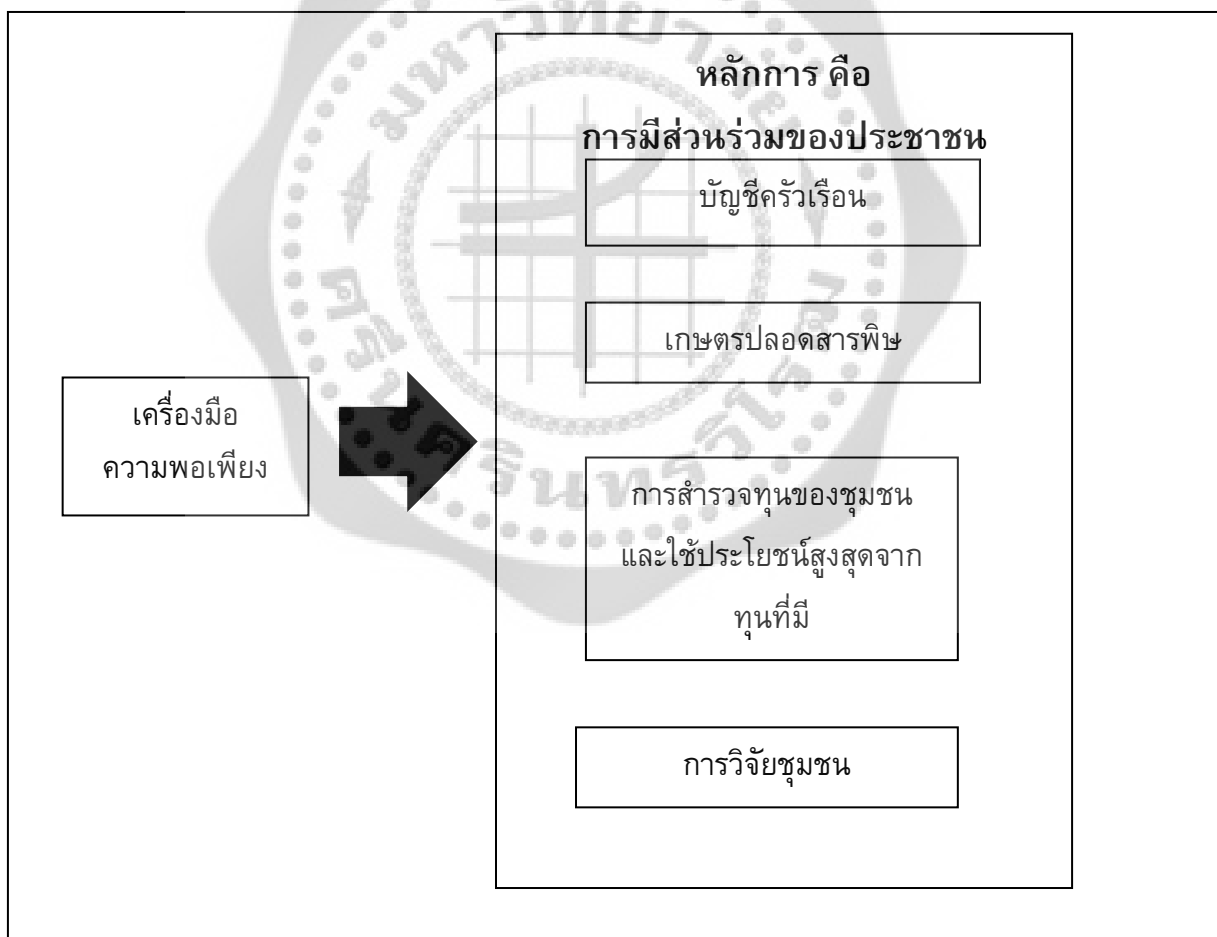
2. การร่วมวางแผนการพัฒนาชุมชนด้วยกัน จากการดำเนินการตาม ข้อ 1 แล้ว ชุมชนจะมีชุดของข้อมูลต่างๆ เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อผ่านกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบจากกระบวนการจัดเวทีต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ชุดของข้อมูลจะถูกจัดอย่างเป็นระบบ มีการลำดับชั้นความสำคัญของข้อมูล นำไปสู่การจัดทำเป็นแผนการพัฒนาชุมชนซึ่งจะประกอบด้วย แผนงาน โครงการ และการกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการดำเนินการพัฒนาชุมชน

3. ร่วมดำเนินการการนำแผนพัฒนาชุมชนไปสู่การปฏิบัติจำเป็นจะต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมเพราะขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึง แกนนำชุมชนจะเป็นผู้ให้

การสนับสนุนด้านเงินทุนวัสดุอุปกรณ์และแรงงาน รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

4. ร่วมรับผลประโยชน์ โดยประชาชนทุกคนในชุมชนจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียมเสมอภาคกัน อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการผลประโยชน์ของชุมชน ได้ยึดหลักสำคัญในการทำงานที่เรียกว่า “ทำมากได้มาก แต่ทุกคนต้องได้ แม้กระทั่งคน หรือ กลุ่มคนที่ไม่ได้ทำ ก็ต้องได้ผลตอบแทนเช่นกัน”

5. การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการพัฒนาชุมชน ว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม นับได้ว่าเป็นคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนที่มุ่งผลสำเร็จและวางรากฐานแห่งความยั่งยืน

ภาพประกอบ 21 ประยุกต์ทฤษฎี เครื่องมือ ความพอเพียง สู่การปฏิบัติ

6.9 การบริหารจัดการสู่ความยั่งยืน

การถอดรหัสความสำเร็จในเรื่องของการบริหารจัดการชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการจัดการบนฐานความต่อเนื่องและยั่งยืนของการดำเนินงานของชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าแต่ละชุมชนมีกลเม็ดอย่างไรในการบริหารจัดการ ทั้ง คน งบประมาณ แนวทางการบริหารจัดการ และทุนต่างๆ ที่มีและหาได้ของชุมชน โดยความยั่งยืนนี้ เป็นอีกความยุ่งยากที่คนในชุมชนได้วางแผน และร่วมกันตีโจทย์ เพื่อไขปัญหาสู่การพัฒนาบนเส้นทางของความยั่งยืนอย่างไรก็ดี คำตอบประการหนึ่ง นั่นก็คือ ความพอเพียง ยังถือเป็นเรื่องแรกๆ ที่ทุกคนให้ความสำคัญในลำดับสูงสุด ดังคำสัมภาษณ์ที่ระบุว่า

“...ผมว่าเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตอบยากนะเรื่องนี้เชื่อมโยงได้อย่างไร คือเราทำทุกเรื่องนะ หนึ่งเรื่องสิ่งแวดล้อมมาก่อนความรู้พอประมาณเสร็จแล้วทำตรงนี้ถ้าเราไม่ได้คิดเรื่องปรัชญาตรงนี้อาจจะไม่ได้นะ เสร็จแล้วทุกเรื่องพอมาทำเสร็จแล้วจากที่บ้าน ผมตอบไม่ถูกนะตอบยากไม่รู้ว่าอย่างไร คือสอนกันไม่รู้เชื่อมโยงได้อย่างไร สอนชาวบ้านจากที่ไม่รู้เรื่องมารู้เรื่อง เสร็จแล้วความพอดีพอประมาณ คือทำอะไร ตอบยากเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมันเข้ามาได้อย่างไรตอบยากนะ ก็ถึงจากที่มาสอนเรื่องระบบสิ่งแวดล้อมพอสอนเสร็จแล้วตรงนี้ได้ตีผมก็สอนไปเมื่อคุณทำสำเร็จทำไมไม่ให้เพื่อนมาดูบ้าง ในหลวงท่านบอกสิ่งแวดล้อมถ้ามนุษย์ทำมนุษย์ต้องรับกรรม ต้องทำให้มันสมบูรณ์เกิดขึ้นอย่างบัญชีครัวเรือนทำไมเกาะพิทักษ์ถึงทำสำเร็จคนอื่นอยากมาดู คือหลักของในหลวงทั้งหมดเราทำงานเกิดความสำเร็จ เพื่อนอยากมาดูงาน ต้องพักทำไมต้องสร้างบังกะโล้ก็เอาบ้านเราพัก ผมไม่รู้จะว่าเชื่อมโยง เราทำเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจเกือบทุกเรื่องจนเกิดความสำเร็จแล้วคนนอกอยากมาดู เรียกนักท่องเที่ยวได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 13-14)

จากการศึกษาพบว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบันได้รับการผลักดันและส่งเสริมให้เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืนและยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือหรือมาตรการหนึ่งในการส่งเสริมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพซึ่งมีแนวโน้มว่าจะลดน้อยหรือเสื่อมโทรมลงอันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศทั้งนี้ ด้วยเพราะข้อจำกัดในอำนาจของรัฐ ที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนความรัก ความห่วงหาและความจริงใจของชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงามซึ่งรัฐมีไม่มากเท่าคนในชุมชน ทั้งนี้ เนื่องจากชุมชนเป็นผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรในชุมชนที่ดีที่สุด ซึ่งศักยภาพอันสูงสุดของชุมชน สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าทั้งในเชิงสังคมและเศรษฐกิจอย่างสูงสุด โดยเฉพาะการแปลงทรัพยากรให้เป็นทุนของชุมชนและนำมาสู่การพัฒนาชุมชนในลำดับต่อมา ทั้งนี้ การแปลงทุนของชุมชน มีหลักการและกระบวนการสำคัญของพื้นที่เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ดำเนินการโดยอาศัยกระบวนการ ดังนี้ คือ

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถผูกโยงเข้ากับการสร้างรายได้ให้กับคนชุมชน โดยเฉพาะเกิดแหล่งงานและมีการจ้างงานและสร้างรายได้จำนวนมากทั้งในระดับท้องถิ่นและ

ระดับชาติซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญและช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนสืบต่อไป

“...เรื่องอื่นๆ ความจริงมันก็เป็นเรื่องของพัฒนาากลุ่มองค์กรนะครับ ตอนเนี่ยผมเน้นก็คือเรื่องของการสร้างกลุ่มที่มันเป็นกิจกรรมที่มันเชื่อมโยงทั้งรายได้ ทั้งการแปรรูปต่างๆ ของผลิตภัณฑ์ ผลผลิตของตัวเองด้วยอย่างที่ว่าวันนี้อาจารย์พัศกรถามว่าต่อไปคิดจะทำอะไรอีก ผมว่าถ้าตรงเนี่ยตรงที่ศูนย์ผมอยากจะทำให้มันเป็นศูนย์ที่เป็นศูนย์รวม หนึ่งคือผมวางไว้แล้วว่าตรงเนี่ยจะต้องมีศูนย์จำหน่ายสินค้าของชุมชน จะต้องเป็นศูนย์ที่มีกลุ่มองค์กรต่างๆ พร้อมอยู่ในนั้น แล้วก็กลุ่มต่างๆ ที่ว่าอย่างกลุ่มผึ้ง กลุ่มแปรรูป สิ่งที่ผมจะทำให้ตอนนี้คือกลุ่มผึ้ง แล้วก็เขาจะทำกาแฟสำเร็จนะครับที่วางแผนกันไว้ ก็คือตอนนี้มีกาแฟสดอยู่แล้วใช้ใหม่ครับอยากจะทำเป็นกาแฟสำเร็จที่สามารถขงดื่มได้เลย แล้วก็จะมีเรื่องของชาที่ว่าเป็นเมี่ยงของเรา ซึ่งตอนนี้ทำได้แต่เมี่ยงนะ ถ้าชาก็ทำด้วยมืออยู่ ก็ทำให้มันมีความเป็นมาตรฐานขึ้นอีกสักกลุ่มหนึ่ง ก็คือทำชา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 63)

“...ก็ทีเล่าให้ฟังไปนิดหนึ่ง ที่ว่าถ้าเรามีผัก มีหญ้า ทำเป็นสนามเป็นที่เดินเล่น ก็ได้ประโยชน์จากผักจากข้าว ตะไคร้พวกนี้ด้วย มีกล้วยก็เข้าไปเก็บ เวลาตัดกล้วยเขากลับมานอนบ้านเราเข้าขึ้นกินกาแฟก็มีกล้วย เวลาเขากับเนี่ยเขาจะซื้อของเรา อย่างเช่นถ้ามีกล้วยเขาก็จะเอาไป ผมเคยขายต้นข่า หน่อกล้วยนี้ขายทุกคณะเลย มันจะเพิ่มรายได้ให้เรา มันได้เป็นก้อนแต่ว่าได้แล้วพอเพียงนะ มันมีข้อมูลอย่างนี้ละคุณผมมีข้อมูลอย่างนี้ วันหนึ่งมีคณะที่มาพักนี่นะค่อนข้างจะเป็นคนที่มีฐานะแล้วก็เพื่อนฝูงมาเป็นกลุ่ม เวลาที่เขาอนอนบ้านเราพอตอนเช้าเขากลับ เรามีแปลงผลผลิตอยู่แล้วใช้ใหม่ มีผลไม้ มีทุเรียน มีกะปิ มีน้ำปลา เวลาเขากลับนี่นะ เขามีฐานะดีเขาเป็นคนไทยเขาก็ช่วยเราโดยการซื้อพันธุ์พันธุ์เป็นเรื่องปกตินะ อันนี้มันเพิ่มรายได้ให้เราอยู่ดีอยู่เย็นเป็นสุข โดยคุณไม่ต้องเดินไปขายตลาด เช้าวันนั้นเก็บข้อมูลไว้ 8 พันกว่าบาท ไร่พันสองพันเก็บทุกเช้าอยู่แล้วต่อหลังนะ เพราะเวลาเขามาอนเขาประทับใจแหละครับมันสอนอย่างนี้แหละ รายได้เกิดขึ้น เรียกว่าการพึ่งพาตนเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 35)

“...เหมือนชาวบ้านเหมือนกันทำแบบนี้ไปทำลายสิ่งแวดล้อมมีเงินแบบนี้มีความสุขใช้ใหม่แต่ถามว่าพรุ่งนี้ทุกข์เกิดกับใครบ้างคุณทำลายไปแล้วคนเกาะพิทักษ์อีก 44 หลังคาเรือนนั่นหรือคือความสุขของคุณ คุณสุขแต่คุณมีเงินใช้ใหม่ แต่ทุกข์ของเพื่อนอีก 44 หลังคาเรือนคุณต้องคิดบวกลบคุณหารให้ได้สอนง่ายสอนที่นี้เพราะในหลวงท่านตั้งเป้าไว้ความสุข ตั้งตรงตัวเองได้คือความสุข วิสัยทัศน์ที่มองผมถาม วิสัยทัศน์เกาะพิทักษ์คืออะไร คือความสุข เรื่องอะไรบ้าง สิ่งแวดล้อม ดีไหม ถ้าสิ่งแวดล้อมดีนั่นคือความสุขทำไป ด้านสาธารณสุขว่ามา สังคมวัฒนธรรมว่ามา เอาเป็นเรื่องๆ เรื่องเศรษฐกิจถ้าไม่เป็นหนี้แล้วอยู่อย่างมีหนี้สุขใช้ใหม่ แล้วด้านเศรษฐกิจเรื่องอะไรบ้างเรื่องกลุ่มว่ามา เอามันทุกเรื่อง ด้านการศึกษาลูกไม่เรียนหนังสือสุขใช้ใหม่ไม่สุขทุกข์ใช้ใหม่วิธีแก้แก็อย่างไร ช่วยเหลือดูแลกันใหม่ เด็กติดยาสุขใช้ใหม่ เด็กบนเกาะพิทักษ์เล่นการพนันสุขใช้ใหม่ต้องถาม ถ้าไม่สุขอย่าได้ใหม่...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า 21)

2. เกาะกระแสดความต้องการของโลกสังคมปัจจุบันที่เข้าใจความต้องการของคนในเมืองที่มีความต้องการ และการโยยหารูปแบบของการท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่คืนกลับเข้าสู่วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในอดีต ร่วมกับการนำความใส่ใจ ความสนใจระดับโลกมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ในที่นี้ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติการฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ดิงามในอดีตให้หวนกลับสู่ปัจจุบัน รวมถึง กระแสของประเทศไทยที่เกาะติดกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่ต้องการละทิ้ง การหลงไหลทางวัตถุนิยมทางสังคมจากโลกปัจจุบันไปอยู่บนวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้น ความพอเพียง คือ พออยู่ พอกิน

“...โยยหาเลยครับ ผักนี้จะปลอดจากเคมีเลย ในโฮมสเตย์จะไม่มีเคมีเลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์ บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 34)

3. คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและความรู้สึกรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมในชุมชนจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดความรักและความห่วง แหนทรัพยากรในชุมชนของตนเองรวมถึง มีความต้องการเห็นภาพการพัฒนาพื้นที่ชุมชนของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม

“...คนที่เขาซื้อเขามั่นใจ เพราะได้เห็นวิธีการทำด้วย แต่ก่อนผมก็ไม่รู้แต่ผมได้ปฏิบัติไปช่วย แม่บ้านเขา ใส่ถุงให้เขาตอนเช้าๆ ประจำเลย นี่แหละครับมันทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข โดยการพึ่งพาตนเอง และเศรษฐกิจพอเพียงเรารู้ว่าเรามีวัตถุดิบอะไรอยู่ที่ไหนมันมีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ต้องไปเอาจากโลกภายนอก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 35)

“...นั่นคือความสุข ลูกขึ้นตอนเช้าชาวบ้านบอกผู้ใหญ่ผมได้แบบนี้ถามว่าความสุขเกิดขึ้นใหม่ เขาไปออกอวนปูได้มาหลายพันบาทนั่นคือความสุขที่ชาวบ้านเขาได้เงินนะ เขาหากินได้เราอนุรักษ์มาแล้วเขาได้ ค่าใช้จ่ายเท่าไรเอาเรือไฟเบอร์ลำเล็กออกไปคือความสุขที่เราได้ดูแลเรื่องอนุรักษ์ขึ้นมา แล้วสองผมเดินผ่านชาวบ้านมีขนมผู้ใหญ่กิน นี่คือเกาะพิทักษ์ นี่ถ้ามาสัมผัสจริงๆ ลึกๆ มาดูบางที่ตอนเย็นๆ ถ้าได้เดินทุกหลังคาเรือนมันมีนั่งกินกัน 4 กลุ่มเขาจะเรียกเลยนะ กลุ่มไหนจะนั่งทำอะไรกินเฮฮาเสร็จก็กลับบ้าน กลุ่มนี้จะนั่งกินกันพอเดินไปผมกินเจ้าละนิดๆ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 2 (หน้า 26)

4. เกิดกระบวนการทำงานต่างๆ ในชุมชน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของคน ชุมชน และสังคมซึ่งเป็นทุนที่สำคัญที่สุดในพื้นที่เข้ามาใช้ในการพัฒนาและจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนรวมถึง การบูรณาการกิจกรรมด้านต่างๆ ในท้องถิ่นเข้าด้วยกันโดยคำนึงถึงบริบทของท้องถิ่น และสร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

“...มันทำให้คนหยุดคิดว่าบางทีสิ่งที่เราทำที่มีอยู่มันเหมือนเพิ่มรายได้ให้ บางทีมองข้ามไป คือถ้าเรามองว่าเราทำธุรกิจต้องอยู่ชายทะเล ใช้สถานที่ท่องเที่ยวทางนั้นมันไม่มีโอกาสหรอกนะ แต่เขาลืมว่า มันมีลูกค้าอีกกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มที่ชอบธรรมชาติก็มี มีไม่ใช่น้อย เพราะฉะนั้นเราเอาลูกค้าที่โหยหาธรรมชาตินี้มาเป็นของเรา แล้วต้องทำอะไรบ้าง ไม่ต้องทำอะไร มีปลาใช้ปลาเลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 3 (หน้า 37)

“...คำว่าพอเพียงมันก็ตามมาเอง เพราะในกระบวนการผลิตดีมีความมั่นคงความคิดดีชีวิตมันคงเงินก็ได้ เตียวจะบอกว่าผมไม่เอาเงินแต่ผมก็รู้ว่าผมจะเอาเท่าไร เอาความมั่นคงชีวิตเป็นตัวตั้ง ถ้าคุณเป็นเกษตรกรนะ คุณจะรู้ว่าต้นทุนสูง ผลผลิตตกต่ำ ตำรัฐบาล ของเราไม่ ของเรานะต้นทุนต่ำ ขายได้แบบชาวบ้านไม่ต้องดำใครมันเปลี่ยนวิธีคิด วิธีปฏิบัติทั้งหมด...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 13)

5. เกิดระบบการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบตลอดรอบการทำงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งก่อนระหว่างและหลังการทำงาน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงาน การปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน และการพัฒนางานในระยะต่อไปได้อย่างต่อเนื่องเป็นไปตามแผนชุมชนที่ได้วางร่วมกันไว้

“...คือแผนที่เราจะปรับทุกปีนะครับ ตัวไหนที่ทำไปแล้วก็คือตัดออกไปแล้วตัวที่เราคิดว่าต้องเป็น ตัวสำคัญเราก็มาพิจารณาดูแล้วก็มันจะมีในรอบปีนี้ทาง อบต.ก็จะเข้ามาทำแผนเหมือนกัน ตอนนั้นการทำแผนที่สมบูรณ์จะต้องพ่วงกับหน่วยงานนี้ด้วยก็เอามาทำกัน บางอย่างก็เอามาจากความต้องการในแผน เอามาทำ ถ้ามันไม่มีในแผนก็ถือว่าบางทีก็ขอมาได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วเราก็ไม่ค่อยขอเท่าไรหรอก แต่ที่ขอไปก็คือขอของการใหญ่ ๆ ในเรื่องของการที่จะสร้างที่กำจัดขยะถาวร เพราะผมมองไปถึงในเรื่องของในเชิงที่เป็นต้นแบบอีกนั้นแหละ ความคิดของผมนะเพราะว่าปัญหาขยะมันมีทั่วไป แต่ถ้าเราสามารถทำให้มันเป็นต้นแบบได้มันก็จะแหล่งที่มาของการเรียนรู้ก็ เมื่อมาเรียนรู้มันก็โยงมาหาเรื่องของท่องเที่ยวอีกเรื่องโฮมสเตย์นะครับ จะทำอะไรก็อยากจะทำให้มันดีสามารถเป็นต้นแบบได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 5 (หน้า 56-57)

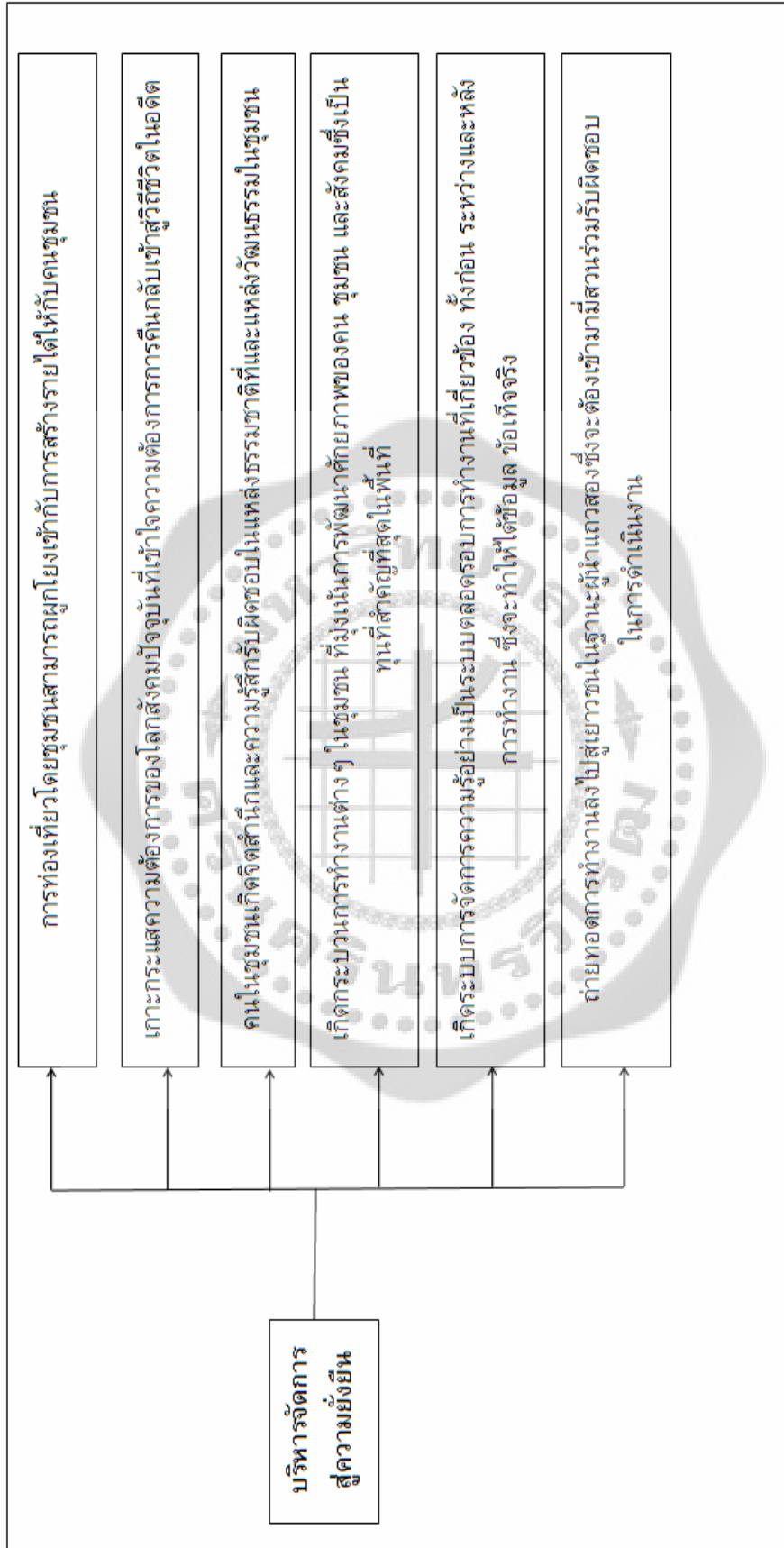
6. ถ่ายทอดการทำงานลงไปสู่เยาวชนในฐานะผู้นำแถวสองซึ่งจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานต่อหลังจากผู้นำชุมชนรุ่นก่อน ๆ ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อีกต่อไป โดยแนวทางการปฏิบัติ จะให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนร่วมกันกับแกนนำ หรือการให้เยาวชนได้เข้าไปอยู่ในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้มีความคุ้นชินกับงานพัฒนาจาก จากนั้นก็จะนำไปฝึกทักษะการเป็นผู้นำ ผ่านกระบวนการทดลองการปฏิบัติร่วมกับผู้นำชุมชน

“...เรื่อย ๆ เกิดมีความสุขเราไม่ซีเกียจใจ เรียกลูกมาดู 2 คนพอมีความภูมิใจยกตัวอย่างอยู่เกาะพิทักษ์สูงโนเป็นคนรวยผมเลยบอกลุงโนไม่เท่าพ่อหรอก เพราะหนึ่งชีวิตลุงโน บ้านที่ลุงโนอยู่พ่อแม่เขาสร้างให้ ที่ทางเขามีเยอะ ลุงโนไม่ได้ทำบ้านเลยสักนิดเดียว แต่หลังนี้พ่อสร้างด้วยตัวพ่อเอง แล้วบ้านประมาณ 5 ล้านเกือบ 6 ล้านบาท 2 หลังนี้ที่สร้างมาพ่อไม่เป็นหนี้ใครเพราะอะไร พ่อไม่ซีเกียจ พ่อมี

ความอดทนมีความขยัน เห็นใหม่ ณ วันนี้เป็นประกายอมสินให้ลูกอยู่อย่างมีความสุข ผมสอนให้ลูกดูสัญชาตญาณที่เป็นจริง ผมทำอะไรผมจะสอนทุกอย่าง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์คนที่ 1 (หน้า 19)

“...มีเค้าก็มาทำกิจกรรมตามปกติ เด็กก็ทำงานร่วมกับผู้ใหญ่อยู่แล้วในเวลาที่ประจำเดือนก็มาดูได้ กิจกรรมโฮมสเตย์นะร่วมกลุ่มคนทุกกลุ่มเลย การแสดงก็เป็นเด็กทั้งหมด ก็ทั้งหมดเลยส่วนบ้านพักก็เป็นช่วงกลางๆ คน กลุ่มทำอาหารก็เป็นกลุ่มแม่บ้าน ชายของก็สัมพันธ์กับโฮมสเตย์ทั้งนั้นชายของนี่ะชาย ตั้งแต่เด็กยันคนแก่ มีวงดนตรีก็ของเยาว์ชน โฮมสเตย์นี่มันไปโยงทุกกลุ่มเลย มกราคม 2555 เราประกาศทำความสะอาดตั้งแต่ต้นซอย ยันท้ายซอย เราทำทุกวันศุกร์เลยทุกกลุ่มทุกวัย เด็กถูกฝึกทำกับเรา ให้เรียนรู้ว่าขยะเป็นหน้าที่ของเค้าไม่ต้องการใช้เด็กเก็บขยะ แต่ผมอยากให้เด็กรู้อย่าทิ้งขยะมั่วเข้ากับกิจกรรมที่เราทำ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 14)

“...ผมว่าผมมีผู้นำใหม่คือมีผู้ใหญ่บ้านใหม่ ซึ่งในโครงการนี้ผมก็อบรมแกนนำในชุมชนที่เกี่ยวกับเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ผมก็ต้องเอาคนของผมเข้าไปด้วย 2 คน นี่เป็นคนใหม่ซึ่งมันก็ต้องให้เข้าใจ ถ้าไม่ไปไหนเลยมันก็อาจจะไม่รู้ รู้แต่ว่ามันยังไม่ชัดเจนนะแล้วผมก็บอกทุกคนว่าอย่าคิดว่าตัวเองรู้ ทำเป็นน้ำเต็มแก้วไม่ได้มันเติมไม่ได้ ต้องเติมได้ตลอดเวลาละครับ เพราะว่าการเรียนรู้มันไม่มีที่สิ้นสุด ก็พยายามที่จะสร้างเขาให้เข้าใจในเรื่องของการบริหารจัดการ วิธีคิดอะไรต่างๆ ซึ่งบางครั้งมันหลายหมู่บ้านมันคิดอยู่แค่นั้นก็เอาแค่นั้น มันจบอยู่ตรงนั้นคือไม่มีแล้วมันก็คือจบไปเลยแต่เราต้องคิดไปเรื่อยๆ ทำไปเรื่อยๆ ถึงมันจะช้าบ้างเร็วบ้างก็ว่ากันไปดีกว่าเราจะไม่ทำอะไรเลยนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 4 (หน้า 64)

ภาพประกอบ 22 บริหารจัดการสู่ความยั่งยืน

7. เงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน

ตัวมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน สังคม แต่แต่ละบุคคล หรือ บัจเจกของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน ทำให้มนุษย์แต่ละคนที่มาอยู่ร่วมกันล้วนมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งในด้านความรู้สึกนึกคิด ความคิด ความต้องการ และนำไปสู่กระบวนการที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันและกัน เพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของตนเอง และคนในกลุ่ม ชุมชนและสังคมร่วมกัน

การปฏิสัมพันธ์ที่ดี ย่อมทำให้เกิดผลในทางบวก แต่ในทางตรงกันข้ามการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ดี ย่อมนำไปสู่ผลในทางลบได้เช่นกัน การจะทำให้เกิดผลในทางบวกได้นั้น ผู้ปฏิสัมพันธ์จะต้องร่วมมือ ร่วมใจในการทำงานซึ่งกันและกัน ไม่อ้อมแรง ไม่เห็นแก่ตัว แต่จะต้องมีความสมัครสามัคคีที่จะทำงานร่วมกันให้ประสบความสำเร็จให้จงได้ ซึ่งสื่อกลางในการปฏิสัมพันธ์ที่ดีนี้ คือ “ผู้นำ” ที่จะต้องมาเป็นบุคคลสื่อกลางในการประสานงานทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสมองของทุกคนเข้ามาเกี่ยวข้องกันผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ทุกคนต้องการร่วมกันได้ โดยผู้นำที่กล่าวถึงนี้ จะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการระดมทรัพยากรในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในการดำเนินงาน หรือ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ตกลงร่วมกันได้ อย่างไรก็ดี ผู้นำจะต้องมีความพยายามในการชวนชวนหาหนทางในการทำงานต่างๆ ให้มีความหลากหลายเพื่อจะนำการทำงานนั้นๆ ไปสู่ความสำเร็จด้วย เพราะผู้นำที่ได้รับการยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำรูปแบบใดก็ตาม จะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในชุมชนนั้นๆ อันจะก่อให้เกิดการทำงานบนฐานของความร่วมมือร่วมใจกันซึ่งกันและกัน โดยมีเป้าหมายและความสำเร็จของชุมชนเป็นที่ตั้ง

นอกจากนี้ ผู้นำยังเป็นผู้ที่มีความสามารถในการชักจูง โน้มน้าวจิตใจให้คนจากต่างๆ ที่ภายในชุมชน สามารถเข้ามาทำงานร่วมกันได้ ภายใต้กฎเกณฑ์ กติกาและข้อตกลงที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่าจะเป็นแนวทางที่ดีที่สุดที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความเจริญ และความก้าวหน้าของชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว และคนในชุมชนภายใต้คุณลักษณะของผู้นำทางการพัฒนาชุมชนที่มีศักยภาพในการทำงานสูงสุด จนทำให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่น ศรัทธา และไว้วางใจให้เป็นผู้นำ ตลอดจน ให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ผ่านกลไกการทำงานต่างๆ ที่เหมาะสมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานชุมชนของตนเองได้

การดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของชุมชนต้องเกี่ยวข้องกับแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่ามีปัจจัยที่สำคัญที่สุด เนื่องจากเป็น “ปัจจัยสนับสนุน” ที่เป็นเงื่อนไขไปสู่ความสำเร็จในทุกเรื่อง คือ “ผู้นำชุมชน” ซึ่งเป็นไปตามหลักการและเหตุผลตามที่กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น โดยผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวางแผนการทำงาน การระดมสรรพกำลังจากทุกภาคส่วนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานอย่างเป็นเอกภาพ และการขับเคลื่อนการทำงานต่างๆ ตามที่กำหนดในแผนพัฒนาชุมชนไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม จนเกิดผลสำเร็จในเชิงประจักษ์ ในฐานะที่ผู้นำชุมชนเป็นเงื่อนไขสนับสนุนการทำงานที่ดีที่สุดที่จะทำให้การปฏิบัติงาน

ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนดำเนินการไปอย่างขั้นตอนตามเป้าหมายที่ต้อง ทั้งนี้ โดยพบว่าบทบาทของผู้นำชุมชนมี 2 คุณลักษณะหลักที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชนเป็นที่พึ่งทางความคิด และเพื่อนร่วมทำงาน คนสำคัญที่เรียกว่า “เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน” ในขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชนยังต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งหมดของชุมชน กล่าวคือ ประชาชนจะทำอะไรทั้งที่เกี่ยวกับข้องโดยตรงกับการพัฒนาชุมชน หรือ โดยทางอ้อมก็ตาม ผู้นำจะต้องเป็นผู้ลงมือทำก่อนเป็นลำดับแรก และต้องเป็นแบบอย่างของความตั้งใจ เสียสละ ทุ่มเทการทำงาน ในฐานะที่ผู้นำถูกยกบทบาทให้เป็นเสมือน “คนบันดาลใจ” คนสำคัญคนหนึ่งของชุมชน

7.1 เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน

การดำเนินงานของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของคนในชุมชนจากพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษาคั้งนี้ จะพบว่าในทุกขั้นตอนการดำเนินงานของการพัฒนาชุมชนไปสู่การเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจจนประสบความสำเร็จนั้น ล้วนเกิดขึ้นจากการมีผู้นำชุมชน ทั้งในลักษณะบุคคล หรือ กลุ่มบุคคล เข้าไปมีส่วนร่วม หรือ มีความเกี่ยวข้องทุกกระบวนการ ทั้งในส่วนของการวางแผนเองก็ดี หรือ การดำเนินการในฐานะแกนนำของชุมชน หรือ ผู้สนับสนุนเองก็ดี หรือ ผู้มีส่วนร่วมในการทำงานเองก็ดี แต่ที่พบว่าเป็นหัวใจในการทำงานที่เป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ทุกๆ งานเดินต่อไปได้ นั่นก็คือ ผู้นำชุมชนจะต้องมีความใส่ใจและใช้ในการทำงานอย่างสม่ำเสมอ ผ่านบทบาทของการเป็น “ที่ปรึกษา” ให้กับคนในชุมชนที่ดำเนินงานตามแต่ละขั้นตอนนัยความหมายของการเป็นที่ปรึกษาของผู้นำ คือ การสนับสนุน และการกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนหลังจากนั้น ก็จะเป็นเสมือนเพื่อนคู่คิดของคนทำงานในชุมชนที่จะมีคนอยู่เคียงข้าง คอยดูแลและคอยช่วยเหลือ หรือ สนับสนุนในด้านความรู้สึก และพฤติกรรมให้การดำเนินงานต่างๆ ผ่านไปได้ด้วยดี จนประสบความสำเร็จในแต่ละเป้าหมายการทำงาน ทั้งนี้ โดยลักษณะของการเป็นที่ปรึกษาการทำงานนั้น พบว่าโดยส่วนผู้นำชุมชน จะมีคุณลักษณะที่ถูกนำมาใช้ในการดำเนินงาน 2 ส่วน กล่าวคือ

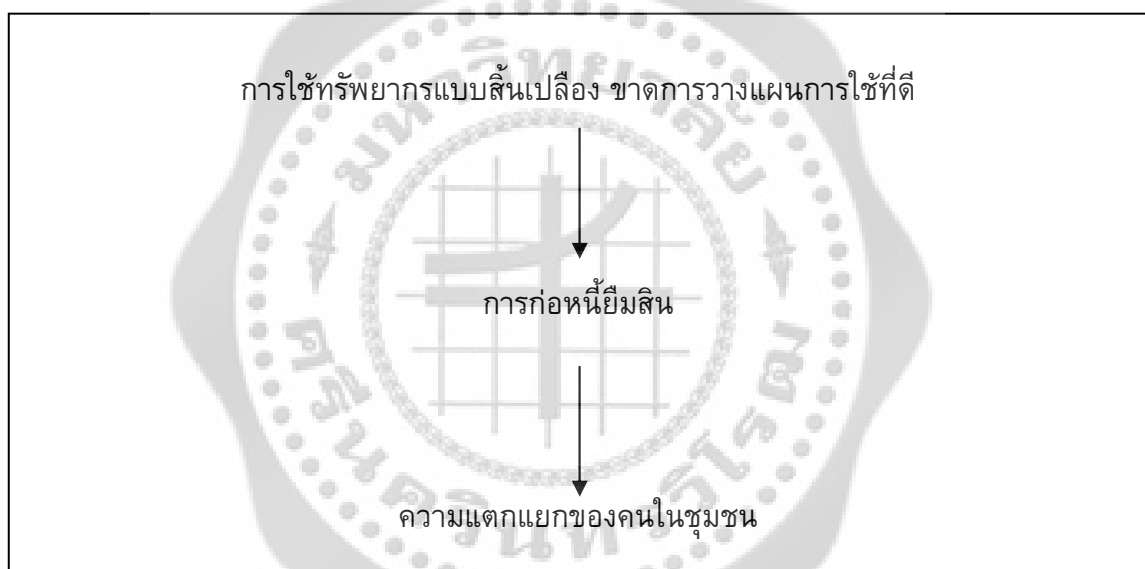
7.1.1 เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน ในฐานะที่ผู้นำชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเอง

ผู้นำชุมชน จะใช้บทบาทของผู้นำเข้าไปให้คำปรึกษาแนะนำการทำงานต่างๆ ทั้งที่กำลังจะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วของชุมชน ผ่านบทบาทของตนเอง 2 ส่วน คือ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ และผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ ดังนี้

ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ

จุดเริ่มต้นของการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ราวๆ ปี พ.ศ. 2540 หรือ มากกว่านั้น เล็กน้อย) จะพบว่าผู้นำชุมชนที่เป็นแกนหลักคนสำคัญในชุมชน ล้วนแต่มีบทบาทของการเป็นผู้นำที่เป็นทางการ กล่าวคือ ทุกคนสวมบทบาท

ของการเป็น “ผู้ใหญ่บ้าน” ของหมู่บ้าน ชุมชนนั้นๆ มาก่อน ซึ่งทุกคนประสบภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองในช่วงที่อยู่ในการปกครองของตนเอง ดังตัวอย่างกรณีที่อยู่ในช่วงนั้นเป็นช่วงระหว่างของการพัฒนาตามแนวทางของระบบทุนนิยมเสรี ทำให้เกิดความบ้าคั่งในการใช้ทรัพยากรอย่างสุดโต่ง มีการใช้ทรัพยากรทุกอย่างที่มีในชุมชนไปเป็นจำนวนมาก และยากต่อการควบคุม หรือดูแลการใช้ประโยชน์ได้จากนายทุน และจากคนในชุมชนด้วยตนเอง จนนำไปสู่การเกิดปัญหาเชิงซ้อนทางสังคมเป็นจำนวนมาก เช่น ปัญหาการลักขโมย ปัญหายาเสพติด ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานจากชนบทไปสู่เมือง ปัญหาความยากจน ปัญหาคุณภาพชีวิตของคนและครอบครัว เป็นต้น และหากสถานการณ์นั้นผู้นำชุมชนยังคงนิ่งเฉย หรือ ไม่ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือยอมทำให้เกิดความแตกแยกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของคนในชุมชนนั้นๆ ไม่สามารถคงอยู่ได้ต่อไป ดังภาพสรุปปัญหาวิกฤติในชุมชน ดังนี้

ภาพประกอบ 23 สรุปปัญหานำไปสู่จุดกำเนิดการพัฒนาของชุมชน

ผู้นำชุมชนทั้งหมดจากที่ได้ดำเนินการศึกษา ทั้ง 3 พื้นที่ นั้น ได้ใช้ความเป็นผู้นำที่เป็นทางการของตนเองในการพลิกฟื้น พื้นฟูการทำงานต่างๆ ที่เป็นปัญหาของชุมชนให้เกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะการสร้าง พื้นฟู ชุมชนผ่านกระบวนการสร้างคนให้เป็นเช่นเดิม หรือ ดีกว่าเดิมผ่านอำนาจที่ตนเองมี ร่วมกับกระบวนการพัฒนาอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยกระบวนการทำงานทั้งหมดที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ผู้นำจะเข้าไปให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการสนับสนุนทางด้านความรู้สึก เพื่อให้คนในชุมชนที่มีความรู้สึกกลัวๆ กล้าๆ หรือ ไม่มั่นใจสามารถก้าวผ่านการทำงานที่เป็นปัญหาและอุปสรรคไปสู่ความสำเร็จได้

“...คือเป็นจุดเริ่มต้นวันที่ 12 พฤศจิกายน ปลายปี 39 แล้วเป็นจุดต้นคิดที่ว่าทำเรื่องการท่องเที่ยว แล้วผมมีความรู้สึกถ้าผู้นำพูดคำไหนไปแล้วไม่ทำก่อนคงจะไม่สำเร็จก็เลยทำไปก่อน ก็ใช้เวลาหลายปี นะกว่าจะมีซัพพลายเชนขึ้นมาครบ ใช้เวลาอยู่ 3-5 ปี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่เข้ามา ก็บอกไม่สำเร็จ ทั้งนั้น ก็ใช้วิธีหาเงินกันเอง พาเขาไปศึกษาดูงานหลายแห่งนะ ต้นแบบแรกที่เราไปดูก็คือ ศรีวิงที่ นครศรีธรรมราชเป็นจุดที่เราไปดูมากที่สุดที่อื่นไม่ค่อยได้ไปนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 1)

นอกจากนี้ ภาวะผู้นำที่เป็นทางการได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนที่ประสบปัญหา และ วิกฤติชีวิต มีความกล้ามากพอที่จะเข้ามาปรึกษาหารือถึงปัญหาที่เกิดขึ้นของตนเองและครอบครัว เพื่อจะได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของตนเองและครอบครัวต่อไปได้ ในส่วนนี้ สารสำคัญ คือ กาทที่คนหนึ่งของคนในชุมชนเดินเข้าไปขอคำปรึกษาจากผู้นำ ซึ่งมีใช้เรื่องยาก แต่กลับ ง่าย เนื่องจากมีกระบวนการสื่อสารที่ดีไปก่อนหน้าแล้ว และคนที่เข้ามาปรึกษาทั้งหมดจะได้ข้อคิด แนวทางปฏิบัติที่ดีที่จะนำไปสู่การมีทางออกที่ดีเสมอ รวมทั้ง โอกาสต่างๆ ที่ผู้นำ และคนในชุมชน มอบโอกาสให้กันและกัน ทำให้คนในชุมชนเกิดความไว้วางใจมากขึ้น และให้ความร่วมมือเป็นลำดับ ต่อมา

“...ผู้ช่วยเลยครับ ผู้ช่วยก่อนเลยในฐานะเป็นลูกน้อง ถ้าผู้ช่วยไม่ทำก็ใส่ผู้ช่วยออกเอาคนอื่นที่ พร้อมจะทำเรื่องการท่องเที่ยวตรงนี้ คือชาวบ้านเนี่ยสังเกตเขามองเรื่องการท่องเที่ยวให้เป็น เขาจะถาม ตัวเองว่าใครจะมาเที่ยวบ้านเรา เขาเอาตัวเองเป็นตัวเทียบใจก็เลยวิธีสอนบอกให้เอาคนนอก เราคิดว่า ทำไมเราอยากไปเชียงใหม่ เพราะเหนือไม่เคยไปอยากดูอะไรเชียงใหม่ ดังนั้นต้องเอาคนเชียงใหม่มา เที่ยวให้ได้ เอาคนต่างถิ่นมาเที่ยวให้ได้ กว่าจะสอนเรื่องตรงนี้ได้สำเร็จนะ สุดท้ายพอทำ 3 คนก็เริ่มมา เกาะพิทักษ์...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 4)

ผู้นำธรรมชาติ

กรณีผู้นำตามข้อ 1 เมื่อได้ดำเนินการไปช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว จะพบว่าผู้นำสองในสาม คนที่เป็นผู้นำชุมชนคนสำคัญของพื้นที่ที่ศึกษา ได้หมดวาระการดำรงตำแหน่ง และทำให้หลุดออก จากสถานะการเป็นผู้นำที่เป็นทางการ แต่ทว่าการทำงานนั้นๆ กลับไม่ได้สิ้นสุดลงไปตามการ เปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้นำ เพราะผู้นำยังคงทำงานเหมือนเดิม เพียงแต่มีสถานะที่แตกต่าง ออกไปจากเดิมเท่านั้น

อย่างไรก็ดี กลับพบข้อเท็จจริงว่าผู้นำตามข้อ 1 ยังคงเป็นผู้นำในสถานะที่ไม่เป็นทางการ หรือที่เรียกว่า ผู้นำธรรมชาติก็ได้ เพราะคนเหล่านี้ ยังคงได้รับความไว้วางใจในการทำงานอย่างสูง และยังคงเป็นหลักสำคัญในการทำงานให้กับคนทุกคนในชุมชนได้ดีเช่นที่ผ่านมา ประกอบกับการ ทำงานร่วมกับผู้นำทางการคนใหม่ของหมู่บ้าน หรือ ชุมชน มักจะเป็นคนที่ผู้นำคนเดิมเคยทำงาน ร่วมกันมาก่อน หรือ ผู้นำทางการคนปัจจุบัน เป็นผู้ที่ได้รับการผลักดันจากผู้นำคนเดิม เพื่อให้สาน

ต่อการทำงานให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จนสามารถประสบความสำเร็จได้ดีตามที่กำหนดไว้ในการพัฒนาจากผู้รู้หนึ่งไปสู่ผู้รู้หนึ่ง

ในอีกสถานะบทบาทของผู้ที่ประสบความสำเร็จ กลับพบว่าผู้นำเหล่านี้ได้ผันตัวเองไปเป็นกลไกในการประสานงานกับหน่วยงาน หรือ กลุ่มองค์กรที่สูงขึ้น เช่น ประธานสภา เป็นต้น เพื่อใช้ศักยภาพของตนเองในการทำงานกับชุมชนต่อไปได้

“...แต่การดำเนินงานมีมาก่อน 29 30 มันเป็นเรื่องไขว่คว้าถ้าเราจะรับทุน มันต้องพูดว่าไอ้ของคุณ มันคืออะไรเวลาจะรับเงินจากหน่วยงาน คุณคือใคร บอกว่าบ้านจำลุงก็ไม่ได้อีก ก็เรียกผู้ใหญ่บ้านมา เพราะผู้ใหญ่บ้านเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนบ้าน ผมเป็นผู้ประสานงานปี 45 46 ผมไม่ได้เป็นนะผมเป็นผู้ใหญ่บ้านปี 47 เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน เอาเครือข่ายองค์กรบ้านจำลุงก็แล้วกันมันรวมๆ ดีไอ้กลุ่มอื่นๆ ที่อยู่นอกหมู่บ้านเค้าก็มีความสนใจทำงานด้วย ถ้ามันไม่ใช่เครือข่ายองค์กรบ้านนายซ้อ ก็ไม่ได้อีก ก็ยุคนั้นมันไม่ได้โต แล้วก็ค่อยขยายขยายจนถึงปี 51 ถึงได้ 44 กลุ่ม ณ ปัจจุบันมีมาจ่ออีก 1 กลุ่มแล้ว แต่เรายังไม่ได้ตกลงเพราะว่าให้ไปทำงานพานชนวนดี ๆ ก่อน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 5)

7.1.2 เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน ผ่านกลไกการทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ หรือกลุ่มการทำงานต่าง ๆ

นอกจากการทำงานภายใต้คำแนะนำจากผู้นำชุมชน ทั้งในบทบาทของผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและผู้ไม่ตามธรรมชาติแล้ว กระบวนการทำงานที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมความสำเร็จให้เกิดขึ้นที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากลไกในส่วนแรก คือ คนในชุมชนมีเพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน ที่เป็นกลไกการทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ หรือ กลุ่มการทำงานต่าง ๆ

ข้อค้นพบประการหนึ่งจากการศึกษาวิจัย พบว่าผู้นำที่ทำงานให้ประสบความสำเร็จ มิใช่อาศัยความเก่งของตนเองเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องนำความเก่ง ความสามารถของแต่ละคนเข้ามาประกอบร่วมกันทำงานได้ โดยเฉพาะการนำคนเก่งและคนที่สนใจการพัฒนาตามแนวทางและวิธีการเดียวกันเข้ามาสู่การพัฒนาาร่วมกัน ภายใต้รูปแบบการทำงานของคณะกรรมการ และกลุ่มทำงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

“... คือคนในพื้นที่ทั้งหมด คนที่คุ้นๆ กันทั้งหมด คือการอธิบายทางความคิด เป็นการฟื้นฟูชุมชน ตกผลึก 12 กลุ่มเบื้องต้นแต่ว่าต่างกลุ่มต่างไปก่อนพอมันงานเดินมันค่อยมีการเชื่อมทุกกลุ่มเข้า ละก็มีเกิดกลุ่มเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการทำงานกลุ่มโฮมสเตย์ มันค่อยๆ เติบโตกลุ่มใครกลุ่มมันเพราะมันไม่เห็นเป้าหมายรวม มันไม่เห็นนโยบายสาธารณะ ฉันทาคูณทำ ต่างคนต่างทำ อยู่ในพื้นที่เล็กๆ ของตนเองจังหวัดงาตนเอง เป็นการรวบรวมคน แต่ละกลุ่มกิจกรรมให้มาคุยเป็นเรื่องเป็นราวเพื่อจะกำหนดว่าจะเอาอย่างไรกันดี จังหวัดมันดีตอนนั้นช่วงนั้นเป็นช่วงที่ดีที่สุดเลย ของเราคือเอาคนที่ม่ประสบการณ์ อยู่แล้วที่ทำกิจกรรมนี้แหละ เอามาเจอกับคนอื่นกิจกรรม เพราะนั้นจะเกิดการแลกเปลี่ยนเวที...”

“...ถ้าเราจะแบ่งโควตาให้ไปพัฒนาศักยภาพมาให้เรา 2 คน พอช่วงกลางๆ มันมีหน่วยงานอื่น ต้าบลอื่น อำเภออื่นในศาลาทิศเค้ายี่สิบเก้าคนอีกไม่ เราพร้อมเรามีเพราะคนเรามีอยู่แล้วเราจาก ได้ 2 ยิ่งได้มา 4 การพัฒนาศักยภาพของคนที่นี่จึงได้รับโอกาสดี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 4)

การทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ หรือ กลุ่มต่างๆ นั้น จะสามารถพัฒนา ประสิทธิภาพไปสู่ความก้าวหน้าตามที่ต้องการได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการทำงานกลุ่ม หรือ ใน รูปแบบของคณะกรรมการนั้น จะใช้เครื่องมือการประชุม การมีเวทีเพื่อการพูดคุย การอภิปราย และการแสดงความคิดเห็นกันได้อย่างเสรี โดยเครื่องมือที่กล่าวถึงเหล่านี้ จะเป็นการระดม สติปัญญาความคิด และประสบการณ์ของบุคคลหลายคนเข้ามาประกอบใช้ร่วมกัน เพื่อพิจารณา แนวทางการแก้ไขปัญหาการตัดสินใจเลือกแนวทาง หรือ การหาข้อยุติอย่างมีเหตุผล

“...คณะกรรมการหมู่บ้านผมทั้งหมดตอนนี้มี 100 กว่าคนครับต้องเป็นทุกคน คณะกรรมการ 6 เดือนครั้งเปลี่ยน ผมไม่ใช้กฎระเบียบของราชการแต่ใช้ระเบียบของหมู่บ้าน...”

“...6 เดือนเปลี่ยนครับ เลือกตั้งไว้เลยครับ ชุดนี้คนนี่คือใคร 10 คนหลังต่อคิวไว้ คือคณะกรรมการ บางคนส่วนมากคนปากมากจะให้ เป็น คนไหนปากมาก ยุเพื่อนเก่งๆ ผมจะให้ เป็นก่อนจะได้รู้ว่าเป็น คณะกรรมการมันหนักตรงไหนบ้าง สุดท้ายพอรู้ตัวเองใช้ระบบวนครับ ให้รู้ทุกคน คือเด็กถ้าอายุ 17 ปี ขึ้นไปสามารถเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านได้ทั้งหมด แต่ว่ากฎระเบียบของคณะกรรมการหมู่บ้านของ ภาครัฐเราต้องตั้งโดยตามภาครัฐด้วยแต่ตัวนี้ก็เป็นแค่เรื่องงานเป็นแค่หลักลอยไว้ แต่ตัวขับเคลื่อนจริงๆ เป็นของหมู่บ้านเองที่ทำด้วยตัวมันเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 8)

การหาข้อยุติของคณะกรรมการ และกลุ่มทำงานคณะต่างๆ นอกจากจะสามารถแบ่งปัน ประสบการณ์จากการทำงานระหว่างกันได้แล้ว ยังสามารถจัดความคิดที่เป็นปฏิกิริยาด้วย กระบวนการอภิปราย การประนีประนอมและผสมผสาน ตลอดจน การทำงานในรูปแบบของกลุ่ม หรือ คณะกรรมการนั้น จะเป็นการหาผลลัพธ์แบบประชาธิปไตย ที่ใช้เสียงของที่ประชุมส่วนใหญ่ ในกรณีที่ไม่สามารถทำนายผลล่วงหน้าได้ ยกเว้นบางเรื่องที่คาดว่าจะนำเข้าสู่ที่ประชุมจะนำไปสู่การเกิดความ ขัดแย้ง การแตกหัก หรือ การไม่ลงรอยของคนในกลุ่ม ก็จะมีการนำเรื่องนั้นๆ มาพูดคุยกันนอก กลุ่มก่อน เพื่อหาทางโน้มน้าวจิตใจและความคิดให้เป็นไปตามกัน หรือ เห็นพ้องต้องกัน เช่น ใน กรณีที่มีความจำเป็นต้องตัดสินใจแก้ปัญหาสำหรับเรื่องที่มีอิทธิพลหรืออำนาจของผู้มีผลประโยชน์ เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งบุคคลคนเดียวไม่กล้าตัดสินใจหรือไม่เหมาะที่จะตัดสินใจ

นอกจากนี้การบริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการ ยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความ ร่วมมือ และการประสานงานที่ดีในการปฏิบัติงาน ตลอดจนสามารถป้องกันการดำเนินงานล่าช้า สิ้นเปลือง ทั้งงานและเวลา ซึ่งในส่วนนี้สมาชิกต้องรับผิดชอบในผลงานอย่างแท้จริง ถือว่าเป็นความ รับผิดชอบของทุกคนแล้ว

7.2 ศาสตร์และศิลป์แห่งผู้นำชุมชน

จากการศึกษา“มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” บทสรุปของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องนี้ พบว่า “ผู้นำชุมชน” เป็นกลยุทธ์การทำงานที่สำคัญในลำดับแรกสุดที่พึงจะต้องมีและเกิดขึ้นในชุมชนหากชุมชนต้องการจะเดินไปข้างหน้าด้วยแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้กระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนด้วยแนวทางการท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะตัวผู้นำจะมีส่วนสำคัญสูงสุดในการทำงานจนสามารถนำพาคนในชุมชนอย่างน้อย ในช่วงแรก คือ กลุ่มคนที่ร่วมอุดมการณ์การทำงานไปสู่ความสำเร็จได้ตามที่ใจคาดหวัง

บทบาทของผู้นำในพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษาในเรื่องนี้ ให้ความสำคัญอย่างมากกับการเป็นผู้นำที่จะต้องมีการเรียนรู้ ฝึกอบรม และเสริมสร้างศักยภาพการทำงานในทุกด้านที่เป็นปัญหาของชุมชน ทั้งนี้เพราะว่าผู้นำได้เป็นที่ยอมรับว่า มีบทบาทสำคัญต่อการบริหาร ลักษณะของผู้นำก็แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ ซึ่งทำให้เกิดผู้นำในแบบต่าง ๆ แต่ลักษณะของผู้นำที่เป็นที่ยอมรับคือผู้นำในฐานะผู้นำทาง หมายถึง คนที่สามารถชี้ให้คนอื่นดำเนินการไปในทางที่ถูกต้องได้ ซึ่งจากข้อมูลที่เป็นข้อค้นพบในกลยุทธ์การทำงานจนประสบความสำเร็จของพื้นที่นั้น พบว่าตัวผู้นำเป็นผู้ที่สามารถชักจูงให้ผู้ปฏิบัติงานดำเนินงานไปพร้อม ๆ กันอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำกว่าจะก้าวขึ้นมาสู่การเป็นผู้นำที่มีคอนพร้อมร่วมมือทำงานนั้น จะต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความสุขและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และสามารถภูมิใจ หรือ กระตุ้นทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ร่วมกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างสอดคล้องตามสถานการณ์ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของชุมชน

“ผู้นำชุมชน” จะต้องมียุทธศาสตร์การบริหารที่ผสมผสานกันระหว่างศาสตร์และศิลป์แห่งการเป็นผู้นำที่สามารถนำชาวบ้านในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ

ในความเป็นศาสตร์ ผู้นำชุมชนในฐานะกลไกหลักในการขับเคลื่อนการปฏิบัติทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นในชุมชนให้เป็นไปตามทิศทางตามที่กำหนด ผู้นำจึงต้องมีความรู้แท้ รู้จริง สามารถคัดเลือกความรู้ที่มีไปสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ในขณะเดียวกัน ก็จะต้องมีวิสัยทัศน์ที่สามารถมองเห็นเหตุการณ์ไกลระยะยาวได้โดยสามารถแยกแยะผลที่คาดว่าจะได้รับการเลือกแนวทางใดแนวทางหนึ่ง และการไม่เลือกอีกแนวทางใดแนวทางหนึ่งได้อย่างแม่นยำ และสูญเสียประโยชน์ของส่วนร่วมให้น้อยที่สุด

1. มีวิสัยทัศน์ในการทำงานกล่าวคือ ผู้นำจะต้องสามารถสร้างวิสัยทัศน์ที่สามารถทำให้เป็นจริงได้ น่าเชื่อถือ สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนตามสถานการณ์และต้นทุนที่มีอยู่ในพื้นที่ สร้างความท้าทายและดึงดูดใจให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจทำงานร่วมกันให้สำเร็จ นำไปสู่การ

ดำเนินงานในลำดับขั้นที่สูงขึ้น โดยที่วิสัยทัศน์ของชุมชนที่ได้ร่วมกันคิดนั้น ก็จะต้องมองการณ์ไกล เข้าใจง่าย มีความครอบคลุมในลักษณะกว้าง ๆ วิสัยทัศน์ที่ดีที่เกิดจากผู้นำนั้น จะต้องมองในเรื่องของการใช้ทรัพยากรของภายในชุมชนเป็นลำดับแรก โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งในส่วนนี้ผู้นำสามารถดำเนินการได้ในการกระตุ้น และส่งเสริมให้คนในชุมชนทุ่มเทในการทำงานอย่างสุดความสามารถ

“...ก็เปลี่ยนแปลงเป็นผู้นำเรื่อยมา สมัยที่ผมเป็น อบต.นะปี 40 กว่าๆ ประมาณนั้น ปี 43ผู้ใหญ่ อนุรักษ์ เป็น ผมเป็น ผู้ใหญ่บ้านปี 40 นะ ก็สานกันต่อ สมัยนั้นอนุรักษ์ ก่อน ผู้ใหญ่ชาติชายสารกันต่อ สมัยนั้นมีกองทุนเพื่อสังคมเค้ามลงมาชุมชน ช่วงนั้นประเทศไทยกับล้งตักวิกฤตทุน ทุนทางการลงทุนน้อย นะต้องกู้เงินจากไอเอ็มเอส (กองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ International Monetary Fund) มันมี ขอดกลงว่า ถ้ากูเงินรายทุนต้องไปดูชุมชนโดยใช้ชื่อ ทึกชื่อย่อๆ นะแล้วก็ไปดูชุมชน ผมก็เลยทำเรื่องขอ เงิน เวลาได้เงินมากว่าจะได้เจ้าหน้าที่ก็ต้องลงมาตรวจสอบผมก็ล้งว่ารัฐบาลเค้ามมีเงินป่าวๆ เดียวไม่คิด จะส่งไปคืน สมัยนั้นเค้ามมีเงินให้ป่าวๆ อย่างนี้ด้วยหรือ ตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่บ้านจำรูญขึ้น ภายใต้ชื่อศูนย์ การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรูญ ผมได้เป็นประธาน และประธานโครงการ ได้มา 8 แขน 3 หมี่น 7 พัน บาท เวลาจะถมที่ดินจะทำอะไรต้อง สจ. สท. ไรเอามาช่วยกัน ก็ได้เงินมาเป็น ล้านๆ ก็ได้ อาคารมา กลุ่มกิจกรรมก็มาเปิด กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแปรรูป แล้วก็ค่อยๆ กัน ตามมา ค่อยๆ เกิด แต่ไม่ค่อยเข้มแข็ง แต่ก็มิเดินได้มาปลายของผู้ใหญ่อนุรักษ์ละเค้ามบอกว่ามิศูนย์เรียนรู้ แล้วคุณต้องการศูนย์วิทยุชุมชนนะ เราบอกว่ามันหน้าตาอย่างไรเราไม่มีนะ บอกเอากับเค้ามมาตอยอดให้ เราก้เอา แล้วก็ส่งคนอบรม แล้วเค้ามก็ให้เงิน 1 แขนบาท เอามาทำเครื่อง โดยใช้สื่อที่เค้ามให้มาทำเป็นสื่อ วิทยุชุมชน โดยมีการโฆษณาวันหนึ่ง 3 ชม. ประมาณ ปี 43 ก็เกิดพร้อมกับกลุ่ม ยุคอนุรักษ์ ยุคชาติชาย ก็มาต่อเลย บุคลิกและขีดความสามารถแต่ละคนก็ไม่เหมือนกันคุณจะเรียนรู้ ชาติชายมีเอกลักษณ์จุดเด่น ด้านการประสานงานมิวิสัยทัศน์ ผมได้คุยกับเค้ามแล้วเป็นคนเข้าใจได้ง่าย เพราะนั้นจำรูญได้คนดีชื่อชาติ ชายเหลืองเจริญ แล้วคนโน้นละ ก้ดีเหมือนกันแต่ความสามารถแต่ละคนไม่เท่ากัน หลังจากที่เค้ามได้ ตำแหน่งมา จากเรื่องที่มีอยู่ในชุมชนก็ตอยอด มาส่งกลุ่มนั้น กลุ่มนี้รวมแล้วมิ 24 กลุ่มในบ้านจำรูญ แต่ ผมจำได้พอชาติชายเข้ามาก็เริ่มสร้างเวที ที่สำคัญชาติชายเอาเรื่องราวต่างๆ เข้ามาคุยในเวที เรียกเวที เชื่อมประสาน เรื่องราวก็ถูกกำหนดลงเวที พุดเสร็จแล้วชาติชายก็มีพันธมิตรกับ พอช.ส่งคนไปอบรม ผม เดินทางบ่อยมาก ทาง พอช.เค้ามบอกว่าเห็นเรานะ แข็งแรงระดับหนึ่งเค้ามก็อย่างให้ 9 หมู่บ้านแข็งแรง แบบเราบ้าง หรือมิเวทีผูกมิตรแบบเราบ้างก็เลยจัดให้เราไปประสานงาน 8 หมู่บ้าน ให้เวทีกลางพุดเดือน ละ 1 ครั้งทำให้เราเหมือนเป็นตัวแกนหลัก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรูญ คนที่ 3 (หน้า 28)

2. มีความรอบรู้ในศาสตร์การพัฒนาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่จำเป็นว่าผู้นำที่จะดำเนินงานให้ ประสบความสำเร็จ ชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดนั้น จำเป็นจะต้องมีคุณวุฒิการศึกษาที่สูงเท่านั้น เพราะเป็นคนละเรื่อง แต่ผู้นำที่ทำงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของชุมชนที่ศึกษานั้น เป็นเพราะสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และไม่คิดว่าสิ่งนั้น เป็นสิ่งที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึง หรือ เอามาใช้ได้

ในขณะที่เดียวกัน ความรู้ที่ผู้นำมี และสำคัญที่สุด คือ ความรู้เชิงพื้นที่ สามารถรู้ว่า ชุมชนมีอะไร และยังมีขาดอะไร ต้องการเติมเต็มในส่วนไหน ในสัดส่วนเท่าไร การรู้พื้นที่ทำให้ผู้นำ

มีความเข้าใจในอัตลักษณ์ของพื้นที่ดี และเห็นว่าการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนั้น จะต้องดำเนินการไปเช่นไร โดยใช้อะไรบ้าง

“...ก็เรามันอยู่ที่ผู้นำของเราครับ เราวางมาตรการเข้มแข็งคือ กฎ กติกาเราสร้างกับชุมชน สร้างกับชาวบ้าน ให้ชาวบ้านตั้งขึ้นมา เสนอแนะขึ้นมาว่าแบบนี้ๆ แล้วใช้อย่างนี้ แล้วก็แบ่งให้ชาวบ้านดูแล เป็นกลุ่มอีก ชาวบ้าน 1 คนให้ดูแล 5 หลังคาเรือนดูแลกัน ช่วยเหลือเผื่อแผ่...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 5 (หน้า 62)

“...พ่อหลวงนี่เยอะ สิบดอกเตอร์ยังไม่เท่าจริงๆนะครับ ผมคิดว่าพ่อหลวงเป็นกบนอกกะลาครับ ไม่เคยอยู่นิ่ง ไม่เคยอดฉลาด เราไม่ควรทำตัวเป็นกบในกะลา เราต้องเป็นกบนอกกะลาถึงเราจะทำไม่ได้แบบเขา ถ้าเราทำแล้วแต่ทำไม่ได้ อย่างน้อยเราก็รู้ไว้ก็ยังดี เรารู้ไง พ่อหลวงจะเป็นกบนอกกะลาที่คิดแล้วไปจริงๆ ไปเรื่อยๆ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 25)

3. สามารถสร้างสรรค้วฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน จนทำให้คนในชุมชนเป็นผู้รักการเรียนรู้ และที่สำคัญมากกว่านั้น ก็คือ ผู้นำมีความเต็มใจที่จะถ่ายทอดความรู้ เพราะความเป็นจริงแล้ว ทุกคนมีความรู้และประสบการณ์ที่มีค่าอยู่กับตัว หลายชุมชนที่ไม่สามารถดำเนินงานได้ตลอดรอดฝั่งก็เพราะความรู้ที่ติดอยู่กับคน และไปพร้อมกับคน

“...กิจกรรมนี้ เริ่มมีคนมาพัก ก็เริ่มมีคนมาพักนี่นะเราเริ่มเลี้ยงลูก ชาวบ้านเป็นอย่างนี้ แขนงนี้เป็นแบบนี้ เริ่มราชการเป็นอย่างนี้ นี่พอเริ่มเรียนรู้คนหนึ่งก็กับมาคุยเวทีประจำเดือนทุกเดือนก็มาเล่าให้ฟัง คนที่รับผิดชอบกลุ่มโฮมสเตย์ ก็มาเล่าให้ฟัง อย่างนี้ๆ เค้าก็แนะนำ ว่าควรทำอย่างนี้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1 (หน้า 2)

ในความเป็นศิลป์ จะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการโน้มน้าว ชักจูง เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา ใ้วางใจที่จะปฏิบัติงานร่วมกันในภารกิจแก้ไขปัญหของชุมชนได้อย่างเป็นเอกภาพ และปราศจากข้อขัดแย้งใหม่ หรือ กลุ่มผู้มีความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาไปในแนวทางใหม่นี้ทั้งนี้ คุณสมบัติของผู้นำในแง่ของการนำศิลป์มาประยุกต์ใช้ประกอบด้วย

1. ผู้นำมีความรับผิดชอบต่อสังคม และใจกว้าง โดยผู้นำที่ศึกษาจากทั้งใน 3 เขตพื้นที่ ชุมชนพบว่า ผู้นำทั้งหมด เป็นผู้ที่ความสนใจสิ่งต่างๆ รอบตัวอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการประสานงานกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งในระดับส่วนกลาง และระดับพื้นที่ เป็นผู้ที่มีความเข้าใจมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ ต้องยอมรับสภาพต่าง ๆ ไม่ว่าจะแพ้หรือชนะ ไม่ว่าจะผิดหวังหรือสำเร็จ ผู้นำจะต้องมีความอดทนต่อความคับข้องใจต่าง ๆ พยายามขจัดความรู้สึกต่อต้านสังคม หรือต่อต้านคนอื่นให้เหลือน้อยที่สุด เป็นคนมีเหตุผล เป็นคนเชื่อมั่นในตนเอง และนับถือตนเอง

“...ตอนแรกๆ มันก็แตกแยกแต่พออยู่ไปอยู่ที่ผู้นำของเรา ถ้าผู้นำไม่แข็งนะมันก็จะหายไปได้ แต่ผู้นำแข็งที่บางที่เดือนหนึ่งประชุมไม่รู้กี่ครั้ง เอาความเข้าใจมาให้ เข้าใจกันเข้าใจในทางเดียวกัน แต่ถ้า 3 เดือนประชุมที่หนึ่งล้มละลายหมด กลางคืนก็ประชุมที่ผู้ใหญ่เรียกประชุมหมด...”

“...ผมชอบนะ คือเขาพัฒนาหมู่บ้าน คนอื่นเขาพัฒนาทั่วไปแต่เขายังไงก็ต้องทำเอาลูกบ้านของเราให้อยู่ได้อยู่รอดไว้ก่อน...”

“...แตกต่างกันครับ คือตำบลเดียวกันมันมีผู้นำทั้ง 14 หมู่ แต่ 14 หมู่แต่ละหมู่ไม่เหมือนกัน บางอยู่เขาอยากจะทำส่วนตัวแต่ที่นี้คือผู้นำเขาไม่เอาส่วนตัวเข้ามาเอาแบบส่วนรวม และอีกอย่างหนึ่งถ้าเป็นผู้นำที่อื่นที่นี้ชาวบ้านจะไม่ได้อยู่แล้วเขามาติดต่อซื้อที่อะไรแบบนี้เพราะตอนนี้เกาะพิทักษ์จะดังมากเรื่องที่เขาตามซื้อๆ แต่ว่าผู้นำเขาบังคับกับชาวบ้านว่าอย่าไปขาย ถ้าขายไปอนาคตข้างหน้าจะกินอะไรจะอยู่ทำอะไรกันเขาจะบีบไว้ก่อน ผู้นำคือว่าไม่เอาวิสัยทัศน์ตัวเองแลกเปลี่ยนกับนายทุน ถ้าเป็นผู้นำที่อื่นเรียบร้อยแล้วปานนี้ แต่ผมยอมรับขนาดผมมาอยู่ไม่ใช่บ้านผมนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 73)

2. มีแรงจูงใจจากภายในตัวเอง กล่าวคือ ผู้นำจะมีแรงขับที่จะทำอะไรให้เด่น และให้สำเร็จอยู่เรื่อย ๆ เมื่อทำสิ่งหนึ่งสำเร็จแล้ว ก็จะต้องการที่จะทำสิ่งอื่นต่อไป เมื่อทำสิ่งใดสำเร็จก็จะกลายเป็นแรงจูงใจท้าทายให้ทำสิ่งอื่นให้สำเร็จต่อไป ในขณะที่เดียวกันผู้นำจะต้องมีความรับผิดชอบอย่างสูง เพราะความรับผิดชอบจะเป็นบันไดที่ทำให้เขามีโอกาสประสบความสำเร็จ

“...ช่วยเหลือดี ประชุมกันเลย มีอะไรดีก็มาบอกกัน เค้าไปไหนมา แล้วก็มาประชุมกัน พัฒนาหมู่บ้าน พัฒนากันก็คือ เก็บขยะกัน จะร่วมกลุ่มกันไปเก็บขยะที่ฝั่งโน้น เมื่อก่อนผมเดินไปดูก็มีเยอะเหมือนกัน หน้าบ้านก็ดูแลกันเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 7 (หน้า 86)

“...ผมเข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้านผมก็เลยมาคิดที่จะแก้ไขตรงนี้ คิดที่จะทำให้ความคาดหวัง ความต้องการของชุมชนได้พบกับความสำเร็จ มันมีชาวบ้านคนหนึ่งนะที่อยู่ข้างนอกนี้บอกว่าถ้าใครมาเป็นผู้ใหญ่บ้านสามารถเอาถนนเข้ามาถึงนี้ได้ให้แม่กำปองสะดวกสบายได้อย่างเดียวนี้สุดยอดเลย คือถนนดีสะดวกสบาย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 40)

3. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีผู้นำที่ประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น พบว่าโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำที่ยอมรับและเชื่อว่าการทำงานที่ประสบความสำเร็จนั้นมาจากการมีคนอื่นเข้ามาช่วยกันทำ ไม่ใช่ตัวของผู้นำเป็นผู้ทำเองทั้งหมดตั้งศักยภาพประกอบมีอยู่ของคนในพื้นที่มาใช้ได้ โดยไม่ต้องเอาความรู้ข้างนอกมามากนัก สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติเล็กๆ ในตัวคนในชุมชนให้ลืมเรื่องเดิมและพร้อมเริ่มเรื่องใหม่ ตลอดจน สามารถโน้มน้าวผ่านการสร้างมนุษยสัมพันธ์ เพื่อให้คนต้องลดละอัตตาหลงด้วย ต้องพร้อมที่จะปรับตัวเองให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ การวางกลยุทธ์เพื่อให้คนทำงานร่วมกัน

“...ผู้นำใช้ได้ เพื่อนบ้านก็ดี ก็ทำงานระบบกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากัน แยกมาเราก็แบ่งกันปรับเปลี่ยนแบ่งกันเพื่อตอนหลังเค้ามีแขก เค้าก็ให้เรา ผู้ใหญ่บ้างครั้งเค้าก็จัดการ ส่วนมากมาเป็นคณะกลุ่ม 100-200 คน เค้าก็โทรหา ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เค้าก็จะแบ่งให้ แต่ถ้าส่วนตัว มีโทรมาหาลัก 50 คน รับคนเดียวไม่ไหว เราก็แบ่งให้เพื่อนบ้าน ส่วนมากโทรหาส่วนตัว แต่ถ้า 50 คน เราบริการไม่ทั่วถึง เราก็แบ่งให้เพื่อนบ้าน เมื่อวันหน้าวันหลังเค้ามีเค้าจะได้แบ่งให้ เราสับเปลี่ยนกัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 8 (หน้า 104-105)

ดังนั้น ผู้นำจึงต้องมีความเข้าใจและทักษะทางสังคมที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นให้ความนับถือผู้อื่นและจำต้องระลึกอยู่เสมอว่า ความสำเร็จในการเป็นผู้นำนั้น ขึ้นอยู่กับความร่วมมือกับผู้อื่น และการติดต่อกับบุคคลอื่นในฐานะที่เขาเป็นบุคคล ไม่ใช่ในฐานะที่เขาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานเท่านั้น ผู้นำจะต้องยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนอื่น และมีความสนใจร่วมกับผู้อื่น

ผู้นำที่ทำงานจนประสบความสำเร็จได้ดีนั้น เป็นเพราะสามารถทำงานในเชิงบูรณาการร่วมกับประชาชนทุกระดับ เพศ วัย ตลอดจน หน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ นอกพื้นที่ได้ โดยใช้หลักการทำงานเชิงเหตุและผล เคารพในความคิดของผู้อื่น และนำไปสู่การจัดการในเรื่องแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาหมู่บ้านให้เข้าสู่ระบบการจัดการแบบยั่งยืน ผลประโยชน์ทั่วถึง เป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้านและชุมชน และหน่วยงานทุกหน่วย

4. เป็นผู้นำที่มีคุณธรรม มีความประพฤติที่ดี มีความจริงใจอดทน ขยัน ไม่มัวเมาเสพติด และอบายมุข เป็นที่ยอมรับของประชาชนของหมู่บ้านและชุมชนอื่นๆ ไม่ว่าจะในด้านสังคม และวัฒนธรรม

“...มันก็มีอยู่แล้ว ลืมกับฟัน แต่ผู้ใหญ่เป็นคนที่ว่า ถ้ามีปัญหา ก็จะเรียกมาคุย มาประชุม ปัญหาแก้ได้ไม่ ขึ้นตอนมาจากไหน จะต้องดีกันให้ได้ ห้ามโกรธกัน มันก็ปกติอยู่แล้ว ทุกหมู่บ้านก็ต้องมี มันก็ต้องมีปัญหาอยู่แล้ว แต่สุดท้ายก็กับมาดีกัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 8 (หน้า 109)

“...อันนี้ผมก็ไม่รู้ครับ แต่ความจริงผมไม่ได้เอาตัวนะเวลาผมตั้งใจทำ ผมจะทำด้วยใจ คือสมมติว่าผมเป็นผู้ช่วย ผู้ช่วยนี่จะไม่มีคำตอบแทน อย่างกรรมการหมู่บ้าน หรือชาวบ้านทั่วไปเขาจะมีคำตอบแทน บางครั้งคือเราก็ไม่อยากจะเป็นการของเพื่อนถ้าเราทำได้เราก็ทำ บางครั้งบางสิ่งบางอย่างที่ต้องอาศัยชาวบ้าน ต้องอาศัยคนอื่นเราก็ขอความช่วยเหลือหน่อยครับ แต่ถ้ามันไม่เหนือปากกว่าแรงเราก็ทำ ทั้งที่ว่าไม่ใช่เราอยากทำคนเดียวนะแต่บางครั้งคือว่าภาวะเศรษฐกิจในหมู่บ้านนะมีคำตอบแทน...”

“...การช่วยกันที่นี้ พี่พูดเสมอว่าที่นี้อยู่ด้วยกัน อาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หัวใจหลักของการทำงานของกรรมการหรือว่าตัวแทน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คืออะไรครับที่เราคิดว่าเป็นหัวใจของการทำงานร่วมกัน...”

“...เสียสละครับ เสียสละในส่วนที่เป็นรายได้ของเราต้องสละครับ...”

“...ครับเราต้องออกเอง แต่ถ้าเราจะเอาเงินกลาง เงินส่วนของหมู่บ้านไปจ่าย ไปต้อนรับ บางครั้ง มันก็ไม่ถูกต้อง เรามีหน้าที่เป็นตัวแทนหมู่บ้าน เราไปต้อนรับคนอื่นหมายถึงว่าเราต้องสละส่วนนี้ไปอย่างผู้นำ อบต. พ่อหลวง ผู้ช่วยมีเงินมีงานส่วนตัวกันครับ ส่งเมียส่งกาแพ แต่ว่าเราต้องสละส่วนนั้นไปแล้วก็ไปต้อนรับ เราอาศัยว่าเรามีเงินค่าตอบแทนผู้ช่วยเราไม่ต้องไปรบกวนเงินของหมู่บ้าน เงินหมู่บ้านนี่คือปกติมันจะมี 2 ส่วน คือเงินกลางหมู่บ้านแล้วก็เงินค่าตอบแทนของกรรมการ นั่นแหละส่วนนั้นคือเราก็ไม่อยากจะรบกวนถ้าเรารบกวนทุกครั้งเงินส่วนนั้นมันก็ต้องลดๆไปเรื่อยๆ เราก็เลยช่วยเหลือกันไป...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 20-21)

“...เกือบทุกเรื่องนะ อย่างในฐานะที่เป็นพ่อหลวงนะความมีเหตุมีผลนี่คือเรื่องสำคัญเลย บางทีชาวบ้านไม่เข้าใจอะไรเราจะไปวู่วามก็ไม่ได้ ต้องเอาเหตุผลแม้กระทั่งเขามีเรื่องมีปัญหาเขาก็ตามเราจะไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแม้กระทั่งว่าเป็นญาติต้องเอาเหตุผลเป็นหลัก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 52)

บทสรุปเกี่ยวกับการศึกษาผู้นำชุมชนในฐานะที่เป็นกลยุทธ์หลักในการทำงานเรื่องนี้ จึงเป็นได้ว่า ผู้นำ ซึ่งหมายถึงความถึงบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการ หรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้าผู้ตัดสินใจ เพราะมีความสามารถการปกครองบังคับบัญชา และจะพาผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ไปในทางดีหรือชั่วได้ โดยใช้ระบบกระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันในอันที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย และความสามารถที่จะชักจูงผู้อื่นให้มีความร่วมมือร่วมใจกับตน ดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายของตนได้

ดังนั้น การเป็นผู้นำจึงเป็นศิลปะของการที่จะมีอิทธิพลเหนือคน และนำคนแต่ละคนไปโดยที่คนเหล่านั้นมีความเชื่ออย่างเต็มใจ มีความมั่นใจในตัวผู้นำ มีความเคารพนับถือและให้ความร่วมมือกับผู้นำด้วยความจริงใจ เพื่อจะได้ปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงไปด้วยดี ภาวะผู้นำนั้น ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการบริหารงาน และเป็นจุดรวมพลังของทุกคนในชุมชน ฉะนั้น ผู้นำย่อมเป็นหลักที่มีความสำคัญยิ่งในการบริหารงาน ต่อผู้ทำงานร่วมในชุมชน และต่อผลงานอันเป็นส่วนรวม คุณภาพ และคุณลักษณะของผู้นำย่อมจะมีผลสะท้อนต่อวิถีปฏิบัติงานและผลงานของชุมชนเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน

7.3 คนบันดาลใจ

ความสำเร็จจากการทำงานที่เป็นไปตามความคาดหวัง โดยเฉพาะตามเป้าหมายของงานพัฒนาชุมชนนั้น คงหนีไม่พ้นในเรื่องของการมีผู้นำการพัฒนาที่ดี ซึ่งผู้นำชุมชนที่ดีนั้น จะต้องมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะนำพาคนในชุมชนของตนเองให้รอดพ้นจากวิกฤติที่เกิดขึ้นในชุมชน และสังคม ผู้นำต้องมีคุณสมบัติทางด้านจิตใจให้เป็นแบบอย่างถึงวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนถึงชีวิตที่ดีกว่าเดิมด้วยความแน่วแน่และทะเยอทะยาน ในขณะที่อยู่กับผู้นำที่ดี จะต้องรู้วิธีจุดประกายให้ผู้อื่นเพิ่มประสิทธิภาพได้สูงสุด ตลอดจนจนสามารถและกระตุ้นให้คนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงต่อไป

จนกว่าจะสามารถบรรลุเป้าหมายเหล่านั้นได้ ต้องมีภาพอนาคตที่เป็นรูปธรรมชัดเจนที่คนในชุมชนต้องการและมีความสามารถในการสื่อสารวิสัยทัศน์นี้ไปยังผู้อื่นด้วยความเข้าใจอย่างแท้จริง

ผู้นำชุมชนในการศึกษาเรื่องนี้ เป็นตัวอย่างของความสำเร็จที่สามารถสะท้อนถึงแรงบันดาลใจในการทำงาน ใน ส่วน คือ แรงบันดาลใจจากตัวเอง และแรงบันดาลใจที่เป็นคนบันดาลใจให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชน โดย 2 ส่วนคือ สามารถสร้างแรงบันดาลใจและแบบอย่างที่ดีเยี่ยมสำหรับคนในชุมชนทุกคนที่พร้อมจะก้าวร่วมเดินทางไปสู่ถนนของการพัฒนาชุมชนต่อไปและการมีแรงบันดาลใจตัวเองอย่างสูง เพื่อจะทำงานให้ดีที่สุดตามแบบอย่างที่ดีในใจของผู้นำชุมชนเองที่จะต้องมองขึ้นไป และก้าวไปให้ถึง

7.3.1. พ่อหลวงในฐานะผู้นำสูงสุด

“พ่อหลวง” คำ ๆ นี้ ได้ยินที่ใดบนผืนแผ่นดินไทยก็มีแต่ความสุข สงบร่มเย็น ตลอดระยะเวลาที่ยาวนานกว่า 80 พรรษา ภาพความทรงจำของคนไทยทั่วประเทศ ที่สามารถจดจำได้เป็นอย่างดีและพบเห็นจนชินตา จากพระราชกรณียกิจที่คลายความทุกข์ร้อน และสร้างความสุขแก่พสกนิกรไทยทั่วทั้งประเทศ

ภาพของ “พ่อหลวง” ในใจของคนไทย จึงเป็นภาพประกอบสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนหลายๆ คนที่มีความต้องการในการเปลี่ยนแปลงตนเอง และมีความกล้าหาญมากพอที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตของคนในชุมชนไปในทางที่ดีด้วยเช่นกัน จากการศึกษา พบว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะจากแรงบันดาลใจที่เห็น “ในหลวง” ทรงงานหนักมาตลอดมากกว่า 60 ปี แห่งการครองสิริราชสมบัติ สะท้อนจากความคิดในมุมมองของที่เห็นพ่อหลวงทรงงานหนัก ไม่หยุดหย่อน และเข้าถึงประชาชนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกลสักเพียงไหนก็ตามด้วยเพราะมีความห่วงหาอาทรคนไทยมากตลอดจนการพระราชทานพระบรมราโชวาท กระแสพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันสำคัญๆ ต่างๆ เพื่อให้คนไทยได้นำมาเป็นหลักใช้ในการดำรงชีพและประกอบอาชีพต่อไป และเป็นที่มาให้ผู้นำชุมชนยึดแนวทางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ

ดังนั้น การทำงานต่างๆ จึงแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อพ่อหลวงของแผ่นดินที่สะท้อนออกมาในบทบาทและในฐานะที่เป็นคนไทย ซึ่งต้องสนองพระมหากรุณาธิคุณตามรอยพระยุคลบาทด้วยการยึดศีลและธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่ด้วยกัน เมื่อรู้ว่าคนไทยคือทุกข์ของพระเจ้าอยู่หัว และความสุขของคนไทย คือ ความสุขของพระเจ้าแผ่นดิน สิ่งที่จะช่วยกันทำ นั่นคือ ทำความทุกข์ของคนไทยด้วยกันให้น้อยลง และทำความสุขของคนไทยให้เพิ่มมากขึ้น ช่วยกันทำแผ่นดินไทยให้เป็นแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ให้คนไทยอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ไม่รังเกียจเบียดเบียนกัน และที่สำคัญ คือ ต้องช่วยเหลือกัน เมื่อคนไทยด้วยกันต้องประสบทุกข์ได้ยาก

“...เวลานี้พ่อน้อยใจมากเลยนะที่ลูกทะเลาะกันทำไมพ่อพูดแบบนี้ลูกสวนทางอย่างนี้สวนทางทำไม ผมสอนบางทีนั่งร้องผมเป็นแบบบางที่สั่งเลย 2 ทุ่มประชุมรู้ใหม่พ่อน้อย พ่อกทำทุกอย่างเพื่อลูกแต่ลูกทำเพื่อพ่อสักอย่างได้ไหม เรื่องแบบนี้ทำไมต้องคิดกัน สอนและอ้างถึงในหลวงท่านอายุเท่าไรแล้ว ๓ วันนี่ท่านเป็นโรคหัวใจนะแต่ที่ท่านเป็นโรคหัวใจเพราะอะไรเพราะลูกกัดกัน คนโน้นไม่พอ คนนี้ไม่พอ พ่อน้อยใจใหม่ลูกทะเลาะกัน เมื่อพ่อน้อยใจพ่อกทำอะไรไม่ได้พ่อกก็ปวดหัวใจ ที่หลังนะสิ่งที่มันจะเกิดไม่เกิดเลย ผมบอกว่าไม่มีหลักอะไรนะอาเชียนจะเกิดสู่หลักปรัชญาในหลวงไม่ได้ เอาที่เอาทางที่เรามีอยู่มาสร้างประโยชน์ให้ได้ แต่สร้างประโยชน์ไม่ใช่ว่าจะเอาวันนี้ให้รวยได้ หลักปรัชญาให้รวยแบบยั่งยืนคือ รวยไปเรื่อย ๆ รวยความสุข รวยเพื่อนรวยฝูง สารพัดรวยความรู้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 19)

อนึ่ง ยังพบว่าแรงบันดาลใจของผู้นำ อีกส่วนหนึ่งนั้นมาจากคนในครอบครัวที่สามารถฟันฝ่าปัญหาและอุปสรรคมาจนทำให้สามารถมีชีวิตที่ดีในวันนี้ได้

“...เคยเห็นพ่อกเวลามืดแล้วหุงข้าวให้เรากินได้ไหม เคยเห็นพ่อกแม่ทำกับข้าวให้เรากินได้ไหม หลับแค่นี้ แล้วทำไมพ่อกไม่เป็นหนึ่งมองให้ได้ตรงนี้ คือถ้ามองพ่อกได้ตรงนี้เราถอยหลังกลับสักหน่อยได้ไหมมาทำตามพ่อก ทำตามที่พ่อกทำ เราขยันขึ้นมาหน่อย ที่ตอบว่าไม่มีสำเร็จ ยุ่งยาก คุณนั่นแหละขี้เกียจ เพราะมันตอบว่ามันทำไม่ได้เพราะมันขี้เกียจ ที่ในหลวงบอกสิ่งที่ตอบคำแรกว่าทำไม่ได้เพราะขี้เกียจ ถ้าโกนไอ้ตัวขี้เกียจออกไปก็ไม่มีตัวขี้เกียจตัวทำได้อ้อมมา...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 19)

7.3.2 ผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน

ในขณะที่ผู้นำมีแรงบันดาลใจจากในกฎแห่งความเป็นเลิศนั้น ในบทบาทของผู้นำเองก็จะต้องเป็นผู้ที่ที่ดีที่สามารถฉายภาพอนาคตของชุมชนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม สามารถระบุเป้าหมายในแต่ละระยะได้อย่างมีประสิทธิภาพว่าจะทำได้ได้อย่างไร และที่สำคัญ คือ ผู้นำชุมชนเป็นแบบอย่างที่ดีเยี่ยม (Role Model) สำหรับคนในชุมชน ทั้งที่เป็นแบบอย่างที่ดีทั้งภายในและภายนอก จนนำไปสู่การได้รับการยอมรับ การสร้างความน่าเชื่อถือโดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการเป็นผู้นำสร้างแรงบันดาลใจนั่นเอง

ทั้งนี้ คุณสมบัติของผู้นำที่เป็นข้อค้นพบที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนในชุมชน และคนทำงานรอบข้างได้ ก็คือ การเป็นแบบอย่างที่ดีเสมอ โดยเฉพาะที่เป็นจุดสำคัญในเรื่องของความซื่อสัตย์ในความเป็นมนุษย์ และความสม่ำเสมอทั้งภายในและภายนอก รวมถึง ความจริงใจที่มีต่อผู้อื่น และต้องงานพัฒนาชุมชนที่ตนเองได้ปฏิบัติ

ผู้นำชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น เป็นเพราะผู้นำชุมชนเหล่านั้นล้วนเป็น “นักสร้างแรงบันดาลใจที่ดี” ผ่านการสร้างวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนในภาพอนาคตของชุมชน เป็นวิสัยทัศน์ที่ยิ่งใหญ่ เป็นมีรายละเอียดที่ชัดเจน เป็นขั้นเป็นตอน และเป็นรูปธรรมที่จะเป็นแผนที่ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถเดินตามกันไปอย่างอิสระ ภายใต้กรอบการพัฒนาชุดเดียวกัน โดยการเดินอย่าง

อิสระนั้น เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เร่งรีบ แต่ทำงานทุกอย่างด้วยความละเอียด รอบคอบและ นำบทเรียนต่างๆ เหล่านั้น มาเป็นสิ่งที่สอนใจให้คนในชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ในขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชนที่ดี จะมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนในชุมชนกันเอง และมีความกล้าพอที่จะไว้วางใจและ มอบหมายภารกิจที่ความสามารถของผู้ตามสามารถทำได้และยังมีความสามารถในการมองเห็น ความสามารถและศักยภาพของทีมงานได้อย่างทอ้งแท้ ผ่านการสร้างควมไว้นื้อเชื่อใจ การสร้าง โอกาสให้บุคคลที่มงานและพร้อมที่จะมอบหมายงานขึ้นนั้นให้ผู้นสนใจปฏิบัติทุกเมื่อ เมื่อความพร้อม มาถึง

“...มันจะว่าง่ายก็ง่าย จะว่ายากก็ยาก สำคัญก็อยู่ที่คน โดยเฉพาะผู้นำก็เป็นอันดับต้นๆเลย เท่าที่ ผมสะท้อนดูนะครับหรือว่าวิเคราะห์ดูนี้จากหมู่บ้านของตนเองบ้าง หมู่บ้านของคนอื่นที่ประสบความสำเร็จบ้าง อาจจะไม่สำเร็จในด้านของการท่องเที่ยวแต่สำเร็จในด้านอื่น อันดับหนึ่งผมยกให้ผู้นำเลย สองความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการสร้างกลุ่ม กลุ่มทุน กลุ่มอาชีพ กลุ่มอะไรก็ตามที่มันเป็น กลุ่มๆที่เกิดความเข้มแข็งนะ แต่ละกลุ่มจะบริหารกันเองไม่ใช่ว่าต้องเป็นผู้ใหญ่บ้านบริหารทั้งหมด ผู้ใหญ่บ้านอาจจะเป็นผู้คุม ผู้ดูแลเท่านั้นเอง มีปัญหาอะไรก็เข้าไปช่วยแก้ไขให้ อย่างผมนี้โกดักก็มีคน จัดการอีกคนหนึ่ง นวดก็มีคนจัดการอีกคนหนึ่ง ถึงเวลาที่เราต้องใช้หมอนวดก็แจ้งไปที่หัวหน้าเขาก็จะ จัดคิวจัดอะไรของเขาเอง กลุ่มเพื่อนกลุ่มแสดงอะไรต่างๆนี้เราก็จัดบอกไปที่หัวหน้า มันต้องวางเป็นระบบ นะไม่เงินตายแล้วผมทำคนเดียว ไหนจะต้องรับไหนจะต้องมาจัดอีก เขาก็ไม่เป็นสักที่เขาาก็ไม่เป็นตัวของ ตัวเองสักที トラบได้ที่เขายังไม่ปัญหาหมาหาผมก็ปล่อย แต่ว่าเราก็ต้องทำใจบ้างบางที่ผมก็ถามตลอด...”

ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 38)

8. ความสำเร็จที่เกิดขึ้น

ในส่วนที่ 8 นี้ จะได้นำเสนอผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตั้งแต่ตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้าย เพื่อให้เห็นถึงผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนว่ากระบวนการพัฒนาชุมชนที่ใช้เครื่องมือการพัฒนาชุมชนด้วยการท่องเที่ยว และยึดถือกรอบแนวคิดหลักของการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเช่นไร

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนจากเดิมในภาคปฐมบทที่ชุมชนต้องประสบปัญหาและอุปสรรคทั้งในระดับปัจเจกบุคคล มาจนถึงระดับครอบครัว และชุมชน และยังโดนหนาบด้วยปัญหารุมเร้าทางสังคมอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก เป็นจุดดิ่งลงต่ำสุดของชุมชนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ในหน้าประวัติศาสตร์การพัฒนาของชุมชน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ สะท้อนออกมาอย่างเป็นรูปธรรมของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น

- ปัญหาหนี้สินของครัวเรือน และปัญหาการเงินที่ไม่สามารถประทังชีพของตนเองและครอบครัวได้อย่างพอเพียง

- ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของแรงงานไปสู่สังคมเมือง

- ปัญหาหลักขโมย

- ปัญหายาเสพติด

- ปัญหาความแตกแยกของคนในชุมชน

- ฯลฯ

ดังนั้น ผู้นำชุมชน พร้อมกลุ่มแกนนำชุมชน และประชาชนในชุมชนที่ไม่สามารถอดทนได้กับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงได้แสวงหาแนวทาง วิธีการที่จะหลุดพ้นจากความตกต่ำของชุมชนในส่วนี้ และได้เริ่มชวนชวนแสวงหาเครื่องมือ และกรอบคิดที่จะช่วยในการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมาเป็นเช่นเดิมในอดีตโดยเร็ว จึงเป็นที่มาของการนำการท่องเที่ยว และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน จนเกิดเป็นมีขัณภูมิบทของการพัฒนาในระยะต่อมา

การจัดการของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย ปัญหาต่างๆ เริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่เริ่มจะมีรายได้ในการเลี้ยงชีพ มีอาชีพที่สุจริต สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว ทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม แต่ที่สำคัญ นั่นคือ การมีหลักธรรมประจำใจที่ได้ใช้ในชีวิตประจำวันตลอดนั้นมา นั่นคือ “ความพออยู่ พอกิน” ซึ่งนำมาสู่ “ประโยชน์สุขสู่ประชาชน” ได้เช่นเดียวกับเป้าหมายสุดท้ายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะถือว่าเป็นบทเรียนดังกล่าวนี้ เป็นความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของการพัฒนาชุมชนบนวิถีความพอเพียง และจะได้กล่าวไว้อย่างละเอียดถึงบทสำเร็จนี้ ในภาค “ปัจฉิมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง”

ในการทำความเข้าใจจะระหว่างคำสองคำตามเป้าหมายที่เกิดขึ้นจริง คือ คำว่า “ประโยชน์” และ “ความสุข” เป็นเรื่องที่แท้จริงในทางปฏิบัติ ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้เลย เพราะ

จะต้องดำเนินไปด้วยกันอย่างไรรอดต่อ ประโยชน์ และความสุข จึงเป็นบทสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำงานพัฒนาที่ยึดตามกรอบแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังคำกล่าวที่ว่า พอเพียงแล้ว จึงเกิดประโยชน์ และความสุขตามมา ประโยชน์และสุขในที่นี้ จึงมีนัยการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม 6 ประการ หรือ ที่เรียกว่า “ประโยชน์และสุข 6 ประการ จากการดำเนินงานตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจ” โดยมีรายละเอียดและสาระสำคัญโดยสรุป ดังต่อไปนี้

8.1 ทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดิน

สำนึกแรกที่เกิดขึ้นของคนในชุมชนทุกคนที่น้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมนั้น เป็นเพราะซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานความช่วยเหลือแก่ปวงชนชาวไทยในทุกๆระดับชั้น เพื่อให้คนไทยทุกคนสามารถฝ่าฟันวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ให้จงได้ ในขณะเดียวกัน ก็เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาที่เคยเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นซ้ำอีก โดยการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในการปกป้อง และป้องกันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมไทย และสังคมโลก ผ่านการสร้างความคิดที่ดีให้กับประชาชนของพระองค์ท่าน ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เพียงพอ และพอดี มีการเตรียมตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ทั้งในระยะเวลาอันรวดเร็วนี้ และในอนาคตข้างหน้า โดยให้ความสำคัญกับการดูแลตนเอง ที่คำนึงถึงอนาคตของลูกหลานในวันข้างหน้า จนประชาชนล้วนขนานพระนามของพระองค์ว่า “พ่อหลวงของแผ่นดิน”

“...โฮมสเตย์ยายก็เป็นคนคิดแรกๆ ในหมู่บ้านจึงเล่าเรียนยายว่า ดร. คำก็เรียกยายไปอย่างนั้นละ ก็ทำไปตามตำรา เศรษฐกิจพอเพียงเราก็ทำตามหนังสือเพราะเราเป็นคนชอบอ่านหนังสือ เห็นรูปพระบรมฉายาลักษณ์ท่านที่ทรงเหนือไหล ยายเห็นแล้วสงสารท่าน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า 19)

“...ถ้ายายไปเจอพระองค์เองยายจะบอกว่า (ร้องเพลง) ขุนเขาสูงภูพานั่นหนานักยังจักพึ่งคืน สู้พื้นฐาน พ่อของเราเกรียงไกลหาได้ทานสุดทนทานร้อนหนาวมายาวไกล ฯลฯ ของใครก็ไม่รู้ ยายไปอ่านเจอก็เลยจำมา เขียนดี อธิบายดีมาก ท่านไปพักที่ไหน ก็จดบันทึกไว้ตลอด ท่านดีมากทำอะไรไว้ให้เรามากมายทุกเรื่อง เราในฐานะคนหนึ่งเราก็ต้องช่วยท่านขยายสนองงานต่อ เราก็ขยายจากคนที่มาพัก ให้เค้าเรียนรู้มั่ง จากเหตุการณ์มั่ง กับคนที่มาดูงานเราทำเกษตรอินทรีย์ทำอย่างไรเราก็บอกเค้าว่าทำอย่างไร ถ้าเราทำเองเราก็ทำได้เอง บ้างอย่างก็ทำตามหนังสือก็บอกเค้า...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า 19)

ประโยชน์และสุขเรื่องแรกนี้ จึงเป็นเรื่องของพสกนิกรไทยที่ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่จะร่วมมือ ร่วมใจกันทำความดีถวายแด่องค์พ่อหลวงของแผ่นดิน ด้วยการทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดิน หลายต่อหลายท่านที่มีส่วนร่วมในการวิจัย สะท้อนความคิดเห็นผ่านรอยยิ้มที่ยินดี และความรู้สึกภาคภูมิใจ ที่แสดงออกอย่างชัดเจนผ่านสีหน้าและแววตา อย่างน้อยเรื่อง

ตนเองทำ แม้จะไม่มากค่าในสายตาของใครหลายคน แต่อย่างน้อย ก็ได้ทำไปเพื่อพ่อหลวงของแผ่นดินไทย หลังจากที่พระองค์ต้องทำเพื่อคนไทยมาตลอดระยะเวลาการครองสิริราชสมบัติในราชวงศ์จักรี ในขณะเดียวกัน ก็เป็นความพยายามร่วมกันในการแบ่งเบาภาระของพ่อหลวง ที่วันนี้ ลูกๆ จะต้องทำคุณ เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินไทยบ้างไม่มากก็น้อย ตามแรงกำลังที่มีโดยมีการทำความดีเพื่อทดแทนพระมหากรุณาธิคุณของพ่อหลวง ดังนี้

8.1.1 ใช้ชีวิตแบบพออยู่ พอกิน

เป็นการดำเนินชีวิตของประชาชนที่มุ่งมั่นจะนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วยการดำรงชีพอย่างพออยู่ พอกินตามกำลังที่ตนเองมี

“...เข้าใจว่าให้เรา พอกิน พออยู่ พอใช้ เราพอใจในสิ่งที่เรามี (ร้องเพลง ถ้ามั่นมากเกินไป เราก็เรียกไม่พอดี เลิกคิดเลิกทำเสียที่ กินอยู่พอดีก็สุขสบาย) ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า 17)

“...ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมันกว้างแม้กระทั่งการอยู่ร่วมกันนี้ใช้ก็คืออยู่กันด้วยเหตุด้วยผลใช้ใหม่ครับ มีเหตุมีผลมีความพอดีไม่โลภไม่เบียดเบียนกันมันก็ใช้หมด อย่างผมเป็นผู้ใหญ่บ้านผมก็ใช้หลักตัวนี้ได้ การที่ผมทำโฮมสเตย์ทำท่องเที่ยวที่นี่ก็ใช้ ผมก็บอก คำว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี่คือเรื่องของการออมก็ใช้อีก อย่างกองทุนออมทรัพย์อะไรต่างๆ ที่นี้ในส่วนของการที่อย่างผมทำท่องเที่ยวที่นี่เรานำสิ่งที่เรามีอยู่ หรือว่าทุนที่เรามีอยู่มาต่อยอดให้เกิดประโยชน์เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนอันนั้นมันก็ใช้ผมก็บอก อย่างผมว่าโฮมสเตย์ที่บ้านของชาวบ้านที่มีอยู่มันคือโฮมสเตย์ก็คือเหมือนกับว่าเอาทุนที่เรามีอยู่มาต่อยอดให้เกิดรายได้ ถ้าเราอยู่อย่างเดียวมันก็ได้แต่อยู่ไม่ได้เกิดรายได้อะไรกลับมา แต่ถ้ามาเป็นโฮมสเตย์มันก็จะทำให้เจ้าของเขาเกิดรายได้ ในขณะเดียวกันก็ดูแลรักษามันไปด้วยมันก็เกิดเหมือนกับว่าเพิ่มรายได้และก็ลดรายจ่าย มันก็คือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 4 (หน้า 48)

“...ความจริงถ้าพูดถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้วผมว่าสุดยอด ลองไปคิดให้ดีที่สุดยอดพระองค์ท่านนำออกมาให้กับชาวบ้านชาวเมืองเรียกว่าสุดยอดเลยนะครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 7 (หน้า 71/3)

8.1.2 นำบัญชีครัวเรือนมาใช้ในชีวิตประจำวัน

โดยหวังผลให้ทราบการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของตนเอง และเป็นข้อมูลสำคัญที่ส่วนตัวจะได้นำไปใช้ในการลดรายจ่ายของตนเองและครอบครัว ในขณะที่ ชุมชน จะได้นำข้อมูลที่ได้รวบรวมจากทุกหลังคาเรือนไปใช้ในการบริหารจัดการ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนไปตามเป้าหมายที่ทุกฝ่ายกำหนดร่วมกัน

“...มีบัญชีครัวเรือนเป็นตัวควบคุมและก็แสดงตัวเลขต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งรายได้รายจ่าย ทั้งหมด...”

“...หลังหนึ่งมีหนึ่งเล่ม...”

“...ของในครอบครัวทุกคนเลย ใครจ่ายอะไร...”

“...ใช่ มันจะมีเป็นหน้าๆ เป็นลือคๆ วันนี้นั้นที่เท่านี้จ่าย วันนี้จ่ายอะไรมีลือคๆ ให้งไว้ก็เริ่มพัฒนาการอำเภอยังไม่ส่งมาให้เลยสมุดแบบฟอร์มนี้มันเริ่มปีใหม่แล้วต้องเริ่มเล่มใหม่ปีหนึ่งเล่มหนึ่ง...”
ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 7 (หน้า 74)

8.1.3 หลักการทรงงาน “ระเบิดจากข้างใน”

โดยนำหลักการทรงงานในพ่อหลวงของแผ่นดินมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมภายในชุมชนด้วยการใช้หลัก “ระเบิดจากข้างใน” มาใช้เป็นหลักในการพัฒนาชุมชน ด้วยคำนึงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และจัดระบบการพัฒนาที่เหมาะสมไปสู่คนในชุมชน

“...ทำงานไม่ว่าภาครัฐหรือภาคเอกชนหรือภาคประชาชนขอให้ต่อเนื่องให้ได้ ถ้าทำงานไม่ต่อเนื่อง ไม่มีสำเร็จ ผมทำงานแบบว่าเกาะพิทักษ์สำเร็จเพราะความต่อเนื่อง และมีความตั้งใจจริงอยากจะทำระเบิดจากภายในให้ได้ว่าเราอยากจะทำถ้าระเบิดจากภายในได้เมื่อไหร่ผมเชื่อทุกอย่างสำเร็จหมด...”
ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์คนที่ 2 (หน้า 28/3)

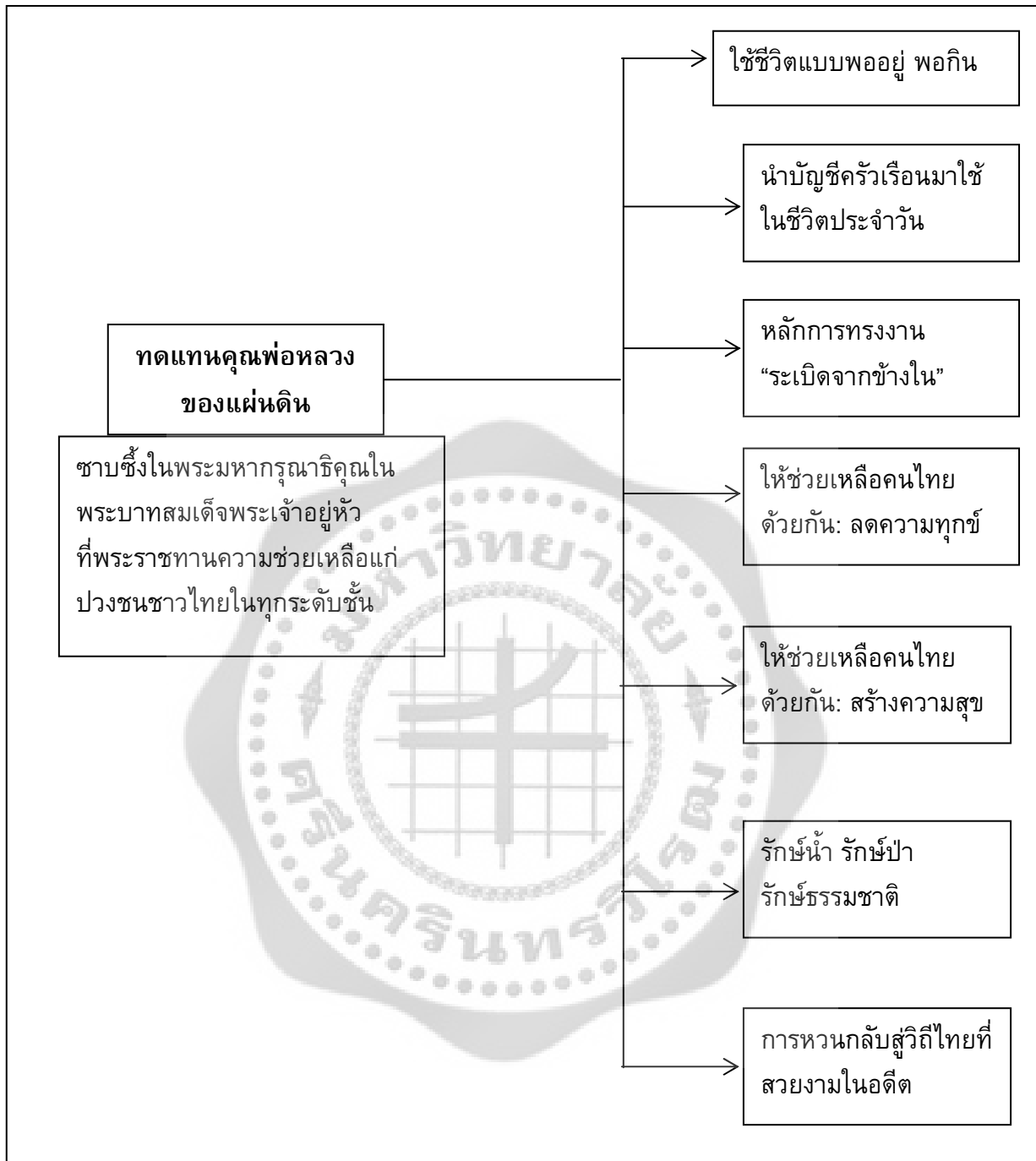
8.1.4 ให้ช่วยเหลือคนไทยด้วยกัน: ลดความทุกข์

กระบวนการพัฒนาต่างๆ ของชุมชนล้วนแล้วแต่สนองพระราชดำริของพ่อหลวงของแผ่นดินที่ต้องการให้พสกนิกรชาวไทยทุกคน คลายปัญหาและความทุกข์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ด้วยการได้รับผลเชิงบวกจากการพัฒนาของชุมชนตนเอง

“...มันก็ดีนะครับตัวนี้ เวลาเขามาศึกษาเรียนรู้บางสิ่งบางอย่างที่อื่นเขาไม่พอเพียงเหมือนกับอย่างเราไง เขาอยากมาเพราะรู้ว่าที่นั่นมันพอเพียงแล้ว เขาอยากรู้ว่าวิธีไหน ทำแบบไหนถึงจะได้ ชุมชนได้อยู่แบบพอเพียงไม่กระวนกระวายหลากหลาย แล้วก็เป็นตัวอย่างของกลุ่มโลกภายนอกเขาเข้ามาดูเขาจะดูตรงนี้เศรษฐกิจพอเพียงเขาอยู่อย่างไร ชุมชนนี้เข้มแข็ง ทำตัวไหนถึงจะเข้มแข็งอยู่อย่างไรใครเป็นหลัก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 7 (หน้า 75)

8.1.5 ให้ช่วยเหลือคนไทยด้วยกัน: สร้างความสุข

การดำเนินการเพื่อลดความทุกข์ในใจของประชาชน เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเหลือ พี่นุฟู คนในชุมชนแล้ว กระบวนการสร้างสุขจะเกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาของชุมชน ในรูปแบบการพัฒนาต่างๆ ที่จะช่วยให้คนในชุมชนเกิดความสุขในใจที่แสดงออกเป็นรอยยิ้มของคนในชุมชน

ภาพประกอบ 25 ทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดิน

8.2 เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา บณวิถีความพอเพียง

“เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” เป็นหนึ่งในหลักปฏิบัติในการทรงงานในพอหลวงของแผ่นดินที่มีความสำคัญต่อการกำหนดกระบวนการพัฒนาชุมชนและสังคมในทุกระดับ เนื่องจากการทรงงานบนพื้นฐานของการขมวดความรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานทั้งหมดมาสู่สูตรสำเร็จที่สามารถนำไปใช้ในการขยายงานต่อ เสริมงานใหม่ ทั้งนี้ เพื่อให้ผลการทำงานด้านการพัฒนาในทุกระดับเป็นไปอย่างก้าวหน้า ในขณะที่เดียวกัน ก็มีเกราะกำบังที่สามารถอดทนต่อสภาวะกดดันที่อาจจะเกิดขึ้นจากทิวสสารทิศที่โหมกระหน่ำ หรือ ถ้าโถมเข้ามาเพื่อหวังทำลายความเป็นประเทศไทยและคนไทยให้หมดสิ้นไป โดยหลักการพัฒนาในที่นี้ ก็เป็นอีกหนึ่งยุทธศาสตร์พระราชทาน เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อย่างที่ทุกคนเข้าใจกันดีแล้วว่า “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา บณวิถีพอเพียง” โดยกระบวนการเข้าถึง เข้าใจ เป็นการสกัดความคิดรวบยอดที่เกิดขึ้นจาก “กรอบสภาพการณ์แห่งเหตุที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่อง” วิถีพอเพียง คือ การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำรงชีพในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม และ การพัฒนาซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ที่นำมาใช้

“เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” ในทัศนะและมุมมองของประชาชนที่รับรู้ และเข้าใจ รวมทั้งนำมาใช้ในการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม จนถือเป็นบทสำเร็จอีกเรื่องหนึ่งที่ชุมชนต่าง ๆ ได้ยึดถือและนำมาปฏิบัติตั้งแต่อดีต สู่ปัจจุบัน และในอนาคต นั่นคือ หลักปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการทรงงานพัฒนาและงานแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนมาโดยตลอดประกอบด้วย

การเข้าถึง ต้องสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เข้าถึงสภาพปัญหา โดยเข้าถึงบท เข้าถึงประชาชนในท้องถิ่น เพื่อจะได้รู้ซึ่งถึงชีวิต จิตใจ และความต้องการในการแก้ปัญหา การแก้ปัญหาทุกขั้นตอนหากดำเนินการแบบเข้าถึงอย่างจริงใจจะเกิดประโยชน์ในการขับเคลื่อนการพัฒนา สามารถกำหนดรูปแบบ และแผนการดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง สภาพปัญหา และสังคมการเข้าใจ การทำความเข้าใจจากปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้เห็นภาพประกอบแท้จริงของปัญหาและแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา

การเข้าใจ ต้องรู้ถึงเรื่องราวของปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างกระจ่าง อาทิ สภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหา วัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์และความเชื่อท้องถิ่นสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอื่นๆ มาประกอบกับหลักการพัฒนาในเชิงความรู้ที่เหมาะสม เพื่อเหมาะแก่การแก้ไขปัญหา

พัฒนา การดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเสริมสร้างทำให้เจริญ หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปในทางที่ดีขึ้น ด้วยมาตรการที่ถูกต้องตามหลักวิชา ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้ผลของการพัฒนาที่ทำนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด เช่นการพัฒนาชุมชน การพัฒนาคน การวางระบบความคิดและความเชื่อของคน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขท่ามกลางสังคมที่มีความผันผวนรุนแรงเช่นในปัจจุบัน

ชุมชนที่สามารถปฏิบัติตามแนวทางนี้ จนเกิดเป็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จะสามารถนำหลักการพัฒนาชุมชนไปใช้ในการทำงานได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการทำงานที่เป็นไปตามลำดับขั้นการทำงานตามแผนการทำงานของชุมชน เพื่อสร้างองค์ประกอบและพื้นฐานให้พร้อมทุกด้านก่อนไม่ทำแบบก้าวกระโดดเมื่อมีความพร้อมดีแล้วจึงค่อยขับเคลื่อนทำตามแผนที่กำหนดทั้งหมดต่อไป อย่างเช่นแนวพระราชดำริด้านการพัฒนา ใจความว่า

“...การพัฒนา หมายถึง ทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคง มีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข...” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเมื่อ 1 พฤษภาคม 2513

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน ความพอดี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเมื่อ 18 กรกฎาคม 2517

กระบวนการทำงานด้านการพัฒนาของชุมชนตามแนวพระราชดำริเรื่องนี้ สะท้อนการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการทำงานด้านการพัฒนาของชุมชน โดยมีลำดับขั้นการพัฒนา รวมทั้งกระบวนการทำงานของชุมชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุน หรือ ส่งเสริมให้การทำงานไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ทุกฝ่ายได้ร่วมกำหนด และต้องการจะเห็นผลในทางปฏิบัติที่มีความชัดเจน และเป็นรูปธรรม สะท้อนการทำงานบนพื้นฐานการนำแนวพระราชดำริมาประยุกต์สู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เพื่อแสดงความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณในเรื่องนี้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 เรียนรู้และทำความเข้าใจดีของชุมชน

โดยเข้าใจเปรียบเทียบว่าความเป็นปัจจุบันของชุมชน และในอดีตที่ผ่านมาเป็นอย่างไร มีความแตกต่างกันอย่างไร มีความสุขและความพึงพอใจในเรื่องไหน ต้องการเรื่องอะไรให้คืนกลับมาในปัจจุบัน และต้องการอะไรในปัจจุบันให้คงอยู่ในสภาวะปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการทำงานพัฒนา

“...ลักษณะก็คือมันต่างจากสังคมในเมืองนะครับ คือทุกคนรู้จักกันหมด แล้วอย่างถ้าเข้าสวนกันไป เก็บเห็ดโคนนะแล้วได้มาเยอะเกินไปเขาก็ไม่ขายแต่จะเอามาแบ่งกัน หน่อไม้ฝักก็เอามาทำแล้วแบ่งกันกิน คือมันเป็นสังคมที่เอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน คือมันช่วยเหลือกัน คือหลาย ๆ อย่าง บางสิ่งบางอย่างมันเป็น การที่เอื้อเพื่อเอื้อแก่แบ่งกันกินครับ ถ้อยทีถ้อยอาศัย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 20)

ขั้นที่ 2 เห็นตัวตนในปัจจุบัน

ดำเนินการผ่านระบบการจัดทำข้อมูลของชุมชน โดยอาจจะนำข้อมูลบางส่วนมาจากข้อมูลที่จัดเก็บในระบบบัญชีครัวเรือน และบางส่วนมาจากข้อมูลที่มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผ่านการอภิปรายถกเถียง และการจัดเวทีการประชุมต่างๆ เพื่อให้ข้อมูลตักตวง และถือเป็นข้อมูลสำคัญของชุมชนที่ทุกฝ่ายร่วมทำด้วยกัน และนำไปสู่การวางแผนการทำงานต่อเนื่อง ตลอดจน เกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจที่จะทำงานร่วมกันต่อไป

“...ปัญหาที่สองพอปัญหาหลักเกิดขึ้นตรงนั้นผมก็มานั่งคิดว่าไม่มีแนวคิดตรงไหนเท่าแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือพึ่งตัวเองให้ได้เสียก่อน ว่าสาเหตุที่เป็นหนี้ ทำไมทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดสาเหตุมันมาจากตรงไหน เริ่มหาตรงนี้ได้ก็เหมือนที่ในหลวงท่านตรัสไว้ตลอดเวลา ก็เริ่มมานั่งคิดแล้วทำครับ พอทำแล้วจะเน้นหนักเรื่องการอนุรักษ์ก่อนเพื่อนเลย พอเรื่องอนุรักษ์เน้นหนักแล้วมันต้องลด ละ เลิกบางเรื่อง รายได้พอลด ละ เลิกแล้วรายได้มันต้องลด พอลดเสร็จแล้วผมถาม ณ วันนี้ทำไมเรื่องการอนุรักษ์ไม่ค่อยยั่งยืนเพราะอะไร เพราะมีแต่อนุรักษ์ไม่มีอาชีพเสริมให้ชาวบ้านแล้วผลสุดท้ายชาวบ้านก็ทยอยหมดผมก็มีแนวความคิดว่าหาอาชีพเสริมให้ชาวบ้าน เสร็จแล้วก็มานั่งคุยหาอาชีพเสริมหลายเรื่องก็ไม่เคยสำเร็จนะ ก็มานั่งคิดว่าเมื่อเราอนุรักษ์เสร็จแล้วทรัพยากรธรรมชาติเริ่มฟื้นกลับขึ้นมาจะทำเรื่องการท่องเที่ยวเมื่อปี 39 เราคิดเป็นอาชีพเสริมให้ชาวบ้านเมื่อปี 39 แนวความคิดของผมคือตรงนี้ครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 1 (หน้า 1)

ขั้นที่ 3 นำหลักวิชาการ เทคโนโลยี ที่เหมาะสมมาใช้

การพัฒนาของชุมชนนอกจากการดำเนินการที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนแล้ว ยังจะต้องนำความรู้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นระบบ รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นความลงตัวในการประสานอดีตและปัจจุบันผ่านความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับความรู้ทางวิชาการ เทคโนโลยี และการสนับสนุนต่างๆ ที่มีให้กับชุมชน แต่เป็นสิ่งที่ชุมชนไม่ต้องการ หรือไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของคนในชุมชนก็จะไม่ได้รับการนำเข้ามาใช้ในชุมชน

“...อีกอันหนึ่งเรื่องทุนนิยม ผมไม่ได้ว่าใครไม่ได้ทำให้ประเทศชาติให้เจริญซึ่งบ้างที่ลงทุนจนเกินลงทุนจนเกินทำลายวัฒนธรรม ทำลายสิ่งแวดล้อมของเราไปหมด คุณไม่พอสักบ้าง คุณมุ่งแต่จะไปลงทุนก็แสนล้าน บ้างที่คุณล้มไปว่าคนจบแบบผมมีตั้งครึ่งประเทศแล้ว โรงไฟฟ้าสร้างแล้ว ถ้าคุณไม่สร้างก็ไม่มีปัญหา มีแล้วมีเท่าที่ใช่ ประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในย่านเอเชีย คุณดูแลทรัพยากรให้ดีก็แล้วกัน คุณเอาเงินมาให้ตั้งมหาศาล คุณไม่ต้องไปสร้างโรงเครื่องมือเทคโนโลยีแบบญี่ปุ่นหรอก ผมไม่รู้ผมเรียกไม่เป็น วันหนึ่งเอาที่ดินที่เป็นทะเลมาเป็นบกแล้วก็สร้างโรงงานทะเลมันก็เหลือน้อย น้ำก็ไม่รู้จะเป็นไง ก็ฝากหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้ ถ้าเป็นเรื่องฝากผมฝากอย่างจริงจัง จะทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขคุณต้องใช้ระบบการศึกษาสอนเค้า เอาเทคโนโลยีมาใช้ แต่ต้องไม่ลืมรากเหง้าชนบประเพณีของไทยสุดยอดแล้วคับ ก็ฝากเพียงแค่นี้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 4 (หน้า 43)

ขั้นที่ 4 จัดระบบการทำงานที่มีความเชื่อมโยง บูรณาการทำงานร่วมกัน

การจัดทำภาพอนาคตของชุมชน จะมีส่วนช่วยอย่างมากในการแบ่งบทบาทและหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชนว่าควรจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร และใครเกี่ยวข้องบ้าง ซึ่งจะต้องดำเนินการไปในรูปแบบของกลุ่มทำงาน เพื่อให้เกิดความสมัครสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจในการทำงานในหมู่คนทำงานร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันก็ลดปัญหาการขาดความเป็นเอกภาพ การไม่เชื่อมโยงและต่างคนต่างทำลงไปได้ จะทำให้การทำงานต่างๆ ประสบความสำเร็จมากขึ้น

“...พยายามแบ่งหน้าที่กันทำให้สำเร็จ ให้ชัดเจน เกะพิทักษ์ชัดเจนครบมอบหน้าที่กันทำ ไม่ทำโดนครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 8)

“...ด้วย ถ้าผู้ใหญ่บ้านไม่เอางานมันก็เดินปกติ เป็นความคิดที่ผิด แต่ที่นี้ไม่ใช่แล้ว กลุ่มกิจกรรมนี้ที่เข้มแข็ง หมู่บ้านจำลุง ก็เหมือนหมู่บ้านอื่นๆ ในประเทศไทยเหมือนกันทุกอย่างเลยแต่บังเอิญที่หมู่บ้านจำลุงมีโครงการที่แข็งแรงเป็น ลิปๆ กลุ่มเค้าจึงแข็งแรง มันก็ส่งผลไปตำบลด้วยไปตามรากฐานของชีวิต แต่เราอยากให้รัฐบาลกำหนดแบบตามเรา กลุ่มเราแข็งแรงตั้งหาก ถ้าคุณกับไปคุณต้องทำให้กลุ่มแข็งแรงไม่ใช่หมู่บ้าน ถึงจะเอาเงิน แอสเอ็มแอลใส่ก็ตายหมด นี่สังคมมองไม่ค่อยเห็น พังแน่ๆ เริ่มต้นจาก 12 กลุ่ม จะทำอะไรก่อน มานั่งคุยกัน วิเคราะห์ ปัญหา ก็คุยกันเรื่องเดิมๆ ทำตลาดอินทรีย์ ต้นทุนต่ำ พอทำเสร็จก็มีเงินเหลือไปทำธนาคารอีกกลุ่มหนึ่ง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 15)

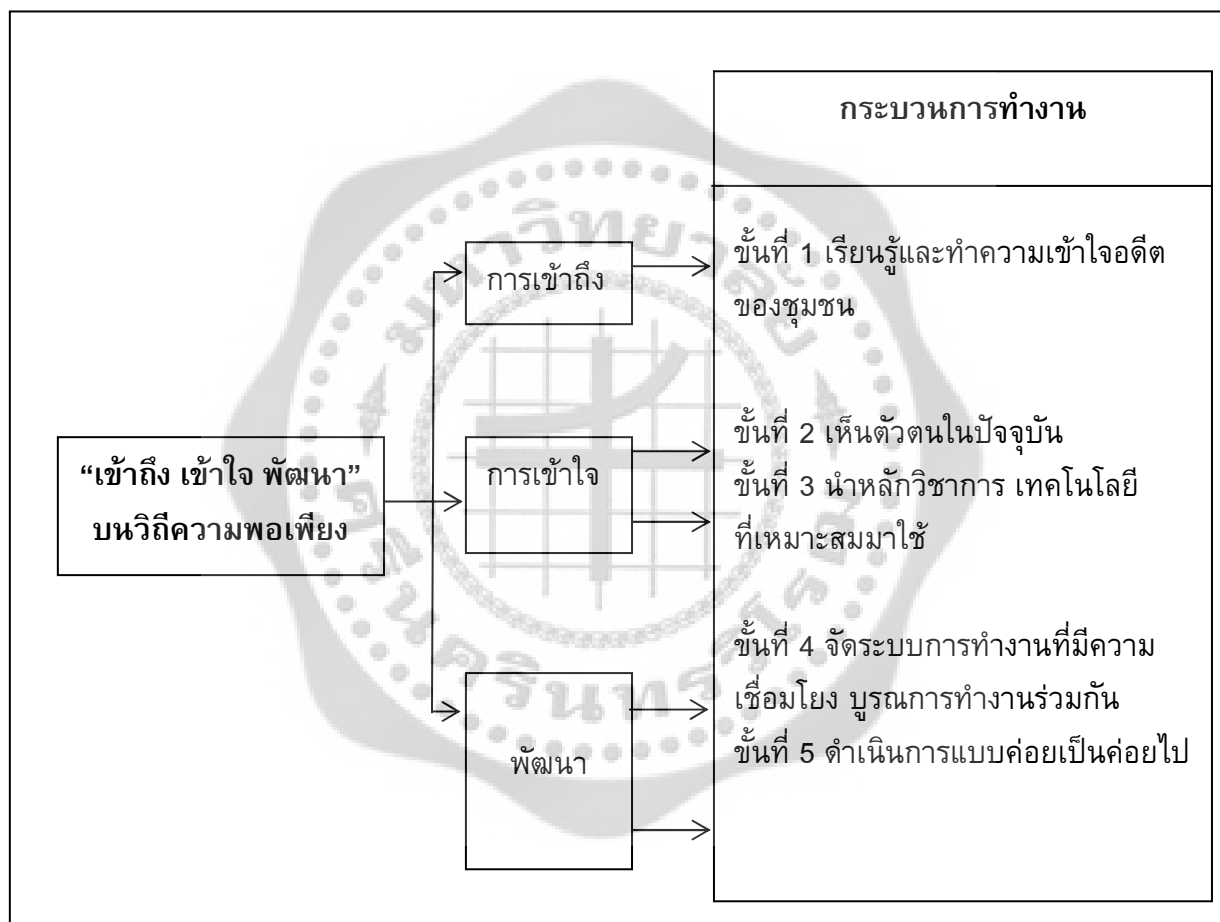
ขั้นที่ 5 ดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป

หัวใจสำคัญของการทำงานในเรื่องนี้ คือ ต้องมีการวางแผนในอนาคตที่เป็นรูปธรรม แต่ในทางปฏิบัติจะต้องมีการแปลงแผนอนาคตนั้นมาสู่ขั้นตอนการปฏิบัติที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม และดำเนินการไปตามขั้นตอน ไม่ก้าวหน้า หรือ กระโดดข้ามขั้นตอน เพราะอาจจะทำให้เกิดความผิดพลาดที่ไม่สามารถควบคุมได้ แต่ต้องการการสร้างพื้นฐานที่มั่นคง

“...กิจกรรมเริ่มเดินเอากิจกรรมเปลี่ยนความคิดคน พอเอากิจกรรมเปลี่ยนความคิดคนเราจะรู้ความคิดเปลี่ยนให้ดูในเวทีประจำเดือนถึงเดือนต้องรายงานนะ ไร้แต่ละกลุ่มก็รายงาน ดูว่าความคิดมันเปลี่ยนไม่ดูจากเวทีประจำเดือน พอมันเปลี่ยนไปหน่อยนะเรารู้สิ เป้าหมายของเราคือไร้ฟันฟูชุมชนท้องถิ่น ทรัพยากรคน ดิน น้ำ ป่า เรารู้สิ เราดูคนก็รู้ว่าเปลี่ยนไปไม่จากคนที่เริ่มเปลี่ยนกิจกรรมก็เริ่มเปลี่ยนงานความคิดมันเปลี่ยนแล้วมันแล้วก็จะค่อยๆไป ค่อยๆไป ไร้เวทีประจำเดือนนี้จะรู้ ฤ วันรายงานเราจึงเห็นตัวกระบวนการ ปี 46 ทั้งปีประชุมตำบลนะไปฟังความคิดของตำบล ไปได้เวลาไป ทุกหมู่บ้านเลย 9 หมู่บ้านจนจำปฏิทินได้ไม่ต้องดูเลย ปีนั้นทั้งปีเลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 1 (หน้า 8)

“...ต้องทำให้พร้อมก่อน หนึ่งห้องนอน สองห้องน้ำ ทุกอย่างอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยวอย่างน้อยก็ความสะดวกสบาย อย่างศาลาอันนี้เราก็สร้างขึ้นแล้ว...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ (หน้า 23)

“...สังคมเรามันเป็นสังคมเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ทั่วทั้งประเทศไทย การนำหลักในหลวงมาใช้ไม่ยุ่งยากเพียงแต่ ใ้อ้ที่เค้าทำกันแล้วไม่แข็งแรงเค้าไม่เชื่อมั่นแบบเราแต่ในขณะที่เราเชื่อมั่นที่นี้ถ้าจะเอาผลผลิตจากมันก็ต้อง 2 ปี 3 ปี เค้าหน้าจะรอไม่ได้แบบเรา แต่เรานี่เรื่อยๆ เบิร์ตๆ สบายๆ ไม่เร่งรีบวันนี้ยังไม่เสร็จก็ไม่เป็นไรพรุ่งนี้ทำต่อ บ้างที่สถานการณ์ถูกบีบต้องให้เสร็จ เท่าที่ผมทำได้นะทำงานแบบความคิดพร้อมกับการปฏิบัติการถ้างานความคิดไปแต่ไม่มีทุนก็ไปไม่ได้นะ ใ้อ้คำว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มันแปลว่าความคิดนะถ้างานความคิดมันไม่ไปให้เอาเงินมาวาง 10 ล้านมันก็ไม่ไป ถ้าทำไปก็มันก็ล้มไม่เป็นท่า...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ (หน้า 11)

ภาพประกอบ 26 เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา บนวิถีความพอเพียง

8.3 ความสุขเล็กๆ ที่ยิ่งใหญ่

ความสุข หรือ ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของคนในชุมชนเป็นเป้าหมายหลักของการทำงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้ได้ให้สังคมมีความอยู่เย็น เป็นสุข ตั้งสะท้อนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมจากการมีคุณภาพทั้งกาย จิต ปัญญาที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจของชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็น“องค์รวม” และสัมพันธ์กันได้อย่างถูกต้อง ดีงาม เพื่อจะได้นำไปสู่การเกิดสันติสุขของคนในชุมชนที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก ทั้งคนกับคน และคนกับธรรมชาติ

“...มีความสุข...”

“...มีตั้งใช้ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น คุณภาพชีวิตดีขึ้น รวมถึงเด็ก ๆ ด้วย อย่างเมื่อก่อนที่เราไม่เคยไปตลาดนัดเดี๋ยวนี้เราก็ไปตลาดนัดทุกวันเพราะมีเงินมันสนุกทำงานตรงนี้ บางครั้งมันก็มีเรื่องเครียดแต่สักเดี๋ยวก็น่าไปเอง เรื่องเล็กๆน้อยๆพอเราหยุดทำก็หายไปแล้วเวลาทำงานมันก็ต้องมีปัญหากันแหละ คนนั้นเอาแบบโน้น แบบนั้นทุกอย่าง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 5 (หน้า 59)

กรณีของประโยชน์และความสุขที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา นั้น มีเป้าหมายของความสุขที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม 3 ระดับ ดังนี้

8.3.1 ความสุขในระดับบุคคล

เป็นความสุขในระดับบุคคลภายหลังการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยปรากฏเป็นความรู้สึก ดังนี้

ความภาคภูมิใจที่ตนเอง

เมื่อได้ลงมือปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เคยปฏิบัติมาก่อนในชีวิต จากเดิมที่มีความรู้สึกกลัวๆ กล้าๆ แต่เมื่อได้ทำตรงทำตามครรลองที่ยึดถือปฏิบัติโดยทั่วไปของสมาชิกกลุ่มแล้ว ผลที่ได้รับเป็นที่น่าพึงพอใจของทุกฝ่าย โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีการต่อต้านในระยะแรก จึงทำให้คนในกลุ่มนี้ มีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง โดยอย่างน้อยที่สุด ก็สามารถทำในเรื่องที่คนส่วนใหญ่ทำไม่ได้ และเป็นความท้าทายในระดับสูงสุด เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่ไม่คุ้นชิน มาเป็นความเคยชินที่พอดีพอเพียง

“...ใช่ แล้วก็เราได้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็นของเราให้กับที่เขามาดูงาน ในเรื่องระบบชุมชนนะ เขาจะมาดูที่นี้เยอะมาก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 5 (หน้า 77)

“...ก็ดีใจนะที่เขาขอยืม ยืมทุกภาคส่วนนี้ ก็ภูมิใจในตัวเรา เราก็ต้องทำให้มันดีอย่าให้มันล้มละลายหรือว่าล้มเหลวไป ในเมื่อเขาขอ เชิดชูเรา เชิดชูตัวเราแล้วเราต้องทำดีไว้ให้ตลอด...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 82)

ความรู้สึกรักและสนุกในงาน

ในระหว่างการทำงานนั้น กลับไม่ปรากฏพบว่าจะมีความรู้สึกเหนื่อยล้า อ่อนแรงและที่นำไปสู่การเลิกทำการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถาวร มีเพียงเล็กน้อยที่รู้สึกบ้าง แต่ก็สามารถก้าวผ่านไปได้ เนื่องจากทำงานไปแล้ว รู้สึกสนุกกับงาน ได้เพื่อน ได้สังคมใหม่ที่ให้ความช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี รวมถึง ได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์ที่สดแสนวิเศษที่จะให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยม มาเยือนถึงเรือนชานบ้านพักของตนเอง

“...เศรษฐกิจพอเพียงที่นี้ก็คือ อยู่แบบพอกินพอใช้ ในฐานะที่ว่าบางคนก็มีสวนมันก็เป็นธรรมชาติ อยู่แล้วมีอยู่ดั้งเดิมแต่บางไม่มีก็อยู่ได้ ก็อยู่แบบพอเพียงนั่นแหละ เราไม่ได้ไปประดิษฐ์ประดิษฐ์ไปสร้างอะไรให้มันเติบโตไป...”

“...ใช่ เราไม่ได้ไปแข่งขัน ไปเพิ่มเติมอะไร ที่นี้ต่างคนก็ต่างทำงานเข้ามาก็ทำงานเย็นมากก็นอนไม่มีการเฮฮาตั้งวงทำงานทั้งหมดแหละครับ หมู่บ้านเดินดูได้อยู่เป็นกลุ่มๆ แต่ก็ทำงานทั้งนั้น...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 5 (หน้า 69)

ความรู้สึกไม่ทุกข์

จากเดิมที่มีปัญหาหารุมเร้าเข้ามาในชีวิตประจำวันในแต่ละวันจนทำให้การดำเนินชีวิตของประชาชนไม่เป็นไปโดยสงบสุข ต่อมาก็ได้มีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินชีวิตให้หลุดพ้นจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ก็ยังสร้างมาตรการป้องกัน และดูแลไม่ให้เกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นมาได้อีก ความรู้สึกจากเดิมที่มีความทุกข์ หมดหวัง และไม่มือนาคคต กลับแปรเปลี่ยนเป็นความไม่ทุกข์ การมีความหวังอีกครั้งในการใช้ชีวิต และอนาคตที่ต้องทำร่วมกันของชุมชน

“...ยายก็ไม่ทำ อันไหนที่เค้ามองไม่ดี มองสิ่งที่ดีก็ดี มองสิ่งร้ายใจร้ายก็ไม่ดี ยายก็ชอบคุยกับคุณ เพราะสนุกดี ยายพูดข้อมูลจริง จริงใจ รู้ไรก็เล่าหมดไม่มีเก็บ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุงคนที่ 2 (หน้า18)

8.3.2 ความสุขของกลุ่มและชุมชน

ในขณะที่ความสุขในระดับที่สอง คือ ความสุขของกลุ่ม ที่กลุ่มสามารถทำงานไปสู่เป้าหมายของแต่ละกลุ่มได้ และยังมีส่วนร่วมในการผลักดันความสำเร็จในเป้าหมายระดับชุมชนได้ เช่นเดียวกัน รวมถึงความสุขในระดับชุมชน ซึ่งเป็นความสุขในระดับสุดท้ายที่มีความใกล้เคียงมากที่สุดกับผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย เพราะทุกคนได้มีส่วนร่วมในการออกแบบแผนการพัฒนาชุมชน และเมื่อแผนการทำงานต่างๆ เหล่านั้น ประสบผลสำเร็จ เป็นไปตามที่วางเป้าหมายไว้ในการทำงาน แต่ละระดับ ส่งผลให้ชุมชนมีความสุขจากการพัฒนาที่สมดุล พอเพียง และยั่งยืน

“...มันก็ตื่นะครับตัวนี้ เวลาเขามาศึกษาเรียนรู้บางสิ่งบางอย่างที่อื่นเขาไม่พอเพียงเหมือนกับอย่างเราไง เขาอยากมาเพราะรู้ว่าที่นี้มันพอเพียงแล้ว เขาอยากรู้ว่าวิธีไหน ทำแบบไหนถึงจะได้ ชุมชนได้อยู่แบบพอเพียงไม่กระวนกระวายหลากหลาย แล้วก็เป็นตัวอย่างของกลุ่มโลกภายนอกเขาเข้ามาดูเขาจะดูตรงนี้เศรษฐกิจพอเพียงเขาอยู่อย่างไร ชุมชนนี้เข้มแข็ง ทำตัวไหนถึงจะเข้มแข็งอยู่อย่างไรใครเป็นหลัก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 6 (หน้า 75)

นอกจากนี้ ยังพบว่า การดำเนินการต่าง ๆ ในชุมชนที่ศึกษานั้น บทสรุปสุดท้ายเรื่องหนึ่ง ที่ชุมชนได้รับ ก็คือ เรื่องของการสร้างสันติสุขให้หวนคืนกลับชุมชน โดยพบว่า ก่อนที่ชุมชนจะเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ คนในชุมชนทุกคนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นวิกฤติทั้งชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัว และชุมชน เหล่านั้น ได้เผาผลาญ ทำลายความมั่นคง และความสุขของชุมชนไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จะต้องมีการดำเนินการเพื่อการฟื้นฟูและเรียกคืนความสงบสุข ซึ่งถือเป็นเป้าหมายประการแรก ที่จะต้องเรียกคืนกลับมาโดยเร็ว โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ที่ดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน

ทั้งนี้ โดยมีความสุขทั้ง 2 ส่วนที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

ชุมชนมีเศรษฐกิจที่ดีและมั่นคง

เนื่องจากคนในชุมชนล้วนมีสัมมาชีพที่มั่นคง (ทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม) มีรายได้พอเพียงตามอัตภาพการทำงานของแต่ละบุคคล รวมทั้ง ยังมีการออมการใช้จ่ายที่เพียงพอและสมดุลกับรายรับไม่มีหนี้สินเกินฐานะของตนสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงพออยู่และพอกินพึ่งตนเองได้มีผลผลิตทางการเกษตรดี และมีราคาดีซึ่งเป็นเพราะการขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มให้เป็นไปตามเป้าหมายของชุมชนที่ต้องการร่วมกัน และต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนจากกลุ่มแต่ละกลุ่มนำการทำงานไปบรรจบกันในท้ายสุด

“...ถ้าไม่ให้เค้าตัด แล้วเค้าจะไปเอาที่ไหน แต่มีกติกาถ้าคุณตัด 1 ต้น ต้องปลูกทดแทนดีกว่าร่วม ถ้าว่าเป็นกฎระเบียบบ่าว ไม่ใช่ ถ้ามันมีสัญญาใจ เรื่องขอตกลงสัญญาใจประมาณเมื่อไร สมัยที่เป็นอบต. สมัยนายยกุนั้นยังไม่ค่อยเข้าใจ แต่ผมปลูกฝังตั้งแต่รุ่นพ่อผมตั้งแต่แก้อยู่ อายุ 89 แก่ตาย แก่ปลูกต้นตะเคียน ผมมีพี่น้อง 7 คน พี่สาวคนโตเหอบเอาลูกสาวไปปลูกต้นตะเคียน แล้ววันที่เค้าตัดต้นตะเคียนที่บ้านอายุ 57 ปี ตัดเป็น 10 เลย ต้นหนึ่งสูงเป็น 10 ว่า ไม่ตะเคียนเป็นพันธ์ไม้ที่ทำเรือนชนิดหนึ่งนี่ละแล้วรู้ไม่ว่าคนประมงที่เค้ามาเคาะ เค้าให้ต้นละ 7 หมื่น ก็มันคงก็เลยแนะนำว่าอยากจะมีมั่นคงให้กับชีวิตให้ปลูกต้นไม้ตามที่คุณอยู่ สิ่งที่คุณได้เหมือนออมเงินในธนาคารแล้วที่สำคัญที่สุดคุณได้ร่มเงาอากาศดี ดินดี อุ่นน้ำ ผมได้เล่าให้ฟังบ้างที่เป้าหมายนิดเดียวถ้ามีความรู้เราต้องขยายอีก...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 2 (หน้า 27)

มีหลักประกันความมั่นคงในชีวิต

คนในชุมชนล้วนมีหลักประกันความมั่นคงในชีวิตที่ดี ที่จะทำให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิตในวันข้างหน้าได้โดยไม่ย่อท้อ หรือ ยอมถอยจากปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น เนื่องจากความพอเพียงที่เกิดขึ้นได้สร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตและครอบครัวที่ดีมากพอ เช่น การมีอาชีพที่มั่นคง มีการจัดตั้งกองทุนการทำงานต่างๆ ในหมู่บ้าน รวมถึง การจัดสวัสดิการที่ชุมชนมีให้ต่อคนในชุมชนด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งพา หรือ เป็นภาระของรัฐที่ต้องเข้าไปช่วยเหลือ ดูแลในส่วนนี้

“...ที่นี้เผชิญไม่ได้เดินกลุ่มเดี่ยวนั้นเดินที่เป็น 10 กลุ่ม ทุกกลุ่มก็พึ่งพาตนเอง ไม่มีตั้งเรือไปใช้บริการธนาคารดิก็เปิดธนาคารขึ้นมาพึ่งพาตนเองให้มีการออมเงินๆ ทุกวันศุกร์ชั่วโมงหนึ่งทำด้านยางพารา ตาซึ่งเค้าเอาเปรียบก็เริ่มเห็น ก็เริ่มกลุ่มกระบวนการพึ่งพา ก็คุยกันใหม่ๆ ว่าจะทำเป็นเรือ ซื่อได้ขายได้ก็ในหลวงบอกมาแล้ว พึ่งพาตนเองเรื่องทุน พึ่งพาตนเองให้มากก็เริ่มเติบโต งานเริ่มไปรูปธรรมเริ่มสำเร็จ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 2 (หน้า 10)

“...เราพยายามให้มันเกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ทำไม่ถึงต้องมีสวัสดิการ ถ้ามองไปแล้วนี้ทุกคนในหมู่บ้านฐานะความเป็นอยู่มันไม่เหมือนกันนะ คนที่มีทุนคนที่มีสตางค์ก็อาจจะดูแลตัวเองได้ อาจจะมีฝากประกันมีอะไรก็ได้ แต่คนที่ไม่มั่งมีไม่มีอะไรสักอย่าง อันนี้ถือว่าเราก็จะสร้างหลักประกันให้ช่วยเหลือเขาในระดับหนึ่ง ดังนั้นถ้ามันเติบโตขึ้นมากกว่านี้ก็จะสามารถดูกันไปได้มากกว่านี้ ผมถึงวางแผนการขายไฟฟ้าพลังน้ำโครงการที่ 3 ให้กับภูมิภาค ซึ่งตอนนี้ก็กำลังขายไปได้แล้วที่หนึ่งนะครบพอดีมีปัญหาเรื่องระเบียบเรื่องกฎหมายตอนนี้กำลังเคลียร์กันอยู่ ถ้าได้ตัวนี้มาผมเชื่อว่าถ้าได้ดำเนินการไปตามที่เราเคยทำมาแล้วได้อย่างนั้นนะในอนาคต 5 ปี 10 ปีนี้ไม่เดือดร้อนเลยแม้ก่าปอง ทุกคนจะมีหลักประกันเพราะว่าผมเน้นให้มีสวัสดิการตัวนี้จะต้องให้มันเติบโตให้ได้แล้วมันจะได้ช่วยดูแลคนที่อยู่ในชุมชนนี้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 4 (หน้า 53)

การมีสุขภาพกายดีสุขภาพจิตดี

การทำงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนล้วนแล้วแต่ต้องใช้กำลังของคนๆ นั้น เป็นผู้กระทำหรือ ดำเนินการเอง ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นกับเจ้าตัวโดยตรง จึงส่งผลให้คนที่ทำ เช่น เกษตรกรในชุมชน คนที่ดูแลบ้านที่ต้องปวดกวดเข็ดดูเอง ได้มีการออกกำลังกายไปในตัว ทำให้มีร่างกายแข็งแรงไม่เจ็บป่วยอารมณ์ดีไม่เครียดมีสติในการใช้ชีวิตมีคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริตยึดมั่นในศีลธรรมลดละเลิกอบายมุขมีปัญญาในการเรียนรู้และมีความรู้

“...ผลสุดท้ายบทสรุปเรื่องกฎระเบียบใครไปซื้อพริกที่ตลาดบนเกาะพิทักษ์คือในหลวงท่านสอนไว้ว่าต้องแลกเปลี่ยนกันกันและขายภายในหมู่บ้านให้หมดเสียก่อนถ้าไม่หมดค่อยคิดเรื่องทีอื่น ดังนั้นเมื่อขายปลุกพริกขโมยได้ทำไม่ไปซื้อยายบ้าง สุดท้ายก็ต้องไปซื้อยาย ยายได้อะไรได้เงิน ได้ความสุข ได้สุขภาพมันสารพัดได้ความสุขยายคนแก่ๆ ลูกหลานนานๆ มาดูครั้งพอมีคนมาซื้อพริกยายยิ้มคือความสุขเกิดขึ้น สุขที่สองคือพริกไม่ได้ปลุกในบ้านต้องเดินไปเอาในสวน 2 ตายายได้ออกกำลังกาย สามเดินมาผมสอนเรื่องการให้กันนะพอยายเดินมาบ้านผม ผมจ่ายเงินแก่ได้แกงจากบ้านผมไปหิ้วไปชาวบ้านเห็นยายก็เกิดมีความสุขลูกหลานไม่มายังไงคนบนเกาะพิทักษ์ไม่ทิ้งแน่ คือคิดเบ็ดเสร็จอยู่ตรง

นั่นคิดแบบมันบอกไม่ถูกนะหลักในหลวงถ้าได้ทำจริง ๆ มันซิมไปเองนะ ผมก็ตอบไม่ถูกแต่พอดูชาวบ้าน
ทำสำเร็จความสุขเราเกิดนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 16)

ครอบครัวอบอุ่น

ด้วยเพราะสมาชิกครอบครัวได้อยู่ด้วยกันอย่างพร้อมหน้า พร้อมตา มีการทำกิจกรรม
ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อการพัฒนา ทำให้มีความรักความเข้าใจกันใน
ครอบครัวมีความสามัคคีปรองดองอยู่พร้อมหน้าและมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตที่ดีเพียงพอ

“...อืมใช่ แล้วตอนนี้มีนะ มีออกเลี้ยงหอยเลี้ยงอะไรกันด้วยนะช่วงนี้ เห็นไหมเราได้มาเราก็ได้มา
ขาย ทำไมเราต้องถ่อไปถึงตลาด เสียค่าที่ เสียค่าเดินทางกันเท่าไร ค่าน้ำมัน นี่แหละ คือ ความพอเพียง
มันเกิดขึ้นแล้ว พี่ชายผักพี่จ่ายค่าที่วันหนึ่งร้อยหนึ่ง ค่าน้ำมันดีไปเกือบร้อยไปกลับนะ เห็นไหมตรงนี้ถ้า
200 เข้ากระเป่าเราละ อาจจะน้อยหน่อยก็ได้ แต่พี่ไม่ต้องเสียเวลาไปขายไข่ไหม นั่นแหละได้อยู่กับลูกได้
อยู่กับคนในบ้านนะมันก็น่าจะได้ เออวันละร้อยก็ได้ ไม่ต้องอะไรมากวันละร้อยก็พอแล้ว จะกินเราก็ไม่
ต้องไปเพราะที่บ้านก็ไม่ได้ต้องสรรหาอะไรอะไรเอะอะอะ มีปลาทุ มีปลา มีหมูนิดหน่อย นานๆมีหมูมีไก่กะ
ที่บ้านกินอย่างนั้นถึงว่ากับข้าวตรงนี้โดนใจใจ คือเราทำเหมือนเขากับข้าวเรามีแต่ผัก มีแต่ปลาอย่างนี้
มันก็ไม่ต้องใช้อะไรมากเออะ ปลาทุ 2 ตัวก็อยู่ได้แล้ว 2 มื้อ มีผักหน่อย แค่นี้ก็ประหยัดไปได้เยอะ แค่นี้ก็
พอเพียงแล้ว ถ้าได้วันละร้อยซื้อแต่ปลาทุ แต่ตอนนี้เขาก็มีปลาทุออกมาในหมู่บ้านเขามีอวนลากปลา
ทุก็ได้กิโลละ 50 บาท อย่างนั้นมันง่ายนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 5 (หน้า 49)

ชุมชนมีสภาพแวดล้อมดี

การดำเนินงานของชุมชนแม้ว่าจะมีเป้าหมายหลักในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตาม
แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ศึกษาในครั้งนี้ แต่ก็พบว่าการทำงานในทุกเรื่องนั้น มี
ความเชื่อมโยง ประสานกันได้อย่างลงตัวและแนบแน่น จนทำให้ทุกเรื่องสามารถบันดาลความสุข
ให้กับคนในชุมชน นำไปสู่การสร้างความสุขสงบสุขให้กับชุมชน เนื่องจากชุมชนมีความปลอดภัยใน
ชีวิตและทรัพย์สินปลอดภัยปลอดยาเสพติดมีการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ช่วยตอบสนอง
ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น และมีการสื่อสารที่ดีมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีชุมชนไม่มีปัญหา
มลพิษมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาระบบนิเวศนี้ให้ยั่งยืนคู่กับชุมชนต่อไป

“...เรื่องสิ่งแวดล้อมดูแลกัน ต้นไม้ต้องปลูก มันหลายเรื่องเลยนะทุกเรื่องเลยในหลักตรงนั้น รู้จัก
สร้างฐานแรกสร้างเพื่อนสร้างฝูง ฐานที่สองเมื่อเพื่อนฝูงมีให้ความรู้ก็รู้จักสร้างอาชีพ ในหลวงบอกว่าฐาน
แรกสร้างฐานเพื่อนฝูงมีฐานเพื่อนฝูงฐานแรกให้หลักเลย พอเพื่อนฝูงมาเพื่อนต้องเอาความรู้มาให้ใน
หลวงบอก ฐานที่สองฐานความรู้เราต้องได้แน่ ฐานที่สามเมื่อมีความรู้ก็ต้องมีฐานอาชีพ พอมีอาชีพต้องมี
เงิน นั่นหลักในหลวงผมสอนแค่ 3 อย่างพอ รักกันได้ไหม แบ่งปันกันได้ไหม แลกเปลี่ยนกันได้ไหม พอ
ฐานแรกเริ่มขึ้นมาความสามัคคีเกิดเลย ผมไปเจออะไรที่ได้ผลก็เอาความรู้มาให้ใครใจรักก็ทำไปเขามี
อาชีพก็มีรายได้แล้ว พอมีรายได้ก็มีเงิน คือหลักในหลวงแค่นี้ 3 อย่าง เราต้องปลูกต้นไม้ ปลูกเพื่ออะไร

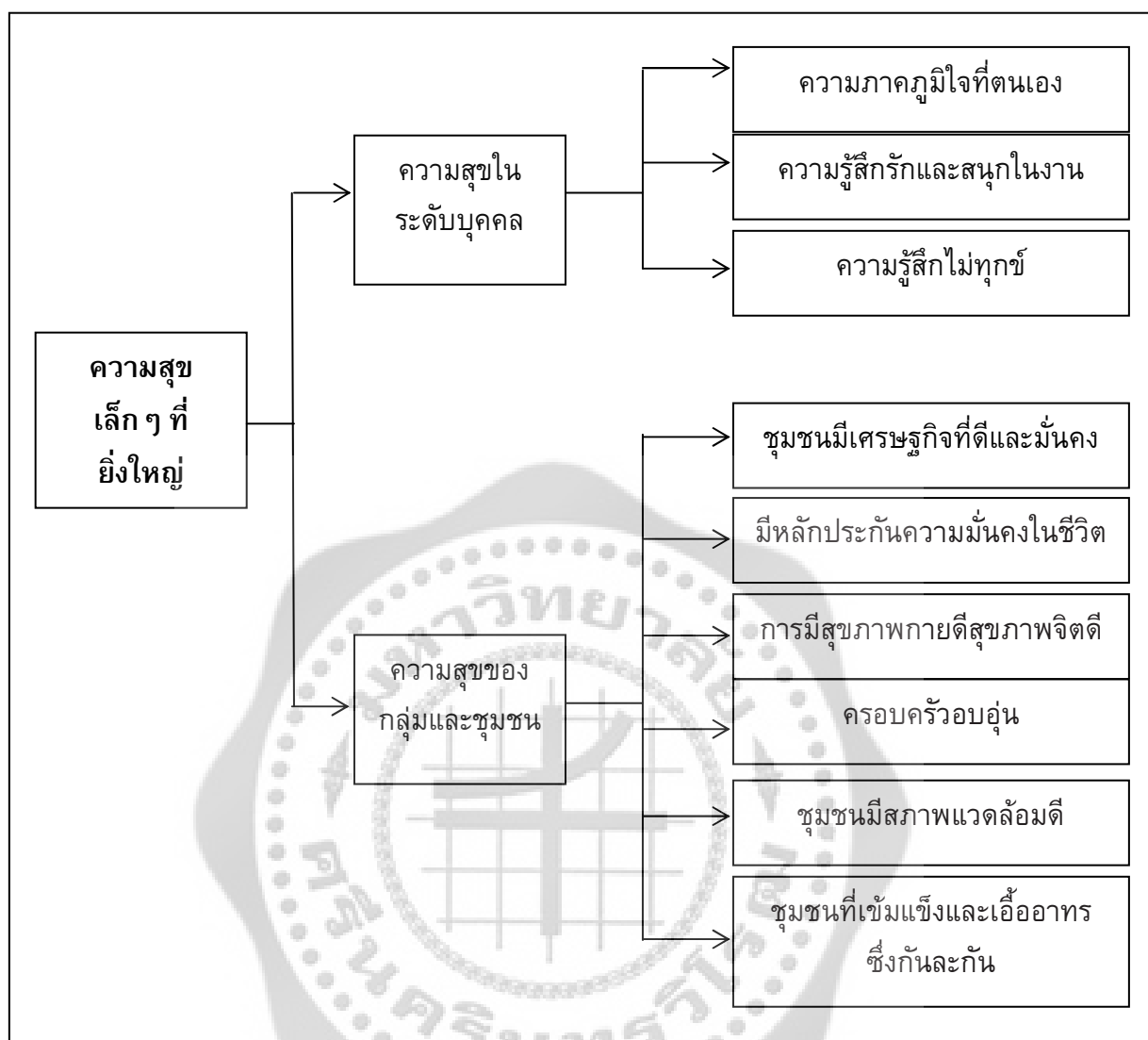
ได้อากาศ ได้ร่มเงาคือมันผลประโยชน์ทั้งหมดที่ตกลงไป...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 18)

ชุมชนที่เข้มแข็งและเอื้ออาทรซึ่งกันละกัน

ความสุขของชุมชนประการสุดท้าย คือ เรื่องของการพัฒนาชุมชนไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกภายในชุมชนด้วยกัน มีความรักและความสามัคคีแบ่งปันช่วยเหลือกันและกันตลอดจน ร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ความเป็นชุมชนคงอยู่ตราบนานเท่านาน

“...ชาวบ้านเริ่มอยู่ดีกินดี เริ่มรู้จักสามัคคี รู้จักแบ่งปันกันครับ รู้จักการให้...”

“...อยู่ดีกินดีคือชาวบ้านออกทะเลสมมติเขาได้ปุ้เขาไม่ต้องกลัวเรื่องตลาดเลย อยู่ดีกินดีคือ หนึ่ง เขามีความสุขที่ได้ออกทะเลเขารู้แล้วว่าวันนี้ของทุกอย่างได้ตัวเดียวก็ยังสามารถขายได้ สองตัวก็ยังสามารถขายได้ แต่ ถ้าเมื่อก่อนยากและไปถูกบีบบังคับอีก คือเมื่อโฮมสเตย์เกิดขึ้นมาปุ้เราสามารถซื้อได้ 120-140 แล้วแต่ ถ้าเมื่อก่อนถูกบีบบังคับแล้ว แล้วสองมาทำโฮมสเตย์นี้ 3% โฮมสเตย์เยอะแล้วต้นทุนที่กองทุนมา เยอะเขาก็ไม่จำเป็นต้องควักกระเป๋าเองลงทุน เอาตรงนี้ไปลงทุนได้เลยเสร็จแล้วปลอดดอกเบี้ยจากที่เรา ต้องหาเงินอื่นมาเพิ่มทุน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 10)

ภาพประกอบ 27 ความสุขเล็กๆ ที่ยิ่งใหญ่

8.4 ศูนย์รวมการศึกษาดูงาน

ศูนย์รวมการศึกษาดูงาน หรือที่ในชุมชนเรียกว่า “ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” เป็นรูปแบบของศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่ง เรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์ฯ ของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

“ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบ ที่ไม่เน้นรูปแบบการเรียนการสอนเช่นเดียวกับในห้องเรียนแต่เป็นเป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาเรียนรู้ ได้ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์การทำงานต่างๆ ที่เป็นผลสำเร็จจากการทำงาน รวมทั้งการพบปะ สังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชนและเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนต่อไป

“...ผมว่าเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตอบยากนะเรื่องนี้เชื่อมโยงได้อย่างไร คือเราทำทุกเรื่องนะ หนึ่งเรื่องสิ่งแวดล้อมมาก่อนความรู้พอประมาณเสร็จแล้วทำตรงนี้ถ้าเราไม่ได้คิดเรื่องปรัชญาตรงนี้อาชีพตรงนี้ไม่ได้นะ เสร็จแล้วทุกเรื่องพอมาทำเสร็จแล้วจากที่บ้าน ผมตอบไม่ถูกนะตอบยากไม่รู้ว่าจะอย่างไร คือสอนกันไม่รู้เชื่อมโยงได้อย่างไร สอนชาวบ้านจากที่ไม่รู้เรื่องมารู้เรื่อง เสร็จแล้วความพอดีพอประมาณ คือทำอย่างไร ตอบยากเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมันเข้ามาได้อย่างไรตอบยากนะ ก็ตั้งจากที่มาสอนเรื่องระบบสิ่งแวดล้อมพอสอนเสร็จแล้วตรงนี้ได้ดีผมก็สอนไปเมื่อคุณทำสำเร็จทำไมไม่ให้เพื่อนมาดูบ้าง ในหลวงท่านบอกสิ่งแวดล้อมถ้ามนุษย์ทำมนุษย์ต้องรับกรรม ต้องทำให้มันสมบูรณ์เกิดขึ้นอย่างบัญชีครัวเรือนทำไมเกาะพิทักษ์ถึงทำสำเร็จคนอื่นอยากมาดู คือหลักของในหลวงทั้งหมดเราทำงานเกิดความสำเร็จ เพื่อนอยากมาดูงาน ต้องพักทำไมต้องสร้างบึงกะโลก็เอาบ้านเราพัก ผมไม่รู้จะว่าเชื่อมโยง เราทำเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจเกือบทุกเรื่องจนเกิดความสำเร็จแล้วคนนอกอยากมาดู เรียกนักท่องเที่ยวได้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 13-14)

“...กิจกรรมที่ทำที่มันออกมาชัดก็หลาย ๆ เรื่องไม่ว่าจะเรื่องของการออม เรื่องของการมีส่วนร่วม และก็เรื่องของการเป็นครอบครัวตัวอย่างแล้วก็การที่เราคัดออกมาครอบครัวต้นแบบ และก็การสร้างแกนนำ สร้างศูนย์ ซึ่งหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงนี่มันจะต้องมีแหล่งเรียนรู้ มันต้องมีศูนย์เรียนรู้ด้วย บังเอิญว่าศูนย์ผมได้รับรางวัลศูนย์เรียนรู้ดีเด่นมันก็บวกกันเข้าไปแล้วก็งานที่ทำอีกหลาย ๆ ตัวเรื่องของการท่องเที่ยวก็ได้รับรางวัลในปีเดียวกันหมดเลย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 3 (หน้า 49)

การแบ่งปันความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติไปให้การเรียนรู้แก่ผู้สนใจที่จะมาศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่นๆ ทั่วทั้งประเทศและนอกประเทศ โดยการแบ่งปันข้อมูลนี้ ถูกยกระดับด้วยการจัดตั้งเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เฉพาะเรื่องตามที่หน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนการทำงาน หรือยกระดับให้เป็นครูในเรื่องนั้นๆ อย่างเช่น ศูนย์การเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ การเป็นมหาวิทยาลัยบ้านนอก

การแบ่งปันความรู้ในรูปแบบของการศึกษาดูงาน นอกจากการแบ่งปันประโยชน์ในเชิงความรู้ที่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานของคนในต่างพื้นที่ทั่วภูมิภาคแล้ว ในแง่ผลประโยชน์ต่อชุมชนได้ก่อให้เกิดวัฏจักรของการท่องเที่ยวไปในตัวเองเช่นกัน กล่าวคือ มีคนสนใจมาศึกษาดูงาน คนก็จะมาพำนักพักอาศัยในพื้นที่ด้วย เกิดระบบท่องเที่ยวในชุมชน เกิดระบบการซื้อขายที่เป็นความต่อเนื่องและความสวยงามของวัฏจักรที่กล่าวถึงนี้

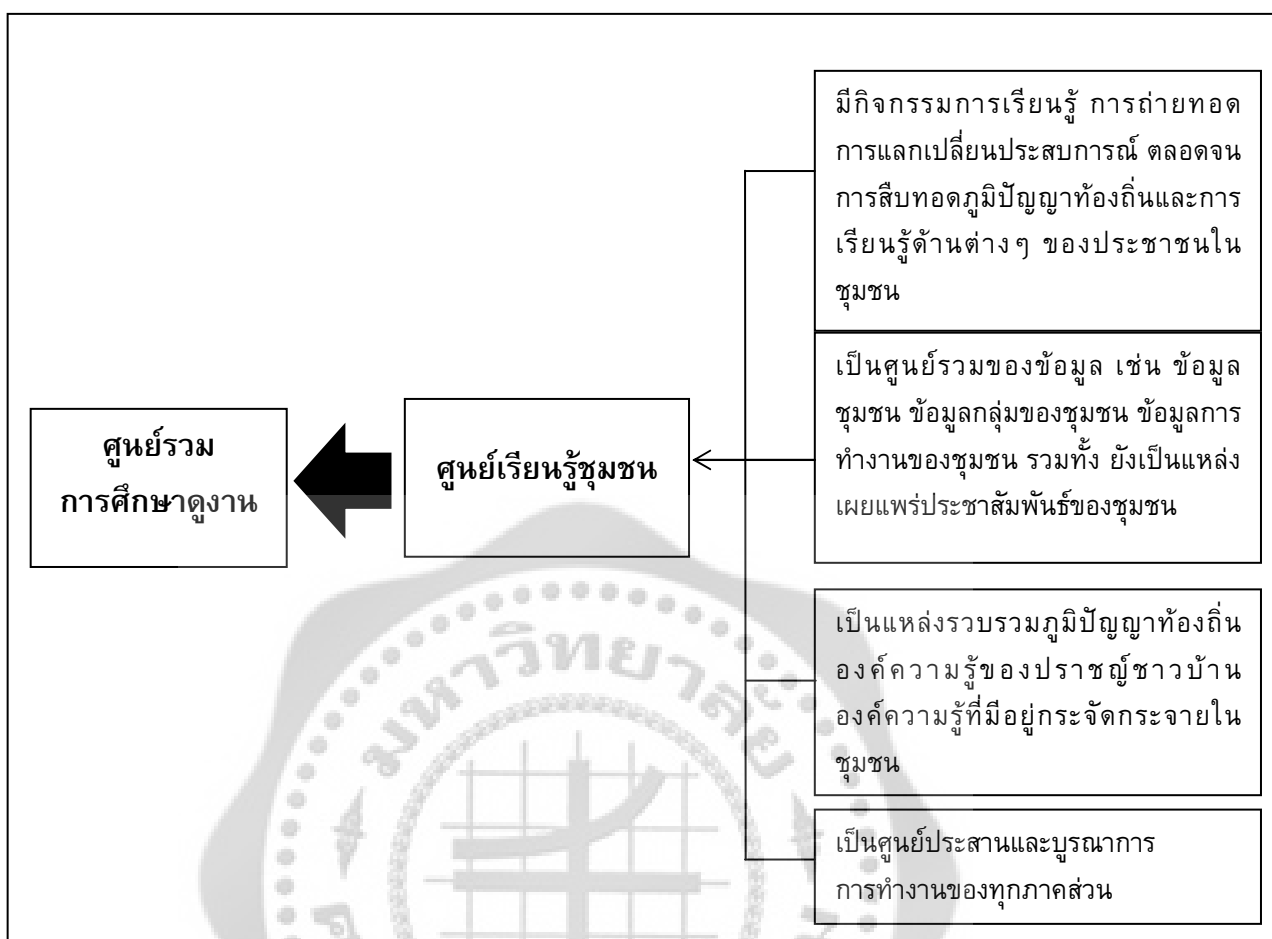
ทั้งนี้ โดยพบว่าไม่ว่าจะเป็นศูนย์เรียนรู้ในเรื่องใดก็ตาม จะมีลักษณะการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ที่มีความใกล้เคียงกัน โดยศูนย์เรียนรู้ดังกล่าว จะมีหน้าที่สำคัญ ดังนี้

1. มีกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชนที่ถือว่าเป็นจุดสนใจของคนใน สังคม เช่น ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ด้านเกษตรอินทรีย์ ด้านการท่องเที่ยวชุมชน ด้านการอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล และด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

2. เป็นศูนย์รวมของข้อมูล เช่น ข้อมูลชุมชน ข้อมูลกลุ่มของชุมชน ข้อมูลการทำงานของ ชุมชน รวมทั้ง ยังเป็นแหล่งเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ของชุมชนไปในอีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้ จะเห็นว่า ศูนย์รวมข้อมูลนี้ ยังเป็นแหล่งผลิตสื่อที่สำคัญที่ชุมชนใช้ในการถ่ายทอดไปสู่สาธารณะทั้งในและ นอกพื้นที่ชุมชน ซึ่งได้ช่วยให้เกิดความสนใจและเข้ามาศึกษาเรียนรู้กันเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการ พัฒนาเอาสื่อท้องถิ่นที่สามารถเข้าถึงคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ร่วมกับการ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ตามแต่ละหน่วยงานจะเสนอให้เป็นแหล่งเรียนรู้

3. เป็นแหล่งรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน องค์ความรู้ที่มี อยู่กระจัดกระจายในชุมชน และจัดการให้เป็นหมวดหมู่ มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม ที่ประชาชน สามารถเข้าไปสืบค้นศึกษาและเรียนรู้ได้ทุกช่วงเวลาที่ผู้สนใจ เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นสถานที่ที่มีโครงสร้างเป็นอาคาร หรือสถานที่ใด ๆ ก็ได้ ที่มีองค์ความรู้ สามารถให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่ต้องการความรู้ สามารถเข้าถึงได้นอกจากนี้ ยังเป็นศูนย์กลาง การประสานและจัดการความรู้ ที่ดำเนินการโดยคนในชุมชนเอง

4. เป็นศูนย์ประสานและบูรณาการการทำงานของแต่ละภาคส่วน ได้แก่ ผู้นำ กลุ่ม/องค์กร เครือข่าย ภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาคีการพัฒนาภาครัฐ

ภาพประกอบ 28 ศูนย์รวมการศึกษาดูงาน

8.5 ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืนบนพื้นฐานความพอเพียง

ประโยชน์และความสุข ในเรื่องสุดท้ายที่ค้นพบ คงไม่มีใครจะปฏิเสธได้ว่าการทำงาน เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาในทุกเรื่อง นั่นคือ การสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชนและตัว ชุมชน เนื่องจากชุมชนที่มีความเข้มแข็งในตัวเองแล้ว จะสามารถดำเนินการในเรื่องหนึ่งเรื่องใด เฉพาะที่เป็นความสนใจของคนในชุมชนร่วมกันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมเพื่อ รองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมไปถึง การพัฒนาชุมชนที่เป็นไปใน ทิศทางที่ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นของคนในชุมชน ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนของ การพัฒนาบนพื้นฐานชุมชนพึ่งพาตนเองได้

“...บหลักการในหลวง พึ่งพาตนเอง พอได้ภายหลังเรามาแปรว่า พอมันทำงานมาแล้วก็พึ่งพา ตนเองให้มาก ช่วยเหลือตัวเองเท่านั้นเอง ถ้ามันเห็นทุนตัวเอง ทันทึที่มันเห็นทุนตนเองมันก็ค่อยๆ ทำ ทำไป...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 3 (หน้า 58)

ความยั่งยืนบนพื้นฐานของความพอเพียงนั้น เป็นรากฐานที่มีความสำคัญของการสร้างความสุขและประโยชน์สุขของคนในชุมชน สังคม โดยผลการศึกษาคั้งนี้ ยอมรับว่าความยั่งยืนนั้นพื้นฐานสุด ก็คือ คนในชุมชนจะต้องมีการประพุดและการปฏิบัติตน หรือ การมีวิถีชีวิตที่ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องนั้น ตัวเองมีความรู้สึกพอใจในสิ่งที่ทำ มีความสุข และจะนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของแต่ละบุคคลขณะที่ความสุขของชุมชนเป็นการมองในมิติของการอยู่ร่วมกันและการบริหารจัดการชุมชนเพิ่มขึ้นจากการมองความสุขในระดับบุคคลโดยมีรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่าง เป็นสุขที่สำคัญได้แก่การลดความโลภลดความอยากความมีสติมีคุณธรรมมีสำนึกในการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกัน ในชุมชนการเคารพธรรมชาติและภูมิปัญญาเดิมมีการบริหารจัดการที่ดีและได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เหมาะสมกับลักษณะทุนทางสังคมของชุมชน รวมถึง ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนด้วย

“...คือการรู้ตัวเองว่าถ้าสมมุติว่าเค้ามีรถเบนซ์กันผมมีบีคอป ผมอยากรวมสวยเหลือเกินบ้างที่เงินดาวนัยยังพอหาได้ แต่ว่าเวลาผ่อนเงินมันสูงแต่เราอยากได้ เนี่ยละเค้าเรียกว่าไม่มีภูมิคุ้มกัน ถ้าไม่รู้ตัวเราเอง เราก็มืดเหมือนกัน / ไปถึงเหมือนกัน เราต้องพอใจในสิ่งที่เรามี...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 3 (หน้า 22)

นอกจากการมีรากฐานการอยู่ร่วมกันที่ดีแล้วความยั่งยืนของชุมชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น มาจากความพยายามของคนในชุมชนได้ร่วมมือ ร่วมใจกันขจัดปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดความทุกข์ไม่มีความสุขโดยเฉพาะสาเหตุที่มาจากปัญหาด้านเศรษฐกิจที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนได้แก่ปัญหาหนี้สินปัญหาการว่างงานซึ่งเชื่อมโยงสู่ปัญหาคุณภาพชีวิตและปัญหาสังคมอื่นๆ อีกมากทั้งนี้โดย“รากฐาน” ของความทุกข์ในชุมชนเกิดจากการ “ยึดติดวัตถุทุนนิยมอยากมีอยากได้ และเดินไปตามกระแสทุนนิยม”นำไปสู่การมีพฤติกรรม หรือ การปฏิบัติหรือ วิถีการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่การสร้างทุกข์ให้แก่ตนเอง อาทิ ความเกียจคร้านขาดวินัยขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม

“...ในหลวงสอนอยู่คำหนึ่งที่ผมบอกว่าผมจะสอนลูกอยู่ตลอดเวลาและสอนทั้งหมดที่อยู่ในบ้านผมหนึ่งให้เปิดพจนานุกรมให้ไปเจอตัวซีเกียจแล้วขีดทิ้ง คนเราถ้าซีเกียจแล้วมักจะทำอะไรไม่ได้ ตัวซีเกียจหนึ่งตัวเปิดเจอเมื่อไหร่ก็ในหลวงเรียกว่า พจนานุกรมชีวิต คนแต่ละคนเหมือนหนังสือ 1 เล่ม คนที่พูดไม่รู้เรื่องก็เป็นหลายหมื่นหน้าหลายแสนหน้า แต่คนที่ไม่ค่อยเต็มแก้วที่ฟังเพื่อนบ้างนะไม่เท่าไร เปิดเสร็จแล้วเจอตัวซีเกียจขีดทิ้งซะ ขีดตัวซีเกียจเสร็จแล้วพอตัวซีเกียจไม่มี ตัวทำอะไรไม่ได้ไปเจอขีดทิ้ง เมื่อ 2 ตัวนี้ไม่มีรับรองสำเร็จทุกเรื่อง ไม่ซีเกียจทำได้ทุกเรื่องผมสอน...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 2 (หน้า 10)

การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีของชุมชนในระดับจิตสำนึกของคนในชุมชน ถือเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ชุมชนสามารถป้องกันตัวของชุมชนออกจากปัญหาที่ต่างรุมร่าและถาโถมในสังคม

ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างการทำงานที่มีนัยสำคัญต่อการสร้างจิตสำนึกที่ดีที่จะทำให้การดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน เช่น การสร้างความภาคภูมิใจในการรักษาจารีตประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนโดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการมีทรัพยากรชุมชนที่สมบูรณ์ทั้งดินน้ำป่าไม้ที่วันนี้มี แต่วันหน้าอาจจะไม่มี หากไม่มีการวางแผนการใช้ประโยชน์ หรือบริหารจัดการที่ไม่ดีเพียงพอ

“...อย่างที่ว่าถ้ามันกินเลยจากกำลังของชุมชนเรารับไม่ได้ อย่างน้อยก็คือโครงการทุกอย่างที่เข้ามาในหมู่บ้านคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ ผลประโยชน์นั้นคือไม่ใช่จะต้องเป็นผลประโยชน์มหาดล แต่เป็นส่วนร่วมในการรับและการอนุรักษ์ อนุรักษ์ในชุมชน บางสิ่งบางอย่างโครงการใหญ่ๆมันก็เคยมีแต่เราก็ปฏิเสธไปเพราะมันใหญ่เกินไป มันไม่เหมาะสมกับเรา หมู่บ้านเราเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อยู่ท่ามกลางธรรมชาติแต่ถ้ามีโครงการใหญ่ๆเข้ามาเหมือนว่าเป็นการทำลาย มันขัดแย้งกันนะครับ เราก็กินไม่เอา มันก็เคยมีนะครับ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ (หน้า 10)

ในขณะที่การเตรียมความพร้อมของชุมชนในรูปแบบปฏิบัติการต่างๆ ที่ชุมชนได้ลงมือทำด้วยตัวของชุมชนเอง เพื่อมุ่งหวังที่จะให้กระบวนการพัฒนาที่ได้ดำเนินการนั้น นำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งให้กับฐานรากการทำงานทุกระดับที่เกี่ยวข้อง ทั้งบุคคล ครอบครัวและชุมชน โดยมีรายละเอียดที่ถือเป็นปฏิบัติการการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อรองรับอนาคตที่จะมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. แก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยเฉพาะความพยายามในการแก้ปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือนมีการจัดระเบียบการใช้จ่ายไม่ให้ฟุ่มเฟือยและสร้างค่านิยมที่ถูกต้องยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิตนอกจากนี้ ยังดำเนินการควบคุมในการลดรายจ่าย ด้วยการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนด้วยการแก้ไขปัญหาการว่างงานให้ความสำคัญกับการจัดให้มีงานต่อเนื่องในชุมชนการสร้างอาชีพเสริม (เรื่องของการท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง)

2. แก้ปัญหาชุมชนขาดความสามัคคีด้วยการจัดเวทีพูดคุยกันเป็นประจำซึ่งอาจเป็นการพูดคุยกันในระดับผู้นำชุมชนและแกนนำกลุ่มก่อนที่จะขยายเวทีการพูดคุยไปสู่ชาวบ้านทั่วไปเพื่อให้มีการสื่อสารกันอย่างทั่วถึงสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันและหันหน้าเข้าหากัน

3. แก้ปัญหาผู้นำขาดความเข้มแข็งโดยเลือกผู้นำที่มีความสามารถมีความพร้อมที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมมีการพัฒนาผู้นำให้เข้มแข็งและสร้างความร่วมมือในระหว่างผู้นำชุมชนอีกทั้งควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนทั้งรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4. ด้านสุขภาพด้วยการส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษไว้กินเองส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ปลูกพืชสมุนไพรชุมชน/วัดห่างไกลอบายมุขให้ความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพการป้องกันโรคลดละเลิกอบายมุข

5. ด้านสิ่งแวดล้อมส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนได้รวมตัวกันช่วยจัดการดูแลสิ่งแวดล้อม ชุมชนเฝ้าระวังการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึง มีแผนการใช้ และแผนการทดแทนที่ดีเพียงพอ นอกจากนี้ ยังต้องเป็นหูเป็นตาให้กับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในการดูแลและเฝ้าระวังการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในเชิงทำลาย

ภาพประกอบ 29 ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืนบนพื้นฐานความพอเพียง

9. สรุปความจำเป็นและความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน

ในส่วนสุดท้ายของการศึกษา“มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” บทสรุปของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องนี้เป็นการนำเสนอชุดของข้อมูลที่เป็นเสียงสะท้อนของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นและความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น โดยพบว่าความจำเป็นและความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนมี ดังนี้

9.1 ข้อเสนอของชุมชนต่อรัฐ

ความต้องการในการเผยแพร่การดำเนินงานของชุมชนไปสู่ชุมชนอื่น ๆ รวมถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง เป็นจริง

ข้อเสนอแนะประการแรกของชุมชนที่มีต่อภาครัฐเพื่อให้มีการสนับสนุนอย่างเพียงพอต่อการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ไม่สะดุด หรือ ติดขัดแต่ประการใด นั่นคือ เรื่องของความต้องการในการเผยแพร่การดำเนินงานของชุมชนไปสู่ชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะในวันนี้ ทุกชุมชนที่เขาไปศึกษาได้เป็นหน่วยงานต้นแบบที่ดีในหลายๆ เรื่อง ตามที่กล่าวมาถึงแล้วข้างต้น

“...เป้าหมายของเราก็คือพยายามทำทุกอย่างให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะการช่วยเหลือสังคม ชุมชน ผมถึงได้ไม่คิดอะไรมากในการที่จะทำอะไรสักอย่างเพื่อส่วนรวม ไม่ว่าจะหน่วยงานไหนขอมาผมไม่ได้ถามเลยแม้เรื่องของค่าจ้าง รางวัลอะไรไม่เคยถามเลย จะให้ค่ารถเท่าไร จะให้ค่าบรรยายเท่าไร ไม่เคยถามจริงๆ นะครับ ได้ก็เอาไม่ได้ก็ไม่เอา อย่างมาดูงานนี้เหมือนกันนะบางคนขอบคุณอย่างเดียวก็มีก็ไม่ว่ากันนะครับ บางคนก็มีทั้งกระเช้ามีทั้งค่าตอบแทนก็ว่ากันไปผมก็ให้คนที่ไปอยู่ด้วยที่เป็นไกด์เป็นอะไรก็ให้เขาไป คือมันก็ไม่จำเป็นต้องไปคิดอะไรมาก อีกอย่างหนึ่งผมก็คิดถึงในหลวงนะครับ เพราะว่าอยู่ในใจตลอด...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 7 (หน้า 69-70)

ดังนั้น กลไกการขับเคลื่อนการทำงานที่สำคัญของชุมชนในเรื่องนี้ คือ การให้หน่วยงานรัฐสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการนำผู้สนใจมาศึกษาดูงานในพื้นที่ที่เป็นต้นแบบการศึกษาดูงาน เช่น ใน 3 พื้นที่ที่ได้ทำการศึกษา ด้วยผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น คือรายได้ที่เข้าไปที่ชุมชน เกือบทั้งหมดจะเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นจากการมีนักท่องเที่ยว หรือ ผู้สนใจเข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นรายได้จากการเข้าพัก (ค่าอาหาร ค่าที่นอน และค่ากิจกรรม) แต่รายได้หลักของชุมชนที่แท้จริงอีกก้อนหนึ่งเกิดขึ้นจากการนำสินค้าที่ผลิตได้ในชุมชนมาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อให้ได้สินค้าที่ดีมีคุณภาพ และราคาประหยัด ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มก็สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปวางสินค้าเพื่อจำหน่าย หรือ การถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

“...ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสอนให้เห็นทุน โสมสเดย์มันก็สอนให้เราเข้าใจทุนเข้าใจทุนที่เรามีถ้าเราไม่เข้าใจทุนเราก็จะแกว่งทันทีเลย ก็บ้านฉันอันนี้ก็ไม่มีอันนี้ก็ขาดแต่คนที่เค้าพักเค้าต้องการอะไรละโดยความต้องการของคนทั้งโลกต้องการความสุขสงบเรียบร้อย จะไปถามก็ครั้งก็ต้องการแบบนี้ โสมสเดย์ที่นี้จะป็นศูนย์การเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกตำราให้คนที่สนใจแหว่นำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตัวเอง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 1 (หน้า 14)

สร้างการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่ม ประสานการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ

ข้อสังเกตสำคัญของชุมชนที่เข้าไปศึกษาเรียนรู้ นั้น พบว่าการดำเนินงานของชุมชนในช่วงแรกนั้น ปราศจากการสนับสนุนการทำงานอย่างเต็มที่จากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้หลายหน่วยงานต้องทำการระดมทุนของชุมชนที่มีไปใช้ในการดำเนินงานของชุมชนเพียงลำพัง

อย่างไรก็ดี การขาดการสนับสนุนในช่วงแรกของการดำเนินงานนั้น กลับเกิดผลในเชิงบวกต่อความมีน้ำใจของคนในชุมชนที่มีเพิ่มมากขึ้น โดยการเสียสละทุนทรัพย์ แรงงานของตนเอง เพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน รวมถึง การเข้ามาทำประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องการจะเห็นการพัฒนาเกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง

หากแต่การทำงานต่อไปในอนาคตนั้น ชุมชนมีความคาดหวังให้ทุกส่วนราชการ เข้าไปสนับสนุนการทำงานในชุมชน ซึ่งอาจจะไม่เชิงงบประมาณเพียงอย่างเดียว หรือ ไม่มีงบประมาณก็ได้ แต่ที่สำคัญ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องเป็นเพื่อนที่ดีในการให้คำปรึกษา แนะนำ และร่วมหาทางออกให้กับชุมชนในยามที่ชุมชนไม่มีข้อมูล หรือ ไม่สามารถตัดสินใจได้ ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของส่วนราชการในการสนับสนุนการทำงานในส่วนนี้

“...แต่เราอยากให้รัฐบาลกำหนดแบบตามเรา กลุ่มเราแข็งแรงตั้งหาก ถ้าคุณกับไปคุณต้องทำให้กลุ่มแข็งแรงไม่ใช่หมู่บ้าน ถึงจะเอาเงิน แอสเอ็มแอลใส่ก็ตายหมด นี่สังคมมองไม่ค่อยเห็น พังแน่ๆ เริ่มต้นจาก 12 กลุ่ม จะทำอะไรก่อน มานั่งคุยกัน วิเคราะห์ ปัญหา ก็คุยกันเรื่องเดิมๆ ทำตลาดอินทรีย์ ดันทุนต่ำ พอทำเสร็จก็มีเงินเหลือไปทำธนาคารอีกกลุ่มหนึ่ง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจ่ารุง คนที่ 1 (หน้า 16)

พัฒนาคุณภาพการศึกษา

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาในทุกบริบทของการพัฒนาประเทศ เนื่องจากการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง จะช่วยยกระดับความรู้ของผู้เรียนได้แล้ว ยังช่วยในการผลิตคนที่มีความรู้ และความชำนาญตามเป้าหมายที่ชุมชนต้องการ โดยเฉพาะการทำงานที่มีลักษณะความยืดหยุ่น แปรเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ในช่วงเวลาของแต่ละพื้นที่ แต่ละท้องถิ่น และจะต้องมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดจากทุกส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง รวมถึง ภาคเอกชน ภาคประชาชนที่มีการดำเนินงานในเรื่องของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ดังกล่าว ทั้งนี้ ด้วยตระหนักว่าการพัฒนาอะไรก็ตามแต่ในความเห็นของชุมชนนั้น จะต้องมีความสำคัญที่การพัฒนาการศึกษาที่ดี และให้คนที่สำเร็จการศึกษานั้นกลับมาทำงานในชุมชนให้มากขึ้น

การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ นอกจากจะช่วยให้ประชาชนมีความรู้สึกรับผิดชอบในชีวิตแล้ว ยังทำให้เกิดความหวังและการพึ่งพาอาศัยความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชน เพื่อให้เกิดความทัดเทียมจากการพัฒนาเช่นในส่วนกลาง และเมืองใหญ่ในภูมิภาค โดยหลักการดังกล่าว จะได้ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการตอบสนองการเรียนรู้ของคนทุกคนที่ต้องการแสวงหาโอกาสทางการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อที่จะได้นำความรู้เหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมต่อไป

“...ก็ฝากหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้ ถ้าเป็นเรื่องฝากผมฝากอย่างจริงจัง จะทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขคุณต้องใช้ระบบการศึกษาสอนเค้า เอาเทคโนโลยีมาใช้ แต่ต้องไม่ลืมรากเหง้า ขนบประเพณีของไทยสุดยอดแล้วคับ ก็ฝากเพียงแค่นี้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านจำรุง คนที่ 3 (หน้า 43)

“...ผมสอน ณ วันนี้ผมบอกหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้องบรรจุเข้าโรงเรียน ต้องมีภาคบังคับเลยตั้งแต่อนุบาลสอนเล็กๆ น้อยๆ แล้วป.1 ก็ว่ากันไป แล้วผมเชื่อจะสอนให้เด็กคิดให้ได้ สังคมไปๆแต่เราตามสังคมตามแบบพอเพียงให้ได้ ตามแบบพอประมาณแล้วจะยั่งยืนเหมือนคนเกาะพิทักษ์ เขาอยู่อย่างยั่งยืน รู้จักสร้างคนสร้างทายาท ผมสร้างทายาทตั้งแต่ตัวเล็กๆ ขึ้นมาเรื่อย แล้วผมเชื่อผมตายไปแล้วเด็กรุ่นนี้ก็ขึ้นมาแทนผมได้ คือฝังชีพให้ได้ในสมองเสียก่อนให้เขาคิดเรื่องหลักปรัชญาตรงนี้...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 20)

การบูรณาการการทำงานภาครัฐในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวอย่างของความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในการนำหลักปรัชญาที่ดูเหมือนจะเข้าใจยาก และยากต่อการปฏิบัติให้ลงมาสู่การปฏิบัติด้วยคนในชุมชน เพื่อสื่อความหมายไปยังคนด้วยกันว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำได้ และไม่ยาก ถ้าตั้งใจและลงมือทำจริง

แต่ในความสำเร็จในการขับเคลื่อนนั้น ชุมชนมองว่าเป็นความอ่อนแอของภาครัฐ ที่ไม่มีความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง ในการดำเนินการ จึงเป็นเพียงแค่การเสนอโครงการแล้วทำไปตามอำนาจหน้าที่ที่หน่วยงานมี หากแต่ในตัวผู้ปฏิบัตินั้น ไม่มีความเข้าใจในแก่นแท้ และรากเหง้าของเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีผลให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงไปสามารถยังรากลงไปในระดับบุคคลได้มากพอ

ในขณะที่การประชาสัมพันธ์ของรัฐ ยังขาดตัวอย่างของความสำเร็จที่สื่อสารและเข้าใจได้ง่ายในความรู้สึกของประชาชน ทำให้การส่งเสริมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การปฏิบัติของประชาชนยังไม่เต็มที่ ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องที่ยาก และไกลตัวและประชาชนไม่ต้องการหลีกเลี่ยงจากความสบายในชีวิตประจำวันที่เป็นความคุ้นเคย

กอรปกับ หน่วยงานรัฐส่งเสริมการปฏิบัติที่ไม่สนับสนุนส่งเสริมกัน แม้ว่าประเทศไทยจะไต่ยัดแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงแค่ตัวแผนที่ยังไม่มีการขับเคลื่อนกันอย่างจริงจัง เป็นเพียงสิ่งที่ลอยอยู่กลางอากาศและยากที่จะดึงลงมาสู่การปฏิบัติให้เป็นจริงตามที่สังคมคาดหวัง

ดังนั้น การเสนอแนวความคิดการทำงานของชุมชนต่อการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ในขั้นต้นนั้น หน่วยงานรัฐทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือร่วมใจกันบูรณาการการทำงานให้เป็นเอกภาพเสียก่อน มีการแบ่งบทบาท หน้าที่ของกัน

และกันอย่างชัดเจน ไม่ทำงานซ้ำซ้อน และไม่ก้าวก่ายอำนาจหน้าที่ของกันและกัน ซึ่งที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่ามีความซ้ำซ้อนการทำงานระหว่างหน่วยงานเยอะมาก เนื่องจากหน่วยงานไม่เข้าใจ และไม่สามารถใช้ทุนของหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนการทำงานในส่วนนี้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

ความคาดหวังของชุมชนต่อจากนี้ ไม่ต้องการเห็นหน่วยงานรัฐใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวต่อรองการทำงานประมาณของรัฐ แต่ให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัตินั้น จะต้องมีขั้นตอน มีเงื่อนไข และที่สำคัญ คือ ความพร้อมของผู้รับการพัฒนาว่ามีหรือไม่ เพราะชุมชนไม่ต้องการเห็นการดำเนินาพริกละลายแม่น้ำเช่นในอดีต

“...ตั้งนั้นตอนนี่ที่ผมบอกว่าที่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ไม่สำเร็จนี่หนึ่งหน่วยงานหลักของภาครัฐต้องทำงานแบบบูรณาการให้ได้ อย่าต่างคนต่างทำ ทำเสร็จแล้วต้องทำอย่างต่อเนื่องให้ชาวบ้านเห็นจริงเห็นประจักษ์แล้วผมเชื่อว่าต้องสำเร็จ คนเอามาปฏิบัติคนที่ม้อนาจน้อยมาปฏิบัติแล้วไม่มีความจริงจังและจริงใจในการทำงานจริงๆ ชาวบ้านเป็นแค่แหล่งหากินของพวกเขา ผมเคยพูดหลายหน่วยงานสมมติว่าหน่วยหนึ่งมา ชกส. มาสอนทำที่เขียบบุรี ชาวบ้านรู้ที่เขียบบุรีคืออะไรทำอะไรรู้แล้ว กศน. มาก็สอนทำที่เขียบบุรีอีก พัฒนาชุมชนมาสอนทำที่เขียบบุรีทำทำไมหนักหนา ถ้าบูรณาการมา ชกส. จะสอนทำที่เขียบบุรี กศน. มาสอนทำแพจกิ้งได้ไหมออกโลโก้ออกรูปแบบที่เขียบบุรีให้ตีได้ไหม พัฒนาชุมชนมาเรื่องตลาดได้ไหม ให้มันสำเร็จเรื่องที่เขียบบุรีจนมันได้ขายชาวบ้านสำเร็จเชื่อผม แต่ที่ทำเรื่องที่เขียบบุรีทั้งวันผมตำเลยนะมาแปรรูปอาหารทะเลคนโน้นก็มาแปรรูปอาหารทะเล กรมประมงก็แปรรูปอาหารทะเลแล้วไม่คิดเรื่องแพจกิ้งเลย ไม่คิดเรื่องตลาดเลย ชาวบ้านก็ทำเป็นแล้วแปรรูปผลสุดท้ายเขาจะมาสอนผมผมบอกไม่ต้องแล้วเองประมาณทำแพจกิ้งได้ไหม มาสอนเรื่องแพจกิ้งทำอย่างไรให้สวย พอคนโน้นมาแพจกิ้งเป็นแล้วนะตลาดพัฒนาชุมชนสอนสิทำอะไรตลาด นี่คือผมนะ...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 1 (หน้า 22)

9.1.5 นำเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวขับเคลื่อนการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

ประเทศไทย เป็นประเทศหนึ่งในสมาชิกอาเซียน และได้ตระหนักถึงบทบาทและภารกิจสำคัญในการสร้างความแข็งแกร่งของอาเซียนในเวทีโลก โดยมุ่งพัฒนาประเทศในทุกด้านบนฐานคิดตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกล่าวถึง การดำเนินงานโดยยึดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างพลังทางสังคมโดยใช้องค์กรชุมชนเป็นศูนย์กลาง ใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้ ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย ใช้การวิจัยพัฒนาเพื่อกำหนดสู่ระดับสากล และการพัฒนาชุมชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้

เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นกรอบแนวคิด และเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน ช่วยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งนี้ หัวใจของหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือการ “พออยู่พอกิน” และ “ยั่งยืน” ซึ่งเป็นหลักการและแนวปฏิบัติของโลกในอนาคต ด้วยเรื่องความพอเพียงเป็นเรื่องของบุคคลและองค์กรทุกระดับ

ภาพอนาคตประเทศไทย เมื่อจะก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน จะต้องมีการพัฒนาที่ดี หลักสำคัญ คือ ประเทศไทยต้องพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด และในทุกด้าน ขณะเดียวกัน ก็ต้องหยิบใช้ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการสร้างตลาดการท่องเที่ยวในต่างประเทศที่กำลังมีกระแสและความนิยมในการเที่ยวแบบธรรมชาติ วัฒนธรรม หรือ สภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีงามของคนในพื้นที่ โดยเร่งส่งเสริมการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมมูลค่าของการท่องเที่ยวในประเทศไทยเช่น อาจเน้นการท่องเที่ยวแบบ Eco-Tourism/Green Tourism/Cultural Tourism เพื่อเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ สร้างความภูมิใจให้กับบุคคลท้องถิ่น

“...เพราะหลักปรัชญาในหลวงสร้างสันติแน่นอน และการมีสันติทุกเรื่องกลับหมด หรือว่าดวงเราไม่ดีต้องเกิดวิบัติก่อนแล้วจะสันติ แล้วต่อไปพอคนชั่ว คนดีบุกเมื่อไหร่คนดีไม่ยอม ณ เวลานั้นเลือดจะท่วมจริง ๆ แล้วผลสุดท้ายคนชั่วก็อยู่ไม่ได้ คนดีเข้าครองเมืองต่อ แล้ว ณ เวลานั้นเราใช้เวลาที่ปี ดังนั้น ณ เวลานั้นคิดให้เป็น คุณหลักของในหลวง หลักปรัชญาในหลวงคิดให้ลึก ๆ แล้วทำ ปฏิบัติ ผมไม่อยากจะเกิดวิบัติประเทศอื่นผมไม่ว่าแต่ประเทศไทยขอ อาเซียนเหมือนกัน ณ วันนี้อาเซียนเกิดขึ้นมาเราสู้เพื่อนไม่ได้ทุกเรื่อง แต่ถ้าจะให้สู้เพื่อนได้ดูหลักปรัชญาขับเคลื่อนอย่างไรให้ได้แล้วผมเชื่ออาเซียนเราก็ต้องเป็นหนึ่งเหมือนกัน ผมคิดแบบนี้ไปที่ไหนสอนเรื่องอาเซียนแล้วคุยเรื่องอาเซียนไม่มีหลักอะไรมาก หลักอาเซียนหลักในหลวงนี่หนึ่งอย่างชายที่นะเอาที่ของเรามาหากิน อย่าไปคิดว่าวันนี้ต้องรวย รวยอย่างไรให้ยั่งยืนได้ไหม ในหลวงท่านสอนแค่นี้ รวยเพื่อนก็รวยนะ การที่ในหลวงบอกว่ารวยไม่จำเป็นต้องเอาเงินมาเป็นตัววัด เอาเงินมาเป็นตัววัดนั้นแหละกิเลสเกิด แต่เมื่อเรารวยทุกอย่างเงินมาเองแล้วมาแบบยั่งยืนด้วย...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 2 (หน้า 29)

9.2 ข้อเสนอของชุมชนต่อชุมชนด้วยตนเอง

นอกจากข้อเสนอความต้องการและความจำเป็นที่มีต่อภาครัฐแล้ว ในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ การเสนอให้ชุมชนมีการปรับตัวตามแนวทางที่ต้องการให้ชุมชนพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ทั้งนี้ โดยมีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ดังนี้

9.2.1 ไม่ยึดติดกับเงิน แต่ให้สำรวจทุนที่มี

ความสำเร็จจากการทำงานของชุมชนทุกพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการศึกษานั้น จะเห็นได้ว่าไม่มีเรื่องของเงินทุนจากรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในขั้นตอนแรก แต่เป็นการระดมทุนที่มีอยู่ในชุมชนนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทั้งนี้ ชุมชนตระหนักดีว่าการจะพัฒนาชุมชนให้สำเร็จบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรมนั้น จะต้องทำให้ชุมชนนั้น เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้เสียก่อนในลำดับแรก แล้วค่อยพัฒนาความเข้มแข็งเหล่านั้นไปสู่ความยั่งยืน

ดังนั้น ในการจะพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเริ่มจากระดับฐานรากเพื่อความมั่นคงของการพัฒนาชุมชน โดยการให้ชุมชนได้มีการศึกษาอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับสินทรัพย์ของ

ชุมชนที่มีอยู่ทั้งหมด จากจุดเริ่มต้นที่มองไปที่ตัวบุคคลว่ามนุษย์ทุกคนมีความรู้ และความสามารถ อยู่ในตัว ไม่อย่างใด ก็อย่างหนึ่ง และมนุษย์ยังมีคุณค่าในตัวของตนเอง ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง จะเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่า ศักยภาพเหล่านี้ เป็นอย่างดี และนำคุณค่า ศักยภาพเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ตรงกันข้ามกับชุมชนที่มีความล้มเหลวในการทำงานที่มีเคยมองเห็นคุณค่าภายในตัวของชุมชนเอง ไม่ตระหนักว่าคนในชุมชนมีคุณค่าและมีศักยภาพมากเพียงใด จึงเป็นการสูญเสียโอกาสอันงดงามอย่างมหาศาล

ความเข้มแข็งของชุมชน เกิดขึ้นได้จากผู้คนในชุมชนอุทิศตนเพื่อชุมชนเป็นสุข รวมทั้งการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ นั้น จะต้องอาศัยสินทรัพย์ของชุมชนเป็นรากฐานเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ จะต้องสร้างความหมายและคุณค่าให้กับคนในชุมชนเสมอ เพราะถือเป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของคนทุกคนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มจุดประกายแสงเทียนแห่งการพัฒนาขึ้นมาพร้อมกัน

ชุมทรัพย์หลักของชุมชนที่ทำให้คนในชุมชนสามารถทำงานได้จนประสบความสำเร็จอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ การมองโลกในแง่บวกเสมอ โดยเฉพาะกับสมาชิกในชุมชนแต่ละคนที่มีความสามารถ ประสบการณ์ ความรู้ ความเชี่ยวชาญในสาขาที่แตกต่างกันออกไป และให้นำสิ่งเหล่านั้นมาประกอบร่วมกันผ่านกระบวนการพัฒนาชุมชนนั่นเอง

“...คือความเชื่อมั่นในตัวผู้นำก็มีส่วนที่มันทำให้เกิดความสำเร็จได้ แล้วก็ความตั้งใจของคนนำด้วย ผมถึงบอกว่าหมู่บ้านที่จะเกิดการพัฒนาที่ไปได้ดีและค่อนข้างจะยั่งยืนอันดับแรกก็คงไม่พ้นผู้นำเป็นตัวตั้ง สองก็ต้องสร้างกลุ่มสร้างองค์กรอย่างที่ผมว่านะครับ สามต้องหาจุดเด่นจุดดีของตนเองที่มาเป็นทุนอย่าไปหวังพึ่งทุนข้างนอกก่อน เราต้องหาทุนของตัวเองก่อนที่จะเอาทุนนั้นมาต่อยอดให้เป็นกำไรแล้วทุนทางอื่นจะเข้ามาเอง แต่บางคนบางหมู่บ้านเริ่มคิดจะทำก็มองหาทุนก่อน งบ อบต. บ้าง งบอะไรบ้าง แม้กระทั่งป้ายยังคิดว่าขอเลย แต่ของเราไม่ใช่ไม่ขอนะ สิ่งที่เรามีอยู่มันน่าจะช่วยกันได้เราก็ทำไปเรื่องของทุน เรื่องของเครือข่ายที่ผมเน้น ก็คือเครือข่ายทั้งในชุมชนแล้วก็ภายนอก ภายนอกนี้ผมเชื่อมโยงทุกกลุ่มทุกองค์กรเลย แล้วก็เรื่องของสุดท้ายหมู่บ้านชุมชนนั้นต้องบริหารจัดการเป็น จัดการในสิ่งที่มันจำเป็น ถ้าบริหารได้อย่างนี้ก็โอเคมันไปได้แล้ว...” ผู้ให้การสัมภาษณ์บ้านแม่กำปอง คนที่ 7 (หน้า 68)

อย่างไรก็ตามความสำเร็จในอีกส่วนหนึ่งที่ชุมชนต้องการสื่อสารไปยังชุมชนอื่นๆ นั่นก็คือชุมชนแต่ละแห่งจะต้องมีรวมกลุ่ม รวมชุมชน เป็นรูปแบบการทำงานเชิงเครือข่ายให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับสังคมใหญ่ รวมถึง ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดการพัฒนาจากเดิมที่เป็นไปในลักษณะ “บนลงล่าง” มาเป็น “ล่างขึ้นบน” ให้มีการริเริ่มจากภายในไปสู่ภายนอก (ระเบิดจากข้างในก่อน) โดยอาจจะนำความเข้มแข็งของชุมชนที่มี และเกิดขึ้นจริงมาเป็นฐาน เช่น ความเชื่อว่าคนในชุมชนมีศักยภาพ มีความรู้ ความสามารถ และสามารถดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาได้ ต้องชวนขยายและแสวงหาคำตอบว่า “สินทรัพย์ของชุมชน” คืออะไร อยู่ที่ไหน สำคัญอย่างไร มีเท่าไร จะเอามาใช้อย่างไรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะ

ทุกชุมชนมีทุนของตนเอง อาทิ ทุนทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ทุนมนุษย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่ชุมชนที่จะพัฒนาต้องค้นหาให้ได้ และโดยเร็ว เพื่อจะให้การพัฒนาที่จะเกิดขึ้นสามารถนำชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง และยั่งยืนได้

9.2.2 ใช้กลยุทธ์การท่องเที่ยวชุมชนไปสู่การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

ทุกวันนี้ และต่อไปในวันข้างหน้า ชุมชนที่เป็นพื้นที่การศึกษานั้น จะพัฒนาชุมชนของตนเองไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ของคนทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่ให้เข้ามาศึกษาดูงานกระบวนการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีและที่ถูกลืมมาใช้ เพื่อให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เท่าทัน และพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริงในทุกๆ ด้าน

“...ผมต้องการความเข้าใจของคนในชุมชนมากที่สุด...”

“...เข้าใจในทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเรื่องของการดูแลรักษาทรัพยากร เรื่องการทำกิจกรรมในการท่องเที่ยว การบริหารจัดการในชุมชนทุกอย่างจะให้ทุกคนเข้าใจเหมือนกันเข้าใจในทุกอย่าง...” ผู้ให้การสัมภาษณ์ บ้านเกาะพิทักษ์ คนที่ 7 (หน้า 66)

ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ทั้ง 3 พื้นที่ ถือเป็นสถานที่เรียนรู้ที่มีผู้คนเข้ามาศึกษาดูงานกันเป็นจำนวนมาก ทั้งผู้ที่ประสงค์จะเข้ามาศึกษาดูงานในส่วนของบริหารจัดการชุมชนเอง กิติ ผู้ที่เข้ามาเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ดิงามของคนในพื้นที่เองกิติ หรือ ผู้ที่ประสงค์เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจในสถานที่เงียบสงบ และสามารถสัมผัสกับบรรยากาศธรรมชาติอย่างแท้จริง ผู้คนเหล่านั้นต่างมีเหตุและผลในการเข้ามาในพื้นที่แตกต่างกัน ต่างคนต่างเหตุ ต่างผล แต่ทุกคนล้วนเข้ามาเพื่อเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอย่างสมดุล เรียนรู้ที่จะรู้จักและเข้าใจกับภูมิปัญญาของชุมชน เรียนรู้ที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ที่จะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ รื้ออย่างเท่าทันกัน และเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ซึ่งในแต่ละชุมชนล้วนแล้วแต่มีหลายสิ่งหลายอย่างให้ทุกคนในชุมชนและภายนอกชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน เนื่องจากสังคมเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงที่มีวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา ดังนั้น จึงต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีการปรับตัว ปรบความรู้ให้เท่าทันต่อสถานการณ์ ช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ดังนั้น สิ่งที่ชุมชนต้องการเสนอให้ชุมชนรับรู้ และเข้าใจ นั่นคือ การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในสังคมกลุ่มต่างๆ นั้น จะต้องดำเนินไปตลอดระยะเวลา ชุมชนจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน เพื่อที่จะให้คงรักษาอย่างก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง รวมถึง การคงรักษาไว้ซึ่งฐานของชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และภูมิปัญญาสังคมแห่งการเรียนรู้เท่าทัน และสังคมของการพึ่งพาตนเองให้กับผู้สนใจมาศึกษาเรียนรู้อย่างไม่รู้จบ

ภาพประกอบ 30 ความจำเป็นและความต้องการการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่อง การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ

1. ทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการรับรู้และให้ความหมายจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวไทยที่มีแนวปฏิบัติบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. เพื่อทำความเข้าใจแง่มุม วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของคนในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่แต่ละบุคคล และในแง่ของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นไปตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน

เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามวัตถุประสงค์ข้างต้น ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นเครื่องมือการวิจัย เพื่อจะได้มีความยืดหยุ่น และคล่องตัวในการพัฒนาความรู้ กรอบแนวคิดและวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ เนื่องจากกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเน้นกระบวนการวิจัยหลากหลายรูปแบบซึ่งเกี่ยวข้องกับการตีความหมายและใช้แนวทางการวิจัยที่เป็นแบบธรรมชาติในการวิจัยสิ่งที่ดำเนินการวิจัยซึ่งหมายความว่านักวิจัยเชิงคุณภาพจะทำการศึกษาสิ่งต่าง ๆ ในสภาพสถานที่จริงตามธรรมชาติ พยายามทำความเข้าใจความเป็นเหตุและผลในการตีความปรากฏการณ์ในลักษณะที่เป็นไปตามความหมายที่ผู้คนนำมาสู่ปรากฏการณ์เหล่านั้น สำหรับยุทธศาสตร์การวิจัยที่เหมาะสมกับการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ยุทธศาสตร์การวิจัยเชิงคุณภาพที่หลากหลาย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ในแง่ของการอธิบายความงดงามของปรากฏการณ์ที่เลือกศึกษา โดยเฉพาะความต้องการจะเน้นย้ำที่ความหมายของประสบการณ์ของบุคคลจำนวนหนึ่ง และความต้องการที่จะสร้างทฤษฎี หรือ ค้นหากทฤษฎีใหม่ ๆ ซึ่งเป็นรูปแบบเป็นนามธรรมที่ใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ และเป็นสถานการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในแง่ของการดำเนินการ หรือเข้าร่วมกระบวนการเพื่อตอบสนองต่อปรากฏการณ์ที่จะศึกษาว่าบุคคลมีปฏิกิริยาและแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์อย่างไร

หากมองในแง่ของคำอธิบายดังกล่าวนี้ ได้นำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์หลักที่ถูกนำมาใช้ในการศึกษาซึ่งเป็นไปตามวิธีการศึกษาอย่างเช่น “การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล” Grounded Theory และได้นำวิธีการศึกษาตามแบบของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography) มาใช้ในการศึกษาร่วมกับการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เพื่อเป็นการเสริมประสิทธิภาพในแง่การสร้างพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาที่ต้องการข้อมูลจากพื้นที่ศึกษา

จริง (Field Study) รวมถึง การศึกษาจากเอกสาร วรรณกรรมและภาพถ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและการดำเนินงานของพื้นที่ที่ชุมชนได้ทำการศึกษาโดยการศึกษาตามแนวทางการวิจัยชาติพันธุ์วรรณามีส่วนช่วยอย่างมากในแง่ของการลำดับเหตุการณ์ของปรากฏการณ์ก่อนและหลังอย่างเป็นขั้นตอนและกระบวนการภายใต้กรอบแนวคิดชุดหนึ่งชุดใดตามการศึกษาที่มี

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ มีโอกาสที่ดีที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ในบริบทของสังคมไทย เพื่อใช้สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ของการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในบริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษา 3 พื้นที่ ประกอบด้วย ภาคเหนือ บ้านแม่กำปองตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลาง บ้านจ่ารุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และภาคใต้ บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

ทั้งนี้ โดยในแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยจะกำหนดผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยโดยกำหนดแบบสุ่มเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) พื้นที่ละ 8 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีประสบการณ์โดยตรงในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งจะสามารถให้ข้อมูลและข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในเรื่องนี้

เพื่อให้การดำเนินการจัดเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน และตรงไปตรงมา ผู้วิจัยได้มีการวางแผนการจัดเก็บข้อมูลในครั้งนี้แบบยืดหยุ่น เพื่อให้เกิดความสะดวกและคล่องตัวในการบริหารจัดการการเก็บข้อมูลในการวิจัย ภายใต้การเข้าสู่ภาคสนามใน 3 ระยะ ของผู้วิจัย ได้แก่ การเข้าสู่ภาคสนาม ครั้งที่ 1 ในฐานะของนักท่องเที่ยว ครั้งที่ 2 ในฐานะผู้ฝึกประสบการณ์การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ ครั้งที่ 3 ในฐานะผู้วิจัยโดยตรง

ขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ตามแบบของการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ รวมถึง การให้ความหมายในแง่มุมต่างๆ ผ่านทฤษฎีสำคัญๆ ที่ผู้วิจัยได้เลือกสรรขึ้นมาใช้เป็นกรอบและแนวทางการศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) และทฤษฎีระบบทางสังคมของพาร์สัน (Talcott Parson) ประกอบกับแนวคิดสำคัญอย่างเช่นแนวคิดฮาบิทัส (Habitus) ของ ปีแอร์ บูร์ดีเยอ (Pierre Bourdieu's Concept) แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของ จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) และแนวคิดการท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในประเด็นการศึกษาให้ชัดเจน และลุ่มลึกมากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนการวิจัยที่ต้องใช้ความสามารถของนักวิจัยในฐานะเครื่องมือการวิจัย เช่น ความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในทางทฤษฎี (theoretical sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ (constant comparative analysis) การกำหนดรหัสและกลุ่มของข้อมูล (coding and categorizing the data) การสร้างแผนภาพและบันทึกทางทฤษฎี (theoretical memo and diagrams) การทบทวนวรรณกรรมที่

เกี่ยวข้องกับ (Literature as a source of data) และการบูรณาการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (nitration of theory) โดยมีผลการวิจัยสรุปดังนี้

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจน การทำความเข้าใจแง่มุม วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของคนในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่แต่ละบุคคล และในแง่ของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นไปตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การศึกษา เรื่อง การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกให้ความหมายที่แท้จริงจากการกระบวนการศึกษา ผ่านคำว่า **“มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง”** ซึ่งถือเป็นภาพรวมของหมวดข้อมูลหลัก (core Category) ที่มุ่งสะท้อนกระบวนการและปฏิบัติการทั้งหมดของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านปรากฏการณ์สำคัญตามที่ Strauss & Corbin ซึ่งได้มีการเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์หลักมีลักษณะอย่างไร เกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) ปรากฏการณ์หลักนั้นได้ก่อให้เกิดการใช้ยุทธศาสตร์อะไรหรือเกิดการกระทำอะไร (Action/Interaction Strategies) มีเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (contextual conditions) และเงื่อนไขสนับสนุนการทำงาน (intervening conditions) อะไรที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น หรือ ต่อการกระทำนั้น และจากการใช้ยุทธศาสตร์นั้น หรือการกระทำนั้นได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องอะไรขึ้นมา (consequences) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 ระยะ ตามลักษณะการเขียนแบบเล่าเรื่องตามช่วงเวลา (Story line) กล่าวคือ

ข้อมูลในส่วนแรกเป็นข้อมูลที่สะท้อนถึงปฐมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านนัยของการให้ความหมายในภาพรวมว่า **“รู้จักเรา รู้จักชุมชนของเราเข้าใจอัตลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน”** (Subcategory 1: Casual Conditions) เพื่อจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะการณ์ที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่องผ่านแง่ความรู้สึก นึกคิด และมุมมองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เป็นบทเรียนและประสบการณ์ชีวิตช่วงหนึ่งที่ผ่านมาผ่านเรื่องราวต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นพื้นที่การศึกษา โดยเฉพาะการเข้าใจในสิ่งที่เคยเกิดขึ้นต่อชุมชน และเป็นจุดวิกฤติที่ทำให้ชุมชนต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตัวของชุมชนไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ภายใต้เงื่อนไขและหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยสิ่งที่เกิดขึ้นจากชุมชนได้ถูกประมวลผ่านเรื่องเล่าทั้งที่เป็นแง่มุมมองความคิด ประกอบด้วย วิกฤติของชุมชน การตระหนักรู้ และเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของชุมชน การเปลี่ยนวิกฤติเป็นโอกาส เพื่อการสร้างหนทางสู่ความอยู่รอดของชุมชนตามรอยเท้าพ่อหลวง

ของแผ่นดิน และแง่ความรู้สึก ประกอบด้วย เสียงกระซิบจากใจตนเอง เสียงสะท้อนจากชุมชนและคนรอบข้าง และแรงเสียดทานที่เป็นอุปสรรค ตลอดจนการประคับประคองและร่วมกันฝ่าฟันอุปสรรค เพื่อก้าวผ่านเพื่ออย่างก้าวต่อไป

ข้อมูลต่อมาเป็นนิยามบทบาทด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านนัยของการให้ความหมายในภาพรวมว่า“พอใจสิ่งที่มี รักในสิ่งที่ทำ เรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น” “การประสานประโยชน์บนหนทางของความพอเพียง”(Subcategory 2: Action/Interaction Strategies)เป็นการรวบรวมแนวทางการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้เพื่อทำให้ชุมชนสามารถสร้างปฏิบัติการเรียกคืนความสุขกลับคืนสู่ชุมชนในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และรู้จักเรียนรู้ทุกกระบวนการทำงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จ โดยมีการปฏิบัติ หรือ กลยุทธ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ 9 เรื่อง ด้วยกัน ประกอบด้วย เหนิมชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนโดยการสรรสร้างกลุ่มต่างๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันที่จะนำการพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมาย

บอกเก่าเล่าสืบ ของดีที่ช่วยกันบอกต่อ โดยอธิบายเกี่ยวกับการเผยแพร่ และขยายผลการทำงานของชุมชนไปสู่สาธารณะ ผ่านกลการสื่อสารต่างๆ ทั้งที่เป็นในส่วนของสื่อสาธารณะและสื่อที่ชุมชนได้ผลิตขึ้นมาใช้ในชุมชน

บริการด้วยใจ ห่วงใยดูญาติมิตรกล่าวถึงกลยุทธ์ที่ชุมชนได้นำมาใช้ในการดูแลผู้มาพัก ผู้มาเยี่ยมเยียนและผู้มาศึกษาดูงาน ให้เกิดความประทับใจ และแสวงหาการมาเยี่ยมเยียนอีกครั้งในโอกาสต่อไป

“พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนานซึ่งเป็นข้อสรุป การทำงานที่สำคัญของชุมชนว่าการพัฒนานั้น ไม่สามารถดำเนินการไปได้เพียงด้านเดียว แต่ชุมชนท่องเที่ยวจะต้องมีหัวใจของความอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นจุดสร้างความสนใจให้แก่ชุมชน ศักดิ์และสิทธิแห่งกฎระเบียบชุมชนซึ่งเป็นนวัตกรรมของชุมชนเพื่อใช้ในการควบคุม การส่งเสริมพฤติกรรมทั้งในทางบวกและทางลบ เพื่อจะให้คนในชุมชนได้ยึดถือและปฏิบัติในทางที่จะนำชุมชนไปสู่การพัฒนาตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

กลืนเข้าสู่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน การทำให้ทุกอย่างที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ คือ การนำวิถีชีวิตที่ดีในอดีตที่ถูกหลงลืมไป กลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน

เป็นมิตรกับทุกภาคส่วนด้วยตระหนักว่าการทำงานในสังคมปัจจุบัน จะไม่มีความต่อเนื่องหรือความสำเร็จได้ หากดำเนินการด้วยตัวของชุมชนเพียงลำพัง โดยปราศจากเพื่อนฝูง ดังนั้นการทำงานที่ประสบความสำเร็จ ต่อเนื่องของชุมชน จึงมีกลไกการทำงานที่เชื่อมประสานกับทุกภาคส่วนทั้งในระดับชุมชน หน่วยงานและระดับภูมิภาค-ประเทศ

ประยุกต์เครื่องมือ ความพอเพียง สู่การปฏิบัติโดยชุมชน ได้นำเครื่องมือการทำงานที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติของ

ชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และวิถีของชุมชน เช่น การทำบัญชีครัวเรือน การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

และการบริหารจัดการสู่ความยั่งยืน โดยการผูกโยงทุกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาต่าง ๆ ไปสู่ฐานการทำงานของชุมชนที่จะขับเคลื่อนไปได้อย่างต่อเนื่อง และไม่สนใจว่าในวันข้างหน้า จะเป็นอย่างไรแต่วันนี้ ทุกคนยืนบนฐานของความพอเพียง พออยู่ พอกิน

อย่างไรก็ดี พบว่าความสำเร็จของการนำกลยุทธ์และปฏิบัติการต่าง ๆ ของชุมชนมาใช้นั้น จะมีเงื่อนไขสำคัญที่สนับสนุนการทำงานไปสู่ความสำเร็จดังที่เกิดขึ้น นั่นก็คือ ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้ริบบาทและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดจุดยืนทางการพัฒนาชุมชน โดยพบว่าผู้นำชุมชนที่สามารถนำชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้นั้น จะต้องเป็นผู้นำที่สามารถเป็นที่พึ่งทางความคิดและการปฏิบัติที่ดี (เพื่อนคู่คิด มิตรทำงาน) และคุณลักษณะของผู้นำที่มีทั้งความเป็นศาสตร์และศิลป์แห่งผู้นำชุมชนซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของผู้นำที่มีต่อการพัฒนาในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังต้องเป็นผู้นำที่สามารถเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติที่เกิดขึ้นทั้งหมดของชุมชน (คนบังดาลใจ)

และมีเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (contextual conditions) ซึ่งเป็นบริบทของสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาที่สำคัญที่เป็นบริบทแวดล้อมพื้นที่ที่ศึกษา 8 ปัจจัย ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านปัจเจกบุคคล (2) ปัจจัยตัวของชุมชน (3) ปัจจัยพ่อหลวงของแผ่นดิน (4) ปัจจัยศาสนา (5) ปัจจัยค่านิยมและวัฒนธรรม (6) ปัจจัยกฎ ระเบียบ (7) ปัจจัยกระบวนการสื่อสาร และ (8) ปัจจัยเครือข่ายการทำงาน

ระยะปลายทางสรรค์สร้างความสุขของชุมชน เพื่อไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนของชุมชนนั้น เป็นข้อมูลและข้อค้นพบที่บ่งบอกถึงความสำเร็จต่าง ๆ จากการดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านห้วงเวลาของปัจฉิมบทว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านนัยของการให้ความหมายในภาพรวมว่า “ประโยชน์สุขสู่ประชาชน” บทสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของการพัฒนาบวรวิถีแห่งความพอเพียง (Subcategory 3: Consequence) ซึ่งพบว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นเป็นความสำเร็จที่มีทั้งในส่วนที่จับต้องสัมผัสได้ด้วยตา และส่วนที่จับต้องไม่ได้ แต่สัมผัสได้ด้วยจิตใจและความรู้สึกของผู้วิจัย โดยมีความสำเร็จที่เกิดขึ้น 5 เรื่องความสุข ดังนี้

ทดแทนคุณพ่อหลวงของแผ่นดินผลสำเร็จที่เกิดขึ้นของชุมชนบ่งบอกว่าทุกเรื่องที่ทำไปในวันนั้น วันนี้ได้สร้างความสุข รอยยิ้มให้กับผู้ทำ ด้วยเพราะได้นำแนวทางและปรัชญาของพ่อหลวงมาเผยแพร่ขยายผล เพื่อประกาศพระเกียรติคุณ พระมหากรุณาธิคุณให้จรไกลไปทั่วผืนแผ่นดินไทย และต่างประเทศ

เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา บวรวิถีความพอเพียงหลักการทำงานของชุมชน ทำให้การทำงานต่อไปของชุมชนดำเนินการไปตามแนวทางยุทธศาสตร์พระราชทาน เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม ประกอบกับหลักการและแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการประกอบสร้างที่ลงตัวระหว่างแนวคิดและแนวทางปฏิบัติ

ความสุขเล็กๆ ที่ยิ่งใหญ่ ความสุขของผู้ทำในวันนี้ในชุมชน แม้ว่าจะดูไม่ยิ่งใหญ่ ไม่สามารถเปรียบเทียบกับสิ่งใหญ่ๆ ในสังคมเมือง ที่เจริญด้วยวัตถุ แต่ความอึดอ้อมใจ ความสุขที่รู้จักการให้ ความสุขในความพอเพียงของตนเอง เป็นความสุขที่น่าปรารถนาและน่ายินดีที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับใจของผู้ทำไม่ได้มีสิ่งใดเหมือนอีก ความสุขเหล่านี้ จึงเป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียงที่แท้จริง

ศูนย์รวมการศึกษาดูงานหลายเรื่องที่ชุมชนได้ร่วมกันทำ จนประสบความสำเร็จนั้น เป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นบทเรียนและความสำเร็จที่ถูกหยิบยกให้นำมาใช้ในการขยายผลต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเป็นแบบอย่างในแง่ของการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาของทุกองคาพยพที่เกี่ยวข้อง และมีอำนาจหน้าที่ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยว และอื่นๆ

เข้มแข็ง ยั่งยืนบนพื้นฐานความพอเพียงความเข้มแข็งที่ชุมชนมีในวันนี้ จะต้องประกอบด้วยหลักสำคัญ นั่นคือ ชุมชนต้องสามารถยืนด้วยตัวของชุมชนเอง และในอนาคตข้างหน้าจะต้องมีการเตรียมความพร้อม เพื่อรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ ซึ่งหลักการเตรียมความพร้อมที่ดีที่สุด นั่นคือ การวางระบบ และรากฐานการทำงานต่างๆ ที่ประยุกต์จากหลักของความพอเพียงมาสอดแทรกอยู่ในทุกกระบวนการทำงานเช่นที่ทุกชุมชนทำอยู่ในปัจจุบัน

การอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาที่ระบุข้อค้นพบจากคำถามทางการวิจัย 5 คำถาม ได้แก่

1. ผู้มีประสบการณ์การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการดำเนินการนั้นๆ อย่างไร
2. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่ดำเนินบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างไร
3. คนในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างไร
4. อะไรคือคุณค่าและข้อจำกัดของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนวิธีการปรับตัวต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและประสบผลสำเร็จ

ผู้มีประสบการณ์การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการดำเนินการนั้นๆ อย่างไร

การประสบความสำเร็จของชุมชนในการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากการศึกษาในครั้งนี้ สะท้อนผ่านบทวิเคราะห์ภาพรวมหมวดข้อมูลหลัก (core Category) ว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” โดยมีหมวดข้อมูลรอง

3 ส่วน ที่เป็นสาเหตุ หรือ เป็นจุดกำเนิดของการเดินเรื่องราวต่างๆ ของชุมชน ที่เรียกว่า “รู้จักเรา รู้จักชุมชนของเราเข้าใจอัตลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน” ได้นำไปสู่ปฏิบัติการ หรือ กลยุทธ์ต่างๆ ที่สะท้อนถึงความร่วมมือ ร่วมใจในการทำงานของคนในชุมชน ที่เรียกว่า “พอใจสิ่งที่มี รักในสิ่งที่ทำ เรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น การประสานประโยชน์บนหนทางของความพอเพียง”และ นำไปสู่ผลลัพธ์ในเชิงบวกที่พึงเกิดขึ้นจากการดำเนินการบนเงื่อนไขบางประการในเหตุการณ์และ ปรากฏการณ์บางเรื่อง ดังสะท้อนผ่านบทสำเร็จที่เกิดขึ้นของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เรียกว่า “ประโยชน์สุขสู่ประชาชน” บทสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของ การพัฒนาบทวิถีแห่งความพอเพียง

ต่อข้อคำถามการอภิปรายเกี่ยวกับผู้มีประสบการณ์การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไป ประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการดำเนินการนั้นๆ อย่างไร ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมา ประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติในช่วงที่ชุมชนเกิดภาวะวิกฤติ และจะต้องมีการดำเนินการเรื่องต่างๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถประคับประคองชุมชนให้อยู่รอด นำไปสู่การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงชุมชน ด้านต่างๆ อย่างเหมาะสม จนชุมชนสามารถร่วมกันฟันฝ่าปัญหาและอุปสรรคนานัปการไปได้ ดังนี้

1. วิกฤติของชุมชน: การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติอย่าง เป็นรูปธรรมของชุมชน

ประสบการณ์จากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ การท่องเที่ยวของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นเมื่อ สถานการณ์ขณะนั้นชุมชนได้ประสบภาวะวิกฤติแห่งความล่มสลายของเศรษฐกิจโลก และเศรษฐกิจ ไทย ทำให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจและสังคมไปทั่วประเทศ ผลกระทบจากวิกฤติดังกล่าว ส่งผลให้เกิด ปัญหาต่างๆ ของชุมชนขึ้นมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะปัญหาที่นำไปสู่การสร้างความแตกแยก ของคนในชุมชน และภาระหนี้สินของครัวเรือนที่มีจำนวนสูงขึ้นจากการทำเกษตรกรรมที่มุ่งเน้น การผลิตเป็นจำนวนมาก เพื่อให้สอดคล้องกับการผลิตเพื่อสนองต่อความต้องการในยุคทุนนิยม จนภาระหนี้สินดังกล่าว ยากต่อการผ่อนชำระคืนของประชาชน ซึ่งสถานการณ์ของชุมชนทั้ง 3 แห่ง ก็ มีลักษณะเช่นเดียวกันกับภาคส่วนอื่นๆ ในสังคมที่ได้รับผลกระทบที่ไม่แตกต่างกัน ดังเช่นในส่วน วิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม ที่มีความใกล้ชิดกับการทำงานของคนในชุมชนตามที่ สุภาวดี ขุนทองจันทร์ (2553) ได้ทำการศึกษาไว้ โดยพบว่าวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนั้น ได้นำไปสู่การ ปรับตัวของวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม เนื่องจากภาระหนี้สินจากการดำเนินธุรกิจเป็นเรื่อง หลัก จากนั้น ก็เป็นเรื่องของการกีดกันจากการดำเนินธุรกิจกระแสหลัก ประกอบกับมีการรณรงค์ให้ ทุกภาคส่วนได้หันกลับมาใช้ชีวิตที่พอเพียง พออยู่ พอกินตามหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง ซึ่งในช่วงเวลานั้นก็มีบุคคล กลุ่มและองค์กรดำเนินการไปบ้างแล้วตามการปรับตัวให้ สามารถอยู่รอดได้ในภาวะที่เศรษฐกิจมีความผันผวนสูง เช่น มีความซื่อสัตย์สุจริตในการ

ประกอบการ รวมถึง การใช้วัสดุทุกชนิดอย่างประหยัด และคุ้มค่าสูงสุด ตลอดจน เน้นการผลิต หรือ การให้บริการที่มีคุณภาพสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการมากกว่าการบริหารจัดการที่เป็นไปตามกระแสของสังคมและความต้องการของผู้บริโภคในยุคนั้นเท่านั้น สอดคล้องกับการศึกษาของ วันชัย พลະไกร (2550) ที่พบว่าประชาชนได้นำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะเนื่องจากต้องการต่อต้านแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลักกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักการใช้ชีวิตแบบไม่ฟุ้งเฟ้อ

2. ตระหนักรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัญหาของชุมชน: เปลี่ยนวิกฤติเป็นโอกาส หนทางสู่ความอยู่รอดของชุมชนตามรอบเท้าพ่อของแผ่นดิน

การปรับตัวดังกล่าวเกิดขึ้นจากภายหลังที่ชุมชนได้มีการผลิตทางเกษตรกรรมที่ต้องการสนองตอบความต้องการของผู้บริโภคในเชิงปริมาณมากขึ้น เพื่อให้มีรายได้จากการค้าขายมากขึ้น จนล้มความสามารถในการผลิต ศักยภาพของตนเองและกลไกของตลาดในรูปของอุปสงค์และอุปทาน ทำให้เมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไปทั่วโลก ในภาพรวมของสังคมไทยในสมัยนั้นที่ยังคงยึดแนวทางการดำรงชีวิตตามแบบทุนนิยมเดิมนั้น ทำให้คนในสังคมไทยขาดจิตสำนึกของความพอดีและพอเพียงมีการจับจ่ายใช้สอยอย่างฟุ่มเฟือย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีของประเทศ โดยขาดการระมัดระวังและการคิดถึงอนาคตข้างหน้า ทั้งในภาครัฐเอกชนและประชาชน การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ระมัดระวังขาดความประหยัดและขาดสติที่จะปฏิบัติงานและดำเนินชีวิต

ในขณะที่ชุมชนที่ถึงแม้ว่าจะเป็นหน่วยของสังคมขนาดเล็กแล้วก็ตามก็จะได้รับผลกระทบโดยที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ จะเห็นได้เป็นรูปธรรมนอกเหนือจากความสามารถในการชำระหนี้สินคืน ประชาชนบางส่วน ยังจำเป็นต้องปล่อยให้ที่ดินที่ถือครอง ซึ่งเป็นทุนการผลิตที่สำคัญโดนยึดไป โดยภาวะการณ์นี้ แม้ว่าจะเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาแล้วก็ตาม แต่หากเมื่อไปทบทวนพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในโอกาสสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ก็จะพบว่าพระองค์ท่านมีสายพระเนตรอันกว้างไกล และพระอัจฉริยภาพที่สามารถคาดการณ์เหตุการณ์ในลักษณะเช่นนี้ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ตั้งพระราชดำริต่อนหนึ่ง ความว่า

“...ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมในหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือการทุ่มเทสร้างเครื่องจักรอันก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในการผลิต ทำให้ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมาย จนอาจถึงขั้นฟุ่มเฟือย พร้อมกันนั้นก็ทำให้คนว่างงานลง เพราะถูกเครื่องจักรแย่งไปทำ เป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากตกต่ำทางเศรษฐกิจขึ้น เพราะคนที่ว่างงานยากจนลง และผู้ผลิตก็ขาดทุน เพราะสินค้าขายไม่ออก จึงน่าจะจะต้องจัดแปลงแนวคิดแนวปฏิบัติในการส่งเสริมความเจริญด้านอุตสาหกรรมไปบ้างให้สมดุลกับด้านอื่น ๆ เพื่อความอยู่รอด...” พระบรมราโชวาทฯ พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษา จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯ วันที่ 18 ตุลาคม 2518

ลักษณะของการปรับตัวของบุคคล กลุ่ม องค์กร นั้น มีนัยสำคัญอย่างมากที่ต้องการจะบรรลุเป้าหมายของการดำรงชีพอย่างสันติสุข และหลีกเลี่ยงสภาวะที่ทำให้เกิดความทุกข์ยาก ไม่สบายใจ

โดยเฉพาะสภาวะที่เป็นเหตุของความทุกข์ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ไม่สามารถกำหนดเป้าหมายของชีวิตได้อย่างชัดเจน ก็เป็นความสับสนต่อการเกิดความรู้สึกอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อต่อสู้และปรับตัวต่อความรู้สึก ความคิดที่นำไปสู่การเลือกปฏิบัติ หรือไม่เลือกปฏิบัติได้ ซึ่ง วิไลวรรณ ศรีสงคราม และคณะ (2549) ได้ให้ความหมายของการปรับตัว (Adjustment) ว่าหมายถึงความพยายามของบุคคลในการที่จะหาวิธีลดสภาวะความตึงเครียดทางอารมณ์ซึ่งเกิดจากความไม่สมปรารถนาในสิ่งที่ตน หรือ สังคมแวดล้อมคาดหวัง ทั้งยังเกี่ยวข้องกับการปรับพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งความพยายามดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อให้มีความสามารถในการดำเนินชีวิตโดยสาเหตุที่ก่อให้เกิดการปรับตัวเกิดจากการที่บุคคลมีความต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว ไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ หรือบรรลุได้ช้ากว่าที่คาดหวังในสภาพการณ์เช่นนี้บุคคลจะเกิดความกดดันทางจิตใจหากบุคคลไม่สามารถปรับหรือลดความกดดันทางจิตใจนี้ให้หมดไปได้ด้วยวิธีการที่เหมาะสมอาจทำให้บุคคลนี้เกิดปัญหาทางสุขภาพจิตตามมาได้ ทั้งนี้ โดยการปรับตัวมีจุดมุ่งหมายสำคัญ 2 ประการคือ ตามที่ กัญญา สุวรรณแสง (2533) กล่าวไว้ว่า

1. ปรับตัวเพื่อเอาชนะสิ่งแวดล้อมหรือปัญหา เพื่อถ่วงดุลสิ่งที่ตนเองยังขาดอยู่
2. ปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมหรือปัญหา เมื่อไม่สามารถเอาชนะได้จึงปรับตนเองให้สอดคล้องตามสิ่งแวดล้อมและปัญหานั้นเพื่อรักษาสมดุลนั้นไว้

3. ประคับประคองและร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรค: ก้าวผ่าน...เพื่ออย่างก้าวต่อไป

การปรับตัวของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยก็เป็นไปในลักษณะนี้เช่นกัน เพื่อให้รอดพ้นจากปัญหาและวิกฤติต่าง ๆ ทำให้ชุมชนต้องแสวงหารูปแบบและแนวทางที่จะนำไปสู่การปรับตัว เพื่อให้สามารถคงอยู่และดำเนินวิถีชีวิตไปตามปกติได้ ดังนั้น จึงได้นำกรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติ และมีเครื่องมือชุมชนท่องเที่ยว เป็นวิธีการปฏิบัติ ซึ่งสาระสำคัญของทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเองก็ดี หรือ ชุมชนท่องเที่ยวเองก็ดี ก็เป็นทั้งหลักการและวิธีการที่เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของความพอเพียงที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ เป็นทั้งวิธีการ (Mean) ที่คำนึงถึงความพอประมาณอย่างมีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม ในขณะเดียวกัน ก็นำไปสู่การกระทำ (End) ที่ก่อให้เกิดความสมดุลและมีความพร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา โดยมี “ทางสายกลาง” เป็นหัวใจสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่การอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Independence) หรือพึ่งพิงภายนอกหรือคนอื่นทั้งหมด แต่เน้นความคิดและการกระทำที่จะพึ่งตนเอง (Self-reliance) เป็นหลักก่อนที่จะไปพึ่งคนอื่น ๆ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. 2546. น.11-30)

อย่างไรก็ดี การปรับตัวที่เกิดขึ้นของคนในชุมชนแต่ละแห่งนั้น จะไม่สามารถดำเนินการได้ หากขาดซึ่งผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์ มีความเข้าใจและห่วงใยในทุกข์สุขของประชาชนในพื้นที่ตนเอง ซึ่งบทบาทของผู้นำชุมชนทั้ง 3 แห่งนี้ ก็สามารถทำหน้าที่ของผู้นำได้ตามเป้าหมาย จนสามารถนำพาชุมชนให้หลุดพ้นจากวิกฤติที่เกิดขึ้น และยังทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งตามเป้าหมายที่ต้องการต่อไป

การปรับตัวที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ผ่านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนั้น จะพบว่าประชาชนมีความรู้สึกทั้งในเชิงบวก และลบ ความรู้สึกในเชิงบวก คือ ต้องการการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น ในขณะที่ความรู้สึกด้านลบ คือ ความรู้สึกจากภายในบุคคล เช่น ความรู้สึกกลัวๆ กลัวๆ ความรู้สึกไม่มั่นใจ เป็นต้น รวมถึง อุปสรรคจากภายนอก เช่น การขาดขบวนการทำงาน การให้การกล่าวหาว่า “บ้า” เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับคำกล่าวของ ชูทิพย์ ปานปรีชา (2551) ที่พบว่าแรงผลักดันที่ทำให้มนุษย์ต้องมีการปรับตัวมี 2 ลักษณะคือ

1. สิ่งเร้าภายในเป็นความต้องการทางใจซึ่งมีอยู่ในตัวบุคคลได้แก่ความรักความอบอุ่นความปลอดภัย ความสำเร็จในชีวิตทำให้บุคคลต้องมีการปรับตัวเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ
2. สิ่งเร้าภายนอกเป็นความต้องการของสังคมและสภาพแวดล้อมซึ่งได้แก่วัฒนธรรมจารีตประเพณีค่านิยมศาสนากฎระเบียบของสังคมทำให้บุคคลต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการต่างๆและอยู่ได้โดยไม่มีความกดดันทางจิตใจ

การศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พีระกัญญา สุขโพธารมณ และปรีศนีย์ เกศะบุตร (2551) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการปรับตัวโดยใช้กลไกป้องกันตนเอง และพบว่าสภาพสังคมในปัจจุบันทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษ ตลอดจนปัญหาภาวะโลกร้อน สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดผลกระทบทางอารมณ์กลายเป็นความเครียด (Stress) ความวิตกกังวล (Anxiety) ความคับข้องใจ (Frustration) ความขัดแย้งในใจ (Conflicts) ทำให้มนุษย์ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขการปรับตัวถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่มนุษย์ใช้ความพยายามในการปรับตนเองเมื่อต้องเผชิญกับสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจนสามารถอยู่กับสภาพหรือปัญหานั้นได้แต่ถ้าการปรับตัวยังมีอาจคลี่คลายปัญหาได้ทั้งหมดก่อให้เกิดความกังวลใจหรือไม่สบายใจมนุษย์ยังสามารถใช้กลไกพิเศษที่มีอยู่ในตนเอง กลไกนี้มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและนำมาใช้ปกป้องความรู้สึกของตนเป็นกลไกทางจิตวิทยาที่มนุษย์นำมาใช้กลไกนี้เรียกว่า กลไกป้องกันตนเอง (Defense Mechanisms)นั่นเอง

ทั้งนี้ ในแง่ของการสนับสนุนความรู้สึก เพื่อให้ประชาชนสามารถก้าวผ่านความรู้สึกในเชิงลบ ทั้งที่เป็นปัญหภายในตัวบุคคล และปัญหาจากแรงเสียดทานจากภายนอก ก็จะมีพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบางส่วนที่ให้ข้อคิด หรือ สนับสนุนให้คนมีกำลังใจ เพื่อให้คนสามารถประคับประคองกำลังใจของตนเองเพื่อให้ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นเป้าหมายของ

ชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป ซึ่งจะพบว่าในการดำเนินงานของคนในชุมชนเมื่อจะทำให้ตนเองหลุดพ้นจากความรู้สึก หรือ การดำเนินการที่เกิดปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกและจิตใจ ก็มักจะนำหลักของการให้กำลังใจเข้ามาปรับใช้ โดยเฉพาะกำลังใจที่จะส่งผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและความรู้สึกในขณะนั้นหรือ หากไม่สามารถดำเนินการปรับเปลี่ยนได้ก็จะนำรูปแบบความคิดมาใช้ในการก้าวผ่าน อย่างเช่น “ซังหัวมัน” เป็นต้น โดยมีพระราชดำริที่สนับสนุน ดังนี้

“...เราไม่เป็นประเทศร่ำรวยเรามีพอสสมควรพอสอยู่ได้แต่ไม่เป็นประเทศที่ก้าวหน้าอย่างมากเราไม่อยากจะก้าวหน้าอย่างมากเพราะถ้าเราเป็นประเทศก้าวหน้าอย่างมากก็จะมีแต่ถอยกลับประเทศเหล่านั้นที่เป็นประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าจะมีแต่ถอยหลังและถอยหลังอย่างน่ากลัวแต่ถ้าเรามีการบริหารแบบเรียกว่าแบบคนจนแบบที่ไม่ติดกับตำรามากเกินไปทำอย่างมีสามัคคีนี้แหละคือเมตตากันจะอยู่ได้ตลอดไป...” ความตอนหนึ่งในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาณศาลาดุสิตาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2534

“...การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจพอมีพอกินแบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่าอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอสเพียงพอกับตัวเอง...”

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชยว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอสพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอสพอกินมีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอสพอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่าเรามีความพอสพอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพอสพอกินนี้ได้ เราก็จะยิ่งยวดได้...” ความตอนหนึ่งในพระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517

“...การทำความดีนั้น สำคัญที่สุดอยู่ที่ตัวเอง ผู้อื่นไม่สำคัญและไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องเป็นห่วงหรือต้องรอคอยเขาด้วย เมื่อได้ลงมือลงแรงกระทำแล้วถึงแม้จะไม่มีใครร่วมมือด้วยหรือไม่ก็ตามผลดีที่จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน...” ความตอนหนึ่งในพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 20 ตุลาคม 2520

“...การดำเนินชีวิตที่ดีจะต้องปรับปรุงตัวตลอดเวลา การปรับปรุงตัวจะต้องมีความเพียรและความอดทนเป็นที่ตั้ง ถ้าคนเราไม่หมั่นเพียร ไม่มีความอดทนก็อาจจะท้อใจไปโดยง่าย เมื่อท้อใจไปแล้วไม่มีทางที่จะมีชีวิตเจริญรุ่งเรืองใดๆ...” ความตอนหนึ่งในพระราชดำรัส พระราชทานแก่ครูและนักเรียนในโรงเรียนจิตรลดา วันที่ 27 มีนาคม 2523

รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่ดำเนินบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างไร

คำถามการวิจัยประเด็นนี้ พบว่ารูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผสมผสานการท่องเที่ยวหลาย ๆ รูปแบบ มาพัฒนาเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเอง ไม่มีลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งอย่างใด ตายตัว ทั้งนี้ ตามข้อมูลที่ปรากฏ พบว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยส่วนใหญ่ของชุมชน จะมีรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่ดำเนินบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีลักษณะเฉพาะตามสภาพแวดล้อมและทุนทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เป็นหลัก

อย่างไรก็ดี พบว่า ชุมชนมีการพัฒนารูปแบบของกิจกรรมให้มีความหลากหลาย เพื่อที่จะดึงดูด ความสนใจจากนักท่องเที่ยว แต่กลุ่มเป้าหมายหลักของนักท่องเที่ยว จะเป็นผู้ที่มาศึกษาดูงานตามประเด็นการพัฒนาที่ชุมชนได้รับการยอมรับจากสังคม อย่างเช่นที่ทั้ง 3 พื้นที่ที่มีร่วมกัน คือ ความเป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือ การท่องเที่ยวชุมชน หรือ กลุ่มอาชีพต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ดังนี้

1. เนรมิตชีวิตให้กลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

เป็นผลการศึกษาที่แสดงถึงข้อมูลการมีกลุ่มอาชีพในชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนการปฏิบัติ หรือ การสร้างชีวิตให้กับชุมชนและคนในชุมชนโดยพบว่าในพื้นที่ทำการศึกษานั้น ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการสร้างกลุ่มอาชีพให้มีความสอดคล้องกับการพัฒนาและการแปรรูปผลผลิตที่ได้จากภาคการเกษตรเป็นสินค้าออกจำหน่ายในรูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหรือชุมชน ทั้งในระดับกลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ประกอบการ เพื่อเป็นการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดขึ้น สร้างมูลค่าเพิ่ม ในการจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่ได้ผลิตและจำหน่ายออกสู่ตลาด ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยนัยความหมายของกลุ่มอาชีพนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของธุรกิจของชุมชนตามที่ ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2540) เสนอไว้ว่าธุรกิจชุมชน ก็คือการดำเนินการภายใต้ฐานของการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้การส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรประชาชนและเอกชนในชุมชนดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพ ฝึกทักษะด้านอาชีพ และหมายรวมถึงการให้ความรู้ทางด้านการบริหารธุรกิจ การตลาด การผลิต ทุน และการจัดการขั้นต้น โดยที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมกันดำเนินการและมีขอบเขตของวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่าการเพิ่มรายได้ นอกจากนี้ กรมการ พัฒนาชุมชน, กระทรวงมหาดไทย ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ธุรกิจชุมชน เป็นไปเพื่อสร้างพื้นฐานและสมรรถนะขององค์กรชุมชนเพื่อพัฒนาอาชีพ โดยร่วมกันเป็นเจ้าของและร่วมดำเนินกิจการ เน้นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ทักษะในเชิงธุรกิจจากการร่วมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่ง เกิดเป็นองค์กรที่ทำธุรกิจชุมชน เศรษฐฯ สยาม (2540: 51) กล่าวเพิ่มเติมว่าเป็นการดำเนินการเพื่อแสดงถึงความพยายามของชาวบ้านในอันที่จะเพิ่มศักยภาพทางการผลิตและทางการตลาดโดยมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกันและดำเนินการโดย

ชุมชน ทั้งนี้ ดิเรก สาระวดี (2540) เสนอว่าจะมีการจดทะเบียนหรือไม่ก็ตามตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานนั้น

กระบวนการของกลุ่มอาชีพในชุมชน ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่ไม่ประสบความสำเร็จในตอนต้น แต่ประสบความสำเร็จในตอนท้ายตามที่ใช้คำว่า “ล้มลุกคลุกคลานกันมา” หรือ คำกล่าวที่ว่า “มีปัญหอะไร ก็แก้กันไป” เช่น ปัญหาการขาดความรู้ ขาดทุน ขาดการสนับสนุนการทำงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้กลุ่มต้องดำเนินการไปตามศักยภาพ ตามทุนที่เกิดจากการรวบรวมของสมาชิกในกลุ่ม และการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น แต่ในที่สุด เมื่อมีการค้นพบทุนของตนเองในพื้นที่ที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน การมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นและตัดสินใจในกระบวนการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้น จากคนในชุมชนด้วยกัน โดยมีจุดดึงดูดที่สำคัญ ผ่าน กลุ่มธุรกิจโฮมสเตย์ที่เป็นจุดรวมของความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสู่ชุมชน และเกิดวัฏจักรทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเรื่องการซื้อ และการขายอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นรายได้ การขยายและแปรทุนทางธรรมชาติอื่นๆ ให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถสร้างมูลค่าได้ให้กับชุมชน เกิดความต้องการจะเข้ามาสนับสนุนการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ซึ่งผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ใช้คำว่า “เข้ามาเด็ดยอด”) และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด การดำเนินดังกล่าวของชุมชน มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ใจมานัส พลอยดี (2540) ซึ่งได้ศึกษาวิจัย เพื่อเสนอแนวคิดและการวิเคราะห์ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค โดยพยายามจะชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมอะไรบ้างเป็นตัวแปร ซึ่งได้แก่ ความสามารถในการระดมทุน ความสามารถในการขยายกิจกรรม (สายการผลิตและการค้า) รายได้ของผู้ร่วมธุรกิจชุมชน ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับผลการดำเนินงานของธุรกิจ การพึ่งพาภายนอกและการพึ่งตนเอง

ความอยู่รอดของกลุ่ม และเจริญเติบโตเป็นลำดับขั้น เป็นความสำเร็จที่น่าพึงพอใจของคนในชุมชนที่เห็นความเติบโตและการพัฒนาของกลุ่มมาด้วยกัน โดยเฉพาะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่ม ทั้งในเรื่องของการนำเข้าสู่ตลาดในพื้นที่ เพื่อเป็นต้นทุนของการทำงานกลุ่มโดยผ่านกระบวนการพูดคุยรูปแบบต่างๆ และนำเครื่องมือ เครื่องใช้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ และการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทำงานต่างๆ ร่วมกัน ทำให้เกิดความก้าวหน้าของคนในกลุ่ม และคนในชุมชนไปพร้อมกัน การดำเนินการดังกล่าว จึงเป็นไปในลักษณะของการสนับสนุนงานวิจัย พัชรภรณ์ ลิ้มปิ้องคพันธ์ (2554) ในการศึกษาการประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนกรณีศึกษากลุ่มดีเลิศบ้านร่องฟองอำเภอเมืองจังหวัดแพร่ พบว่าวิสาหกิจชุมชนที่สามารถผ่านวิกฤติเศรษฐกิจมาได้ล้วนมีจุดเน้นในสี่ประเด็นหลักคือใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมราคาไม่แพงแต่ถูกหลักวิชาการใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุดมีขนาดการผลิตที่สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการเน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้เงินเกินความสามารถในการบริหารจัดการและค่อยๆ ขยายตัวแบบค่อยเป็นค่อยไป

นอกจากนี้ การดำเนินการต่างๆ ของกลุ่มอาชีพที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น เป็นบทสะท้อนถึงการมีอยู่ของทุนทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของชุมชนที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าในการสร้าง

รายได้ให้กับชุมชน รวมถึง การมีระบบการบริหารจัดการที่ดีที่สามารถเห็นยวรั้งให้สมาชิกสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มไปตราบนานเท่านาน และยังสามารถเชื่อมโยงกับหน่วยอื่นๆ ภายนอกได้ด้วย นอกเหนือ จากรายได้ที่เข้ามาสู่ตนเองและครอบครัวที่เพิ่มสูงขึ้น และเพียงพอต่อการนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเองและครอบครัวต่อไป ซึ่งเป็นไปตามที่ อภิชัย พันธเสน และ ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชูกิ (2546) ได้ศึกษาการพัฒนาธุรกิจชุมชน ที่เชื่อมโยงการร่วมทุน ร่วมผลิต และร่วมรับผลประโยชน์ ภายใต้กรอบเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาอย่างยั่งยืน นั่นคือ การมีทุนทางสังคม ความอยู่รอดของธุรกิจขึ้นอยู่กับความสามารถในการเลือกสินค้าที่ผลิต การวางแผนการผลิต ความสามารถในการบริหารจัดการสมาชิก ส่วนการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับเครื่องมือข่ายสนับสนุนด้านวัตถุดิบ ตลาดและการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ซึ่งเป็นปัจจัยเอื้อที่สำคัญยิ่งต่อความอยู่รอดและการพัฒนาธุรกิจชุมชน ด้านการจัดการสวัสดิการชุมชนจะมีมากน้อยเพียงใดมิได้

ในขณะที่ขั้นตอนของการพัฒนาชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้นั้น ชุมชนหลายชุมชนได้มีการเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานของชุมชนและสอดคล้องกับทุนทางธรรมชาติที่มี อย่างเช่น กลุ่มการแปรรูปปลาตากแห้งของบ้านเกาะพิทักษ์ ที่ไม่ใช้การตากแดด แต่ใช้การฝังลงไปนทราย เพื่อให้เนื้อปลาซึมซับความร้อนได้มากกว่า แต่ไม่เสียความชุ่มชื้นภายในตัวปลา จึงทำให้เนื้อปลายังคงนุ่ม แต่เก็บไว้ได้นาน หรือ การรักษาสภาพของเรือไม้ โดยการทาน้ำมันรอบเรือเป็นประจำทุกปี เพื่อมิให้เนื้อไม้แตกลาย หรือ ผุร่อนจากการถูกน้ำทะเลกัดเซาะ หรือ กรณีของบ้านแม่กำปอง ที่นำไปหมี่ยงมาแปรรูปด้วยการทำหมอนใบชาที่เป็นของพื้นเมืองและได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในเรื่องของผลดีจากการนอนบนหมอนใบชาที่จะช่วยให้หลับได้สบายมากขึ้น โดยมีกรรมวิธีการตากใบชาที่พอเหมาะพอดี กับเวลา ที่ไม่ให้ใบชาแห้งจนเกินไป หรือ สดจนไม่สามารถใช้การได้หรือ ที่บ้านจำรุง ที่นำพืชผลการเกษตรที่สามารถเพาะปลูกได้มาใช้ในการแปรรูปการดำเนินการในส่วนนี้ จึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการนำความรู้เดิม หรือ ภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พิสมัย หล่ออริยวัฒน์ (2551) ซึ่งได้ทำการศึกษา กระบวนการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารจากถั่วเหลือง(เต้าหู้ดอง และ ฟองเต้าหู้) ให้สามารถนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนและเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมตลาดของผลิตภัณฑ์แปรรูปจากถั่วเหลืองทั้งสองชนิดให้เกิดเป็นรายได้เสริมของคนในชุมชน โดยพบว่า การแปรรูปถั่วเหลืองด้วยภูมิปัญญาชาวจีนยูนนานเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญกับการดำรงชีวิตของคนจีนแห่งบ้านสันติชล ที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ ยังมีในเรื่องของการตลาดซึ่งไม่กว้างมากนัก แตกต่างกับของพื้นที่ที่ศึกษาที่นิยมทำการตลาดภายในชุมชนของตนเอง และการศึกษาของ สุวลักษณ์ อ้วนสะอาด และธวัชชัย บุญมี (2553) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้การบริหารการผลิตแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนกลุ่มพัฒนาสตรีบ้านตันไจ้ก (คาซาว) โดยผลการศึกษพบว่าการบริหารการผลิตของกลุ่มพัฒนาสตรีบ้านตันไจ้ก (คาซาว) มีรูปแบบการผลิตตามความถนัดของผู้ผลิต หรือสมาชิกเป็นหลักโดยผลิตภัณฑ์ไม่ได้เป็นงานหลักแต่มาจากความสมัครใจและ

ความสามารถของผู้ผลิตเป็นหลัก สิ่งนี้เองเป็นการสร้างทุนทางสังคมที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

2. บอกต่อ บอกเล่า แก่ไปสืบ ของดีที่จะช่วยบอกต่อ

กิจกรรมการสื่อสารมีประโยชน์ในด้านการช่วยเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์งานท่องเที่ยว ของชุมชนไปสู่สาธารณะ จากบทสรุปการศึกษา พบว่าชุมชนดำเนินการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ 2 แนวทางหลัก คือ การใช้สื่อบุคคล ซึ่งมีความหมายอย่างมากต่อการขยายผลการศึกษาดูงานใน ลักษณะ “ปากต่อปาก” เนื่องจากสื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเชิญเชิญผู้สนใจเข้ามา ศึกษาดูงานได้อย่างทรงประสิทธิภาพ เนื่องจากการถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ที่ได้รับ หรือ ที่ได้ ยิน ทำให้เกิดการดึงดูดให้คนที่สนใจได้เข้ามาเยี่ยมชม และรับความรู้ของชุมชนท่องเที่ยวตาม แนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในทั้ง 3 พื้นที่ การดำเนินการดังกล่าว สอดคล้องกับการ ศึกษาวิจัยของ ภูมิ หมั่นพลศรี (2553) ยังพบปัจจัยที่สนับสนุนการท่องเที่ยวตามการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเมืองชายแดนกรณีศึกษา: อำเภอเมือง จังหวัด หนองคาย โดยพบว่าการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวสูงสุด คือ สื่อบุคคล

ทั้งนี้ เนื่องจากสื่อบุคคลมีนัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบการสื่อสารทั้งในระดับตัวต่อ ตัว เช่น ผู้มาพิกนำเรื่องราวของชุมชนไปพูดคุยเล่าสู่กันฟัง หรือ ผู้นำชุมชน ท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ใน หน่วยงานรัฐ นำเรื่องราวของชุมชนไปเล่าสู่กันฟังในเวทีการประชุม สัมมนาต่าง ๆ เป็นต้น ทำให้ เกิดการถ่ายทอดความรู้ ความคิดและความรู้สึกออกไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ โดยเฉพาะในกลุ่มหลัง ซึ่งมีต้นทุนที่ดีในการถ่ายทอดไปสู่สังคมในภาพใหญ่ ซึ่งเป็นไปตามที่ จารุณี สุวรรณรัตน์ (2552) พบว่าสื่อบุคคลมีความสำคัญในฐานะที่ได้รับการตระหนักถึงบทบาทมีรูปแบบการสื่อสารที่เป็น เอกลักษณะเฉพาะตัว ที่เหมือนกับที่อื่นตามกระแสสังคม และการประยุกต์แบบเก่าและใหม่ เพื่อเข้า กับบริบทชุมชนและสถานการณ์ ขณะเดียวกันก็มีความรู้ที่ได้รับไม่ใช่ความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพ ทางด้านการสื่อสารในเชิงลึก และยังมีเครือข่ายเก่า และใหม่ได้รู้จัก และเริ่มประสานความร่วมมือ กันมากขึ้น และช่วยเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารของบางกลุ่มเข้มแข็งและขยายตัวขึ้น

อย่างไรก็ดี ชุมชนที่ศึกษาายังได้เลือกนำการสื่อสารด้วยสื่อกระแสหลักเข้ามาเป็นแนว ทางการสนับสนุนการเผยแพร่ชุมชนให้เป็นที่รู้จัก ทั้งที่ผ่านการทำสื่อของสื่อมวลชน และการออก รายการโทรทัศน์ และวิทยุต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของราชการ และที่เป็นของเอกชน ซึ่งทำให้ประชาชน ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง รวมถึง การใช้สื่อวิทยุของชุมชน เป็นสื่อสำคัญที่นำสารไปสู่ผู้รับ ฟัง เพื่อให้เกิดความสนใจและต้องการไปศึกษาดูงาน พักผ่อนในพื้นที่ของชุมชน โดยการ ดำเนินการในเรื่องนี้ มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมควร กวียะ (2533) โดยพบว่าการ สื่อสารมวลชน โดยเฉพาะด้านวิทยุกระจายเสียงยังมีบทบาทต่อการเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ไปยัง ผู้ฟังรายการ ถ้าขาดสื่อประเภทวิทยุกระจายเสียงแล้วล้วนย่อมเกิดผลเสียเป็นอย่างแน่แท้ เพราะ วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่ให้ข่าวสารที่เร็วทันใจทุกยุคทุก

นอกจากนี้ ยังพบความสอดคล้องของการใช้สื่อของชุมชนในการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของอินเทอร์เน็ต ที่สื่อในพื้นที่ที่ชุมชนมี เช่น งานศึกษาของ ธีรรัตน์ มหาทรัพย์ (2551) ที่พบว่า การแสวงหาความรู้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานและเข้าร่วมประชุมอบรมตามแต่โอกาสตลอดจนการค้นคว้าหาความรู้จากอินเทอร์เน็ตจึงทำให้เกษตรกรมีความตื่นตัวในการเรียนรู้ด้วยตนเองและจากแหล่งการเรียนรู้รอบข้างนอกจากนี้ในทุกครัวเรือนของเกษตรกรส่วนใหญ่มีโทรทัศน์และวิทยุในการรับข่าวสารรวมทั้งในแต่ละหมู่บ้านมีวิทยุกระจายเสียงของหมู่บ้านทำให้เกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสารได้อย่างทั่วถึงซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธันยกร คำก้อน (2548) ที่พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านมากที่สุดและมีเวทีหรือกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งเกิดจากการมีผู้นำชุมชนมีการจัดเวทีเสวนาด้านเกษตรอินทรีย์ในทุกวันจันทร์สิ้นเดือนของทุกเดือนทำให้เกิดเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งในชุมชนและต่างชุมชนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ แวน โซลิงเงิน สตรัวเมอร์ และสตูเกอร์ (Van Zolingen; Streumer; & Stoker. 2006: Online) ที่พบว่ามี การสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ ชุมชนที่ศึกษา ยังได้เลือกนำ การสื่อสารทางเลือกมาเป็นแนวทางในการสื่อสารโดยมุ่งเป้าหมายไปยังประชาชนในพื้นที่ และเน้นการมีส่วนร่วมในการทำงาน ซึ่งจะกระทำบ่อยครั้งหากต้องการการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน ผ่านกระบวนการให้การสื่อสารข้อมูลในชุมชน ซึ่งในส่วนนี้ กิจจา เตชะศิริธนะกุล (2551) ได้ทำการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ในการสื่อสารของบุคคล 3 กลุ่มได้แก่ ก. ชาวบ้านคือการรับข่าวสารการถ่ายทอดข่าวสารการสื่อสารกลับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเสนอข้อมูลข่าวสารการแสดงความคิดเห็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการดูแลพื้นที่สาธารณะของชุมชนและการช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น ข. ผู้นำคือตัวประสานให้ข้อมูลข่าวสารการส่งข่าวสารการช่วยสื่อความหมายสร้างความเข้าใจการเรียกคนในชุมชนรวมตัวทำกิจกรรมและการช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ค. บุคคลภายนอกคือให้ข้อมูลข่าวสารการส่งข่าวสารการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการมีส่วนร่วมการกระจายข่าวสารไปสู่ภายนอกการประชาสัมพันธ์ชุมชนไปสู่ภายนอกและการช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสื่อที่ใช้มากที่สุดคือสื่อบุคคลและหอกระจายข่าว

ดังนั้น การสื่อสาร จึงเป็นองค์ประกอบสนับสนุนการทำงานที่สำคัญอีกองค์ประกอบหนึ่ง เพื่อให้การทำงานต่างๆ เป็นไปอย่างต่อเนื่อง และอยู่ในความสนใจของสังคม โดยเฉพาะคนนอกพื้นที่ เพื่อให้เกิดระบบการศึกษาฐานที่สามารถดึงคนจากนอกพื้นที่ให้เข้ามาสู่พื้นที่ และเมื่อคนเข้ามาสู่พื้นที่ตามเป้าหมายแล้ว จะช่วยให้การขับเคลื่อนการพัฒนาต่างๆ ภายในชุมชนดำเนินการต่อไปได้ โดยเฉพาะสื่อบุคคลซึ่งเป็นกระบอกสื่อในลักษณะปากต่อปากไปสู่คนอื่นๆ ในสังคมได้เป็นอย่างดี และมีอิทธิพลสูงสุดด้วย

3. “พัฒนา” ควบคู่ “อนุรักษ์” บทพิสูจน์การทำงานคู่ขนาน

สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทำให้กระบวนการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน เป็นไปอย่างต่อเนื่องและสามารถดำเนินการได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์แบบ เป็นเพราะการที่ทุกกลุ่ม มีความเข้าใจในเป้าหมายใหญ่เดียวกัน และมีความพยายาม ช่วยเหลือกันและกันที่จะนำพากลุ่มตัวเองไปสู่เป้าหมายระดับย่อยที่จะสนับสนุนเป้าหมายหลัก ซึ่งการดำเนินการในส่วนนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีระบบทางสังคม (Talcott's Social System Theory) ของทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parson. 1902-1979) ที่ให้ความสำคัญกับ “ระบบสังคม” และ “หน้าที่” ว่าหน้าที่ คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินการไปเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบสังคม และการบูรณาการในระบบสังคม ซึ่งชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา ทั้ง 3 ชุมชน นั้น นอกจากขับเคลื่อนการทำงานระดับกลุ่มที่อยู่ในชุมชนแล้ว ยังช่วยขับเคลื่อนการทำงานในระดับชุมชนด้วย โดยองค์ประกอบการทำงานที่สำคัญของ ทั้ง 3 พื้นที่ที่เป็นไปตามแนวทางของพาร์สันส์ มีขั้นตอนและการปฏิบัติ ดังนี้

เริ่มต้นด้วยการมีผู้นำชุมชนในขณะนั้น เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และเข้าใจว่าชุมชน และคนในชุมชนจะไม่สามารถอยู่รอดได้ หากไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้นำจึงลุกขึ้นมาแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยการดึงกำลังจากคนที่มีความคิดในแนวทางเดียวกัน ให้เข้ามามีส่วนร่วมทำงานมีการวางระบบและกรอบแนวคิดที่จะทำให้ทุกคนเชื่อได้ว่านำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม และเป็นหลักคิดที่ทุกคนอยากจะทำ รวมถึง อยู่ในกระแสความสนใจของสังคม เพื่อผลิตและสร้างผลการดำเนินงานให้เกิดขึ้นเป็นลำดับแรก โดยผนวกแนวคิดของฮาบีทส์ข้างต้น และควบคุมการปฏิบัติที่เกิดขึ้น และที่จะเกิดขึ้นในชุมชนให้อยู่ในขอบเขตที่ผู้นำสามารถกำกับได้ ผ่านฉันทมติของคณะกรรมการรวมทั้ง กฎ ระเบียบของชุมชน ซึ่งมีพลังอำนาจอย่างมากในการควบคุม ดูแลและกำกับให้ทุกอย่างดำเนินการไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งมีทั้งกฎ ระเบียบที่บังคับเป็นลายลักษณ์อักษร มีบทลงโทษ และให้รางวัลที่ชัดเจน กับอีกส่วนหนึ่ง ที่ใช้ “ใจ” ในการบังคับให้เกิด หรือ ลดพฤติกรรมที่ไม่ต้องการ ทั้งนี้ เนื่องจากการปฏิบัติงานที่ต้องการความสำเร็จนั้น ผู้นำมีความคาดหวังสังเกตได้จากปณิธานการทำงานของผู้นำแกนหลักของชุมชน ต้องการจะพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดังที่ปรากฏข้อมูลในบทที่ 4 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภคพื้นฐาน และรวมถึง การพัฒนาที่เชื่อมโยงไปยังเศรษฐกิจสถานะของคนในชุมชน เช่น เมื่อคนร่วมทำในส่วนแรกทำแล้ว มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากรายได้ที่เพิ่มขึ้น คนที่อยู่ในสถานะดูอยู่รอบนอกก็สามารถตัดสินใจเข้าร่วมได้ในทันที เป็นต้น

ในแง่ของการปฏิบัติทั้งปวงที่เกิดขึ้น จะเห็นว่าเป็นการทำงานที่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป และเรียนรู้ไปในระบบ กล่าวคือ สำเร็จก็เดินต่อ แต่หากล้มเหลวก็พยายามปรับตัวและเดินต่อไปข้างหน้าเพื่อให้บรรลุต่อเป้าหมายที่ส่วนใหญ่ต้องการ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้นำที่ระบุว่า กลุ่มต่างๆ มีการเดินต่างคนต่างเดิน แต่มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน ทุกกลุ่มจึงมีหน้าที่เดินไปตามเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะการทำงานที่เป็นไปตามที่พาร์สันส์ เสนอในรูปแบบของระบบการกระทำมี

ความต้องการพื้นฐาน 4 ประการ คือ การปรับตัวการบรรลุเป้าหมาย บูรณาการหรือเสถียรภาพ และกฎระเบียบ กล่าวคือ

การปรับตัว คือ การแสวงหาสิ่งจำเป็นต่างๆ จากสภาพแวดล้อม แล้วแจกจ่ายไปทั่วระบบ ซึ่งชุมชนดำเนินการจากการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจโลก การแสวงหาทุนจากที่มีอยู่ในชุมชน มุ่งเน้นไปที่การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก และการผลิตที่เกิดขึ้นจากทุนในชุมชน รวมถึง ศักยภาพของมนุษย์ในชุมชน ก็เป็นทุนที่สำคัญในชุมชนด้วย โดยเฉพาะในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การบรรลุเป้าหมาย คือการกำหนดเป้าหมายใดเป็นเป้าหมายก่อนหลัง แล้วระดมทรัพยากรของระบบเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย โดยการสำรวจทุนที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งชุมชนค้นพบว่าทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน คือ ทรัพยากรที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น แต่ต้องมีการลำดับความจำเป็นและความสำคัญว่าอะไรที่สามารถเชื่อมโยงไปยังเศรษฐกิจของชุมชนได้ และแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม ดังจะเห็นได้จากการเกิดกลุ่มขึ้นของอาชีพต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน และพัฒนาชุมชนลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มนั้น จะถูกถ่ายทอดไปยังสมาชิกของกลุ่ม เพื่อให้รับรู้ และเข้าใจในบทบาทของตนเอง เพื่อนำไปสู่การทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การรวมกลุ่มกันของกลุ่ม โดยพื้นฐาน คือ การรวมผู้มีใจความสนใจร่วมกันมาทำงานในแบบเดียวกัน สำหรับคนที่ไม่มีใจความสนใจแต่แรก ก็จำเป็นต้องปรับปรุงบุคลิกให้มีความเหมาะสมและทำให้ได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่ม

บูรณาการ คือ การประสานงานและการบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่างๆ ของระบบ โดยชุมชน จะมีการปรึกษาหารือกันเป็นประจำ เพื่อให้กลุ่มต่างๆ ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการตรวจสอบการทำงานของแต่ละกลุ่มว่าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หรือไม่ เพียงใด โดยมีการจัดเก็บข้อมูลทางการเงินที่เป็นส่วนของรายได้จากการผลิตและการขายได้ของแต่ละกลุ่มมาอย่างน้อย เพียงใด กลุ่มที่ได้รับรายได้สูงสุดจากการดำเนินงาน จะเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลสูงต่อการควบคุมการทำงานของชุมชน ซึ่งในที่นี้ กลุ่มที่ใหญ่ที่สุดของชุมชน ก็คือ กลุ่มท่องเที่ยวในชุมชน

การอภิปรายข้างต้น สอดคล้องกับการอภิปรายตามแนวคิดของ จูเลียน สจิวต์ (Steward, 1955: 30) ในแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ซึ่งได้อธิบายถึงปัจจัยที่สำคัญในการทำงานเชิงกระบวนการต่างๆ คือสิ่งแวดล้อม/ ทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยีที่จำเป็นซึ่งเป็นปัจจัยเหตุที่ส่งผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างอื่นตามมา พฤติกรรมของมนุษย์ และแสดงออกถึงวิถีแห่งการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดได้ เช่นรูปแบบการทำงาน, การจัดระบบของแรงงาน, องค์กร, การจัดการและการจัดสรรเวลาในการทำงานตัวแปรเหล่านี้เป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจต่อความเหมือนและความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมในอดีต และปัจจุบัน และการกลับไป กลับมาของวัฒนธรรมทั้งสองส่วน ก่อนจะหล่อหลอม และรวมเป็นวัฒนธรรมเดียวกันที่ทุกฝ่ายยึดถือปฏิบัติทั้งนี้ เป็นผลจาก

คนในชุมชนหันไปให้ความสำคัญกับทุนทางทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นโดยเฉพาะในการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำเนินชีวิต จึงต้องดำเนินการในลักษณะห่วงแหนธรรมชาติไว้ เพื่อประโยชน์ในระยะยาว และที่สำคัญ คือ การทำร่วมกันของคนในชุมชน ในฐานะกลุ่มทางสังคมในพื้นที่ ที่มีทั้งเป็นผู้ขยาย และผู้ที่ถูกเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายการทำงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลาง ประกอบกับในสภาพของสังคมใหญ่ในขณะนั้น ก็มีความพยายามในการเร่งเผยแพร่วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้เป็นไปตามแนวทางที่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ชี้แนะไว้ จึงทำให้เกิดการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมได้ในที่สุด และส่งผลให้คนสามารถยึดถือและปฏิบัติโดยไม่รู้สึกลบคายใจ หรือ ขัดอกขัดใจแต่อย่างใด

กระบวนการทำงานของชุมชนในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีลักษณะและความสอดคล้องกับที่ อเนก ชิตเกษตร และพรรณนุช ชัยปิ่นชนะ (2552) ได้ทำการศึกษาผ่านงานวิจัยและพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว: กรณีศึกษา บ้านไร่ป่าคา ตำบลท่าคุ่ม อำเภอบ้านคา จังหวัดลำพูน ที่เริ่มกระบวนการด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เพื่อหาจุดเด่น หรือ จุดขายของชุมชน ที่แตกต่างจากที่อื่น จากนั้นเริ่มเข้าสู่กระบวนการทำให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยกระบวนการทำงาน ได้ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมจากชุมชน มีการกำหนดโครงสร้างการบริหาร การกำหนดวิธีการบริหารจัดการ และการกำหนดระเบียบต่างๆ รวมถึง การพัฒนาคนเพื่อรองรับการทำงานที่เกิดขึ้น จากนั้น ก็มีการนำสิ่งที่ปฏิบัติในปัจจุบันเข้าสู่ความเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านการใช้ภาษาถิ่น และองค์ความรู้เดิมของชุมชน รวมทั้งการจัดตั้งกลุ่มทำงานต่างๆ เพื่อให้ร่วมกันขับเคลื่อนการทำงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย ในขั้นต่อมา เมื่อทำสำเร็จ ก็เกิดระบบการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ทำหน้าที่ผลิตซ้ำความรู้ในชุมชน และทำให้ทุกอย่างอยู่ในระบบการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตาม ปัจจัยความสำเร็จจากการทำงานในเรื่องนี้ เรื่องหลักยังอยู่ที่ผู้นำชุมชน กลุ่มที่มีความเข้มแข็ง และเรื่องของความรู้ที่มี เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของการท่องเที่ยวชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ในขณะเดียวกันการศึกษาของ วีระพล ทองมา และคณะ (2552) ก็มีผลการศึกษาที่สนับสนุนการอภิปรายข้างต้น จากการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาวจีนยูนาน (บ้านยาง) ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าชุมชนชาวจีนยูนาน (บ้านยาง) มีความพร้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่จะผลักดันให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของประเทศจีน รวมถึง แหล่งที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานหลวงที่ 1 (ฝาง) ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ รวมถึง วิถีการดำรงชีวิตที่บ่งบอกว่าชาวจีนยูนานทำหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การปฏิบัติ โดยกระบวนการทำงานนั้น ตั้งต้นจากการสำรวจทุนสังคม เศรษฐกิจ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากนั้น ก็เกิดเป็นระบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อไป โดยมีการวางเป้าหมายสุดท้าย คือ การสร้างความเข้มแข็งกับชุมชน และความยั่งยืนของการดำเนินงาน

ภัทรพร จันตะณี (2553) ทำการศึกษาวิจัยการจัดการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของชุมชน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนเห็ดตับเต่า ก็พบลักษณะของการดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชนในเชิงกระบวนการไม่แตกต่างกัน โดยสารสำคัญของงานวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มการทำงานต่าง ๆ ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถพัฒนาเป็นจุดขายของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ตลอดจน การดำเนินงานต่าง ๆ ที่เป็นไปเพื่อธำรงรักษาชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วแต่ถูกนำมาเข้าเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว เพื่อให้การท่องเที่ยวนั้นสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน ทั้งนี้ เนื่องจากชุมชนที่ทำการศึกษาคั้งนี้ ยังอยู่ระหว่างการจัดตั้งจึงไม่สามารถได้ข้อมูลที่เป็นรูปธรรมมากนักในการบริหารจัดการและการดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น จึงพบสาระสำคัญอีกส่วนหนึ่งในแง่ของการกำหนดยุทธศาสตร์การทำงานที่ไม่มีใครความแตกต่างจากการทำงานของชุมชนที่พัฒนากระบวนการไปแล้ว

อนุชาติ ยศปิ่น และเทพ วงศ์สุภา (2552) ได้อธิบายถึงการศึกษาวิจัยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านแม่แจ่มตำบลแจ้ซ้อนอำเภอเมืองปานจังหวัดลำปางโดยการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยกับชุมชนพบว่าบ้านแม่แจ่มเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ชุมชนต้องมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนสู่หมู่บ้านท่องเที่ยวเป็นหมู่บ้านที่ลักษณะพิเศษคือเป็นหมู่บ้านที่มี 3 ชนเผ่าคือคนเมืองเผ่าเหยาและเผ่ามูเซอร์มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันแต่ละชนเผ่ามีการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองรวมทั้งมีผลไม้ไม่มีกาแพพันธ์ดีมีรสชาติดีกระบวนการขับเคลื่อนสู่หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนการสร้างความตระหนักให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและนำมาซึ่งความร่วมมือของคนชุมชนกิจกรรมประกอบด้วย การจัดเวทีแกนนำสร้างเวทีสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนการศึกษาดูงานการสรุปผลการศึกษาดูงาน การแต่งตั้งกรรมการโฮมสเตย์การวางแผนการจัดการท่องเที่ยวกิจกรรมการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านแม่แจ่มประกอบด้วย การปรับปรุงอาคารศูนย์รวมที่พักนักท่องเที่ยวเป็นโฮมสเตย์การจัดเตรียมบ้านพักโฮมสเตย์การทดลองรับนักท่องเที่ยวสรุปผลการทดลองรับนักท่องเที่ยวและพัฒนา รูปแบบการต้อนรับนักท่องเที่ยวนอกจากนั้นกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยังไปสู่การเชื่อมโยงกิจกรรมการพัฒนากิจกรรมในชุมชนเช่นการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนถึงการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนการจัดการท่องเที่ยวบ้านแม่แจ่มเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการนักวิจัยเพียงเข้าไปกระตุ้นเป็นระยะโดยคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวคือชาวบ้านโดยที่ชุมชนมีทุนที่เป็นทรัพยากรอยู่ในท้องถิ่นอยู่แล้วทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามการวิจัยเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่แจ่มเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่จะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนการดำเนินงานระยะต่อไปจะต้องประสานหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนอย่างเต็มที่ข้อควรระวังการสร้างความสำเร็จว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มต้นไม่ได้มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจไม่ใช่เอาเงินเป็นตัวตั้งต้องมีการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยการวางแผนลงมือปฏิบัติหลังจากปฏิบัติแล้วมีการสรุปทบทวนการ

ทำงานการดำเนินกิจกรรมต้องมีการเชื่อมชนเผ่าเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ประกอบ 3 ชนเผ่าจึงมีการรวมของดีทั้งหมดก็จะเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยวสนใจมากยิ่งขึ้นและจะทำให้เกิดพลังการทำงาน

ตรรกะของการพัฒนาชุมชน และการอนุรักษ์นั้น จากข้อค้นพบข้างต้น จะเห็นว่า จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปในลักษณะการสนับสนุนประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่น พื้นที่ของบ้านแม่กำปองก็มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่แวดล้อมชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วย เช่นเดียวกัน ยกเว้นแต่กรณีของบ้านจ่ารุง ที่จุดขายสำคัญ อยู่ที่กระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมผ่านเรื่องของการดำเนินชีวิต วิถีวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวโดยการนำของชุมชน โดยทั้งหมด ล้วนเกิดขึ้นผ่านตัวบุคคลในฐานะผู้เล่นบทบาท และองค์กรชุมชน รวมถึง การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ หรือ ศูนย์รวมกลางเรียนรู้ของชุมชน ที่ปรากฏว่าเกิดขึ้นจริงในทั้ง 3 พื้นที่ศึกษา ซึ่งการดำเนินการในเรื่องนี้ จึงเป็นนัยสำคัญที่สะท้อนถึงแนวคิดในเรื่องของแนวคิดฮาบิตัส (Concept of "Habitus") ของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (Pierre Bourdieu) กล่าวคือ

1) ทูทที่เป็นฮาบิตัส ได้แก่ ความคิด ความรู้สึกและการกระทำของคนในชุมชนที่คนในสังคมรับรู้และเข้าใจว่าพวกเขาเหล่านี้ เป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นความสนใจของคนในสังคม เนื่องจากสวนกระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบันที่มุ่งเน้นเรื่องของทุนนิยมเป็นหลัก แต่พวกเขาเหล่านี้ให้ความสำคัญกับ "จิตนิยม" ในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญทำให้สามารถปรับตัวเพื่ออยู่รอดจากสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และในส่วนนี้ ได้มีการส่งผ่านไปยังเด็กและเยาวชนในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากการให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในลักษณะที่สนับสนุนการทำงาน และเปลี่ยนผ่านไปยังงานอื่นๆ ที่มีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้น ซึ่งถือเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าไปสู่การสร้างความเป็นผู้นำให้กับคนในพื้นที่ทุกระดับ โดยเฉพาะในตัวของเด็กและเยาวชน รวมถึง การถ่ายทอดแนวคิดของการทำงานท่องเที่ยวในชุมชนให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

2) ทูทที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม (objectified state) ปรากฏชัดเจนในรูปแบบของสินค้าที่ระลึกที่ชุมชนผลิตขึ้นภายใต้อัตลักษณ์และวัฒนธรรมทุนที่เป็นต้นทุนหลักของชุมชน เช่น การผลิตพวงกุญแจเปลือกหอยของบ้านเกาะพิทักษ์ ส้มตำบ้านจ่ารุง หรือ โบชาของแม่กำปอง ซึ่งล้วนแล้วแต่ประทับด้วยวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ หรือ แม้กระทั่งการนำวัฒนธรรมด้านการฟ้อน รำ ทำเพลงของชุมชนมาเข้าสู่ระบบทุนดังกล่าว ผ่านการแสดงออกของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ ในรูปแบบของกลุ่มวัฒนธรรม และกลุ่มการแสดง

3) ทูทที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (institutionalization state) คือการรับรองและจัดตั้งขึ้นเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการท่องเที่ยวที่มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง มารับประกันการให้บริการที่พักของชุมชน ในรูปแบบของมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย ในขณะเดียวกัน ชุมชนก็ได้รับการรับรองจากหน่วยงานด้านการพัฒนาอื่นๆ เช่น กรมการพัฒนา

ชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนท้องถิ่น ซึ่งชุมชนสามารถนำในส่วนี้ไปต่อยอดในเรื่องของการสร้างความสำคัญในเชิงกระบวนการที่ดึงดูดนักพัฒนาให้เข้ามาเรียนรู้กับชุมชนได้

4) ทูทางสังคม (social capital) จะพบว่าเป็นทุนที่สำคัญของชุมชน โดยเฉพาะการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นกลุ่ม และชมรมต่าง ๆ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนางานในชุมชนให้เป็นไปตามเป้าหมายหลักของการพัฒนาที่วางร่วมกัน โดยพบว่าคุณภาพของกลุ่มต่างๆ ที่มีการรวมตัวกัน มีการปฏิสัมพันธ์กันและกัน ส่วนใหญ่ เกิดขึ้นจากความสนิทสนมกันของชุมชนที่ยังคงมีลักษณะความสัมพันธ์กันในแบบเครือญาติ หรือ การเป็นครอบครัวใหญ่ ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างก้าวหน้า และสามารถใช้กลยุทธ์การประชุม การปรึกษาหารือร่วมกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น และการขยายตัวของกลุ่มทั้งในเชิงของพื้นที่ และเชิงประเด็นการทำงานนั้น ได้นำไปสู่การยอมรับของคนในสังคมและเป็นต้นเรื่องของความเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาดูงานเฉพาะเรื่องของชุมชน เช่น เรื่องธนาคารขยะ เรื่องตลาดกลางสัตว์น้ำ เรื่องป่าชุมชน เป็นต้น และเป็นกระบวนการสั่งสมทุนของชุมชนเพื่ออนาคตต่อไปอีกด้วย โดยเฉพาะการเชื่อมโยงในทุนที่มีอยู่ในชุมชนๆ ไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการขับเคลื่อนที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนในระยะเวลาอันรวดเร็วและมีอำนาจการต่อรองในเรื่องราคา ซึ่งเป็นไปด้วยหลักคุณธรรมที่กำหนดในเศรษฐกิจพอเพียง

นัยของทุนทางสังคม มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการกำหนดความสำเร็จของชุมชน เนื่องจากมีความเชื่อมโยงกับการจัดระบบการบริหารจัดการที่ดีของชุมชน อย่างไรก็ตามทุนทางสังคมและการบริหารจัดการที่ดีนี้ มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ เสรีพงศ์พิศ(2542) ที่ศึกษาความสำเร็จจากการดำเนินธุรกิจของชุมชน พบว่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จนั้น ไม่ได้เริ่มต้นที่ทุนแต่เริ่มต้นที่การพัฒนาคนพัฒนาชุมชนเรียนรู้สะสมประสบการณ์สะสมทุนทางสังคม วัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจไปพร้อมกันจนมีขีดความสามารถเพียงพอที่จะจัดการกับผลผลิตของตนเองทุกขั้นตอนได้อย่างมีประสิทธิภาพสามารถจัดการผลผลิตของตนเองตั้งแต่การผลิต การแปรรูปการขายรวมถึงการส่งออกตั้งนั้น นอกจากชาวนาจะรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการต่อรองเกี่ยวกับสินค้าการเกษตรแล้วการค้นคว้าวิธีการทำการเกษตรในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนของชาวนาเองควบคู่กับการพัฒนาในชุมชนก็มีความจำเป็นที่ต้องทำควบคู่กันไป

โดยกระบวนการเน้นย้ำการทำงานต่างๆ ของชุมชนนั้น ได้ถูกส้าทับและถ่ายทอดผ่านกระบวนการพูดคุย การปรึกษาหารือ การฝึกอบรม และการผลิตชุดความรู้ โดยเฉพาะที่ผ่านบทบาทของผู้นำที่ถือเป็นผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ ทำให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจที่จะพัฒนางานต่างๆ ที่เกิดขึ้น ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง รวมถึง การยินยอมดำเนินการโดยปราศจากเงื่อนไข เพื่อผลประโยชน์ตอบแทนร่วมกันของทั้ง 2 ฝ่าย ทั้งที่เป็นระดับบุคคล และระดับชุมชน นอกจากนี้ ยังมี การเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อยกระดับและความสำคัญของการทำงานผ่านกระบวนการสื่อสารไปสู่สาธารณะ

การรับรู้และให้ความหมายต่อการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนนอกจากข้อมูลในเชิงคุณภาพแล้ว ยังพบว่าชุมชนที่ดำเนินการท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เห็นว่ามีประโยชน์ หรือ ผลเชิงบวกเกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการมีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนเพียงพอที่จะเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้ การฟื้นฟูความสัมพันธ์และสายใยรักของครอบครัว/ชุมชนเกิดความรักและความสามัคคีของคนในชุมชนชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างสมดุล และต่อเนื่องลดปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องเป็นต้น โดยประเด็นสุดท้ายของผลเชิงบวกที่ชุมชน รับรู้ นั้น สอดคล้องกับข้อมูลการสำรวจในด้านปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่เห็นว่า ปัญหาหลักของการทำงานในเรื่องนี้ คือ ปัญหาการไม่ให้การสนับสนุนจากหน่วยงาน นั้นเอง

แนวทางการทำงานของชุมชนตามกระบวนการข้างต้น ชำนาญ เชาวเกียรติพงศ์ (2539) เสนอให้มุ่งไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงต่อตัวของชุมชนและองค์กรเครือข่ายชุมชน โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งร่วมทุกข์และร่วมสุข จึงเป็นบทสรุปของการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกบทหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางในการพัฒนาชุมชนไทยที่เป็นผลการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยการพัฒนานั้นจำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาครัวเรือนรายได้ต่ำในชนบทการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการปรับโครงสร้างการผลิตในชนบทการขยายโอกาสทางการผลิตและการจ้างงานในชนบทการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเพื่อสร้าง ความมั่นคงของชาติมีลักษณะสำคัญของการดำเนินโครงการพัฒนาชนบทจากล่างขึ้นบนคือนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนยอมรับแนวคิดที่หลากหลายในการพัฒนาในสภาพแวดล้อมที่ต่างกันเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีข้อมูลและการสื่อสารที่ส่งจากผู้ปฏิบัติในระดับล่างไปสู่ผู้บริหารระดับสูงด้วยไม่ใช่ทำตามเพียงคำสั่งจากเบื้องบนฝ่ายเดียวแนวทางพัฒนาชนบทของไทยมีผู้ศึกษาทั้งนี้ เนื่องจากผู้นำและคนในชุมชน มีความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและประโยชน์ของป่าไม้และธรรมชาติที่มีต่อชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ต้องดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์อย่างเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องตามแนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความตอนหนึ่งว่า

“...ธรรมชาติแวดล้อมของเรา ไม่ว่าจะเป็นแผ่นดิน ป่าไม้ แม่น้ำ ทะเล และอากาศ มิได้เป็นเพียงสิ่ง สวยๆ งามๆ เท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของเรา และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของเราไว้ให้ดีนี้ ก็เท่ากับเป็นการปกป้องรักษาอนาคตไว้ให้ลูกหลานของเราด้วย...”

“...ทุกวันนี้ ประเทศไทยยังมีทรัพยากรพร้อมมูล ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ และเสถียรภาพอันถาวรของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี ข้อสำคัญเราต้องรู้จักใช้ทรัพยากรนั้นอย่างฉลาด คือไม่นำมาทุ่มเทใช้ให้สิ้นเปลืองไปโดยไร้ประโยชน์ หรือได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า หากแต่ระมัดระวังใช้ด้วยความประหยัดรอบคอบ ประกอบด้วยความคิดพิจารณาตามหลักวิชา เหตุผล และความถูกต้องเหมาะสม โดยมุ่งถึงประโยชน์แท้จริงที่จะเกิดแก่ประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันยืนยาว...” พระบรมราโชวาทในการเสด็จออกมหาสมาคม ในงานพระราชพิธี เฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2521

ดังนั้น การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเพราะเหตุผลประการใดก็ตาม จึงเป็นเรื่องที่ดี เนื่องจากเงื่อนไขหลักของการท่องเที่ยวอันอิงตามหลักและแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ไม่มุ่งเน้นทำให้เป็นเรื่องใหญ่โต หรือ ขยายจนเกินศักยภาพของชุมชน แต่ชุมชนทำไปตามขอบเขตและกำลังของชุมชน ไม่โลภมากหวังมาก เพื่อมิให้เกิดความทุกข์ และความคาดหวังเกินจำเป็น พอใจในสิ่งที่ทำ และรักในสิ่งที่ทำ ไม่ขยายขอบเขตการทำงานจนเกินความสามารถของชุมชน สิ่งเหล่านี้ เป็นเงื่อนไขสำคัญ และสามารถสร้างความสุขให้กับคนในชุมชนได้ในหลายเรื่อง อาทิ การสร้างรายได้และเศรษฐกิจของชุมชน การลดปัญหาและเงื่อนไขทางสังคมที่นำไปสู่การเกิดปัญหาใหม่ที่เกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตของประชาชน เช่น การสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว และชุมชนการประกอบอาชีพ รวมถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน ทั้งที่เป็นการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ และการธำรงรักษาไว้ให้คงอยู่กับชุมชนได้ยาวนาน

4. บริหารจัดการสู่ความยั่งยืน

แม้ว่าคนในชุมชนมีศูนย์รวมและเป้าหมายเดียวกันรวมทั้งดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมใหม่ของชุมชนเองแต่กลุ่มคนเหล่านี้มีความแตกต่างทางด้านความคิดการมาอยู่ร่วมกันก็ไม่อาจปิดกั้นวัฒนธรรมของตนเองทั้งหมดได้จึงเป็นผลให้เกิดปัญหาในการบริหารจัดการบ้างในบางครั้งดังนั้น การจัดระบบการบริหารจัดการชุมชนทำให้การทำงานต่างๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และบรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ในการศึกษาเรื่องนี้ พบว่าการบริหารจัดการของชุมชนเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้แยกออกจากการทำงานอื่นๆ อย่างชัดเจน แต่กลับเป็นยาดำที่เข้าไปประสานการทำงานต่างๆ ให้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง และประสบความสำเร็จในที่สุด นอกจากนี้ การบริหารจัดการยังเป็นการส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นเครื่องมือ หรือ มาตรการหนึ่งในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากร ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเกิดผลสำเร็จที่เกิดขึ้น ตามที่คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ที่กล่าวว่าวิถีคิดเรื่อง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎีที่สามารถสร้างความมั่นคงและทำให้ชุมชนเอาตัวรอดได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ โดยมีการบริหารจัดการที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ การบริหารจัดการความรู้ในชุมชนและนวัตกรรมทางการบริหารสังคมซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาตามที่ ฉลาดจันทร์สมบัติ และคณะ (2555) ศึกษาวิจัยไว้ในเรื่องของการพัฒนาหมู่บ้านนวัตกรรมเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนวังจันทน์ตำบลนาข่าอำเภอน้ำขุ่นจังหวัดมหาสารคามโดยผลการศึกษาพบว่าชุมชนให้ความสำคัญกับการทำงานพัฒนาต่างๆ จนทำให้เกิดบุคคลแห่งการเรียนรู้ และทีมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง และมีศูนย์การเรียนรู้ที่มีความเป็นรูปธรรมตลอดจนเกิดนวัตกรรมการพัฒนาชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยสาระสำคัญของกิจกรรมเพื่อการบริหารจัดการการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน มีดังต่อไปนี้

4.1 การบริหารจัดการความรู้ในชุมชน

ชุมชนมีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบภายใต้การดำเนินงานแบบค่อยเป็นค่อยไป เรียนรู้ ลงมือปฏิบัติและปรับแก้ไขให้มีความสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชน และให้สอดคล้องกับความต้องการ ศักยภาพของคนในชุมชน จนเกิดระบบการจัดการความรู้ที่เป็นระบบตลอดรอบการทำงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการทำงาน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงาน การปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน และการพัฒนางานในระยะต่อไปได้อย่างต่อเนื่องเป็นไปตามแผนชุมชนที่ได้วางร่วมกันไว้

ทั้งนี้ มีการจัดการความรู้ ทั้งที่เป็นในแง่ของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งนี้ ด้วยกรอบความคิดตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชน และยึดคนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกันไม่แยกการเรียนรู้จากชีวิตจริง การเรียนรู้ของชุมชนมีหลายแง่มุมและหลายระดับที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นการเรียนรู้ในระดับบุคคล อันเกิดขึ้นจากการปรับตัวเพื่อให้สามารถเป็นเจ้าของบ้านที่ดีในการดูแลผู้มาพัก การเรียนรู้ที่จะทำงานกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน กับคนอื่นๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนที่จะนำพาชุมชนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ข้อค้นพบดังกล่าว สนับสนุนความคิดของสุมณฑา พรหมบุญ และคณะ (อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ :2543) ที่ได้กล่าวไว้ว่าหนทางที่จะนำไปสู่มิติแห่งการศึกษาตลอดชีวิต และสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้โดยผู้เรียนแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่นสอดคล้องกับ

“...การใช้หลักวิชาหรือใช้ทฤษฎีให้เกิดประโยชน์ได้แท้จริงนั้น จะต้องใช้ให้ถูกต้อง และสอดคล้องพอเหมาะพอดี กับความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม ตามสภาพที่เป็นจริงในภาคพื้นต่างๆ...” ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัสในพิธีทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายเหรียญทองเฉลิมพระเกียรติคุณฯ วันที่ 20 กรกฎาคม 2530

ในขณะที่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน มีหลากหลายรูปแบบตามที่ชุมชนนั้นๆ จะหยิบยกขึ้นมาประกอบใช้ เช่น การใช้วิจัยชุมชนปฏิบัติการ การจัดการความรู้ในเรื่องของศูนย์ศึกษาดูงาน ซึ่งทั้งหมดคาดว่าจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ได้ผ่านกระบวนการทำงานที่มีหลักการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ ผ่านเครื่องมือของการประชุม พุดคุย ปรีกษา และการตัดสินใจร่วมกันในรูปแบบของเวทีประชาคม และนำไปสู่การกำหนดความรู้ที่มีในรูปแบบของงานวิจัย หรือ แผนปฏิบัติการชุมชน หรือ แผนชุมชน หรือ ศูนย์ศึกษาดูงานเฉพาะด้าน หรือ มหาวิทยาลัยบ้านนอก โดยที่สองเรื่องหลัง เป็นเรื่องเกี่ยวกับ การฝึกอบรมและพัฒนาความรู้ของคน/หน่วยงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ เดวิท แมทิวส์/เซียน, จีรูดี เสนาคำ/ แปล (อ้างถึงใน ปารีชาติ วัลย์เสถียร; และคณะ. 2543: 191-192) ที่กล่าวไว้ว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้ วิธีที่เหมาะสมกับการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะของชุมชนคือ การแสวงหาวิธีการต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นั้นโดยปกติมักจะเกิดจากการดำเนินกิจการเฉพาะบางประการ อาทิ กิจกรรมการกำหนดปัญหาอย่างมีส่วนร่วม (Naming problems) และการกำหนดกรอบแนวทางการแก้ปัญหาสาธารณะ (framing issue for the publics) กิจกรรมที่ค้นหาแนวทางการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ กิจกรรมการกำหนดแนวทาง และการดำเนินกิจกรรมสาธารณะเป็นต้น การค้นหากิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ความสัมพันธ์ของผู้คนกลายเป็นความสัมพันธ์เชิงสาธารณะจึงค่อนข้างมีความสำคัญ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่เปิดโอกาสให้คนที่ค่อนข้างแปลกหน้าได้มาพบปะและแก้ปัญหาสาธารณะร่วมกัน สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือ กิจกรรมต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มักเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ (public relationships)

การดำเนินการตามที่กล่าวถึงข้างต้น สนับสนุนในทางปฏิบัติในงานวิจัยของคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้เสนอรูปแบบการจัดการชุมชนเพื่อนำไปสู่การเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการวิจัยปฏิบัติการ โดยพบว่าชุมชนที่จะเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้น จำเป็นที่จะต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม เริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหารวมทั้งการร่วมกันวางแผนเพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาก็กำลังประสบให้ตรงกับความต้องการของชุมชนโดยใช้ประสบการณ์ที่มีอยู่ของคนในชุมชนแห่งนี้จากการวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนโอกาสและอุปสรรคของชุมชนและวิเคราะห์ถึงปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวภายในชุมชนซึ่งหากสมาชิกภายในชุมชนเข้าใจปัญหาและทราบถึงวิธีการแก้ไขปัญหานั้นได้เป็นอย่างดีแล้วการดำเนินการของชุมชนตามที่กำหนด ก็จะเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรม

กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน มีแนวทางการจัดการใน 2 ระดับ กล่าวคือ ระดับบุคคล ได้แก่ ผู้นำที่มีความรู้ ประชาชนชาวบ้าน และระดับชุมชน คือ กระบวนการทำงานทั้งระบบของชุมชน และมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ที่ง่ายและสะดวกต่อการสืบค้นของคนในชุมชนซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับการวิจัย ของ ธนยพร วณิชฤทธา (2550) ที่ได้ทำการศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ ความรู้คนและกระบวนการความรู้ คือความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการโดยมีคนเป็นกลไกสำคัญจะทำให้เกิดกระบวนการ หรือ

กิจกรรมต่างๆ และกระบวนการ จึงเป็นวิธีเชื่อมประสาน คน ความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้ สามารถสังเคราะห์เป็น แบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่มีความเชื่อมโยงต่อกัน เมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้ เกิดองค์ความรู้ใหม่จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้นทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในการกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุย แต่สิ่งดีๆ ให้แก่กันต่อไป

ในขณะที่บางพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ศึกษา จะมีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบผ่านรูปแบบของการศึกษาวิจัยที่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงไปส่งเสริมให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการศึกษาเอง ทำให้คนในชุมชนสามารถนำกรอบแนวคิดและวิธีการของการวิจัยไปใช้ในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไปได้ อย่างเช่น ตัวอย่างของบ้านแม่กำปอง ที่เป็นทั้งพื้นที่ศึกษาวิจัย และเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการวิจัยด้วย ในลักษณะของชุมชนวิจัยเองนี้ มีให้เห็นในหลายแห่ง เช่น ปรากฏในการศึกษาของ ประเสริฐ ตรีการศุภกร (2542) ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพชุมชนชาวเขากับการลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมกรณีศึกษา: กระบวนการจัดการทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนของชุมชนชาวไทยภูเขา 5 เผ่า ได้แก่ เผ่าปกากะญอ, ม้ง, เมี่ยน, ลาหู่ และลีซูพบว่าเนื้อหาภาพรวมของข้อมูลพื้นฐานชุมชนที่เข้าร่วมโครงการวิจัยทั้ง 5 ชุมชนได้แก่ ข้อมูลผู้รู้และองค์ความรู้ชนเผ่าที่เป็นฐานสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนและชนเผ่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนทำให้สามารถศึกษาวิจัยแบบเจาะลึกในประเด็นที่คาดหวังว่าจะเป็นทางเลือกและทางออกเชิงเศรษฐกิจที่ยั่งยืนของชุมชนได้ และเป็นการริเริ่มให้ชุมชนวิจัยเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างกว้างขวางและมีนักวิจัยของชุมชนที่สามารถจะนำชุมชนให้เกิดการพัฒนางานวิจัยและจัดทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองได้มากขึ้นตลอดจนได้สะท้อนถึงความร่ำรวยในศักยภาพและทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่าที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนที่ร่วมวิจัยอีกทั้งได้ข้อเสนอแนะต่อบุคคลหรือหน่วยงานและองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องได้นำไปพัฒนาและจัดปรับทัศนะหรือกระบวนการสนับสนุนให้ชุมชนบนพื้นที่สูงได้รับการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนต่อไป

สำหรับกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนนั้น แม้ว่าจะไม่มีหัวข้อชัดเจน แต่ก็ เป็นเรื่องที่สามารถประติดประต่อแนวคิดและแนวทางการทำงานได้ จากตัวอย่างพื้นที่ของหมู่บ้านจ่ารุง บ้านแม่กำปอง และบ้านเกาะพิทักษ์เกี่ยวกับการจัดการความรู้ในเรื่องต่างๆ ของชุมชน นั้น มีวงจรของการสร้าง พัฒนา รักษา และเผยแพร่ ขยายผลในเรื่องของความรู้ เพื่อให้ความรู้ทั้งหมดคงอยู่กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง และยาวนาน โดยเฉพาะในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถูกนำมาใช้ ในกาลปัจจุบันที่นำมาผสมผสานกับความรู้ และเทคโนโลยีในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี และเกิดประสิทธิผลในการเสริมประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งวงจรการสร้างและพัฒนาความรู้นั้น มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ อรุณา มุลวัตร (2554) ซึ่งพบว่าแนวทางในการจัดการความรู้ชุมชนของกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองระดับ 4 ดาว จังหวัดเลย ผู้ทรงคุณวุฒิในการศึกษาเสนอให้ชุมชนควรมีกระบวนการในการจัดการความรู้คือการกำหนดความรู้ โดยแบ่งเป็น

ความรู้เบื้องต้น และความรู้สมัยใหม่ การแสวงหาความรู้การสร้างความรู้ การบันทึกความรู้ การประยุกต์ใช้ความรู้ และการแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้

นอกจากนี้ ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชีรรัตน์ มหาทรัพย์ (2551) บา (Ba. 2004) และวาน (Kwan. 1999) ที่พบว่าการจัดเก็บความรู้ของกระบวนการจัดการความรู้ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการจดบันทึกอยู่ในรูปแบบเอกสารรวบรวมความรู้ไว้ในคลังความรู้และการจัดทำแฟ้ม ภูมิปัญญาทั้งนี้เนื่องจากการจดบันทึกและจัดเก็บในรูปแบบเอกสารเป็นวิธีการพื้นฐานปฏิบัติได้ง่าย และใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีน้อยที่สุดจึงเป็นที่นิยมใช้ในหมู่เกษตรกร

4.2 นวัตกรรมทางการบริหารสังคม: กลิ่นเข้าสู่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

นวัตกรรมทางการบริหารในการศึกษาเรื่องนี้ เป็นข้อค้นพบที่ได้รับจากทั้ง 3 ชุมชนในการจัดการคนในชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียน รบกวนกัน แต่ให้ มุ่งสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดการพัฒนา และยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชน ผู้คนใน สังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยและดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความเชื่อประเพณีพิธีกรรมเศรษฐกิจการเมืองการปกครองของ ชุมชนกินความกว้างไปถึงโภคทรัพย์อื่นๆเช่นดินน้ำป่าเขารวมไปถึงดินฟ้าอากาศที่ผู้คนร่วมอยู่ใต ้ชายคาที่ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัยและดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันและทั้งหมดของเรื่องนั้น สามารถผูกโยงเข้า ไปในมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ล้อมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งทั้งหมดนั้น ชุมชนสามารถประดิษฐ์นวัตกรรมทางสังคม เพื่อใช้ในการบริหารจัดการ จัดการทางสังคม บริหารคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นัยของนวัตกรรมทางสังคมของผู้วิจัย มีความเหมือนกับ คำว่า “เทคโนโลยีทางสังคม” เพื่อใช้ในการบริหารจัดการการอยู่ร่วมกันของคนใน สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการบริหารจัดการนั้น มีรากฐานสำคัญทางประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และทุนทางสังคม ธรรมชาติที่มี กอปรกับการนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้เพื่อการ บริหารจัดการสังคมตามประสบการณ์ของผู้คนที่ได้มีการเรียนรู้ และเติบโตมาในสังคมนั้น จนเห็น กระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัต ทั้งในเชิงบวกและลบ ตลอดจน สามารถ เข้าใจการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เป็นอย่างดี เพื่อนำไปสู่การนำความรู้ ภูมิปัญญา และทุนทางสังคมและ ธรรมชาติที่มีมาใช้ในการปรับเปลี่ยน ปรับปรุง ประยุกต์ และเสริมสร้างเทคโนโลยีเฉพาะเพื่อการ บริหารจัดการทางสังคมขึ้นมาอย่างเช่น กรณีของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่สามารถผูกโยงเข้ากับ การสร้างรายได้ให้กับคนชุมชน โดยเฉพาะเกิดแหล่งงานและมีการจ้างงานและสร้างรายได้จำนวน มากทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนในชุมชนให้ตระหนักถึง ความสำคัญและช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนสืบต่อไป

เทคโนโลยีทางสังคม นัยตามความหมายข้างต้น จึงมีความสอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2545) ที่ให้ความหมายของเทคโนโลยีทางสังคมว่าเป็นลักษณะเด่นของกลไกทางสังคม (Features of Social organizations) ที่ช่วยให้เกิดการร่วมมือร่วมใจในผลประโยชน์ร่วมกันมี ความสัมพันธ์ของผู้คนในหมู่บ้านสัมพันธ์กันแบบพี่น้องที่ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลกันไว้ใจกันเคารพ

นับถือให้เกียรติกันมีระบบอาวุโสมีความเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีมีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวมความสัมพันธ์ของคนกับคนและกับป่าดินน้ำธรรมชาติรอบตัวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วผสมกลมกลืนกลายเป็นเนื้อเดียวกันในความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมความสัมพันธ์ของผู้คนความห่วงหาอาทรกันและกันของชาวบ้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมความเชื่อและวัฒนธรรมเทคโนโลยีทางสังคมยังหมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนในท้องถิ่นความสามัคคีการรวมพลังมีองค์กรที่จัดการระบบต่างๆในชุมชนมีศิลปวัฒนธรรมมีจุดรวมใจมีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวซึ่งเทคโนโลยีทางสังคมเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานให้ท้องถิ่นและชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งที่จริงจังและยั่งยืน

สอดคล้องกับประเวศวาศีที่ให้ความหมายของวัฒนธรรมชุมชนว่าเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมและการมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมเหล่านี้คือ รากฐานที่มาของเทคโนโลยีทางสังคมด้วยเหตุนี้เทคโนโลยีทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นทุนแห่งชีวิตแม้มีเงินก็มิอาจสร้างได้เพราะกองทุนนี้มิใช่สถาบันการเงินเหมือนสถาบันการเงินทั่วไปไม่ใช่ที่ซึ่งชาวบ้านนำเงินมารวมกันเดือนละครึ่งขอกุ้ยมไปใช้แต่เป็นกองทุนที่รวมเอา "ทุกสิ่งทุกอย่าง" มาไว้ด้วยกันเพื่อแบ่งปันเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุขเทคโนโลยีเหล่านี้เป็นผลของการจัดการเทคโนโลยีของท้องถิ่นจัดการโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สากลและจัดการโดยชุมชนโดยไม่มีการครอบงำจากหน่วยงานหรือองค์กรใดกองทุนหมู่บ้านมีคุณค่าและมีความหมายเพราะเกิดขึ้นและจัดการด้วยศาสตร์และศิลป์ศาสตร์คือด้วยความรู้ความเข้าใจส่วนศิลป์คือด้วยจิตวิญญาณดังนั้นเทคโนโลยีสังคมอยู่ได้เพราะได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและภูมิปัญญาของชาวบ้านมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างก็มีสิ่งที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันแต่วัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมต่างก็มีรูปแบบและวิถีทางที่ไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่างหลายประการอาทิการอยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกันและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน

การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษานั้น ได้เป็นบทสะท้อนที่ดีในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยพิจารณาจากความสามารถของการปรับตัวในรูปแบบพฤติกรรมของคนในพื้นที่ซึ่งได้ส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมดังกล่าวความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นไปตามที่ ชิน สักคสุวรรณ อัจฉริยะ (2545) กล่าวไว้ในเรื่องของความสัมพันธ์โดยตรงกับกระบวนการปรับตัวของมนุษย์กับระบบพื้นที่ทำมาหากินการปรับตัวของคนในพื้นที่ถือเป็นกระบวนการที่ผ่านการใช้และการบริโภคของกลุ่มคนในพื้นที่เพื่อตอบสนองการบริโภคในสภาพแวดล้อมของพื้นที่ทำมาหากินเป็นสำคัญและมีการดำเนินกิจกรรมในการดำรงชีพที่เรียกว่าการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (Reproduction) และยังสอดคล้องกับบุญเทียนทองประสาน (2531) ในเรื่องวิถีชีวิตที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง โดยข้อเสนอของบุญเทียน นั้น เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่ในลักษณะของการพึ่งตนเองโดยที่คนเป็นศูนย์กลางของวิถีการผลิตพลังการผลิตผู้ที่ผลิตคือคนเป็นหลักเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตเป็นแบบง่าย ๆ

ในขณะที่ จิราวุธ พลมณี (2536) เสนอให้ใช้ประสบการณ์และภูมิปัญญาดั้งเดิมในการจัดการกับระบบการเพาะปลูกที่สัมพันธ์กันมานานแต่อดีตเนื่องจากเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนกับธรรมชาติแวดล้อมคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านจารีตประเพณีวิถีชีวิตการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นตัวปัจเจกชนของชาวบ้านเองและ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543) ยังแสดงความเห็นถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ก็เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันภายในชุมชนทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายมีลักษณะเด่นคือสร้างสำนึกเป็นหมู่คณะสูงทั้งในระดับครอบครัวและเครือข่ายซึ่งการดำเนินงานของชุมชนในเรื่องการผลิตนั้นมีความสอดคล้องอีกกับแนวคิดของสุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษา และนันทิยา พุททะ (2536) ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตในฐานะที่การผลิตเป็นการยังชีพผลิตเพื่อใช้สอยมิใช่เพื่อแลกเปลี่ยนเช่นการผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนการผลิตต้องมีการร่วมมือกันและพึ่งพาอาศัยกันโดยเฉพาะด้านแรงงานมีการประดิษฐ์คิดค้นดัดแปลงหรือเลียนแบบเครื่องมือเครื่องใช้ในการยังชีพตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมสร้างสรรค์และพัฒนาเทคโนโลยีเฉพาะของตนขึ้นมาใช้เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ

ดังนั้น ไม่ว่าจะ เป็นวัตรกรรมทางการบริหาร หรือ การประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีทางสังคมนั้น จะมีคุณสมบัติพื้นฐานเหมือนกัน นั่นก็คือได้รับอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสภาพแวดล้อมทางสังคมทางวัฒนธรรมรวมถึงความคิดจินตนาการทักษะประสบการณ์และโลกทัศน์ของผู้ผลิตเทคโนโลยีชนิดนั้นๆ เทคโนโลยีจำนวนมากมีลักษณะประจำท้องถิ่นหรือพื้นบ้านเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเทคโนโลยีในสมัยปัจจุบันนอกจากนี้เทคโนโลยีทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับธรรมชาติ

4.3 การประยุกต์เครื่องมือของความพอเพียงสู่การปฏิบัติ

อย่างไรก็ดี ในขั้นแรกของการให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ได้มีการเชื่อมโยงไปยังเครื่องมือที่เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในเรื่องของการทำบัญชีครัวเรือน ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันในด้านรายรับ-รายจ่าย และนำไปสู่ความเข้าใจในตนเอง เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมาสำรวจตนเอง และหาหนทางในการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมกรรมการบริโภคที่ไม่เหมาะสม เช่น การลดการดื่มสุรา เป็นต้น หรือ การเพิ่มพฤติกรรมทางบวก เช่น การออกกำลังกาย การดูแลสุขภาพของคนในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ บัญชีครัวเรือน ยังสามารถนำไปใช้ในหลักการของการเพิ่มรายได้ เช่น การประกอบอาชีพเสริม เป็นต้น และการลดรายจ่าย โดยการสำรวจค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นในชีวิตประจำวัน หรือ สามารถจัดหาเองได้ในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการออมที่เหมาะสม ทั้งการออมส่วนบุคคล และการออมในรูปแบบของธนาคารชุมชน หรือ กลุ่มการเงินต่างๆ ในชุมชน และสถาบันทางการเงิน ทำให้เกิดความมั่นคงในฐานะการเงิน เศรษฐกิจของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของผู้ออม ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทรา เรื่องสินภิญญา (2555) ที่ค้นพบว่า “บัญชีครัวเรือน” เป็นการ

ประยุกต์ทางการบัญชีเพื่อใช้เป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้จัดทำบัญชีครัวเรือนสามารถลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นทำให้เกิดการประหยัดและการออมและในที่สุดจะสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้อย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับกมลมาลย์ วิรัตน์ เศรษฐสุนัน และธาดา วิมลวัตรเวที (2553) ซึ่งพบว่านิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่มีการออมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะมีการเห็นคุณค่าในตนเอง และพฤติกรรมออมสูงขึ้น และมีพฤติกรรมการจ่ายที่เกี่ยวข้องลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05

นอกจากนี้ การทำบัญชีครัวเรือนยังมีแง่มุมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้จัดทำบัญชี อย่างเช่น งานวิจัยของวาริพิน มงคลสมัย (2551) ที่ได้ดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางการบัญชีเพื่อพัฒนาวิสาหกิจในการผลิตผลิตภัณฑ์ลำไยอบแห้งสีทองของกลุ่มเกษตรกรบ้านเหมืองกว๊าก ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ผลจากการจัดทำบันทึกบัญชีทำให้ชุมชนสามารถลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นและเป็นกำลังใจในการหารายได้เข้าสู่ครอบครัวมากขึ้น หรือ งานวิจัยของวาริพิน มงคลสมัย (2552) ซึ่งได้ดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางบัญชีตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพบว่าการจัดทำบัญชีครัวเรือน ทำให้ชุมชนลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และมีเงินออม มากขึ้น หรือ งานวิจัยของ ชนิตา โชติเสถียรกุล (2551) ที่ทำการศึกษาศาภาพปัญหาการจัดทำบัญชีครัวเรือนของผู้ปกครองนักศึกษาสาขาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่พบว่าการจัดทำบัญชีครัวเรือนมีประโยชน์สูงสุดในด้านที่ทำให้ลดค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น และมีเงินออมเพิ่มขึ้น และจากการวิจัยของศุภโชค ก้าวทอง และสมบุรณ์ เจริญจิระตระกูล (2552) ซึ่งได้ประเมินผลการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนเพื่อลดปัญหาหนี้สินของเกษตรกรในเขตตำบลยุโปอำเภอเมือง จังหวัดยะลาพบว่า หลังการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้เพิ่มขึ้น

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า การบันทึกบัญชีครัวเรือน ทำให้ผู้บันทึกเกิดคุณสมบัติ 3 ประการได้แก่

- 1) ความพอประมาณในการใช้จ่าย
- 2) มีเหตุมีผลในการตัดสินใจใช้จ่าย ใช้จ่ายอย่างรอบคอบ และระมัดระวัง
- 3) ก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันที่ดีในการรับการเปลี่ยนแปลงทางการเงินที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

ซึ่งเป็นไปตามคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการในองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง โดยอยู่ภายใต้ การใช้ความรู้ในการจัดทำบัญชีครัวเรือน การวิเคราะห์รายได้ และค่าใช้จ่ายที่ได้บันทึกไว้รวมถึง คุณธรรม คือ การดำเนินชีวิตด้วยความขยันอดทน และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตผู้บันทึกบัญชีครัวเรือนสามารถทำให้เกิดความพอเพียง หรือ พอประมาณกับตนเอง อยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ไม่เดือดร้อน เป็นการยึดทางสายกลาง โดยเมื่อทำอะไรก็ตามให้พอเหมาะพอควร และมีเหตุมีผล ประโยชน์ที่ได้รับจากการบันทึกบัญชีครัวเรือนดังกล่าวข้างต้น ให้ผลสอดคล้องกับ

ความหมายคุณสมบัติและเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง จึงถือได้ว่าบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจาก บัญชีครัวเรือนแล้ว ในชุมชนบ้านจำรุง หนึ่งในพื้นที่สำคัญของการศึกษายังมีเครื่องมือที่สำคัญอีกเครื่องมือหนึ่งที่สอดคล้องกับลักษณะของชุมชนในฐานะที่ชุมชนเป็นชุมชนชนบทที่ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั่นคือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรจากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการเร่งปลูกพืชผลทางการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และยากำจัดศัตรูพืช ไปเป็นรูปแบบของ “การทำเกษตรอินทรีย์” ที่ไม่เพียงแต่จะลดปัญหาค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรแล้ว ผลที่ได้รับอีกส่วนหนึ่ง คือ การรักษาสุขภาพ และสภาพแวดล้อมที่ดีของชุมชน รวมถึง เกษตรอินทรีย์ ยังเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างมูลค่าให้กับคนในชุมชนได้ ทั้งที่เป็นตัวเกษตรกรเอง และตัวของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งจะทำให้มีผู้สนใจเข้ามาศึกษา เรียนรู้ ดูงาน ไม่ขาดสาย และนำมาซึ่งรายได้ที่เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นรายได้โดยตรง เช่น ค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าบริการต่างๆ และรายได้โดยอ้อม เช่น ค่าจำหน่ายของที่ระลึก และค่าจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรที่เป็นเกษตรปลอดภัยสารพิษ ทั้งนี้ การจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรปลอดภัยสารพิษในชุมชน นอกจากจะช่วยลดค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการเดินทางไปจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรในท้องตลาดทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ หรือจะช่วยลดการผูกขาดการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรปลอดภัยสารพิษผ่านพ่อค้าคนกลาง ในแง่ของการตลาด ยังพบว่าผู้ซื้อที่เข้ามาศึกษาดูงานนั้น มีความเต็มใจและยินดีที่จะจ่ายเงินของตนเอง เพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร (และหมายรวมถึง วัสดุดิบที่มาจากธรรมชาติแท้ๆ ไม่ผ่านการปรุงแต่ง) ซึ่งเมื่อวางจำหน่ายในร้านค้าชุมชน ก็จะหมดภายในเวลาไม่กี่นาทีเท่านั้น

ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าสินค้าจากเกษตรอินทรีย์ เป็นที่นิยมของกลุ่มผู้บริโภคทุกระดับ เนื่องจากไม่ต้องกังวลกับสารพิษที่อาจจะติดค้างในพืชผลทางการเกษตรแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Grunert; & Juhl (1995) และงานของ Gracia; & Magistris (2008) ที่ให้ความสำคัญกับการตระหนัก หรือ ความกังวลในประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมของผู้บริโภค ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักวิชาการให้ความสนใจ โดยพบว่าผู้บริโภคจำนวนมากในยุคปัจจุบันมีความกังวลกับสารพิษต่างๆ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากการบริโภคสินค้าทางการเกษตรแบบเดิม

นอกจากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นในเรื่องของการตระหนักถึงความสำคัญในเชิงสุขภาพของผู้บริโภคแล้ว ผู้ซื้อยังมั่นใจได้จากการเข้าไปอยู่ร่วมกับเกษตรกรในฐานะที่เป็นเจ้าของบ้าน เจ้าของชุมชน ที่ให้การต้อนรับอย่างดีอีกด้วยซึ่งเป็นแนวทางการทำการเกษตรของชุมชนที่ไม่ต้องกังวลเรื่องของการตลาดของเกษตรอินทรีย์อีกต่อไป เนื่องจากหากมีการผลิตเมื่อไร ก็จะมีผู้บริโภคให้ความสนใจซื้อหาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับงานวิจัยของการศึกษาเรื่องความเต็มใจจ่ายที่เป็นประเด็นที่สำคัญในการกำหนดความสามารถในการทำกำไรและความอยู่รอดในระยะยาวของเกษตรกรผู้ผลิต นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการศึกษาจำนวนมากเกี่ยวกับความเต็มใจจ่ายของผลิตภัณฑ์อินทรีย์ งานศึกษาร่วมสมัย อาทิงานของ Boccaletti; & Nardella (2000), Williams; &

Hammit (2000), Corsi; & Novelli (2002), Loureiro; & Hine (2001), Loureiro; & Lotade (2005), Brugarolas; et al. (2005), Canavari; et al. (2005), Hearne; & Volcan (2005), Durham; & Andrade (2005), Christensen; et al. (2006), Batte; et al. (2007), Engel (2008), Aryal; et al. (2009) Dipeolu; et al. (2009) Kalogeras; et al. (2009), Lacaze; et al. (2009), Shaharudin; et al. (2010) และ Gunduz; & Bayramoglu (2011) ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำการศึกษาความเต็มใจของผู้บริโภคในการจับจ่ายใช้สอย เลือกซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับคุณภาพของสินค้าทางการเกษตรที่ปลอดภัยสารพิษ เช่น ผัก เนื้อสัตว์ เป็นต้น มากกว่าราคาที่สูงกว่าสินค้าเกษตรทั่วไป

นอกจากนี้ การทำเกษตรอินทรีย์ยังมีผลเชื่อมโยงไปยังเรื่องของการท่องเที่ยวได้อีกด้วย โดยพบว่าบ้านจำรุงที่เป็นหมู่บ้านที่มีการทำเกษตรอินทรีย์นั้น จะเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่มีผู้นิยมไปศึกษาดูงานกันเป็นจำนวนมากและให้ความสำคัญกับขั้นตอนการทำเกษตร เช่น มีโรงสาธิตการทำปุ๋ยหมัก แปลงเกษตรอินทรีย์ และขั้นตอนการทำเกษตรอินทรีย์ สอดคล้องกับการศึกษาของ เทพกร ณ สงขลา (2554) ที่ทำการศึกษา เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชนชน: กรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้แก่ สาธิตขั้นตอนการผลิตให้ความรู้การเกษตรจำหน่ายสินค้าชุมชนและแนะนำธุรกิจการเกษตรรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตรการขยายตัวกิจกรรมการเกษตรและการสร้างมูลค่าทรัพยากรเกษตรอย่างไรก็ตามการใช้ทรัพยากรเกษตรดังกล่าวนอกจากจะส่งผลต่ออาชีพการเกษตรแล้วยังกลายเป็นสิ่งดึงดูดการท่องเที่ยวที่อาจมีแนวโน้มว่าทรัพยากรเกษตรถูกใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากกว่าใช้เพื่ออาชีพการเกษตรของชุมชน

ในระดับของการรับรู้คุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในทุกมิติการทำงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจะเป็นเกราะป้องกันให้กับคนในชุมชนได้เมื่ออยู่ในภาวะวิกฤติ และสามารถเป็นแนวทางการพัฒนาไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชนทุกคนในชุมชนได้ข้อสรุปนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของจักรสินน้อยไรรูมิ(2550) ซึ่งได้ศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การออกแบบชุมชนเมือง โดยพบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการออกแบบชุมชนเมืองนั้นล้วนมีจุดมุ่งหมายไปในทิศทางเดียวกันคือการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับมนุษย์แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียงจึงถูกนำเสนอขึ้นโดยมีหลักการสำคัญอยู่ที่การสนองความจำเป็นในแต่ละลำดับขั้นของมนุษย์ในระดับที่พอเพียงกับความต้องการไม่น้อยเกินจนขัดสนและไม่มากเกินไปจนเบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมโดยเริ่มจากการสนองความจำเป็นในระดับพื้นฐานให้มั่นคงก่อนไปสู่ความจำเป็นในระดับที่สูงขึ้นไปตามลำดับขั้นสัมพันธ์กับหน่วยชุมชนภายในเมืองที่มีหลายลำดับขั้นซึ่งโยงใยสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นระบบเครือข่ายโดยแต่ละลำดับขั้น

จะมีระดับของความพอเพียงที่ต้องการสนองแตกต่างกันไปจากหลักการสำคัญของแนวคิดดังกล่าว จะเป็นกลไกสำคัญในการเกื้อหนุนให้ชุมชนเมืองของไทยก้าวไปสู่ความพอเพียงสืบต่อไป

5. เป็นมิตรกับทุกภาคส่วน

ผลสำเร็จจากการดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น ในท้ายสุดจะให้เห็นความเชื่อมโยงการทำงานใน 2 ระดับ กล่าวคือ การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มทำงานในพื้นที่ซึ่งได้อภิปรายไปบ้างแล้วในส่วนแรก ในส่วนนี้ จะเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของพื้นที่ด้านนอกกับตัวชุมชน ทั้งในรูปของชุมชนต่อชุมชน หรือ ชุมชนต่อรัฐ ก็ตามซึ่งเป็นไปตามที่ประเวศวะสีได้เสนอให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มและองค์กรเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และหมู่บ้านการพัฒนาที่สมบูรณ์ต่อการพัฒนาทั้งทางจิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปและส่งผลให้การปฏิบัติงานทั้งในเชิงประเด็นการทำงาน และเชิงพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาของ วสันต์ กุฎีเกียรติกุล โชคดี วิรุณกาญจน์ และลำยอง พูนศิลป์ (2545) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง องค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบาโจยซิเน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา ในรูปแบบของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ตั้งแต่ ปี 2539-2544 พบว่า การเชื่อมโยงการทำงานของกลุ่มต่างๆ เป็นองค์กรเครือข่าย ผ่านกระบวนการค้นหาความต้องการร่วมกันของทุกกลุ่มในพื้นที่ และการสร้างจิตสำนึกให้แกนนำด้วยการพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการจัดตั้งองค์กรเครือข่าย ส่งผลให้ชุมชนมีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบผ่านเครื่องมือการทำงานที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมสูงสุด เช่น การจัดเวทีชุมชน การบริหารจัดการชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการ และการเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับส่วนราชการทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่ ในขณะที่ประชาชนในพื้นที่ ก็จะมีการสร้างงานใหม่เพื่อให้มีรายได้ที่เพิ่มสูงขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นด้วย

ความสำคัญของการมีเครือข่ายการทำงานไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม ล้วนเป็นหนึ่ง ในพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการพัฒนาบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง นั้นเพราะการสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง เป็นการพัฒนาตามศักยภาพของผู้นำในพื้นที่ที่มีบทบาทอย่างสูงต่อการกระตุ้นความสนใจของคนในชุมชน ให้รู้จักเรียนรู้แผนชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อขจัดปัญหาของชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ความเข้มแข็งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นในความเข้มแข็งของกลุ่มที่จะได้ร่วมกันคิด แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์และความรู้สึก จนเมื่อกลุ่มเกิดความเข้มแข็งแล้ว ก็จะสามารถขยายออกไปสู่การสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกับชุมชนอื่นๆ ทั้งในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนพบปะและพูดคุยกัน ปรึกษาหารือกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายที่เรียงร้อยถักถอจนขยายใหญ่ไปสู่ความมีปีกแผ่น ทั้งนี้ โดยพบว่าการทำงานที่สำคัญของเครือข่าย มักจะเชื่อมโยงในประเด็นของกลุ่มที่มีความเข้มแข็งเป็นทุนเดิม เช่น บ้านแม่กำปอง จะเชื่อมโยงกลุ่มเป็นเครือข่ายด้วยเรื่องป่าชุมชน ไฟฟ้าชุมชน กลุ่มการท่องเที่ยว กลุ่มการวิจัย ในขณะที่ บ้านเกาะพิทักษ์ เชื่อมโยงในประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล การท่องเที่ยว การจำหน่ายสัตว์น้ำ และการ

พัฒนาชุมชน และบ้านจำรุง จะเชื่อมโยงด้วยการพัฒนาองค์กรชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง การท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม ความเข้มแข็ง ความต่อเนื่อง และยั่งยืนของเครือข่ายเกิดขึ้นได้จากการที่กลุ่มเครือข่ายต่างๆ นั้น ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน มีความไว้วางใจกันและกัน มีความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรมในการทำงาน อันจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการสร้างและขยายเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นจริง มีประสิทธิภาพ อันจะนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่มีพื้นฐานของความขาดแคลนและยากจนได้เป็นผลสำเร็จ

ความเข้มแข็งของชุมชนจะเกิดขึ้นจากการมีเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เป็นข้อค้นพบอีกประการหนึ่ง ที่ชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสะท้อนให้เห็นจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ความสำคัญของเครือข่ายต่อความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ปรากฏในงานศึกษาวิจัยของ ปรียา โสภณา และคณะ (2553) ที่พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้านชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเรียงตามลำดับของความสำเร็จ คือ

- 1) บุคคลที่มีอิทธิพลทางตรงต่อกองทุนชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน
- 2) ครัวเรือนที่มีอิทธิพลทางตรงกับกองทุนชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน
- 3) กลุ่มองค์กรชุมชนที่มีอิทธิพลทางตรงกับกองทุนชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชน
- 4) บุคคล ครัวเรือน และกลุ่มองค์กรชุมชน ต่างมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อ

ความเข้มแข็งของหมู่บ้านชุมชน

ผลการศึกษายังค้นพบสอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2554) ที่ได้ดำเนินการศึกษาการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในลักษณะไตรภาคี โดยพบว่าปัจจัยเครือข่ายเป็นปัจจัยหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการดำเนินการสร้างชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากการพัฒนารูปแบบความร่วมมือ หรือ กลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อการแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีการคัดเลือกชุมชนเพื่อเข้าสู่กระบวนการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณา คือ 1) ศักยภาพของชุมชนด้านพื้นที่ 2) ประเด็นกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ปัญหาของคนในชุมชนที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) กระบวนการทำงานของชุมชนตามชุมชนต้นแบบ มีขั้นตอนดังนี้ขั้นตอนแรกคือการศึกษาชุมชนและสภาพการณ์ภายในชุมชน ขั้นตอนต่อไป คือ การค้นหาผู้นำกลุ่มที่สำคัญ ต่อมาเป็นการเสริมสร้างความตระหนักในการรวมกลุ่มและเครือข่ายการพัฒนากิจกรรมและระดับความสัมพันธ์ การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายฯ และขั้นตอนสุดท้ายคือการสรุปบทเรียนและการขยายกระบวนการเครือข่ายฯ ให้กว้างออกไป

การทำงานของเครือข่ายให้ประสบความสำเร็จได้นั้น นอกจากคุณลักษณะข้างต้นแล้ว จากการศึกษาวิจัยของ ยุทธพล ผ่องพลีศาล และคณะ (2555) ซึ่งได้ดำเนินการศึกษาเครือข่าย

ชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งด้วยวิธีภูมิปัญญาท้องถิ่นยังพบว่าปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง ประกอบด้วย

ปัจจัยภายใน ได้แก่

1) ผู้นำเครือข่ายเป็นผู้มีอุดมการณ์ ความเสียสละ มีตำแหน่งทั้งที่เป็นและไม่เป็นทางการในชุมชน มีความคิดสร้างสรรค์ และมีการฝึกฝนผู้นำรุ่นใหม่

2) การมีจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชนจากการรับรู้ ปัญหาการกัดเซาะและความเปลี่ยนแปลงทรัพยากรชายฝั่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต

3) การมีพันธกรณีหรือเป้าหมายที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีจากการที่เครือข่ายได้ระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดเป้าหมาย เสนอแนวทางแก้ปัญหา และกำหนดผู้รับผิดชอบการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งของแต่ละพื้นที่

4) การมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันจากการที่แกนนำกลุ่มอนุรักษ์แต่ละพื้นที่มีความรู้ จักสนิทสนมด้วยสายสัมพันธ์แบบเครือญาติ (Kinship System) ทำให้สามารถรวบรวมสมาชิกแต่ละชุมชนจนก่อรูปเป็นเครือข่าย

5) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีความยืดหยุ่น และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกเครือข่ายซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวประมงพื้นบ้าน และ

6) การมีความรู้ ความเข้าใจ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์เกี่ยวกับเป้าหมายและผลสำเร็จด้านการฟื้นคืนของทรัพยากรชายฝั่งที่ชุมชนจะได้รับจากโครงการดังกล่าว

ปัจจัยภายนอก ได้แก่

1) การสนับสนุนงบประมาณการจัดประชุมเครือข่ายจากหน่วยงานของรัฐบาลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มกระบวนการเครือข่ายจนถึงปัจจุบัน ทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและ

2) การสนับสนุนทางเทคนิคด้านการให้คำปรึกษา การพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ จากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเปรียบเสมือนพี่เลี้ยงของเครือข่าย

อย่างไรก็ดี ชุมชนที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ เป็นชุมชนที่ดำเนินการด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง และไม่มีหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน ดังนั้น ในส่วนของปัจจัยภายนอก จึงเป็นข้อยกเว้นที่นำไปสู่การสร้างเครือข่ายการทำงานก็ได้ หากชุมชนนั้น สามารถยืดหยัดและพึ่งพาตนเองได้

อนึ่ง นัยของการมีผู้นำที่เข้มแข็งถูกแทรกในกระบวนการทำงานทั้งหมด ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เป็นแหล่งศึกษาวิจัยของผู้วิจัย ซึ่งพบว่า “ผู้นำชุมชน” เป็นผู้มีความสำคัญอย่างสูงต่อการกำหนดความสำเร็จในกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังเห็นจากเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนตามภาพรวมของข้อมูลหลักในเรื่องนี้

จะพบว่าผู้นำเกือบทั้งหมด ทั้งที่เป็นผู้นำหลัก และผู้นำในตำแหน่งรองลงมา จะเป็นผู้ใช้ชีวิต และเจริญเติบโตขึ้นมาจากในชุมชนที่ศึกษานั้น เป็นผู้ที่มีความรู้ และความเข้าใจในบริบท

ของพื้นที่เป็นอย่างดี เห็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งในเชิงบวกและลบของชุมชน และที่สำคัญ นั่นคือ ผู้นำจะมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ความคิด ความรู้สึกของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น เมื่อคนในชุมชนเกิดวิกฤติในชีวิต ผู้นำที่มีความปรารถนาจะพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง จะต้องเข้าไปช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้น จึงเริ่มงานทางความคิดต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และที่สำคัญ นั่นคือ การสร้างบรรยากาศที่นำไปสู่การทำงานร่วมกัน การนำศักยภาพของคนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการวางเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยการผสมผสานความรู้ทั้งในศาสตร์และศิลป์ ในการนำคนในชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนในที่สุดตั้งเช่น การศึกษาของ นันทิ ขจรกิตติยา (2551) ที่ได้ทำการศึกษาการจัดการธุรกิจชุมชนเพื่อให้ทราบถึงขั้นตอนการจัดตั้ง ปัญหาและความต้องการของชุมชน ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จ ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า ผู้นำ เป็นปัจจัยแรกสุดของความสำเร็จในการทำงานชุมชน โดยเฉพาะผู้นำที่มีลักษณะของการเป็นผู้ประสานความคิด และการทำงานของคนในชุมชนเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันภายใต้หลักการ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับประโยชน์ แต่ทั้งนี้ การดำเนินธุรกิจชุมชนจะสร้างความมั่นใจได้ เมื่อผู้นำแสวงหาความรู้ และการสนับสนุนความร่วมมือจากหน่วยงานทุกภาคส่วน รวมทั้ง มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชนอื่นๆ ทั้งนี้ โดยการดำเนินการต่างๆ นั้น ผู้นำจะต้องมีคุณธรรมที่สำคัญ นั่นคือ ความซื่อสัตย์ และคุณธรรม จริยธรรมทางธุรกิจ ภายใต้กรอบแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของความพอดี พออยู่ พอกิน และความมีเหตุผล เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และรองรับกับปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

สอดคล้องกับการศึกษาของ จีระเดช จีแดง (2555) ที่พบว่าศักยภาพของชุมชนเข้มแข็งจะขึ้นอยู่กับเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของผู้นำผู้นำให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม การรับรู้ ข้อมูลข่าวสาร การให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเสนอแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ มากน้อยเพียงใด และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในรูปแบบของการเสริมอำนาจให้แก่ประชาชนรวมทั้ง บทบาทของผู้นำในการเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ภายนอกชุมชนให้มากขึ้น และสอดคล้องกับ ญัฐพล วงศ์มณีวรรณ (2553) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน พบว่าผู้นำเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จประการหนึ่งที่มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผู้นำจะต้องมีความรู้ ความสามารถ เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหามากที่สุด หรือ แม้กระทั่งการศึกษาของ พัชราวดี ตรีชัย (2552) ในการศึกษาการวิเคราะห์ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านหนองกลางดงฯ พบว่าปัจจัยผู้นำ เป็นปัจจัยแรกสุดที่ทำให้กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเกิดความสำเร็จ ด้วยเพราะผู้นำมีภาวะผู้นำโดดเด่นในด้านขีดความสามารถของผู้นำในการสร้างกระบวนการประชาธิปไตย ในการบริหารงาน เป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพในการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา การมีจุดยืนทางความคิด วิธีคิด เห็นคุณค่าและพลังในการพัฒนาชุมชน ตระหนักสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้จักพึ่งพาตนเอง ลด

การฟังฟังจากภายนอก เป็นผู้นำที่มีความมั่นใจในตนเองสูง มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมุ่งมั่น และมีความสามารถในการถ่ายทอดอย่างชัดเจน

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าผู้นำชุมชนเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนในทุก ระดับและทุกบริบทของการพัฒนา โดยผู้นำที่มีคุณลักษณะที่ฟังประสงค์ สามารถใช้คุณสมบัติที่มี อยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมจะเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความสุข สันติสุข และความสำเร็จให้เกิดขึ้น อำนาจของผู้นำถูกใช้ด้วยการสร้างสรรค์ และการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะ การเสริมพลังให้กับคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน

ในขณะเดียวกัน การเตรียมความพร้อมในอนาคต ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ จะต้องมีการสร้าง ความเป็นตัวแทนของผู้นำในแต่ละช่วงวัย ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับชุมชน ตั้งแต่ แรก โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นกำลังหลักในการพัฒนาพื้นที่ต่อไปในอนาคต ดังเช่น ที่ ชุมชนบ้านจำรุงมีการนำเด็กและเยาวชนเข้ามาร่วมกลุ่มศิลปะ และการแสดง เพื่อสร้างจิตสำนึกของ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนกับผู้ใหญ่ในชุมชนอื่นๆ ตามโครงสร้างหน้าที่ของสังคม โดยเด็ก และเยาวชน จะได้รับการตอบแทนด้วยสิ่งของ และหรือ เงินตราตามที่สามารถทำหน้าที่ของตนเอง ได้ จึงเป็นลักษณะของการปลูกฝังผ่านกิจกรรมการทำงานที่เด็กและเยาวชนมีความสนใจ ก่อนจะ พัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมในด้านอื่นๆ ต่อไป หรือ ในบ้านแม่กำปองและบ้านเกาะพิทักษ์ ก็ได้ให้ ความสำคัญอย่างสูงต่อการสร้างแกนนำเยาวชนขึ้นมา เพื่อจะได้ทำหน้าที่สืบสานการทำธุรกิจชุมชน ท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในอนาคต สะท้อนจากความคาดหวัง และ กิจกรรมที่มีผลในเชิงรูปธรรมที่จะให้เด็กและเยาวชนที่ไปศึกษาต่อและสำเร็จการศึกษากลับมา รับ ใช้-พัฒนาชุมชนอันเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง การดำเนินในลักษณะนี้ มีงานวิจัยของเอนกชิต เกสร (2552) ในโครงการวิจัยและพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว: กรณีศึกษาบ้านไร่ป่าคาตำบลท่าตุ้มอำเภอป่าซางจังหวัดลำพูนที่เสนอให้ชุมชนที่จะสร้างความ ยั่งยืนในการทำงานได้นั้น ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการจะต้องถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา ในเชิงลึกเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดต่อเยาวชนคนรุ่นหลังซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยว เพื่อการศึกษาของชุมชนอย่างยั่งยืนและที่สำคัญควรสร้างความตระหนักให้คนภายในชุมชนเห็น คุณค่าและมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของคนในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่การการท่องเที่ยวเพื่อ การศึกษาที่ยั่งยืน

คนในชุมชนรับรู้และให้ความหมายต่อการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไป ประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างไร

คนในชุมชนรับรู้ และให้ความหมายของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ในชุมชนเพื่อใช้ในการฟื้นฟูและพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกใน ตัวบุคคลมีความสำคัญเป็นอย่างมากในขั้นของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่อ การปฏิบัติ จะพบว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมีการรับรู้ผ่านประสบการณ์ที่ตนเองได้เข้าไปมีส่วนร่วม

และปฏิบัติในเชิงบวก และมีความรู้สึก ทัศนคติที่ดีต่อการนำแนวทางการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยสามารถขมวดผลสะท้อนของข้อมูลในรูปแบบของหมวดข้อมูลหลัก ตามความที่ว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” ซึ่งเป็นข้อมูลในภาพรวมทั้งหมด ที่สะท้อนการศึกษาในเรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้ข้อมูลรองที่สะท้อนความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมตามนัยของการพัฒนาบวรวิถีของความพอเพียง ดังนี้

1. ประโยชน์สุขสู่ประชาชน

การรับรู้ของผู้มีประสบการณ์การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ระบุว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นองค์ปรัชญาที่ช่วยชี้แนะแนวทางที่จะนำไปสู่การดำรงชีพของคนในชุมชนอย่าง “พออยู่ พอกิน” เพื่อให้หลุดพ้นจากสภาพปัญหาและวิกฤติที่ชุมชนประสบอยู่ในเวลานั้น ดังจะเห็นได้ว่าการเดินทางทั้งหมดในเรื่องนี้ มีจุดตั้งต้นของเรื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2540 อันเป็นผลสืบเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจโลกที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจภายในประเทศ ส่งผลให้ประชาชนภายในประเทศเกือบทุกสาขาอาชีพได้รับกระทบเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มอุตสาหกรรม ทำให้เกิดปัญหาการเลิกจ้างงาน การตกงาน

นอกจากนี้ ยังเกิดผลกระทบต่อสังคมในรูปแบบของปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ที่ทวีความรุนแรงและความสำคัญต่อสังคมไทยมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของชีวิตความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม กอปรกับการปรับตัวขึ้นของดอกเบี้ยที่สูงที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ทำให้เป็นความอึดอัดและทับซ้อนของปัญหา ส่งผลให้คนในสังคมต้องดิ้นทุกวิถีทาง เพื่อเอาตัวรอดและครอบครัวให้รอดจากวิกฤติที่เกิดขึ้นซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐที่ผ่านมาได้สร้างปัญหาให้แก่ชุมชนในบางส่วน เนื่องจากการดำเนินตามแผนโครงการของรัฐเช่นโครงการส่งเสริมการเกษตรที่ขาดการวางแผนทางการเพาะปลูกและการตลาด ส่งผลให้เกษตรกรมีความต้องการจะขยายผลทางการผลิตมากขึ้น โดยปราศจากการคิดไตร่ตรองถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มีการเพาะปลูก โดยเลือกปุ๋ยเคมี ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และยากำจัดศัตรูพืชที่มีราคาสูง ดังนั้น เกษตรกรจึงมีการกู้ยืมเงินมาดำเนินการเพื่อเป็นทุนด้านการเกษตรเมื่อผลผลิตเสียหายเนื่องจากภัยธรรมชาติเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวมาถึงภาวะที่ผูกพันหนี้สิน เป็นเหตุให้เกษตรกรต้องระบายผลผลิตเพื่อชำระหนี้มีการเร่งรัดให้ขายผลผลิตในช่วงการเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นระยะผลผลิตออกสู่ตลาดมากกว่าราคาค่อนข้างต่ำผลที่เกิดขึ้นตามมามีรายได้น้อย และไม่เพียงพอต่อการครองชีพนำไปสู่ภาวะขาดแคลนเงินออมและเงินลงทุนในที่สุดปัญหาลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นเป็นวัฏจักรที่เรียกว่าวงจรแห่งความยากจนสอดคล้องกับพระราชดำริตอนหนึ่งที่ตรัสถึงเหตุในปัจจุบันที่เป็นผลมาจากอดีตความว่า

“...ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดที่เป็นอยู่แก่เราในวันนี้ ย่อมมีต้นเรื่องมาก่อน ต้นเรื่องนั้นคือเหตุ สิ่งที่ได้รับคือผล และผลที่ท่านมีความรู้ขณะนี้ จะเป็นเหตุให้เกิดผลอย่างอื่นต่อไปอีก ดังนั้นที่พูดกันว่าให้พิจารณาเหตุผลให้ดีนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ให้พิจารณาการกระทำหรือ กรรมของตนให้ดีนั่นเอง...” ความตอนหนึ่งในพระบรมราโชวาท พิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยวันที่ 8 กรกฎาคม 2519

ประกอบกับภายใต้การพัฒนาประเทศไทยภายใต้กรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เป็นแผนหลักของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา นั้น ในช่วงแรกๆ ของการนำแผนมาใช้ เป็นกรอบของการพัฒนาประเทศนั้น จะมุ่งเน้นตัวเลขรายได้เป็นตัวชี้วัดการพัฒนาในส่วนนี้ วิชิตนันท์สุวรรณ (2542: 71-73) ได้มองภาพเกษตรว่า มีปัญหาผลผลิตไม่เพียงพอต่อการสนองตอบระบบตลาดและมีรายได้น้อยเพราะขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยและขาดความรู้ในด้านการตลาดโดยไม่ได้ศึกษาสภาพที่แท้จริงว่าชีวิตในชนบทดำเนินมาอย่างไรเน้นการนำเทคโนโลยีสำเร็จรูปขาดการพัฒนาเทคนิควิทยาพื้นบ้านขาดการพิจารณาว่าสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือไม่ขาดกระบวนการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชนทำลายวัฒนธรรมในการจัดการกับปัญหาของชีวิตในด้านต่างๆ ของท้องถิ่นทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นในตนเองเลิกพึ่งตนเองหันมาพึ่งรัฐแทนการสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นนำไปสู่การสูญเสียความเป็นชุมชนและการสูญเสียทรัพยากรอันเป็นพื้นฐานการผลิตการสูญเสียพื้นที่อันเป็นเหตุให้เกิดฝนตกทิ้งช่วงบ่อยขึ้นเป็นเหตุให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ถูกทำลายแต่กลางปีจะเกิดน้ำท่วมอย่างเฉียบพลันเพราะไม่มีป่าซับน้ำไว้ความชื้นทั้งในอากาศผิวดินและในดินลดลงหน้าดินถูกชะล้างพังทลายลดความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินความเค็มจากใต้ดินเริ่มมาอยู่บนดินเป็นเหตุให้การทำนาล้มเหลวและสูญเสียที่ดินในที่สุด

หากแต่เป็นความโชคดีของประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงพระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาให้คนไทยมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการทำงาน โดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวคิดที่เป็นการพัฒนาในลักษณะให้คนไทยได้หันกลับมาให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของตนเองเข้าใจตนเอง เรียนรู้ตนเอง และนำตนเองไปสู่การวางรากฐานการพัฒนาบนพื้นฐานความพอเพียง โดยเฉพาะการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชนมาเป็นฐานรากการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นลำดับขั้นและนำไปสู่การใช้ฐานการท่องเที่ยวนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในชุมชน และชุมชนในภาพรวมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยงานกำกับนโยบายและแผนการพัฒนาประเทศ ต่อมาก็ได้มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในกำหนดกรอบการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นต้นมา โดยแผนฯ ดังกล่าว ได้มีการอัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศให้เป็นไปในทางสายกลางอันจะทำให้ประเทศรอดพ้นวิกฤตสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่

สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงต่างๆ มีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ในด้านแนวความคิดที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านตัวคนสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

“ความพอเพียง” ได้ถูกขยายในหลายมิติทางการปฏิบัติเพื่อตอบสนองความเข้าใจของประชาชนที่มี อาทิ “การพออยู่ พอกิน” “มีอย่างไร ใช้อย่างนั้น” อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่ทำให้ทุกอย่างสำเร็จได้ นั่นคือ ทุกคนต้องลงมือปฏิบัติ เพราะหากเข้าใจแล้ว ไม่มีการปฏิบัติแต่อย่างใด ก็จะไม่สามารถนำแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยเฉพาะในเรื่องของการพึ่งพาตนเอง และการแสวงหาความช่วยเหลือเมื่อถึงคราวจำเป็น ซึ่งเป็นหลักคิดที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนเรื่องนี้ให้สำเร็จเป็นรูปธรรม โดยสอดคล้องกับนัยความหมายที่ อัมพล เสนาณรงค์ (2546) เสนอไว้ว่า การพยายามพึ่งตนเองช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของจากที่ผลิตได้ในท้องถิ่น หรือในประเทศมากที่สุด พยายามก่อกองให้เหนียวที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย พอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ โดยการปฏิบัติในส่วนนี้ มีความสอดคล้องอย่างสมบูรณ์กับพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ความตอนหนึ่งว่า

...ความพอเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่าทุกคนหรือครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้าน หรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ ท่านนักเศรษฐกิจต่างๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัย จริงอาจจะล้าสมัย คนอื่นเขาต้องมีเศรษฐกิจที่ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่าเศรษฐกิจแบบการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เลย์รู้สึกว่ามันไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้... พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517

“...เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงในหมู่บ้าน หรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วยพอมี พอกิน พอมีพอกินนี้ได้พูดมาหลายปี 10 กว่าปี มาแล้ว ให้พอมีพอกิน แต่ว่าพอมีพอกินนี้ เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้าพอมีพอกิน คือ พอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหินสมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ว่าค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา...” พระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2542

พระราชดำริฯ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2542 ข้างต้น สะท้อนถึงหลักการสำคัญทางความคิดของการปฏิบัติในชุมชน โดยเสนอให้ความพอเพียงจะต้องเริ่มต้นปฏิบัติจากคนในชุมชนตนเองก่อน และจะส่งผลให้ชุมชนสามารถระครองตัวเองให้หลุดรอดจากภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ ยังสามารถปรับตัวเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ด้วย ด้วยเพราะเข้าใจใน

แก่นแท้ขององค์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ทั้งในการดำรงชีวิตปกติของประชาชน และการประกอบอาชีพต่อไป

นอกจากนี้ ในระดับที่สูงขึ้นของการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ นั่นคือ การทำความเข้าใจกับชีวิตของตนเองอย่างลึกซึ้ง และเชื่อมโยงทุกเรื่องของการใช้ชีวิตที่เป็นไปตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นสิ่งที่งานวิจัยชิ้นนี้ได้เป็นข้อค้นพบ กล่าวคือ การนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้นั้น พื้นฐานแรกสุด คือ ตนเองต้องเข้าใจ และประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม จากนั้น จะนำไปใช้ในขั้นตอนของการประสานและเชื่อมโยงทุกเรื่องของการใช้ชีวิตเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านกลไก “การประยุกต์ใช้ของตนเอง” เป็นหลัก ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นตามความหมายของ ประเวศ วะสี(2546)ที่ได้อธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่มีรูปแบบทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมีขั้วมาปฏิบัติ เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขายไม่ส่งออกไม่ผลิตเพื่อผู้อื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค ซึ่งส่วนใหญ่คนมักจะเข้าใจผิดคิดว่าเป็นอย่างนั้น เพราะชอบนำคำว่าเศรษฐกิจไปใช้ในความหมายว่าเป็นการแสวงหาเงินเพียงอย่างเดียวเมื่อพิจารณา

ในแง่ของการให้ความหมายนั้น พบว่า ประชาชนให้ความหมายของการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติ พบว่าทั้งสองส่วนเป็นองค์ประกอบที่สนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน โดยที่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นกรอบแนวคิดและแนวทาง ในขณะที่การท่องเที่ยวนั้นเป็นเครื่องมือนำเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับการบทสรุปการศึกษาของอำนวยการใหญ่ยิงและเกษราพร ทิราวงศ์ (2551) ในการวิจัยและพัฒนาศักยภาพทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชนมลาบุรีอำเภอวังทองจังหวัดแพร่ พบว่า นักวิชาการและนโยบายของรัฐที่มีการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนด้วยการท่องเที่ยว เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นวิถีการพัฒนาวิธีการหนึ่งที่จะนำมาซึ่งการบูรณาการในทุกด้านสู่การสร้างความสำเร็จให้กับชุมชนโดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่สูงซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าที่มีวิถีวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะเป็นสิ่งที่มีความน่าสนใจในเชิงเส้นทางวัฒนธรรมที่สามารถดึงดูดผู้คนหรือนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปค้นหาเรียนรู้สิ่งใหม่ๆที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของตนเองแต่กระบวนการพัฒนาชนเผ่าเหล่านี้ต้องอาศัยระยะเวลาและการสร้างความเข้าใจรวมถึงการสร้างความรู้ความตระหนักในคุณค่าของตนเองที่สามารถนำองค์ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาเรียบเรียงและประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวิถีวัฒนธรรมของตนเองอันจะนำมาสู่ความยั่งยืนอย่างเป็นธรรมและความเสมอภาคทางสังคม

ทั้งนี้ โดยเห็นว่าทั้ง 2 ส่วน ทั้งที่เป็นเรื่องของนักท่องเที่ยวเองก็ดี หรือ เศรษฐกิจพอเพียงเองก็ดี ไม่มีความแตกต่างกัน และยังส่งเสริมการทำงานซึ่งกันและกันด้วย เพราะมีกรอบแนวคิดที่นำไปสู่เป้าหมายการทำงานที่ชัดเจน มีเครื่องมือและแนวทางการปฏิบัติที่ทำให้เกิดความสำเร็จได้ โดยผ่านรูปแบบของการท่องเที่ยวบนฐานของการทำงานหลายๆ เรื่อง เช่น กระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างกลุ่มอาชีพ การบริหารจัดการชุมชน ฯลฯ ที่จะนำไปสู่ การพัฒนา

อย่างยั่งยืนของชุมชนต่อไป ดังจะเห็นได้ว่าเป้าหมายสุดท้ายของการดำเนินงานท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาได้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการทางความคิดและการปฏิบัติเพื่อมุ่งไปสู่ “ชุมชนเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้” นั้นเอง สอดคล้องกับหลักการพัฒนาตามที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2541: 115-123) กล่าวว่า การพัฒนาของชุมชนดังกล่าวจะนำไปสู่การการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) หมายความว่า เจริญทางเศรษฐกิจอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเพื่อให้ทั้งเศรษฐกิจก็ดีธรรมชาติก็อยู่ได้คือ เป็นการพัฒนาที่ได้ทั้งเศรษฐกิจเจริญและพร้อมกันนั้นก็รักษาธรรมชาติแวดล้อมไว้ได้ด้วยฉะนั้นการพัฒนาจะต้องคู่กับสิ่งแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า การแก้ไขปัญหของชุมชนทุกเรื่อง จึงดำเนินการไปเพื่อความอยู่รอดของคนในชุมชน สอดคล้องกับ พิทยาอังกูล(2542) ที่ระบุว่า การพัฒนาดำเนินการไปเพื่อความอยู่รอดของคนในสังคม ผ่านการกระจายอำนาจเศรษฐกิจให้กว้างขวางมากขึ้นรวมทั้งจะต้องอาศัยโครงสร้างเศรษฐกิจใหม่ที่ลดบทบาทเงินตราหรือทุนให้น้อยลงแต่มุ่งสร้างคุณค่าทางจิตใจ โดยสร้างโครงสร้างชุมชนแบบองค์รวมเน้นการพัฒนาการผลิตให้ชุมชนลดรายจ่ายลงให้มากที่สุดด้วยการสร้างความเข้มแข็งในด้านการพึ่งพาตนเองอย่างหลากหลายประยุกต์ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากันบริหารจัดการองค์กรชุมชนการมีส่วนร่วมของชุมชนระบบนิเวศน์ชุมชนที่ชุมชนจำเป็นจะต้องสร้างขึ้นและหลอมเข้าด้วยกันเพื่อสร้างชุมชนแบบองค์รวมที่พึ่งตนเองและบริหารจัดการหรือปกครองตนเองได้

2. การวางพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนวิถีของความพอเพียง

นอกจากนี้ จากเป้าหมายของการพัฒนาที่ทุกเรื่องมุ่งเน้นไปที่ “บุคคล” ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ และนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งที่มีคนเป็นพื้นฐาน สอดคล้องกับไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร(2545) ซึ่งกล่าวว่าการพัฒนาแบบตามแนวทางของชุมชนที่ได้ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน เป็นกระบวนการทำงานที่นำไปสู่ความยั่งยืน ได้สร้างเอกลักษณ์ตัวตนเป็นการพัฒนาที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพประหยัดไม่สูญเปล่าเพื่อให้การสะสมความมั่งคั่งยังคงดำเนินต่อไปได้และความเห็นของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546) ที่เสนอว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้มีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบองค์และมีลักษณะสมดุลภาพ (balanced) การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเช่นภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับภารกิจในการแก้ไขบรรเทาปัญหาความยากจนในการพัฒนานั้นต้องเน้นคนเป็นศูนย์กลางเพราะคนเป็นหัวใจของสังคมการพัฒนาสังคมก็จำเป็นต้องพัฒนาคนเป็นหลักหากคนได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นคนที่พัฒนาแล้วคนจะพัฒนาอย่างอื่นให้เจริญขึ้นตามที่เขาต้องการ และ อภิชาติ พันธเสน(2546) ที่เสนอว่าการพัฒนาที่สำคัญจะต้องมุ่งเน้น

คือการทำให้มนุษย์มีจิตใจและปัญญาเป็นสากลพัฒนาสติและปัญญาของมนุษย์ให้มีความรู้จริงและรอบคอบในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติหรือความสามารถในการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพการมีปัญญาอย่างเดี๋ยวนั้นไม่เพียงพอเพราะถึงแม้จะมีปัญญาที่สามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงของธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นได้ในเวลารวดเร็วหากไม่มีสติสำหรับยังคิดหรือไม่ไตร่ตรองปัญญาอาจจะไม่เกิดแต่อาจจะมีเพียงความฉลาดซึ่งแฝงไว้ด้วยความโกงที่เรียกว่า “ฉลาดแกมโกง”

การพัฒนาโดยยึดคนเป็นศูนย์กลางนั้นยังก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนสอดคล้องกับข้อเสนอของ มณีวรรณ ฉัตรอุทัย(2542) ที่เสนอให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนามากกว่ารัฐ การทำให้มนุษย์มีความสุขสร้างจริยธรรมให้กับมนุษย์โดยอาศัยความเห็นประสานและเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเองมนุษย์กับสังคมมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมนุษย์กับเทคโนโลยีสร้างการเอื้อโอกาสให้บุคคลได้ใช้ศักยภาพของตนที่มีอยู่หรือที่จะได้รับการพัฒนาอย่างเต็มความสามารถ (Unleashing of human potential) ซึ่งหมายถึงการสนับสนุนและกระตุ้นให้คนมีการเรียนรู้มีการพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างอยู่ดีมีสุขมีศีลธรรมและจริยธรรมและตระหนักในความสำคัญของวิธีการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ไม่ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมวลมนุษย์ด้วยกันรวมถึง อภิชาติ ทองอยู่ (2543) ได้เสนอแนวการวิเคราะห์สังคมหมู่บ้านที่มองคนเป็นจุดศูนย์กลางในการศึกษาทางด้านเศรษฐกิจสังคมการปกครองตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ที่หมู่บ้านมีต่อสังคมแบบอื่นๆมุ่งให้ชาวบ้านร่วมกันค้นหาปัญหาและแก้ไขหาทางออกด้วยตนเอง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกรอบแนวคิดที่ให้ดำเนินการไปในทิศทางที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น เป็นเสมือนเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมผ่านวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะภูมิภาค ภายภาพของแต่ละชุมชน ดังเช่นพื้นที่การศึกษา ทั้ง 3 แห่ง ที่มีการจัดการท่องเที่ยวตามศักยภาพของพื้นที่ และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่มีในชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อเสนอทางการพัฒนาของ พิทยา วงศ์กุล (2542) ซึ่งได้เสนอแนวทางไว้ว่าแม้ว่าภาพรวมของสังคมไทยจะพัฒนาไปเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมแต่ในชนบทก็ยังคงรักษาโครงสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองเอาไว้ได้ส่วนหนึ่งอาศัยความหลากหลายการผลิตทางการเกษตรเป็นฐานรองรับปัญหาวิกฤตด้านปากท้องสังคมไทยจึงเผชิญแต่ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเงินตรามาทุกครั้งตราบเท่าที่ไม่เผชิญภัยแล้งหรือภัยธรรมชาติอย่างรุนแรง

ดังนั้น เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมไทยจึงเป็นการให้ความสำคัญต่อเศรษฐกิจชุมชนซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วิชานันท์ ผ่องศรี และสมพงษ์ ธงไชย (2550) ที่พบว่าการศึกษาพื้นที่ตัวอย่างในการวิจัยนั้น เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันส่งผลให้การประกอบอาชีพหลัก และวิธีการดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันออกไปด้วย เนื่องจากปัจจัยของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเป็นหลักทั้งทรัพยากรธรรมชาติและ

วัฒนธรรม ส่งผลต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ตลอดจนการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ตนเอง

โดยพิทยา สุวพันธ์(2546) กล่าวว่า การมีสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่นั้น ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงอยู่ขณะเดียวกันมนุษย์มีพฤติกรรมและตอบสนองภายใต้สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นตัวกำหนดความเป็นไปของชีวิตการปรับชีวิตให้เข้ากับภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันย่อมสะท้อนให้เห็นความหลากหลายเรื่อง "วิถีชีวิต 3" เพราะพื้นที่เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อการดำรงชีพของมนุษย์การปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปย่อมส่งผลให้ระบบต่างๆมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่ง เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545) เสนอว่าหากพิจารณาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์จะพบว่าประเทศไทยตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่าอุ้งข้าวอุ้งน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ตลอดปีภัยธรรมชาติมีความรุนแรงน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในแถบเดียวกันคนไทยจึงมีนิสัยอยู่ไปเรื่อยๆ อย่างสบายไม่จำเป็นต้องวางแผนในการดำเนินชีวิตล่วงหน้าคนในสังคมส่วนใหญ่จึงมักดำเนินชีวิตด้วยความเคยชินไปเรื่อยๆ ตามสถานการณ์พึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่อะไรที่เป็นมาในอดีตก็ยังคงจะใช้เช่นนั้นต่อไปจนถึงวันที่ดำเนินต่อไปเช่นนั้นไม่ได้แล้วหรือเกิดปัญหาจึงคิดหาวิธีแก้ไขและพัฒนาสิ่งที่เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ไปเป็น "ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเทคโนโลยีพื้นบ้าน" ที่สอดคล้องโยงโยในสังคมและชุมชนในถิ่นอาศัยที่แตกต่างกันเช่นเดียวกับ วิสุทธิ์ ไบไม้ (2545) ที่ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีความผูกพันกับสถานที่ที่ตนเองอาศัยอยู่ด้วยเช่นกันดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีได้ทรงกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตว่า

"การตั้งถิ่นฐานที่ทำมาหากินและสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นอดีตหรือปัจจุบันจะมีความเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิประเทศดินน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ การศึกษาหรือความรู้ด้านนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจสถานะและความเป็นอยู่ของมนุษย์"

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติทำให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีในการทำนาหว่านบู่ใส่นาประเพณีบุญประดับดินประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาประเพณีเลี้ยงผีตาแฮกประเพณีลงแขกทำนาเป็นต้นประเพณีดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาทุนทางธรรมชาติหรือระบบนิเวศก็คือคุณภาพของดินน้ำป่าโดยอาศัยผ่านคติความเชื่อเพื่อรักษาธรรมชาติเหล่านี้ให้คงอยู่ตั้งนั้นทุนทางธรรมชาติที่ปรากฏต่อคนในชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ในภาพรวมจึงเป็นการแสดงถึงวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมีบูรณาการก่อให้เกิดภูมิปัญญาที่ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและสร้างความเท่าเทียมในโอกาสใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายความร่วมมือหลายระดับทั้งการรวมกลุ่มภายในครอบครัวรวมกลุ่มเครือญาติรวมกลุ่มอาชีพในการผลิตซึ่งมีรากฐานจากชุมชนที่มีความเอื้ออาทรต่อกันและกัน

ทั้งนี้ ในแง่ของอัตลักษณ์ของพื้นที่แตกต่างกันออกไป โดยพื้นที่ของบ้านเกาะพิทักษ์ มีความโดดเด่นในเรื่องของการเป็นสภาพทางกายภาพเป็นหมู่เกาะกลางทะเล ที่เป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการดำเนินการในเรื่องของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่งดงามของหมู่เกาะ และสัตว์น้ำ ทำให้กลายเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยว และดึงดูดใจผู้ทำงานด้านการพัฒนาให้เข้ามาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการถืออำนาจของชุมชนในการเข้าไปดูแลและพิทักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ สอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูธรรมชาติของ วิฑูรย์ ปัญญากุล (2544) ที่เสนอว่าการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้น จะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตของคนในชุมชนรวมทั้งการฟื้นฟูวิถีชีวิตชนบทที่ตั้งอยู่บนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีวิธีการและการแก้ไขได้หลายรูปแบบเช่นนิเวศวิทยาการเมืองมีรูปแบบในการแก้ไขรูปได้ 2 หลักคือต้องพิทักษ์รักษาธรรมชาติให้รอดพ้นจากการคุกคามและต้องดำเนินการทุกรูปแบบเพื่อปลดปล่อยให้กลุ่มคนผู้ยากไร้ผู้ถูกกีดกัน ผู้ผลักดันให้ตกขอบ ผู้ถูกหลงลืมได้หลุดพ้นจากระบบการกดขี่ขูดรีดและครอบงำทั้งปวงแต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการพัฒนาชนบทของรัฐในประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ไม่มีนโยบายกระจายรายได้จากคนรวยไปสู่คนจนไม่มีนโยบายที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพของคนจนอย่างจริงจังหลายฝ่ายมีความขบขันใจว่าเศรษฐกิจมีอัตราการขยายตัวสูงมากแต่ทำไมคนจนไม่หมดไปและยิ่งเพิ่มมากขึ้นอีกด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาล้มเหลวในเรื่องของการพึ่งตนเองแทนที่การพัฒนาจะทำให้เราอิสระมากขึ้นแต่กลับปรากฏว่ายิ่งพัฒนายิ่งต้องพึ่งภายนอกมากขึ้นซึ่งเป็นความเห็นของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์(2543) ที่เสนอมุมมองที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทตามที่พื้นที่ศึกษาสะท้อนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

ความเชื่อมโยงของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่การศึกษาจากที่กล่าวถึงมาทั้งหมดข้างต้นสามารถสรุปความเชื่อมโยงได้เป็นระดับ 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม/องค์กรชุมชน และเครือข่ายระหว่างชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของการพัฒนา “ค่อยเป็น ค่อยไป” สอดคล้องกับข้อเสนอของ พิพัฒน์ยอดพฤติการ(2551) ที่ระบุว่าเศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่แค่เพียงเรื่องการพึ่งตนเองโดยไม่เกี่ยวข้องกับใครและมีใช่แค่เรื่องของการประหยัดแต่ยังครอบคลุมถึงการข้องเกี่ยวกับผู้อื่นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันแท้จริงแล้วเศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็น3ระดับดังนี้

1. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง

เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานเน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวคือการที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเช่นความต้องการในปัจจุบันของตนเองและครอบครัวได้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมีความสามัคคีกลมเกลียวและมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นจนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

2. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง

เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าเน้นความพอเพียงในระดับกลุ่มหรือองค์กรคือเมื่อบุคคล/ครอบครัวมีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้วก็จะรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือสหกรณ์เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆทั้งด้านการผลิตการตลาดความเป็นอยู่สวัสดิการการศึกษาสังคมและศาสนาโดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานราชการมูลนิธิและเอกชน

3. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม

เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าเน้นความพอเพียงในระดับเครือข่ายกล่าวคือเมื่อกลุ่มหรือองค์กรมีความพอเพียงในระดับที่สองแล้วก็จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่ายมีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆทั้งในด้านการลงทุนการผลิตการตลาด การจำหน่ายและการบริหารจัดการเพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการการศึกษาเศรษฐกิจ สังคมและศาสนาให้สมประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น 18 กรกฎาคม 2517

อะไรคือคุณค่าและข้อจำกัดของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจน วิธีการปรับตัวต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและประสบผลสำเร็จ

คุณค่าและข้อจำกัดของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ
การให้ความหมายในเชิงคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และวิธีการปรับตัวต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและประสบผลสำเร็จ ถูกนิยามในสามส่วน คือ

คุณค่าที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล เป็นผลที่เกิดขึ้นใน 2 ระดับ กล่าวคือ ระดับที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องของการมีอาชีพเสริม และมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นของประชาชน สุขภาพร่างกายที่แข็งแรงมากขึ้นการมีเพื่อนและเครือข่ายการทำงานที่เพิ่มมากขึ้น และอื่นๆ ที่เป็นนามธรรม คือ ความสุขใจที่ได้รู้จักความหมายของคำว่าพอเพียงที่มีผลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ท่ามกลางโลกทุนนิยมเช่นในปัจจุบันความสบายใจเมื่อได้ทำในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อสังคม การได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอด การแบ่งปันสิ่งที่ดี ประโยชน์ และความสุขไปยังประชาชนอื่นๆ ในทุกระดับการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนในชุมชนได้อย่างปกติสุข และอื่นๆ การรู้จักรักและห่วงแหน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะปัจจัยที่มีผลต่อความสุข ทุกข์ของมนุษย์ ตามที่ศึกษาไว้ในบทที่ 4

คุณค่าที่เกิดขึ้นในระดับกลุ่มและชุมชน นอกจากการฟื้นฟูความเป็นชุมชนให้มีความเข้มแข็งเช่นเดิม หรือ มากกว่าที่ผ่านมาแล้ว ยังช่วยยกระดับการทำงานของชุมชนให้อยู่ในระดับที่คนในสังคมให้การยอมรับและให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์กรชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานด้านการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ ความตอนหนึ่งว่า

“...พอมีพอกินนี้ได้พูดมาหลายปี สิบกว่าปีแล้ว ให้พอมีพอกิน แต่ว่าพอมีพอกินนี้ เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่า ถ้าพอมีพอกิน คือ พอมีพอกินของตัวเองนั้นไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ว่าค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน มีการช่วยระหว่างหมู่บ้าน หรือระหว่างจะเรียกว่าอำเภอ จังหวัด ประเทศ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน มีการไม่พอเพียง จึงบอกว่าถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียง เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะพอแล้ว จะใช้ได้...”

“...ฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ก็มีเป็นขั้นๆ แต่จะบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี้ เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน ถ้ามีการช่วยกันแลกเปลี่ยนกัน ก็ไม่ใช่พอเพียงแล้ว พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือ ให้สามารถที่จะดำเนินงานได้...”
ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 23 ธันวาคม 2542

คุณค่าที่สำคัญต่อชุมชนในการศึกษาเรื่องนี้ นอกจากความข้างต้นแล้ว ในแง่มุมของการพัฒนานั้นคือ เศรษฐกิจพอเพียงทำให้ชุมชนสามารถมองกลับมามีวิเคราะห์เพื่อค้นหาศักยภาพของตนเองได้ และทำให้ประสานกับเครื่องมือของการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นเครื่องมือสู่การปฏิบัติ ทำให้ค้นพบว่าแต่ละแห่งของพื้นที่การศึกษานั้น สามารถนำต้นทุนในเรื่องอะไรให้มาเป็นจุดขายในด้านการท่องเที่ยวได้ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีจุดเด่นและเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการทำงานที่สอดคล้องกับการวิจัยของ วิชชานันท์ ผ่องศรี และสมพงษ์ ธงไชย (2551) ที่พบว่าการสร้างสรรค์รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการพื้นที่อ.โขงเจียมจ. อุบลราชธานี จะมีความแตกต่างกันออกไปตามฐานทรัพยากร และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่พื้นที่เพื่อเพื่อสร้างแบบอย่างการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการโดยผลการวิจัยพบว่าพื้นที่ของ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวอยู่ในเกณฑ์ดีมากการศึกษาแบบการท่องเที่ยวพบว่าหมู่บ้านเวินบึกได้รูปแบบการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นหลักเพราะอยู่ใกล้เขตอุทยานแห่งชาติแก่งตะนะและปากแม่น้ำมูลซึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง บ้านตามุยได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพราะมีการทำสวนเกษตรไม้ผลริมแม่น้ำโขง บ้านท่าล้งได้รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพราะเป็นหมู่บ้านของชนเผ่าบ้านชะฮอมได้รูปแบบการท่องเที่ยวเกษตรผสมผสานในหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพราะมีการทำนาข้าว

และการท่องเที่ยวโฮมสเตย์เพราะเป็นหมู่บ้านแห่งแรกที่มีการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของอำเภอโขงเจียม

สำหรับคุณค่าที่มีต่อสังคมและประเทศนั้น แม้ว่าจะยังไม่ผลที่ชัดเจนมากนักก็ตาม แต่สิ่งที่ผู้วิจัยสัมผัสได้ คือ การทดแทนคุณค่าของแผ่นดินไทย และพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

ข้อจำกัดในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัตินั้น ไม่มีผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยท่านใดที่แสดงความเห็นต่อประเด็นคำถามดังกล่าว แต่ได้ให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ดี ไม่มี มีแต่ดี แต่ทุกคนต้องลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ การที่ประชาชนยังเห็นข้อจำกัดของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นไปได้ว่า ประชาชนยังไม่มีความพร้อมที่จะดำเนินการภายใต้หลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากจะต้องมีการ ลด ละ เลิกในหลายเรื่อง และประชาชนยังไม่ต้องการ ลด ละ เลิกในส่วนนั้น จึงยังไม่พร้อมจะปฏิบัติตาม

การอภิปรายในคุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว จึงมีความสอดคล้องกับการสรุปภาพรวมของความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สรุปไว้ในบทที่ 2 โดยเฉพาะนัยคุณค่าที่เกิดขึ้น 2 ระดับ ได้แก่

1. เศรษฐกิจพอเพียงระดับจุลภาค คือ เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจของบุคคลให้รู้จักจักความรู้จักพอ ได้แก่ พอดี พอประมาณและพอใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ในสถานภาพที่เป็นอยู่อย่างมีความสุข ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่มุ่งทำลายผู้อื่น สังคมและธรรมชาติ ควบคู่กับการพัฒนาทางปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ รอบคอบและระมัดระวังในการนำความรู้ที่มีไปใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม

2. เศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่ 2 คือ เศรษฐกิจพอเพียงมหภาคจะเน้นเศรษฐกิจที่มีรูปแบบทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นการเชื่อมโยงทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องเข้ามาด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของประเทศนั้นๆโดยมีเป้าหมายสูงสุด นั่นคือ มุ่งให้เกิดสังคมที่สงบสุขบนพื้นฐานของการพัฒนาที่มั่นคงและรากฐานของระดับชุมชนที่เข้มแข็ง เน้นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจากคนในชาติที่มีจิตใจเมตตา มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความสามัคคีไม่เบียดเบียนกันและกัน

อย่างไรก็ดี การจัดหมวดหมู่การปฏิบัติเป็น 3 ช่วง 2 เดือนเช่นนั้น ในแง่ของการอธิบายของประชาชนที่เป็นกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษานั้น กลับพบว่าเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยาก เพราะในความเป็นจริง แม้ว่าจะมีการเผยแพร่เรื่องดังกล่าวตามสื่อสาธารณะ ตลอดจนการอบรมและบรรยายจากผู้ทรงคุณวุฒิและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ในทางปฏิบัติของประชาชนในระดับชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องนี้ โดยเฉพาะสิ่งที่สังคมปฏิบัติในการถ่ายทอดนั้น ห่างไกลจากวิถีชีวิตที่เป็นอยู่จริงของประชาชน และเป็นความรู้ที่เข้าถึงได้ยาก ดังนั้น ความพอเพียงของชาวบ้านในที่นี้ จึงเป็นเรื่องที่ง่ายและมีความคุ้นชินในวิถีชีวิตประจำวัน

คุณค่าของการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติของชุมชน นอกจากเป้าหมายการสร้างความปลอดภัยให้แก่คนชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความสุขและชุมชนมีความสุขภายใต้บริบทของความปลอดภัย โดยเชื่อว่าเป็นที่สุด หากชุมชนสามารถดำเนินการสร้างวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ว่าจะใช้รูปแบบ หรือ เครื่องมืออะไรก็ตามที่จะนำไปสู่การสร้างความสุขและความปลอดภัยให้กับคนในชุมชน เมื่อชุมชนแต่ละชุมชนสามารถจับมือการทำงานไปสู่ระดับเครือข่ายต่างๆ แล้ว จะทำให้เกิดการขยายการทำงานไปในระดับที่กว้างขึ้นจากชุมชน ไปสู่ตำบล อำเภอ จังหวัดและประเทศชาติในลำดับสูงสุด ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวถึง เป็นการทำงานที่สนองพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่มีพระราชปณิธานในการสร้างประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ตั้งสะท้อนจากพระราชดำริที่เกี่ยวข้อง

“...ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญหรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนจากผู้อื่น...” ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัสพระราชทานในพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ทรงครองราชย์ครบ 50

“...การให้ยังเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขอีกด้วย กล่าวคือ ผู้ให้ก็มีความสุขมีความอิ่มเอิบใจ ผู้รับก็มีความสุข มีกำลังใจ สังคมส่วนร่วมตลอดถึงประเทศชาติก็มีความสุข มีความร่มเย็น...” ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ วันที่ 31 ธันวาคม 2545

วิธีการปรับตัวต่าง ๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและประสบผลสำเร็จ

นอกจากการปรับตัวของคนในชุมชนที่มีพฤติกรรมการ ลด ละ เลิก ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันประกอบด้วย “พออยู่ พอกิน” ที่เป็นจุดศูนย์กลางของการปฏิบัติที่ยึดเหนี่ยวให้คนปฏิบัติตาม โดยพบว่า การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นของคนในชุมชนที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาอันเนื่องจากการประสบกับความทุกข์ ความไม่สบายใจ และความเดือดร้อนจากวิกฤติปัญหาหนี้สินในชีวิต ตลอดจน การทำงานต่างๆ ที่ต้องการการสนับสนุน กำลังใจให้ก้าวข้ามอุปสรรคในช่วงนั้น นั่นคือ ส่วนหนึ่ง ยึดหลักทางศาสนาเป็นแนวทางการปฏิบัติ โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนทางความคิด และปัญญาโดยมีแนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการปรับตัว ดังนี้

“...คนเราเมื่อมีความสามารถที่ดีเป็นทุนรอนอยู่ ก็จะไม่วันอันจบจน ย่อมหาทางสร้างตัวสร้างฐานะให้ก้าวหน้าได้เสมอ ข้อสำคัญในการสร้างตัวฐานะนั้น จะต้องถือหลักค่อยเป็นค่อยไปด้วยความรอบคอบระมัดระวัง และความพอเหมาะพอดี ไม่ทำเกินฐานะและกำลัง หรือทำด้วยความเร่งรีบ...” ความตอนหนึ่ง ในพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น วันที่ 18 ธันวาคม 2540

“...คนเรารู้สึกพอใจในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข...” ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2540

ในขณะที่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านเศรษฐกิจ จะปรากฏให้เห็นเด่นชัด จากการนำเครื่องมือบัญชีครัวเรือนมาประยุกต์ใช้ ทำให้เกิดการรู้จักใช้จ่ายความพอประมาณมีน้อยใช้น้อยไม่เกินตัวรู้จักประหยัดลดภาระค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลงไม่เบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง และผู้อื่นใช้อย่างเหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่

ในด้านการรวมกลุ่มกันทำงานเพื่อเพิ่มรายได้นั้น จะมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยรู้จักร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่ม มากขึ้น รู้จักการออมทรัพย์ลงทุนตามฐานะไม่โลภมีความสุขกับชีวิตที่เป็นอยู่ไม่ขวนขวายในสิ่งที่ไม่จำเป็นเสียสละเพื่อส่วนรวมอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมรู้จักพึ่งพาตัวเองพึ่งพาธรรมชาติสามารถที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดการดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยอยู่ร่วมกันฉันพี่น้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาผลิตภัณฑ์เมื่อเกิดปัญหาก็ไม่เบียดเบียนที่จะค้นหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้ความรู้ที่มีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล มีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากผู้สูงอายุสู่คนรุ่นใหม่และการนำพาประเทศให้รอดพ้นจากวิกฤติทุกด้านที่จะมีเกิดขึ้นในอนาคต ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้อง ความว่า

“...ประเทศไทยจะสามารถพ้นวิกฤตการณ์ได้ดีกว่าหลายประเทศ เพราะแผ่นดินนี้ยังเหมาะสมกับความเป็นอยู่ได้ อย่างที่เคยพูดมาหลายปีแล้วว่า ภูมิประเทศยัง”ให้“ คือความเหมาะสม แต่ความเป็นอยู่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องอยู่อย่างประหยัด และต้องไปในทางที่ถูกต้อง...” ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2540

พฤติกรรมตามที่กล่าวถึงข้างต้น เป็นตัวอย่างของการปรับเปลี่ยน และปรับตัวของชุมชนไปสู่การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตสอดคล้องกับการศึกษาของ จริยาสุพรรณ(2548) ที่ศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตและรูปแบบการผลิตเป็นไปตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยปัจจุบันพบว่าเกษตรกรที่ได้ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีรายได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนอกจากนี้ ยังสอดคล้องตามนิยามการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงที่ พัทธพงศ์วิเศษ (2542) กล่าวว่าการพัฒนาชุมชนให้มีการดำเนินชีวิตตามฐานะแบบพอมีพอกินรู้จักประหยัดมีอาชีพเสริมมีการรวมกลุ่มจะทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งขึ้นสมาชิกของกลุ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้นชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นซึ่งความเข้าใจดังกล่าวมีผลจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ โดยการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ตามที่ ศศิพร ปาณิกบุตร (2544) ศึกษาไว้

การปรับตัวเพื่อการทำงานร่วมกันของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน นั้น มีหลักการที่สอดคล้องกับการศึกษาของ สุกิจ ศรีปัดดา (2549) ที่ได้ศึกษาการประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน ต้องประกอบด้วยความสำเร็จสุจริตไม่เอาardt เอาเปรียบผู้เกี่ยวข้อง

คนในชุมชนยังได้ถูกควบคุมด้วยกฎหมาย และศาสนาที่เป็นบริบทแวดล้อมให้ต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ทุกสิ่งทุกอย่างจึงง่ายลงเมื่อนำ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาประยุกต์ใช้ เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียง คือ หลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีค่าและความหมายในชั้นของกฎหมายที่ต้องการควบคุมการปฏิบัติ แต่ในทางกฎหมายนั้น เป็นไปเพื่อใช้บังคับ ทุกคนต้องทำตาม ไม่ทำตามจะมีบทลงโทษอย่างหนึ่งอย่างใด ในขณะที่เศรษฐกิจพอเพียง คือ เรื่องของความสมัครใจ ที่ผู้สนใจจะทำ หรือไม่ทำก็ได้ ไม่มีการบังคับ ไม่มีบทลงโทษ แต่เป็นเพียงข้อแนะนำ จึงมีความสำคัญในฐานะที่ผู้นำชุมชนให้ความเห็นว่า หลักสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นั้น คือ ต้องไม่ขี้เกียจ และลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งเท่ากับเป็นการบังคับปฏิบัติไปในตัว อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ ได้ถูกบังคับกลายเป็นการเฉพาะเพื่อบังคับแทนกฎหมายนั่นเอง ในอีกหน้าหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีสาระสำคัญที่มาจากหลักคุณธรรมตามหลักศาสนาพุทธ ที่พุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจกันโดยพื้นฐานอยู่แล้ว แต่ไม่มีการปฏิบัติ เนื่องจากความยากในการเข้าถึง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นส่วนหนึ่งของการนำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์สู่การปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้น โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติ และนำพระจริยาวัตรส่วนพระองค์มาเป็นตัวอย่างของการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้เห็นว่าหลักการศาสนานั้นไม่ยาก แต่ต้องทำ และที่สำคัญ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นสิ่งที่ประเทศกำลังสร้างกระแส เพื่อให้คนในประเทศยึดถือและปฏิบัติตาม ดังนั้น ข้อได้เปรียบสำหรับชุมชนที่สามารถชิงความเด่นในเรื่องของผู้นำการทำงาน ย่อมทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาชุมชนของตนเองไปสู่ชุมชนที่สังคมให้ความสำคัญและต้องการเข้ามาศึกษาดูงานในฐานะชุมชนต้นแบบ ซึ่งจะต้องเร่งกระบวนการทำงานให้มีความเป็นรูปธรรม เพื่อจะได้ผลิตชุดความรู้สู่สังคม

จุดแข็งของงานวิจัย

จุดแข็งของงานวิจัยในเรื่องนี้ มีดังต่อไปนี้

1. งานวิจัยเรื่องนี้ มีจุดแข็งจากการทำกลยุทธ์การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล “Grounded Theory มาใช้ร่วมกับวิธีการศึกษาตามแบบของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ซึ่งจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และนักวิจัยได้มีการปฏิสัมพันธ์ที่ตีระหว่างกัน และนำไปสู่การสร้างสัมพันธภาพที่ตีระหว่างกันในการสื่อสารและให้ข้อมูลตามกรอบที่นักวิจัยประสงค์ โดยเฉพาะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเช่นนี้ ทั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้ลงไปจัดเก็บข้อมูลในพื้นที่ ทั้ง 3 แห่งๆ ละ 3 ครั้งๆ ละ 3-4 วัน โดยครั้งแรก เป็นไปในรูปแบบของ

นักท่องเที่ยงที่สนใจเข้าไปพักในบริการที่ชุมชนจัดให้ ในครั้งที่ 2 นักวิจัยเข้าไปในฐานะ ผู้สนใจจะทำกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยได้รับโอกาสที่ดีในการฝึกประสบการณ์การดูแลผู้มาเยือนในหลายๆ กลุ่ม และ ครั้งที่ 3 ผู้วิจัย เข้าไปในฐานะของผู้วิจัย เพื่อจัดเก็บข้อมูลจากกลุ่มบุคคลที่ผู้วิจัยเคยมีปฏิสัมพันธ์ในการเข้ามาในพื้นที่ ครั้งที่ 1 และ 2

นอกจากนี้ ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย นอกจากจะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ยังเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยนักวิจัยสามารถสะท้อนความคิด อารมณ์และความรู้สึกของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้ตลอดระยะเวลาที่เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจะได้ข้อมูลที่เป็จริงและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการเขียนข้อมูลประกอบการจัดทำรายงานการวิจัย

2. การเลือกพื้นที่ในงานวิจัยชิ้นนี้ เป็นจุดเด่นอีกด้านหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างจุดแข็งให้กับงานวิจัย โดยพื้นที่ที่คัดเลือกที่มีความแตกต่างกัน จะบ่งบอกนัยทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน จะส่งผลให้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนท่องเที่ยวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความแตกต่างกัน แต่นัยของความแตกต่างนั้น ทำอย่างไรที่จะให้กรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นความสามารถของชุมชนในการรังสรรค์การทำงานภายใต้องค์ประกอบ และเงื่อนไขการทำงานที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ได้มีการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักตามประเภทของผู้ให้ข้อมูล เพื่อจะได้ใช้เปรียบเทียบข้อมูลที่คิดว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ในขณะที่กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ก็ได้ให้สำคัญกับความหลากหลายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และสัมพันธภาพที่มีกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้รับข้อมูลมากที่สุด ซึ่งจะมีส่วนช่วยผู้วิจัยอย่างมากในการปะติดปะต่อร้อยความรู้ และเรื่องราวต่างๆ เข้ามาประกอบร่วมกันเป็นชุดข้อมูล หรือภาพจิ๊กซอว์ในเรื่องการศึกษา เรื่อง “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” ซึ่งเป็นหมวดข้อมูลหลักในงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3. การคัดเลือกทฤษฎี และแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้นำแนวคิดที่ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินการศึกษาวิจัย ไม่ว่าจะเป็แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ทฤษฎีระบบทางสังคม และแนวคิดฮาบิตัสซึ่งเป็นแนวคิดในยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modern) ที่ให้ความสำคัญกับตัวบุคคล กระบวนการภายในตัวบุคคลที่มีต่อระบบมากกว่าหลักการของทฤษฎีสมัยใหม่ (Modern) ทั้งนี้ เพื่อจะช่วยให้ผู้วิจัยมีโลกทัศน์ และความเข้าใจในเนื้อหาและข้อมูลที่จัดเก็บ แต่อย่างไรก็ดี ความรู้จากทฤษฎี และแนวคิดต่างๆ นั้น จะเป็นประโยชน์ก็ต่อเมื่อมีการจัดเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นแล้ว และพร้อมจะเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าว เป็นเพียงการสร้างกรอบแนวคิดให้ผู้วิจัยได้ไปดำเนินการศึกษาตามกระบวนการวิจัยที่ออกแบบไว้เท่านั้น

4. ในงานวิจัยยังได้นำข้อมูลที่ได้จากการพิจารณา และกลั่นกรองจากผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะในกลุ่มแกนนำที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักมาใช้ในการพัฒนานโยบาย และ/หรือ พัฒนาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนบนพื้นฐานการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะกรอบแนวคิดในเชิงนโยบายที่จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการวางแผนการทำงานเพื่อการส่งเสริม พัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางของปรัชญาทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อจำกัดของการวิจัย

ข้อจำกัดในงานวิจัยเรื่องนี้ มี ดังนี้

1. การคัดเลือกพื้นที่เพื่อการศึกษาวิจัยของผู้วิจัยทั้ง 3 ชุมชน เป็นชุดข้อมูลที่มีอยู่ของหน่วยงาน 2 แห่ง คือ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ที่เป็นผู้จัดเก็บข้อมูลฐานของชุมชนท่องเที่ยวที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และได้รับการยกย่องว่าเป็นพื้นที่ชุมชนที่มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ดี ทั้งนี้ของเศรษฐกิจพอเพียง และนัยของการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบกับข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีการจัดประกวดผลงานตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทำให้มีการกลั่นกรองข้อมูลในชั้นต้นออกมาเป็น 3 พื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษา อย่างไรก็ตาม อาจจะมีพื้นที่อื่นๆ ที่มีความน่าสนใจ แต่ผู้วิจัยมิได้เข้าไปศึกษา ทำให้อาจจะเกิดข้อจำกัดในการนำไปใช้ในการพัฒนารูปแบบของชุมชนที่มีความสนใจให้แนวทางการท่องเที่ยวชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือของการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง

2. ชุมชนที่คัดเลือก ทั้งหมดเป็นชุมชนชนบท หรือ กึ่งชนบท ที่มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะวิถีเกษตรกรรมในฐานะอาชีพหลักของชุมชน โดยผู้วิจัย มิได้เลือกพื้นที่ที่เป็นลักษณะของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของสังคมเมืองเลย ดังนั้น อาจส่งผลที่แตกต่างจากข้อค้นพบต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในสังคมเมือง

3. ผู้วิจัยได้เพิกเฉยต่อความล้มเหลวของการดำเนินงานต่างๆ ที่มีและเกิดขึ้นในชุมชนในอดีตที่ผ่านมา ทำให้ไม่มี หรือ ไม่ได้รับข้อมูลที่เกี่ยวข้อกับการจัดการความล้มเหลวมากนัก โดยเฉพาะในกลุ่มแกนนำที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดความสำเร็จ หรือ ไม่สำเร็จของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอาจจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการรับรู้และเข้าใจในการยืนยันหยุดต่อสู้อ และพัฒนาชุมชนไปอย่างต่อเนื่อง

การนำไปใช้ประโยชน์

บทสรุปของการศึกษา เรื่อง การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากพอต่อการเสนอให้มีการพัฒนานโยบาย และ/หรือ แนวทางการส่งเสริม

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนบนพื้นฐานของการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังจะเห็นว่าแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นที่ยอมรับในกระแสสากลว่าเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยวที่สร้างการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ท้องถิ่นได้รับประโยชน์และนักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์และมีส่วนร่วมในการสนับสนุน แต่ทว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้น จะต้องดำเนินการภายใต้กรอบความเข้าใจที่ดีในเป้าหมายของการท่องเที่ยวในฐานะที่การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งของการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง และการท่องเที่ยวโดยชุมชน มิใช่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างที่เข้าใจกัน เนื่องจากไม่มีการหวังผลประโยชน์ในเรื่องของผลตอบแทน รายได้ หรือ จะเป็นการประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่ การท่องเที่ยวเป็นอาชีพหลักตั้งที่คุ้นเคยกัน แต่เป็นไปในรูปแบบของรายได้เสริม เพื่อมุ่งหวังสร้างรายได้เพิ่มขึ้นในช่วงที่ชุมชนไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมสาขาหลักของชุมชนได้

ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวประกอบด้วยกลุ่มคนสองฝ่ายคือเจ้าของบ้าน (Host) กับ ผู้มาเยือน (Guest) จากงานวิจัยที่นำเสนอในข้างต้น ประกอบกับประสบการณ์โดยตรงในงานวิจัยเรื่องนี้ พบว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอยากสัมผัสความจริงไม่ใช่การปรุงแต่งหรือการจัดแสดงและต้องการให้การท่องเที่ยวของตนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดในขณะเดียวกันก็หวังว่าเงินที่จ่ายในการท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนหรือสนับสนุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นการขับเคลื่อนเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนสอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับรากหญ้า ดังจะเห็นได้ว่าการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนการส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมที่มีความชัดเจนในแนวคิดการทำงานเรื่องการกระจายรายได้การจัดสรรรายได้สู่สมาชิกกลุ่มและชุมชนรวมทั้งการทำงานแบบมีส่วนร่วมโปร่งใสตรวจสอบได้รวมทั้งมีการต่อยอดหรือการส่งเสริมเรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนจะช่วยชุมชนได้มากในการวางระบบแต่ข้อสำคัญคือการมองอย่างบูรณาการกับมิติอื่น ๆ เช่น สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมแต่อย่างไรก็ดี จะต้องพึงระวังไว้ว่าการท่องเที่ยวเป็นดาบสองคมเป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยงหากไม่มีการเตรียมความพร้อมที่ดีหรือ ขาดการทำงานแบบมีส่วนร่วมรวมทั้งการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตามนัยของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่านโยบาย และ/หรือ แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนบนพื้นฐานการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ควรจะมีลำดับขั้นการเสนอ ดังนี้

1. นโยบายระดับประเทศ

ประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยมี 2 ส่วน ที่ผู้กำหนดนโยบายระดับประเทศ จะต้องให้ความสำคัญ นั่นคือ ชุมชนท่องเที่ยว มิใช่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างที่มีการศึกษา และให้ความหมายไว้ก่อนหน้า ดังเช่นรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่มีความสนใจในการพัฒนาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้ามาเดินทางท่องเที่ยวในชุมชน โดยมีผลตอบแทน

ในเรื่องของรายได้เป็นหลัก รูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ จึงเป็นวาทกรรมของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น เพื่อสถาปนาความสำคัญของรูปแบบการเที่ยวของตัวเองให้เกิดขึ้น โดยต่อไป เมื่อไม่มีการควบคุม หรือ การบริหารจัดการที่เหมาะสม ก็จะมีผลที่ไม่มีความแตกต่างจากบริการการท่องเที่ยวรูปแบบหลัก ดังนั้น หลักคิดสำคัญ นั่นคือ การน้อมนำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปบรรจุเป็นกรอบแนวคิดหลักของนโยบาย เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจที่ตรงกันในเรื่องของ “พออยู่ พอกิน” หลักความสมดุล และการไม่เบียดเบียน ที่สำคัญ นั่นคือ ทำแล้วมีความสุข เกิดประโยชน์สุข

ดังนั้น ผู้กำหนดนโยบายระดับชาติ ที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการจัดการท่องเที่ยวภายในประเทศ เช่น สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) จะต้องให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการดำเนินการเพื่อจะพัฒนานโยบาย และ/หรือ แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนบนพื้นฐานการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบการทำงาน 2 เรื่อง คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบชุมชนท่องเที่ยว และการเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างบูรณาการ เพื่อเชื่อมโยงในสิ่งที่การทำงานของทั้งสองเรื่องสามารถสนับสนุนซึ่งกันและกันภายใต้แนวคิดและนโยบายเดียวกัน จะทำให้เกิดความชัดเจนในทางปฏิบัติมากขึ้น โดยมีประเด็นเกี่ยวข้องจากข้อมูลในงานวิจัยเป็นดังนี้

1.1 เนื่องจากลักษณะของภูมิประเทศไทยมีความแตกต่างกัน ดังนั้น ภูมิศาสตร์ทางกายภาพจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้กำหนดนโยบายจะละเลยมิได้ เนื่องจากการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวนั้น จะต้องให้ความสำคัญกับชุมชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ที่จะดำเนินการ หรือไม่ดำเนินการโดยจะต้องมีกระบวนการทำงานที่เกิดขึ้นจากข้างในชุมชนเป็นหลัก มิใช่การจัดตั้งผ่านหน่วยงาน ไม่ว่าจะรูปแบบที่เป็นไปด้วยการจัดตั้งเลย หรือ การศึกษาวิจัยในเชิงกระบวนการโดยการนำของรัฐก็ดี ความรู้สึกอยากให้มีรูปแบบการท่องเที่ยวในชุมชน จะต้องเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ซึ่งสามารถกระตุ้น ส่งเสริมได้ ผ่านรูปแบบของการศึกษาดูงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็น “การระเบิดจากข้างใน” ดังนั้น ผู้กำหนดนโยบายระดับประเทศ จะต้องให้ความสำคัญกับการวางยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ที่ให้ความสำคัญต่อการจัดระเบียบชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มิใช่เร่งเปิดชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนชุมชนไม่มีความพร้อม และขาดการเตรียมตัวที่ดี รวมถึง การสร้างประสบการณ์ด้วยตัวของชุมชนเอง

1.2 ผู้กำหนดนโยบาย จะต้องมีความเห็นแนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อกลุ่มผู้มีความสนใจทุกกลุ่ม ทั้งในเชิงการท่องเที่ยว และเชิงศึกษาดูงานที่ชัดเจน โดยเฉพาะการจัดทำแผนการตลาดที่สามารถให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาส

เข้าไปพักและเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐโดยตรง อย่างไรก็ตาม ภาครัฐจะต้องมีระบบการประสานงานในเรื่องการบริหารจัดการที่ดีมากพอ เพื่อให้ชุมชนได้มีโอกาสในการคัดเลือกนักท่องเที่ยวที่ต้องการการศึกษาเรียนรู้อย่างแท้จริง มากกว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาโดยมีเป้าหมายเป็นอย่างอื่น

1.3 ความเข้มแข็งของกลุ่มท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะเกิดขึ้นได้จากการเชื่อมโยงและประสานการทำงานเป็นเครือข่าย เพื่อให้ชุมชนที่เป็นเครือข่ายได้ร่วมมือกัน มีความเข้มแข็งมากพอในการจะเข้าไปเสนอนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของตนเองได้ หรือ อีกนัยหนึ่ง ในการกำหนดนโยบายที่ดีนั้น ผู้กำหนดนโยบาย จะต้องมีการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของกลุ่มท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะต้องเปิดใจในการคัดเลือกกลุ่ม และรับฟังความคิดเห็นของกลุ่ม ตลอดจน นำแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ได้รับไปใช้ในการพัฒนา นโยบาย และ/หรือ แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน บนพื้นฐานการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

อย่างไรก็ดี จะต้องมีการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ให้จัดเตรียมการสนับสนุนการทำงานไปตามบทบาทและอำนาจหน้าที่ที่หน่วยงานรัฐมี โดยจะต้องมีการจัดทำกรอบนโยบายร่วมกัน และจะต้องมีเวทีการบูรณาการแผนปฏิบัติการรายปี เป็นประจำ เพื่อปรับทิศทางการปฏิบัติตามแผนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

1.4 ต้องมีการกำหนดแนวทางในการกำกับ ควบคุม ดูแลจากกลุ่มเครือข่ายการทำงานร่วมกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในด้านชุมชนท่องเที่ยว โดยเฉพาะการสวมรอยในเรื่องของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งต้องเป็นไปในลักษณะการควบคุมกันเอง เนื่องจากความเป็นเครือข่ายชุมชน จะสามารถสะท้อนผลการตรวจสอบระหว่างกันได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกัน ก็จะเป็นช่องทางในการช่วยเหลือ สนับสนุนการทำงานต่อไปในอนาคต

1.5 ผู้กำหนดนโยบาย จะต้องให้ความสำคัญอย่างสูงต่อประเด็นการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในเรื่องของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากหัวใจหลักของการทำงานอยู่ที่ “บุคคล” ดังนั้น จะต้องมีการพัฒนาที่ชัดเจน และมีการจำแนกกลุ่มผู้เข้ารับการพัฒนา เพื่อให้ได้รับความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการ เช่น กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นแกนหลักในการทำงานและการประสานงานระดับเครือข่าย กลุ่มผู้นำในฐานะที่สนับสนุนการทำงานให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ ยังต้องมีประเด็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนเพื่อป้องกันมิให้ชุมชนบอบช้ำจากการทำงานอันเนื่องจากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก ต้องสร้างระบบการศึกษาดูงานที่ดีและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระบบทุกระบบเข้าด้วยกัน ซึ่งในส่วนนี้ ต้องนำคนในชุมชนที่มีศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมด้วย

1.6 การสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นพลวัตรูปแบบหนึ่งที่เป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตาม

ความเหมาะสมกับกาลและเทศะที่เปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ระบุว่า “มีความสมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง” ผู้กำหนดนโยบายต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนานวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากชุมชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาทางความรู้ไปอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดการประกวดนวัตกรรมการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นประจำทุกปี

2. นโยบายและแนวทางระดับพื้นที่

นโยบายที่ดีจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อ ผู้นำนโยบายมาแปลงสู่การปฏิบัติมีความเข้าใจและรู้ ซึ่งถึงแนวทางการพัฒนาตามเจตจำนงของนโยบายที่แท้จริง หากแต่่นโยบายที่ดี แต่มีความเข้าใจที่ ผิดพลาดย่อมทำให้การดำเนินงานสูญเปล่า และอาจจะเกิดผลลบในทางปฏิบัติได้ แม้ว่าการทำงาน จะต้องมีการปรับเปลี่ยนการทำงานให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของ พื้นที่ ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน ก็ตาม แต่การปรับเปลี่ยนนั้น จะต้องคงอยู่บน หลักการของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งให้ ความสำคัญสูงสุดต่อความต้องการของชุมชนที่จะดำเนินการ หรือ ไม่ดำเนินการตามนโยบายก็ตาม

2.1 ผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ เช่น สำนักงานจังหวัด สำนักงานการท่องเที่ยวและ กีฬาระดับจังหวัด และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในภูมิภาค-จังหวัด จะต้องมีความรู้ซึ่งในสภาพ ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นชุมชนท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น นอกจากความรู้ และความเข้าใจอันเกิดขึ้นจากการได้เรียนรู้ในวิถีชีวิต ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ จะต้องเข้าใจในองค์ประกอบ 4 ด้านของความสำเร็จในการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากข้อเสนอของ พจนานุกรมศรี และคณะ (2554) ดังนี้

2.1.1 ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

1) ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพา และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2) ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.1.2 องค์กรชุมชน

3) ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน

4) มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้และทักษะในเรื่องต่างๆหลากหลาย

5) ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

2.1.3 การจัดการ

6) มีกฎระเบียบและกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

7) มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

8) มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

9) มีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

2.1.4 การเรียนรู้

10) ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

11) มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

12) สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

แต่ละองค์ประกอบต่างยึดโยงและสัมพันธ์กันที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยั่งยืนและมีเสน่ห์กล่าวคือหากฐานทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านสามารถทำการผลิตได้และมีอาหารหรือรายได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการท่องเที่ยวดังนั้นการท่องเที่ยวหรือไม่มีการท่องเที่ยวชาวบ้านก็สามารถดำเนินชีวิตไปได้ได้อย่างปกติองค์กรชุมชนเป็นเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ขับเคลื่อนไปได้ด้วยการมีส่วนร่วมและสมาชิกในชุมชนเห็นประโยชน์ของการท่องเที่ยวชุมชนต่อชุมชนส่วนการจัดการเป็นกลไกที่จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นแสดงให้เห็นถึงการจัดการผลประโยชน์ที่เป็นธรรมสำหรับการเรียนรู้คือเสน่ห์ที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นเพราะเป็นการเรียนรู้ที่มาจากเจ้าของถิ่นภูมิปัญญาเสนอสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้ผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์ตรงโดยการลงมือทำและด้วยอัธยาศัยไมตรีของคนในชุมชน

2.2 ผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติจะต้องส่งเสริมบทบาทของการเป็นผู้กระตุ้นให้กับชุมชนที่เห็นถึงประโยชน์ของการนำเครื่องมือชุมชนท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือของการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะการสำรวจทุนชุมชนตามที่วิระพล ทองมา และกิริติ ตระการศิริวานิช (2553) เสนอใน 3 เรื่อง คือ

ทุนทางสังคม ซึ่งทางชุมชนได้พิจารณาความสามารถหรือพื้นฐานภูมิปัญญาตลอดจนการมีส่วนร่วมของคนภายในครอบครัวและชุมชนเป็นหลักเน้นการฟื้นฟูและส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตรวมทั้งภูมิปัญญาของท้องถิ่นและกำหนดระเบียบหรือข้อปฏิบัติของชุมชนด้านวัฒนธรรมให้ชัดเจนพร้อมทั้งประชาสัมพันธ์หรือเรียกร้องให้นักท่องเที่ยวหรือบุคคลภายนอกได้เข้าใจเพื่อปฏิบัติตามข้อกำหนดของชุมชนแต่อย่างไรก็ตามก่อนที่จะให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามนั้นคนภายในชุมชนต้องสร้างความเข้าใจและตระหนักในจารีตประเพณีมากกว่าคำตอบแทนหรือรายได้ที่มาจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

อย่างไรก็ดี ทูทางสังคมในการศึกษาของเพ็ญประกาย ภัทรานุกรม (2553) ก็ได้เสนอแนวทางการพัฒนาทุนที่สอดคล้องกับผลการวิจัยของผู้วิจัย เพื่อนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งนั่นคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนการพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพการสร้างเครือข่ายชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติการสร้างผู้นำที่มีปัญญา มีแผนการพัฒนาชุมชนที่มาจากความร่วมมือของชุมชนการสร้างให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการกินและอยู่แบบพอเพียงตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงรวมทั้งการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในชุมชนด้วย

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทุกชุมชนได้มองในประเด็นของการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ภายในพร้อมทั้งพัฒนาเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากสิ่งเหล่านั้นอย่างพอดีด้วยการคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (carrying capacity) ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ให้ยาวนานมากที่สุดโดยคำนึงถึงการใช้ประโยชน์ของคนรุ่นต่อไปในอนาคตและ

ทูทางเศรษฐกิจในที่นี้ไม่ได้มองเรื่องกำไรจากตัวเงินเป็นหลักแต่เป็นกำไรจากการพัฒนาความรู้ความสามารถหรือประสบการณ์ที่ได้จากการจัดการการท่องเที่ยวเกิดการสร้างความสามัคคีการรู้จักแบ่งปันแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตลอดจนมีความรู้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงจากกระแสของโลกภายนอกนั้นเอง

นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่าการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนได้นั้นต้องอาศัยเครือข่ายความร่วมมือของทุกภาคีทุกระดับทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยเฉพาะการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในลักษณะแบบวงล้อ (wheel networking structure) ด้วยการเปิดโอกาสให้สมาชิกในทุกกลุ่มทั้งในระดับชุมชนตำบลอำเภอรวมทั้งจังหวัดมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆภายใต้บทบาทและภาระหน้าที่ของตนเองและหน่วยงานแต่ประสานประโยชน์ซึ่งกันและกันโดยมีผู้ประสานงานเครือข่ายในแต่ละภาคีมาประชุมพูดคุยและปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอซึ่งถ้าเกิดปัญหาหรืออุปสรรคก็ร่วมกันพิจารณาด้วยการอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการตัดสินใจ

การนำไปใช้ประโยชน์ของผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชน

ผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชน เช่น ผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว และสำนักงานกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี จะได้รับประโยชน์อย่างมากต่อการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ เพื่อเป็นการวางรากฐานการพัฒนาที่ดี และยั่งยืนสืบต่อไปอนาคต

กระบวนการทำงานต่างๆ ที่เกิดขึ้น ที่เป็นผลจากการศึกษาวิจัยการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทาง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเรื่องนี้ พบว่าการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องดำเนินการในหลายส่วนของประเทศไทย เนื่องจากชุมชนในปัจจุบันยังขาดความเข้มแข็งอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นไปตามหลักการที่ดีของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้ชุมชนเหล่านั้นที่ไม่มีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ จะต้องพึ่งพาระบบอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะระบบการเมืองท้องถิ่น ทำให้ชุมชนไม่มีความเป็นอิสระในการทำงานในทุกเรื่อง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง จะสามารถดำเนินการภายใต้ศักยภาพของตนเองได้โดยปราศจากการแทรกแซง และมีอำนาจต่อรองกับองค์กรภาคีอื่นๆ โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถจะผลิตและสรรสร้าง รวมถึง พัฒนาการใช้ประโยชน์จากทุนที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างอิสระ เสรี นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นหนึ่งในเครื่องมือที่จะใช้ในการดำเนินการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังมีเครื่องมืออื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ชุมชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ โดยหลักคิดและแนวทางการทำงานที่สำคัญที่สุด นั่นก็คือ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติอย่างเหมาะสมในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ชุมชนจะต้องร่วมกันในการคิด วิเคราะห์ วางแผนทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบแบ่งความรับผิดชอบของคนในชุมชนอย่างเหมาะสมกับความถนัดแต่ละคน เช่น การดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน การทำเป้าหมายของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น มีการสร้างความเชื่อมั่น การสนับสนุน และการเสริมสร้างกำลังใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชน เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนและทำให้เกิดกำลังใจ ความผูกพันในหมู่ผู้ทำงานได้เป็นอย่างดี รวมถึง การปลูกจิตสำนึก และรู้สึกร่วมว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของชุมชน เป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องมีส่วนในการเสนอความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการจัดการทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน

นอกจากนี้ ในกระบวนการทำงานชุมชนที่เข้มแข็งนั้น จะต้องมีการแบ่งกลุ่มต่างๆ เพื่อเป็นรากฐานในการแก้ปัญหา เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ แต่สามารถบูรณาการกลุ่มต่างๆ ได้อย่างเป็นเอกภาพ โดยขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มไปเพื่อสนับสนุนเป้าหมายของชุมชนที่เป็นภาพรวมหลักของการพัฒนา อย่างไรก็ตาม กลุ่มที่ดำเนินการจัดตั้งขึ้น จะต้องเกิดขึ้นจากความต้องการภายในชุมชน และมีการบูรณาการกิจกรรมและโครงการต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเห็นถึงความสำคัญของทุกกิจกรรมอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งแยกกว่ากลุ่มกิจกรรมไหนสร้างรายได้ กลุ่มกิจกรรมไหนใช้รายได้ แต่ทุกกลุ่มนำสันติสุขมาสู่ชุมชนทั้งนี้ ภายใต้ฐานคิดการทำงานต่างๆ จะต้องเน้นกระบวนการทำงานบนพื้นฐานของความต้องการและความจำเป็นของชาวบ้านในชุมชนเป็นหลักมากกว่าการสนองตอบความต้องการของผู้ใดคนหนึ่ง หรือ กลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะต้องเน้นกระบวนการทำงานที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด

ในระดับความก้าวหน้าของการทำงานที่เป็นไปตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนจะต้องมีการทำงานในเชิงเครือข่ายการทำงานในทุกรูปแบบทั้งในเชิงการทำงานพื้นที่ และการทำงานในเชิงประเด็นการทำงานที่เกี่ยวข้อง มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ โดยเป็นการจัดการที่ง่าย แต่ได้ประโยชน์ ไม่จำเป็นจะต้องอิงหลักวิชาการอะไร แต่ดำเนินการตามที่ชุมชนเห็นว่าทำได้และได้ประโยชน์และต้องมีการการสร้างบุคลากรเข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำที่เป็นเยาวชนที่ถือเป็นอนาคตให้กับชุมชน เพื่อให้มีภูมิคุ้มกันในการทำงานต่อไปในอนาคต โดยจะเห็นว่าการทำงานที่ประสบความสำเร็จจากชุมชนที่เข้มแข็งทั้ง 3 พื้นที่นั้น ได้ให้ความสำคัญและการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมภายใต้ฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงรองรับ โดยจะต้องเริ่มผลักดันเข้าไปสู่ระดับบุคคลก่อนเป็นลำดับแรก และมีการพัฒนาไปตามกระบวนการทำงานตามที่กำหนด เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสังคมมีความเข้มแข็งในที่สุด

ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยที่ให้ความสำคัญกับชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ล้มเหลวจากการดำเนินงานว่าสาเหตุและอุปสรรคอะไรที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถดำเนินงานได้จนประสบความสำเร็จเช่นชุมชนที่ศึกษารวมถึง ชุมชนในบริบทการทำงานอื่นๆ ที่เป็นตัวอย่างของความสำเร็จจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การปฏิบัติ เช่น ชุมชนเมือง เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในชุมชนท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ หรือ ในบริบทอื่นๆ เช่น ชุมชนท่องเที่ยวในเมือง ชุมชนท่องเที่ยววิถีสุขภาพ เป็นต้น ที่ได้ร่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่การปฏิบัติจนเกิดผลสำเร็จที่ดี และเป็นแบบอย่างในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างความสำเร็จของชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุป

เป้าหมายของการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในด้านของการรับรู้ การให้ความหมาย แง่มุม วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของคนในชุมชนและคนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่แต่ละบุคคล และในแง่ของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นไปตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยคัดเลือกพื้นที่การศึกษา 3 แห่ง ใน 3 ภูมิภาค คือ ภาคเหนือเป็นบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลางเป็นบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และ ภาคใต้เป็นบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ซึ่งมี ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหมู่บ้านละ 8 คน เท่ากัน รวมทั้งสิ้น 24 คน

การเข้าพื้นที่เพื่อการศึกษา ผู้วิจัยได้นำแนวทางการศึกษาของวิธีวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาเข้ามาเป็นแนวทางในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลในชุมชน โดยผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่ทั้ง 3 หมู่บ้านๆ ละ 3 ครั้งๆ ละ 2-4 วัน ในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะมีบทบาทที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ครั้งที่ 1 เข้าพื้นที่ในฐานะที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่สนใจเข้าเรียนรู้กระบวนการทำงานของชุมชนในด้านต่างๆ และเป็นผู้พักอาศัยในฐานะนักท่องเที่ยวคนหนึ่ง ครั้งที่ 2 ในฐานะของผู้สนใจฝึกประสบการณ์การทำงานของชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ ครั้งที่ 3 ในฐานะของผู้วิจัยโดยตรง โดยใช้ระยะเวลาในการเข้าพื้นที่ศึกษาในแต่ละครั้ง ตั้งแต่ 2-4 วัน เริ่มต้นจากเดือนกรกฎาคม 2554 ถึง สิงหาคม 2555

จากข้อมูลของผู้มีส่วนร่วมในที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนพบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยทั้งหมดเป็นผู้ดำเนินการจัดที่พักของตนเองให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แต่มีความแตกต่างกันออกไปในด้านการจัดพื้นที่ที่พักอาศัยเพื่อใช้รองรับจำนวนนักท่องเที่ยวตามศักยภาพและกำลังการรองรับของแต่ละคน จากข้อมูลการศึกษาในเชิงลึก พบว่าผู้มีส่วนร่วมในงานส่วนใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์การดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งหมด แต่มีระยะเวลาการดำเนินการที่แตกต่างกันออกไป โดยพบว่ากลุ่มผู้นำที่ให้ข้อมูลหลัก จะเป็นกลุ่มแรกที่ดำเนินการในเรื่องนี้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับระยะเวลาในการดำเนินงานที่พบว่า จะมีประสบการณ์การทำงานมากกว่า 10 ปี ขึ้นไปและเมื่อมีการดำเนินการจัดที่พักของตนเองให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอาชีพเสริมที่ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว จะพบว่าทุกครอบครัวมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น แต่จะมีมากน้อยแตกต่างกันออกไปตามศักยภาพการรองรับของแต่ละบ้าน

ทฤษฎีเชิงกระบวนการ (Procedural Theory) ที่เป็นข้อมูลข้อค้นพบจากการศึกษาในเรื่องนี้ถูกถ่ายทอดและแสดงผ่านกระบวนการภายใต้ทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาที่เรียกว่า “มหัศจรรย์ท่องเที่ยวไทย สุขใจ วิถีความพอเพียง” โดยกระบวนการและปฏิบัติการทั้งหมดเริ่มต้นจากชุมชนประสบปัญหาและวิกฤติภายในชุมชนอันเป็นผลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล มีการก่อกวนขโมยสินทรัพย์ของคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก ประกอบกับปัญหาเศรษฐกิจและสังคมเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทำให้ชุมชนประสบภาวะวิกฤติที่ต้องการการปรับตัว เพื่อให้สามารถอยู่รอดท่ามกลางความผันผวนของเศรษฐกิจทั้งภายใน และภายนอกประเทศ กระบวนการปรับตัวนี้เกิดขึ้นภายใต้การนำของผู้นำชุมชนที่มีความรู้ และความเข้าใจในพื้นที่เป็นอย่างดี เข้าใจวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในขณะเดียวกัน ก็สามารถประยุกต์ความรู้ในปัจจุบันเข้าสู่กระบวนการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม และสามารถเชื่อมโยงทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนไปสู่การพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ดี กระบวนการปรับตัวไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น มีลักษณะของการจัดการแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานทั้งระบบ

เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจและให้ความร่วมมือ ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่จะเกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมจากคนทุกคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง และเป็นการระดมสรรพและทรัพยากรที่แต่ละคนมีเข้ามาใช้ร่วมกันได้อย่างมีเอกภาพ รวมไปถึง การเลือกใช้เครื่องมือที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเป็นเครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน และนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกัน ก็จะต้องเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้ฐานการสร้างความสุขจากการพัฒนา และการไม่เบียดเบียน หรือ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งเป็นการเปิดยอมรับการพัฒนาในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั่นเอง

ภายหลังการเปิดยอมรับเครื่องมือของการพัฒนาชุมชนไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน ทำให้ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายการทำงานของชุมชนที่ต้องการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนที่นำไปสู่การสร้างความสุขในครอบครัวและบุคคล และยังได้ร่วมกันพัฒนากลยุทธ์และปฏิบัติการที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ทั้งในเชิงกายภาพ ภูมิศาสตร์และนิเวศน์วัฒนธรรมของชุมชน นำไปสู่การออกแบบการพัฒนาที่สามารถเชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างของชุมชนเข้าสู่ระบบบริหารจัดการของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน หรือ ชุมชนจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน ตลอดช่วงเวลาของการพัฒนาที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคนได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น เสนอประเด็นปัญหาและความต้องการที่แท้จริง เพื่อไปสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องตรงตามความต้องการและความจำเป็นของชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับการดำเนินการตามการวิจัยสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ประกอบด้วย ปรากฏการณ์หลักมีลักษณะอย่างไร (core category) เกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) ปรากฏการณ์หลักนั้น ได้ก่อให้เกิดการใช้ยุทธศาสตร์อะไรหรือเกิดการกระทำอะไร (Action/Interaction Strategies) และมีเงื่อนไขขั้วสนับสนุนการทำงาน (intervening conditions) อะไรที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น หรือ ต่อการกระทำนั้น และจากการใช้ยุทธศาสตร์นั้น หรือ การกระทำนั้นได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องอะไรขึ้นมา (consequences) มีเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (contextual conditions) ซึ่งในการศึกษาเรื่องนี้ มี 8 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านปัจเจกบุคคล ปัจจัยตัวของชุมชน ปัจจัยพ่อหลวงของแผ่นดิน ปัจจัยศาสนา ปัจจัยค่านิยมและวัฒนธรรม ปัจจัยกฎระเบียบ ปัจจัยกระบวนการสื่อสาร และปัจจัยเครือข่ายการทำงาน

ข้อค้นพบจากการศึกษาเป็นการให้ข้อเสนอแนะในการทำงานให้แก่ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้กำหนดนโยบายระดับประเทศ ผู้กำหนดนโยบายและแนวทางระดับพื้นที่ และการนำไปใช้ประโยชน์ของผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนและข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไปในอนาคตที่ปฏิบัติงาน หรือ มีความสนใจในการศึกษาภายใต้บริบทชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กมลมาลย์ วิรัตน์เศรษฐสิน; และธาดา วิมลวัตรเวที. (2553). การพัฒนารูปแบบการออมตามแนว
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อการดำเนินชีวิตของนิสิตคณะพลศึกษา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กัจจา เตชะศิริชนะกุล. (2551). การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแถบลุ่มแม่น้ำโขง
กรณีศึกษา วัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
(ศิลปศาสตร). อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. ถ่ายเอกสาร.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2541). การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ:
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- (2542). รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.
กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- (2544). แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: กองอนุรักษ์การ
ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- (2551). รายงานประจำปี 2551. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. (2546).
ประมวลคำในพระบรมราชาโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชตั้งแต่
พุทธศักราช 2493-2545 ที่เกี่ยวข้องกับ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสำนักงานทรัพย์สิน
ส่วนพระมหากษัตริย์.
- เกษม วัฒนะชัย. (2553). การเรียนรู้ที่แท้และพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เกษราพร ทิราวงศ์. (2551). การวิจัยและพัฒนาศักยภาพทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อรองรับการ
ท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชนมลาปรี อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2545). การคิดเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพฯ: ชัคเชสมิเดีย.
- กันยา สุวรรณแสง. (2533). การพัฒนาบุคลิกภาพและการปรับตัว. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.
- โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. (2550). รายงานการพัฒนาคอนของประเทศไทย 2550:
เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ.
- จารุณี สุวรรณรัตน์. (2547). กราฟฟิติ (graffiti) การสื่อสารความหมายและอัตลักษณ์. วิทยานิพนธ์
ศศ.ม. (วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- จิตคุปต์ ละอองปลิว. (2549). เศรษฐกิจพอเพียงสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชน. สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม
2554, จาก http://www.cbt-i.org/lib_article_wiew.php?id=49.

- จิราวุธ พลมณี. (2535). *บทคัดย่องานวิจัยด้านวัฒนธรรม เล่ม 2 กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มภาคกลาง กลุ่มภาคใต้*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน*. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์; และคนอื่นๆ. (2540). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จำเนียร จวงตระกูล. (2550). *เครื่องมือสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศ เล่มที่ 1 ปรัชญาแนวคิด ทฤษฎีการวิจัยคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์กฎหมายธุรกิจเนชั่นแนล.
- ใจมานัส พลอยดี. (2540). *ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน : เปรียบเทียบระหว่างภาพรวมและภาพย่อย (อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร และ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช)*. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. (เศรษฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- จักรสิน น้อยไร่ภูมิ. (2552). *แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง: หนทางฝ่าวิกฤติของชุมชนเมืองไทย. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. 5(1): 73-79.*
- จิระเดช จีแดง. (2555). *ศักยภาพของชุมชนเข้มแข็ง : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีบ้านวังบ่อ ตำบลเหมืองแก้ว และบ้านท่าวังทอง ตำบลริมใต้ อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่*. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติ ครั้งที่ 9. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน.
- ฉลาด จันทรมบัติ; และคณะ. (2551). *โครงการพัฒนาความร่วมมือแก้ไขปัญหาความยากจน พัฒนาสังคมและสุขภาวะจังหวัดมหาสารคาม ระยะที่ 1 (ปี 2554)*. กรุงเทพฯ: ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์.
- ชนิตา โชติเสถียรกุล. (2551). *การศึกษาสภาพปัญหาการจัดทำบัญชีครัวเรือนของผู้ปกครอง นักศึกษาสาขาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพเชียงใหม่*. รายงานวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2549). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้ง.
- ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย. (2545). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม*. เอกสารประกอบการสอน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชำนาญ เขาวงกิตพงศ์. (2539). *วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทย หน่วยที่ 15. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.
- ชูทิพย์ ปานปรีชา. (2551). *จิตวิทยาทั่วไป หน่วยที่ 9. พิมพ์ครั้งที่ 21. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.

- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2542). *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*. เชียงใหม่: โปรแกรมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2543). *วาทกรรมการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *วาทกรรมการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ณรงค์ โชควัฒนา. (2542). *เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ณัฐพล วงศ์มณีวรรณ. (2553). *ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนที่อยู่ในเขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ ปร.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี. ถ่ายเอกสาร.
- ดนัย จันทร์เจ้าฉาย. (2549). Mice กับการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ. สืบค้นเมื่อ 6 ธันวาคม 2554, จาก http://www.marketeer.co.th/inside_detail.php?inside_id=5142.
- ดิเรก สาระวดี. (2540). *ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาธุรกิจชุมชน*. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เทพกร ณ สงขลา. (2554). *ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชนชน: กรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด. (การท่องเที่ยว). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. ถ่ายเอกสาร.
- ทองยูน บุตรโสภา. (2547). *การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาท่าด่านโฮมสเตย์ ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัด นครนายก*. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธวัชชัย รัตนช้อน. (2542). *การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง*. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การท่องเที่ยว). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- ธีรารัตน์ มหาทรัพย์. (2551). *การจัดการความรู้ของหน่วยงานบริหารกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- ธัญกร คำก้อน. (2548). *การจัดการความรู้ของเกษตรกรในการปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในทุ่งกุลาร้องไห้ จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (วิทยาศาสตร์). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- นิคม จารุมณี. (2536). *การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์.
- นัทที ขจรกิตติยา. (2550, กรกฎาคม-ธันวาคม). *การจัดการธุรกิจชุมชน: แนวทางความสำเร็จอย่างยั่งยืน*. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. 2(2): 150-162.

- นำชัย ทนผล. (2540). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: แนวคิดและวิธีการ*. เชียงใหม่: คณะบริหารธุรกิจ
เกษตรมหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- บริษัทมรดกโลก จำกัด. (2537). *รายงานโครงการการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบ
รายละเอียดการให้แสงสว่างโบราณสถานในตัวเมืองเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: เพทาย.
- บุญเทียน ทองประสาน. (2531). *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ : สภาคาทอโลก
แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). *การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน*. เชียงใหม่: คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเสริม บุญเจริญผล. (2543). *แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง = Self-sufficient economy*.
สืบค้นเมื่อ 6 พฤศจิกายน 2554, จาก <http://www.krirk.ac.th/index.asp>
- (2544). *เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับทุกคน*. สืบค้นเมื่อ 6 พฤศจิกายน 2554, จาก
<http://www.krirk.ac.th/index.asp>
- ประเวศ วะสี. (2546). *ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
โกมล คีมทอง.
- ประเสริฐ ตรีการศุภกร. (2540). *การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำให้หมุนเวียนของชน
เผ่า กะเหรี่ยง*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การศึกษานอกระบบ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- ปรียา โสภณา; และคณะ. (2553, พฤษภาคม-สิงหาคม). *ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีผลต่อความเข้มแข็ง
ของหมู่บ้านชุมชนชนบท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย*. *วารสาร
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. 4(2): 63-73.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2543). *นิเวศเศรษฐกิจศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*.
กรุงเทพฯ. อุษาการพิมพ์.
- (2546). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ : อุษาการพิมพ์
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, จิตติ มงคลชัยอรัญญา; และโกวิท พวงงาม. (2540). *นโยบายและมาตรการ
ในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง.
- พงษ์สานต์ พิทักษ์มหาเกตุ. (2538). *ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ:
ปกเกล้า.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พลอยศรี โปราณนทร์. (2543). *การท่องเที่ยวเบื้องต้น*. เชียงใหม่: สาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- พัชรภรณ์ ลิ้มปิ้องคนันต์. (2554). การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน
กรณีศึกษา กลุ่มดีเหล็กบ้านร่องพอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย:
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พัชรชาติ ตรีชัย. (2552). การวิเคราะห์ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านหนองกลางดง ตำบล
ศีลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. (รัฐศาสตร์).
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก. ถ่ายเอกสาร.
- พิทยา ว่องกุล. (2542). สร้างสังคมใหม่: ชุมชนอาชีพไทย-ฮัมมาชีพไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้น
ติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง.
- พิทยา สุวคันธ์. (2546, มกราคม-มิถุนายน). นิเวศวิทยาวัฒนธรรมใจ. วารสารสหวิทยาการ. 1(2):
221-235.
- พิสมัย หล่ออริวัฒน์. (2551). แนวทางการพัฒนาศักยภาพในการจัดการผลิตผลจากถั่วเหลือง
ด้วยภูมิปัญญาชาวจีนยูนนานบ้านสันติชล ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติกการ. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยพัฒนา.
----- (2551). รายงานการวิจัยเพื่อการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ
ระยะที่ 1: การพัฒนาเครื่องมือสำหรับการวางแผนและการกำหนดกลยุทธ์ตามปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยพัฒนา.
- พีระกัญญา สุขโพธารมณ; และปรศนีย์ เกศะบุตร. (2555, มกราคม-ธันวาคม). การปรับตัวโดยการ
ใช้กลไกป้องกันตนเอง. วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์. 31(1): 140-159.
- ไพบุลย์ พงศะบุตร; และวิลาสวงศ์ พงศะบุตร. (2536). คู่มืออบรมมัดคูกเทศก์. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทรา เรืองสินภิญญา. (2552). พฤติกรรมการบันทึกบัญชีรายได้และรายจ่ายส่วนบุคคลของ
นักศึกษาและบุคลากรของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. วารสารวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. 1: 69-74.
- ภัทรพร จันตะนี. (2553). รูปแบบการท่องเที่ยวแบบที่พักร่วมสมัยวัฒนธรรมชนบท ตำบลบ้านแพรก
อำเภอบ้านแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. รายงานการวิจัย. พระนครศรีอยุธยา:
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- ภูมิ หมั่นพลศรี. (2553). การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเมืองชายแดนกรณีศึกษา: อำเภอ
เมืองจังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์ บธ.ม. (การท่องเที่ยว). อุบลราชธานี: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ถ่ายเอกสาร.
- มานิชย์ นวลสระ. (2547). ผลกระทบจากการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยว อำเภอ
เกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

- มณีวรรณ จัตอรุทัย. (2542). *ทฤษฎีใหม่: บทวิเคราะห์ในแง่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- (2542). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์
- ยศ สันตสมบัติ; และคณะ. (2544). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- ยุทธพล ผ่องพลีศาล; และคณะ. (2555). *เครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งด้วยวิธีภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาการปักไม้ไผ่ชะลอคลื่นของเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน*. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติ ครั้งที่ 9. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน.
- รณกร ตรีگانนท์. (2541, เมษายน-มิถุนายน). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาป่าชุมชน*. *จุลสารการท่องเที่ยว*, 17(2): 38-49.
- รวิภา หอมเศรษฐี. (2541). *ประสิทธิผลของการนำนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวไปปฏิบัติ: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2544ก). *หลักการพัฒนากการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย*. เอกสารประกอบการบรรยาย. อัดสำเนา.
- วรพล วัฒนะเหลืองอรุณ. (2544). *การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในระบบเหมืองฝายของภูมิปัญญาชาวบ้าน: กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยอีค่าง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การท่องเที่ยว). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วรรณ วังวานิช. (2539). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรลักษณ์ จรรย์รักษ์; และคณะ. (2551). *โครงการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ: กรณีศึกษาอำเภอป่าาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา). เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ถ่ายเอกสาร.
- วาริพิน มงคลสมัย. (2551). *การจัดการความรู้ทางการเงินและการบัญชีเพื่อพัฒนาการผลิตหัตถ์และผักปลอดสารพิษกลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่ บ้านเจดีย์แม่ครัว อ.สันทราย จ.เชียงใหม่*. *วารสารราชภัฏเชียงใหม่*. 11(1): 64-73.
- (2552). *การจัดการความรู้ทางบัญชีตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. รายงานวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

- วันชัย พลະไกร. (2550). ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษา บ้านตำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การท่องเที่ยว). อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. ถ่ายเอกสาร.
- วัฒนาพร สุญาษา. (2545). แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ กรณีศึกษาดอยตุง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วิชานันท์ ผ่องศรี; และสมพงษ์ ธงไชย. (2551, ธันวาคม). การสร้างสรรค์รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการพื้นที่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี. *Environment and Natural Resources Journal*. 5(2): 164-172.
- วิจิต นันทสุวรรณ. (2542). แผนแม่บทชุมชน: ในรั้ววิกฤตโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วิสุทธิ์ ไบไม่. (2545). วิวัฒนาการมนุษย์และความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ: จิรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2544). เกษตรยั่งยืนวิถีการเกษตรแห่งอนาคต. กรุงเทพฯ: กรีนเนท.
- วิไลภรณ์ ชันดีสิทธิ์. (2541). ทรรศนะของเกษตรกรต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต บ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วีไลวรรณ ศรีสงคราม; และคณะ. (2549). จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ: ทริปเปิ้ล กรุ๊ป.
- วีระพล ทองมา. (2552). การจัดการศูนย์วัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมบ้านแม่สา ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: รายงานผลการวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). สังคมวิทยาการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2544). โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2537). การศึกษาขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดทำแผนปฏิบัติการการพัฒนาการท่องเที่ยวของหมู่เกาะและชายทะเล จังหวัดตราด. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- สมควร กวียะ. (2553). แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนงานประชาสัมพันธ์. ในเอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนงานประชาสัมพันธ์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- สมพร เทพสิทธิ์ธา. (2549). การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและการทุจริต. กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊ค.
- สร้อยดี อาสาสมัครพกิจ. (2543). การวิจัยเพื่อพัฒนาความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจน้ำ. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- สัมพันธ์ มีสิทธิ์. (2540). การพัฒนาที่ยั่งยืน. เอกสารประกอบการสัมมนา สถานภาพทรัพยากรหลักกับทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย วันที่ 15 ตุลาคม 2540. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุภาวดี ทรวงพรวาณิชย์; และคณะ. (2549). การศึกษาแนวทางการสร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัย.
- สุรียา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษา; และนันทิยา พุทธะ. (2536). ระบบเทคโนโลยี พื้นบ้านของชาวชนบทอีสาน: อีตบ้านคองเมือง นครราชสีมา. โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยสุรนารี.
- สุลักษณ์ อ้วนสะอาด; และรัชชชัย บุญมี. (2553). การจัดการความรู้การบริหารการผลิตแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาธุรกิจกลุ่มตัดเย็บ บ้านดอกแดง ต. สง่าบ้าน อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สุเมธ ตันติเวชกุล . (2546). ไต่เบี่ยงพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เสน่ห์ จามริก. (2543). เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์. สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2554, จาก http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=20&s_id=453&d_id=453.
- เสรี พงศ์พิศ. (2542). อุตสาหกรรมและธุรกิจของชุมชน : ความสำเร็จจาก 'วาระของชุมชน'. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- (2545). แผนแม่บทชุมชนประชาพิจัยและพัฒนา: PEOPLE RESEARCH AND DEVELOPMEN (PR&D). กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไทย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- (2523). ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2554). การพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในลักษณะไตรภาคี. สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2554, จาก <http://www.idd.go.th/Thai-html/05022007/PDF/PDF01/001.pdf>

- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10*. สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2554, จาก <http://www.odd.go.th/Thai-html/05022007/PDF/PDF01/001.pdf>
- (2554). *ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (ปี พ.ศ. 2554-2559)*. เอกสารประกอบการประชุมคณะรัฐมนตรี. วันอังคารที่ 18 กุมภาพันธ์ 2554. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- ไสว บุญมา. (2546). *ทักษิณมิกซ์กับเศรษฐกิจพอเพียง*. หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ.
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส. (2552). ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไทย “กระจุก” หรือ “กระจาย”. *วารสารการท่องเที่ยวอิเล็กทรอนิกส์ (E-TAT Tourism Journal)* ฉบับที่ 4/2549. สืบค้นเมื่อ 6 พฤศจิกายน 2554, จาก http://www.tat.or.th/e-journal/article-02_4-49.html.
- อรอุมา มุลวัตร. (2554). *การจัดการความรักร่วมชนของกลุ่มแม่บ้าน: กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองระดับ 4 ดาว จังหวัดเลย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- อนุชาติ ยศปิ่น; และเทพ วงศ์สุภา. (2552). *การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ตำบลทุ่งกว่า อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง*. ลำปาง: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- อภิชาติ ทองอยู่. (2527). *วัฒนธรรมกับชุมชน*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาธิตการพิมพ์.
- อภิชัย พันธเสน; และคณะ. (2549). *การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง*. รายงานการวิจัยสถาบันจัดการชนบทเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อภิชัย พันธเสน, สรวิชัย เปรมชื่น; และพิเชษฐ เกียรติเดชปัญญา. (2546). *การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อภิชัย พันธเสน; และปัทมาวดี โปชนกุล ชูชุกิ. (2546). *การประเมินปัญหาและความต้องการของธุรกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.
- อลิศรา ศิริศรี. (2541). *การนำวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณมาใช้ในการวิจัยทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดร วงษ์ทับทิม; และคณะ. (2545). *โครงการชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรมตำบลแม่ฮี อำเภอลำปาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. ชุดโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- อุษาวดี พูลพิพัฒน์. (2545, ตุลาคม-ธันวาคม). การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในประเทศไทย. *จุลสารการท่องเที่ยว*. 21: 4.

- อำพล เสนาณรงค์. (2542). *สรุปแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมทฤษฎีใหม่ และพระราชดำริเรื่องแหล่งน้ำและเรื่องทฤษฎีใหม่*. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องทฤษฎีใหม่ในแง่มุมมองของการบริหารการพัฒนา. หน้า 1-12. จัดโดยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันที่ 1 เมษายน 2542.
- Alfred L. Kroeber. (1963). *Anthropology: Culture Patterns & Processes*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Aryal, K.P., P. Chaudhary, S. Pandit; & G. Sharma. (2009). *Consumers' Willingness to Pay for Organic Products: A Case from Kathmandu Valley*. *J. Agric. Environ.*, 10: 15-26.
- Ba, L. (2004). *Knowledge Management and Organizational Culture: A Social Action Perspective*. Dissertation Ed.D. (Education). Washington DC: The George Washington University
- Batte, Marvin Y., Neal H. Hooker, Tim Haab; & Jeremy Beaverson. (2007). Putting Their Money where their Mouth is: Consumer Willingness to Pay for Multi-Ingredient, Processed Organic Food Products. *Food Policy*. 32(2): 256-159
- Boccaletti, S; & Nardella, M. (2000). *Consumer Willingness to Pay for Pesticide-Free Fresh Fruit and Vegetables in Italy*. *International Food and Agribusiness Management Review*, 3.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Englewood cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Brugarolas, M., Martinez-Carrasco, L., Martinez, P.A.; & Rico, M. (2005). Determination of the Surplus that Consumers are willing to Pay for an Organic Wine. *Spanish Journal of Agricultural Research*. 3(1): 43-51.
- Canavari M., Davoodabady Farahany F.; & Nayga R.M. (2005). Consumer Acceptance of Traditional and Nutritionally Enhanced Genetically Modified Food: A Probit Analysis of Public Survey Data in Italy. In: Defrancesco E., Galletto L., Thiene M. (a cura di), *Food, agriculture and the environment. Economic Issues*. *Franco Angeli, Milano*. 241-257.
- Charmaz, K. (2000). *Constructivist and objectivist grounded theory*. 2nd ed. In N.K. Denzin; & Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*.
- (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Thousand Oaks: Sage publications.

- Charmaz, K. (2008). *Grounded theory in the 21st Century: Applications for Advancing Social Justice Studies*. Strategies of Qualitative Inquiry. Thousand Oaks: Sage publications. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Christensen, T.; et al. (2006). *Information and Consumer Behaviour—a Choice Experiment*. Report No. xx forthcoming. Institute of Food and Resource Economics, Copenhagen
- Clark, E.; & T.V. McCann. (2003). Grounded theory in nursing research: Part 1- Methodology. *Nurse Researches*. 11(2).
- Clarke, A.E. (2005). *Situational analysis: Grounded theory after the postmodern turn*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Cresswell, J.W. (1994). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks: CA: Sage.
- Dipeolu, A.O.; et al. (2009). *Consumer Awareness and Willingness to Pay for Organic Vegetables in S.W. Nigeria*. *Asian Journal of Food and Agro-Industry*, Special Issue, S57-S65.
- Durham, C.A.; & Andrade, D. (2005, July). Health VS. Environmental Motivation in Organic Preferences and Purchases. *Selected Paper Prepared for Presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting, Providence*. 24-27.
- Engel, W. (2008). *Determinants of Consumer Willingness to Pay for Organic Food in South Africa*. University of Pretoria, Faculty of Natural and Agricultural Sciences Department of Agricultural Economics, Degree of MInst Agrar, Pretoria, South Africa.
- Eric Cohen, (1996). Thai Tourism: Thai Tourism: Trends and Transformation. in *Thai Tourism. Studies in Contemporary Thailand*. No.4, Bangkok: White Lotus Press.
- Ellen, R.F. (1986). *Ethnographic research: a guide to general conduct*. London: Academic Press.
- Glaser, B.G. (1978). *Theoretical sensitivity*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- (1992). *Basics of grounded theory analysis*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Hatch, Elvin. 1973. *Theories of Man and Culture*. New York: Columbia.
- Harris, M. (2001). *The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture*. London: AltaMira Press.

- Hearne, R. R.; & M. Volcan. (2005). The Use of Choice Experiments to Analyze Consumer Preferences for Ecolabeled and Organic Produce in Costa Rica. *Quart. Journal of International Agricultural*. 44(4): 381-197
- Kalogeras, N.; et al. (2009). *Understanding Heterogeneous Preferences of Cooperative Members*. *Agribusiness: An Inter-national Journal* (forthcoming).
- Kaplan, David; & Robert, A. Manners. (1972). *Culture Theory*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.
- Kwan, M. M. (1999). *Process-Oriented Knowledge Management*. Dissertation Ph.D. (Business Administration). Massachusetts: Boston University School of Management. Retrieved June 10, 2010, from <http://search.proquest.com/docview/304494313?accountid=44800>
- Lacaze, V., Rodriguez, E.; & Lupin, B, (2009). *Risk Perceptions and Willingness to Pay for Organic Fish Chicken in Argentina*. Contributed Paper Prepared for Presentation at International Association of Agricultural Economic Conference, Beijing, China.
- Loureiro, M.; & S. Hine. (2002). Discovering Niche Markets: A Comparison of Consumer Willingness to Pay for Local, Organic, and GMO-Free Products. *Journal of Agricultural and Applied Economics*. 34: 477-488.
- Loureiro, M.L.; & J. Lotade. (2005). Do Fair-Trade and Ecolabels in Coffee Wake Up the Consumer Conscience. *Ecological Economics*. 53(1): 129-138.
- Loureiro, Maria L.; & Hine, Susan E. (2001). *Discovering Niche Markets: a Comparison of Consumer Willingness to Pay for a Local (Colorado Grown), Organic, and Gmo-free Product*. Paper presented at 2001 Annual meeting, August 5-8, Chicago, IL 20630, American Agricultural Economics Association (New Name 2008: Agricultural and Applied Economics Association).
- Mead, G.H. (1934). *Mind Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Milliken, P.J.; & R.S. Schreiber. (2001). *Can you "do" grounded theory without symbolic interactionism?*. In Schreiber, R.S.; & Stern, P.N. (Eds.), *Using grounded theory in nursing* (pp.177-190). New York: Springer Publishing Company.
- Morse, J. (1994). *Designing funded qualitative research*. In Denzin, N.; & Lincoln, Y. (Eds.).

- Murphy J.B. (1977). *The stratigraphy and geological History of The Fourchu Group, Southeastern Cape Breton Nova Scotia*. (M.S. Thesis). Wolfville, Nova Scotia, Acadia University.
- Munhall, P.L. (2007). *Nursing research: A qualitative perspective*. 4th ed. Boston: Jones and Bartlett Publishers, Inc.
- Rappaport, R.A. (1984). *Pigs for the Ancestors*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press.
- (1996). *Risk and the Human Environment*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science
- Schreiber, R.S. (2001). *The "how to" of grounded theory: Avoiding the pitfalls*. In Schreiber, R. S. & Stern, P. N. (Eds.), *Using grounded theory in nursing* (pp.55-83). New York: Springer Publishing Company.
- Sidky, H. (2003). *A Critique of Postmodern Anthropology: In Defense of Disciplinary Origins and Traditions*. Lewiston, NY: Mellen Press.
- (2004). *Perspectives on culture A critical Introduction to theory in cultural anthropology*. New Jersey : Printice Hall.
- Steward, Julian H. (1940). *Native Cultures of the International (Great Basin)*. Area 445-502 in *Essays in Historical Anthoporogy of North America*. Smithsonian Miscellaneous Collections 100. Washington: Smithsonian Institution; Government Printing Office.
- (1950). *Area Research: Theory and Practice*. New York: Social Science Research Council.
- (1955). *Irrigation Civilizations: A Comparative Study*. Social Science Section, Dept. of Cultural Affairs, Pan American Union.
- Stewart, D.W.; & P.N. Shamdasani. (1990). *Focus groups: Theory and practice*. London: Sage.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge university press.
- Strauss, A.; & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage publications.

- Van Zolingen, S.J.; Streumer, J. N.; & Stoker, M. (2006). *Changing Organization: Knowledge Management and Human Resource Management*. In *Work-Related Learning*. Edited by N. J. Streumer. pp. 217-242. London: Springer.
- Williams, P. R. D.; & J.K. Hammit. (2000). Perceived Risks of Conventional and Organic Produce: Pesticides, Pathogens, and Natural Toxins. *Risk Analysis*. 21:319–330.
- WTO. (2004). *Sustainable Development of Tourism Conceptual Definition*. Retrieved March, 17, 2011. from <http://www.world-tourism.org/sustainable/concepts.htm>.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสำรวจลักษณะทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลลักษณะทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย
ประกอบการวิจัย เรื่อง
การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

.....

คำชี้แจง แบบสอบถามฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของผู้มีส่วนร่วมในการงานวิจัย เรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูลกรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับ เพศอายุศาสนาที่นับถือการศึกษาสถานะภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (เดิม)ภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (ปัจจุบัน)และการประกอบอาชีพข้อมูลของท่านทุกคำตอบจะไม่ปรากฏชื่อ-นามสกุล เพื่อจะนำไปใช้ในการแอบอ้าง หรือ ทำลายชื่อเสียงของท่านแต่อย่างใด นอกจากการนำเสนอเฉพาะข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมแล้วเท่านั้น

ขอให้ท่าน กาเครื่องหมาย X ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

1. เพศ

- ชาย
 หญิง

2. อายุ

- ระหว่าง 15-30 ปี
 31 ปี ขึ้นไป ถึง 45 ปี
 46 ปี ขึ้นไป ถึง 60 ปี
 60 ปี ขึ้นไป

3. ศาสนาที่นับถือ

- พุทธ
 อื่นๆ (ระบุ).....

4. การศึกษา

- ไม่ได้รับการศึกษา
- ประถมศึกษา
- มัธยมศึกษาตอนต้น
- มัธยมศึกษาตอนปลายหรือ เทียบเท่า
- อุดมศึกษา

5. สถานะ

- โสด
- สมรส

6. ภูมิสำเนาที่อยู่อาศัย (เดิม)

- ภาคเหนือ
- ภาคตะวันออก
- ภาคใต้

7. ภูมิสำเนาที่อยู่อาศัย (ปัจจุบัน)

- ภาคเหนือ
- ภาคตะวันออก
- ภาคใต้

8. การประกอบอาชีพ

- เกษตรกรรม
- ประมง
- รับจ้างทั่วไป
- ขายของ
- รับราชการ (ผู้นำท้องที่-ผู้นำท้องถิ่น)
- แม่บ้าน
- หลายๆ อาชีพพร้อมกัน (ระบุ).....
- ไม่ได้ประกอบอาชีพ

ภาคผนวก ข

แบบสำรวจข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
กับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

**แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย
ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
ประกอบการวิจัย เรื่อง
การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**

คำชี้แจง แบบสอบถามฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของผู้มีส่วนร่วมในการงานวิจัย เรื่องการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูลกรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับ เพศอายุศาสนาที่นับถือการศึกษาสถานะภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (เดิม)ภูมิลำเนาที่อยู่อาศัย (ปัจจุบัน)และการประกอบอาชีพข้อมูลของท่านทุกคำตอบจะไม่ปรากฏชื่อ-นามสกุล เพื่อจะนำไปใช้ในการแอบอ้าง หรือ ทำลายชื่อเสียงของท่านแต่อย่างใด นอกจากการนำเสนอเฉพาะข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมแล้วเท่านั้น

ขอให้ท่าน กาเครื่องหมาย X ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

1. ที่พักของตนเองเป็นชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

- เป็น
 ไม่เป็น

2. ขนาดที่พัก

- ขนาดเล็ก(รองรับได้ 3-4 คน)
 ขนาดกลาง(รองรับได้ 5-8 คน)
 ขนาดใหญ่(รองรับได้ ตั้งแต่ 9 คน ขึ้นไป)

3. ประสบการณ์ที่ดำเนินการ

- 1-3 ปี
 4-6 ปี
 7-9 ปี
 10 ปี ขึ้นไป

4. รายได้เฉลี่ยต่อเดือนเฉพาะส่วนการท่องเที่ยว

- เฉลี่ย 1,500 บาท ถึง 5,000 บาท
- เฉลี่ย 5,001 บาท ถึง 10,000 บาท
- มากกว่า 10,000 บาท ขึ้นไป

ข้อมูลทั่วไปของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

5. การได้รับความช่วยเหลือ หรือ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา

- สนับสนุนทุนเพื่อใช้ในการดำเนินงานเช่น การปรับปรุง ซ่อม
- วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น
- องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน
- การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์
- การเตรียมตัวรองรับการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย
- การเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่
- อื่นๆ(ระบุ).....
-
-

6. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

- ร่วมคิด ร่วมวางแผนและร่วมทำ
- ให้การสนับสนุนทุนที่จำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนตามที่ชุมชนร้องขอ
- ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด และเสนอแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการบังคับใช้กฎ ระเบียบชุมชนให้เป็นไปอย่างเข้มงวด
- เป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในชุมชน
- อื่นๆ(ระบุ).....
-
-

7. ผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ

- ชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างสมดุล และต่อเนื่อง
- เกิดความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน
- มีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนเพียงพอที่จะเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง
- ลดปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชน
- ลดปัญหาการว่างงานของคนในชุมชน ตลอดจนการย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในเมือง
- พื้นฟูความสัมพันธ์และสายใยรักของครอบครัว/ชุมชน
- พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- อื่น ๆ (ระบุ).....
-
-

8. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ

- ปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการกู้ยืมเงินมาลงทุน
- ปัญหาการไม่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน
- ปัญหาการไม่ให้การสนับสนุนจากผู้นำภายในชุมชน
- ปัญหาการไม่ให้การสนับสนุนจากหน่วยงาน
- ปัญหาไม่ผ่านการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย
- ปัญหาความไม่สงบอันเนื่องจากการรบกวนจากนักท่องเที่ยว
- ปัญหาการลักขโมย/ปัญหาการทะเลาะวิวาท
- อื่น ๆ (ระบุ).....
-
-

9. ความพึงพอใจในภาพรวมของการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อการพัฒนาชุมชน (เลือก ในตัวเลขที่ตรงความต้องการด้านความพึงพอใจของท่าน เพียงหนึ่งตัวเลข (1 เท่ากับน้อยที่สุด และ 9 เท่ากับมากที่สุด)

1 2 3 4 5 6 7 8 9

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท่องเที่ยว
ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึกที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
 ประกอบการวิจัย เรื่อง
 การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
 กรณีชุมชนท่องเที่ยวตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. คุณเข้าใจว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในความหมายของคุณคืออะไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. คุณรู้สึกอย่างไรในตอนแรกเมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการ
 จัดการท่องเที่ยวในชุมชนรวมถึง ใช้ในการดำเนินชีวิตโดยปกติของคุณ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. คุณตัดสินใจอย่างไรเมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. ช่วยเล่าประสบการณ์ขณะดำเนินการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้

.....

.....

.....

.....

.....

5. คุณคิดอย่างไรเกี่ยวกับตัวเองเมื่อคุณดำเนินกิจการท่องเที่ยวในชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

.....

.....

.....

.....

.....

6. ช่วยเล่าให้ฟังด้วยครับว่าคนอื่น ๆ เช่น เพื่อนบ้าน ครอบครัว ผู้นำชุมชน รวมถึง เจ้าหน้าที่จากภาครัฐคิดอย่างไรที่คุณนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการท่องเที่ยวของคุณ

.....

.....

.....

.....

.....

7. มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้างเมื่อคุณนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการท่องเที่ยวของคุณ และคุณมีวิธีการเผชิญหรือจัดการกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตเหล่านี้ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

8. บางคนบอกว่าการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยากลำบากในการดำเนินการ บางคนก็บอกว่าง่ายไม่ยุ่งยากอะไร

8.1 สำหรับคุณคิดอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

8.2 อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้?

.....

.....

.....

.....

.....

8.3 อะไรคือส่วนที่ยุ่งยากหรือลำบากในการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้?

.....

.....

.....

.....

.....

9. ในช่วงก่อน ระหว่างดำเนินการนั้น มีคนบอกว่าการช่วยเหลือ หรือ สนับสนุนจากคนที่เกี่ยวข้อง

9.1 ใครคอยช่วยเหลือสนับสนุนคุณบ้าง? บุคคลเหล่านี้ช่วยเหลือสนับสนุนอะไร?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9.2 ใครที่คอยให้ช่วยเหลือมากที่สุดในเรื่องอะไร?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9.3 คุณต้องการความช่วยเหลือสนับสนุนอะไรบ้างในเรื่องอะไร?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9.4 เมื่อมีปัญหาการเงินใครให้ความช่วยเหลือ และมีกระบวนการให้ความช่วยเหลืออย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10. คุณคิดอย่างไรที่ตัวเองกำลังได้รับคำชื่นชมว่าเป็นผู้ที่น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้เป็นอย่างดี?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. คุณคิดอย่างไรกับผลการดำเนินการที่เกิดขึ้น? คุณวางแผนหลังจากนี้ไว้อย่างไรบ้าง?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

12. มีอะไรที่คุณอยากรู้เพิ่มเติมขณะนี้บ้าง?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

13. มีอะไรที่ผมยังไม่ได้ถามและคุณอยากพูดถึงหรือเพิ่มเติม?

.....

.....

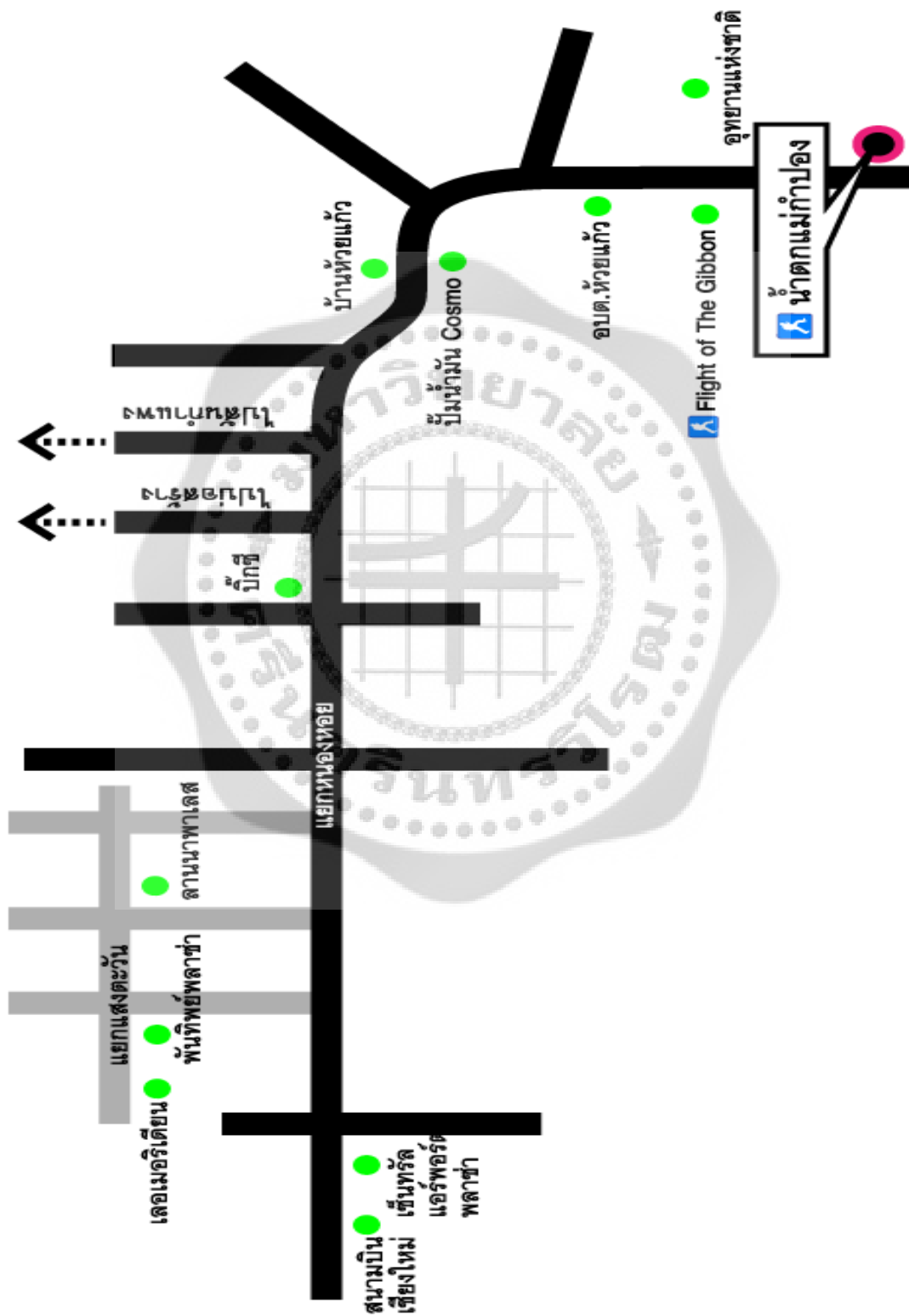
.....

.....

.....

แผนที่การเดินทางไปแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายชนัญญ์ แสงพุ่ม
วันเดือนปีเกิด	11 กุมภาพันธ์ 2522
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	24/271 หมู่บ้านเบญจพฤกษ์ ตำบลคลอง 5 อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ผู้อำนวยการศูนย์วิชาการ และผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริม และประสานงานเครือข่าย สำนักประสานงานเครือข่าย ภาคประชาสังคมและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2541	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์บัณฑิต จาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2546	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (จิตวิทยาการให้คำปรึกษา) จาก มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2556	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ